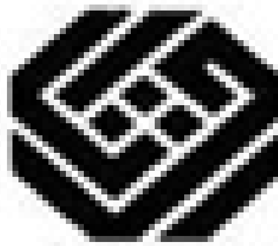

تفسیر نور

تالیف
حجة الاسلام والمسلمین
حاج شیخ محسن قرائتی

جلد ششم

بسم الله الرحمن الرحیم

تفسیر نور طبع قدیم

نویسنده:

محسن قرائتی

ناشر چاپی:

مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

فهرست ----- ۵

تفسیر نور طبع قدیم جلد ۶ ----- ۶۸

مشخصات کتاب ----- ۶۸

اشاره ----- ۷۰

سخن ناشر ----- ۷۴

اشاره ----- ۷۴

شیوه کار ----- ۷۴

شیوه ارائه ----- ۷۵

تذکّرات لازم: ----- ۷۶

مقدمه جلد ششم: ----- ۷۷

مقدّمه ویراست دوّم ----- ۸۲

[تفسیر سوره یوسف] ----- ۸۶

سیمای سوره یوسف ----- ۸۶

[سوره یوسف (۱۲): آیات ۱ تا ۲] ----- ۸۸

اشاره ----- ۸۸

نکته ها: ----- ۸۸

پیام ها ----- ۸۹

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۳] ----- ۹۰

اشاره ----- ۹۰

نکته ها: ----- ۹۰

پیام ها ----- ۹۲

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۴] ----- ۹۳

اشاره ----- ۹۳

نکته ها: ----- ۹۳

اشاره ----- ۹۳
سخنی درباره ی رؤیا و خواب دیدن ----- ۹۴
پیام ها ----- ۹۶
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۵] ----- ۹۷
اشاره ----- ۹۷
نکته ها: ----- ۹۸
پیام ها ----- ۹۸
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۶] ----- ۱۰۰
اشاره ----- ۱۰۰
نکته ها: ----- ۱۰۰
پیام ها ----- ۱۰۱
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۷] ----- ۱۰۲
اشاره ----- ۱۰۲
نکته ها: ----- ۱۰۲
پیام ها ----- ۱۰۳
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۸] ----- ۱۰۳
اشاره ----- ۱۰۳
نکته ها: ----- ۱۰۳
پیام ها ----- ۱۰۴
اشاره ----- ۱۰۴
نکته ها: ----- ۱۰۶
اشاره ----- ۱۰۶
پیام ها ----- ۱۰۷
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰] ----- ۱۰۸
اشاره ----- ۱۰۸
نکته ها: ----- ۱۰۸

اشاره ۱۰۸
پیام ها ۱۰۹
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۱] ۱۰۹
اشاره ۱۰۹
پیام ها ۱۰۹
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۲] ۱۱۰
اشاره ۱۱۰
نکته ها: ۱۱۰
اشاره ۱۱۰
پیام ها ۱۱۱
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۳] ۱۱۱
اشاره ۱۱۱
پیام ها ۱۱۲
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۴] ۱۱۲
اشاره ۱۱۲
پیام ها ۱۱۳
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۵] ۱۱۳
اشاره ۱۱۳
نکته ها: ۱۱۳
اشاره ۱۱۳
پیام ها ۱۱۴
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۶] ۱۱۵
اشاره ۱۱۵
نکته ها: ۱۱۵
اشاره ۱۱۵
پیام ها ۱۱۵

[سوره يوسف (۱۲): آيه ۱۷] ---- ۱۱۷
اشاره ---- ۱۱۷
پيام ها ---- ۱۱۷
[سوره يوسف (۱۲): آيه ۱۸] ---- ۱۱۷
اشاره ---- ۱۱۷
نكته ها: ---- ۱۱۸
اشاره ---- ۱۱۸
پيام ها ---- ۱۱۸
[سوره يوسف (۱۲): آيه ۱۹] ---- ۱۱۹
اشاره ---- ۱۱۹
نكته ها: ---- ۱۱۹
اشاره ---- ۱۱۹
پيام ها ---- ۱۱۹
[سوره يوسف (۱۲): آيه ۲۰] ---- ۱۲۰
اشاره ---- ۱۲۰
نكته ها: ---- ۱۲۰
اشاره ---- ۱۲۰
پيام ها ---- ۱۲۰
[سوره يوسف (۱۲): آيه ۲۱] ---- ۱۲۱
اشاره ---- ۱۲۱
نكته ها: ---- ۱۲۱
اشاره ---- ۱۲۱
پيام ها ---- ۱۲۱
[سوره يوسف (۱۲): آيه ۲۲] ---- ۱۲۳
اشاره ---- ۱۲۳
نكته ها: ---- ۱۲۳

اشاره ----- ۱۲۳
پیام ها ----- ۱۲۳
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۲۳] ----- ۱۲۵
اشاره ----- ۱۲۵
نکته ها: ----- ۱۲۵
اشاره ----- ۱۲۵
پیام ها ----- ۱۲۶
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۲۴] ----- ۱۲۸
اشاره ----- ۱۲۸
نکته ها: ----- ۱۲۸
اشاره ----- ۱۲۸
پیام ها ----- ۱۳۰
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۲۵] ----- ۱۳۱
اشاره ----- ۱۳۱
نکته ها: ----- ۱۳۱
اشاره ----- ۱۳۱
پیام ها ----- ۱۳۱
[سوره یوسف (۱۲): آیات ۲۶ تا ۲۷] ----- ۱۳۲
اشاره ----- ۱۳۲
نکته ها: ----- ۱۳۳
اشاره ----- ۱۳۳
پیام ها ----- ۱۳۳
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۲۸] ----- ۱۳۵
اشاره ----- ۱۳۵
نکته ها: ----- ۱۳۵
اشاره ----- ۱۳۵

پیام ها ----- ۱۳۵
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۲۹] ----- ۱۳۶
اشاره ----- ۱۳۶
پیام ها ----- ۱۳۶
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۰] ----- ۱۳۷
اشاره ----- ۱۳۷
نکته ها: ----- ۱۳۷
اشاره ----- ۱۳۷
پیام ها ----- ۱۳۸
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۱] ----- ۱۳۸
اشاره ----- ۱۳۸
نکته ها: ----- ۱۳۸
اشاره ----- ۱۳۸
پیام ها ----- ۱۳۹
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۲] ----- ۱۴۱
اشاره ----- ۱۴۱
نکته ها: ----- ۱۴۱
اشاره ----- ۱۴۱
پیام ها ----- ۱۴۱
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۳] ----- ۱۴۲
اشاره ----- ۱۴۲
نکته ها: ----- ۱۴۳
اشاره ----- ۱۴۳
پیام ها ----- ۱۴۳
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۴] ----- ۱۴۴
اشاره ----- ۱۴۴

پیام ها ----- ۱۴۴
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۵] ----- ۱۴۵
اشاره ----- ۱۴۵
پیام ها ----- ۱۴۵
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۶] ----- ۱۴۶
اشاره ----- ۱۴۶
نکته ها: ----- ۱۴۷
اشاره ----- ۱۴۷
پیام ها ----- ۱۴۷
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۷] ----- ۱۴۸
اشاره ----- ۱۴۸
نکته ها: ----- ۱۴۸
اشاره ----- ۱۴۸
پیام ها ----- ۱۴۹
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۸] ----- ۱۵۰
اشاره ----- ۱۵۰
نکته ها: ----- ۱۵۰
اشاره ----- ۱۵۰
پیام ها ----- ۱۵۰
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۹] ----- ۱۵۱
اشاره ----- ۱۵۱
نکته ها: ----- ۱۵۱
اشاره ----- ۱۵۱
پیام ها ----- ۱۵۲
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۴۰] ----- ۱۵۳
اشاره ----- ۱۵۳

پیام ها ---------- ۱۵۳
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۴۱] ---------- ۱۵۴
اشاره ---------- ۱۵۴
نکته ها: ---------- ۱۵۴
اشاره ---------- ۱۵۴
پیام ها ---------- ۱۵۴
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۴۲] ---------- ۱۵۵
اشاره ---------- ۱۵۵
نکته ها: ---------- ۱۵۵
اشاره ---------- ۱۵۵
پیام ها ---------- ۱۵۶
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۴۳] ---------- ۱۵۶
اشاره ---------- ۱۵۶
نکته ها: ---------- ۱۵۷
اشاره ---------- ۱۵۷
پیام ها ---------- ۱۵۷
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۴۴] ---------- ۱۵۸
اشاره ---------- ۱۵۸
نکته ها: ---------- ۱۵۸
اشاره ---------- ۱۵۸
پیام ها ---------- ۱۵۸
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۴۵] ---------- ۱۵۸
اشاره ---------- ۱۵۸
نکته ها: ---------- ۱۵۸
اشاره ---------- ۱۵۸
پیام ها ---------- ۱۶۰

[سوره يوسف (۱۲): آيه ۴۶] ----- ۱۶۰
اشاره ----- ۱۶۰
نكته ها: ----- ۱۶۱
اشاره ----- ۱۶۱
پيام ها ----- ۱۶۱
[سوره يوسف (۱۲): آيه ۴۷] ----- ۱۶۳
اشاره ----- ۱۶۳
نكته ها: ----- ۱۶۳
اشاره ----- ۱۶۳
پيام ها ----- ۱۶۳
[سوره يوسف (۱۲): آيات ۴۸ تا ۴۹] ----- ۱۶۵
اشاره ----- ۱۶۵
نكته ها: ----- ۱۶۵
اشاره ----- ۱۶۵
پيام ها ----- ۱۶۶
[سوره يوسف (۱۲): آيه ۵۰] ----- ۱۶۷
اشاره ----- ۱۶۷
نكته ها: ----- ۱۶۷
اشاره ----- ۱۶۷
پيام ها ----- ۱۶۸
[سوره يوسف (۱۲): آيه ۵۱] ----- ۱۶۹
اشاره ----- ۱۶۹
نكته ها: ----- ۱۶۹
اشاره ----- ۱۶۹
پيام ها ----- ۱۶۹
[سوره يوسف (۱۲): آيه ۵۲] ----- ۱۷۰

اشاره ----- ۱۷۰
نکته ها: ----- ۱۷۰
اشاره ----- ۱۷۰
پیام ها ----- ۱۷۱
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۵۳] ----- ۱۷۲
اشاره ----- ۱۷۲
نکته ها: ----- ۱۷۲
اشاره ----- ۱۷۲
پیام ها ----- ۱۷۳
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۵۴] ----- ۱۷۴
اشاره ----- ۱۷۴
نکته ها: ----- ۱۷۴
اشاره ----- ۱۷۴
پیام ها ----- ۱۷۶
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۵۵] ----- ۱۷۷
اشاره ----- ۱۷۷
نکته ها: ----- ۱۷۷
اشاره ----- ۱۷۷
پیام ها ----- ۱۸۰
[سوره یوسف (۱۲): آیات ۵۶ تا ۵۷] ----- ۱۸۱
اشاره ----- ۱۸۱
نکته ها: ----- ۱۸۲
اشاره ----- ۱۸۲
پیام ها ----- ۱۸۲
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۵۸] ----- ۱۸۴
اشاره ----- ۱۸۴

نکته ها: ۱۸۴
اشاره ۱۸۴
پیام ها ۱۸۴
[سوره يوسف (۱۲): آيه ۵۹] ۱۸۵
اشاره ۱۸۵
نکته ها: ۱۸۵
اشاره ۱۸۵
پیام ها ۱۸۶
[سوره يوسف (۱۲): آيه ۶۰] ۱۸۸
اشاره ۱۸۸
پیام ها ۱۸۸
[سوره يوسف (۱۲): آيه ۶۱] ۱۸۹
اشاره ۱۸۹
نکته ها: ۱۸۹
اشاره ۱۸۹
پیام ها ۱۸۹
[سوره يوسف (۱۲): آيه ۶۲] ۱۹۰
اشاره ۱۹۰
نکته ها: ۱۹۰
اشاره ۱۹۰
پیام ها ۱۹۰
[سوره يوسف (۱۲): آيه ۶۳] ۱۹۱
اشاره ۱۹۱
پیام ها ۱۹۱
[سوره يوسف (۱۲): آيه ۶۴] ۱۹۲
اشاره ۱۹۲

نکته ها: ۱۹۲
اشاره ۱۹۲
پیام ها ۱۹۲
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۶۵] ۱۹۳
اشاره ۱۹۳
نکته ها: ۱۹۳
اشاره ۱۹۳
پیام ها ۱۹۴
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۶۶] ۱۹۴
اشاره ۱۹۴
نکته ها: ۱۹۴
اشاره ۱۹۴
پیام ها ۱۹۵
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۶۷] ۱۹۵
اشاره ۱۹۵
نکته ها: ۱۹۶
اشاره ۱۹۶
پیام ها ۱۹۶
[سوره البقره (۲): آیه ۶۸] ۱۹۸
اشاره ۱۹۸
نکته ها: ۱۹۸
اشاره ۱۹۸
پیام ها ۱۹۸
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۶۹] ۱۹۹
اشاره ۱۹۹
نکته ها: ۱۹۹

اشاره ----- ۱۹۹
پیام ها ----- ۲۰۰
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۰] ----- ۲۰۰
اشاره ----- ۲۰۰
نکته ها: ----- ۲۰۰
اشاره ----- ۲۰۰
پیام ها ----- ۲۰۱
[سوره یوسف (۱۲): آیات ۷۱ تا ۷۲] ----- ۲۰۲
اشاره ----- ۲۰۲
نکته ها: ----- ۲۰۲
اشاره ----- ۲۰۲
پیام ها ----- ۲۰۲
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۳] ----- ۲۰۳
اشاره ----- ۲۰۳
نکته ها: ----- ۲۰۳
اشاره ----- ۲۰۳
پیام ها ----- ۲۰۳
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۴] ----- ۲۰۳
اشاره ----- ۲۰۳
نکته ها: ----- ۲۰۴
اشاره ----- ۲۰۴
پیام ها ----- ۲۰۴
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۵] ----- ۲۰۴
اشاره ----- ۲۰۴
پیام ها ----- ۲۰۴
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۶] ----- ۲۰۵

اشاره ----- ۲۰۵
نکته ها: ----- ۲۰۵
اشاره ----- ۲۰۵
پیام ها ----- ۲۰۵
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۷] ----- ۲۰۶
اشاره ----- ۲۰۶
پیام ها ----- ۲۰۶
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۸] ----- ۲۰۷
اشاره ----- ۲۰۷
نکته ها: ----- ۲۰۸
اشاره ----- ۲۰۸
پیام ها ----- ۲۰۸
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۹] ----- ۲۰۸
اشاره ----- ۲۰۸
نکته ها: ----- ۲۰۸
اشاره ----- ۲۰۸
پیام ها ----- ۲۱۰
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۰] ----- ۲۱۰
اشاره ----- ۲۱۰
نکته ها: ----- ۲۱۱
اشاره ----- ۲۱۱
پیام ها ----- ۲۱۱
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۱] ----- ۲۱۲
اشاره ----- ۲۱۲
پیام ها ----- ۲۱۲
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۲] ----- ۲۱۳

اشاره ----- ۲۱۳
نکته ها: ----- ۲۱۳
اشاره ----- ۲۱۳
پیام ها ----- ۲۱۳
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۳] ----- ۲۱۴
اشاره ----- ۲۱۴
نکته ها: ----- ۲۱۴
اشاره ----- ۲۱۴
پیام ها ----- ۲۱۵
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۴] ----- ۲۱۶
اشاره ----- ۲۱۶
نکته ها: ----- ۲۱۶
اشاره ----- ۲۱۶
پیام ها ----- ۲۱۶
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۵] ----- ۲۱۷
اشاره ----- ۲۱۷
نکته ها: ----- ۲۱۷
اشاره ----- ۲۱۷
پیام ها ----- ۲۱۷
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۶] ----- ۲۱۸
اشاره ----- ۲۱۸
نکته ها: ----- ۲۱۸
اشاره ----- ۲۱۸
پیام ها ----- ۲۱۸
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۷] ----- ۲۱۹
اشاره ----- ۲۱۹

نکته ها: ۲۱۹
اشاره ۲۱۹
پیام ها ۲۱۹
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۸] ۲۲۰
اشاره ۲۲۰
نکته ها: ۲۲۰
اشاره ۲۲۰
پیام ها ۲۲۱
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۹] ۲۲۱
اشاره ۲۲۱
نکته ها: ۲۲۱
اشاره ۲۲۱
پیام ها ۲۲۲
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۹۰] ۲۲۲
اشاره ۲۲۲
نکته ها: ۲۲۲
اشاره ۲۲۲
پیام ها ۲۲۳
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۹۱] ۲۲۴
اشاره ۲۲۴
نکته ها: ۲۲۴
اشاره ۲۲۴
پیام ها ۲۲۵
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۹۲] ۲۲۵
اشاره ۲۲۵
نکته ها: ۲۲۵

اشاره ----- ۲۲۵
پیام ها ----- ۲۲۷
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۹۳] ----- ۲۲۸
اشاره ----- ۲۲۸
نکته ها: ----- ۲۲۸
اشاره ----- ۲۲۸
پیام ها ----- ۲۲۹
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۹۴] ----- ۲۳۰
اشاره ----- ۲۳۰
نکته ها: ----- ۲۳۰
اشاره ----- ۲۳۰
پیام ها ----- ۲۳۲
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۹۵] ----- ۲۳۳
اشاره ----- ۲۳۳
نکته ها: ----- ۲۳۳
اشاره ----- ۲۳۳
پیام ها ----- ۲۳۳
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۹۶] ----- ۲۳۴
اشاره ----- ۲۳۴
نکته ها: ----- ۲۳۴
اشاره ----- ۲۳۴
پیام ها ----- ۲۳۴
[سوره یوسف (۱۲): آیات ۹۷ تا ۹۸] ----- ۲۳۵
اشاره ----- ۲۳۵
نکته ها: ----- ۲۳۵
اشاره ----- ۲۳۵

پیام ها ----- ۲۳۶
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۹۹] ----- ۲۳۶
اشاره ----- ۲۳۶
نکته ها: ----- ۲۳۷
اشاره ----- ۲۳۷
پیام ها ----- ۲۳۷
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰۰] ----- ۲۳۸
اشاره ----- ۲۳۸
نکته ها: ----- ۲۳۸
اشاره ----- ۲۳۸
پیام ها ----- ۲۳۹
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰۱] ----- ۲۴۱
اشاره ----- ۲۴۱
نکته ها: ----- ۲۴۱
اشاره ----- ۲۴۱
پیام ها ----- ۲۴۲
اشاره ----- ۲۴۲
سیمای یوسف(ویژگی های یک رهبر موفّق) ----- ۲۴۴
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰۲] ----- ۲۴۵
اشاره ----- ۲۴۵
پیام ها ----- ۲۴۵
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰۳] ----- ۲۴۶
اشاره ----- ۲۴۶
نکته ها: ----- ۲۴۶
اشاره ----- ۲۴۶
پیام ها ----- ۲۴۶

[سوره يوسف (۱۲): آيه ۱۰۴] ----- ۲۴۷
اشاره ----- ۲۴۷
نكته ها: ----- ۲۴۷
اشاره ----- ۲۴۷
پيام ها ----- ۲۴۹
[سوره يوسف (۱۲): آيه ۱۰۵] ----- ۲۴۹
اشاره ----- ۲۴۹
نكته ها: ----- ۲۴۹
اشاره ----- ۲۴۹
پيام ها ----- ۲۵۰
[سوره يوسف (۱۲): آيه ۱۰۶] ----- ۲۵۰
اشاره ----- ۲۵۰
نكته ها: ----- ۲۵۱
اشاره ----- ۲۵۱
پيام ها ----- ۲۵۱
اشاره ----- ۲۵۱
نشانه هاى مؤمن مخلص ----- ۲۵۱
نشانه هاى مؤمن مشرك ----- ۲۵۳
[سوره يوسف (۱۲): آيه ۱۰۷] ----- ۲۵۴
اشاره ----- ۲۵۴
نكته ها: ----- ۲۵۴
اشاره ----- ۲۵۴
پيام ها ----- ۲۵۴
[سوره يوسف (۱۲): آيه ۱۰۸] ----- ۲۵۴
اشاره ----- ۲۵۴
نكته ها: ----- ۲۵۴

اشاره ----- ۲۵۴
پیام ها ----- ۲۵۶
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰۹] ----- ۲۵۶
اشاره ----- ۲۵۶
نکته ها: ----- ۲۵۶
اشاره ----- ۲۵۶
پیام ها ----- ۲۵۷
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۱۰] ----- ۲۵۸
اشاره ----- ۲۵۸
نکته ها: ----- ۲۵۸
اشاره ----- ۲۵۸
پیام ها ----- ۲۵۹
[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۱۱] ----- ۲۶۰
اشاره ----- ۲۶۰
نکته ها: ----- ۲۶۰
اشاره ----- ۲۶۰
پیام ها ----- ۲۶۰
[تفسیر سوره رعد] ----- ۲۶۵
سیمای سوره رعد ----- ۲۶۵
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۱] ----- ۲۶۶
اشاره ----- ۲۶۶
پیام ها ----- ۲۶۶
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۲] ----- ۲۶۷
اشاره ----- ۲۶۷
نکته ها: ----- ۲۶۷
اشاره ----- ۲۶۷

پیام ها ---- ۲۶۸
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۳] ---- ۲۶۸
اشاره ---- ۲۶۸
نکته ها: ---- ۲۶۸
اشاره ---- ۲۶۸
پیام ها ---- ۲۶۹
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۴] ---- ۲۷۰
اشاره ---- ۲۷۰
نکته ها: ---- ۲۷۰
اشاره ---- ۲۷۰
پیام ها ---- ۲۷۰
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۵] ---- ۲۷۱
اشاره ---- ۲۷۱
نکته ها: ---- ۲۷۱
اشاره ---- ۲۷۱
پیام ها ---- ۲۷۲
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۶] ---- ۲۷۲
اشاره ---- ۲۷۲
نکته ها: ---- ۲۷۳
اشاره ---- ۲۷۳
پیام ها ---- ۲۷۵
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۷] ---- ۲۷۵
اشاره ---- ۲۷۵
نکته ها: ---- ۲۷۶
اشاره ---- ۲۷۶
پیام ها ---- ۲۷۶

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۸] ----- ۲۷۷
اشاره ----- ۲۷۷
نکته ها: ----- ۲۷۷
اشاره ----- ۲۷۷
پیام ها ----- ۲۷۷
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۹] ----- ۲۷۷
اشاره ----- ۲۷۷
نکته ها: ----- ۲۷۸
اشاره ----- ۲۷۸
پیام ها ----- ۲۷۸
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۱۰] ----- ۲۷۸
اشاره ----- ۲۷۸
نکته ها: ----- ۲۷۸
اشاره ----- ۲۷۸
پیام ها ----- ۲۷۹
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۱۱] ----- ۲۷۹
اشاره ----- ۲۷۹
نکته ها: ----- ۲۷۹
اشاره ----- ۲۷۹
پیام ها ----- ۲۸۰
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۱۲] ----- ۲۸۱
اشاره ----- ۲۸۱
نکته ها: ----- ۲۸۱
اشاره ----- ۲۸۱
پیام ها ----- ۲۸۲
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۱۳] ----- ۲۸۲

اشاره ----- ۲۸۲
نکته ها: ----- ۲۸۲
اشاره ----- ۲۸۲
پیام ها ----- ۲۸۴
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۱۴] ----- ۲۸۵
اشاره ----- ۲۸۵
نکته ها: ----- ۲۸۵
اشاره ----- ۲۸۵
پیام ها ----- ۲۸۶
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۱۵] ----- ۲۸۶
اشاره ----- ۲۸۶
نکته ها: ----- ۲۸۶
اشاره ----- ۲۸۶
پیام ها ----- ۲۸۷
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۱۶] ----- ۲۸۷
اشاره ----- ۲۸۷
نکته ها: ----- ۲۸۷
اشاره ----- ۲۸۷
پیام ها ----- ۲۸۸
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۱۷] ----- ۲۸۸
اشاره ----- ۲۸۸
نکته ها: ----- ۲۸۹
اشاره ----- ۲۸۹
پیام ها ----- ۲۸۹
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۱۸] ----- ۲۹۱
اشاره ----- ۲۹۱

نکته ها: ۲۹۲
اشاره ۲۹۲
بحثی پیرامون دعوت ۲۹۲
پیام ها ۲۹۶
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۱۹] ۲۹۶
اشاره ۲۹۶
نکته ها: ۲۹۶
اشاره ۲۹۶
سیمای خردمندان در قرآن ۲۹۸
پیام ها ۲۹۸
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۲۰] ۲۹۹
اشاره ۲۹۹
نکته ها: ۲۹۹
اشاره ۲۹۹
پیام ها ۳۰۰
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۲۱] ۳۰۰
اشاره ۳۰۰
نکته ها: ۳۰۰
اشاره ۳۰۰
صله رحم ۳۰۱
پیام ها ۳۰۳
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۲۲] ۳۰۴
اشاره ۳۰۴
نکته ها: ۳۰۴
اشاره ۳۰۴
پیام ها ۳۰۵

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۲۳] ---- ۳۰۶
اشاره ---- ۳۰۶
نکته ها: ---- ۳۰۶
اشاره ---- ۳۰۶
پیام ها ---- ۳۰۸
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۲۴] ---- ۳۰۸
اشاره ---- ۳۰۸
نکته ها: ---- ۳۰۸
اشاره ---- ۳۰۸
نکاتی پیرامون صبر ---- ۳۰۹
پیام ها ---- ۳۱۰
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۲۵] ---- ۳۱۱
اشاره ---- ۳۱۱
نکته ها: ---- ۳۱۱
اشاره ---- ۳۱۱
پیام ها ---- ۳۱۲
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۲۶] ---- ۳۱۲
اشاره ---- ۳۱۲
نکته ها: ---- ۳۱۲
اشاره ---- ۳۱۲
پیام ها ---- ۳۱۳
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۲۷] ---- ۳۱۳
اشاره ---- ۳۱۳
نکته ها: ---- ۳۱۳
اشاره ---- ۳۱۳
بحثی پیرامون هدایت و ضلالت ---- ۳۱۴

پیام ها ----- ۳۱۵
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۲۸] ----- ۳۱۶
اشاره ----- ۳۱۶
نکته ها: ----- ۳۱۶
اشاره ----- ۳۱۶
عوامل آرامش و دلگرمی ----- ۳۱۹
عوامل اضطراب و نگرانی ----- ۳۲۰
پیام ها ----- ۳۲۱
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۲۹] ----- ۳۲۲
اشاره ----- ۳۲۲
نکته ها: ----- ۳۲۲
اشاره ----- ۳۲۲
پیام ها ----- ۳۲۴
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۳۰] ----- ۳۲۴
اشاره ----- ۳۲۴
نکته ها: ----- ۳۲۴
اشاره ----- ۳۲۴
پیام ها ----- ۳۲۴
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۳۱] ----- ۳۲۵
اشاره ----- ۳۲۵
نکته ها: ----- ۳۲۵
اشاره ----- ۳۲۵
پیام ها ----- ۳۲۶
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۳۲] ----- ۳۲۷
اشاره ----- ۳۲۷
پیام ها ----- ۳۲۷

[سوره الرعد (۱۳): آيه ۳۳] ۳۲۷
اشاره ۳۲۷
نكته ها: ۳۲۸
اشاره ۳۲۸
پيام ها ۳۲۸
[سوره الرعد (۱۳): آيه ۳۴] ۳۲۹
اشاره ۳۲۹
نكته ها: ۳۲۹
اشاره ۳۲۹
پيام ها ۳۲۹
[سوره الرعد (۱۳): آيه ۳۵] ۳۳۱
اشاره ۳۳۱
نكته ها: ۳۳۱
اشاره ۳۳۱
پيام ها ۳۳۱
[سوره الرعد (۱۳): آيه ۳۶] ۳۳۲
اشاره ۳۳۲
نكته ها: ۳۳۲
اشاره ۳۳۲
پيام ها ۳۳۲
[سوره الرعد (۱۳): آيه ۳۷] ۳۳۳
اشاره ۳۳۳
نكته ها: ۳۳۳
اشاره ۳۳۳
پيام ها ۳۳۳
[سوره الرعد (۱۳): آيه ۳۸] ۳۳۴

اشاره ----- ۳۳۴
نکته ها: ----- ۳۳۴
اشاره ----- ۳۳۴
پیام ها ----- ۳۳۴
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۳۹] ----- ۳۳۵
اشاره ----- ۳۳۵
نکته ها: ----- ۳۳۵
بحثی پیرامون مقدّرات الهی ----- ۳۳۵
سؤال: ----- ۳۳۷
پاسخ: ----- ۳۳۷
بداء چیست؟ ----- ۳۳۷
پیام ها ----- ۳۴۰
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۴۰] ----- ۳۴۰
اشاره ----- ۳۴۰
پیام ها ----- ۳۴۱
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۴۱] ----- ۳۴۱
اشاره ----- ۳۴۱
نکته ها: ----- ۳۴۱
اشاره ----- ۳۴۱
پیام ها ----- ۳۴۱
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۴۲] ----- ۳۴۲
اشاره ----- ۳۴۲
نکته ها: ----- ۳۴۲
اشاره ----- ۳۴۲
پیام ها ----- ۳۴۲
[سوره الرعد (۱۳): آیه ۴۳] ----- ۳۴۳

اشاره ---------- ۳۴۳
نکته ها: ---------- ۳۴۳
[تفسیر سوره ابراهیم] ---------- ۳۴۷
سیمای سوره ابراهیم ---------- ۳۴۷
[سوره إبراهیم (۱۴): آیه ۱] ---------- ۳۴۸
اشاره ---------- ۳۴۸
نکته ها: ---------- ۳۴۸
اشاره ---------- ۳۴۸
پیام ها ---------- ۳۴۹
[سوره إبراهیم (۱۴): آیه ۲] ---------- ۳۴۹
اشاره ---------- ۳۴۹
پیام ها ---------- ۳۴۹
[سوره إبراهیم (۱۴): آیه ۳] ---------- ۳۵۱
اشاره ---------- ۳۵۱
نکته ها: ---------- ۳۵۱
اشاره ---------- ۳۵۱
پیام ها ---------- ۳۵۱
[سوره إبراهیم (۱۴): آیه ۴] ---------- ۳۵۲
اشاره ---------- ۳۵۲
نکته ها: ---------- ۳۵۲
اشاره ---------- ۳۵۲
پیام ها ---------- ۳۵۳
[سوره إبراهیم (۱۴): آیه ۵] ---------- ۳۵۳
اشاره ---------- ۳۵۳
نکته ها: ---------- ۳۵۳
اشاره ---------- ۳۵۳

پیام ها ----- ۳۵۴
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۶] ----- ۳۵۵
اشاره ----- ۳۵۵
پیام ها ----- ۳۵۵
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۷] ----- ۳۵۵
اشاره ----- ۳۵۵
نکته ها: ----- ۳۵۶
اشاره ----- ۳۵۶
پیام ها ----- ۳۵۷
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۸] ----- ۳۵۷
اشاره ----- ۳۵۷
پیام ها ----- ۳۵۷
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۹] ----- ۳۵۸
اشاره ----- ۳۵۸
نکته ها: ----- ۳۵۸
اشاره ----- ۳۵۸
پیام ها ----- ۳۵۹
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۱۰] ----- ۳۵۹
اشاره ----- ۳۵۹
نکته ها: ----- ۳۶۰
اشاره ----- ۳۶۰
پیام ها ----- ۳۶۰
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۱۱] ----- ۳۶۱
اشاره ----- ۳۶۱
نکته ها: ----- ۳۶۱
اشاره ----- ۳۶۱

پیام ها ----- ۳۶۲
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۱۲] ----- ۳۶۳
اشاره ----- ۳۶۳
نکته ها: ----- ۳۶۳
اشاره ----- ۳۶۳
پیام ها ----- ۳۶۳
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۱۳] ----- ۳۶۴
اشاره ----- ۳۶۴
نکته ها: ----- ۳۶۴
اشاره ----- ۳۶۴
پیام ها ----- ۳۶۴
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۱۴] ----- ۳۶۵
اشاره ----- ۳۶۵
نکته ها: ----- ۳۶۵
اشاره ----- ۳۶۵
پیام ها ----- ۳۶۵
[سوره إبراهيم (۱۴): آيات ۱۵ تا ۱۶] ----- ۳۶۷
اشاره ----- ۳۶۷
نکته ها: ----- ۳۶۷
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۱۷] ----- ۳۶۸
اشاره ----- ۳۶۸
نکته ها: ----- ۳۶۹
اشاره ----- ۳۶۹
پیام ها ----- ۳۶۹
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۱۸] ----- ۳۷۰
اشاره ----- ۳۷۰

نکته ها: ۳۷۰
اشاره ۳۷۰
پیام ها ۳۷۰
[سوره إبراهيم (۱۴): آيات ۱۹ تا ۲۰] ۳۷۱
اشاره ۳۷۱
نکته ها: ۳۷۱
اشاره ۳۷۱
پیام ها ۳۷۱
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۲۱] ۳۷۲
اشاره ۳۷۲
نکته ها: ۳۷۲
اشاره ۳۷۲
پیام ها ۳۷۲
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۲۲] ۳۷۳
اشاره ۳۷۳
نکته ها: ۳۷۴
اشاره ۳۷۴
پیام ها ۳۷۴
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۲۳] ۳۷۵
اشاره ۳۷۵
نکته ها: ۳۷۵
اشاره ۳۷۵
پیام ها ۳۷۶
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۲۴] ۳۷۶
اشاره ۳۷۶
نکته ها: ۳۷۶

اشاره ----- ۳۷۶
پیام ها ----- ۳۷۷
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۲۵] ----- ۳۷۷
اشاره ----- ۳۷۷
نکته ها: ----- ۳۷۷
اشاره ----- ۳۷۷
پیام ها ----- ۳۷۸
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۲۶] ----- ۳۷۹
اشاره ----- ۳۷۹
نکته ها: ----- ۳۷۹
اشاره ----- ۳۷۹
پیام ها ----- ۳۷۹
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۲۷] ----- ۳۷۹
اشاره ----- ۳۷۹
پیام ها ----- ۳۷۹
[سوره إبراهيم (۱۴): آيات ۲۸ تا ۲۹] ----- ۳۸۱
اشاره ----- ۳۸۱
نکته ها: ----- ۳۸۱
اشاره ----- ۳۸۱
پیام ها ----- ۳۸۲
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۳۰] ----- ۳۸۲
اشاره ----- ۳۸۲
نکته ها: ----- ۳۸۲
اشاره ----- ۳۸۲
پیام ها ----- ۳۸۲
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۳۱] ----- ۳۸۳

اشاره ----- ۳۸۳
نکته ها: ----- ۳۸۳
اشاره ----- ۳۸۳
پیام ها ----- ۳۸۳
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۳۲] ----- ۳۸۴
اشاره ----- ۳۸۴
نکته ها: ----- ۳۸۴
اشاره ----- ۳۸۴
پیام ها ----- ۳۸۵
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۳۳] ----- ۳۸۵
اشاره ----- ۳۸۵
نکته ها: ----- ۳۸۵
اشاره ----- ۳۸۵
پیام ها ----- ۳۸۶
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۳۴] ----- ۳۸۶
اشاره ----- ۳۸۶
نکته ها: ----- ۳۸۶
اشاره ----- ۳۸۶
پیام ها: ----- ۳۸۷
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۳۵] ----- ۳۸۷
اشاره ----- ۳۸۷
نکته ها: ----- ۳۸۷
اشاره ----- ۳۸۷
پیام ها ----- ۳۸۸
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۳۶] ----- ۳۸۹
اشاره ----- ۳۸۹

نکته ها: ۳۸۹
اشاره ۳۸۹
پیام ها ۳۹۱
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۳۷] ۳۹۱
اشاره ۳۹۱
نکته ها: ۳۹۲
اشاره ۳۹۲
پیام ها ۳۹۲
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۳۸] ۳۹۳
اشاره ۳۹۳
نکته ها: ۳۹۳
اشاره ۳۹۳
پیام ها ۳۹۳
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۳۹] ۳۹۳
اشاره ۳۹۳
نکته ها: ۳۹۳
اشاره ۳۹۳
پیام ها ۳۹۵
[سوره إبراهيم (۱۴): آيات ۴۰ تا ۴۱] ۳۹۵
اشاره ۳۹۵
نکته ها: ۳۹۵
اشاره ۳۹۵
پیام ها ۳۹۶
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۴۲] ۳۹۷
اشاره ۳۹۷
نکته ها: ۳۹۷

اشاره ----- ۳۹۷
پیام ها ----- ۳۹۷
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۴۳] ----- ۳۹۸
اشاره ----- ۳۹۸
نکته ها: ----- ۳۹۸
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۴۴] ----- ۳۹۸
اشاره ----- ۳۹۸
نکته ها: ----- ۳۹۸
اشاره ----- ۳۹۸
پیام ها ----- ۴۰۰
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۴۵] ----- ۴۰۰
اشاره ----- ۴۰۰
پیام ها ----- ۴۰۰
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۴۶] ----- ۴۰۲
اشاره ----- ۴۰۲
نکته ها: ----- ۴۰۲
اشاره ----- ۴۰۲
پیام ها ----- ۴۰۲
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۴۷] ----- ۴۰۲
اشاره ----- ۴۰۲
نکته ها: ----- ۴۰۲
اشاره ----- ۴۰۲
پیام ها ----- ۴۰۲
[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۴۸] ----- ۴۰۴
اشاره ----- ۴۰۴
نکته ها: ----- ۴۰۴

اشاره ----- ۴۰۴

پیام ها ----- ۴۰۴

[سوره إبراهيم (۱۴): آيات ۴۹ تا ۵۰] ----- ۴۰۴

اشاره ----- ۴۰۴

نکته ها: ----- ۴۰۶

اشاره ----- ۴۰۶

پیام ها ----- ۴۰۷

[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۵۱] ----- ۴۰۷

اشاره ----- ۴۰۷

پیام ها ----- ۴۰۷

[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۵۲] ----- ۴۰۷

اشاره ----- ۴۰۷

نکته ها: ----- ۴۰۷

اشاره ----- ۴۰۷

پیام ها ----- ۴۰۸

[تفسير سوره حجر] ----- ۴۱۲

سیمای سوره حجر ----- ۴۱۲

[سوره الحجر (۱۵): آيات ۱ تا ۲] ----- ۴۱۳

اشاره ----- ۴۱۳

نکته ها: ----- ۴۱۳

اشاره ----- ۴۱۳

پیام ها ----- ۴۱۳

[سوره الحجر (۱۵): آيه ۳] ----- ۴۱۴

اشاره ----- ۴۱۴

نکته ها: ----- ۴۱۴

اشاره ----- ۴۱۴

پیام ها ----- ۴۱۵

[سوره الحجر (۱۵): آیه ۴] ----- ۴۱۵

اشاره ----- ۴۱۵

پیام ها ----- ۴۱۵

[سوره الحجر (۱۵): آیه ۵] ----- ۴۱۶

اشاره ----- ۴۱۶

نکته ها: ----- ۴۱۶

اشاره ----- ۴۱۶

پیام ها ----- ۴۱۶

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۶ تا ۷] ----- ۴۱۶

اشاره ----- ۴۱۶

نکته ها: ----- ۴۱۶

اشاره ----- ۴۱۶

پیام ها ----- ۴۱۸

[سوره الحجر (۱۵): آیه ۸] ----- ۴۱۸

اشاره ----- ۴۱۸

نکته ها: ----- ۴۱۸

اشاره ----- ۴۱۸

پیام ها ----- ۴۱۹

[سوره الحجر (۱۵): آیه ۹] ----- ۴۱۹

اشاره ----- ۴۱۹

نکته ها: ----- ۴۱۹

اشاره ----- ۴۱۹

پیام ها ----- ۴۲۰

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۱۰ تا ۱۱] ----- ۴۲۱

اشاره ----- ۴۲۱

نکته ها: ---- ۴۲۱
اشاره ---- ۴۲۱
پیام ها ---- ۴۲۱
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۱۲ تا ۱۵] ---- ۴۲۲
اشاره ---- ۴۲۲
نکته ها: ---- ۴۲۲
اشاره ---- ۴۲۲
پیام ها ---- ۴۲۳
[سوره الحجر (۱۵): آیه ۱۶] ---- ۴۲۳
اشاره ---- ۴۲۳
نکته ها: ---- ۴۲۳
اشاره ---- ۴۲۳
پیام ها ---- ۴۲۴
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۱۷ تا ۱۸] ---- ۴۲۴
اشاره ---- ۴۲۴
نکته ها: ---- ۴۲۴
اشاره ---- ۴۲۴
پیام ها ---- ۴۲۵
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۱۹ تا ۲۰] ---- ۴۲۵
اشاره ---- ۴۲۵
نکته ها: ---- ۴۲۶
اشاره ---- ۴۲۶
پیام ها ---- ۴۲۶
[سوره الحجر (۱۵): آیه ۲۱] ---- ۴۲۶
اشاره ---- ۴۲۶
نکته ها: ---- ۴۲۶

اشاره ----- ۴۲۶
پیام ها ----- ۴۲۷
[سوره الحجر (۱۵): آیه ۲۲] ----- ۴۲۸
اشاره ----- ۴۲۸
نکته ها: ----- ۴۲۸
اشاره ----- ۴۲۸
پیام ها ----- ۴۲۹
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۲۳ تا ۲۵] ----- ۴۲۹
اشاره ----- ۴۲۹
نکته ها: ----- ۴۲۹
اشاره ----- ۴۲۹
پیام ها ----- ۴۳۰
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۲۶ تا ۲۷] ----- ۴۳۰
اشاره ----- ۴۳۰
نکته ها: ----- ۴۳۰
[سوره الحجر (۱۵): آیه ۲۸] ----- ۴۳۱
اشاره ----- ۴۳۱
نکته ها: ----- ۴۳۱
اشاره ----- ۴۳۱
پیام ها ----- ۴۳۳
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۲۹ تا ۳۱] ----- ۴۳۳
اشاره ----- ۴۳۳
نکته ها: ----- ۴۳۳
اشاره ----- ۴۳۳
پیام ها ----- ۴۳۴
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۳۲ تا ۳۵] ----- ۴۳۴

اشاره -- ۴۳۴
پیام ها -- ۴۳۵
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۳۶ تا ۳۸] -- ۴۳۶
اشاره -- ۴۳۶
نکته ها: -- ۴۳۶
اشاره -- ۴۳۶
پیام ها -- ۴۳۶
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۳۹ تا ۴۰] -- ۴۳۶
اشاره -- ۴۳۶
نکته ها: -- ۴۳۷
اشاره -- ۴۳۷
پیام ها -- ۴۳۷
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۴۱ تا ۴۲] -- ۴۳۷
اشاره -- ۴۳۷
نکته ها: -- ۴۳۸
اشاره -- ۴۳۸
پیام ها -- ۴۳۸
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۴۳ تا ۴۴] -- ۴۳۸
اشاره -- ۴۳۸
نکته ها: -- ۴۳۹
اشاره -- ۴۳۹
پیام ها -- ۴۳۹
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۴۵ تا ۴۸] -- ۴۳۹
اشاره -- ۴۳۹
نکته ها: -- ۴۳۹
اشاره -- ۴۳۹

پیام ها ---------- ۴۴۰
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۴۹ تا ۵۰] ---------- ۴۴۱
اشاره ---------- ۴۴۱
نکته ها: ---------- ۴۴۱
اشاره ---------- ۴۴۱
پیام ها ---------- ۴۴۱
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۵۱ تا ۵۶] ---------- ۴۴۲
اشاره ---------- ۴۴۲
نکته ها: ---------- ۴۴۳
اشاره ---------- ۴۴۳
پیام ها ---------- ۴۴۳
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۵۷ تا ۵۸] ---------- ۴۴۴
اشاره ---------- ۴۴۴
پیام ها ---------- ۴۴۴
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۵۹ تا ۶۲] ---------- ۴۴۵
اشاره ---------- ۴۴۵
نکته ها: ---------- ۴۴۵
اشاره ---------- ۴۴۵
پیام ها ---------- ۴۴۵
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۶۳ تا ۶۶] ---------- ۴۴۶
اشاره ---------- ۴۴۶
نکته ها: ---------- ۴۴۶
اشاره ---------- ۴۴۶
پیام ها ---------- ۴۴۶
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۶۷ تا ۷۰] ---------- ۴۴۹
اشاره ---------- ۴۴۹

نکته ها: ۴۴۹
اشاره ۴۴۹
پیام ها ۴۴۹
[سوره الحجر (۱۵): آیه ۷۱] ۴۵۰
اشاره ۴۵۰
نکته ها: ۴۵۰
اشاره ۴۵۰
پیام ها ۴۵۰
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۷۲ تا ۷۴] ۴۵۰
اشاره ۴۵۰
نکته ها: ۴۵۲
اشاره ۴۵۲
پیام ها ۴۵۲
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۷۵ تا ۷۷] ۴۵۳
اشاره ۴۵۳
نکته ها: ۴۵۳
اشاره ۴۵۳
پیام ها ۴۵۳
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۷۸ تا ۷۹] ۴۵۴
اشاره ۴۵۴
نکته ها: ۴۵۴
اشاره ۴۵۴
پیام ها ۴۵۴
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۸۰ تا ۸۴] ۴۵۵
اشاره ۴۵۵
نکته ها: ۴۵۵

اشاره ----- ۴۵۵
پیام ها ----- ۴۵۵
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۸۵ تا ۸۶] ----- ۴۵۷
اشاره ----- ۴۵۷
نکته ها: ----- ۴۵۷
اشاره ----- ۴۵۷
پیام ها ----- ۴۵۷
[سوره الحجر (۱۵): آیه ۸۷] ----- ۴۵۸
اشاره ----- ۴۵۸
نکته ها: ----- ۴۵۸
اشاره ----- ۴۵۸
پیام ها ----- ۴۵۹
[سوره الحجر (۱۵): آیه ۸۸] ----- ۴۵۹
اشاره ----- ۴۵۹
نکته ها: ----- ۴۵۹
اشاره ----- ۴۵۹
پیام ها ----- ۴۶۱
[سوره الحجر (۱۵): آیه ۸۹] ----- ۴۶۲
اشاره ----- ۴۶۲
پیام ها ----- ۴۶۲
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۹۰ تا ۹۱] ----- ۴۶۲
اشاره ----- ۴۶۲
نکته ها: ----- ۴۶۲
اشاره ----- ۴۶۲
پیام ها ----- ۴۶۳
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۹۲ تا ۹۳] ----- ۴۶۳

اشاره ----- ۴۶۳
پیام ها ----- ۴۶۳
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۹۴ تا ۹۶] ----- ۴۶۴
اشاره ----- ۴۶۴
نکته ها: ----- ۴۶۴
اشاره ----- ۴۶۴
پیام ها ----- ۴۶۴
[سوره الحجر (۱۵): آیات ۹۷ تا ۹۹] ----- ۴۶۵
اشاره ----- ۴۶۵
نکته ها: ----- ۴۶۵
اشاره ----- ۴۶۵
پیام ها ----- ۴۶۶
[تفسیر سوره نحل] ----- ۴۷۰
سیمای سوره نحل ----- ۴۷۰
[سوره النحل (۱۶): آیات ۱ تا ۲] ----- ۴۷۱
اشاره ----- ۴۷۱
نکته ها: ----- ۴۷۱
اشاره ----- ۴۷۱
پیام ها ----- ۴۷۲
[سوره النحل (۱۶): آیات ۳ تا ۴] ----- ۴۷۳
اشاره ----- ۴۷۳
نکته ها: ----- ۴۷۳
اشاره ----- ۴۷۳
پیام ها ----- ۴۷۳
[سوره النحل (۱۶): آیات ۵ تا ۶] ----- ۴۷۴
اشاره ----- ۴۷۴

نکته ها: ۴۷۴
اشاره ۴۷۴
پیام ها ۴۷۴
[سوره النحل (۱۶): آیه ۷] ۴۷۵
اشاره ۴۷۵
پیام ها ۴۷۵
[سوره النحل (۱۶): آیه ۸] ۴۷۶
اشاره ۴۷۶
نکته ها: ۴۷۶
اشاره ۴۷۶
پیام ها ۴۷۶
[سوره النحل (۱۶): آیه ۹] ۴۷۷
اشاره ۴۷۷
نکته ها: ۴۷۷
اشاره ۴۷۷
پیام ها ۴۷۷
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۰] ۴۷۸
اشاره ۴۷۸
نکته ها: ۴۷۸
اشاره ۴۷۸
پیام ها ۴۷۸
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۱] ۴۷۸
اشاره ۴۷۸
نکته ها: ۴۷۸
اشاره ۴۷۸
پیام ها ۴۸۰

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۲] ---------- ۴۸۰
اشاره ---------- ۴۸۰
نکته ها: ---------- ۴۸۰
اشاره ---------- ۴۸۰
پیام ها ---------- ۴۸۰
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۳] ---------- ۴۸۱
اشاره ---------- ۴۸۱
پیام ها ---------- ۴۸۱
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۴] ---------- ۴۸۱
اشاره ---------- ۴۸۱
نکته ها: ---------- ۴۸۲
اشاره ---------- ۴۸۲
پیام ها ---------- ۴۸۲
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۵] ---------- ۴۸۲
اشاره ---------- ۴۸۲
نکته ها: ---------- ۴۸۲
اشاره ---------- ۴۸۲
پیام ها ---------- ۴۸۳
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۶] ---------- ۴۸۴
اشاره ---------- ۴۸۴
نکته ها: ---------- ۴۸۴
اشاره ---------- ۴۸۴
پیام ها ---------- ۴۸۴
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۷] ---------- ۴۸۵
اشاره ---------- ۴۸۵
نکته ها: ---------- ۴۸۵

اشاره ----- ۴۸۵
پیام ها ----- ۴۸۵
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۸] ----- ۴۸۶
اشاره ----- ۴۸۶
نکته ها: ----- ۴۸۶
اشاره ----- ۴۸۶
پیام ها ----- ۴۸۶
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۹] ----- ۴۸۷
اشاره ----- ۴۸۷
پیام ها ----- ۴۸۷
[سوره النحل (۱۶): آیات ۲۰ تا ۲۱] ----- ۴۸۷
اشاره ----- ۴۸۷
نکته ها: ----- ۴۸۷
اشاره ----- ۴۸۷
پیام ها ----- ۴۸۷
[سوره النحل (۱۶): آیه ۲۲] ----- ۴۸۹
اشاره ----- ۴۸۹
نکته ها: ----- ۴۸۹
اشاره ----- ۴۸۹
پیام ها ----- ۴۸۹
[سوره النحل (۱۶): آیه ۲۳] ----- ۴۹۰
اشاره ----- ۴۹۰
نکته ها: ----- ۴۹۰
[سوره النحل (۱۶): آیه ۲۴] ----- ۴۹۰
اشاره ----- ۴۹۰
نکته ها: ----- ۴۹۰

اشاره ---- ۴۹۰
پیام ها ---- ۴۹۲
[سوره النحل (۱۶): آیه ۲۵] ---- ۴۹۲
اشاره ---- ۴۹۲
نکته ها: ---- ۴۹۲
اشاره ---- ۴۹۲
پیام ها ---- ۴۹۲
[سوره النحل (۱۶): آیه ۲۶] ---- ۴۹۳
اشاره ---- ۴۹۳
نکته ها: ---- ۴۹۳
اشاره ---- ۴۹۳
پیام ها ---- ۴۹۳
[سوره النحل (۱۶): آیه ۲۷] ---- ۴۹۴
اشاره ---- ۴۹۴
نکته ها: ---- ۴۹۴
اشاره ---- ۴۹۴
پیام ها ---- ۴۹۴
[سوره النحل (۱۶): آیات ۲۸ تا ۲۹] ---- ۴۹۵
اشاره ---- ۴۹۵
نکته ها: ---- ۴۹۵
اشاره ---- ۴۹۵
پیام ها ---- ۴۹۵
[سوره النحل (۱۶): آیه ۳۰] ---- ۴۹۶
اشاره ---- ۴۹۶
نکته ها: ---- ۴۹۶
اشاره ---- ۴۹۶

پیام ها ----- ۴۹۷
[سوره النحل (۱۶): آیه ۳۱] ----- ۴۹۷
اشاره ----- ۴۹۷
پیام ها ----- ۴۹۹
[سوره النحل (۱۶): آیه ۳۲] ----- ۴۹۹
اشاره ----- ۴۹۹
نکته ها: ----- ۴۹۹
اشاره ----- ۴۹۹
پیام ها ----- ۴۹۹
[سوره النحل (۱۶): آیه ۳۳] ----- ۵۰۱
اشاره ----- ۵۰۱
نکته ها: ----- ۵۰۱
اشاره ----- ۵۰۱
پیام ها ----- ۵۰۱
[سوره النحل (۱۶): آیه ۳۴] ----- ۵۰۲
اشاره ----- ۵۰۲
نکته ها: ----- ۵۰۲
اشاره ----- ۵۰۲
پیام ها ----- ۵۰۲
[سوره النحل (۱۶): آیه ۳۵] ----- ۵۰۲
اشاره ----- ۵۰۲
نکته ها: ----- ۵۰۴
اشاره ----- ۵۰۴
پیام ها ----- ۵۰۴
[سوره النحل (۱۶): آیه ۳۶] ----- ۵۰۵
اشاره ----- ۵۰۵

نکته ها: ۵۰۵
اشاره ۵۰۵
پیام ها ۵۰۶
[سوره النحل (۱۶): آیه ۳۷] ۵۰۷
اشاره ۵۰۷
نکته ها: ۵۰۷
اشاره ۵۰۷
پیام ها ۵۰۷
[سوره النحل (۱۶): آیه ۳۸] ۵۰۷
اشاره ۵۰۷
نکته ها: ۵۰۸
اشاره ۵۰۸
پیام ها ۵۰۸
[سوره النحل (۱۶): آیه ۳۹] ۵۰۸
اشاره ۵۰۸
نکته ها: ۵۰۸
اشاره ۵۰۸
پیام ها ۵۰۹
[سوره النحل (۱۶): آیه ۴۰] ۵۰۹
اشاره ۵۰۹
نکته ها: ۵۰۹
اشاره ۵۰۹
پیام ها ۵۰۹
[سوره النحل (۱۶): آیات ۴۱ تا ۴۲] ۵۱۰
اشاره ۵۱۰
نکته ها: ۵۱۰

اشاره ----- ۵۱۰
پیام ها ----- ۵۱۰
[سوره النحل (۱۶): آیه ۴۳] ----- ۵۱۱
اشاره ----- ۵۱۱
نکته ها: ----- ۵۱۱
اشاره ----- ۵۱۱
پیام ها ----- ۵۱۱
[سوره النحل (۱۶): آیه ۴۴] ----- ۵۱۲
اشاره ----- ۵۱۲
نکته ها: ----- ۵۱۲
اشاره ----- ۵۱۲
پیام ها ----- ۵۱۳
[سوره النحل (۱۶): آیات ۴۵ تا ۴۷] ----- ۵۱۳
اشاره ----- ۵۱۳
نکته ها: ----- ۵۱۴
اشاره ----- ۵۱۴
پیام ها ----- ۵۱۴
[سوره النحل (۱۶): آیه ۴۸] ----- ۵۱۵
اشاره ----- ۵۱۵
نکته ها: ----- ۵۱۵
اشاره ----- ۵۱۵
پیام ها ----- ۵۱۵
[سوره النحل (۱۶): آیات ۴۹ تا ۵۰] ----- ۵۱۷
اشاره ----- ۵۱۷
نکته ها: ----- ۵۱۷
اشاره ----- ۵۱۷

پیام ها ----- ۵۱۸
[سوره النحل (۱۶): آیه ۵۱] ----- ۵۱۸
اشاره ----- ۵۱۸
نکته ها: ----- ۵۱۸
اشاره ----- ۵۱۸
پیام ها ----- ۵۲۰
[سوره النحل (۱۶): آیه ۵۲] ----- ۵۲۰
اشاره ----- ۵۲۰
نکته ها: ----- ۵۲۰
اشاره ----- ۵۲۰
پیام ها ----- ۵۲۰
[سوره النحل (۱۶): آیات ۵۳ تا ۵۴] ----- ۵۲۱
اشاره ----- ۵۲۱
نکته ها: ----- ۵۲۱
اشاره ----- ۵۲۱
پیام ها ----- ۵۲۲
[سوره النحل (۱۶): آیه ۵۵] ----- ۵۲۳
اشاره ----- ۵۲۳
نکته ها: ----- ۵۲۳
اشاره ----- ۵۲۳
پیام ها ----- ۵۲۳
[سوره النحل (۱۶): آیات ۵۶ تا ۵۷] ----- ۵۲۳
اشاره ----- ۵۲۳
نکته ها: ----- ۵۲۴
اشاره ----- ۵۲۴
پیام ها ----- ۵۲۴

[سوره النحل (۱۶): آيات ۵۸ تا ۵۹] ----- ۵۲۵
اشاره ----- ۵۲۵
نكته ها: ----- ۵۲۵
اشاره ----- ۵۲۵
پيام ها ----- ۵۲۶
[سوره النحل (۱۶): آيه ۶۰] ----- ۵۲۶
اشاره ----- ۵۲۶
نكته ها: ----- ۵۲۶
اشاره ----- ۵۲۶
پيام ها ----- ۵۲۷
نكته ها: ----- ۵۲۷
پيام ها ----- ۵۲۸
[سوره النحل (۱۶): آيه ۶۲] ----- ۵۲۹
اشاره ----- ۵۲۹
نكته ها: ----- ۵۲۹
پيام ها ----- ۵۲۹
[سوره النحل (۱۶): آيه ۶۳] ----- ۵۲۹
اشاره ----- ۵۲۹
نكته ها: ----- ۵۳۰
پيام ها ----- ۵۳۰
[سوره النحل (۱۶): آيه ۶۴] ----- ۵۳۰
اشاره ----- ۵۳۰
پيام ها ----- ۵۳۰
[سوره النحل (۱۶): آيه ۶۵] ----- ۵۳۱
اشاره ----- ۵۳۱
نكته ها: ----- ۵۳۱

پیام ها ---------- ۵۳۱
[سوره النحل (۱۶): آیه ۶۶] ---------- ۵۳۲
اشاره ---------- ۵۳۲
نکته ها: ---------- ۵۳۲
پیام ها ---------- ۵۳۴
[سوره النحل (۱۶): آیه ۶۷] ---------- ۵۳۴
اشاره ---------- ۵۳۴
نکته ها: ---------- ۵۳۴
پیام ها ---------- ۵۳۴
[سوره النحل (۱۶): آیه ۶۸] ---------- ۵۳۵
اشاره ---------- ۵۳۵
نکته ها: ---------- ۵۳۵
پیام ها ---------- ۵۳۵
[سوره النحل (۱۶): آیه ۶۹] ---------- ۵۳۵
اشاره ---------- ۵۳۵
نکته ها: ---------- ۵۳۶
پیام ها ---------- ۵۳۶
[سوره النحل (۱۶): آیه ۷۰] ---------- ۵۳۷
اشاره ---------- ۵۳۷
نکته ها: ---------- ۵۳۷
پیام ها ---------- ۵۳۸
[سوره النحل (۱۶): آیه ۷۱] ---------- ۵۳۸
اشاره ---------- ۵۳۸
نکته ها: ---------- ۵۳۸
پیام ها ---------- ۵۴۰
[سوره النحل (۱۶): آیه ۷۲] ---------- ۵۴۰

اشاره ----- ۵۴۰
نکته ها: ----- ۵۴۰
پیام ها ----- ۵۴۱
[سوره النحل (۱۶): آیات ۷۳ تا ۷۴] ----- ۵۴۲
اشاره ----- ۵۴۲
نکته ها: ----- ۵۴۲
پیام ها ----- ۵۴۲
[سوره النحل (۱۶): آیات ۷۵ تا ۷۶] ----- ۵۴۳
اشاره ----- ۵۴۳
پیام ها ----- ۵۴۳
[سوره النحل (۱۶): آیه ۷۷] ----- ۵۴۴
اشاره ----- ۵۴۴
نکته ها: ----- ۵۴۴
پیام ها ----- ۵۴۵
[سوره النحل (۱۶): آیه ۷۸] ----- ۵۴۵
اشاره ----- ۵۴۵
نکته ها: ----- ۵۴۵
پیام ها ----- ۵۴۵
[سوره النحل (۱۶): آیه ۷۹] ----- ۵۴۶
اشاره ----- ۵۴۶
نکته ها: ----- ۵۴۶
پیام ها ----- ۵۴۷
[سوره النحل (۱۶): آیه ۸۰] ----- ۵۴۷
اشاره ----- ۵۴۷
نکته ها: ----- ۵۴۸
پیام ها ----- ۵۴۸

[سوره النحل (۱۶): آیه ۸۱] ۵۴۸
اشاره ۵۴۸
نکته ها: ۵۴۸
پیام ها ۵۴۹
[سوره النحل (۱۶): آیه ۸۲] ۵۵۰
اشاره ۵۵۰
پیام ها ۵۵۰
[سوره النحل (۱۶): آیه ۸۳] ۵۵۰
اشاره ۵۵۰
نکته ها: ۵۵۰
پیام ها ۵۵۱
[سوره النحل (۱۶): آیه ۸۴] ۵۵۱
اشاره ۵۵۱
نکته ها: ۵۵۱
پیام ها ۵۵۳
[سوره النحل (۱۶): آیه ۸۵] ۵۵۳
اشاره ۵۵۳
نکته ها: ۵۵۳
پیام ها ۵۵۳
[سوره النحل (۱۶): آیه ۸۶] ۵۵۳
اشاره ۵۵۳
نکته ها: ۵۵۴
پیام ها ۵۵۴
[سوره النحل (۱۶): آیه ۸۷] ۵۵۵
اشاره ۵۵۵
پیام ها ۵۵۵

[سوره النحل (۱۶): آیه ۸۸] ----- ۵۵۵
اشاره ----- ۵۵۵
نکته ها: ----- ۵۵۵
پیام ها ----- ۵۵۶
[سوره النحل (۱۶): آیه ۸۹] ----- ۵۵۷
اشاره ----- ۵۵۷
نکته ها: ----- ۵۵۷
پیام ها ----- ۵۵۸
[سوره النحل (۱۶): آیه ۹۰] ----- ۵۵۹
اشاره ----- ۵۵۹
نکته ها: ----- ۵۵۹
پیام ها ----- ۵۶۰
[سوره النحل (۱۶): آیه ۹۱] ----- ۵۶۱
اشاره ----- ۵۶۱
نکته ها: ----- ۵۶۱
پیام ها ----- ۵۶۱
[سوره النحل (۱۶): آیه ۹۲] ----- ۵۶۱
اشاره ----- ۵۶۱
نکته ها: ----- ۵۶۳
پیام ها ----- ۵۶۳
[سوره النحل (۱۶): آیه ۹۳] ----- ۵۶۴
اشاره ----- ۵۶۴
نکته ها: ----- ۵۶۴
پیام ها ----- ۵۶۵
[سوره النحل (۱۶): آیه ۹۴] ----- ۵۶۵
اشاره ----- ۵۶۵

نکته ها: ۵۶۵
پیام ها ۵۶۵
[سوره النحل (۱۶): آیه ۹۵] ۵۶۶
اشاره ۵۶۶
نکته ها: ۵۶۶
پیام ها ۵۶۶
[سوره النحل (۱۶): آیه ۹۶] ۵۶۶
اشاره ۵۶۶
پیام ها ۵۶۷
[سوره النحل (۱۶): آیه ۹۷] ۵۶۷
اشاره ۵۶۷
نکته ها: ۵۶۷
پیام ها ۵۶۷
[سوره النحل (۱۶): آیات ۹۸ تا ۹۹] ۵۶۸
اشاره ۵۶۸
نکته ها: ۵۶۸
پیام ها ۵۶۹
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۰۰] ۵۶۹
اشاره ۵۶۹
نکته ها: ۵۶۹
پیام ها ۵۷۰
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۰۱] ۵۷۰
اشاره ۵۷۰
نکته ها: ۵۷۱
پیام ها ۵۷۱
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۰۲] ۵۷۱

اشاره ----- ۵۷۱
نکته ها: ----- ۵۷۱
پیام ها ----- ۵۷۲
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۰۳] ----- ۵۷۲
اشاره ----- ۵۷۲
نکته ها: ----- ۵۷۳
پیام ها ----- ۵۷۳
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۰۴] ----- ۵۷۳
اشاره ----- ۵۷۳
نکته ها: ----- ۵۷۴
پیام ها ----- ۵۷۴
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۰۵] ----- ۵۷۴
اشاره ----- ۵۷۴
نکته ها: ----- ۵۷۴
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۰۶] ----- ۵۷۵
اشاره ----- ۵۷۵
نکته ها: ----- ۵۷۵
پیام ها ----- ۵۷۶
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۰۷] ----- ۵۷۶
اشاره ----- ۵۷۶
پیام ها ----- ۵۷۶
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۰۸] ----- ۵۷۷
اشاره ----- ۵۷۷
پیام ها ----- ۵۷۷
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۰۹] ----- ۵۷۷
اشاره ----- ۵۷۷

پیام ها ----- ۵۷۷
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۱۰] ----- ۵۷۷
اشاره ----- ۵۷۷
نکته ها: ----- ۵۷۸
پیام ها ----- ۵۷۸
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۱۱] ----- ۵۷۹
اشاره ----- ۵۷۹
نکته ها: ----- ۵۷۹
پیام ها ----- ۵۷۹
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۱۲] ----- ۵۸۰
اشاره ----- ۵۸۰
نکته ها: ----- ۵۸۰
پیام ها ----- ۵۸۰
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۱۳] ----- ۵۸۱
اشاره ----- ۵۸۱
نکته ها: ----- ۵۸۱
پیام ها ----- ۵۸۱
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۱۴] ----- ۵۸۲
اشاره ----- ۵۸۲
نکته ها: ----- ۵۸۲
پیام ها ----- ۵۸۲
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۱۵] ----- ۵۸۳
اشاره ----- ۵۸۳
نکته ها: ----- ۵۸۳
پیام ها ----- ۵۸۳
[سوره النحل (۱۶): آیات ۱۱۶ تا ۱۱۷] ----- ۵۸۴

اشاره ----- ۵۸۴
نکته ها: ----- ۵۸۴
پیام ها ----- ۵۸۴
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۱۸] ----- ۵۸۵
اشاره ----- ۵۸۵
نکته ها: ----- ۵۸۵
پیام ها ----- ۵۸۵
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۱۹] ----- ۵۸۶
اشاره ----- ۵۸۶
نکته ها: ----- ۵۸۶
پیام ها ----- ۵۸۶
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۲۰] ----- ۵۸۶
اشاره ----- ۵۸۶
نکته ها: ----- ۵۸۷
پیام ها ----- ۵۸۷
[سوره النحل (۱۶): آیات ۱۲۱ تا ۱۲۲] ----- ۵۸۹
اشاره ----- ۵۸۹
نکته ها: ----- ۵۸۹
پیام ها ----- ۵۸۹
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۲۳] ----- ۵۹۰
اشاره ----- ۵۹۰
پیام ها ----- ۵۹۰
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۲۴] ----- ۵۹۰
اشاره ----- ۵۹۰
نکته ها: ----- ۵۹۰
پیام ها ----- ۵۹۱

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۲۵] ----- ۵۹۱
اشاره ----- ۵۹۱
نکته ها: ----- ۵۹۱
پیام ها ----- ۵۹۲
[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۲۶] ----- ۵۹۲
اشاره ----- ۵۹۲
نکته ها: ----- ۵۹۲
پیام ها ----- ۵۹۳
[سوره النحل (۱۶): آیات ۱۲۷ تا ۱۲۸] ----- ۵۹۳
اشاره ----- ۵۹۳
نکته ها: ----- ۵۹۴
پیام ها ----- ۵۹۶
درباره مرکز ----- ۵۹۷

تفسیر نور طبع قدیم جلد ۶

مشخصات کتاب

سرشناسه : قرائتی، محسن، ۱۳۲۴ -

عنوان و نام پدیدآور : تفسیر نور / تالیف محسن قرائتی.

وضعیت ویراست : ویراست۲.

مشخصات نشر : تهران: مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن، ۱۳۸۷-

مشخصات ظاهری : ۱۰ ج.

فروست : کتاب سال جمهوری اسلامی ایران؛ ۷۶.

شابک : دوره: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۱۰-۱ ؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج.۱: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۰-۲ ؛ ۶۰۰۰۰ ریال:ج.۲: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۱-۹ ؛ ۶۰۰۰۰ ریال (ج.۲ ، چاپ چهارم) ؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج.۳: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۲-۶ ؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج.۴: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۳-۳ ؛ ۶۰۰۰۰ریال(ج.۴،چاپ چهارم) ؛ ج.۵: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۴-۰ ؛ ۶۰۰۰۰ ریال (ج.۵ ، چاپ چهارم) ؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج.۶: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۵-۷ ؛ ۶۰۰۰۰ ریال (ج.۶، چاپ دوم) ؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج.۶، چاپ سوم: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۱۰-۱ ؛ ۷۰۰۰۰ریال (ج.۶، چاپ ششم) ؛ ۳۰۰۰۰ ریال: ج.۶،چاپ شانزدهم ۹۶۴-۵۶۵۲-۱۸-۹ : ؛ ۶۰۰۰۰ ریال: ج.۷: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۶-۴ ؛ ۶۵۰۰۰ ریال(ج.۷، چاپ پنجم) ؛ ۳۰۰۰۰ ریال (ج.۷، چاپ چهاردهم) ؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج.۸: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۷-۱ ؛ ۵۰۰۰۰ ریال(ج.۸، چاپ دوم) ؛ ۷۰۰۰۰ ریال (ج.۸، چاپ ششم) ؛ ۴۰۰۰۰ ریال (ج. ۸، چاپ چهاردهم) ؛ ج.۹: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۸-۸ ؛ ۵۰۰۰۰ ریال(ج.۹، چاپ سوم) ؛ ۷۰۰۰۰ ریال (ج.۹، چاپ ششم) ؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج.۱۰: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۹-۵ ؛ ۵۰۰۰۰ ریال(ج.۱۰،چاپ دوم) ؛ ۷۰۰۰۰ ریال(ج.۱۰، چاپ ششم)

یادداشت : چاپ قبلی: مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن، ۱۳۸۵(۱۲ ج.).

یادداشت : ج.۱ -۴، ۶- ۸ (چاپ اول: ۱۳۸۸).

یادداشت : ج.۲ و ۵ (چاپ چهارم : بهار ۱۳۸۹).

یادداشت : ج.۴ (چاپ چهارم: بهار ۱۳۸۹)

یادداشت : ج.۶ و ۹ (چاپ سوم:زمستان ۱۳۸۸).

یادداشت : ج.۶ (چاپ دوم: ۱۳۸۸).

یادداشت : ج. ۶ (چاپ ششم: تابستان ۱۳۹۰).

یادداشت : ج.۶ (چاپ شانزدهم: بهار ۱۳۸۶).

یادداشت : ج. ۶ (چاپ هشتم : ۱۳۹۱).

یادداشت : ج. ۷ (چاپ پنجم: ۱۳۸۹).

یادداشت : ج.۷ (چاپ چهاردهم: تابستان ۱۳۸۶).

یادداشت : ج.۸ (چاپ ششم: تابستان ۱۳۹۰).

یادداشت : ج. ۸ (چاپ چهاردهم: تابستان ۱۳۸۷).

یادداشت : ج.۸ و ۱۰ (چاپ دوم : ۱۳۸۸).

یادداشت : ج.۹ (چاپ ششم: تابستان ۱۳۹۰).

یادداشت : ج.۱۰ (چاپ ششم: ۱۳۹۰).

یادداشت : عنوان دیگر: تفسیر نور: شیوه ای نو در ارایه آسان و روان پیام های آیات.

یادداشت : کتابنامه.

مندرجات : ج.۱. سورههای (۱ تا ۳) حمـــد، بقره و آل عمران.- ج.۲.سوره های (۴تا۶) نساء،مائـده و انعام.- ج.۴.سوره های (۱۱تا۱۶) هود،یوسف،رعـد،ابراهیم،حجر و نحل.- ج.۵.سوره های (۱۷-۲۱) اسـراء،کهف،مریم،طه و انبیاء.- ج.۶.سوره های(۲۲ تا ۲۷) حج،مومنون،نور،فرقان، شعراء و نحل.- ج.۷. سوره های (۲۸ تا ۳۶) قصص، عنکبوت، روم، لقمان، سجده، احزاب، سبا، فاطر و یس.- ج.۸. سوره های (۳۷ تا ۴۵) صافات، ص، زمر، غافر، شوری، زخرف، دخان و جاثیه.- ج.۹.سوره های(۴۶ تا ۶۱) احقاف، محمد، فتح، حجرات، ق، ذاریات، طور، نجم.....-ج.۱۰.جمعه،منافقون الی فلق،ناس.

عنوان دیگر : تفسیر نور: شیوه ای نو در ارایه آسان و روان پیام های آیات.

موضوع : تفاسیر شیعه -- قرن ۱۴

رده بندی کنگره : BP۹۸/ق۳۵ت۷ ۱۳۸۷

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۱۷۹

شماره کتابشناسی ملی : ۱۶۰۸۱۲۴

ص :۱

اشاره

سخن ناشر

اشاره

انقلاب اسلامی ایران با رهبری امام خمینی قدس سره و حضور ملّت مسلمان و مبارزات شهدای گرانقدر قبل و بعد از پیروزی،زمینه ی رشد و ترویج فرهنگ اسلامی و خصوصاً قرآن کریم را فراهم آورد.در این راستا دانشمندان درد آشنای حوزه های علمیّه،با تألیف کتب مناسب در جهت تبلیغ دین گام های بسیاری برداشتند.

کتاب حاضر که بخشی از مجموعه دوازده جلدی«تفسیر نور»می باشد،در جهت مهجوریت زادیی از قرآن و ارائه پیام های انسان ساز کلام الهی به شیوه ای نو و قلمی شیوا،توسط حجّت الاسلام و المسلمین محسن قرائتی به رشته تحریر درآمده است که در سال ۷۶ به عنوان کتاب سال جمهوری اسلامی ایران معرّفی گردید.

بدنبال چاپ اوّلین مجلدات این تفسیر،نظرات و پیشنهادات بسیاری از سوی فضلای حوزه و دانشگاه طرح گردید که بیانگر علاقه و توجّه قشر فرهنگی جامعه،به شناخت مفاهیم قرآن کریم از طریق این شیوه می باشد.

اکنون به جهت آشنایی با شیوه ی کار و چگونگی ارائه تفسیر نور،این موارد به اختصار بیان می شود که خود نیز می تواند راهگشای طلاب جوان در جهت فعالیّت های تفسیری باشد.

شیوه کار

پس از انتخاب حد اقل دوازده تفسیر معتبر از مفسّران شیعه و اهل سنّت،از قدما و معاصران،چند تن از طلاب فاضل با مطالعه دقیق آنها،به استخراج نکات و برداشت های تفسیری آنها پرداخته و به صورت مکتوب آن را در اختیار مؤلّف قرار می دهند.

ایشان ضمن مطالعه ی آن مطالب،خود نیز به تحقیق و تتبع پرداخته و با توجّه به نیازهای دینی جامعه،پیام های راهبردی قرآن را برای نسل امروز که تشنه ی دریافت مفاهیم قرآنی

هستند،در قالب نکات و پیام های آیه،با نثری ساده و روان ارائه می دهند.البتّه در برخی موارد نیز برداشت های خود را مورد بحث و تبادل نظر با برخی بزرگان حوزه قرار می دهند.

نوشته های ایشان پس از ارائه در برنامه آینه وحی رادیو،ویراستاری شده و قبل از چاپ یک بار دیگر توسط خودشان مورد بازبینی نهایی قرار می گیرد.

شیوه ارائه

مطالب هر آیه در قالب ۵ عنوان ارائه می گردد:

۱ متن آیه،که با رسم الخط عثمان طه و با اعراب کامل،تایپ و چندین بار مورد دقّت قرار گرفته است.

۲ ترجمه هر آیه،که به صورت گروهی و زیر نظر مؤلّف محترم و با استفاده از بهترین ترجمه های موجود،(حد اقل ۶ ترجمه)نگارش یافته و به جهت گویایی و روانی آن،مطالب توضیحی مورد لزوم در میان پرانتز آمده است.

۳ نکته ها،که امور زیر در این قالب عرضه گردیده است:

الف:بیان ریشه و ترجمه ی لغات مشکل آیه.

ب:بیان شأن نزول آیه که در فهم محتوای آیه نقش کلیدی داشته است.

ج:بیان آیات مرتبط با آیه که در فهم موضوعی قرآن تأثیر به سزایی دارد.

د:بیان روایات ذیل آیه،که در این بخش با توجّه به گستردگی روایات،تنها به ذکر نمونه هایی بسنده شده است.

ه:بیان برخی توضیحات برای روشن تر شدن مفهوم آیه.

و:طرح برخی پرسش ها و پاسخ گویی به آنها.

۴ پیام ها،که مقصود اصلی مؤلّف از این تفسیر همین بخش بوده است تا نشان دهد قرآن کتاب زندگی بشر در همه ی عصرها و برای همه نسل هاست.البته مستند برداشت های مؤلّف،چنان که در پایان هر پیام آمده است یکی از امور زیر می باشد:

الف:مفردات کلمات هر آیه.

ب:عبارتی مرکّب از چند کلمه.

ج:رابطه ی صدر و ذیل آیه.

د:رابطه ی هر آیه با آیات قبل.

۵ پاورقی که نشانی آیات و روایات و کتب تفسیری را باختصار آورده است.همچنین مطالبی مربوط به آیه که در قالب نکته ها:و پیام ها:نمی گنجیده،در پاورقی ذکر شده است.

تذکّرات لازم:

۱ گاهی تعداد نکته ها:و پیام های یک آیه،از یک مورد تجاوز نکرده است که به جهت حفظ قالب کار،بازهم عنوان نکته ها:و پیام ها:به صورت جمع آمده است.

۲ در مورد کتب تفسیری،هر جا که مراد،مطالب آن تفسیر در ذیل آیه بوده است،نشانی جلد و صفحه ذکر نشده است.

در پایان از زحمات آقایان سیّد جواد بهشتی،رحمت جعفری،حسن دهشیری و محمود متوسل که در تتبّع و بررسی تفاسیر و آقای علی محمّد متوسلی که در امر مقابله و تصحیح نهایی این جلد نهایت همکاری را داشته اند صمیمانه تشکّر می گردد.

و همچنین اعلام می داریم:با همه ی تلاش هایی که در جهت حفظ اصول و قواعد فوق و تصحیح اغلاط تایپی صورت گرفته است،یقیناً نواقص و کاستی هایی در عرضه این تفسیر وجود دارد که امیدواریم همچون گذشته خوانندگان گرامی بذل محبّت نموده و با ارسال نظرات و پیشنهادات خود،به نشانی:تهران صندوق پستی ۱۴۱۸۵/۵۸۶ ما را در جهت اصلاح و تکمیل آن یاری نمایند و پیشاپیش سپاس ما را پذیرا باشند.

مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن.

ص:۷

بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين و صلی الله علی سیدنا محمد و آله الطاهرین

مقدمه جلد ششم:

اَلْحَمْدُ لِلّهِ الَّذِی هَدانا لِهذا وَ ما کُنّا لِنَهْتَدِیَ لَوْ لا أَنْ هَدانَا اللّهُ قرآن که جلوه ای از عظمت خدا و معجزه ای جاوید و دلیلی روشن و پیشگویی صادق و تاریخی صحیح و منطقی محکم و گواهی روشن و ذکری عمیق و نعمتی والا و دریایی بی نهایت است،هم طرح می دهد و هم شیوه ی اجرا و الگو معرفی می کند،هم تشویق دارد و هم هشدار می دهد،هم گذشته را برای انسان ترسیم می کند و هم از آینده خبر می دهد،هم برای عوام مطلب دارد و هم برای خواص نکته ها،هم غیب دارد وهم شهود،هم عوامل عزّت را بیان می کند و هم عوامل ذلّت را،هم نورِ فکر و منطق و بیان امروز است و هم انیس و مونس و نور قبر و قیامت است.

شنیدنی است که در حدیث می خوانیم:دلیل وجوب نماز آن است که قرآن از مهجوریت بیرون آید،چون بر هر نمازگزار واجب است شبانه روز ده بار سوره حمد و سوره دیگری از قرآن را بخواند.

شنیدنی است که پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله هنگام نماز گزاردن بر شهدای جنگ احد، فرمود:اول به جنازه کسی نماز گزاریم که قرآنِ بیشتری را حفظ است.

و شنیدنی است که در جبهه ی جنگ،پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله پرچم را از دست یکی گرفت و به دست دیگری داد و فرمود:چون او قرآنِ بیشتری حفظ است.

امام رضا علیه السلام فرمود:هر چه از ما شنیدید،دلیل قرآنی آن را از ما بخواهید تا بگوییم این سخن از کدام آیه استفاده شده است.

از سخت ترین القاب قرآن در مورد انسان،لقب پوچ بودن است که قرآن می فرماید:اگر کتاب آسمانی را به پا ندارید،پوچید: «یا أَهْلَ الْکِتابِ لَسْتُمْ عَلی شَیْءٍ حَتّی تُقِیمُوا التَّوْراهَ وَ الْإِنْجِیلَ وَ ما أُنْزِلَ إِلَیْکُمْ» (۱)و انتقاد قرآن نثار کسانی می شود که در قرآن تدبّر نمی کنند: «أَ فَلا یَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلی قُلُوبٍ أَقْفالُها» (۲)قرآن،میزانِ شناسایی سخنِ اولیای خداست و به ما فرموده اند:هر گاه سخنی از ما شنیدید آن را با قرآن تطبیق دهید،اگر ضد قرآن بود آن سخن را به دیوار بزنید.

قرآن،ثقل اکبر است و اهل بیت پیامبر علیهم السلام ثقل اصغر،و رسول خدا صلی اللّه علیه و آله بارها فرمود:من دو چیز گرانبها میان شما باقی می گذارم که هرگز از هم جدا نشوند تا در قیامت کنار حوض کوثر به من ملحق شوند؛کتاب خدا و اهل بیت من. (۳)

معنای جدا نشدن قرآن از اهل بیت آن است که الآن نیز در کنار قرآن،حضرت مهدی عجل اللّه تعالی فرجه الشریف هستند و تفسیر قرآن بدون توجّه به روایات معتبر گمراهی است،زیرا پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله فرمود:اگر به این دو(کتاب و اهل بیتم) تمسک کنید،هرگز گمراه نشوید.آری تمسک به هر یک و رها کردن دیگری گمراهی است.

اگر نتوان به مقام فاطمه زهرا علیها السلام رسید،ولی به مقام دختر کنیز او فضه که می توان رسید،در تاریخ می خوانیم:این بانوی گرامی بیست سال تمام گفتگوهایش را در قالب آیات قرآن بیان می کرد.

در زمانی که این سطرها را می نویسم با کودکی ۵/۵ ساله آشنا شده ام که دانشمندان حوزه ها و اساتید دانشگاه های دنیا را متحیر ساخته و هر سخنی،

۱- ۱) .مائده،۶۸.

۲- ۲) .محمّد،۲۴.

۳- ۳) .برای این حدیث حدود صد منبع از شیعه و سنی نقل شده است.

دربـاره ی هر موضـوعی از او می پرسـند،بـا آیـه ای از قرآن جـواب می دهـد!! ایـن کـودک از جمهوری اسـلامی ایران را،کشورهای اروپایی و عربی دعوت کردند، حتی برخی تلویزیون ها برنامه های رسمی خود را قطع و او را به عنوان معجزه ی تاریخ نشان دادنـد.اینجانب حـدود سه ساعت با او بودم و حـدود هفتاد سؤال از او پرسـیدم،همه را با قرآن جواب داد.با دیدن این کودک،به امـامت رسـیدن حضـرت مهـدی عجـل اللّه تعـالی فرجه الشـریف در سه سـالگی و امـام جواد علیه السـلام در ۹ سالگی به خوبی برایم ترسـیم شد.نام او سـید محمد حسین طباطبایی است که در کودکی دکترای افتخاری از انگستان دریافت نمود.

قرآن سرچشمه ی علوم و معارف و تنها کتاب آسمانی است که تحریف نگردیده و هر چه علم پیش می رود پرده ای از اسرار آن کنار رفته و لطایفی را به انسان عرضه می کنـد.تشبیهات و مثال های قرآن هرگز کهنه نمی شود و تکرارهای آن پر از نکته است.

در این جلـد با تفسـیر سوره هایِ یوسف،رعـد،ابراهیم،حجر و نحل آشـنا خواهیـد شـد و از آنجا که سوره یوسف بخاطر شـیوه داستانی خاص خود خوانندگان بیشتری دارد و بسیاری از مفسران این سوره را به طور جداگانه تفسیر کرده اند و مطالعه تفسیر این سوره برای انس با تفسـیر سایر سوره ها می تواند مفید باشد،لذا این سوره علاوه بر درج در این جلد،جداگانه نیز چاپ می شود،تا کسانی که حوصله ی مطالعه تفسیر همه قرآن را ندارند،حد اقل با سوره یوسف آشنا شوند.

گفتنی است که قصه هـای قرآن،نه بر اسـاس خیـال است و نه به شـیوه ی تاریـخ نگـاری،بلکه حقـایق تـاریخی است آن هم به صورت گزینشـی که برای عبرت بیـان می شود.مثلاًـ در سوره یوسف سـخنی از سنّ و سـال یوسف و محـل و طول چـاه و نـام برادران او،برده نشده است.زیرا در هیچ یک از اینها

نقش تربیتی نیست و حتی نـامی از مادر یوسف برده نشـده،زیرا یا مادرش در کودکی از دنیا رفته و خاله اش به جای او مادری می کرده و یا وقتی قرآن می گوید؛پدر که از پیامبران برگزیده ی خداست،از گریه نابینا شد معلوم می شود که مادر او در چه حـالی بـوده اسـت و بـازگو کردن حالات هیجـانی او نقش تربیـتی نـدارد.به هر حـال هنر قرآن بیـان داسـتان هـایی واقعیت دار،پرمحتوا،جـذّاب و عبرت انگیز است،که در آن اصول تربیتی،ارشادی،اعتقادی،حقوقی،سـنت های الهی،قـدرت خدا، خنثی شدن توطئه ها و عوامل عزت و رشد و پیامدهای صبر و مقاومت و تقوی نهفته است.

تقاضای اینجانب از خوانندگان عزیز آن است که پس از مطالعه ی تفسیر سعی کنند مطالب و نکات را با دوستان خود گفتگو نماینـد و با یک بار دیدن قانع نباشـند،زیرا قرآن کسـی را عالم ربانی می داند که درس گرفتن از کتب آسـمانی را کار دائمی خود قرار دهـد: «کُونُوا رَبّانِیِّینَ بِما کُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْکِتابَ وَ بِما کُنْتُمْ تَدْرُسُونَ» (1)تقاضـای دیگرم آن است که در هر منطقه ای به سراغ علمای با تقوی و قرآن شناس رفته و گرد او جمع و هر هفته با چند آیه قرآن آشنا شوند.

از اساتیـد و علمـا و مدرسـین حوزه ها نیز تقاضا دارم که درس تفسـیر را مثل دروس رسـمی قرار دهنـد و فضـلای عزیز،رساله هایی پیرامون معارف قرآن همراه با تقریرات دروس فقهی داشته باشند.

از اساتید دانشـگاه و نویسـندگان می خواهم که هر روز چند دقیقه ای را سـهم مطالعه یکی از تفاسیر معتبر قرار دهند،تا خدای نـاکرده مشـمول شـکایت پیامبر اکرم صـلی اللّه علیه و آله قرار نگیریم که در قیامت می فرمایـد: «یا رَبِّ إِنَّ قَوْمِی اتَّخَذُوا هٰذَا الْقُرْآنَ مَهْجُوراً»

ص: 11

1- 1) .آل عمران،79.

از گوینـدگان و خطبای عزیز تقاضا می کنم که در سـخنرانی خود بر محتوای قرآنی و روایی اضافه نماینـد و بیان خود را فقط در حدّ توضیح و تفسیر آیات و روایات قرار دهند،نه آنکه یک آیه را سوژه سخن قرار داده و تمام مدت سخنان خود را محور قرار دهند.

تقاضای دیگرم تـدبر در آیات و جسـتجوی نکات جدیـد است،زیرا قرآن که به همه دسـتور تـدبر می دهد،لا بد انسان به نکته تـازه می رسـد و هرگز فکر نکنیم که همه مطـالب را بزرگان قبل از ما فهمیـده انـد،که اگر چنین بود خداونـد دسـتور تـدبر به دیگران نمی داد.

آخرین تقاضـای من آن است که پیشـنهادات اصـلاحی و یـا انتقـادات خالصانه خود را برای ما ارسال فرماییـد،تا در چاپ های بعدی استفاده گردد.

در خـاتمه از همکـاری حجـج اسـلام:سـید جـواد بهشـتی،محمـود متوسـل،بهرام محمـدیان و علی محمـد متوسـلی،کـه در تتبع تفاسیر،تکمیل،تنظیم و ویراستاری این جلد ما را یاری کرده اند تشکّر می کنم.

محسن قرائتی تابستان ۷۸

ص :۱۲

«بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ» الحمد لله رب العالمين و صلی الله علی سیدنا و نبینا محمد و آله الطاهرین

مقدّمه ویراست دوّم

گرچه سوره یوسف در جلد ششم تفسیر نور چاپ شده،لکن از آنجا که داستان حضرت یوسف بسیار شیرین و پرجاذبه است و برای آشنایی نسل نو با تفسیر و نکات و اشارات و لطایف قرآن،بهترین راه را داستان های قرآن یافتم،تصمیم گرفتم این قسمت از تفسیر نور را جداگانه چاپ کنم،تا کسانی که حوصله مطالعه ی تفسیر همه قرآن یا توان تهیه یک دوره تفسیر کامل را ندارند،یکسره محروم نشوند و لا اقل با بخشی از قرآن و تفسیر آن آشنا شوند.

ستاد تفسیر قرآن کریم،در سال ۱۳۸۰ این کتاب را به مسابقه گذارد و از مشتاقان تدبّر در آیات قرآن خواست تا اگر نکات تازه ای می یابند آن را برای ستاد ارسال و از جوائز ویژه ای بهره مند گردند،که حدود ۷۰ رساله مشتمل بر هزاران نکته واصل گردید و از میان آنها آنچه ضابطه مند،بدیع و غیر تکراری بود،با نظر کارشناسان فن استخراج گردید.

در چاپ حاضر،علاوه بر ۹۰۰ نکته و پیام قبلی در تفسیر سوره یوسف،۳۷۰ پیام استخراجی از جزوات ارسالی،الحاق گردید تا اوّلاً نکات جدید در اختیار همگان قرار گیرد و ثانیاً این موضوع آشکارتر شود که تدبّر در قرآن می تواند یافته های تازه ای را برای هر تدبّر

ص: ۱۳

کننده به ارمغان آورد.

پیام های بر گرفته از آن جزوات،با علامت*در پایان آن مشخص گردیده است.

همچنین موارد اصلاحی که خوانندگان عزیز در مورد این جلد ارسال نموده بودند،مورد بررسی و اعمال نظر قرار گرفت.

در پایان ضمن تقدیر از همه عزیزانی که مطالب خود را ارسال نموده و پوزش از عدم ذکر نام آنان،از زحمات حجّه الاسلام و المسلمین مجتبی کلباسی و همکاران محترمشان در ستاد تفسیر،که در امر برگزاری مسابقه،مطالعه جزوات و استخراج نکات جدید متقبّل زحماتی شده اند،تشکّر نموده و توفیق آنان را از خداوند متعال خواستارم.

محسن قرائتی ۸۱/۴/۱۵.

ص :۱۴

[تفسیر سوره یوسف]

سیمای سوره یوسف

سوره یوسف از سوره هـای مکّی و دارای یکصـد و یازده آیه است.نام حضـرت یوسف،۲۷ مرتبه در قرآن آمـده،که ۲۵ مرتبه آن در همین سوره است.آیات این سوره،به هم پیوسته و در چند بخش جذاب و فشرده،داستان زندگی یوسف را از کودکی تا رسیدن او به مقام خزانه داری کشور مصر،عفت و پاکدامنی او،خنثی شدن توطئه های مختلف علیه او و جلوه هایی از قدرت الهی را مطرح می کند.

داستان حضرت یوسف علیه السلام فقط در همین سوره از قرآن آمده،در حالی که داستان پیامبران دیگر در سوره های متعدّد نقل شده است.داستان حضرت آدم و نوح هر کدام در دوازده سوره،داستان حضرت ابراهیم در هیجده سوره،داستان حضرت صالح در یازده سوره،داستان حضرت داوود در پنج سوره،داستان حضرت هود و سلیمان هر کدام در چهار سوره و داستان حضرت عیسی و زکریّا هر کدام در سه سوره ذکر شده است. (۱)

داستان حضرت یوسف در تورات،سِفر پیدایش از فصل ۳۷ تا ۵۰ نیز نقل شـده است،امّا در مقایسه با آنچه در قرآن آمـده،به خوبی اصالت قرآن و تحریف تورات معلوم می گردد.در میان آثار ادبی نیز داستان یوسف و زلیخا،دلداری

۱- ۱) .تفسیر حدائق.

جایگاهی برگزیده است که از آن جمله می توان منظومه یوسف و زلیخا،از نظامی گنجوی و یوسف و زلیخا منسوب به فردوسی را نام برد.

قرآن در داستان یوسف علیه السلام بیشتر به شخصیّت خود او و در گذر از کوران حوادث می پردازد،در حالی که در داستان پیامبران دیگر،بیشتر به سرنوشت مخالفان و لجاجت و هلاکت آنان اشاره نموده است.

در برخی روایات،از آموزش سوره یوسف به زنان و دختران نهی شده است، ولی به نظر برخی صاحب نظران،این روایات اسناد قابل اعتمادی ندارند. (۱)و از طرفی آنچه استناد این نهی است،طرح عشق از سوی زلیخا همسر عزیز مصر است که با بیان قرآنی،نقطه منفی در آن وجود ندارد.

۱- ۱) .تفسیر نمونه.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

به نام خداوند بخشنده مهربان

[سوره يوسف (۱۲): آيات ۱ تا ۲]

اشاره

بِسْمِ اَللّٰهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِlt;br/gt;الر تِلْكَ آيٰاتُ اَلْكِتٰابِ اَلْمُبِينِ (۱) إِنّٰا أَنْزَلْنٰاهُ قُرْآناً عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (۲)

۱۲\۱-۲

الف لام را.آن است آيات كتاب روشنگر.

همانا ما آن را قرآنى عربى نازل كرديم،باشد كه بيانديشيد.

نكته ها:

درباره حروف مقطّعه نظرات مختلفى بيان شده است،از جمله:

۱ قرآن،اين معجزه الهى از همين حروف الفبا تأليف يافته كه در اختيار همگان است.

۲ نام سوره اى است كه با آن حروف آغاز شده است.

۳ نوعى سوگند و قسم الهى است.

۴ اسرار و رموزى بين خدا و پيامبر است.

امّا با توجّه به اينكه از ميان ۲۹ سوره اى كه با حروف مقطّعه آغاز شده،در بيست و چهار مورد پس از آن،سخن از قرآن و معجزه بودن آن است،شايد بهترين وجه،همان نظر اوّل باشد.

قرآن به هر زبانى كه نازل مى شد،ديگران بايد با آن زبان آشنا مى شدند.امّا نزول قرآن به زبان عربى داراى مزايايى است،از جمله:

الف:زبان عربى داراى چنان گستردگى لغات و استوارى قواعد دستورى است كه در زبان هاى ديگر يافت نمى شود.

ب:طبق روایات زبان اهل بهشت،عربی است.

ج:مردم منطقه ای که قرآن در آن نازل شد،عرب زبان بودند و امکان نداشت که کتابِ آسمانی آنها به زبان دیگری باشد.

خداوند در مورد قرآن و باران،هر دو تعبیر به«نزول»نموده است،بین این دو مشابهت هایی است که ذکر می کنیم:

الف:هر دو از آسمان نازل می شوند. «وَ أَنْزَلْنا مِنَ السَّماءِ ماءً» (۱)ب:هر دو طاهر و مطهّرند. «یُنَزِّلُ عَلَیْکُمْ مِنَ السَّماءِ ماءً لِیُطَهِّرَکُمْ» (۲)، «رَبَّنا وَ ابْعَثْ فِیهِمْ رَسُولاً یُعَلِّمُهُمُ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَهَ وَ یُزَکِّیهِمْ» (۳)ج:هر دو وسیله ی حیاتند. «دَعاکُمْ لِما یُحْییکُمْ» (۴)، «لِنُحْیِیَ بِهِ بَلْدَهً مَیْتاً» (۵)د:هر دو مبارک و مایه ی برکت اند. «وَ هذا کِتابٌ أَنْزَلْناهُ مُبارَکٌ» (۶)، «وَ نَزَّلْنا مِنَ السَّماءِ ماءً مُبارَکاً» (۷)ه:قرآن چون باران،قطره قطره و آیه آیه نازل شده است.(نزول تدریجی) شاید تأکید بر عربی بودن قرآن،ردّ کسانی باشد که گفتند:قرآن را فردی عجمی به پیامبر آموخته است. «...أَنَّهُمْ یَقُولُونَ إِنَّما یُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِسانُ الَّذِی یُلْحِدُونَ إِلَیْهِ أَعْجَمِیٌّ وَ هذا لِسانٌ عَرَبِیٌّ مُبِینٌ» (۸)

پیام ها

۱ قرآن،از همین حروف الفبا(الف،لام،را،...)،تألیف یافته است.اگر می توانید شما هم از همین حروف،کتابی مثل قرآن بیاورید. «الر» ۲ قرآن،دارای مقامی بس والا است. «تِلْکَ» ۳ قرآن،مخاطب و خواننده را در آغاز،نسبت به استحکام آیات خود واقف

ص: ۲۰

۱- ۱) .مؤمنون،۱۸.

۲- ۲) .انفال،۱۱.

۳- ۳) .بقره،۱۲۹.

۴- ۴) .انفال،۲۴.

۵- ۵) .فرقان،۴۹.

۶- ۶) .انعام ۹۲.

۷- ۷) .ق ۹.

۸- ۸) .نحل،۱۰۳.

ساخته،سپس به بیان مطالب دیگر می پردازد. «آیاتُ الْکِتابِ الْمُبِینِ» ۴ نزول قرآن به زبان عربی از یک سو و فرمان تدبّر در آن از سوی دیگر،نشانه ی آن است که مسلمانان باید با زبان عربی آشنا شوند. «قُرْآناً عَرَبِیًّا لَعَلَّکُمْ تَعْقِلُونَ» ۵ قرآن،تنها برای تلاوت و تبرک نیست،بلکه وسیله ی تعقّل و رشد بشر است.

«لَعَلَّکُمْ تَعْقِلُونَ»

۶ نوشته ها باید روشن و روشنگر،هدفدار و هدایتگر باشد. «الْکِتابِ الْمُبِینِ لَعَلَّکُمْ تَعْقِلُونَ» ۷ نزول قرآن به تنهایی کافی نیست؛بلکه باید درباره ی آن تعقّل هم کرد.

«أَنْزَلْناهُ

لَعَلَّکُمْ تَعْقِلُونَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۳]

اشاره

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَیْکَ أَحْسَنَ اَلْقَصَصِ بِما أَوْحَیْنا إِلَیْکَ هٰذَا اَلْقُرْآنَ وَ إِنْ کُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ اَلْغافِلِینَ (۳)

ما با این قرآن که به تو وحی کردیم بهترین داستان را بر تو بازگو می کنیم، در حالی که تو پیش از آن،از بی خبران بودی.

نکته ها:

«قصص»هم به معنای داستان وهم به معنای نقل داستان است.

قصّه و داستان در تربیت انسان سهم بسزایی دارد.زیرا داستان،تجسّم عینی زندگی یک امت و تجربه عملی یک ملّت است.تاریخ آئینه ی ملّت هاست و هر چه با تاریخ و سرگذشت پیشینیان آشنا باشیم،گویا به اندازه عمر آن مردم زندگی کرده ایم.حضرت علی علیه السلام در نامه سی و یکم نهج البلاغه خطاب به فرزندش امام حسن علیه السلام جمله ای دارند که می فرمایند:

فرزندم! من در سرگذشت گذشتگان چنان مطالعه کرده ام و به آنها آگاهم،که گویا با آنان زیسته ام و به اندازه ی آنها عمر کرده ام.

شاید یکی از دلایل اثرگذاری قصّه و داستان بر روی انسان،تمایل قلبی او به داستان باشد.

معمولاً کتاب های تاریخی و آثار داستانی در طول تاریخ فرهنگ بشری رونق خاصی داشته

و قابل فهم و درک برای اکثر مردم بوده است،در حالی که مباحث استدلالی و عقلانی را گروه اندکی پیگیری می کرده اند.

در روایات،به کلّ قرآن«احسن القصص»اطلاق شده است و این منافاتی ندارد که در میان کتب آسمانی،قرآن«احسن القصص»باشد و در میان سوره های قرآن،این سوره«احسن القصص»باشد. (۱)

تفاوت داستان های قرآن با سایر داستان ها:

۱ قصّه گو خداوند است. «نَحْنُ نَقُصُّ» ۲ هدفدار است. «نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبٰاءِ الرُّسُلِ مٰا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤٰادَكَ» (۲)۳ حقّ است،نه خیال. «نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ بِالْحَقِّ» (۳)۴ بر اساس علم است،نه گمان. «فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ» (۴)۵ وسیله ی تفکّر است،نه تخدیر. «فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ» (۵)۶ وسیله ی عبرت است،نه تفریح و سرگرمی. «لَقَدْ كٰانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ» (۶)داستان حضرت یوسف، «أَحْسَنَ الْقَصَصِ» است،زیرا:

۱ معتبرترین داستان ها است. «بِمٰا أَوْحَيْنٰا» ۲ در این داستان،جهاد با نفس که بزرگ ترین جهاد است،مطرح می شود.

۳ قهرمان داستان،نوجوانی است که تمام کمالات انسانی را در خود دارد.(صبر،ایمان، تقوی،عفاف،امانت،حکمت،عفو و احسان) ۴ تمام چهره های داستان،خوش عاقبت می شوند.مثلا یوسف به حکومت می رسد، برادران توبه می کنند،پدر بینایی خود را بدست می آورد،کشور قحطی زده نجات می یابد و دلتنگی ها و حسادت ها به وصال و محبّت تبدیل می شود.

۵ در این داستان مجموعه ای از اضداد در کنار هم طرح شده اند:فراق و وصال،غم و شادی،قحطی و پرمحصولی،وفاداری و جفاکاری،مالک و مملوک،چاه و کاخ،فقر و غنا،

۱- ۱) .تفسیر کنز الدقائق.

۲- ۲) .هود،۱۲۰.

۳- ۳) .کهف،۱۳.

۴- ۴) .اعراف،۷.

۵- ۵) .اعراف،۱۷۶.

۶- ۶) .یوسف،۱۱۱.

بردگی و سلطنت،کوری و بینایی،پاکدامنی و اتهام ناروا بستن.

نه فقط داستان های الهی،بلکه تمام کارهای خداوند،« أَحْسَنَ »است.زیرا:

۱ بهترین آفریدگار است. «أَحْسَنُ الْخالِقِینَ» (۱)۲ بهترین کتاب را دارد. «نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِیثِ» (۲)۳ بهترین صورت گر است. «فَأَحْسَنَ صُوَرَکُمْ» (۳)۴ بهترین دین را دارد. «وَ مَنْ أَحْسَنُ دِیناً مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّهِ» (۴)۵ بهترین پاداش را می دهد. «لِیَجْزِیَهُمُ اللّهُ أَحْسَنَ ما عَمِلُوا» (۵)و در برابر این بهترین ها،خداوند بهترین عمل را از انسان خواسته است. «لِیَبْلُوَکُمْ أَیُّکُمْ أَحْسَنُ عَمَلاً» (۶)غفلت در قرآن به سه معنی مطرح شده است:

الف:غفلت بد،نظیر آیه ی «وَ إِنَّ کَثِیراً مِنَ النّاسِ عَنْ آیاتِنا لَغافِلُونَ» (۷)همانا بسیاری مردم از آیات ما غافلند.

ب:غفلت خوب،نظیر آیه ی «إِنَّ الَّذِینَ یَرْمُونَ الْمُحْصَناتِ الْغافِلاتِ الْمُؤْمِناتِ لُعِنُوا فِی الدُّنْیا وَ الْآخِرَهِ» (۸)کسانی که بر زنان پاکدامن و غافل از فحشا،تهمت زنا می زنند در دنیا و آخرت لعنت شده اند.

ج:غفلتِ طبیعی به معنای بی اطلاعی،نظیر همین آیه مورد بحث؛ «وَ إِنْ کُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغافِلِینَ» که خدا برای حفظ حرمت و احترام پیامبر نمی فرماید:«کنت من قبله لمن الجاهلین»

پیام ها

۱ در داستان های قرآن،قصّه گو خداوند است. «نَحْنُ نَقُصُّ» ۲ قصّه گو(و نویسنده آن)،باید معتبر و مطمئن باشد. «نَحْنُ نَقُصُّ»

۱- ۱) .مؤمنون،۱۴.

۲- ۲) .زمر،۲۳.

۳- ۳) .غافر،۶۴.

۴- ۴) .نساء،۱۲۵.

۵- ۵) .نور،۳۸.

۶- ۶) .هود،۷.

۷- ۷) .یونس،۹۲.

۸- ۸) .نور،۲۳.

۳ از نظر روانی و تربیتی،برای تأثیر بهتر،باید مقدّمه چینی کرد.(قبل از شروع قصّه،مقدّمه چینی می کند که می خواهم قصه بگویم،آن هم بهترین قصّه.) «نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ» ۴ بهترین سخن ها،در اختیار بهترین افراد است. «نَحْنُ نَقُصُّ ... أَحْسَنَ الْقَصَصِ» ۵ برای الگو دادن به دیگران،بهترین ها را انتخاب و معرّفی کنیم. «أَحْسَنَ» ...

۶ قرآن بازگوکننده ی داستان ها،با بهترین و زیباترین بیان است. «أَحْسَنَ الْقَصَصِ» ۷ بهترین داستان،آن است که بر اساس وحی باشد. «أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمٰا أَوْحَيْنٰا» ۸ مبعوث شدن،در بردارنده ی مسائلی است که پیامبر صلی اللّه علیه و آله باید آن را بداند.

«نَقُصُّ عَلَيْكَ

... أَوْحَيْنٰا إِلَيْكَ» ۹ پیامبر امّی قبل از نزول وحی،نسبت به تاریخِ گذشته بی خبر و ناآشنا بود.

... «لَمِنَ الْغٰافِلِينَ» ۱۰ قرآن،از میان برنده غفلت ها و بی خبری هاست. «مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغٰافِلِينَ»

[سوره يوسف (۱۲): آيه ۴]

اشاره

إِذْ قٰالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يٰا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَباً وَ اَلشَّمْسَ وَ اَلْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سٰاجِدِينَ (۴)

آن گاه که یوسف به پدر خویش گفت:ای پدر! همانا من(در خواب)یازده ستاره با خورشید و ماه دیدم،آنها را در برابر خود سجده کنان دیدم.

نکته ها:

اشاره

داستان حضرت یوسف،با رؤیا شروع می شود.به گفته علامه طباطبایی در تفسیر المیزان، داستان یوسف با خوابی شروع می شود که او را بشارت می دهد و نسبت به آینده ای روشن امیدوار می سازد تا او را در مسیر تربیت الهی صابر و بردبار گرداند.

یوسف،بعد از بنیامین متولّد شده است.به جز بنیامین،دیگر برادران او از مادر جدایی

بوده اند.حضرت یعقوب نیز فرزند حضرت اسحاق و او فرزند حضرت ابراهیم علیهم السلام است. (۱)

خواب اولیـای الهی،متفاوت است؛گاهی نیازمنـد تعبیر است،مثل خوابِ حضـرت یوسف و گاهی به تعبیر نیاز نـدارد،بلکه عین واقع است.مانند خواب حضرت ابراهیم که مأمور می شود تا اسماعیل را ذبح کند.

سخنی درباره ی رؤیا و خواب دیدن

پیامبر اکرم صـلی اللّه علیه و آله می فرماید:«الرؤیا ثلاثه:بشـری من الله،تحزین من الشـیطان،و الذی یحدث به الانسان نفسه فیراه فی منامه» (۲)خواب بر سه قسم است:یـا بشارتی از سوی خداونـد است،یا غم و انـدوهی از طرف شـیطان است و یا مشـکلات روزمره انسان است که در خواب آن را می بیند.

برخی از دانشـمندان و روان شـناسان،خواب دیدن را در اثر ناکامی ها و شـکست ها دانسـته و به ضرب المثلی قدیمی استشهاد کرده انـد کـه:«شـتر در خـواب بینـد پنبـه دانـه»و برخی دیگر خـواب را تلقیـنِ ترس گرفته انـد،بر اسـاس ضـرب المثلی که می گوید:«دور از شتر بخواب تا خواب آشـفته نبینی»و بعضی دیگر خواب را جلوه غرائز واپس زده دانسته اند.امّا علی رغم تفاوت هایی که در خواب ها و رؤیاها وجود دارد،کسـی اصل خواب دیـدن را انکار نکرده است و البتّه باید به این نکته توجّه داشـت که همه خواب ها با یک تحلیل،قابل بررسی نیستند.

مرحوم علامه طباطبایی در تفسـیر المیزان (۳)می گویـد:سه عـالم وجود دارد؛عـالم طبیعت،عالم مثال،عالم عقل.روح انسان به خاطر تجرّدی که دارد،در خواب با آن دو عالم ارتباط پیدا می کند و به میزان اسـتعداد و امکان،حقایقی را درك می کند.اگر روح کامـل باشـد،در فضای صاف حقایق را درك می کنـد.و اگر در کمال به آخرین درجه نرسـیده باشـد،حقایق را در قالب های دیگر می یابـد.همانطور که در بیداری،شـجاعت را در شـیر و حیله را در روباه و بلندی را در کوه می بینیم،در خواب،علم را در قالب نور،ازدواج را در قالب لباس و جهل و

۱- ۱) .تفسیر مجمع البیان.

۲- ۲) .بحار،ج ۱۴،ص ۴۴۱.

۳- ۳) .تفسیر المیزان،ج ۱۱،ص ۲۹۹.

نادانی را به صورت تاریکی مشاهده می کنیم.

ما بحث ایشان را با ذکر مثال هایی بیان می کنیم؛کسانی که خواب می بینند چند دسته اند:

دسته اوّل،کسانی که روح کامل و مجردی دارند و بعد از خواب رفتنِ حواس،با عالم عقل مرتبط شده و حقایقی را صاف و روشن از دنیای دیگر دریافت می کنند.(نظیر تلویزیون های سالم با آنتن های مخصوص جهت دار که امواج ماهواره ای را از نقاط دور دست می گیرد.) اینگونه خواب ها که دریافت مستقیم و صاف است،نیازی به تعبیر ندارد.

دسته دوّم،کسانی هستند که دارای روح متوسط هستند و در عالم رؤیا،حقایق را ناصاف و همراه با برفک و تشبیه و تخیّل دریافت می کنند.(که باید مفسّری در کنار دستگاه گیرنده، ماجرای فیلم را توضیح دهد و به عبارتی،عالمی آن خواب را تعبیر کند.) دسته سوّم،کسانی هستند که روح آنان به قدری متلاطم و ناموزون است که خواب آنها مفهومی ندارد.(نظیر صحنه های پراکنده و پربرفک تلویزیونی،که کسی چیزی سردرنمی آورد.)این نوع رؤیاها که قابل تعبیر نیستند،در قرآن به «أَضْغٰاثُ أَحْلاٰمٍ» تعبیر شده است.

قرآن در سوره های مختلف،از رؤیاهایی نام برده که حقیقت آنها به وقوع پیوسته،از جمله:

الف:رؤیای یوسف علیه السلام درباره سجده ی یازده ستاره و ماه و خورشید بر او که با رسیدن او به قدرت و تواضع برادران و پدر و مادر در برابر او تعبیر گردید.

ب:رؤیای دو یار زندانیِ یوسف که بعداً یکی از آنها آزاد و دیگری اعدام شد.

ج:رؤیای پادشاه مصر درباره گاوِ لاغر و چاق که تعبیر به قحطی و خشکسالی بعد از فراخ شد.

د:رؤیای پیامبر اسلام صلی اللّٰه علیه و آله درباره عدد اندک مشرکان در جنگ بدر که تعبیر به شکست مشرکان شد. (۱)

ه:رؤیای پیامبر اسلام صلی اللّٰه علیه و آله درباره ورود مسلمانان با سر تراشیده به مسجد الحرام،که با فتح مکّه و زیارت خانه خدا تعبیر شد (۲)

۱- ۱) .انفال،۴۳.

۲- ۲) .فتح،۲۷.

و:رؤیای مادر حضرت موسی که نوزادش را در صندوق گذاشته و به آب بیاندازد. «إِذْ أَوْحَیْنا إِلی أُمِّکَ ما یُوحی أَنِ اقْذِفِیهِ فِی التّابُوتِ» (۱)که روایات بر این دلالت دارند که مراد از وحی در اینجا،همان رؤیاست.

ز:رؤیای حضرت ابراهیم در مورد ذبح فرزندش حضرت اسماعیل. (۲)

از قرآن که بگذریم در زندگی خود،افرادی را می شناسیم که در رؤیا از اموری مطلع شده اند که دست انسان به صورت عادّی به آن نمی رسد.

حاج شیخ عباس قمی صاحب مفاتیح الجنان،به خواب فرزندش آمد و گفت:کتابی نزدم امانت بوده،آن را به صاحبش برگردان تا من در برزخ راحت باشم.وقتی بیدار شد به سراغ کتاب رفت،با نشانه هایی که پدر گفته بود تطبیق داشت،آن را برداشت.وقتی می خواست از خانه بیرون برود،کتاب از دستش افتاد و کمی ضربه دید.او کتاب را به صاحبش برگرداند و چیزی نگفت،دوباره پدرش به خواب او آمد و گفت:چرا به او نگفتی کتاب تو ضربه دیده است تا اگر خواست خسارت بگیرد و یا رضایت دهد.

پیام ها

۱ فرزندان،باید به درایت و دلسوزی پدر اعتماد و در مسائل زندگی با او مشورت کنند. «قالَ یُوسُفُ لِأَبِیهِ» ۲ پدر را به اسم صدا نزنیم. «یا أَبَتِ» ۳ پدر و مادر،بهترین مرجع برای حلّ مشکلات فرزندان هستند. «یا أَبَتِ» ۴ پدران و فرزندان در خطاب به یکدیگر،از واژه هایی که نشانه ی صمیمیّت، رحمت و شفقت است،استفاده کنند. «یا أَبَتِ» ۵ والدین به خواب های فرزندانشان توجّه کنند. «یا أَبَتِ» ۶ حضرت یوسف در ابتدا،تعبیر خواب نمی دانست و لذا برای تعبیر رؤیایش از پدر استمداد کرد. «یا أَبَتِ»

۱- ۱) .طه،۳۸ تا ۳۹.

۲- ۲) .صافات،۱۰.

۷ گـاهی رؤیـا و خواب دیـدن،یکی از راه هـای دریـافت حقایق است. «إِنِّی رَأَیْتُ» ۸ مشاهـده ی برادران به صورت سـتاره در رؤیای یوسف علیه السلام،نشانه ی مقام یافتن آنان در آینده است. «أَحَدَ عَشَرَ کَوْکَباً» ۹ در فرهنگِ خواب،اشیا،نماد حقایق می شوند.(مثلاً خورشید نشان پدر و ماه تعبیر از مادر و ستارگان نشان برادران است.) «رَأَیْتُ أَحَدَ عَشَرَ کَوْکَباً» ...

۱۰ دیدن ماه و خورشـید و سـتارگان(به صورت هم زمان)،از شـگفتی های رؤیای یوسف است. «کَوْکَباً وَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ» ۱۱ خوابِ اولیایِ خـدا،واقعی است. «رَأَیْتُ» در این آیه «رَأَیْتُ» تکرار شـده است تا بگویـد حتماً دیـدم و گمان نشود ماجرا خیالی بوده است.

۱۲ یوسف علیه السـلام در خواب چنان دید که خورشـید و ماه و ستارگان،همانند موجودات دارای عقل،بر او سجده می کنند.(جمله« رَأَیْتُهُمْ »برای افراد عاقـل بکـار می رود) ۱۳ انسـان هـای برگزیـده،به مقامی می رسـند که مسـجود دیگر انسان ها می شوند.

«رَأَیْتُهُمْ لِی ساجِدِینَ»

۱۴ گاهی در نوجوان،استعدادی هست که بزرگترها را به تواضع وامی دارد.

«ساجِدِینَ»

۱۵ شـروع داسـتان با رؤیا و پایان آن با تعبیر آن،از بهترین روشـها برای نوشـتن داستان و سناریو است. «أَحْسَنَ الْقَصَصِ رَأَیْتُهُمْ لِی ساجِدِینَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۵]

اشاره

قالَ یا بُنَیَّ لا تَقْصُصْ رُؤْیاکَ عَلی إِخْوَتِکَ فَیَکِیدُوا لَکَ کَیْداً إِنَّ اَلشَّیْطانَ لِلْإِنْسانِ عَدُوٌّ مُبِینٌ (۵)

(یعقـوب)گفـت:ای پسـر کـوچکم! خـوابت را برای برادرانـت بـازگو مکـن،کـه برایـت نقشـه ای(خطرنـاک)می کشـند.همانا شیطان،برای انسان دشمنی آشکار است.

نکته ها:

یکی از اصول زندگی،رازداری است.اگر مسلمانان به مفاد این آیه عمل می کردند،این همه کتب خطی،آثار علمی،هنری و عتیقه های ما،در موزه کشورهای خارجی جای نمی گرفت و به اسم کارشناس،دیپلمات و جهانگرد از منابع و امکانات و منافع ما آگاه نمی شدند و در اثر سادگی یا خیانت،اسرارمان در اختیار کسانی که دائماً در حال کید و مکر بر علیه ما هستند، قرار نمی گرفت.

حضرت یوسف،خواب خود را دور از چشم برادران،به پدر گفت،که این خود نشانه ی تیزهوشی اوست.

پیام ها

۱ فرزندان را با مهربانی مورد خطاب قرار دهید. «یا بُنَیَّ» ۲ پدر و مادر بایستی رابطه ای صمیمانه با فرزندان داشته باشند تا فرزندان بتوانند سخن خود را با آنان مطرح کنند. «یا بُنَیَّ» ۳ خطر حسادت در محیط خانه و جامعه را به فرزندان گوشزد کنیم. «یا بُنَیَّ لا تَقْصُصْ» ...

۴ از کودکی و در خانواده رازداری را به فرزندان بیاموزیم. «یا بُنَیَّ لا تَقْصُصْ» ۵ دانسته ها و اطلاعات،باید طبقه بندی شود و محرمانه و غیر محرمانه از هم جدا گردد. «لا تَقْصُصْ» ۶ هر حرفی را به هر کسی نزنیم. «لا تَقْصُصْ» ۷ کتمان فضایل به خاطر جلوگیری از حسادت ها،کاری بایسته است. «لا تَقْصُصْ» ۸ با پی بردن به استعداد یک فرزند،آن را با سایر فرزندان مطرح نکنیم. «لا تَقْصُصْ» ۹ در معرّفی افراد تیزهوش و نابغه،باید احتیاط کرد. «لا تَقْصُصْ» ۱۰ اگر گاهی رؤیا،قابل گفتن نیست،پس بسیاری از دیده ها در بیداری،نباید بازگو شود. «لا تَقْصُصْ»

۱۱ حضرت یعقوب نیز دارای علم و موهبت تعبیر خواب بوده است. «لاٰ تَقْصُصْ رُؤْیٰاکَ» ۱۲ گاهی شیطان در آستین است. «إِخْوَتِکَ» ۱۳ پیشگیری بهتر از درمان است.(نگفتن خواب به برادران،نوعی پیشگیری از تحریک حسادت است) «لاٰ تَقْصُصْ رُؤْیٰاکَ عَلیٰ إِخْوَتِکَ فَیَکِیدُوا» ۱۴ در خانواده انبیا نیز،مسایل ضد اخلاقی همچون حسد و حیله میان فرزندان مطرح است. «یٰا بُنَیَّ لاٰ تَقْصُصْ ... فَیَکِیدُوا» ...

۱۵ زمینه های حسادت را شعله ور نکنید. «لاٰ تَقْصُصْ ... فَیَکِیدُوا» ۱۶ حسادت،موجب نادیده گرفته شدن حقوق حتّی حقّ خویشاوندی می گردد.

«لاٰ تَقْصُصْ

... فَیَکِیدُوا» ۱۷ برادران یوسف علیه السلام که از خواب وی و مقام آینده او اطلاعی نداشتند چنان کردند.اگر اطلاع می یافتند چه می کردند؟! «لاٰ تَقْصُصْ ... فَیَکِیدُوا» ۱۸ پیش بینی و آینده نگری صفاتی ارزنده هستند. «لاٰ تَقْصُصْ ... فَیَکِیدُوا» ۱۹ افشای اسرار و برخی اخبار،ممکن است بسیار گران تمام شود. «لاٰ تَقْصُصْ ...

فَیَکِیدُوا»

۲۰ برخی اسرار به قدری مهم هستند که افشای آن زندگی فرد یا افرادی را به مخاطره می اندازد. «فَیَکِیدُوا لَکَ کَیْداً» ۲۱ در موارد مهم و حسّاس باید خطر را قبل از وقوع آن گوشزد کرد. «فَیَکِیدُوا لَکَ کَیْداً» ۲۲ حضرت یعقوب در مورد کید برادران نسبت به یوسف اطمینان داشت.

«فَیَکِیدُوا لَکَ کَیْداً»

۲۳ در پیش بینی مسایل مهم،گاهی اظهار سوء ظن و یا پرده برداشتن از خصلت ها مانعی ندارد. «فَیَکِیدُوا لَکَ کَیْداً» ۲۴ لازم است والدین،از روحیات فرزندانشان نسبت به هم آگاه باشند تا بتوانند

اعمال مـدیریّت کامل نمایند. «فَیَکِیدُوا لَکَ کَیْداً» ۲۵ کیـد و حیله،کاری شـیطانی است. «فَیَکِیدُوا ... إِنَّ الشَّیْطانَ» ۲۶ شیطان با استـفاده از زمینه های درونی بر ما سـلطه می یابـد.(حسادت برادران، زمینه را برای بروز دشـمنی شـیطان نسـبت به انسان فراهم ساخت.) «فَیَکِیدُوا ...

إِنَّ الشَّیْطانَ لِلْإِنْسانِ عَدُوٌّ مُبِینٌ»

۲۷ شـیطان دشـمن انسان است،حتّی اگر پیامبر زاده باشد. «إِنَّ الشَّیْطانَ لِلْإِنْسانِ عَدُوٌّ مُبِینٌ» ۲۸ از کودکی،شیطان را به کودکان معرّفی و نقش او را بیان نمایید. «إِنَّ الشَّیْطانَ لِلْإِنْسانِ عَدُوٌّ مُبِینٌ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۶]

اشاره

وَ کَذٰلِکَ یَجْتَبِیکَ رَبُّکَ وَ یُعَلِّمُکَ مِنْ تَأْوِیلِ اَلْأَحٰادِیثِ وَ یُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَیْکَ وَ عَلیٰ آلِ یَعْقُوبَ کَمٰا أَتَمَّهٰا عَلیٰ أَبَوَیْکَ مِنْ قَبْلُ إِبْرٰاهِیمَ وَ إِسْحٰاقَ إِنَّ رَبَّکَ عَلِیمٌ حَکِیمٌ (۶)

و اینگونه پرودگارت تو را برمی گزیند و از تعبیر خواب ها(و سرانجام امور)تو را آگاه می سازد و نعمتش را بر تو و بر خاندان یعقوب تمام می کند.همان گونه که پیش از این بر پدرانت ابراهیم و اسحاق تمام کرد.

همانا پرودگارت دانای حکیم است.

نکته ها:

تأویـل خواب به معنـای بیـانِ بـاطن و نحوه ی تحقّق خواب است.کلمه« اَلْأَحٰادِیثِ »جمع «حـدیث»به معنـای نقـل مـاجراست.از آنجایی که انسان رؤیای خود را برای دیگران نقل می کند،به خواب نیز حدیث گفته اند.

حضرت یعقوب در این آیه،خواب فرزندش یوسف را برای او تعبیر می کند و از آینده اش خبر می دهد.

گرچه ظاهر آیه آن است که گوینده ی جمله «وَ کَذٰلِکَ یَجْتَبِیکَ» یا خداوند است و یا حضرت

یعقوب،که چون علم او از طرف خداوند است،یک پیشگویی صحیح است و مانعی ندارد به خصوص با توجّه به اینکه در آن زمان یوسف پیامبر نبوده با جمله ی« یَجْتَبِیکَ »مورد خطاب مستقیم خداوند واقع شود.

پیام ها

۱ پیامبران،برگزیدگان خداوند هستند. «یَجْتَبِیکَ» ۲ البلاء للولاء چون یوسف علیه السلام برگزیده و...بود به انواع گرفتاری ها مبتلا شد تا گوهر وجودش در گرفتاری ها نمایانده شود. «یَجْتَبِیکَ» ۳ ارزش انسان به سن و سال نیست،ممکن است کسی از نظر سنی کوچکتر ولی از نظر خصلت ها و ارزش والاتر باشد.(یوسف از برادران کوچک تر بود) «یَجْتَبِیکَ رَبُّکَ» ۴ اولیای خدا از یک خواب،آینده افراد را می بینند. «یَجْتَبِیکَ رَبُّکَ وَ یُعَلِّمُکَ» ۵ علوم مهم و دانش های کلیدی و اساسی را نباید به هر کس آموخت؛اوّل باید افراد لایق را گزینش کرد و سپس علوم را در اختیار آنان قرار داد. «یَجْتَبِیکَ رَبُّکَ وَ یُعَلِّمُکَ» ۶ علم،اولین هدیه الهی به برگزیدگان خود است. «یَجْتَبِیکَ رَبُّکَ وَ یُعَلِّمُکَ» ۷ انبیا،شاگردان بلاواسطه خداوند هستند. «یُعَلِّمُکَ» ۸ تعبیر خواب،از اموری است که خداوند به انسان عطا می کند. «یُعَلِّمُکَ مِنْ تَأْوِیلِ الْأَحادِیثِ» ۹ از جمله راههای ارتباط با غیب،تعبیر رؤیا و خواب است. «یُعَلِّمُکَ مِنْ تَأْوِیلِ الْأَحادِیثِ» ۱۰ علم آموخته شده به یوسف علیه السلام نیز محدود بوده است.(کلمه ی«من»در جمله ی« مِنْ تَأْوِیلِ الْأَحادِیثِ »،به معنای بخشی از علم تعبیر خواب است) ۱۱ مقام نبوّت و حکومت،سرآمد نعمت هاست. «وَ یُتِمُّ نِعْمَتَهُ» ۱۲ در فرهنگ قرآن،اجداد در حکم پدر هستند. «أَبَوَیْکَ مِنْ قَبْلُ إِبْراهِیمَ وَ إِسْحاقَ»

ص: ۳۲

۱۳ علم و هـدایت و لیـاقت یک فرد علاوه بر خود او برای خانواده و خویشاونـدان او نیز نعمت و موهبت الهی است. «عَلَیْکَ وَ عَلیٰ آلِ یَعْقُوبَ» ۱۴ اتمام نعمت بر آل یعقوب نشان از عاقبت به خیری برادران یوسف دارد.

«یُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَیْکَ وَ عَلیٰ آلِ یَعْقُوبَ»

۱۵ انتخاب انبیا،بر اساس علم و حکمت الهی است. «یَجْتَبِیکَ ... عَلِیمٌ حَکِیمٌ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۷]

اشاره

لَقَدْ کٰانَ فِی یُوسُفَ وَ إِخْوَتِهِ آیٰاتٌ لِلسّٰائِلِینَ (۷)

به تحقیق در(داستان)یوسف و برادرانش نشانه هایی(از حاکم شدن اراده خداوندی)برای جویند گان است.

نکته ها:

در داسـتان زنـدگی حضـرت یوسف،آیات و نشانه های زیادی از قدرت نمایی خداوند به چشم می خورد،که هر کدام از آنها مـایه ی عـبرت و پنـد برای اهـل تحقیق و جسـتجو است؛از آن جمله است:۱ خـواب پر راز و رمز حضـرت یوسف.۲ علم تعبیر خواب.۳ تشـخیص و اطلاع یافتن یعقوب از آینـده فرزند خود.۴ در چاه بودن و آسـیب ندیدن.۵ نابینا شـدن و دوباره بینا شدن حضرت یعقوب علیه السلام.۶ قعر چاه و اوج جاه.۷ زندان رفتن و به حکومت رسیدن.

۸ پاک بودن و تهمت ناپاکی شـنیدن.۹ فراق و وصال.۱۰ بردگی و پادشاهی.۱۱ زندان برای فرار از گناه.۱۲ بزرگواری و عفو سریع برادران خطاکار.

در کنار این نشانه ها،سؤال هایی قابل طرح است که پاسخ هر کدام روشـنگر راه زندگانی است؛ ۱ چگونه حسادت،انسان را به برادرکشی می کشاند؟! ۲ چگونه ده نفر در یـک خیانت،هم رأی و هم داسـتان می شونـد؟! ۳ چگونه یوسف بـا بزرگواری از مجازات برادران خیانتکار خود،صـرف نظر می کند؟! ۴ چگونه انسان با یاد خـدا،زنـدان را بر لذّت گناه ترجیح می دهد؟ این سوره،در زمـانی نـازل شـد که پیـامبر اکرم صـلی اللّه علیه و آله در محاصـره شدیـد اقتصـادی و اجتماعی قرار گرفته بود و این داستان برای حضرت،مایه ی دلداری شد که ای پیامبر! اگر بعضی

بستگانت ایمان نیاوردند ناراحت مباش،برادران یوسف او را به چاه انداختند!.

پیام ها

۱ قبل از بیان داستان،شنونده را برای شنیدن و عبرت گرفتن آماده کنید. «لَقَدْ کانَ فِی یُوسُفَ» ...

۲ حسد،مرز خانواده و عواطف خویشاوندی را نیز درهم می شکند. «لَقَدْ کانَ فِی یُوسُفَ وَ إِخْوَتِهِ» ۳ داستان یوسف دارای دو محور است:یوسف و برادران.از هر سو که شروع کنیم به نتیجه می رسیم. «فِی یُوسُفَ وَ إِخْوَتِهِ آیاتٌ» ۴ داستان یکی است،امّا نکات و درسهایی که از آن استفاده می شود بسیار است.

«آیاتٌ»

۵ پرسش و طرح سؤال از جمله راههای رسیدن به حقیقت است. «آیاتٌ لِلسّائِلِینَ» ۶ تا تشنه ی شنیدن و عاشقِ آموختن نباشیم،از درسهای قرآن استفاده کامل نمی بریم. «لِلسّائِلِینَ» ۷ داستان های قرآن،پاسخ سؤال های زندگی مردم را می دهد. «لِلسّائِلِینَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۸]

اشاره

إِذْ قالُوا لَیُوسُفُ وَ أَخُوهُ أَحَبُّ إِلی أَبِینا مِنّا وَ نَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبانا لَفِی ضَلالٍ مُبِینٍ (۸)

آن گاه که(برادران او)گفتند:همانا یوسف و برادرش(بنیامین)نزد پدرمان از ما که گروهی نیرومند هستیم محبوب ترند.همانا پدرمان(در این علاقه به آن دو)در گمراهی روشنی است.

نکته ها:

« عُصْبَةٌ »به گروه متحد و قوی می گویند زیرا با وحدت و همبستگی همچون«اعصاب»

ص: ۳۴

یک بدن،از همدیگر حمایت می کنند.

دو نفر از پسران حضرت یعقوب،(یوسف و بنیامین)از یک مادر و بقیه از مادری دیگر بودند.علاقه پدر به یوسف،به دلیل خردسال بودن یا به دلیل کمالاتی که داشت،موجب حسادت برادران شده بود.آنها علاوه بر حسادت با گفتن:« وَ نَحْنُ عُصْبَةٌ »نشان دادند که دچار غرور و تکبّر شده و در اثر این غرور و حسد،پدر را متّهم به اشتباه و انحراف در مهر ورزی به فرزندان می کنند.

افرادی در جامعه،به جای آنکه خود را بالا ببرند،بزرگان را پایین می آورند.چون خود محبوب نیستند،محبوب ها را می شکنند.

فرق است میان تبعیض و تفاوت.تبعیض؛برتری دادن بدون دلیل است.ولی تفاوت؛ برتری بر اساس لیاقت است.مثلاً نمره های یک معلّم،تفاوت دارد،ولی این تفاوت حکیمانه است،نه ظالمانه.علاقه ی حضرت یعقوب به یوسف،حکیمانه بود نه ظالمانه،ولی برادران یوسف،این علاقه را بی دلیل پنداشتند و گفتند: «إِنَّ أَبٰانٰا لَفِی ضَلاٰلٍ مُبِینٍ» گاهی علاقه زیاد،سبب دردسر می شود؛یعقوب،یوسف را خیلی دوست داشت و همین امر موجب حسادت برادران و افکندن یوسف در چاه شد.چنان که علاقه زلیخا به یوسف،به زندانی شدن یوسف انجامید.

لذا زندان بان که شیفته اخلاق یوسف شده بود،وقتی به او گفت:من تو را دوست دارم.

یوسف گفت:می ترسم این دوستی نیز بلائی بدنبال داشته باشد. (۱)

پیام ها

اشاره

۱ حسادت موجب می گردد افراد بزرگسال سن و شخصیّت خود را فراموش کرده و با کودکان کینه توزی کنند.(با توجّه به اینکه یوسف کوچک تر بود، بزرگترها به او حسادت ورزیدند) «لَیُوسُفُ ... أَحَبُّ إِلیٰ أَبِینٰا» ۲ اگر فرزندان احساس تبعیض کنند،آتش حسادت در میان آنان شعله ور

۱- ۱) .تفسیر السّتّین الجامع.

می شود. «أَحَبُّ إِلى أَبِينا مِنّا» ۳ عشق و علاقه به محبوب شدن،در نهاد هر انسانی وجود دارد.انسان ها از کم توجّهی و بی مهری به خود،رنج می برند. «أَحَبُّ إِلى أَبِينا» ۴ حضرت یعقوب به همه فرزندان محبّت داشت. «أَحَبُّ إِلى أَبِينا مِنّا» (برادران می گفتند:یوسف محبوب تر است،یعنی ما نیز محبوب هستیم) ۵ زور و قدرت،محبّت نمی آورد.(برادران قدرت داشتند،ولی محبوب نبودند) «لَيُوسُفُ ... أَحَبُّ ... وَ نَحْنُ عُصْبَةٌ» ۶ با هم بودن موجب احساس نیرومندی و قدرت می شود. «نَحْنُ عُصْبَةٌ» ۷ گروه گرایی،اگر بدون رهبری صحیح و خداپسندانه باشد،عوامل سقوط را سریعتر فراهم می کند.(« وَ نَحْنُ عُصْبَةٌ »نشان انسجام است،ولی انسجامی رها و بدون رهبری صحیح) ۸ انسان برای ارتکاب خطا و گناه،اوّل خود را توجیه و کار خود را تئوریزه می کند.(برادران هم خود را متّحد و قوی می دانند،« وَ نَحْنُ عُصْبَةٌ »و هم پدر را منحرف،« إِنَّ أَبانا لَفِي ضَلالٍ »و با این دلیل،حسادت خود را توجیه می کنند.) ۹ جوانان نوعاً خود را عقل کل دانسته و نظرات پدران کمتر اهمیّت می دهند.

«نَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبانا لَفِي ضَلالٍ مُبِينٍ»

۱۰ احساس قدرت و نیرومندی،عقل را کور می کند. «نَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبانا لَفِي ضَلالٍ مُبِينٍ» ۱۱ معیارهای نادرست،نتایج نادرست به دنبال دارد.(اگر معیار فقط قدرت و تعداد شد،نتیجه اش نسبت انحراف به اقلّیت می شود.) «إِنَّ أَبانا لَفِي ضَلالٍ مُبِينٍ» ۱۲ خودخواهان عوامل ناکامی را به جای آن که در خود جستجو کنند به دیگران نسبت می دهند. «إِنَّ أَبانا لَفِي ضَلالٍ مُبِينٍ» (به جای آنکه بگویند ما حسودیم، گفتند:پدر ما منحرف است)

ص :۳۶

۱۳ حسادت،مرز نبوّت و أَبوّت(پیامبری و پدری)را نیز می شکند و فرزندان به پیامبری که پدرشان است،نسبت انحراف و بی عدالتی می دهند. «إِنَّ أَبٰانٰا لَفِی ضَلاٰلٍ مُبِینٍ» ۱۴ غفلت انسان ممکن است به جایی برسد که در عین انحراف و خطاکاری خود دیگران را خطاکار قلمداد کند.(برادران یوسف به جای آنکه خود را حسود و توطئه گر بدانند،پدر را منحرف دانستند) «إِنَّ أَبٰانٰا لَفِی ضَلاٰلٍ مُبِینٍ» [سوره یوسف (۱۲): آیه ۹]

(برادران به یکدیگر گفتند:)یوسف را بکشید یا او را به سرزمینی دور بیافکنید تا توجّه پدرتان مخصوص شما شود و پس از انجام طرح(با توبه) گروهی شایسته باشید.

اُقْتُلُوا یُوسُفَ أَوِ اِطْرَحُوهُ أَرْضاً یَخْلُ لَکُمْ وَجْهُ أَبِیکُمْ وَ تَکُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْماً صٰالِحِینَ (۹)

نکته ها:

اشاره

انسان در برخورد با نعمت،چهار حالت دارد:حسادت،بُخل،ایثار،غبطه.اگر پیش خود گفت:حال که ما فلان نعمت را نداریم،دیگران هم نداشته باشند،حسادت است.اگر گفت:

فقط ما برخوردار از این نعمت باشیم ولی دیگران نه،این بُخل است.اگر گفت:دیگران از نعمت برخوردار باشند،اگر چه به قیمتی که ما محروم باشیم،این ایثار است.اگر گفت:حالا که دیگران از نعمت برخوردارند،ای کاش ما هم بهره مند می شدیم،این غبطه است.

امام باقر علیه السلام فرمودند:من گاهی به بعضی از فرزندانم محبّت می کنم و آنها را روی زانوانم می نشانم در حالی که استحقاق این همه محبّت را ندارند،تا مبادا علیه سایر فرزندانم حسادت بورزند و ماجرای یوسف تکرار شود. (۱)

ص: ۳۷

۱- ۱) .تفسیر نمونه به نقل از بحار،ج ۷۴،ص ۷۸.

پیام ها

۱ فکر خطرناک،انسان را به کار خطرناک می کشاند. «لَیُوسُفُ ... أَحَبُّ ... اُقْتُلُوا» ۲ احساس تبعیض در محبّت از طرف فرزندان،آنها را تا حدّ برادرکشی سوق می دهد.(گرچه شدّت علاقه ی پدر به یوسف بی دلیل نبود،بلکه به خاطر کمالات او بود،ولی برادران احساس تبعیض کردند و خیال کردند علاقه ی بی دلیل است و همین احساس،آنان را به توطئه وادار کرد) «أَحَبُّ إِلىٰ أَبِينٰا ...

اقْتُلُوا»

۳ از منظر کوته بینان نظران،حذف فیزیکی رقیب بهترین راه است. «اقْتُلُوا یُوسُفَ» ۴ حسادت،انسان را تا برادرکشی سوق می دهد. «اقْتُلُوا یُوسُفَ» ۵ گناهکاران یکدیگر را در انجام گناه وسوسه کرده و از همداستانی با یکدیگر نیرو می گیرند.(برادران به یکدیگر دستور بکشید و بیفکنید می دادند) «اقْتُلُوا ... أَوِ اطْرَحُوهُ» ۶ انسان،خواهان محبوبیّت است و کمبود محبّت مایه ی بزرگ ترین خطرات و انحرافات است. «یَخْلُ لَکُمْ وَجْهُ أَبِیکُمْ» ۷ حسودان گمان می کنند که:از دل برود هر آنچه از دیده برفت. «اقْتُلُوا یُوسُفَ ...

یَخْلُ لَکُمْ وَجْهُ أَبِیکُمْ»

(برادران گمان می کردند اگر پدر یوسف را نبیند،از فکر یوسف بیرون خواهد رفت و تمام فکرش در ما متمرکز خواهد شد) ۸ با اینکه قرآن راه کسب محبوبیّت را ایمان و عمل صالح معرّفی می کند؛ «إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصّالِحٰاتِ سَیَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمٰنُ وُدًّا»، (۱)امّا شیطان،راه محبوب شدن را برادرکشی ترسیم می کند. «اقْتُلُوا ... یَخْلُ لَکُمْ وَجْهُ أَبِیکُمْ» ۹ حسود خیال می کند با نابود کردن دیگران،نعمت ها برای می شود. «اقْتُلُوا ...

یَخْلُ لَکُمْ وَجْهُ أَبِیکُمْ»

۱- ۱) .مریم،۹۶.

۱۰ شیطان با وعده ی توبه در آینده،راه گناه امروز را باز می کند. «وَ تَکُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْماً صٰالِحِینَ» ۱۱ علم و آگاهی،همیشه عامل دوری از انحراف نیست.برادران با آنکه قتل یا تبعید یوسف را بد می دانستند؛ «تَکُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْماً صٰالِحِینَ» امّا اقدام کردند.

۱۲ سخن از توبه قبل از انجام گناه،فریب دادن و جدان و گشودن راه گناه است.

(برادران به یکدیگر می گفتند:شما یوسف را نابود کنید بعد با توبه از افراد صالح می شویم) «تَکُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْماً صٰالِحِینَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰]

اشاره

قٰالَ قٰائِلٌ مِنْهُمْ لاٰ تَقْتُلُوا یُوسُفَ وَ أَلْقُوهُ فِی غَیٰابَتِ اَلْجُبِّ یَلْتَقِطْهُ بَعْضُ اَلسَّیّٰارَهِ إِنْ کُنْتُمْ فٰاعِلِینَ (۱۰)

گوینده ای از میان آنان گفت:یوسف را نکشید و اگر قصد این کار را دارید، او را به نهان خانه چاه بیفکنید تا بعضی کاروان ها(که از آنجا عبور می کنند)او را بر گیرند.

نکته ها:

اشاره

کلمه« اَلْجُبِّ »به معنای چاهی است که سنگ چین نشده باشد.کلمه« غَیٰابَتِ »نیز به طاقچه هایی می گویند که در دیواره ی چاه،نزدیک آب قرار می دهند که اگر از بالا نگاه شود دیده نمی شود.

نهی از منکر دارای برکاتی است که در آینده روشن می شود.نهی« لاٰ تَقْتُلُوا »یوسف را نجات داد و در سال های بعد،او مملکت را از قحطی نجات داد.همان گونه که آسیه،همسر فرعون با نهی« لاٰ تَقْتُلُوا »،جان موسی را نجات داد و او در سال های بعد،بنی اسرائیل را از شر فرعون نجات داد.این نمونه روشن وعده الهی است که می فرماید: «وَ مَنْ أَحْیٰاهٰا فَکَأَنَّمٰا أَحْیَا النّٰاسَ جَمِیعاً» (۱)هر کس یک نفر را زنده کند،گویا همه مردم را زنده کرده است.

۱- ۱) .مائده ۳۲.

پیام ها

۱ گـاهی نهی از منکر یک فرد می توانـد نظر جمع را عوض کنـد و بر آن تأثیر بگـذارد.(یکی گفت:نکشـید،ولی نظر جمع را تغییر داد) «قالَ قائِلٌ» ۲ نام گوینده ی سخن مهم نیست،محتوای کلام مهم است. «قالَ قائِلٌ» ...

۳ مرعوب اکثریّت و همرنگ جماعت نشویم.(یک نفر بود،ولی همرنگ جماعت نشد)«قال قائل لا تقتلوا» ۴ اگر نمی توان جلو منکر را به کلی گرفت،هر مقـدار که ممکن است بایـد آن را پـایین آورد. «لاـ تَقْتُلُـوا ... وَ أَلْقُوهُ» ۵ مشورت در کار ناپسـند نیز راهگشا است،تا چه رسد در کارهای خوب.(برای کشتن برادر مشورت کردند) «لا تَقْتُلُوا» ...

۶ برای مبـارزه با فساد،گاهی دفع افسـد به فاسـد لازم است.(او را نکشـید،در چاه بیندازیـد) «لا تَقْتُلُوا یُوسُفَ وَ أَلْقُوهُ فِی غَیابَتِ الْجُبِّ» ۷ در کنـار نهی از منکر،جایگزین ارائه کنیم.(اگر گفتیم این کار را نکنیـد،پس بگوییم چکار کننـد) «لا تَقْتُلُوا ... أَلْقُوهُ فِی غَیابَتِ الْجُبِّ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۱]

اشاره

قالُوا یا أَبانا ما لَکَ لا تَأْمَنّا عَلی یُوسُفَ وَ إِنّا لَهُ لَناصِحُونَ (۱۱)

گفتند:ای پدر تو را چه شده که ما را بر یوسف امین نمی دانی،در حالی که قطعاً ما خیرخواه او هستیم؟!

پیام ها

۱ کسانی که پوچ ترنـد،ادّعا و تبلیغات بیشتری می کنند. «إِنّا لَهُ لَناصِحُونَ» ۲ حتّی به هر برادری نمی توان اطمینـان کرد.(گویا یعقوب بارها از اینکه یوسف همراه برادرانش برود جلوگیری کرده است که برادران با گفتن «ما لَکَ لا تَأْمَنّا» انتقاد می کنند.)

۳ فریب هر شعاری را نخورید و از اسم های بی مسمّی بپرهیزید.(خائن نام

خود را ناصح می گذارد) «لَناصِحُونَ» ۴ دشمن برای برطرف کردن سوء ظن،هر گونه اطمینانی را به شما ارائه می دهد.

«إِنّا لَهُ لَناصِحُونَ»

۵ خائن،تقصیر را به عهده ی دیگران می اندازد. «ما لَکَ» ۶ از روز اوّل،بشر به اسم خیرخواهی فریب خورده است.شیطان نیز برای اغفال آدم و حوا گفت:من خیرخواه شما هستم. «وَ قاسَمَهُما إِنِّی لَکُما لَمِنَ النّاصِحِینَ» (۱)«إِنّا لَهُ لَناصِحُونَ» ۷ حسد،آدمی را به گناهانی همانند دروغ و نیرنگ،حتّی به محبوب ترین نزدیکانش وادار می سازد. «إِنّا لَهُ لَناصِحُونَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۲]

اشاره

أَرْسِلْهُ مَعَنا غَداً یَرْتَعْ وَ یَلْعَبْ وَ إِنّا لَهُ لَحافِظُونَ (۱۲)

او را فردا با ما بفرست تا(در صحرا)بگردد و بازی کند و قطعاً ما نگهبانان (خوبی)برای او خواهیم بود.

نکته ها:

اشاره

انسان،نیازمند تفریح و ورزش است و چنان که در این آیه مشاهده می شود قوی ترین منطقی که توانست حضرت یعقوب را تسلیم خواسته فرزندان کند،این بود که یوسف نیاز به تفریح دارد.

در روایات آمده است:مؤمن باید زمانی را برای تفریح و بهره برداری از لذّت های حلال اختصاص دهد تا به وسیله ی آن،بر انجام سایر کارها موفّق گردد. (۲)

نه تنها دیروز،بلکه امروز و حتّی آینده نیز به نام ورزش و بازی،جوانان را از هدف اصلی جدا و در غفلت نگه خواهند داشت.بازی ها را جدّی می گیرند تا جدّی ها بازی تلقّی شود.

استکبار و توطئه گران،نه تنها از ورزش سوء استفاده می کنند،بلکه با هر نام پسندیده و

۱- ۱) .اعراف ۲۱.

۲- ۲) .نهج البلاغه،حکمت ۳۹۰.

مقبول دیگری نیز،اهداف شوم خود را تعقیب می کنند.

به نام دیپلمات خطرناک ترین جاسوس ها را به کشورها اعزام می کنند.به نام مستشار نظامی، توطئه گری می کنند و به اسرار نظامی دست می یابند.به نام حقوق بشر،از مزدوران خود حمایت می کنند.به نام دارو،برای مزدوران خود اسلحه می فرستند.به نام کارشناس اقتصادی،کشورهای ناتوان را ضعیف نگه می دارند.به نام سم پاشی،باغها و مزارع را از بین می برند و حتّی به نام اسلام شناس،اسلام را وارونه جلوه می دهند.

پیام ها

۱ تفریح فرزند باید با اجازه ی پدر باشد. «أَرْسِلْهُ» ۲ جوان،نیازمند تفریح و ورزش است. «یَرْتَعْ وَ یَلْعَبْ» ۳ برادران از وسیله ای مباح و منطقی برای فریب دادن سوء استفاده کردند.

«أَرْسِلْهُ

... یَرْتَعْ وَ یَلْعَبْ» ۴ اگر پدر و مربیان دلسوز برای اوقات فراغت و بازی کودکان و نوجوانان برنامه ریزی مناسب داشته باشند،دیگران نمی توانند از این فرصت سوء استفاده کنند.(برادران یوسف از نیاز یوسف به ورزش سوء استفاده کردند) «یَرْتَعْ وَ یَلْعَبْ» ۵ در بازی و تفریح کودکان مواظب باشیم آسیب نبینند. «لَحافِظُونَ» ۶ گاه اصرار زیاد بر یک موضوع نشان دهنده نقشه و توطئه است.(در آیه قبل « إِنّا لَهُ لَناصِحُونَ »و در این آیه« إِنّا لَهُ لَحافِظُونَ »)

[سوره يوسف (١٢): آيه ١٣]

اشاره

قالَ إِنِّی لَیَحْزُنُنِی أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَ أَخافُ أَنْ یَأْکُلَهُ اَلذِّئْبُ وَ أَنْتُمْ عَنْهُ غافِلُونَ (۱۳)

(یعقوب)گفت:همانا اینکه او را ببرید مرا غمگین می سازد و از این می ترسم که گرگ او را بخورد و شما از او غافل باشید.

ص: ۴۲

پیام ها

۱ تعهّد و سوز داشتن نسبت به فرزند،یکی از خصلت های پیامبران است.

«لَيَحْزُنُنِی

... أَخٰافُ» ۲ فراق و جدایی حتّی برای انبیا حزن آور است. «لَيَحْزُنُنِی» ۳ امتحان الهی از همان ناحیه ای است که افراد روی آن حساسیّت دارند.

(یعقوب نسبت به یوسف حسّاس بود و فراق یوسف،وسیله آزمایش او شد) «لَيَحْزُنُنِی ... أَخٰافُ» ۴ پرده دری نکنید. «أَخٰافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ» (پدر از حسادت فرزندان آگاه بود و به همین دلیل به یوسف فرمود:خوابی را که دیده ای برای برادرانت بازگو مکن.ولی در اینجا حسادت آنان را مطرح نمی کند،بلکه خطر گرگ و غفلت آنان از یوسف را بهانه می آورد.) ۵ به فرزند خود،استقلال بدهید.

(عشق پدری به فرزند و دفاع از او در برابر احتمال خطر،دو اصل است،ولی استقلال فرزند نیز اصل دیگری است.یعقوب،یوسف را به همراه سایر برادران فرستاد.زیرا نوجوان باید کم کم استقلال پیدا کرده و از پدر جدا شود، برای خود دوست انتخاب کند،فکر کند و روی پای خود بایستد،هر چند به قیمت تحمّل مشکلات و اندوه باشد.) ۶ حساسیّت ها را در نزد هر کس بازگو نکنیم و گرنه ممکن است علیه خود انسان مورد استفاده قرار گیرد. «أَخٰافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ» ۷ غفلت موجب ضربه و آسیب پذیری می گردد. «يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَ أَنْتُمْ عَنْهُ غٰافِلُونَ»

[سوره يوسف (۱۲): آيه ۱۴]

اشاره

قٰالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ اَلذِّئْبُ وَ نَحْنُ عُصْبَةٌ إِنّٰا إِذاً لَخٰاسِرُونَ (۱۴)

(فرزندان یعقوب)گفتند:اگر گرگ او را بخورد،با آنکه ما گروهی قوی هستیم،در آن صورت ما زیانکار(و بی کفایت)خواهیم بود.

ص: ۴۳

پیام ها

۱ گـاهی بزرگترها از روی تجربه و آگاهی،احساس خطر می کننـد،امّا جوان ها به قـدرت خود مغرورنـد و خطر را شوخی می گیرنـد. «وَ نَحْنُ عُصْبَةٌ» (پدر نگران، ولی فرزندان مغرور قدرت خود بودند.) ۲ قـوی بودن،دلیلی بر امین بودن نیست.(برادران یوسف قومی بودند،« نَحْنُ عُصْبَةٌ »،ولی امین نبودند) ۳ برادران از این که گرگ یوسف را پاره کنـد ابراز نگرانی نکردند ولی در برابر این که نیرومندی و قدرت آنان مخدوش گردد عکس العمل نشان دادند.

«وَ نَحْنُ عُصْبَةٌ إِنّا إِذاً لَخاسِرُونَ»

۴ اگر کسـی مسـئولیّتی را بپـذیرد و خوب انجـام ندهـد،سرمایه،شخصـیّت،آبرو و و جـدان خود را در معرض خطر قرار داده و زیانکار خواهد بود. «لَخاسِرُونَ» ۵ ظـاهر فریبی و ابراز احساسات دروغین،از دسـیسه های افراد دو رو و منافق است.(برادران در حضور پدر گفتند:) «إِنّا إِذاً لَخاسِرُونَ» ۶ برخی برای رسیدن به اهداف شوم خود حتّی حاضرند از آبرو و شخصیّت خود صرف نظر کنند. «إِنّا إِذاً لَخاسِرُونَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۵]

اشاره

فَلَمّا ذَهَبُوا بِهِ وَ أَجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غَيابَتِ اَلْجُبِّ وَ أَوْحَيْنا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هذا وَ هُمْ لا يَشْعُرُونَ (۱۵)

پس چون او را با خود بردند و همگی تصمیم گرفتند که او را در مخفی گاه چاه قرار دهند،(تصمیم خود را عملی کردند)و ما به او وحی کردیم که در آینده آنها را از این کارشان خبر خواهی داد،در حالی که آنها(تو را)نشناسند.

نکته ها:

اشاره

از آنجا که خداونـد اراده کرده یوسف را حاکم کنـد،باید دوره هایی را ببیند.برده شود تا به بردگان رحم کند.به چاه و زندان افتد تا به زندانیان رحم کند.همانگونه که خداوند به

پیامبرش می فرماید:تو فقیر و یتیم بودی تا فقیر و یتیم را از خود نرانی؛ «أَ لَمْ یَجِدْکَ یَتِیماً ... فَأَمَّا الْیَتِیمَ فَلاٰ تَقْهَرْ» ... (۱)

پیام ها

۱ اتّفاق نظر و اجماع گروهی از انسان ها،نشانه ی حقانیّت نیست. «أَجْمَعُوا أَنْ یَجْعَلُوهُ فِی غَیٰابَتِ الْجُبِّ» ۲ میان طرح و نقشه تا عمل،فاصله است.(طرح برادران،پرتاب یوسف در چاه بود، «أَلْقُوهُ» ولی در عمل،یوسف را در چاه قرار دادند. «یَجْعَلُوهُ») ۳ زمانی وحی به یوسف علیه السلام آغاز شد که وی از خانواده دور شد و مورد بی مهری برادران قرار گرفت. «فَلَمّٰا ذَهَبُوا بِهِ ... أَوْحَیْنٰا إِلَیْهِ» ۴ امداد الهی،در لحظه های حساس به سراغ اولیای خدا می آید. «فِی غَیٰابَتِ الْجُبِّ وَ أَوْحَیْنٰا إِلَیْهِ» ۵ بهترین وسیله ی آرامش یوسف در دل چاه،الهام خدا نسبت به آینده روشن است. «أَوْحَیْنٰا إِلَیْهِ» ۶ یوسف در نوجوانی،شایستگی دریافت وحی الهی را دارا بود. «أَوْحَیْنٰا إِلَیْهِ» ۷ خداوند اولیای خود را با سختی ها آزمایش و آنان را هدایت می کند. «أَوْحَیْنٰا إِلَیْهِ» ۸ آگاهی موجب آرامش است.(آنچه سبب آرامش یوسف در چاه شد،وحی الهی بود) «أَوْحَیْنٰا إِلَیْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هٰذٰا» ۹ امید،بهترین سرمایه برای ادامه زندگی است.ما به یوسف وحی کردیم که در آینده از چاه نجات پیدا می کنی و برادران را از کارشان شرمنده خواهی کرد) «أَوْحَیْنٰا إِلَیْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هٰذٰا» ۱۰ وقتی پایان رذایل رسوایی است،انسان عاقل بایستی نفس خود را مهار کند.

ص: ۴۵

۱- ۱) .ضحی،۶ تا ۱۱.

«لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ»

...

۱۱ از کارهای زشت با اشاره و کنایه یاد کنید. «بِأَمْرِهِمْ»

[سوره يوسف (۱۲): آيه ۱۶]

اشاره

وَ جٰاؤُ أَبٰاهُمْ عِشٰاءً يَبْكُونَ (۱۶)

و(بعد از انجام نقشه خود)شب هنگام گريه كنان نزد پدرشان آمدند.

نکته ها:

اشاره

در قرآن چهار نوع گريه و اشک داريم؛ ۱ اشک شوق:گروهى از مسيحيان با شنيدن آيات قرآن اشک مى ريختند. «تَرىٰ أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمّٰا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ» (۱) ۲ اشک حزن و حسرت:مسلمانان عاشق همين كه از رسول اكرم صلى اللّه عليه و آله مى شنيدند كه امكانات براى جبهه رفتن نيست گريه مى كردند. «تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَناً أَلاّٰ يَجِدُوا مٰا يُنْفِقُونَ» (۲) ۳ اشک خوف:همين كه آيات الهى براى اوليا تلاوت مى شد،گريه كنان به سجده مى افتادند، «خَرُّوا سُجَّداً وَ بُكِيًّا» (۳)، «وَ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقٰانِ يَبْكُونَ وَ يَزِيدُهُمْ خُشُوعاً» (۴) ۴ اشک قلابى و ساختگى:همين آيه كه برادران يوسف گريه كنان نزد يعقوب آمدند كه گرگ يوسف را دريد. «يَبْكُونَ»

پيام ها

۱ توطئه گران،از نقش احساسات و زمان،غفلت نمى كنند. «عِشٰاءً» ۲ گريه،هميشه نشانه ى صداقت نيست.به هر گريه اى اطمينان نكنيد. «يَبْكُونَ»

ص: ۴۶

۱- (۱) .مائده،۸۳.

۲- (۲) .توبه،۹۲.

۳- (۳) .مريم،۵۸.

۴- ۴) .اسراء،۱۰۹.

[سوره يوسف (١٢): آيه ١٧]

اشاره

قالُوا يا أَبانا إِنّا ذَهَبْنا نَسْتَبِقُ وَ تَرَكْنا يُوسُفَ عِنْدَ مَتاعِنا فَأَكَلَهُ اَلذِّئْبُ وَ ما أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنا وَ لَوْ كُنّا صادِقِينَ (١٧)

گفتند:ای پدرا ما رفتيم كه مسابقه دهيم و يوسف را نزد وسايل خود (تنها)گذاشتيم،پس گرگ او را خورد و البتّه تو سخن ما را هر چند راستگو باشيم باور نداری.

پيام ها

١ دروغ،دروغ می آورد.برادران برای توجيه خطای خود،سه دروغ پی در پی گفتند:مسابقه رفته بوديم،يوسف را نزد وسايل گذاشتيم،گرگ او را خورد.

«نستبق،تركنا،فأكله الذئب» ٢ دروغگو فراموش كار است.با وجود اين كه برادران،يوسف را برای بازی بردند؛ولی در گزارش خود به پدر وی را مراقب اثاث خود اعلام كردند.

«تَرَكْنا يُوسُفَ عِنْدَ مَتاعِنا»

٣ مسابقه در بازی،دارای سابقه ای طولانی است. «نَسْتَبِقُ» ۴ خائن،ترسو است و دروغگو از افشا شدن می ترسد. «ما أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنا وَ لَوْ كُنّا صادِقِينَ» ۵ دروغگو اصرار دارد كه مردم او را صادق بپندارند. «وَ ما أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنا وَ لَوْ كُنّا صادِقِينَ»

[سوره يوسف (١٢): آيه ١٨]

اشاره

وَ جاؤُ عَلى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْراً فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَ اَللّٰهُ اَلْمُسْتَعانُ عَلى ما تَصِفُونَ (١٨)

و پيراهن يوسف را آغشته به خونی دروغين(نزد پدر)آوردند.(پدر)گفت:

چنين نيست،(كه يوسف را گرگ دريده باشد)،بلكه نفستان كاری(بد)را برای شما آراسته است.پس صبری جميل و نيكو لازم است و خدا را بر آنچه(از فراق يوسف)می گوييد،به استعانت می طلبم.

نکته ها:

اشاره

سؤال:صبر بر مقدرات الهی زیباست،ولی صبر بر ظلمی که در حقّ کودکی مظلوم روا شده، چه زیبایی دارد که یعقوب می گوید: «فَصَبْرٌ جَمِیلٌ»؟ پاسخ:اولاً یعقوب از طریق وحی می دانست که یوسف زنده است.ثانیاً اگر یعقوب حرکتی می کرد که ظن و گمان آنها را بیافزاید،برادران بر سر چاه رفته،یوسف را از بین می بردند.

ثالثاً نباید کاری کرد که راه توبه حتّی بر ظالمان به کلّی بسته شود.

پیام ها

۱ مراقب جوسازی ها باشید. «بِدَمٍ کَذِبٍ» ۲ فریب مظلوم نمایی ها را نخورید.(یعقوب،فریب پیراهن خون آلود و اشک ها را نخورد بلکه گفت:امان از نفس شما.) «بَلْ سَوَّلَتْ لَکُمْ أَنْفُسُکُمْ» ۳ شیطان و نفس،گناه را نزد انسان زیبا جلوه می دهند و انجام آن را توجیه می کنند. «سَوَّلَتْ لَکُمْ أَنْفُسُکُمْ» ۴ یعقوب علیه السلام می دانست یوسف را گرگ نخورده،لذا از برادران استخوان و یا بقایای جسد را مطالبه نکرد. «بَلْ سَوَّلَتْ لَکُمْ أَنْفُسُکُمْ» ۵ حوادث دو چهره دارد:بلا و سختی، «بِدَمٍ کَذِبٍ» صبر و زیبایی. «فَصَبْرٌ جَمِیلٌ» ۶ انبیای الهی در برابر حوادث سخت،زیباترین عکس العمل را نشان می دهند.

«فَصَبْرٌ جَمِیلٌ»

۷ در حوادث باید علاوه بر صبر و توانایی درونی،از امدادهای الهی استمداد جست. «فَصَبْرٌ جَمِیلٌ وَ اللّٰهُ الْمُسْتَعانُ» ۸ برای صبر باید از خداوند استمداد کرد. «فَصَبْرٌ جَمِیلٌ وَ اللّٰهُ الْمُسْتَعانُ» ۹ بهترین نوع صبر آن است که علی رغم آنکه دل می سوزد و اشک جاری می شود،خدا فراموش نشود. «وَ اللّٰهُ الْمُسْتَعانُ» ۱۰ تحمّل توطئه فرزندان علیه برادر خود،سخت و درد آور است،لذا باید از

خدا برای تحمّل آن استمداد کرد. «وَ اللّٰهُ الْمُسْتَعٰانُ» ۱۱ حضرت یعقوب با جمله ی «وَ اللّٰهُ الْمُسْتَعٰانُ عَلیٰ مٰا تَصِفُونَ» به جای «عَلیٰ مٰا فَعَلْتُمْ» ،به برادران فهماند که مدّعای آنان باور کردنی نیست.

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۹]

اشاره

وَ جٰاءَتْ سَیّٰارَةٌ فَأَرْسَلُوا وٰارِدَهُمْ فَأَدْلیٰ دَلْوَهُ قٰالَ یٰا بُشْریٰ هٰذٰا غُلاٰمٌ وَ أَسَرُّوهُ بِضٰاعَةً وَ اَللّٰهُ عَلِیمٌ بِمٰا یَعْمَلُونَ (۱۹)

و(یوسف در چاه بود تا)کاروانی فرا رسید و مأمور آب را فرستادند(تا آب بیاورد)،پس او دلو خود را به چاه افکند،(یوسف به طنابِ دلو آویزان شد و به بالای چاه رسید)مأمور آب فریاد زد:مژده که این پسری است.او را چون کالایی پنهان داشتند(تا کسی ادّعای مالکیّت نکند)،در حالی که خداوند بر آنچه انجام می دادند آگاه بود.

نکته ها:

اشاره

خداوند،بندگان مخلص خود را تنها نمی گذارد و آنها را در شداید و سختی ها نجات می دهد.

نوح را روی آب،یونس را زیر آب و یوسف را کنار آب،نجات داد.هم چنان که ابراهیم را از آتش،موسی را در وسط دریا و محمّد صلی اللّه علیه و آله را درونِ غار و علی علیه السلام را در بستر که به جای پیامبر خوابیده بود،نجات داد.

با اراده الهی،ریسمانِ چاه وسیله شد تا یوسف از قعر چاه به تخت و کاخ برسد،پس بنگرید با حبل اللّه چه می توان انجام داد!؟ «وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ» ... (۱)

پیام ها

۱ گاهی خودی ها انسان را در چاه می اندازند،ولی خداوند از طریق بیگانگان، انسان را نجات می دهد. «جٰاءَتْ سَیّٰارَةٌ» ۲ تقسیم کار،یکی از اصول مدیریّت و زندگی جمعی است.(«وٰارِدَهُمْ» به معنای

۱- ۱) .آل عمران،۱۰۳.

مسئول آب است.) ۳ گروهی،انسان را به دید کالا می نگرند. «بِضٰاعَةً» ۴ کتمان حقیقت،در برابر مردم امکان دارد،با خدا چه می کنیم که به همه چیز آگاه است. «أَسَرُّوهُ ... وَ اللّٰهُ عَلِيمٌ»

[سوره يوسف (١٢): آيه ٢٠]

اشاره

وَ شَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرٰاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَ كٰانُوا فِيهِ مِنَ اَلزّٰاهِدِينَ (٢٠)

و(کاروانیان)یوسف را به بهایی اندک چند درهمی فروختند و درباره او بی رغبت بودند.

نکته ها:

اشاره

هر کس یوسفِ وجودش را ارزان بفروشد،پشیمان می شود.عمر،جوانی،عزّت،استقلال و پاکی انسان،هر یک یوسفی هستند که باید مواظب باشیم ارزان نفروشیم.

پیام ها

۱ مالی که آسان به دست آید،آسان از دست می رود. «وَ شَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ» ۲ نظام برده داری و برده فروشی،سابقه ای دراز دارد. «وَ شَرَوْهُ» ۳ بی رغبتی به یوسف در مقطعی،به نفع آینده ی او شد. «وَ شَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ» ...

۴ هر کس ارزش چیزی را نداند،آن را ارزان از دست می دهد. «بِثَمَنٍ بَخْسٍ» (کاروانیان،ارزش یوسف را نمی شناختند.) ۵ اشخاص ارزشمند بالاخره ارزششان آشکار خواهد شد،هر چند در برهه ای مورد بی مهری قرار گیرند.(اگر امروز یوسف را به عنوان برده می فروشند، روزگاری او حاکم خواهد شد) «شَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ» ...

۶ تاریخ پول،به هزاران سال قبل باز می گردد. «دَرٰاهِمَ» ۷ مردان ناآگاه و غافل،یوسف را به بهای کم فروختند،ولی زنان آگاه و عاشق،او را به فرشته ای کریم توصیف نمودند. «شَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ إِنْ هٰذٰا إِلاّٰ مَلَكٌ كَرِيمٌ»

ص: ۵۰

امام صادق علیه السلام فرمودند:«رب امرأت أفقه من رجل» (۱)چه بسا زنی که از مرد فهیم تر باشد.

[سوره يوسف (۱۲): آيه ۲۱]

اشاره

وَ قٰالَ اَلَّذِی اِشْتَرٰاهُ مِنْ مِصْرَ لاِمْرَأَتِهِ أَكْرِمِی مَثْوٰاهُ عَسىٰ أَنْ يَنْفَعَنٰا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَداً وَ كَذٰلِكَ مَكَّنّٰا لِيُوسُفَ فِی اَلْأَرْضِ وَ لِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ اَلْأَحٰادِيثِ وَ اَللّٰهُ غٰالِبٌ عَلىٰ أَمْرِهِ وَ لٰكِنَّ أَكْثَرَ اَلنّٰاسِ لاٰ يَعْلَمُونَ (۲۱)

و کسی از مردم مصر که یوسف را خرید،به همسرش گفت:مقام او را گرامی دار(او را به دید برده،نگاه مکن)امید است که در آینده ما را سود برساند یا او را به فرزندی بگیریم.و اینگونه ما به یوسف در آن سرزمین جایگاه و مکنت دادیم(تا اراده ما تحقق یابد)و تا او را از تعبیر خواب ها بیاموزیم و خداوند بر کار خویش تواناست،ولی اکثر مردم نمی دانند.

نکته ها:

اشاره

جمله ی «عَسىٰ أَنْ يَنْفَعَنٰا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَداً» در دو مورد در قرآن به کار رفته است:یکی در مورد حضرت موسی وقتی که صندوق او را از آب گرفتند،همسر فرعون به او گفت:این نوزاد را نکشید،شاید در آینده به ما سودی رساند. (۲)و دیگری در اینجاست که عزیز مصر به همسرش می گوید:احترام این برده را بگیر،شاید در آینده به درد ما بخورد.آری،به اراده ی خداوندی،محبّتِ نوزاد و برده ای ناشناس،چنان در قلب حاکمانِ مصر جای می گیرد که زمینه های حکومت آینده ی آنان را فراهم می سازد.

پیام ها

۱ بزرگواری در سیمای یوسف نمایان بود.تا آنجا که عزیز مصر سفارش او را به

۱- ۱) .کافی،ج ۴،ص ۳۰۶.

۲- ۲) .قصص،۹.

همسرش می کند. «أَكْرِمِي مَثْوٰاهُ» ۲ زن در خانه،نقش محوری دارد. «أَكْرِمِي مَثْوٰاهُ» ۳ اطرافیان و آشنایان را به نیکی با مردم دعوت کنید. «أَكْرِمِي مَثْوٰاهُ» ۴ در معاملات آینده نگر باشید. «اشْتَرٰاهُ ... عَسىٰ أَنْ يَنْفَعَنٰا» ۵ با احترام به مردم،می توان انتظار کمک و یاری از آنان داشت. «أَكْرِمِي ... يَنْفَعَنٰا» ۶ دلها به دست خداوند است.مهر یوسف،در دل خریدار نشست. «عَسىٰ أَنْ يَنْفَعَنٰا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَداً» ۷ تصمیم های مهم را پس از ارزیابی و آزمایش و مرحله ای اتّخاذ کنید.(اوّل یوسف را به عنوان کمک کار در خانه، «عَسىٰ أَنْ يَنْفَعَنٰا» کم کم به عنوان فرزند قرار دهیم) «أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَداً» ۸ فرزندخواندگی،سابقه تاریخی دارد. «نَتَّخِذَهُ وَلَداً» ۹ عزیز مصر فاقد فرزند بود. «نَتَّخِذَهُ وَلَداً» ۱۰ عدو شود سبب خیر اگر خدا خواهد.(برادران او را در چاه انداختند و او امروز در کاخ مستقر شد) «كَذٰلِكَ مَكَّنّٰا لِيُوسُفَ» ۱۱ زیردستان را دست کم نگیرید،چه بسا قدرتمندان و حاکمان آینده باشند.

«مَكَّنّٰا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ»

۱۲ علم و دانش،شرطِ مسئولیّت پذیری است. «مَكَّنّٰا ... لِنُعَلِّمَهُ» ۱۳ پایان تلخی ها،شیرینی است. «شَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ مَكَّنّٰا لِيُوسُفَ» ۱۴ اراده غالب خدا،یوسف را از چاه به جاه کشاند. «مَكَّنّٰا لِيُوسُفَ» ۱۵ سنّت خدا غلبه کامل خوبی ها و زیبایی ها بر زشتی هاست. «غٰالِبٌ عَلىٰ أَمْرِهِ» ۱۶ آنچه را ما حادثه می پنداریم،در حقیقت طراحی الهی برای انجام یافتن اراده ی اوست. «وَ اللّٰهُ غٰالِبٌ عَلىٰ أَمْرِهِ» ۱۷ چه بسا حوادث ناگوار که چهره واقعی آن خیر است.(یوسف در ظاهر به چاه افتاد،ولی در واقع طرح چیز دیگری است) «كَذٰلِكَ مَكَّنّٰا لِيُوسُفَ ... أَكْثَرَ النّٰاسِ

لاّ یَعْلَمُونَ»

۱۸ مردم،ظاهر حوادث را می بینند،ولی از اهداف و برنامه های الهی بی خبرند.

«لا یَعْلَمُونَ»

[سوره يوسف (۱۲): آيه ۲۲]

اشاره

وَ لَمّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْناهُ حُكْماً وَ عِلْماً وَ كَذٰلِكَ نَجْزِى اَلْمُحْسِنِينَ (۲۲)

و چون(یوسف)به رشد و قوّت خود رسید به او حُکم(نبوّت یا حکمت)و علم دادیم و ما اینگونه نیکوکاران را پاداش می دهیم.

نکته ها:

اشاره

کلمه ی« أَشُدَّهُ »از«شد»به معنای«گِره محکم»،اشاره به استحکام جسمی و روحی است.

این کلمه در قرآن؛گاهی به معنای«بلوغ»استعمال شده است،چنان که در آیه ۳۴ سوره اسراء آمده: «حَتّی یَبْلُغَ أَشُدَّهُ» یعنی به مال یتیم نزدیک نشوید تا زمانی که به سن بلوغ برسد.گاهی مراد از«اشد»سن چهل سالگی است.نظیر آیه ۱۵ سوره ی احقاف که می فرماید: «بَلَغَ أَشُدَّهُ وَ بَلَغَ أَرْبَعِینَ سَنَةً» و گاهی به سن قبل از پیری گفته می شود،مانند آیه ۶۷ سوره غافر: «ثُمَّ یُخْرِجُکُمْ طِفْلاً ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّکُمْ ثُمَّ لِتَکُونُوا شُیُوخاً»

پیام ها

۱ علم و حکمت،ظرفیّت و آمادگی می خواهد. «بَلَغَ أَشُدَّهُ» ۲ ترفیعات الهی بدون فوت زمان و در وقت خود صورت می گیرد. «لَمّا بَلَغَ ...

آتَیْناهُ»

۳ حکمت،غیر از علم است.(علم،دانش است،ولی حکمت،بینش و بصیرتی است که انسان را به حقّ می رساند) «آتَیْناهُ حُکْماً وَ عِلْماً» ۴ علوم انبیا،اکتسابی نیست. «آتَیْناهُ حُکْماً وَ عِلْماً» ۵ وجود علم و حکمت در کنار یکدیگر،بسیار ارزشمند و کارساز است. «حُکْماً وَ عِلْماً»

۶ دلیلِ عزل و نصب ها را برای مردم بیان کنید. «آتَیْناهُ حُکْماً ... کَذٰلِکَ نَجْزِی الْمُحْسِنِینَ» ۷ باید احسان کنیم تا لایق دریافت پاداش خاصّ الهی باشیم. «نَجْزِی الْمُحْسِنِینَ» ۸ نیکوکاران،در همین دنیا نیز کامیاب می شوند. «کَذٰلِکَ نَجْزِی الْمُحْسِنِینَ» ۹ هر کس که توان علمی و جسمی داشته باشد،مشمول لطف الهی نمی شود، بلکه محسن بودن نیز لازم است. «نَجْزِی الْمُحْسِنِینَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۲۳]

اشاره

وَ رٰاوَدَتْهُ اَلَّتِی هُوَ فِی بَیْتِهٰا عَنْ نَفْسِهِ وَ غَلَّقَتِ اَلْأَبْوٰابَ وَ قٰالَتْ هَیْتَ لَکَ قٰالَ مَعٰاذَ اَللّٰهِ إِنَّهُ رَبِّی أَحْسَنَ مَثْوٰایَ إِنَّهُ لاٰ یُفْلِحُ اَلظّٰالِمُونَ (۲۳)

و زنی که یوسف در خانه او بود،از یوسف از طریق مراوده و ملایمت، تمنای کام گیری کرد و درها را(برای انجام مقصودش)محکم بست و گفت:

برای تو آماده ام.یوسف گفت:پناه به خدا که او پروردگار من است و مقام مرا گرامی داشته،قطعاً ستمگران رستگار نمی شوند.

نکته ها:

اشاره

در تفسیر «مَعٰاذَ اللّٰهِ إِنَّهُ رَبِّی أَحْسَنَ مَثْوٰایَ» دو احتمال داده اند:

الف:خداوند پروردگار من است که مقام مرا گرامی داشته و من به او پناه می برم.

ب:عزیز مصر مالک من است و من سر سفره او هستم و درباره ی من به تو گفت:« أَکْرِمِی مَثْوٰاهُ »و من به او خیانت نمی کنم.

هر دو احتمال،طرفدارانی دارد که بر اساس شواهدی بدان استناد می جویند.ولی به نظر ما، احتمال اوّل بهتر است.زیرا یوسف به خاطر تقوای الهی مرتکب گناه نشد،نه به خاطر اینکه بگوید:چون من در خانه عزیز مصر هستم و او حقّی بر من دارد،من به همسرش تعرّض و سوء قصد نمی کنم!.چون ارزش این کار کمتر از رعایتِ تقوی است.

البتّه در چند جای این سوره،کلمه ی« رَبُّکَ »که اشاره به«عزیز مصر»است،به چشم می خورد،ولی کلمه ی« رَبِّی »هر کجا در این سوره استعمال شده،مراد خداوند است.

از طرفی دور از شأن یوسف است که خود را چنان تحقیر کند که به عزیز مصر« رَبِّی »بگوید.

اولیای خدا،به خدا پناهنده می شوند و نتیجه می گیرند:موسی از شرّ فتنه های فرعون به خدا پناه می برد، «إِنِّی عُذْتُ بِرَبِّی وَ رَبِّکُمْ مِنْ کُلِّ مُتَکَبِّرٍ لا یُؤْمِنُ بِیَوْمِ الْحِسابِ» (۱)مادر مریم می گوید:من مریم و نسل او را در پناه تو قرار می دهم، «إِنِّی أُعِیذُها بِکَ وَ ذُرِّیَّتَها مِنَ الشَّیْطانِ الرَّجِیمِ» (۲)و در این آیه یوسف به خدا پناه می برد، «قالَ مَعاذَ اللّهِ» و خداوند به پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله دستور پناهندگی به خودش را می دهد. «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ» ...

به جای گفتن:«اعوذ بالله»یک سره به سراغ پناه دادن خدا رفت و گفت:« مَعاذَ اللّهِ »تا پناهندگی خود را مطرح نکند.در واقع برای خود ارزشی قائل نشد.

پیام ها

۱ گناهان بزرگ،با نرمش و مراوده شروع می شود. «راوَدَتْهُ» ۲ پاک بودن مرد کافی نیست،زیرا گاهی زنها مزاحم مردان هستند. «وَ راوَدَتْهُ» ۳ قدرت شهوت به اندازه ای است که همسر پادشاه را نیز اسیرِ برده خود می کند.

«وَ راوَدَتْهُ الَّتِی»

۴ سعی کنیم نام خلافکار را نبریم وبا اشاره از او یاد کنیم. «الَّتِی» ۵ پسران جوان را در خانه هایی که زنان نامحرم هستند،تنها نگذارید.زیرا احتمال دارد باب مراوده باز شود. «وَ راوَدَتْهُ الَّتِی هُوَ فِی بَیْتِها» ۶ معمولاً عشق در اثر مراوده و به تدریج پیدا می شود.وجود دائمی یوسف در خانه کم کم سبب عشق شد. «فِی بَیْتِها» ۷ مسائل مربوط به مفاسد اخلاقی را سربسته و مؤدّبانه مطرح کنید. «راوَدَتْهُ ...

غَلَّقَتِ»

۸ حضور مرد و زن نامحرم در یک محیط در بسته،زمینه را برای گناه فراهم می کند. «غَلَّقَتِ الْأَبْوابَ وَ قالَتْ هَیْتَ لَکَ»

ص :۵۵

۱- ۱) .غافر،۲۷.

۲- ۲) .آل عمران،۳۶.

۹ زشتی زنـا،در طول تاریـخ مورد پـذیرش بوده است و به همین دلیـل،زلیخا همه ی درها را محکم بست. «غَلَّقَتِ الْأَبْوابَ» ۱۰ همه ی درها بسـته،امّا درِ پناهندگی خدا باز است. «غَلَّقَتِ الْأَبْوابَ ... مَعاذَ اللّهِ» ۱۱ موقعیّت های امتحان الهی متفاوت است؛گاه در چاه و گاه در کاخ. «راوَدَتْهُ ...

قالَ مَعاذَ اللّهِ»

۱۲ تقوی و اراده ی انسان،می تواند بر زمینه های انحراف و خطا غالب شود.

«مَعاذَ اللّهِ»

۱۳ توجّه به خدا،عامل بازدارنده از گناه و لغزش است. «مَعاذَ اللّهِ» ۱۴ اگر رئیس یا بزرگ ما دستور گناه داد،نباید از او اطاعت کنیم. «هَیْتَ لَکَ قالَ مَعاذَ اللّهِ» (به خاطر اطاعت از مردم،نباید نافرمانی خدا نمود.«لا طاعه لمخلوق فی معصیه الخالق» (۱)) ۱۵ به هنگام خطرِ گناه بایـد به خدا پناه برد. «قالَ مَعاذَ اللّهِ» ۱۶ در کـاخ حکومتی نیز می توان پاک،عفیف،صادق و امین بود. «قالَ مَعاذَ اللّهِ» ۱۷ خطر غریزه ی جنسی به قدری است که برای نجات از آن باید خدا به فریاد برسد. «مَعاذَ اللّهِ» ۱۸ انسان هواپرست از رسوایی ظـاهری هراس دارد(زلیخـا درهـا را محکم بست ولی خـداپرست از خـدا) «مَعاذَ اللّهِ» ۱۹ انجام گناه(زنا)،با کرامت انسـانی ناسازگار است. «مَعاذَ اللّهِ» ۲۰ تلقین یـاد خـدا به نفس،نقش مهمی در ترک گنـاه دارد. «مَعاذَ اللّهِ» ۲۱ اولین اقدام علیه گناه،یاد خـدا و پناه بردن به اوست. «مَعاذَ اللّهِ» ۲۲ بهترین نوع تقوی آن است که به خـاطر لطف،محبّت و حقّ خداونـدی گناه نکنیم،نه از ترس رسوایی در دنیا یا آتش در آخرت. «مَعاذَ اللّهِ إِنَّهُ رَبِّی أَحْسَنَ

۱- ۱) .بحار،ج ۱۰،ص ۲۲۷.

مَثْوایَ»

۲۳ یاد کردن الطاف الهی،از عوامل ترک گناه است. «إِنَّهُ رَبِّی أَحْسَنَ مَثْوایَ» ۲۴ یاد عاقبت گناه،مانع از ارتکاب آن است. «لا یُفْلِحُ الظّالِمُونَ» ۲۵ تشویق به زنا یا زمینه سازی برای گناه جوانان پاک،ظلم به خود،همسر، جامعه و افراد است. «لا یُفْلِحُ الظّالِمُونَ» ۲۶ یک لحظه گناه،می تواند انسان را از رستگاری ابدی دور کند. «لا یُفْلِحُ الظّالِمُونَ» ۲۷ ارتکاب گناه،ناسپاسی و کفران نعمت ها است. «لا یُفْلِحُ الظّالِمُونَ» ۲۸ در هر کاری،باید عاقبت اندیشی کرد. «لا یُفْلِحُ الظّالِمُونَ» ۲۹ یوسف علیه السلام در بحبوبه درگیری با زلیخا به فکر فلاح بود. «لا یُفْلِحُ الظّالِمُونَ» ۳۰ انسانی که مقام و منزلت خود را می داند خود را به بهای کم و زودگذر نمی فروشد. «لا یُفْلِحُ الظّالِمُونَ» ۳۱ اگر از دری ظلم وارد شود،فلاح از در دیگر بیرون می رود. «لا یُفْلِحُ الظّالِمُونَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۲۴]

اشاره

وَ لَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَ هَمَّ بِها لَوْ لا أَنْ رَأی بُرْهانَ رَبِّهِ کَذلِکَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ اَلسُّوءَ وَ اَلْفَحْشاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبادِنَا اَلْمُخْلَصِینَ (۲۴)

و همانا(همسر عزیز مصر)قصد او(یوسف)را کرد و او نیز اگر برهان پروردگارش را نمی دید(بر اساس غریزه)قصد او را می کرد.اینگونه(ما او را با برهان کمک کردیم)تا بدی و فحشا را از او دور کنیم،چرا که او از بندگانِ برگزیده ما است.

نکته ها:

اشاره

امام صادق علیه السلام فرمود:«برهان رب»همان نور علم،یقین و حکمت بود که خداوند در آیات

قبل فرمود: «آتَیْنٰاهُ حُکْماً وَ عِلْماً». (۱)و آنچه در بعضی روایات آمده که مراد از برهان،مشاهده قیافه ی پدر یا جبرئیل است،سند محکمی ندارد.

در قرآن بارها از همّت و تصمیم دشمنان خدا برای توطئه نسبت به اولیای الهی،سخن به میان آمده که خداوند نقشه های آنان را نقش بر آب نموده است.

در برگشت از جنگ تبوک منافقان خواستند با رم دادن شتر پیامبر،حضرت را به شهادت برسانند ولی نشد؛ «وَ هَمُّوا بِمٰا لَمْ یَنٰالُوا» (۲)یا تصمیم بر منحرف کردن پیامبر گرفتند؛ «لَهَمَّتْ طٰائِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ یُضِلُّوکَ» (۳)و یا تصمیم بر تجاوز گرفتند که نشد. «إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ یَبْسُطُوا إِلَیْکُمْ أَیْدِیَهُمْ فَکَفَّ أَیْدِیَهُمْ عَنْکُمْ» (۴)یوسف،معصوم و پاکدامن بود؛به دلیل گفتار همه ی کسانی که به نحوی با یوسف رابطه داشته اند و ما نمونه هایی از آن را بیان می کنیم:

۱ خداوند فرمود: «لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَ الْفَحْشٰاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبٰادِنَا الْمُخْلَصِینَ» (ما یوسف را با برهان کمک کردیم)تا بدی و فحشا را از او دور کنیم،زیرا او از بندگان برگزیده ی ماست.

۲ یوسف می گفت: «رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَیَّ مِمّٰا یَدْعُونَنِی إِلَیْهِ» پرودگارا! زندان برای من از گناهی که مرا به آن دعوت می کنند بهتر است.در جای دیگر گفت: «أَنِّی لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَیْبِ» من به صاحبخانه ام در غیاب او خیانت نکردم.

۳ زلیخا گفت: «لَقَدْ رٰاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ» به تحقیق من با یوسف مراوده کردم و او معصوم بود.

۴ عزیز مصر گفت: «یُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هٰذٰا وَ اسْتَغْفِرِی لِذَنْبِکِ» ای یوسف تو این ماجرا را مسکوت بگذار و به زلیخا گفت:از گناهت استغفار کن.

۵ شاهدی که گواهی داد و گفت:اگر پیراهن از عقب پاره شده معلوم می شود که یوسف پاکدامن است. «إِنْ کٰانَ قَمِیصُهُ» ...

۶ زنان مصر که گفتند: «مٰا عَلِمْنٰا عَلَیْهِ مِنْ سُوءٍ» ما هیچ گناه و بدی درباره ی او سراغ نداریم.

۱- ۱) . تفسیر کشف الاسرار.

۲- ۲) .توبه،۷۴.

۳- ۳) .نساء،۱۱۳.

۴- ۴) .مائده،۱۱.

۷ ابلیس که وعده ی فریب همه را داد،گفت: «إِلاّ عِبادَکَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِینَ» من حریف برگزیدگان نمی شوم و این آیه یوسف را مخلص نامیده است.

پیام ها

۱ اگر امداد الهی نباشد،پای هر کسی می لغزد. «هَمَّ بِها لَوْ لا أَنْ رَأی بُرْهانَ رَبِّهِ» ۲ در هر صحنه ای،امکان رؤیت برهان ربّ وجود دارد. «هَمَّتْ بِهِ ... رَأی بُرْهانَ رَبِّهِ» ۳ انبیا در غرایز مانند سایر انسان ها هستند،ولی به دلیل ایمان به حضور خدا، گناه نمی کنند. «هَمَّ بِها لَوْ لا أَنْ رَأی بُرْهانَ رَبِّهِ» ۴ غفلت از یاد الهی،زمینه ی ارتکاب گناه و توجّه به آن،عامل محفوظ ماندن در گناه است. «هَمَّ بِها لَوْ لا أَنْ رَأی بُرْهانَ رَبِّهِ» ۵ مخلص شدن موجب محفوظ ماندن شخص از گناه می گردد. «لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ ... إِنَّهُ مِنْ عِبادِنَا الْمُخْلَصِینَ» ۶ عبادت خالصانه رمز موفقیّت در دوری از گناه است. «لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ ... إِنَّهُ مِنْ عِبادِنَا الْمُخْلَصِینَ» ۷ خداوند،بندگان مخلص را حفظ می کند. «لِنَصْرِفَ عَنْهُ ... إِنَّهُ مِنْ عِبادِنَا الْمُخْلَصِینَ» ۸ بدی و فحشا با مخلص بودن یک جا جمع نمی شود. «لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ ...

الْمُخْلَصِینَ»

۹ مخلص شدن مخصوص یوسف علیه السلام نیست،می توان با پیمودن راه آن حضرت به مقام مخلصین نزدیک شد. «إِنَّهُ مِنْ عِبادِنَا الْمُخْلَصِینَ»

ص: ۵۹

[سوره يوسف (۱۲): آيه ۲۵]

اشاره

وَ اِسْتَبَقَا اَلْبٰابَ وَ قَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَ أَلْفَيٰا سَيِّدَهٰا لَدَى اَلْبٰابِ قٰالَتْ مٰا جَزٰاءُ مَنْ أَرٰادَ بِأَهْلِكَ سُوءاً إِلاّٰ أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذٰابٌ أَلِيمٌ (۲۵)

و هر دو بسوى در سبقت گرفتند و آن زن پيراهن او را از پشت دريد.

ناگهان شوهرش را نزد در يافتند.زن(براى انتقام از يوسف يا تبرئه خود با چهره حقّ به جانبى)گفت:كيفر كسى كه به همسرت قصد بد داشته جز زندان و يا شكنجه دردناك چيست؟

نكته ها:

اشاره

«استباق»به معناى سبقت و پيشى گرفتن دو يا چند نفر از يكديگر است،يوسف براى فرار از گناه به سوى در فرار كرد و زليخا نيز به دنبال او مى دويد.گويا به سوى در مسابقه گذارده اند.« قُدَّ »به معناى پاره شدن پارچه از طرف طول است.«لفاء»به يافتن ناگهانى چيزى گفته مى شود.

پيام ها

۱ گفتن« مَعٰاذَ اللّٰهِ »به تنهايى كفايت نمى كند،بايد از گناه فرار كرد. «اسْتَبَقَا» ۲ گاهى ظاهر عمل يكى است،ولى هدف ها مختلف است.(يكى مى دود تا به گناه آلوده نشود،ديگرى مى دود تا آلوده بكند.) «اسْتَبَقَا» ۳ هجرت و فرار از گناه،لازم است. «اسْتَبَقَا الْبٰابَ» ۴ بهانه ى بسته بودن در براى تسليم شدن در برابر گناه كافى نيست،بايد به سوى درهاى بسته حركت كرد شايد باز شود. «اسْتَبَقَا الْبٰابَ» ۵ مجرم معمولاً از خود جاى پا باقى مى گذارد. «قَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ» ۶ گاه بايستى سرزده به منازل و محل كار بايستى سركشى كرد. «أَلْفَيٰا» ۷ گاهى شاكى،خود مُجرم است. «قٰالَتْ مٰا جَزٰاءُ» ...

۸ گنهكار براى تبرئه خود،از عواطف و احساسات بستگان خود استمداد مى كند. «بِأَهْلِكَ»

ص: ۶۰

۹ صاحبان قدرت معمولاً ـ اگر مقصّر باشند،دیگران را متّهم می کنند. «مَنْ أَرٰادَ بِأَهْلِکَ سُوءاً» ۱۰ مجرم برای تبرئه خود،به دیگران اتهام می بندد. «أَرٰادَ بِأَهْلِکَ سُوءاً» ۱۱ چه بسا سخن حقّی که از آن باطل طلب شود.(کیفر برای کسی که سوء قصد به زن شوهردار دارد،حرف حقّی است،امّا چه فردی سوء قصد داشته باید بررسی شود) «أَرٰادَ بِأَهْلِکَ سُوءاً إِلاّ أَنْ یُسْجَنَ» ۱۲ زلیخا عاشق نبود،بلکه هوس باز بود؛چرا که عاشق حاضر است جانش را فدای معشوق کند،نه این که او را متهم و به زندان افکند. «أَرٰادَ بِأَهْلِکَ سُوءاً» ...

۱۳ زندان و زندانی نمودن مجرمان،سابقه تاریخی دارد. «یُسْجَنَ» ۱۴ اعلام کیفر،نشانه ی قدرت همسر عزیز بود. «یُسْجَنَ أَوْ عَذٰابٌ أَلِیمٌ» ۱۵ عشق هوس آلود،گاهی عاشق را قاتل می کند. «أَنْ یُسْجَنَ أَوْ عَذٰابٌ أَلِیمٌ» ۱۶ زلیخا دارای نفوذ در دستگاه حکومتی و خط دهنده بوده است. «إِلاّ أَنْ یُسْجَنَ أَوْ عَذٰابٌ أَلِیمٌ»

[سوره یوسف (۱۲): آیات ۲۶ تا ۲۷]

اشاره

قٰالَ هِیَ رٰاوَدَتْنِی عَنْ نَفْسِی وَ شَهِدَ شٰاهِدٌ مِنْ أَهْلِهٰا إِنْ کٰانَ قَمِیصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَ هُوَ مِنَ اَلْکٰاذِبِینَ (۲۶) وَ إِنْ کٰانَ قَمِیصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَکَذَبَتْ وَ هُوَ مِنَ اَلصّٰادِقِینَ (۲۷)

(یوسف)گفت:او خواست که از من(بر خلاف میلم)کام گیرد و شاهدی از خانواده زن،شهادت داد که اگر پیراهن یوسف از جلو پاره شده،پس زن راست می گوید و او از دروغگویان است.(زیرا در این صورت او و همسر عزیز،از روبرو درگیر می شدند و پیراهن از جلو چاک می خورد.)

و اگر پیراهن او(یوسف)از پشت پاره شده،پس زن دروغ گفته و او از راستگویان است.

ص: ۶۱

نکته ها:

اشاره

در برخی روایات،شاهد را کودکی معرّفی کرده اند که مثل عیسی علیه السلام در گهواره به سخن آمد،ولی چون سند محکمی ندارد،نمی توان به آن اعتنا کرد.امّا بهتر است شاهد را یکی از مشاوران عزیز بدانیم که فامیل همسر و دارای هوش و ذکاوت بود و همانند عزیز مصر، شاهد این اتّفاق گردید،و الاّ اگر خود شاهد اصل ماجرا بود،معنی نداشت که به صورت جمله شرطیه،شهادت دهد و بگوید: «إِنْ کانَ». ...

یوسف،ابتدا به سخن نکرد و شاید اگر همسر عزیز حرفی و تهمتی نمی زد،یوسف حاضر نمی شد آبروی او را بریزد و بگوید: «هِیَ رٰاوَدَتْنِی» هر کس پاکتر است،بیشتر در معرض تهمت است.در میان زنان،پاکدامن تر از مریم نبود، امّا او را متّهم به ناپاکی کردند،در میان مردان نیز کسی به پاکی یوسف یافت نمی شد،به او هم نسبت ناروای زنا دادند.امّا خداوند در هر دو مورد به بهترین وجه پاکی آنان را ثابت نمود.

در داستان یوسف،پیراهن او نقش آفرین است:در اینجا؛پارگی پیراهن از پشت،دلیل بی گناهی او و کشف جرم همسر عزیز گردید و در جای دیگر؛پاره نشدن پیراهن موجب کشف جرم برادران او گردید.زیرا بعد از انداختن یوسف به چاه،وقتی برادران پیراهن او را آغشته به خون کرده و به پدر نشان دادند و گفتند:یوسف را گرگ خورده است،پدر پرسید:

پس چرا پیراهن او پاره نشده است؟! در پایان داستان نیز،پیراهنِ یوسف،وسیله ی بینا شدن چشم پدر گردید.

پیام ها

۱ متّهم باید از خود دفاع و مجرم اصلی را معرفی کند.حضرت یوسف علیه السلام در برابر جمله« مٰا جَزٰاءُ مَنْ أَرٰادَ بِأَهْلِکَ سُوءاً »با گفتن« هِیَ رٰاوَدَتْنِی »،پاسخ مناسبی به زلیخا داد.

۲ کسی که در مقام قضاوت است باید شکایت شاکی و دفاع متهم را بشنود و مدارک را بررسی کند و سپس نظر دهد.(در این ماجرا همسر گفت که یوسف سوء قصد داشته،« أَرٰادَ بِأَهْلِکَ سُوءاً »یوسف تهمت را رد کرد و گفت:« هِیَ

ص :۶۲

رٰاوَدَتْنِی »شاهد نیز علامت صدق و کذب را از راه پاره شدن پیراهن جلو تا پشت سر مطرح کرد) ۳ دفاع از بی گناه،واجب است و سکوت همه جا زیبا نیست. «شَهِدَ شٰاهِدٌ» ۴ کمک به روشن شدن حقیقت،کاری پسندیده است. «وَ شَهِدَ شٰاهِدٌ» ۵ در قضاوت،کسی که مستند حرف بزند و با قرائن آن را تأیید کند در حکم شاهد است. «شَهِدَ شٰاهِدٌ» ۶ خداوند از راهی که هیچ انتظارش نمی رود،افراد را حمایت می کند. «شَهِدَ شٰاهِدٌ مِنْ أَهْلِهٰا» ۷ آنجا که خدا بخواهد،بستگان مجرم علیه او شهادت می دهند. «شَهِدَ شٰاهِدٌ مِنْ أَهْلِهٰا» ۸ در شهادت و داوری،مراعات حسب،نسب،موقعیّت و خویشاوندی متّهم، جایز نیست. «شَهِدَ شٰاهِدٌ مِنْ أَهْلِهٰا» ۹ شهادت خویشان علیه یکدیگر،سبب اطمینان بیشتری می شود. «شٰاهِدٌ مِنْ أَهْلِهٰا» ۱۰ در قضاوت،بیش از توجّه به گفته های شاکی و متهم،به بررسی مدارک و اسناد توجّه شود. «قٰالَتْ مٰا جَزٰاءُ ... قٰالَ هِیَ رٰاوَدَتْنِی ... شَهِدَ شٰاهِدٌ ... إِنْ کٰانَ قَمِیصُهُ» ...

۱۱ در قضاوت،هر جرمی کارشناس نیاز دارد. «شَهِدَ شٰاهِدٌ ... إِنْ کٰانَ قَمِیصُهُ» ...

۱۲ در جرم شناسی از آثار ظریف به جای مانده،مجرم شناخته و مسایل کشف می شود. «إِنْ کٰانَ قَمِیصُهُ» ...

۱۳ قاضی می تواند بر اساس قرائن،حکم کند. «إِنْ کٰانَ قَمِیصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَ هُوَ مِنَ الْکٰاذِبِینَ» ۱۴ بکارگیری روشهای جرم شناسی برای تشخیص جرم و مجرم،لازم است.

«إِنْ کٰانَ قَمِیصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ»

...

[سوره يوسف (١٢): آيه ٢٨]

اشاره

فَلَمّا رَأى قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ (٢٨)

پس همين كه(عزيز مصر)پيراهن او را ديد كه از پشت پاره شده است، (حقيقت را دريافت و)گفت:بى شك اين از حيله شما زنان است.البتّه حيله شما شگرف است.

نكته ها:

اشاره

با اينكه قرآن،كيد شيطان را ضعيف مى داند: «إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطانِ كانَ ضَعِيفاً» (١)ولى در اين آيه،كيد زنان بزرگ شمرده شده است.به گفته ى تفسير صافى،اين به خاطر آن است كه وسوسه شيطان لحظه اى و غيابى و سارقانه است،ولى وسوسه زن با لطف و محبّت و حضورى و دائمى است.

گاهى خداوند كارهاى بزرگ را با وسيله هاى كوچك انجام مى دهد.مثلاً سرنگونى سپاه ابرهه را با پرندگان ابابيل،حفظ جان پيامبر اسلام را با تار عنكبوت،آموزش دفن ميّت را با كلاغ،اثبات پاكى مريم عليها السلام را با سخن گفتن نوزاد،پاكى يوسف را با پاره شدن پيراهن، ايمان آوردن يك كشور را با سفر هُدهُد و كشف اصحاب كهف را با نمونه پول،تحقّق بخشيده است.

پيام ها

١ قضاوت بر اساس ادلّه و بدور از حبّ و بغض ها،مقتضاى عدالت است. «فَلَمّا رَأى قَمِيصَهُ ... قالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ» ٢ استدلال منطقى،هر انسانى را مطيع و منقاد مى كند.(عزيز مصر مطيع سخن شاهد شد) «شَهِدَ شاهِدٌ ... قالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ» ٣ آثار و مدارك صحنه جرم بايد به دقت مشاهده و بررسى شود. «قُدَّ مِنْ دُبُرٍ» ۴ وقتى به نتيجه قطعى رسيديد،در اعلان حكم ترديد نكنيد. «فَلَمّا رَأى ... قالَ»

١- ١) .نساء،٧۶.

۵ عزیز مصر دارای عدالت نسبی و انصاف در برخورد با موضوعات بوده است.(چون بدون پرسش و پاسخ کسی را متهم نکرد و پس از آن نیز حقّ را به یوسف داد). «فَلَمّا رَأی ... إِنَّهُ مِنْ کَیْدِکُنَّ» ۶ حقّ،پشت پرده نمی ماند و مجرم روزی رسوا می شود. «إِنَّهُ مِنْ کَیْدِکُنَّ» ۷ سخن حقّ را گرچه تلخ و بر ضرر باشد بپذیریم.(عزیز پذیرفت که مقصّر همسر اوست) «إِنَّهُ مِنْ کَیْدِکُنَّ» ۸ از مکر زنان ناپاک بترسید که حیله ی آنان خطرناک است. «إِنَّ کَیْدَکُنَّ عَظِیمٌ» ۹ مکر و حیله هر قدر هم بزرگ باشد،قابل کشف و افشاست. «فَلَمّا رَأی ... قالَ إِنَّهُ مِنْ کَیْدِکُنَّ إِنَّ کَیْدَکُنَّ عَظِیمٌ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۲۹]

اشاره

یُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هذا وَ اسْتَغْفِرِی لِذَنْبِکِ إِنَّکِ کُنْتِ مِنَ الْخاطِئِینَ (۲۹)

(عزیز مصر گفت:)یوسف از این مسئله صرف نظر کن و(آن را بازگو نکن و به همسرش نیز خطاب کرد:و)تو برای گناهت استغفار کن،چون از خطاکاران بوده ای.

پیام ها

۱ عزیز مصر می خواست مسئله مخفی بماند،ولی مردم دنیا در تمام قرن ها از ماجرا با خبر شدند،تا پاکی یوسف ثابت شود. «یُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هذا» ۲ اعمال زشت افراد را نباید بر ملا کرد. «أَعْرِضْ عَنْ هذا» ۳ عزیز مصر به خاطر جایگاهش از یوسف خواست تا از جریان صرف نظر کند.

«أَعْرِضْ عَنْ هذا»

۴ عزیز مصر نیز همچون سایر کاخ نشینان،نسبت به مسئله ی ناموس و غیرت تساهل کرد و به استغفار اکتفاء کرد و از توبیخ همسر به صورت جدّی خودداری نمود!. «وَ اسْتَغْفِرِی» ۵ رهبران غیر الهی،قدرت برخورد قاطع نسبت به بستگان متخلف خودشان را

ندارند. «وَ اسْتَغْفِرِی» ۶ تلاش زن برای برقراری رابطه با غیر همسر خویش،امری ناروا و نامشروع است. «وَ اسْتَغْفِرِی لِذَنْبِکِ» ۷ روابط لجام گسیخته جنسی و هوسرانی،حتّی در بین غیر متدیّنین به ادیان الهی،کاری ناپسند شمرده می شده است. «اسْتَغْفِرِی لِذَنْبِکِ»

[سوره يوسف (١٢): آيه ٣٠]

اشاره

وَ قالَ نِسْوَهٌ فِی الْمَدِینَهِ امْرَأَتُ الْعَزِیزِ تُراوِدُ فَتاها عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَها حُبًّا إِنّا لَنَراها فِی ضَلالٍ مُبِینٍ (٣٠)

زنانی در شهر(زبان به ملامت گشودند و)گفتند:همسر عزیز با غلامش مراوده داشته و از او کام خواسته است.همانا یک غلام او را شیفته خود کرده است.به راستی ما او را در گمراهی آشکار می بینیم.

نکته ها:

اشاره

«شغاف»به پیچیدگی بالای قلب یا پوسته نازک روی قلب،که همچون غلاف آن را در برمی گیرد،گفته شده است.جمله ی« شَغَفَها حُبًّا »یعنی علاقه ی یوسف به قلب زلیخا گره خورده و عشق شدید شده است. (١)

دو گروه درباره یوسف گفتند:علاقه ی بیش از حدّ به او نشانه ی گمراهی است:یکی برادرانش که به جهت محبّت پدر به یوسف،پدر را گمراه خوانده و گفتند: «إِنَّ أَبانا لَفِی ضَلالٍ مُبِینٍ» و دیگری زنانِ مصر که به جهت علاقه ی شدید زلیخا به یوسف،زلیخا را گمراه خوانده و گفتند: «إِنّا لَنَراها فِی ضَلالٍ مُبِینٍ».

هر کس یوسف را برای خود می خواهد؛یعقوب او را فرزند خود می داند؛ «یا بُنَیَّ» کاروان او را سرمایه خود می داند؛ «شَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ» عزیز مصر او را فرزند خوانده می داند؛ «نَتَّخِذَهُ وَلَداً» زلیخا او را معشوق خود می داند؛ «شَغَفَها حُبًّا» زندانیان او را تعبیر کننده خواب خود

١- ١) .تفسیر نمونه.

می داننـد؛ «نَبِّئْنا بِتَأْوِيلِهِ» ولی خداونـد او را بر گزيـده و رسول خود می دانـد؛ «يَجْتَبِيکَ رَبُّکَ» و آنچه برای يوسف مانـد،همين مقام رسالت بود. «وَ اللّهُ غالِبٌ عَلی أَمْرِهِ»

پيام ها

۱ اخبـار مربوط به خانواده مسئولان،زود شايع می گردد،پس بايـد مراقب رفتارهای خود باشـند. «قالَ نِسْوَةٌ ... اِمْرَأَتُ الْعَزِيزِ» ۲ بسـتن درهـا برای انجـام گنـاه نيز مـانع رسوايی نمی شود. «قالَ نِسْوَةٌ ... اِمْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُراوِدُ» ۳ خطاهـای افراد خـانواده به مرد و سرپرست خانواده منتسب می شود. «امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُراوِدُ فَتاها»

[سوره يوسف (۱۲): آيه ۳۱]

اشاره

فَلَمّا سَمِعَتْ بِمَکْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَ أَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّکَأً وَ آتَتْ کُلَّ واحِدَهٍ مِنْهُنَّ سِکِّيناً وَ قالَتِ اُخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمّا رَأَيْنَهُ أَکْبَرْنَهُ وَ قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَ قُلْنَ حاشَ لِلّهِ ما هذا بَشَراً إِنْ هذا إِلاّ مَلَکٌ کَرِيمٌ (۳۱)

پس چون(همسـر عزيز)نيرنگ(و بدگويی)زنان(مصـر)را شـنيد،(کسـی را برای دعوت)به سـراغ آنها فرستاد و برای آنان(محفل و)تکيه گـاهی آمـاده کرد و به هر يـک چـاقويی داد(تا ميوه ميل کننـد)و به يوسف گفت:بر زنان وارد شو.همين که زنان او را ديدند بزرگش يافتند و دست های خود را(به جای ميوه)عميقاً بريدند و گفتند:منزّه است خداوند،اين بشر نيست،اين نيست جز فرشته ای بزرگوار.

نکته ها:

اشاره

کلمه ی« قَطَّعْنَ »از ريشه ی«قطع»،به معنـای بريـدن است که چون به بـاب تفعيـل در آمـده، اين معنـا را نيز می رسانـد که زنان حاضـر در جلسه چـون يوسف را ديدنـد به قـدری مبهوت شدنـد که مواضع متعـدّدی از دست خويش را بريدنـد و قطعه کردند.

ص: ۶۷

کلمه« حاشَ »به معنی در حاشیه و کنار بودن است.رسم بوده که هر گاه می خواستند شخصی را از عیبی منزه بدانند،اوّل خدا را تنزیه می کردند سپس آن شخص را. (۱)

همسر عزیز مصر زن سیاستمداری بود و با مهمانی دادن توانست مشت رقبا را باز کند و آنان را غافلگیر نماید.

پیام ها

۱ گاهی هدف از بازگو کردن مسایل دیگران،دلسوزی نیست،بلکه حسادت و توطئه و نقشه علیه آنان است. «بِمَكْرِهِنَّ» ۲ شاید زنان مصر با انتشار خبر عشق زلیخا به یوسف علیه السلام می خواستند بدین وسیله یوسف را مشاهده کنند. «بِمَكْرِهِنَّ» ۳ گاهی باید پاسخ مکر را با مکر داد.(زنان با بازگوکردن راز همسر عزیز مصر، نقشه کشیدند و او با یک میهمانی،نقشه آنان را پاسخ داد.) «أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ» ۴ زلیخا برای کنترل جوسازی علیه خود،اقدام به توجیه افراد عمده ای که در جوسازی و انتشار اخبار دخیل بودند پرداخت.(واضح است که دعوت شدگان همه ی زنان منطقه نبودند) «فَلَمّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ» ۵ مجرم گاه برای تنزیه خود،جرم را گسترش می دهد و آن را عادّی جلوه می دهد. «فَلَمّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ» ۶ سرویس جداگانه برای هر میهمان کاری پسندیده و ارزشمند است. «آتَتْ كُلَّ واحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّيناً» ۷ اطاعت از مولی و صاحب تا وقتی معصیت نباشد لازم است. «قالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمّا رَأَيْنَهُ» ۸ شنیدن کی بود مانند دیدن. «فَلَمّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ» ۹ انسان به طور فطری در برابر بزرگی و بزرگواری،تواضع می کند. «أَكْبَرْنَهُ»

۱- ۱) .تفسیر المیزان.

۱۰ زلیخا خواست به زنان مصر تفهیم کند که شما یک لحظه یوسف را دیدید، طاقت از کف دادید؛او شبانه روز در خانه من است؟! «فَلَمّا رَأَیْنَهُ أَکْبَرْنَهُ وَ قَطَّعْنَ أَیْدِیَهُنَّ» ۱۱ زود انتقاد نکنید،شاید شما هم اگر به جای او بودید مثل او می شدید. «قَطَّعْنَ أَیْدِیَهُنَّ» (انتقاد کنندگان وقتی یوسف را دیدند،همه مثل زن عزیز مصر گرفتار شدند) ۱۲ انسان تا وقتی در معرض امتحان قرار نگرفته ادّعایی دارد؛امّا گاهی که مورد آزمایش قرار گرفت،ناخودآگاه ماهیّت خود را نشان می دهد. «فَلَمّا رَأَیْنَهُ أَکْبَرْنَهُ وَ قَطَّعْنَ أَیْدِیَهُنَّ» ۱۳ عشق که آمد،انسان بریدن دست خودش را نمی فهمد. «قَطَّعْنَ أَیْدِیَهُنَّ» (اگر شنیده اید که حضرت علی علیه السلام به هنگام نماز،از پایش تیر را کشیدند و متوجّه نشد،تعجّب نکنید.زیرا اگر عشق سطحی دنیوی تا بریدن دست پیش می رود،عشق معنوی و عمیق به جمال واقعی،چه خواهد کرد!.) ۱۴ یوسف در زیبایی بی نظیر و در عین حال در عفت الگویی برای همگان است. «فَلَمّا رَأَیْنَهُ أَکْبَرْنَهُ ... قُلْنَ حاشَ لِلّهِ» ۱۵ کید یک زن بالاتر از کید همه برادران یوسف علیه السلام بود.(همسر عزیز با این مهمانی،عشق خود را برای تمام زنان توجیه کرد،ولی برادران یوسف توجیهی برای حسادت خود نداشتند) ۱۶ جمال یوسف علیه السلام موجب گرفتاری او شد،ولی علم و تقوایش موجب نجات او گردید.(آری جمال معنوی مهم تر از جمال ظاهری است) ۱۷ مردم مصر در آن زمان،به خداوند و فرشتگان ایمان داشتند. «حاشَ لِلّهِ ... مَلَکٌ کَرِیمٌ»

[سوره يوسف (۱۲): آيه ۳۲]

اشاره

قٰالَتْ فَذٰلِكُنَّ اَلَّذِی لُمْتُنَّنِی فِيهِ وَ لَقَدْ رٰاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَ لَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مٰا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَ لَيَكُوناً مِنَ اَلصّٰاغِرِينَ (۳۲)

(همسر عزیز مصر به زنانی که دست خود را بریـده بودند،)گفت:این همان کسـی است که مرا درباره او ملامت می کردید.و البتّه من از او کام خواستم، ولی او پاکی ورزیـد.و اگر آنچه را به او دسـتور می دهم انجام ندهد،حتماً زندانی خواهد شد و از خوارشدگان خواهد بود.

نکته ها:

اشاره

شرایط اجتماعی و روانی،در نوع عکس العمل افراد تأثیر دارد.همسر عزیز آن گاه که از افشای کار زشت خود می ترسد،درها را می بندد،« غَلَّقَتِ الْأَبْوٰابَ »،امّا هنگامی که زنان مصر را همراه و همداستان خود می بیند،علناً می گوید:« أَنَا رٰاوَدْتُهُ »من او را فرا خواندم.در جامعه نیز وقتی حساسیّت به زشتی گناه از بین برود،گناه آسان می شود.شاید برای جلوگیری از همین امر است که در دعای کمیل می خوانیم:«اللهم اغفر لی الـذنوب التی تهتك العصم»خداونـدا! گناهانی که پرده حیا را پاره می کند برایم بیامرز.زیرا گناه در ابتدا انجامش برای انسان سنگین است،امّا همین که پرده حیا برافتاد آسان می شود.

پيام ها

۱ دیگران را ملامت نکنید که خود گرفتار می شوید. «فَذٰلِكُنَّ الَّذِی لُمْتُنَّنِی فِيهِ» ۲ عشق گناه آلود،سبب رسوایی می شود. «لَقَدْ رٰاوَدْتُهُ» ۳ دروغگو رسوا می شود.کسـی که دیروز گفت:یوسف قصـد سوء داشـته؛ «أَرٰادَ بِأَهْلِكَ سُوءاً» امروز می گویـد: «لَقَدْ رٰاوَدْتُهُ» من قصد کام گرفتن از او را داشتم.

۴ اخلاـص و عفّت و پـاکی،ناپاکـان را رسـوا می کنـد. «وَ لَقَـدْ رٰاوَدْتُـهُ عَنْ نَفْسِـهِ» ۵ گـاهی دشـمن هـم به پـاکی شـخص مقابل،گواهی می دهد. «فَاسْتَعْصَمَ» (و جدان مجرم نیز گاهی بیدار می شود.) ۶ پاکی،لازمه ی نبوّت است. «فَاسْتَعْصَمَ» ...

ص: ۷۰

۷ چه پاکانی که به خاطر خودکامگان به زندان می روند. «فَاسْتَعْصَمَ ... لَيُسْجَنَنَّ» ۸ گناهکاران(عاشقان)به دنبال هدف خويش هستند و از هر وسيله ای استفاده می کنند. «وَ لَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مٰا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ» ۹ قدرت اگر با ايمان و تقوا همراه نباشد برای هوای نفس مورد استفاده قرار می گيرد. «مٰا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ» ۱۰ زليخا در دستگاه حکومتی مصر دارای نفوذ بوده است. «لَيُسْجَنَنَّ» ۱۱ سوء استفاده از قدرت،حربه ی طاغوتيان است. «لَيُسْجَنَنَّ» ۱۲ تهديد به حبس و تحقير،حربه و شيوه ی طاغوتيان است. «لَيُسْجَنَنَّ، ...

الصّٰاغِرِينَ»

۱۳ هوای نفس به قدری نيرومند است که حتّی با رسوايی نيز به راه خود ادامه می دهد. «رٰاوَدْتُهُ ... وَ لَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مٰا آمُرُهُ» ...

۱۴ عاشقِ شکست خورده،دشمن می شود. «قٰالَتْ ... لَيُسْجَنَنَّ وَ لَيَكُوناً مِنَ الصّٰاغِرِينَ» ۱۵ روحيه کاخ نشينی،غيرت را می ميراند. (با آنکه عزيز مصر خيانت همسر خود را فهميد و از او خواست که توبه کند،ولی باز هم ميان او و يوسف فاصله نينداخت.) ۱۶ هواپرستان و طاغوتيان،تقوا و کف نفس را وسيله ی خواری و ذلّت می دانند.

«مِنَ الصّٰاغِرِينَ»

[سوره يوسف (۱۲): آيه ۳۳]

اشاره

قٰالَ رَبِّ اَلسِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمّٰا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَ إِلاّٰ تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَ أَكُنْ مِنَ اَلْجٰاهِلِينَ (۳۳)

(يوسف)گفت:پرودگارا! زندان برای من از آنچه مرا به سوی آن می خوانند محبوب تر است.و اگر حيله آنها را از من باز نگردانی،به سوی آنها تمايل می کنم و از جاهلان می گردم.

ص: ۷۱

نکته ها:

اشاره

یوسف سراپا جوانمرد بود؛یک بار فدای حسادت برادران شد و خصومت نکرد.بار دیگر هدفِ عشقِ زلیخا شد،ولی گناه نکرد.بار سوم به هنگام قدرت،از برادران انتقام نگرفت.بار چهارم همین که کشور را در خطر دید به جای تقاضای برگشت به وطن،تقاضای تدبیر امور اقتصادی و نجات کشور را داد.

برای هر کس،محبوبی است؛برای یوسف پاکدامنی از زندان محبوب تر است.برای گروهی دنیا محبوب تر است؛ «الَّذِینَ یَسْتَحِبُّونَ الْحَیاهَ الدُّنْیا» (۱)اما برای مؤمن خداوند محبوب تر است. «وَ الَّذِینَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلّهِ» (۲)

پیام ها

۱ توجّه به ربوبیّت خدا،از آداب دعاست. «رَبِّ» ۲ اولیای خدا،فشار زندگی شرافتمندانه را،از رفاه در گناه بهتر می دانند. «رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَیَّ» ۳ هر آزادبودنی ارزش نیست و هر زندان بودنی عیب نیست. «رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ» ۴ انسان با استمداد از خداوند،می تواند در هر شرایطی از گناه فاصله بگیرد.

«رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ»

(هجرت از محیط گناه لازم است.) ۵ رنج و سختی نمی تواند مجوز ارتکاب گناه باشد. «رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ» ...

۶ دعا و نیایش و استمداد از خداوند،یکی از راههای مصون ماندن از گناه و انحرافات جنسی است. «رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ» ...

۷ شخصیّت انسان به روح او بستگی دارد،نه جسم او.اگر روح آزاد باشد،زندان بهشت است و اگر روح در فشار باشد،کاخ هم زندان می شود. «السِّجْنُ أَحَبُّ» ۸ جداسازی محیط به خاطر مصون ماندن افراد از گناه،کاری شایسته است.

(یوسف خواهان جدا شدن بود،حتّی اگر به قیمت زندان رفتن باشد)

۱- ۱) .ابراهیم،۳.

۲- ۲) .بقره،۱۶۵.

۹ رضایت خداوند بر رضایت مردم و جمع ترجیح دارد. «رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ» ۱۰ هیچ کس بدون لطف خداوند،محفوظ نمی ماند. «وَ إِلاّ تَصْرِفْ عَنِّی» ...در شرایط بحرانی تنها راه نجات،اتکا به خداوند است.

۱۱ آزمایش های الهی هر لحظه سخت تر میشود.(یوسف قبلاً گرفتار یک زن بود،حال گرفتار چندین زن شده است.) «کَیْدَهُنَّ، إِلَیْهِنَّ» ۱۲ یوسف درباره ی گناه تمایل،ولی درباره ی زندان کلمه ی محبوب تر را بکار می برد و این نشان می دهد که پاکی و عصمت در عمق جان یوسف نهادینه شده بود. «رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ ... أَصْبُ إِلَیْهِنَّ» ۱۳ راضی کردن مردم به قیمت ناخشنودی خدا،جهل است. «أَكُنْ مِنَ الْجاهِلِينَ» ۱۴ گناه،موجب سلب علوم خدادادی و موهبت های الهی است.(در آیات قبل خواندیم:« آتَيْناهُ حُكْماً وَ عِلْماً »و در اینجا یوسف می فرماید:) «أَكُنْ مِنَ الْجاهِلِينَ» ۱۵ جهل تنها بیسوادی نیست،انتخاب لذّت آنی و چشم پوشی از رضای خدا، جهل محض است. «أَكُنْ مِنَ الْجاهِلِينَ» ۱۶ گناه،کاری جاهلانه است. «أَكُنْ مِنَ الْجاهِلِينَ» ۱۷ عمل نکردن به دانسته ها،انسان را در ردیف جاهلان قرار می دهد. «أَكُنْ مِنَ الْجاهِلِينَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۴]

اشاره

فَاسْتَجابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ اَلسَّمِيعُ اَلْعَلِيمُ (۳۴)

پس پرودگارش(در خواست)او را اجابت کرد و حیله زنان را از او برگرداند،زیرا که او شنوای داناست.

پیام ها

۱ مردان خدا،مستجاب الدعوه هستند. «فَاسْتَجابَ لَهُ» ۲ گاهی شداید و سختی ها زمینه ی پیدا شدن امداد الهی و راه نجات است. «رَبِّ

اَلسِّجْنُ ... فَاسْتَجابَ» ۳ پاکدامنی و عفاف،موجبات استجابت دعا را فراهم می سازد. «رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ ... فَاسْتَجابَ» ۴ درخواست خالصانه از خداوند،استجابت و عنایت او را در پی دارد. «رَبِّ ... فَاسْتَجابَ» ۵ دعای یوسف برای مصون ماندن از کید زنان مصر سریعاً مستجاب شد.

(حرف«فاء»در کلمه ی« فَاسْتَجابَ »،رمز سرعت است)* ۶ هر کس به خدا پناه ببرد،محفوظ می ماند. «فَاسْتَجابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ کَیْدَهُنَّ» ۷ گاه دشمن کاری را می کند که به نفع ما تمام می شود.(دشمن یوسف را به زندان انداخت،که مایه ی خلاصی یوسف از زلیخا بود) «فَصَرَفَ عَنْهُ کَیْدَهُنَّ» ۸ لازمه ی عصمت،نبوّت نیست.(یوسف هنوز پیامبر نشده بود،امّا از گناه معصوم بود.) «فَصَرَفَ عَنْهُ کَیْدَهُنَّ» ۹ استجابت دعا،دلیل بر شنوایی و بینایی و علم خداوند است. «فَاسْتَجابَ ... هُوَ السَّمِیعُ الْعَلِیمُ» ۱۰ کسانی که مورد مراجعه مردم هستند باید در آغاز خوب بشنوند،سپس با دانش خود به حلّ و فصل مشکل بپردازند؛چنان که خداوند نیز در مقام اجابت دعا چنین است. «فَاسْتَجابَ ... هُوَ السَّمِیعُ الْعَلِیمُ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۵]

اشاره

ثُمَّ بَدا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ ما رَأَوُا اَلْآیاتِ لَیَسْجُنُنَّهُ حَتّی حِینٍ (۳۵)

سپس بعد از آن همه نشانه ها و شواهدی که(برای پاکی یوسف)دیدند، اینگونه برایشان جلوه کرد که او را تا مدّتی زندانی کنند.

پیام ها

۱ یک دیوانه،سنگی را در چاه می اندازد،صد نفر عاقل نمی توانند آن را در آورند.

یک زن عاشق شد،مردان متعدّد و رجال مملکتی نتوانستند این رسوایی را

ص: ۷۴

چاره اندیشی کنند. «بَدا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ ما رَأَوُا» ۲ کاخ نشینی معمولاً با بی پروایی و پررویی همراه است. «مِنْ بَعْدِ ما رَأَوُا الْآیاتِ لَیَسْجُنُنَّهُ» با این همه دلیل بر پاکی یوسف،باز هم او محکوم به زندان می شود.

۳ زیبایی،همیشه خوشبختی آور نیست،دردسر هم دارد. «ثُمَّ بَدا لَهُمْ ... لَیَسْجُنُنَّهُ» ۴ معمولاً در دربارها و کاخهای طاغوتیان،دادگاه و محاکمه غیابی و تشریفاتی است،تا بی گناهان محکوم شوند. «لَیَسْجُنُنَّهُ» (البتّه در مواردی این گونه نیست) ۵ در جامعه ی آلوده،هوسرانان آزاد و تقواپیشگان در زندانند. «لَیَسْجُنُنَّهُ» ۶ افراد خاطی به ویژه قدرتمندان کمتر مسئولیّت عمل خود را می پذیرند و می خواهند دیگران را قربانی کنند. «لَیَسْجُنُنَّهُ» ۷ در نظام های طاغوتی معصوم تر مظلومتر است. «لَیَسْجُنُنَّهُ» ۸ پاک بودن و پاک ماندن زحمت دارد. «لَیَسْجُنُنَّهُ» ۹ جلوگیری از رسوایی خاندان عزیز مصر و پایان یافتن شایعات،هدف حکمرانان مصر از زندانی ساختن یوسف بود. «لَیَسْجُنُنَّهُ حَتّی حِینٍ» ۱۰ وقتی دستگاه قضایی بر طبق خواسته سیاستمداران و افراد ذی نفوذ تصمیم می گیرد،مدّت زمان زندان نیز نامشخّص است. «حَتّی حِینٍ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۶]

اشاره

وَ دَخَلَ مَعَهُ اَلسِّجْنَ فَتَیانِ قالَ أَحَدُهُما إِنِّی أَرانِی أَعْصِرُ خَمْراً وَ قالَ اَلْآخَرُ إِنِّی أَرانِی أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِی خُبْزاً تَأْکُلُ اَلطَّیْرُ مِنْهُ نَبِّئْنا بِتَأْوِیلِهِ إِنّا نَراکَ مِنَ اَلْمُحْسِنِینَ (۳۶)

و با یوسف،دو جوان دیگر وارد زندان شدند.یکی از آن دو(نزد یوسف آمد و)گفت:من در خواب خود را دیدم که(انگور را)برای شراب می فشارم و دیگری گفت:من خود را در خواب دیدم که بر سرم نانی می برم و پرندگان از آن می خورند،ما را از تعبیر خوابمان آگاه ساز! همانا ما تو را از نیکوکاران می بینیم.

نکته ها:

اشاره

در حدیث می خوانیم:دلیل آنکه زندانیان،یوسف را نیکوکار نامیدند،این بود که به افراد مریض در زندان رسیدگی می کرد و به نیازمندان کمک و برای سایرین،جا باز می کرد. (۱)

پیام ها

۱ زندان یوسف،عمومی بوده است. «مَعَهُ السِّجْنَ» ۲ خواب ها را ساده نگیریم،در بعضی از آنها اسراری نهفته است. «أَرٰانِی أَعْصِرُ خَمْراً» (ممکن است انسان های عادّی نیز خواب های مهمی ببینند.) ۳ انسان همه جا می تواند مثمر ثمر باشد،حتّی در زندان. «نَبِّئْنٰا بِتَأْوِیلِهِ» ۴ نیکوکاران با صفای دل چیزهایی درک می کنند که دیگران آن را نمی یابند.

«نَبِّئْنٰا بِتَأْوِیلِهِ إِنّٰا نَرٰاکَ مِنَ الْمُحْسِنِینَ»

۵ اگر مردم اعتماد به کسی پیدا کنند،تمام رازهای خود را با او در میان می گذارند. «إِنّٰا نَرٰاکَ مِنَ الْمُحْسِنِینَ» ۶ انسان های وارسته،در زندان نیز روی افراد تأثیر می گذارند. «إِنّٰا نَرٰاکَ مِنَ الْمُحْسِنِینَ» ۷ حتّی مجرمان و گناهکاران نیز برای نیکوکاران،جایگاه شایسته ای قایلند. «إِنّٰا نَرٰاکَ مِنَ الْمُحْسِنِینَ» ۸ نیکوکاران همه جا حتّی در زندان مورد احترام و پناهگاه مردم هستند. «إِنّٰا نَرٰاکَ مِنَ الْمُحْسِنِینَ» ۹ نیکوکاری یوسف علیه السلام قدم اوّل او در جذب و تبلیغ بود.(احسان و خدمت رسانی به زندانیان،سبب جذب قلوب و دریافت لقب محسن از زندانیان شد) ۱۰ بدون تمکن مالی و آزادی هم می توان محسن بود.(یوسف در زندان نه

۱- ۱) .تفسیر نور الثقلین و میزان الحکمه(سجن).

ثروت داشت،نه آزادی) «إِنّا نَراکَ مِنَ الْمُحْسِنِینَ» ۱۱ اوّل نیکوکاری خود را اثبات کنید،سپس به تبلیغ دین بپردازید.(یوسف که در نظر مردم نیکوکار شناخته شد،قبل از تعبیر خواب دوستان زندانی،به تبلیغ و ارشاد آنان پرداخته و به یکتاپرستی دعوت نمود) ۱۲ دادن آگاهی های صحیح از مصادیق احسان است.(ما را از اسرار خوابی که دیده ایم آگاه ساز) «إِنّا نَراکَ مِنَ الْمُحْسِنِینَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۷]

اشاره

قالَ لا یَأْتِیکُما طَعامٌ تُرْزَقانِهِ إِلاّ نَبَّأْتُکُما بِتَأْوِیلِهِ قَبْلَ أَنْ یَأْتِیَکُما ذلِکُما مِمّا عَلَّمَنِی رَبِّی إِنِّی تَرَکْتُ مِلَّهَ قَوْمٍ لا یُؤْمِنُونَ بِاللّهِ وَ هُمْ بِالْآخِرَهِ هُمْ کافِرُونَ (۳۷)

(یوسف به آن دو نفر که خواب دیده بودند)گفت:من قبل از آنکه جیره غذایی شما برسد،تأویل خوابتان را خواهم گفت.این از اموری است که پروردگارم به من آموخته است.همانا من آئین قومی را که به خدا ایمان ندارند و به قیامت کفر می ورزند،رها کرده ام.

نکته ها:

اشاره

در ترجمه بخش اوّل آیه،این احتمال نیز وجود دارد که معنای آیه اینگونه باشد:من از جانب خداوند می دانم غذایی که برای شما خواهند آورد چیست؟ پس می توانم خواب شما را تعبیر کنم.یعنی یوسف علاوه بر تعبیر خواب از چیزهای دیگر نیز خبر می داده است.مثل حضرت عیسی علیه السلام که از غذای ذخیره شده در منازل و یا آنچه می خوردند،خبر می داد.

سؤال:چرا حضرت یوسف علیه السلام خواب آنان را فوری تعبیر نکرد و آن را به وقتی دیگر و ساعتی بعد موکول کرد؟ پاسخ:فخر رازی در تفسیر کبیر،چند وجه برای آن بیان کرده است:

۱ می خواست آنها را در انتظار قرار دهد تا کمی تبلیغ و ارشاد کند،شاید شخص اعدامی ایمان آورد و با حسن عاقبت از دنیا برود.

۲ می خواست با بیان نوع غذایی که نیامده،اعتماد آنان را جلب کند.

۳ می خواست آنها را تشنه تر کند،تا بهتر بشنوند.

۴ چون تعبیر خواب یکی از آنها اعدام بود،کمی طفره رفت تا قالب تهی نکند.

پیام ها

۱ گـاهی برای تأثیرگـذاری بیشـتر،لازم است انسـان قـدرت علمی و کمالات خـود را به دیگران عرضه کنـد. «قالَ ... نَبَّأْتُکُما بِتَأْوِیلِهِ» ۲ از علم خود برای بهره رساندن به دیگران استفاده کنیم. «نَبَّأْتُکُما ... مِمّا عَلَّمَنِی رَبِّی» ۳ معلومات و دانسته های خود را از خدا بدانیم. «مِمّا عَلَّمَنِی رَبِّی» ۴ هدف از آموزشها نیز پرورش است. «عَلَّمَنِی رَبِّی» ۵ خداوند حکیم است و بی جهت دری را به روی کسـی باز نمی کند. «عَلَّمَنِی رَبِّی» زیرا من؛ «تَرَکْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لا یُؤْمِنُونَ» ۶ کسـی که از ظلمات کفر فرار کند،به نور علم می رسـد. «عَلَّمَنِی رَبِّی إِنِّی تَرَکْتُ» (دلیل علم من ترکِ کفر است.) ۷ از فرصت ها،بهترین استفاده را بکنید. «نَبَّأْتُکُما بِتَأْوِیلِهِ ... إِنِّی تَرَکْتُ مِلَّةَ» (یوسف قبل از تعبیر خواب،کار فرهنگی و اعتقادی خود را شـروع کرد.) ۸ اساس ایمان،تبرّی و تولّی است.در این آیه برائت از کفّار، «إِنِّی تَرَکْتُ» و در آیه بعد پیروی از ولایت اولیای الهی مطرح است. «وَ اتَّبَعْتُ» ۹ باید از انتساب مستقیم افراد به انحراف پرهیز کرد و با روش غیر مستقیم تبلیغ کرد.(یوسف نفرمود:شـما از کفر دست بکشـید،بلکه فرمود:من راه کفر را رهـا کردم) «إِنِّی تَرَکْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لا یُؤْمِنُونَ» ۱۰ در تمام ادیان،عقیـده به توحیـد و معاد در کنار یکـدیگر بوده است. «قَوْمٍ لا یُؤْمِنُونَ بِاللّهِ وَ هُمْ بِالْآخِرَهِ هُمْ کافِرُونَ»

ص: ۷۸

[سوره يوسف (١٢): آيه ٣٨]

اشاره

وَ اِتَّبَعْتُ مِلَّهَ آبٰائِی إِبْرٰاهِیمَ وَ إِسْحٰاقَ وَ یَعْقُوبَ مٰا کٰانَ لَنٰا أَنْ نُشْرِکَ بِاللّٰهِ مِنْ شَیْءٍ ذٰلِکَ مِنْ فَضْلِ اَللّٰهِ عَلَیْنٰا وَ عَلَی اَلنّٰاسِ وَ لٰکِنَّ أَکْثَرَ اَلنّٰاسِ لاٰ یَشْکُرُونَ (٣٨)

و آيين پدرانم ابراهيم و اسحاق و يعقوب را پيروى كرده ام.براى ما سزاوار نيست كه چيزى را شريك خداوند قرار دهيم.اين از فضل خدا بر ما و بر مردم است،ولى بيشتر مردم سپاس گزارى نمى كنند.

نكته ها:

اشاره

اصالت خانوادگى،هم چنان كه در ساختار شخصيّت افراد مؤثر است،در پذيرش مردم نيز اثر دارد.لذا حضرت يوسف براى معرفى خود،به پدران خود كه انبياى الهى هستند تكيه مى كند،تا هم اصالت خانوادگيش را ارائه دهد و هم قداست دعوت خود را.اين همان روشى است كه پيامبر صلى اللّه عليه و آله نيز در معرّفى خود به كار مى برد و مى فرمود:من همان پيامبر امّى هستم كه نام و نشانم در تورات و انجيل آمده است.سيد الشهداء حسين بن علىّ عليهما السلام در كربلا و امام سجاد عليه السلام نيز در برابر مردم شام،خود را چنين معرّفى كردند:«انا ابن فاطمه الزهراء» كلمه«مله»در قرآن به معناى آيين بكار رفته است.سيماى«ملّه ابراهيم»اينگونه ترسيم شده است:«با تمام قُوا در راه خدا جهاد كنيد و اهل نماز و زكات و اعتصام به خدا باشيد.در دين سختى و حرجى نيست،تسليم خدا باشيد،اين است ملّت پدرتان ابراهيم.» (١)

پيام ها

١ رسيدن به حقّ،در گرو شناخت باطل و ترك آن است. «تَرَکْتُ مِلَّهَ قَوْمٍ لاٰ یُؤْمِنُونَ وَ اتَّبَعْتُ مِلَّهَ» ...

٢ جدّ انسان،در حكم پدر انسان است و كلمه«أب»به او نيز اطلاق شده است.

«مِلَّهَ آبٰائِی إِبْرٰاهِیمَ وَ إِسْحٰاقَ وَ یَعْقُوبَ»

١- ١) .حج،٧٨.

۳ انبیا باید از خاندان پاک باشند. «آبائِی إِبْراهِیمَ وَ» ...

۴ پیامبران الهی از یک وحدتِ هدف برخوردارند. «مِلَّةَ آبائِی إِبْراهِیمَ وَ إِسْحاقَ وَ» ...

۵ حضرت یوسف برای اوّلین بار(ظاهراً)در زندان نَسَب خود را فاش کرد.

«آبائِی إِبْراهِیمَ وَ إِسْحاقَ وَ یَعْقُوبَ»

۶ در کنار راههای منفی،راه مثبت را نیز نشان دهیم. «تَرَکْتُ مِلَّةَ ... وَ اتَّبَعْتُ مِلَّةَ» ...

۷ افتخار به پدران و پیروی از آنان در صورتی که راه حقّ و توحید را پیموده باشند پسندیده و رواست. «وَ اتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبائِی» ...

۸ پدران انبیا علیهم السلام مشرک نبوده اند. «ما کانَ لَنا أَنْ نُشْرِکَ» ۹ پرهیز از شرک و مبارزه با آن،پایه و اساس ادیان الهی است. «ما کانَ لَنا أَنْ نُشْرِکَ» ۱۰ شرک،در تمام ابعادش(ذات،صفات و عبادت)،منفور است. «مِنْ شَیْءٍ» ۱۱ پرهیز از شرک و گرایش به توحید،توفیق الهی می خواهد. «ذٰلِکَ مِنْ فَضْلِ اللّهِ» ۱۲ تعالیم انبیا،نعمتی الهی و سزاوار شکر و سپاس است. «ذٰلِکَ مِنْ فَضْلِ اللّهِ عَلَیْنا ... وَ لٰکِنَّ أَکْثَرَ النّاسِ لا یَشْکُرُونَ» ۱۳ نبوّت و هدایت،توفیق و فضل الهی برای همه است. «عَلَیْنا وَ عَلَی النّاسِ» ۱۴ اکثریّت،معیار شناخت صحیح نیست. «أَکْثَرَ النّاسِ لا یَشْکُرُونَ» ۱۵ پشت کردن به راه انبیا،بزرگ ترین کفران نعمت است. «لا یَشْکُرُونَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۳۹]

اشاره

یا صاحِبَیِ اَلسِّجْنِ أَ أَرْبابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَیْرٌ أَمِ اَللّهُ اَلْواحِدُ اَلْقَهّارُ (۳۹)

ای دو یار زندانی من! آیا خدایان متعدّد و گوناگون بهتر است یا خداوند یکتای مقتدر؟

نکته ها:

اشاره

انسان ها سه دسته اند:گروهی قالب پذیرند،مثل آب و هوا که از خود شکلی ندارند و در هر ظرفی به شکل همان ظرف در می آیند.گروهی نفوذ ناپذیر و مقاوم هستند،همچون آهن و فولاد که در برابر فشار بیرونی ایستادگی می کنند.اما گروهی امام و راهبرند که دیگران را به

رنگ حقّ درمی آورند.یوسف نمونه ای از انسان های دسته سوّم است که در زندان نیز از مشرک،موحّد می سازد.

در قرآن در جاهای مختلف،از روش مقایسه و پرسش استفاده شده است که به نمونه هایی از آن درباره خداوند اشاره می کنیم:

۱ «قُلْ هَلْ مِنْ شُرَکائِکُمْ مَنْ یَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ یُعِیدُهُ» (۱)؛آیا از شرکایی که برای خدا گرفته اید کسی هست که بیافریند و سپس آن را برگرداند؟ ۲ «قُلْ هَلْ مِنْ شُرَکائِکُمْ مَنْ یَهْدِی إِلَی الْحَقِّ» (۲)؛آیا از شرکایی که برای خدا قرار داده اید کسی هست که به حقّ راهنمایی کند؟ ۳ «قُلْ أَ غَیْرَ اللّهِ أَبْغِی رَبًّا وَ هُوَ رَبُّ کُلِّ شَیْءٍ» (۳)؛آیا غیر خدای یکتا پروردگاری بپذیرم در حالی که او پروردگار همه چیز است؟ ۴ «آللّهُ خَیْرٌ أَمّا یُشْرِکُونَ» (۴)؛خداوند بهتر است یا آنچه شریک او می گردانید؟

پیام ها

۱ مردم را با محبّت و عاطفه،صدا بزنید. «یا صاحِبَیِ» ۲ برای بیدار ساختن فطرت افراد،از چاشنی محبّت و احسان استفاده کنید. «یا صاحِبَیِ» ...

۳ انسان در برابر هم نشینان خود نیز مسئول است. «یا صاحِبَیِ السِّجْنِ» ۴ از مکان ها و زمان های حسّاس برای تبلیغ استفاده کنید. «یا صاحِبَیِ السِّجْنِ أَ أَرْبابٌ مُتَفَرِّقُونَ» ...(یوسف در زندان همین که می بیند به تعبیر خواب او نیاز دارند، فرصت را غنیمت شمرده و تبلیغ می کند.) ۵ پرسش و مقایسه،یکی از راه های ارشاد و هدایت است. «أَ أَرْبابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَیْرٌ» ...

۶ اعتقاد به توحید اساس ایمان است.(یوسف سرآغاز دعوت خود را توحید

۱- ۱) .یونس،۳۴.

۲- ۲) .یونس،۳۵.

۳- ۳) .انعام،۱۶۴.

۴- ۴) .نمل،۵۹.

قرار داد) «أَ أَرْبٰابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ» ...

۷ خدایان متعدّد،عامل تفرقه و پراکندگی،و خدای واحد عامل یگانگی است.

«أَ أَرْبٰابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللّٰهُ»

...

۸فطرت بشر از تفرقه و تشتّت بیزار است و یوسف از همین امر برای اثبات توحید بهره گرفته است. «أَ أَرْبٰابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللّٰهُ الْوٰاحِدُ» ...

۹ وحدت و یگانگی،عامل قدرت و غلبه است. «الْوٰاحِدُ الْقَهّٰارُ»

[سوره يوسف (۱۲): آيه ۴۰]

اشاره

مٰا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلاّٰ أَسْمٰاءً سَمَّيْتُمُوهٰا أَنْتُمْ وَ آبٰاؤُكُمْ مٰا أَنْزَلَ اَللّٰهُ بِهٰا مِنْ سُلْطٰانٍ إِنِ اَلْحُكْمُ إِلاّٰ لِلّٰهِ أَمَرَ أَلاّٰ تَعْبُدُوا إِلاّٰ إِيّٰاهُ ذٰلِكَ اَلدِّينُ اَلْقَيِّمُ وَ لٰكِنَّ أَكْثَرَ اَلنّٰاسِ لاٰ يَعْلَمُونَ (۴۰)

شما غیر خدا چیزی را عبادت نمی کنید مگر اسم هایی(بی مسمّی)که شما و پدرانتان نامگذاری کرده اید(و)خداوند هیچ دلیلی(بر حقانیّت)آن نفرستاده است.کسی جز خدا حقّ فرمانروایی ندارد،او دستور داده که جز او را نپرستید.این دین پا بر جا و استوار است،ولی اکثر مردم نمی دانند.

پیام ها

۱ معبودهای غیر او واقعی نیستند،بلکه ساخته خیال مشرکان و نیاکان آنهاست.

«مٰا تَعْبُدُونَ

... إِلاّٰ أَسْمٰاءً سَمَّيْتُمُوهٰا أَنْتُمْ وَ آبٰاؤُكُمْ» ۲ بسیاری از قدرت ها،سازمان ها،مؤسسات،سمینارها،قطعنامه ها،ملاقات ها و حمایت ها و محکومیت ها و عناوین و القاب دیگر،اسم های بی مسمّی و بت های مدرن روزگار ما هستند که بشر به جای خدا،دنباله رو آنان شده است. «مٰا تَعْبُدُونَ ... أَسْمٰاءً سَمَّيْتُمُوهٰا» ۳ سابقه و قدمت،دلیل حقانیّت نیست. «أَنْتُمْ وَ آبٰاؤُكُمْ مٰا أَنْزَلَ اللّٰهُ بِهٰا مِنْ سُلْطٰانٍ» ۴ عقاید آدمی باید متکی بر دلیل و برهان عقلی یا نقلی باشد. «مِنْ سُلْطٰانٍ»

۵ در برابر هیچ فرمانِ غیر الهی،کرنش نکنید.زیرا فرمان دادن تنها حقّ خداوند است. «إِنِ الْحُكْمُ إِلاّ لِلّهِ» ۶ عبادت خالصانه(توحید)،راه مستقیم و پابرجاست. «أَلاّ تَعْبُدُوا إِلاّ إِيّاهُ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ» ۷ هر قانونی جز قانون الهی متزلزل است. «ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ» ۸ جز بر عقیده محکم و استوار نباید اعتماد کرد. «ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ» ۹ بیشتر مردم به استواری دین خدا جاهلند. «ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَ لٰكِنَّ أَكْثَرَ النّاسِ لا يَعْلَمُونَ» (یا جاهل بسیط که به جهل خود آگاه است یا جاهل مرکّب که خیال می کند می داند و در واقع نمی داند) ۱۰ جهل و نادانی،زمینه ساز پیدایش شرک است. «لا يَعْلَمُونَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۴۱]

اشاره

يا صاحِبَيِ اَلسِّجْنِ أَمّا أَحَدُكُما فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْراً وَ أَمَّا اَلْآخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ اَلطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ قُضِيَ اَلْأَمْرُ اَلَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيانِ (۴۱)

ای دوستان زندانیم! امّا یکی از شما(آزاد می شود)و به ارباب خود شراب می نوشاند و دیگری به دار آویخته می شود و(آن قدر بالای دار می ماند که) پرندگان(با نوک خود)از سر او می خورند.امری که درباره آن از من نظر خواستید،حتمی و قطعی است.

نکته ها:

اشاره

کلمه ی«رب»به حاکم،مالک و ارباب نیز اطلاق می شود.مثل،«ربّ الدار»یعنی صاحب خانه.پس جمله ی« فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْراً »یعنی به ارباب خود شراب می دهد.

پیام ها

۱ کرامت افراد را رعایت کنید هر چند در خط فکری شما نباشند. «يا صاحِبَيِ» ۲ در پاسخ گویی به مراجعان،باید نوبت مراعات شود. «أَمّا أَحَدُكُما» ...(تعبیر اوّل

ص:۸۳

برای کسی است که زودتر خوابش را گفته است.) ۳ بعضی از رؤیاها اگر چه از شخص غیر موحّد باشد،می تواند تعبیر مهمّی داشته باشد. «فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْراً» ۴ خبرِ خوش را،اوّل بگویید. «أَحَدُكُمٰا فَيَسْقِي ... اَلْآخَرُ فَيُصْلَبُ» ۵ معبّر می تواند تعبیر خواب را بگوید هر چند ناگوار باشد.(« فَيُصْلَبُ »یعنی به دار آویخته شد) ۶ تعبیر خواب یوسف پیش بینی و حدس نیست،بلکه خبر قطعی از جانب خداست. «قُضِيَ الْأَمْرُ»

[سوره يوسف (۱۲): آيه ۴۲]

اشاره

وَ قٰالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نٰاجٍ مِنْهُمَا اُذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنْسٰاهُ اَلشَّيْطٰانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي اَلسِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ (۴۲)

و(یوسف)به آن زندانی که می دانست آزاد می شود گفت:مرا نزد ارباب خود بیاد آور.(ولی)شیطان یادآوری به اربابش را از یاد او برد،در نتیجه (یوسف)چند سالی در زندان ماند.

نکته ها:

اشاره

کلمه ی« ظَنَّ »به معنای اعتقاد و علم نیز استعمال شده است.زیرا در آیه قبل،یوسف به صراحت و قاطعیّت از آزادی یکی و اعدام دیگری خبر داده است.بنا بر این« ظَنَّ »در اینجا به معنای گمانِ همراه با شک و تردید نیست.

کلمه ی« بِضْعَ »به عدد زیر ده گفته می شود و اکثر مفسّران مدّت زندان حضرت یوسف را هفت سال گفته اند.

در بعضی تفاسیر،جمله ی« فَأَنْسٰاهُ الشَّيْطٰانُ »را اینگونه ترجمه کرده اند که«شیطان یاد پروردگار را از ذهن یوسف برد و او به جای استمداد از خداوند به ساقی شاه توجّه کرد»و این برای یوسف ترک اولیٰ بود و لذا سال های دیگری را نیز در زندان ماند.امّا صاحب المیزان می نویسد:اینگونه روایات خلاف قرآن است،چون قرآن یوسف را از مخلصین دانسته و

شیطان به مخلصین نفوذ ندارد.به علاوه در دو آیه بعد آمده که «قٰالَ الَّذِی نَجٰا مِنْهُمٰا وَ ادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ» فراموش کننده بعد از مدت ها یوسف را به خاطر آورد،از این معلوم می شود که فراموشی مربوط به ساقی بوده است نه یوسف.

پیام ها

۱ انبیا نیز از طرق معمول،مشکلات خود را حلّ می کنند،و این با توحید و توکّل منافاتی ندارد. «اذْكُرْنِی عِنْدَ رَبِّكَ» ۲ هر تقاضایی رشوه نیست. «اذْكُرْنِی عِنْدَ رَبِّكَ» یوسف برای تعبیر خواب،مزد و رشوه ای درخواست نکرد،بلکه گفت:مظلومیتم را به شاه برسان.

۳ برای اثبات بی گناهی و پاکی خود از هر طریق سالم برای رساندن شکوای خود به گوش مسئولین بهره ببرید. «اذْكُرْنِی عِنْدَ رَبِّكَ» ۴ کاخ نشینی و رفاه و آسایش،زمینه ساز فراموش کردن درد و رنج گرفتاران و بیچارگان است. «نٰاجٍ ... فَأَنْسٰاهُ الشَّيْطٰانُ» ۵ معمولاً افراد بعد از رسیدن به پست،مقام و رفاه،دوستان قدیمی را به فراموشی می سپارند. «فَأَنْسٰاهُ الشَّيْطٰانُ ذِكْرَ رَبِّهِ» ۶ خروج یوسف از زندان و رفع اتهام از او،با اهداف شیطان ناسازگار بود،لذا دسیسه نمود. «فَأَنْسٰاهُ الشَّيْطٰانُ»

[سوره يوسف (١٢): آيه ۴٣]

اشاره

وَ قٰالَ الْمَلِكُ إِنِّی أَرىٰ سَبْعَ بَقَرٰاتٍ سِمٰانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجٰافٌ وَ سَبْعَ سُنْبُلاٰتٍ خُضْرٍ وَ أُخَرَ يٰابِسٰاتٍ يٰا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِی فِی رُؤْيٰایَ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيٰا تَعْبُرُونَ (۴٣)

و(روزی)پادشاه(مصر)گفت:من هفت گاو فربه که هفت گاو لاغر آنها را می خورند و هفت خوشه سبز و(هفت خوشه)خشکیده ی دیگر را(در خواب)دیدم، ای بزرگان قوم! اگر تعبیر خواب می کنید درباره ی خوابم به من نظر دهید.

ص :۸۵

نکته ها:

اشاره

تا کنون در این سوره،چهار خواب مطرح شده است؛خواب خود یوسف،خواب دو رفیق زندانی و خواب پادشاه مصر.خوابِ اوّل سبب دردسر برای او ولی تعبیر خواب دیگران، سبب عزّت او شد.در تورات آمده است:پادشاه یک نوبت در خواب دید،گاوهای لاغر گاوهای فربه را می خورند و نوبت دیگر،خوشه ی سبز در کنار خوشه های خشکیده را دید. (۱)

درباره ی اینکه عزیز مصر،همان پادشاه مصر است یا آنان دو نفر هستند،گفتگو و اختلاف نظر است که ما از آن می گذریم،زیرا نقشی در بحث ندارد.

در کتاب روضه ی کافی آمده است که خواب دیدن سه نوع است:گاهی بشارت الهی،گاهی ایجاد وحشت از شیطان و گاهی خواب های بی سروته و پریشان. (۲)

پیام ها

۱ خداوند با خواب دیدن یک شاه ظالم،(به شرطی که تعبیر کننده اش یوسف باشد)ملّتی را از قحطی نجات می دهد. «قَالَ الْمَلِکُ إِنِّی أَرَیٰ» ۲ پادشاه مصر،رؤیای شگفت خویش را به طور مکرّر دیده بود. «أَرَیٰ» (تکرار قرینه ای بر واقع نمایی است) ۳ اشیا و حیوانات،در عالم رؤیا نماد و سمبل مشخّصی دارند.(مثلاً گاو لاغر، سمبل قحطی و گاو چاق،سمبل فراوانی است) «سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ یَأْکُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ» ۴ رؤسا و قدرتمندان با اندک خاطره ی ناگواری،احساس خطر می کنند که مبادا قدرت از آنها گرفته شود. «قَالَ الْمَلِکُ إِنِّی أَرَیٰ ... أَفْتُونِی فِی رُءْیَایَ» ۵ حاکمان نیاز به مشورت افراد خبره در امور مختلف دارند. «یَا أَیُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِی» ۶ برای تعبیر خواب،باید به اهل آن مراجعه کرد و نباید به تعبیر هر کس توجّه

ص: ۸۶

۱- ۱) .تفسیر المیزان.

۲- ۲) .تفسیر نور الثقلین.

نمود. «أَفْتُونِی ... .إِنْ کُنْتُمْ لِلرُّءْیا تَعْبُرُونَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۴۴]

اشاره

قالُوا أَضْغاثُ أَحْلامٍ وَ ما نَحْنُ بِتَأْوِیلِ الْأَحْلامِ بِعالِمِینَ (۴۴)

(اطرافیان پادشاه)گفتند:خواب هایی پریشان است و ما به تعبیر خواب های آشفته دانا نیستیم.

نکته ها:

اشاره

کلمه ی« أَضْغاثُ »جمع«ضغث»به معنای مخلوط کردن و«ضغث»به معنای دسته چوبِ مختلط است.کلمه ی« أَحْلامٍ »جمع«حلم»به معنای خواب پریشان است.« أَضْغاثُ أَحْلامٍ » یعنی خواب های پراکنده و درهمی که معبّر نمی تواند سرنخی از آن را به دست آورد.

پیام ها

۱ ندانستن و جهل خود را توجیه نکنید.(اشراف چون تعبیر صحیح خواب را نمی دانستند گفتند:خواب شاه پریشان است.) «قالُوا أَضْغاثُ أَحْلامٍ» ۲ چه بسا خواب هایی که به نظر پراکنده می رسند،قابل تعبیرند. «قالُوا أَضْغاثُ أَحْلامٍ» ...

۳ کار را باید به کاردان سپرد.(کارشناس تعبیر می کند،ولی غیر کارشناس می گوید خواب پریشان و غیر قابل تعبیر است.) «ما نَحْنُ بِتَأْوِیلِ الْأَحْلامِ بِعالِمِینَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۴۵]

اشاره

وَ قالَ الَّذِی نَجا مِنْهُما وَ ادَّکَرَ بَعْدَ أُمَّهٍ أَنَا أُنَبِّئُکُمْ بِتَأْوِیلِهِ فَأَرْسِلُونِ (۴۵)

و آن کس از آن دو(زندانی)که نجات یافته بود،پس از مدّتی(یوسف را)به خاطر آورد،و(به عزیز مصر)گفت:مرا(به سراغ یوسف)بفرستید تا(از تعبیر خواب) شما را با خبر کنم.

نکته ها:

اشاره

« أَمَّةٍ »گرچه به معنای اجتماع مردم است،ولی در اینجا به اجتماع روزها(مدّت ها)اطلاق

شده است. (۱)

پیام ها

۱ خوبی ها،دیر یا زود اثر خود را نشان می دهند. «ادَّکَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ» ۲ فقط هنگام نیاز به فکر دوستان نباشیم.(همین که به تعبیر خواب نیاز پیدا کردند،یاد یوسف افتادند.) «وَ ادَّکَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ» ۳ رسیدن به مقام و موقعیّت،معمولاً انسان ها را نسبت به گذشته دچار فراموشی می کند. «وَ ادَّکَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ» ۴ کسی که دیگران را به کاری راهنمایی کند،گویا خود او آن کار را انجام داده است. «أَنَا أُنَبِّئُکُمْ» ۵ هم زندانی یوسف علیه السلام به اندازه ای به خبرگی یوسف اعتماد داشت که از طرف خود به پادشاه وعده قطعی به تعبیر خواب داد. «أَنَا أُنَبِّئُکُمْ بِتَأْوِیلِهِ» ۶ آگاهان را به جامعه معرفی کنیم،تا مردم از آنان بهره مند شوند. «فَأَرْسِلُونِ» ۷ بعضی از کارشناسان در انزوا به سرمی برند از آنان غافل نشوید. «فَأَرْسِلُونِ» ۸ ما باید به سراغ استاد برویم،نه آنکه استاد را احضار کنیم. «فَأَرْسِلُونِ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۴۶]

اشاره

یُوسُفُ أَیُّهَا اَلصِّدِّیقُ أَفْتِنا فِی سَبْعِ بَقَراتٍ سِمانٍ یَأْکُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجافٌ وَ سَبْعِ سُنْبُلاتٍ خُضْرٍ وَ أُخَرَ یابِساتٍ لَعَلِّی أَرْجِعُ إِلَی اَلنّاسِ لَعَلَّهُمْ یَعْلَمُونَ (۴۶)

(فرستاده شاه،وارد زندان شد و گفت:)ای یوسف! ای مرد راستگوی! درباره ی(این خواب که)هفت گاو فربه هفت گاو لاغر را می خورند و هفت خوشه ی سبز و(هفت خوشه ی)خشکیده دیگر،به ما نظر بده تا به سوی مردم برگردم،شاید آنان(از اسرار خواب)آگاه شوند.

۱- ۱) .تفسیر کبیر و المیزان.

نکته ها:

اشاره

« اَلصِّدِّیقُ »به کسی گفته می شود که گفتار،رفتار و اعتقادش،همدیگر را تصدیق کنند.

دوست یوسف چون رفتار و کلام یوسف را در زنـدان دیده بود و از سوی دیگر،تعبیرهای خواب خودش و دوستـش را مطابق واقع دیده بود،یوسف را صدّیق صدا زد.

خداوند ابراهیم را«صدّیق»خوانده، «إِنَّهُ کانَ صِدِّیقاً» (۱)و او را خلیل خود کرد؛ «وَ اتَّخَذَ اللّهُ إِبْراهِیمَ خَلِیلاً» (۲)مریم را صدیقه خوانـده، «وَ أُمُّهُ صِدِّیقَهٌ» (۳)و او را برگزیـد؛ «إِنَّ اللّهَ اصْطَفاکِ» (۴)یوسف را صـدّیق شـمرده، «یُوسُفُ أَیُّهَا الصِّدِّیقُ» (۵)و هر گونه مکنت به او داد؛ «وَ کَذلِکَ مَکَّنّا لِیُوسُفَ» (۶)و ادریس را صدّیق خوانده، «إِنَّهُ کانَ صِدِّیقاً» (۷)و او را صاحب مقام رفیع دانسته است. «رَفَعْناهُ مَکاناً عَلِیًّا» (۸)و برای کسانی که در آن درجه نیسـتند،بودن با صدیقین است. «فَأُولئِکَ مَعَ الَّذِینَ أَنْعَمَ اللّهُ عَلَیْهِمْ مِنَ النَّبِیِّینَ وَ الصِّدِّیقِینَ» ... (۹)

«صدیق»،از القابی است که پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله به حضرت علی علیه السلام داده است. (۱۰)

جمله ی« لَعَلَّهُمْ یَعْلَمُونَ »احتمـال دارد به معنی واقف شـدن مردم به وجود ارزشـی یوسف باشـد.یعنی به سوی مردم برگردم تا آنها بدانند که تو چه گوهری هستی.

پیام ها

۱ قبل از درخواست،سزاوار است از کمالات شخص تجلیل شود. «یُوسُفُ أَیُّهَا الصِّدِّیقُ» ۲ سؤالات و مشکلات خود را از افراد خوش سابقه،صدّیق،راستگو و راست کردار بپرسیم. «أَیُّهَا الصِّدِّیقُ أَفْتِنا» ...

۳ حکومت ها نیازمند نظرات دانشمندان و نخبگانند. «یُوسُفُ أَیُّهَا الصِّدِّیقُ أَفْتِنا» ...

ص: ۸۹

۱- ۱) .مریم،۴۱.

۲- ۲) .نساء،۱۲۵.

۳- ۳) .مائده،۷۵.

۴- ۴) .آل عمران،۴۲.

۵- ۵) .یوسف،۴۶.

۶- ۶) .یوسف،۵۶.

۷- ۷) .مریم،۵۶.

۸- ۸) .مریم،۵۷.

۹- ۹) .نساء،۶۹.

۱۰- ۱۰) .تفسیر أطیب البیان و کبیر،ذیل آیه ۲۸ سوره غافر.

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۴۷]

اشاره

قالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِینَ دَأَباً فَما حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِی سُنْبُلِهِ إِلاّ قَلِیلاً مِمّا تَأْکُلُونَ (۴۷)

(یوسف در جواب)گفت:هفت سال پی در پی کشت کنید و آنچه را درو کردید،جز اندکی را که می خورید،در خوشه اش کنار بگذارید.

نکته ها:

اشاره

یوسف علیه السلام بدون گلایه و شکوه از رفیق که چرا او را فراموش کرده و بدون آنکه قید و شرطی برای تعبیر خواب پادشاه تعیین کند،فوری به تعبیر خواب پرداخت،زیرا کتمان دانش به ویژه در هنگام نیاز جامعه به آن،امری به دور از شأن انسان های پاک و نیکوکار است.

یوسف به جای تعبیر خواب،راه مقابله با قحطی را با برنامه ای روشن بیان کرد تا نشان دهد علاوه بر علم تعبیر خواب،قدرت برنامه ریزی و مدیریّت دارد.

علم کشاورزی و سیاست ذخیره سازی و لزوم صرفه جویی در مصرف،از این آیه استفاده می شود.

پیام ها

۱ طرح و برنامه های سازنده خود را بدون منّت و چشم داشت عرضه کنیم. «قالَ تَزْرَعُونَ» ۲ برای نجات جامعه بایستی از مشکلات شخصی چشم پوشید.(یوسف سخنی از زندانی بودن خود که مسئله ی شخصی است،چیزی نگفت،بلکه به فکر حلّ مشکل مردم بود) «قالَ تَزْرَعُونَ» ...

۳ مدیریّت بحران و اداره جامعه در شرایط حاد و دشوار از وظایف اصلی حکومت است. «قالَ تَزْرَعُونَ» ...

۴ حکومت ها باید قحطی و خشکسالی را پیش بینی کنند و در ایّام فراخی با تدبیر از فشار مشکلات بکاهند. «تَزْرَعُونَ» ...

۵ به هنگام مناسب بودن شرایط حد اکثر بهره برداری را باید نمود. «تَزْرَعُونَ» ...

ص:۹۰

۶ در مواقعی که بحرانی در پیش است باید بر ظرفیّت تولید و کار افزود.

«تَزْرَعُونَ»

...

۷ مردان خدا،باید برای رفاه مردم فکر کنند و طرح دراز مدّت و کوتاه مدّت داشته باشند. «قالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ» ۸ زمان،عنصر بسیار مهمی در برنامه ریزی و مدیریّت است. «سَبْعَ سِنِينَ» ۹ فقط تشریح وضعیّت کافی نیست،باید طرح و برنامه داد. «تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَباً» ...

۱۰ برنامه ریزی در تولید «تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ» و صرفه جویی و ذخیره سازی «فَذَرُوهُ» یک ضرورت است.(در حالی که جوامع عقب مانده بدون توجّه به این مراحل فقط مصرف می کنند.) ۱۱ کنترل حکومت بر روند تولید و توزیع،در شرایط بحرانی امری ضروری است. «تَزْرَعُونَ ... فَذَرُوهُ» ...

۱۲ گندم اگر به خوشه باشد بر عمرش اضافه می شود. «فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ» ۱۳ می توان با برنامه ریزی،خود را برای مقابله با حوادث طبیعی همچون قحطی،زلزله و سیل آماده کرد. «فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ» ۱۴ برنامه ریزی و تدبیر برای آینده،منافاتی با توکل و تسلیم در برابر امر خدا ندارد. «فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ» (با تدبیر،به استقبال تقدیر برویم.) ۱۵ طرحها باید قابلیّت عملی داشته باشند. «فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ» (بهترین شیوه عملی در آن زمانِ بدون سیلو و تکنولوژی،واگذاردن گندم در خوشه بود.) ۱۶ هر تلخی ای بد نیست.همین قحطی مقدّمه ی حاکمیّت یوسف شد و همچنین مقدّمه صرفه جویی و کار بیشتر در میان مردم گشت. «تَزْرَعُونَ، فَذَرُوهُ، إِلاّ قَلِيلاً» ۱۷ آینده نگری و برنامه ریزی بلند مدّت برای مقابله با مشکلات اقتصادی جامعه،لازمه مدیریّت کشور است. «تَزْرَعُونَ ... فَذَرُوهُ ... إِلاّ قَلِيلاً»

ص :۹۱

۱۸ صرفه جویی امروز،خودکفایی فردا و اسراف امروز،نیازمند شدن فردا را بدنبال دارد. «قَلِیلاً مِمّا تَأْکُلُونَ» ۱۹ رؤیای کافران نیز می تواند بیانگر واقعیّت ها و حاوی دستور العمل هایی برای حفظ جامعه باشد.

۲۰ امروز باید برای فردای بهتر کوشش کرد. «تَزْرَعُونَ ... ثُمَّ یَأْتِی مِنْ بَعْدِ ذٰلِکَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیات ۴۸ تا ۴۹]

اشاره

ثُمَّ یَأْتِی مِنْ بَعْدِ ذٰلِکَ سَبْعٌ شِدٰادٌ یَأْکُلْنَ مٰا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلاّٰ قَلِیلاً مِمّٰا تُحْصِنُونَ (۴۸) ثُمَّ یَأْتِی مِنْ بَعْدِ ذٰلِکَ عٰامٌ فِیهِ یُغٰاثُ اَلنّٰاسُ وَ فِیهِ یَعْصِرُونَ (۴۹)

سپس بعد از آن،هفت سال سخت می آید که مردم آنچه را برایشان از پیش ذخیره کرده اید خواهند خورد جز اندکی که(برای بذر)حفظ می کنید.

سپس بعد از آن،سالی فرا می رسد که به مردم در آن سال باران می رسد (و مشکل قحطی تمام می شود)و در آن سال مردم(به خاطر وسعت و فراوانی،از میوه ها و دانه های روغنی)عصاره می گیرند.

نکته ها:

اشاره

« یُغٰاثُ النّٰاسُ »یا از«غوث»است،یعنی مردم از جانب خداوند یاری می شوند و یا از «غیث»است،یعنی باران می بارد و حوادث تلخ پایان می پذیرد. (۱)

هفت گاو فربه و لاغر و هفت خوشه سبز و خشک که در خواب آمده بود،توسط یوسف به ۱۴ سال نعمت و قحطی تعبیر شد،امّا سال پانزدهم که سال نزول باران و فراوانی بود و در خواب پادشاه نیامده بود،خبر از غیب است که یوسف از جانب خداوند مطرح کرد،تا زمینه برای اعلام نبوّتش فراهم باشد. «ثُمَّ یَأْتِی مِنْ بَعْدِ ذٰلِکَ عٰامٌ» ...

۱- ۱) .تفسیر المیزان.

شرایط یک مدیریّت کارآمد در جامعه:

۱ اعتماد مردم. «إِنَّا نَرَاکَ مِنَ الْمُحْسِنِینَ» ۲ صداقت. «یُوسُفُ أَیُّهَا الصِّدِّیقُ» ۳ علم و دانایی. «عَلَّمَنِی رَبِّی» ۴ پیش بینی صحیح. «فَذَرُوهُ فِی سُنْبُلِهِ» ۵ اطاعت مردم.زیرا مردم طرح یوسف را اجرا کردند.

پیام ها

۱ مردم را نسبت به شداید و سختی های آینده آگاه کنیم تا آمادگی مقابله با آن را داشته باشند. «ثُمَّ یَأْتِی مِنْ بَعْدِ ذٰلِکَ سَبْعٌ شِدَادٌ» ۲ پس انداز و برنامه ریزی برای ایّام ناتوانی،ارزشمند است. «سَبْعٌ شِدَادٌ یَأْکُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ» ۳ آینده نگری و برنامه ریزی می تواند ملّتی را از طوفان های سخت حوادث عبور دهد. «یَأْکُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ» ۴ در مصرف،مقداری را برای بذر و سرمایه ذخیره کنید.(« مِمَّا تُحْصِنُونَ »یعنی در حصن و حرز ذخیره کردن.) ۵ در شرایط سخت باید پایه ها و سرمایه های اصلی را حفظ کرد. «مِمَّا تُحْصِنُونَ» ۶ روشهای نگاهداری و تبدیل مواد غذایی را بیاموزیم تا از بین نروند. «مِمَّا تُحْصِنُونَ» ۷ بعد از سختی،آسانی است. «ثُمَّ یَأْتِی مِنْ بَعْدِ ذٰلِکَ عَامٌ فِیهِ یُغَاثُ النَّاسُ» ۸ مردم را به آینده امیدوار کنیم تا بتوانند سختی ها را تحمّل کنند. «ثُمَّ یَأْتِی مِنْ بَعْدِ ذٰلِکَ عَامٌ فِیهِ یُغَاثُ» ۹ پیش بینی وضع هوا و بارندگی امری مفید در برنامه ریزی کشاورزی است.

«یَأْتِی

... عَامٌ فِیهِ یُغَاثُ» ۱۰ رؤیاها می توانند بازگو کننده ی رخدادهای آینده و رموز راهگشا برای انسان باشد. «یُغَاثُ النَّاسُ وَ فِیهِ یَعْصِرُونَ»

ص :۹۳

۱۱ برای دفع مشکل مردم اقدام کنیم،هر چند مردم منطقه و کشور ما نباشند.

(طرح یوسف برای منطقه خودش نبود) ۱۲ علم و دانش،رمز پیشرفت و بقای حکومت ها و امنیّت و رفاه جامعه است.

(طرح و برنامه یوسف برای مبارزه با قحطی و خشکسالی،از دانش و هوش او حکایت دارد)

[سوره يوسف (۱۲): آيه ۵۰]

اشاره

وَ قٰالَ اَلْمَلِکُ اِئْتُونِی بِهِ فَلَمّٰا جٰاءَهُ اَلرَّسُولُ قٰالَ اِرْجِعْ إِلىٰ رَبِّکَ فَسْئَلْهُ مٰا بٰالُ اَلنِّسْوَةِ اَللاّٰتِی قَطَّعْنَ أَیْدِیَهُنَّ إِنَّ رَبِّی بِکَیْدِهِنَّ عَلِیمٌ (۵۰)

و پادشاه گفت:او را نزد من آورید،پس چون فرستاده ی شاه نزد وی آمد (یوسف)گفت:نزد آقای خود برگرد و از او بپرس که ماجرای آن زنانی که دستانشان را بریدند چه بود؟ همانا پرودگار من،به حیله آنان آگاه است.

نکته ها:

اشاره

یوسف با تعبیر خواب پادشاه و ارائه برنامه ای سنجیده،آن هم بدون توقّع و قید و شرطی، ثابت کرد که او یک مجرم و زندانی عادی نیست،بلکه انسانی فوق العاده و داناست.

وقتی فرستاده ی شاه به سوی یوسف آمد،فوراً از خبر آزادی استقبال نکرد،بلکه درخواست کرد که پرونده سابق دوباره بررسی شود،زیرا او نمی خواست مشمول عفو شاهانه شود،بلکه می خواست بی گناهی و پاکدامنی او ثابت شود و به شاه بفهماند که در رژیم او تا چه اندازه فساد و بی عدالتی حاکم شده است.

در حدیث می خوانیم:که رسول اکرم صلی اللّٰه علیه و آله فرمود:از صبر یوسف در شگفتم که وقتی عزیز مصر نیاز به تعبیر خواب پیدا کرد نگفت تا از زندان آزاد نشوم نمی گویم،امّا زمانی که خواستند او را آزاد کنند،بیرون نیامد تا رفع تهمت شود. (۱)

شاید یوسف به خاطر رعایت احترام عزیز مصر، از همسر او نام نبرد و اشاره به مجلس

۱- ۱) .تفسیر أطیب البیان.

میهمانی کرد. «قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ»

پیام ها

۱ مغزهایی که کشور بدانها احتیاج دارد و زندانی هستند،اگر مرتکب جنایتی نشده اند،باید با کمک دولت آزاد شوند. «وَ قالَ الْمَلِکُ ائْتُونِی بِهِ» ۲ برای استفاده از مغزهای متفکّر(بویژه در شرایط بحرانی)درنگ جایز نیست.

«وَ قالَ الْمَلِکُ ائْتُونِی بِهِ»

۳ حاکمان،نیازمند انسان های اندیشمند،با تدبیر و بزرگ هستند. «وَ قالَ الْمَلِکُ ائْتُونِی بِهِ» ۴ اگر خدا بخواهد پادشاه را نیازمند برده زندانی می کند. «قالَ الْمَلِکُ ائْتُونِی بِهِ» ۵ یوسف علیه السلام،پادشاه مصر را ارباب خود نمی دانست. «ارْجِعْ إِلی رَبِّکَ» ۶ احترام رهبران و حاکمان را هر چند کافر باشند نزد زیردستانشان باید نگاهداشت. «ارْجِعْ إِلی رَبِّکَ» ۷ آزادی،به هر قیمتی ارزش ندارد.اثبات بی گناهی مهم تر از آزادی است. «ارْجِعْ إِلی رَبِّکَ فَسْئَلْهُ» ۸ زندانی که علی رغم آزادی،پیشنهاد بررسی پرونده را می دهد،پاک است.

«فَسْئَلْهُ»

۹ یوسف،اول ذهن مردم را پاک کرد،بعد مسئولیّت پذیرفت. «ما بالُ النِّسْوَهِ» ۱۰ دفاع از آبرو و حیثیّت،واجب است. «ما بالُ النِّسْوَهِ» ۱۱ دادخواهی از حاکمان غیر الهی جایز است. «فَسْئَلْهُ ما بالُ النِّسْوَهِ» ...

۱۲ در موارد حساس(مانند موقعیّت یوسف علیه السلام در برابر پادشاه)نبایستی به جهت حفظ آبروی برخی،حقایق را پنهان کرد. «ما بالُ النِّسْوَهِ» ...

۱۳ اشاره یوسف به« قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ »شاید به این جهت بود که این واقعه جنبه عمومی تری داشت و قابل انکار نبود. «ما بالُ النِّسْوَهِ اللاّتِی قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ» ۱۴ در توطئه حبس یوسف،تمام زنان نقش داشته اند. «بِکَیْدِهِنَّ»

۱۵ گناهان و مسائل اخلاقی را در لفّافه و پوشش بگوییم. «إِنَّ رَبِّی بِکَیْدِهِنَّ عَلِیمٌ» ۱۶ گرچه کید دشمن عظیم است،امّا خداوند نیز به همه کیدها آگاه است و دوستان خود را از کیدها حفظ می کند. «إِنَّ رَبِّی بِکَیْدِهِنَّ عَلِیمٌ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۵۱]

اشاره

قٰالَ مٰا خَطْبُکُنَّ إِذْ رٰاوَدْتُنَّ یُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ قُلْنَ حٰاشَ لِلّٰهِ مٰا عَلِمْنٰا عَلَیْهِ مِنْ سُوءٍ قٰالَتِ اِمْرَأَهُ اَلْعَزِیزِ اَلْآنَ حَصْحَصَ اَلْحَقُّ أَنَا رٰاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَ إِنَّهُ لَمِنَ اَلصّٰادِقِینَ (۵۱)

(پادشاه به زنان)گفت:وقتی از یوسف کام می خواستید چه منظور داشتید؟ زنان گفتند:منزه است خدا،ما هیچ بدی از او نمی دانیم.همسر عزیز گفت:اکنون حقیقت آشکار شد،من(بودم که)از او کام خواستم و بی شک او از راستگویان است.

نکته ها:

اشاره

«خطب»دعوت شدن برای امر مهم را گویند.«خطیب»کسی است که مردم را به هدفی بزرگ دعوت می کند.کلمه ی« حَصْحَصَ »از«حصه»یعنی جدا شدن حقّ از باطل است. (۱)

در این ماجرا یکی از سنّت های الهی محقّق شده است،که به خاطر تقوای الهی،گشایش ایجاد می شود. «وَ مَنْ یَتَّقِ اللّٰهَ یَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً وَ یَرْزُقْهُ مِنْ حَیْثُ لاٰ یَحْتَسِبُ» (۲)هر کس از خدا پروا کند،برای او راه خروج و گشایش قرار می دهد و از جایی که حسابش را نمی کند،به او روزی می رساند.

پیام ها

۱ گاهی که گره کور می شود،شخص اوّل کشور باید خود پرونده را بررسی و دادگاه تشکیل دهد. «قٰالَ مٰا خَطْبُکُنَّ» ۲ افراد متّهم را دعوت کنید تا از خود دفاع کنند. «مٰا خَطْبُکُنَّ» حتّی زلیخا نیز

۱- ۱) .تفسیر أطیب البیان.

۲- ۲) .طلاق ۲ تا ۳.

حضور داشت. «قَالَتِ امْرَأَهُ الْعَزِیزِ» ۳ به دنبال تلخی ها شیرینی ها است.در برابر «أَرَادَ بِأَهْلِکَ سُوءاً» ، «مَا عَلِمْنَا عَلَیْهِ مِنْ سُوءٍ» آمده است.

۴ زنان مصر نه تنها بر خطاکار نبودن یوسف اعتراف کردند،بلکه هر نوع بدی و انحرافی را از او نفی کردند.(« مِنْ سُوءٍ »یعنی هیچ عیب و گناهی بر او نیست) ۵ حقّ برای همیشه،مخفی نمی ماند. «الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ» ۶ روشن شدن برخی پرونده ها و حقایق نیاز به زمان دارد. «الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ» ۷ وجدان ها،روزی بیدار شده و اعتراف می کنند. «أَنَا رَاوَدْتُهُ» چنان که فشار جامعه و محیط،گردنکشان را به اعتراف وادار می کند.(همسر عزیز همین که دید تمام زنان به پاکدامنی یوسف اقرار کردند،او نیز به اعتراف گردن نهاد.) ۸ عزیز مصر خواست مراوده ی زلیخا با یوسف علیه السلام مخفی بماند،ولی خداوند آن را بر همه ی عالمیان و برای همیشه آشکار کرد تا پاکی یوسف اثبات گردد.

«قَالَتِ

... أَنَا رَاوَدْتُهُ» ۹ آن گاه که خدا بخواهد،دشمن،خود وسیله ی نجات و رفع اتّهام می شود. «إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِینَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۵۲]

اشاره

ذٰلِکَ لِیَعْلَمَ أَنِّی لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَیْبِ وَ أَنَّ اَللّٰهَ لاٰ یَهْدِی کَیْدَ اَلْخٰائِنِینَ (۵۲)

(یوسف گفت:)این(اعاده حیثیت)برای آن بود که(عزیز)بداند من در نهان به او خیانت نکرده ام و قطعاً خداوند نیرنگ خائنان را به جایی نمی رساند.

نکته ها:

اشاره

در اینکه این آیه کلام یوسف علیه السلام است و یا ادامه کلام همسر عزیز مصر،دو نظر وجود دارد؛برخی از تفاسیر (۱)آن را ادامه سخن یوسف می دانند و برخی دیگر، (۲)ادامه سخنان

۱- ۱) .تفسیر مجمع البیان و المیزان.

۲- ۲) .تفسیر نمونه.

همسر عزیز مصر می شمارند،ولی با توجّه به محتوای آیه،نظر اوّل درست است و نمی تواند کلام همسر عزیز مصر باشد.زیرا چه خیانتی بالاتر از اینکه یک نفر بی گناه،سالها در زندان بماند.

یوسف علیه السلام با این سخن،دلیل تأخیر خودش را برای خروج از زندان،بررسی مجدد پرونده و اعاده ی حیثیّت مطرح می کند.

پیام ها

۱ شخص کریم درصدد انتقام نیست،به دنبال اعاده ی حیثیت و کشف حقیقت است. «ذٰلِکَ لِیَعْلَمَ» ۲ سوءظن ها را از اذهان برطرف کنیم. «ذٰلِکَ لِیَعْلَمَ» ...

۳ سوء قصد به همسر مرد،خیانت به مرد است. «لَمْ أَخُنْهُ» ۴ خیانت،کاری ناپسند است،هر چند در حقّ کافر باشد. «لَمْ أَخُنْهُ» ۵ نشان ایمان واقعی،خیانت نکردن در پنهانی و خفاست. «لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَیْبِ» ۶ خائن برای کار خویش با توجیه خلافش،نقشه می کشد. «کَیْدَ الْخٰائِنِینَ» ۷ یوسف تلاش می کرد تا پادشاه را متوجّه سازد که اراده ی خداوند و سنّت الهی،نقش تعیین کننده ای در حوادث و رخدادها دارد. «أَنَّ اللّٰهَ لاٰ یَهْدِی» ...

۸ خائن،به نتیجه نمی رسد و خوش عاقبت نیست.آری! اگر ما پاک باشیم؛ «لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَیْبِ» خداوند اجازه نمی دهد،ناپاکان آبروی ما را بر باد دهند. «أَنَّ اللّٰهَ لاٰ یَهْدِی کَیْدَ الْخٰائِنِینَ» ۹ از سنن الهی،عدم موفقیّت خائنان و شکست و رسوایی آنان است. «أَنَّ اللّٰهَ لاٰ یَهْدِی کَیْدَ الْخٰائِنِینَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۵۳]

اشاره

وَ مٰا أُبَرِّئُ نَفْسِی إِنَّ اَلنَّفْسَ لَأَمّٰارَةٌ بِالسُّوءِ إِلاّٰ مٰا رَحِمَ رَبِّی إِنَّ رَبِّی غَفُورٌ رَحِیمٌ (۵۳)

و من نفس خود را تبرئه نمی کنم،چرا که نفس آدمی بـدون شـک همواره به بـدی امر می کنـد،مگر آن که پروردگارم رحم کند که همانا پروردگار من آمرزنده ی مهربان است.

نکته ها:

اشاره

در قرآن برای نفس،حالاتی بیان شده است از جمله:

۱ نفس امّاره که انسان را به سوی زشتی ها سوق می دهد و اگر با عقل و ایمان مهار نشود، انسان یکباره سقوط می کند.

۲ نفس لوّامه،حالتی است که انسان خلافکار خود را ملامت و سرزنش می کنـد و اقـدام به توبه و عـذرخواهی می کنـد.و در سوره قیامت از آن یاد شده است.

۳ نفس مطمئنّه،حـالتی است که تنهـا انبیـا و اولیا و تربیت شـدگان واقعی آنان دارنـد و در هر وسوسه و حادثه ای،پیروزمنـدانه بیرون می آیند و دلبسته ی خدایند.

یوسف علیه السـلام عـدم خیـانت و سـربلندی خود را در این آزمـایش،مرهون لطف و رحم خداونـد می دانـد و به عنوان یک انسان که دارای طبیعت انسانی است،خود را تبرئه نمی کند.

در روایات متعدّد،خطرات نفس مطرح شده و راضـی بودن از نفس را نشانه ی فساد عقل و بزرگ ترین دام شـیطان دانسته اند.(۱)امام سجاد علیه السلام در مناجات الشاکّین،برای نفس پانزده خطر بیان نموده که توجّه به آن مفید است.

ص :۹۹

۱- ۱) .غرر الحکم.

پیام ها

۱ هرگز خود را به پـاکی مسـتائیم و تبرئه نکنیم. «مٰا أُبَرِّئُ نَفْسِـی» ۲ شـرط کمـال آن است که حتّی اگر همه مردم او را کـامل بدانند،او خود را کامل نداند.در ماجرای حضـرت یوسف برادران،همسـر عزیز مصر،شاهد،پادشاه، شیطان،زندانیان همه گواهی به کمال او می دهنـد،ولی خودش می گوید: «مٰا أُبَرِّئُ نَفْسِـی» ۳ خطر هوای نفس جـدّی است،آن را ساده ننگریـد. «إِنَّ النَّفْسَ لَأَمّٰارَةٌ بِالسُّوءِ» در آیـه،چهـار نـوع تأکیـد بکـار رفتـه است.(انّ،لاـم تأکیـد،صـیغه ی مبـالغه و جمله ی اسـمیه) ۴ انبیـا بـا آنکه معصومنـد،اما غرائز انسانی دارند. «إِنَّ النَّفْسَ لَأَمّٰارَةٌ بِالسُّوءِ» ۵ هم از پـاکی و عفت خود در برابر تهمت ها بایـد دفاع کرد و هم به شـرور نفس اعتراف نمود و به خـدا پنـاه برد. «إِنَّ النَّفْسَ لَأَمّٰارَةٌ بِالسُّوءِ» ۶ نفس،خواهش خود را تکرار می کنـد تـا انسان را گرفتار کند. «لَأَمّٰارَةٌ» ۷ انسـان به طور طبیعی و غریزی،اگر در مـدار لطف حقّ قرار نگیرد،گرایش منفی دارد. «لَأَمّٰارَةٌ بِالسُّوءِ» ۸ تنهـا رحمـت او مـایه نجـات است.اگر انسـان به حـال خـود رهـا شـود،سـقوط می کنـد. «إِلاّٰ مٰا رَحِمَ» ۹ یوسـف،تحت تربیت مخصوص خداوند است.کلمه «رَبِّی» تکرار شده است.

۱۰ مربّی باید رحمت و بخشش داشته باشد. «إِنَّ رَبِّی غَفُورٌ رَحِیمٌ» ۱۱ بخشودگی،مقدّمه ی دریافت رحمت الهی است.اوّل می فرماید: «غَفُورٌ» بعد می فرماید: «رَحِیمٌ» ۱۲ علی رغم تمام خطرات،از رحمت او مأیوس نشویم. «غَفُورٌ رَحِیمٌ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۵۴]

اشاره

وَ قٰالَ اَلْمَلِکُ اِئْتُونِی بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِی فَلَمّٰا کَلَّمَهُ قٰالَ إِنَّکَ اَلْیَوْمَ لَدَیْنٰا مَکِینٌ أَمِینٌ (۵۴)

و پادشاه گفت:یوسف را نزد من آورید تا وی را(مشاور)مخصوص خود قرار دهم.پس چون با او گفتگو نمود،به او گفت:همانا تو امروز نزد ما دارای منزلتی بزرگ و فردی امین هستی.

نکته ها:

اشاره

در«لسان العرب»آمده:هر گاه انسان کسی را محرم اسرار خود قرار دهد و در امور خویش او را مداخله دهد،گفته می شود:« أَسْتَخْلِصْهُ ».

یوسف علیه السلام وقتی از زندان آزاد می شود بر در زندان جملاتی چند می نویسد که سیمای زندان در آن جملات ترسیم شده است:

«هذا قبور الاحیاء،بیت الاحزان،تجربه الاصدقاء و شماته الاعداء»یعنی؛زندان گورستان زندگان،خانه غمها،محل آزمودن دوستان و شماتت دشمنان است. (۱)

پادشاه وقتی پی به صداقت و امانت یوسف می برد و در او خیانتی نمی یابد،او را برای خود برمی گزیند.اگر خداوند از بنده خیانت نبیند چه خواهد کرد!؟ حتماً او را برای خود بر خواهد گزید که قرآن درباره ی پیامبران چنین تعبیری دارد: «وَ أَنَا اخْتَرْتُکَ فَاسْتَمِعْ لِمٰا یُوحیٰ» (۲)، «وَ اصْطَنَعْتُکَ لِنَفْسِی» (۳)پادشاه با کلمه« لَدَیْنٰا »اعلام کرد که یوسف در حکومت ما جایگاه دارد نه تنها در دل من، پس همه مسئولین باید از او اطاعت کنند.

قدرت داشتن و امین بودن در کنار هم ارزشمند است،زیرا اگر امین باشد ولی امکانات نداشته باشد،قدرت انجام کاری را ندارد و اگر مکین باشد امّا امین نباشد،حیف و میل بیت المال می کند.

چنان که حضرت علی علیه السلام خطاب به مالک اشتر استاندار خود می فرماید:بعد از شناسایی و

۱- ۱) .تفسیر مجمع البیان.

۲- ۲) .طه،۱۳.

۳– ۳) .طه،۴۱.

گزینش کارمندان،به آن حقوق مکفی بده.«اسبغ علیهم الارزاق» (۱)

پیام ها

۱ خداوند اگر بخواهد،اسیر دیروز را امیر امروز قرار می دهد. «قَالَ الْمَلِکُ ائْتُونِی بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِی» ۲ در برابر خدمات افراد باید عکس العمل نشان داد و از آنان تقدیر کرد.(در برابر تعبیر خواب دستور داد که او را آزاد کنند) «ائْتُونِی بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِی» ۳ افراد مشرک و کافر هم از کمالات معنوی لذّت می برند.فطرت کمال دوستی، در هر انسانی وجود دارد. «أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِی» ۴ برای تصدّی اعطای پست های مهم و کلیدی علاوه بر تدبیر و کاردانی، محبوبیّت و مقبولیّت نیز بسیار مهم است. (یوسف در اثر عفّت،تدبیر،تعبیر خواب و بزرگواری،محبوبیّت خاصّی پیدا کرد،لذا عزیز مصر گفت او برای خودم باشد) «أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِی» ۵ پاکی،امانت،صداقت و عفاف،پادشاهان را نیز به تواضع وا می دارد.

«أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِی»

۶ تا مرد سخن نگفته باشد،عیب و هنرش نهفته باشد. «فَلَمّا کَلَّمَهُ قالَ» ۷ در گزینش ها،مصاحبه حضوری نیز مفید است. «فَلَمّا کَلَّمَهُ» ۸ برای اعطای مسئولیّت های بسیار مهم،گاه لازم است شخص اوّل مملکت، خود مصاحبه حضوری کند. «فَلَمّا کَلَّمَهُ» ۹ پست های بزرگ و کلیدی را به افراد شایسته و امتحان داده واگذار کنید. «فَلَمّا کَلَّمَهُ قالَ إِنَّکَ الْیَوْمَ» ...

۱۰ انسان صادق و امین حتّی در جمع کافران نیز مقبول و مورد احترام است.

(« لَدَیْنا »شامل همه ی کارگزاران می شود) «إِنَّکَ الْیَوْمَ لَدَیْنا مَکِینٌ أَمِینٌ»

۱- ۱) .نهج البلاغه،کتاب ۵۳.

۱۱ زنان مصر جمال یوسف دیدند،دل از کف دادند و دست بریدند؛پادشاه امانت و پاکی او را دید مُلک مصر را در اختیارش نهاد.اگر همه کمالات یوسف بر آنان آشکار می شد چه می کردند؟ ۱۲ وقتی به امانت و توان و صداقت کسی اطمینان پیدا کردید،در واگذاری مسئولیّت به او درنگ نکنید. «إِنَّکَ الْیَوْمَ لَدَیْنٰا مَکِینٌ أَمِینٌ» ۱۳ مشاور خاص مسئولین کشوری،باید اهل تقوی،تدبیر،قدرت برنامه ریزی و امانت باشد. «أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِی ... مَکِینٌ أَمِینٌ» (یوسف جامع همه اینها بود.) ۱۴ در سپردن مسئولیّت ها به افراد امین و کاردان،تعلّل نکنیم.(عزیز مصر،با قاطعیّت حکم صادر کرد) «إِنَّکَ الْیَوْمَ لَدَیْنٰا مَکِینٌ أَمِینٌ» ۱۵ به کسی که اطمینان و ایمان پیدا کردید،قدرت بدهید. «لَدَیْنٰا مَکِینٌ أَمِینٌ» ۱۶ قدرت یوسف علیه السلام بدون قید و شرط بوده است.(« مَکِینٌ »بدون هیچ شرط و محدودیّتی) ۱۷ مکین و امین بودن،هر دو با هم لازم است. «مَکِینٌ أَمِینٌ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۵۵]

اشاره

قٰالَ اجْعَلْنِی عَلیٰ خَزٰائِنِ الْأَرْضِ إِنِّی حَفِیظٌ عَلِیمٌ (۵۵)

(یوسف)گفت:مرا بر خزانه های این سرزمین(مصر)بگمار،زیرا که من نگهبانی دانا هستم.

نکته ها:

اشاره

سؤال:چرا یوسف پیشنهاد اعطای مسئولیّت برای خود را مطرح کرد؟ یا به تعبیر دیگر؛چرا یوسف طلب ریاست کرد؟ پاسخ:او از خواب پادشاه مصر،احساس خطر و ضرر برای مردم کرد و خود را برای جلوگیری از پیش آمدهای ناگوار اقتصادی،لایق می دانست،پس برای جلوگیری از ضرر،آمادگی خود را برای قبول چنین مسئولیّتی اعلام کرد.

سؤال:چرا یوسف از خود تعریف و تمجید کرد،مگر نه این است که قرآن می فرماید:

فَلاٰ تُزَکُّوا أَنْفُسَکُمْ» (۱)خود را نستایید؟ پاسخ:ستایش یوسف،ذکر قابلیّت ها و توانایی های خود،برای انجام مسئولیّت بود،که می توانست جلو آثار سوء قحطی و خشکسالی را بگیرد،نه به خاطر تفاخر و سوء استفاده.

سؤال:چرا یوسف با حکومت کافر همکاری کرد؟ مگر قرآن از آن نهی نکرده است. «وَ لاٰ تَرْکَنُوا إِلَی الَّذِینَ ظَلَمُوا» ... (۲)

پاسخ:یوسف،برای حمایت از ظالم این مسئولیّت را نپذیرفت،بلکه به منظور نجات مردم از فشار دوران قحط سالی،به این کار اقدام نمود.یوسف هرگز حتّی یک کلمه تملّق هم نگفت.

رجال سیاسی،معمولاً به هنگام خطر مردم را رها کرده و فرار می کنند،ولی یوسف باید مردم را حفظ کند.بگذریم از اینکه اگر نمی توان رژیم ظالمی را سرنگون کرد و تغییر داد،باید به مقداری که امکان دارد از انحراف و ظلم جلوگیری کرد و بخشی از امور را بدست گرفت و فعالیّت نمود. (۳)

در تفسیر نمونه آمده است:مراعات«قانون اهم و مهم»از نظر عقل و شرع یک اصل است.

شرکت در نظام حکومتی شرک،جائز نیست ولی نجات یک ملّتی از قحطی مهم تر است.به همین دلیل،یوسف علیه السلام مسئولیّت سیاسی نپذیرفت،تا مبادا کمک به ظالم شود،مسئولیّت نظامی نپذیرفت،تا مبادا خون به ناحقّی ریخته شود.فقط مسئولیّت اقتصادی آن هم برای نجات مردم را بر عهده گرفت. (۴)امام رضا علیه السلام فرمود:هنگامی که ضرورت ایجاب کرد که یوسف سرپرستی خزائن مصر را بپذیرد،خود پیشنهاد داد. (۵)

علی بن یقطین نیز به سفارش امام کاظم علیه السلام در دستگاه بنی عباس وزیر بود.وجود اینگونه مردان خدا می تواند پناهگاه مظلومان باشد.امام صادق علیه السلام فرمود:«کفاره عمل السلطان، قضاء حوائج الاخوان»کفاره ی کار حکومتی،بر آوردن نیازمندی برادران دینی است. (۶)

از امام رضا علیه السلام پرسیدند:شما چرا ولایتعهدی مأمون را پذیرفته اید؟ در جواب فرمود:یوسف

۱- ۱) .نجم،۳۲.

۲- ۲) .هود،۱۱۳.

۳- ۳) .تفسیر فی ظلال القرآن.

۴- ۴) .تفسیر تبیان.

۵- ۵) .تفسیر نور الثقلین.

۶- ۶) .وسائل الشیعه،ج ۱۲،ص ۱۳۹.

که پیامبر بود در دستگاه مشرک رفت،من که وصیّ پیامبرم،در دستگاه شخصی که اظهار مسلمانی می کند رفته ام بگذریم که پذیرفتن من اجباری است،در حالی که یوسف علیه السلام با اختیار و به خاطر اهمیّت موضوع،آن مسئولیّت را پذیرفت. (۱)

هنگامی که یوسف مقام و منزلت پیدا کرد،تقاضای دیدار والدین نکرد،بلکه تقاضای مسئولیّت خزانه داری نمود،زیرا دیدار جنبه ی عاطفی داشت و نجات مردم از قحطی، رسالت اجتماعی او بود.

امام صادق علیه السلام خطاب به گروهی که اظهار زهد کرده و مردم را دعوت می کردند که همانند آنان زندگی را بر خود سخت بگیرند...فرمود:شما در باره ی یوسفِ پیامبر،چگونه فکر می کنید که به پادشاه مصر گفت: «اجْعَلْنِی عَلیٰ خَزائِنِ الْأَرْضِ» و کار یوسف به آنجا رسید که همه ی کشور و اطراف آن تا یمن را در اختیار گرفت...در عین حال نیافتیم کسی را که این کار را بر او عیب گرفته باشد. (۲)

در روایتی از امام رضا علیه السلام آمده است:یوسف علیه السلام در هفت سال اوّل،گندم ها را جمع آوری و ذخیره می کرد و در هفت سال دوّم که قحطی شروع شد،آنها را به تدریج و با دقّت در اختیار مردم،برای مصارف روزمره زندگی شان قرار می داد و با دقت و امانتداری،کشور مصر را از بدبختی نجات داد.یوسف در هفت سال دوره ی قحطی،هرگز با شکم سیر زندگی نکرد،تا مبادا گرسنگان را فراموش کند. (۳)

در تفسیر مجمع البیان و المیزان از نوع عملکرد یوسف علیه السلام اینگونه یاد می شود:وقتی قحط سالی شروع شد؛حضرت یوسف در سال اوّل،گندم را با طلا و نقره،در سال دوّم،گندم را در مقابل جواهر و زیورآلات،در سال سوم،گندم را با چهارپایان،در سال چهارم،گندم را در مقابل برده ها،در سال پنجم،گندم را با خانه ها،در سال ششم،گندم را با مزارع و در سال هفتم،گندم را با برده گرفتن خود مردم معامله نمود.وقتی سال هفتم به پایان رسید،به پادشاه مصر گفت:همه ی مردم و سرمایه هایشان در اختیار من است،ولی خدا را شاهد

۱- ۱) .وسائل الشیعه،ج ۱۲،ص ۱۴۶.

۲- ۲) .تفسیر نور الثقلین.

۳- ۳) .تفسیر مجمع البیان.

می گیرم و تو نیز گواه باش،که همه ی مردم را آزاد و همه ی اموال آنان را برمی گردانم و کاخ و تخت و خاتم(مهر و انگشتر)ترا نیز پس می دهم.حکومت برای من وسیله ی نجات مردم بود،نه چیز دیگر،تو با آنان به عدالت رفتار کن.

پادشاه با شنیدن این سخنان،چنان خود را در برابر عظمت معنوی یوسف کوچک و حقیر یافت که یکباره زبان به ذکر گشود و گفت:«أشهد أن لا إله إلا الله و أنک رسوله»من هم ایمان آوردم،ولی تو باید حاکم باشی.« إِنَّکَ الْیَوْمَ لَدَیْنا مَکِینٌ أَمِینٌ» در انتخاب و گزینش افراد،به معیارهای قرآنی توجّه کنیم.علاوه بر«حفیظ و علیم»بودن، معیارهای دیگری در قرآن ذکر شده است،از آن جمله:

۱ ایمان. «أَ فَمَنْ کانَ مُؤْمِناً کَمَنْ کانَ فاسِقاً لا یَسْتَوُونَ» (۱)۲ سابقه. «وَ السّابِقُونَ السّابِقُونَ. أُولئِکَ الْمُقَرَّبُونَ» (۲)۳ هجرت. «وَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ لَمْ یُهاجِرُوا ما لَکُمْ مِنْ وَلایَتِهِمْ مِنْ شَیْءٍ» (۳)۴ توان جسمی و علمی. «وَ زادَهُ بَسْطَةً فِی الْعِلْمِ وَ الْجِسْمِ» (۴)۵ اصالت خانوادگی. «ما کانَ أَبُوکِ امْرَأَ سَوْءٍ» (۵)۶ جهاد و مبارزه. «فَضَّلَ اللّهُ الْمُجاهِدِینَ عَلَی الْقاعِدِینَ أَجْراً عَظِیماً» (۶)

پیام ها

۱ هر جا لازم باشد،باید داوطلب مسئولیّت های حسّاس شد. «قالَ اجْعَلْنِی» ...

۲ نبوّت،از حکومت و سیاست جدا نیست،هم چنان که دیانت،از سیاست جدا نیست. «اجْعَلْنِی عَلی خَزائِنِ الْأَرْضِ» ۳ در به کارگیری افراد لایق،علاقه شخصی او در نظر گرفته شود. «اجْعَلْنِی عَلی خَزائِنِ الْأَرْضِ» ...

۴ ابتدا احراز شایستگی،سپس درخواست مسئولیّت. «أَسْتَخْلِصْهُ ... اِجْعَلْنِی» ...

۱- ۱) .سجده،۱۸.

۲- ۲) .واقعه،۱۰ تا ۱۱.

۳- ۳) .انفال،۷۲.

۴- ۴) .بقره،۲۴۷.

۵- ۵) .مریم،۲۸.

۶- ۶) .نساء،۹۵.

۵ وقتی در کاری مهارت دارید،اعتماد به نفس داشته باشید و خود را عرضه کنید. «اجْعَلْنِی عَلی خَزائِنِ الْأَرْضِ» ۶ در هر موقعیّتی که فرد قرار دارد باید به نظرات افراد پایین تر و مشاوران امین توجّه داشته باشد.(عزیز مصر به پیشنهاد یوسف که گفت:« اِجْعَلْنِی عَلی خَزائِنِ الْأَرْضِ »،توجّه کرد و آن را پذیرفت.) ۷ تابعیّت منطقه ای،اصل نیست.یوسف مصری نبود،ولی در حکومت مصر وارد شده و مسئولیّت گرفت.(ملّی گرایی،ممنوع) «اجْعَلْنِی عَلی خَزائِنِ الْأَرْضِ» ۸ به هنگام ضرورت،بیان لیاقت و شایستگی خود،منافاتی با توکّل و زهد و اخلاص ندارد. «إِنِّی حَفِیظٌ عَلِیمٌ» ۹ از مجموعه دو وصفی که پادشاه از یوسف علیه السلام بیان کرد؛ «مَکِینٌ،أَمِینٌ» و دو صفتی که یوسف برای خود بیان نمود؛ «حَفِیظٌ،عَلِیمٌ» اوصاف کارگزاران شایسته بدست می آید:قدرت،امانت،پاسداری و تخصص.

۱۰ در برنامه ریزی و نظارت بر مصرف،باید سهم نسل آینده حفظ و مراعات شود. «حَفِیظٌ عَلِیمٌ»

[سوره یوسف (۱۲): آیات ۵۶ تا ۵۷]

اشاره

وَ کَذلِکَ مَکَّنّا لِیُوسُفَ فِی اَلْأَرْضِ یَتَبَوَّأُ مِنْها حَیْثُ یَشاءُ نُصِیبُ بِرَحْمَتِنا مَنْ نَشاءُ وَ لا نُضِیعُ أَجْرَ اَلْمُحْسِنِینَ (۵۶) وَ لَأَجْرُ اَلْآخِرَهِ خَیْرٌ لِلَّذِینَ آمَنُوا وَ کانُوا یَتَّقُونَ (۵۷)

و ما اینگونه به یوسف در آن سرزمین،مکنت و قدرت دادیم که در آن هر جا که خواهد قرار گیرد(و تصرّف کند.)ما رحمت خود را بر هر کس که بخواهیم می رسانیم و پاداش نیکوکاران را ضایع نمی گردانیم.

و قطعاً برای کسانی که ایمان آورده و همواره تقوی پیشه کرده اند،پاداش آخرت بهتر است.

ص: ۱۰۷

نکته ها:

اشاره

در این دو آیه حضرت یوسف به عنوان«محسن»،«مؤمن»و«متقی»ستایش شده است.

در سراسر این سوره،اراده خداوند را می توان با اراده و خواست مردم مقایسه کرد؛برادرانِ یوسف اراده کردند با انداختن او در چاه و برده ساختن یوسف،او را خوار سازند،امّا عزیز مصر درباره او گفت:« أَکْرِمِی مَثْوٰاهُ »او را گرامی بدارید.همسر عزیز قصد نمود دامن او را آلوده سازد،امّا خداوند او را پاک نگهداشت.بعضی خواستند با زندانی ساختن یوسف مقاومت او را در هم شکنند و تحقیرش کنند؛« لَیُسْجَنَنَّ وَ لَیَکُوناً مِنَ الصّٰاغِرِینَ »امّا در مقابل خداوند اراده کرد او را عزیز بدارد و حکومت مصر را به او بخشد؛« مَکَّنّٰا لِیُوسُفَ» ...

امام صادق علیه السلام فرمودند:یوسف انسان حرّ و آزاده ای بود که حسادت برادران،اسارت در چاه،شهوت زنان،زندان،تهمت،ریاست و قدرت در او اثر نگذاشت. (۱)

پاداش های اخروی بهتر از پاداش های دنیوی است،زیرا پاداش های اخروی:

الف:محدودیّت ندارند. «لَهُمْ مٰا یَشٰاؤُنَ» (۲)ب:از بین رفتنی نیستند. «خٰالِدِینَ فِیهٰا» (۳)ج:در یک مکان محدود نیستند. «نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّهِ حَیْثُ نَشٰاءُ» (۴)د:به محاسبه ما در نمی آیند. «أَجْرَهُمْ بِغَیْرِ حِسٰابٍ» (۵)ه:عوارض و آفات و امراض ندارند. «لاٰ یُصَدَّعُونَ عَنْهٰا» (۶)

پیام ها

۱ سنّت خداوند،عزّت بخشی به افراد پاکدامن و باتقوا است. «کَذٰلِکَ» ۲ گرچه در ظاهر پادشاه مصر به یوسف گفت:« إِنَّکَ الْیَوْمَ لَدَیْنٰا مَکِینٌ »ولی در واقع خداوند به یوسف مکنت داد. «مَکَّنّٰا» ۳ حقّ تصرّف،از شئون حکومت است. «مَکَّنّٰا لِیُوسُفَ فِی الْأَرْضِ یَتَبَوَّأُ» ...

۱- ۱) .تفسیر نور الثقلین.

۲- ۲) .زمر،۳۴.

۳- ۳) .فرقان،۷۶.

۴- ۴) .زمر،۷۴.

۵- ۵) .زمر،۱۰.

۶- ۶) .واقعه،۱۹.

۴ حکومت ها در شرایط بحرانی کشور می توانند آزادی مردم را در تصرّف اموال و املاک خویش محدود ساخته آنان را به سمت مصالح همگانی سوق دهند. «یَتَبَوَّأُ مِنْها حَیْثُ یَشاءُ» ۵ حوزه اختیارات یوسف گسترده بود. «حَیْثُ یَشاءُ» ۶ قدرت اگر در دست اهلش باشد رحمت است و گر نه زیانبخش خواهد بود.

«نُصِیبُ بِرَحْمَتِنا»

۷ در جهان بینی الهی،هیچ کاری بدون پاداش نمی ماند. «لا نُضِیعُ» ۸ تضییع حقوق مردم،یا از سر جهل است یا بخل و یا ناتوانی و یا...که هیچکدام درباره خداوند وجود ندارد. «لا نُضِیعُ» ۹ رسیدن به حکومت و قدرت در دنیا،منافاتی با نیکوکاری و ایمان و تقوا ندارد. «مَکَّنّا لِیُوسُفَ ... أَجْرَ الْمُحْسِنِینَ» ۱۰ مشیّت الهی،نظام دار و قانون مند است. «نُصِیبُ بِرَحْمَتِنا ... وَ لا نُضِیعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِینَ» ۱۱ با آنکه همه چیز در گرو مشیّت الهی است،امّا خداوند حکیم است و بدون دلیل به کسی قدرت نمی دهد. «وَ لا نُضِیعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِینَ» ۱۲ نیکوکاران،علاوه بر بهره مند شدن از پاداش در حیات دنیا از پاداش های برتر اخروی نیز برخوردار خواهند شد. «لا نُضِیعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِینَ وَ لَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَیْرٌ» ۱۳ اگر نیکوکار در این دنیا به پاداش و مقامی نرسید،نگران نباشد که در جای دیگر جبران می شود. «لا نُضِیعُ ... وَ لَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَیْرٌ» ۱۴ پادشاهی و حکومت نیز در برابر اجر آخرت ناچیز است. «لَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَیْرٌ» ...

۱۵ امکانات مادی و حکومت ظاهری برای مردان خدا لذّت آور نیست،آنچه برای آنان مطلوب و دوست داشتنی است آخرت است. «وَ لَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَیْرٌ» ۱۶ اگر شما به سراغ تقوی بروید ما نیز رحمت خود را به شما نازل می کنیم.

«نُصِیبُ بِرَحْمَتِنا

... لِلَّذِینَ ... وَ کانُوا یَتَّقُونَ» ۱۷ ایمان،همراه با تقوی چاره ساز است و گر نه سرنوشت مؤمن گناهکار،مبهم

ص:۱۰۹

است. «آمَنُوا وَ كانُوا يَتَّقُونَ» ۱۸ تقوایی که یک خصلت پایدار شده باشد،ارزشمند است. «كانُوا يَتَّقُونَ» ۱۹ ایمان و ملازمت بر تقوا،شرط بهره مندی از پاداش های اخروی است. «لَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَ كانُوا يَتَّقُونَ» ۲۰ تقوا،مرحله و مرتبه ی والاتری در ایمان است. «آمَنُوا وَ كانُوا يَتَّقُونَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۵۸]

اشاره

وَ جاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَ هُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ (۵۸)

(سرزمین کنعان را قحطی فراگرفت)و(در پی مواد غذایی)برادران یوسف (به مصر)آمدند و بر او وارد شدند،آن گاه(یوسف)آنان را شناخت،ولی آنها او را نشناختند.

نکته ها:

اشاره

طبق پیش بینی و پیشگویی یوسف،مردم هفت سال در وفور نعمت و باران بودند،ولی بعد از آن،هفت سال دوّم فرا رسید و مردم دچار قحطی و خشکسالی شدند.دامنه قحطی از مصر به فلسطین و کنعان رسید.یعقوب به فرزندان خود گفت:برای تهیه گندم به سوی مصر روانه شوند.آنان وارد مصر شده و درخواست خود را عرضه کردند.یوسف در میان متقاضیان غلّه،برادران خود را دید،امّا برادران یوسف را نشناختند و حقّ هم همین بود،زیرا از زمان انداختن یوسف به چاه تا حکومت او در سرزمین مصر،حدود بیست تا سی سال فاصله شده بود.یوسف وقتی از چاه بیرون آمد،نوجوان بود، «يا بُشْرى هذا غُلامٌ» چند سالی در خانه عزیز خدمتکار بود و سالها نیز در زندان به سر برد و از زمان آزادی او از زندان نیز هفت سال(دوره وفور نعمت و پر آبی)گذشته بود و حال که سالیان قحطی بود،برادران به مصر آمده بودند.

پیام ها

۱ در زمان قحطی،جیره بندی لازم است و هر کس باید برای گرفتن سهمیه،خود

مراجعه کند تا دیگران به نام او سوء استفاده نکنند. «إِخْوَةُ» با اینکه می توانستند یک نفر را به نمایندگی بفرستند،همه برادران آمدند.

۲ در زمان قحطی اگر منطقه های دیگر از شما کمک خواستند،کمک کنید. «وَ جٰاءَ إِخْوَةُ یُوسُفَ» ۳ در وقت نیاز و تنگدستی ساکن و راکد نباشید و حتّی از دیگر کشورها کمک بگیرید. «وَ جٰاءَ إِخْوَةُ یُوسُفَ» ۴ گاهی ظالم محتاج مظلوم می شود. «وَ جٰاءَ إِخْوَةُ یُوسُفَ» (کوه به کوه نمی رسد، آدم به آدم می رسد.) ۵ ملاقات مردم حتّی غیر مصریان با یوسف،امری سهل و آسان بود. «جٰاءَ إِخْوَةُ ...

فَدَخَلُوا»

(سران حکومت ها باید برنامه ای اتخاذ کنند که ملاقات مردم با آنان به آسانی صورت بگیرد.) ۶ خاطرات دوران کودکی در ذهن نقش می بندد و از بین نمی رود. «فَعَرَفَهُمْ وَ هُمْ لَهُ مُنْکِرُونَ» (برادران در بزرگی با یوسف محشور بودند؛ولی یوسف در کودکی آنها را دیده بود،لذا یوسف آنها را شناخت ولی آنان یوسف را نشناختند).

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۵۹]

اشاره

وَ لَمّٰا جَهَّزَهُمْ بِجَهٰازِهِمْ قٰالَ اِئْتُونِی بِأَخٍ لَکُمْ مِنْ أَبِیکُمْ أَ لاٰ تَرَوْنَ أَنِّی أُوفِی اَلْکَیْلَ وَ أَنَا خَیْرُ اَلْمُنْزِلِینَ (۵۹)

و چون یوسف بارهای(غذایی)آنان را آماده ساخت،گفت:برادر پدری خود را(در نوبت آینده)نزد من آورید.آیا نمی بینید که من پیمانه را کامل می دهم و بهترین میزبان هستم.

نکته ها:

اشاره

یوسف گفت: «اِئْتُونِی بِأَخٍ لَکُمْ» یعنی برادری که شما از پدر دارید و نگفت:برادر من،از این کلام معلوم می شود که یوسف در چهره ی ناشناس،باب گفتگو را با برادران باز کرد و آنها

هم چنان که در تفاسیر آمده گزارش دادند که ما فرزندان یعقوب نواده ی ابراهیم می باشیم.

پـدر مـا پیر مردی است که به خـاطر حزن و انـدوه فرزنـدش که گرگ او را پـاره کرده،سالهـاست گریان و گوشه گیر است و یکی از برادرانمـان را نیز به خـدمت او گمارده ایم،اگر ممکن است سـهم آن پـدر و برادر را نیز به ما بدهیـد که با خوشـحالی بر گردیم.یوسف دستور داد علاوه بر بار ده شتر،دو بار دیگر سهم یعقوب و برادر دیگر نیز افزوده شود.

یوسف برای جـذب برادران گفت: «أَنَا خَیْرُ الْمُنْزِلِینَ» من بهترین میزبانم،و آن برادران جـذب شدنـد،ولی خداونـد برای جـذب مردم تعبیرات زیادی دارد:

«خَیْرُ الرّازِقِینَ» (۱)او بهترین روزی رسان است.

«خَیْرُ الْغافِرِینَ» (۲)او بهترین بخشنده است.

«خَیْرُ الْفاتِحِینَ» (۳)او بهترین گشایشگر است.

«خَیْرُ الْماکِرِینَ» (۴)او بهترین تدبیر کننده است.

«خَیْرُ الْوارِثِینَ» (۵)او بهترین وارث است.

«خَیْرُ الْحاکِمِینَ» (۶)او بهترین داور است.

امّا گروه بسیاری از مردم جذب نمی شوند.

پیام ها

۱ یوسف بر توزیع ارزاق ذخیره شده مصـر،نظارت مسـتقیم داشت. «جَهَّزَهُمْ» ۲ مدیریّت صـحیح یوسف علیه السلام موجب شد در زمان قحطی نه تنها مشـکلی برای مردم مصـر پیش نیایـد بلکه به اطراف نیز کمک کنـد. «جَهَّزَهُمْ بِجَهازِهِمْ» ۳ هم رازداری لازم است و هم راستگویی.یوسف گفت: «بِأَخٍ لَکُمْ» و نگفت:

برادر من،تا راستگویی و رازداری با هم رعایت شود.

۴ اشخاص یا مؤسسه ها و یا کشورهایی که کمک های اقتصادی می کنند،

۱- ۱) .جمعه،۱۱.

۲- ۲) .اعراف،۱۵۵.

۳- ۳) .اعراف،۸۹.

۴- ۴) .انفال،۳۰.

۵- ۵) .انبیاء،۸۹.

۶- ۶) .یونس،۱۰۹.

می توانند بعضی از شرایط را در جهت رشد و یا مصالح دیگر،مطرح کنند.

«ائْتُونِی بِأَخٍ»

...

۵ حتّی در زمان بحران و قحطی نیز بی عدالتی و کم فروشی ممنوع است. «أُوفِی الْکَیْلَ» ۶ در معامله باید مقدار جنس مشخص باشد. «الْکَیْلَ» ۷ بدی ها را با خوبی پاسخ دهیم.(یوسف سهم برادران را کامل داد و درباره ی ظلمی که به او کرده بودند سخن نگفت) «وَ جٰاءَ إِخْوَهُ یُوسُفَ ... أُوفِی الْکَیْلَ» ۸ کم فروشی یا عدالت کارگزاران،کارگران و دستیاران،به حساب مسئول اصلی و ما فوق است. «أَنِّی أُوفِی الْکَیْلَ» ۹ خرید و فروش و توزیع غلات در مصر زمان یوسف علیه السلام با پیمانه بوده است.

«أُوفِی الْکَیْلَ»

۱۰ مسئولین توزیع امکاناتِ عمومی باید عادل باشند. «أُوفِی الْکَیْلَ» ۱۱ قدرت را وسیله ی انتقام قرار ندهیم. «أُوفِی الْکَیْلَ وَ أَنَا خَیْرُ الْمُنْزِلِینَ» ۱۲ مهمان نوازی از اخلاق انبیاست. «خَیْرُ الْمُنْزِلِینَ» ۱۳ به مسافران و کاروان هایی که وارد منطقه شما می شوند حتّی در زمان نیاز و قحطی،احترام کنید. «خَیْرُ الْمُنْزِلِینَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۶۰]

اشاره

فَإِنْ لَمْ تَأْتُونِی بِهِ فَلاٰ کَیْلَ لَکُمْ عِنْدِی وَ لاٰ تَقْرَبُونِ (۶۰)

(ولی)اگر آن برادر را نزد من نیاورید،نه پیمانه ای(از غلّه)نزد من خواهید داشت و نه نزدیک من شوید.

پیام ها

۱ در مدیریّت،هم محبّت لازم است و هم تهدید.اوّل مژده و محبّت؛ «أَنَا خَیْرُ الْمُنْزِلِینَ» بعد تهدید و اولتیماتوم. «فَإِنْ لَمْ تَأْتُونِی» ۲ زمینه های سوء استفاده را از بین ببریم.(اگر رسم شود که حاضرین سهم

غـائبین را بگیرنـد بعضـی سوء اسـتفاده می کننـد.) «فَإِنْ لَمْ تَأْتُونِی بِهِ فَلاٰ کَیْلَ لَکَمْ» ۳ در اجرای قـانون،میـان برادر و خانواده و دیگران نباید تبعیض قائل شد. «فَلاٰ کَیْلَ لَکُمْ» (هر شخصـی سـهم معینی داشت و باید خود دریافت می کرد.) ۴ در تهدید لازم نیست که مـدیر تصـمیم صد در صد بر اجرا داشـته باشد. «فَلاٰ کَیْلَ لَکُمْ» (زیرا یوسف کسـی نبود که حاضـر شود برادرانش از قحطی بمیرند.) ۵ قاطعیّت در پیاده کردن برنامه ها،شرط رهبری است. «فَلاٰ کَیْلَ لَکُمْ عِنْدِی وَ لاٰ تَقْرَبُونِ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۶۱]

اشاره

قٰالُوا سَنُرٰاوِدُ عَنْهُ أَبٰاهُ وَ إِنّٰا لَفٰاعِلُونَ (۶۱)

(برادران به یوسف)گفتند:او را با اصرار و التماس از پدرش خواهیم خواست و حتماً این کار را خواهیم کرد.

نکته ها:

اشاره

«مراوده»به مراجعه پی در پی،همراه با التماس یا خدعه و فریب گفته می شود.

بـوی حسـد از کلاـم برادران استشـمام می شـود،به جـای«ابانـا»گفتنـد: «أَبٰاهُ» و در اوّل سوره نیز گفتگوی برادران این بود که؛ «لَیُوسُفُ وَ أَخُوهُ أَحَبُّ إِلیٰ أَبِینٰا مِنّٰا» پدر برای ماست،ولی یوسف و برادرش را بیشتر از ما دوست دارد.

پیام ها

۱ سـفر فرزنـد بایـد به اذن پدر و رضایت او باشد. «سَنُرٰاوِدُ عَنْهُ أَبٰاهُ» ۲ برادران یوسف از عکس العمـل منفی پـدرشان در برابر تقاضای همراه بردن بنیامین مطلع بودند.(« سَنُرٰاوِدُ »به معنای گفتگوی پی در پی همراه با نقشه و تدبیر است) ۳ حضرت یعقوب پس از ماجرای یوسف بنیامین را از خود دور نمی کرده است و جدا کردن او از پدر،کار آسانی نبود. «سَنُرٰاوِدُ عَنْهُ أَبٰاهُ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۶۲]

اشاره

وَ قٰالَ لِفِتْيٰانِهِ اِجْعَلُوا بِضٰاعَتَهُمْ فِی رِحٰالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهٰا إِذَا انْقَلَبُوا إِلىٰ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (۶۲)

و(یوسف)به غلامـان خود گفت:آنچه را به عنوان قیمت پرداخته انـد در بارهایشان بگذاریـد،تا چون به خانواده خود بازگردند آن را بازشناسند، به امید آنکه(بار دیگر)برگردند.

نکته ها:

اشاره

حضـرت یوسف که در آیـات قبـل از او با تعابیری چون؛«صادق،محسن،مخلص»یاد شـده، یقیناً بیت المال را به پـدر و برادران خود نمی بخشد و ممکن است که پول غلّه را از سهم و ملک شخصی خود داده باشد.

پول را برگرداند تا بی پولی،مانع سفر دوّم آنها نشود. «لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ» علاوه بر آنکه برگرداندن پول،نشانه صمیمیّت و نداشتن سوء قصد از اصرار برآوردن برادر است و مخفیانه در بین کالا گذاردن نشانه بی منّت بودن و حفظ از دستبرد سارقین است.

یوسف که دیروز برده و خـدمتکار بود،امروز غلام و خدمتکار دارد. «لِفِتْيٰانِهِ» اما در هنگام ملاقات برادران،نه انتقام گرفت و نه گلایه ای نمود و نه کینه ای داشت.بلکه با برگرداندن سرمایه آنان،به آنها توجّه داد که من شما را دوست می دارم.

پیام ها

۱ مـدیر و رهبر لایـق بایـد طرحهـایش ابتکاری باشـد. «اجْعَلُوا» ۲ بـدی هـا را بـا خوبی جبران کنیـد. «اجْعَلُوا بِضٰاعَتَهُمْ» ۳ صله رحم،یعنی کمـک نمودن،نه معامله کردن. «اجْعَلُوا بِضٰاعَتَهُمْ» ۴ پول گرفتن در زمـان نیاز از پـدر پیر و برادران،با کرامت نفس سازگار نیست.

«اجْعَلُوا بِضٰاعَتَهُمْ فِی رِحٰالِهِمْ»

۵ یوسف،کار گذاردن بضاعت برادران را بر عهده چند نفر گذاشت تا هر گونه زمینه را برای اتهام مسدود کند و برده ای سوء استفاده نکند که مبلغ را برای

خود بردارد و بگوید در رحال مسافران گذاشتم. «اجْعَلُوا بِضاعَتَهُمْ فِی رِحالِهِمْ» ۶ کمک به دیگران را حتّی الامکان مخفیانه انجام دهید. «فِی رِحالِهِمْ» ۷ نه انتقام و نه کینه،بلکه هدیه دادن برای ارتباط بعدی. «اجْعَلُوا بِضاعَتَهُمْ فِی رِحالِهِمْ ... لَعَلَّهُمْ یَرْجِعُونَ» ۸ برای بازیافتن انسان ها،باید از پول گذشت. «اجْعَلُوا بِضاعَتَهُمْ ... لَعَلَّهُمْ یَرْجِعُونَ» ۹ خوبی کردن بهترین وسیله جذب افراد است. «اجْعَلُوا بِضاعَتَهُمْ ... یَرْجِعُونَ» ۱۰ مسئولین،کارگزاران خود را نسبت به برنامه ها و طرحها کاملاً توجیه کنند تا مدیران موفقی باشند.(یوسف به همه فهماند که هدف این کار،بازگشت این کاروان است) «لَعَلَّهُمْ یَرْجِعُونَ» ۱۱ در طرح ها و برنامه ها،یقین صد در صد به عملی شدن آن لازم نیست. «لَعَلَّهُمْ یَرْجِعُونَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۶۳]

اشاره

فَلَمّا رَجَعُوا إِلی أَبِیهِمْ قالُوا یا أَبانا مُنِعَ مِنَّا الْکَیْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنا أَخانا نَکْتَلْ وَ إِنّا لَهُ لَحافِظُونَ (۶۳)

پس چون به سوی پدر خود باز گشتند،گفتند:ای پدر پیمانه(برای نوبت دیگر)از ما منع شد،پس برادرمان(بنیامین)را با ما بفرست تا سهمیه و پیمانه خود را بگیریم و ما حتماً نگهبان او خواهیم بود.

پیام ها

۱ یعقوب بر خانواده و فرزندان خویش،مدیریّت و تسلط داشت. «یا أَبانا مُنِعَ» ...

۲ پدر،دارای حقّ امر و نهی به فرزند خود می باشد. «فَأَرْسِلْ» ۳ بنیامین بدون اجازه ی پدر به مسافرت اقدام نمی کرد. «فَأَرْسِلْ مَعَنا» ۴ برای گرفتن چیزی و یا جلب اعتماد کسی،از عواطف استفاده کنید. «أَخانا» ۵ مجرم چون در درون نگرانی دارد،در سخنانش تأکیدهای پی در پی دارد. «إِنّا لَهُ لَحافِظُونَ» (کلمه« إِنّا »و حرف«لام»و جمله اسمیه نشانه تأکید است.)

ص:۱۱۶

[سوره يوسف (١٢): آيه ۶۴]

اشاره

قالَ هَلْ آمَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلاّ كَما أَمِنْتُكُمْ عَلى أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ فَاللّهُ خَيْرٌ حافِظاً وَ هُوَ أَرْحَمُ الرّاحِمِينَ (۶۴)

(يعقوب)گفت:آيا شما را بر او امين بدانم،همان طور كه شما را بر برادرش امين دانستم(و ديديد كه چه شد)پس(به جاى شما به خدا اعتماد مى كنم كه)خداوند بهترين حافظ است و او مهربان ترين مهربانان است.

نكته ها:

اشاره

سؤال:با توجّه به سابقه بدى كه فرزندان يعقوب داشتند،چرا پدرشان مجدداً فرزند ديگرش را به آنان سپرد؟ پاسخ:فخر رازى (١)احتمالات متعدّدى را مطرح نموده كه هر كدام از آنها مى تواند توجيهى بر اين موافقت باشد؛اوّلاً:برادران از اقدام اوليه شان به نتيجه اى كه مورد نظرشان بود، (محبوبيّت در نزد پدر)نرسيده بودند.ثانياً:حسادت برادران نسبت به اين برادر،كمتر از يوسف بود.ثالثاً:شايد قحطى و خشكسالى شرايط ويژه اى را پديد آورده بود كه سفر مجدّد را ضرورى مى كرد.رابعاً:دهها سال از حادثه اوّل گذشته و فراموش شده تلقّى مى شد.خامساً:

خداوند متعال در حفظ فرزندش به او تسلّى خاطر داده بود.

در آيه ١٢،يعقوب در مورد يوسف،به حافظ بودن برادرانش اعتماد كرد،به فراق يوسف و نابينايى گرفتار شد،ولى در مورد بنيامين به خدا تكيه كرد و گفت: «فَاللّهُ خَيْرٌ حافِظاً» هم توانا شد،هم بينا و هم فراق و جدايى پايان يافت.

پيام ها

١ اعتماد سريع به كسى كه سابقه تخلّف دارد،جايز نيست. «هَلْ آمَنُكُمْ» ٢ ياد خاطرات تلخ گذشته،انسان را در برابر حوادث آينده بيمه مى كند. «هَلْ آمَنُكُمْ عَلى أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ»

١- ١) .تفسير كبير.

۳ با یک شکست یا تجربه ی تلخ،خود را کنار نکشیم. «هَلْ آمَنُکَمْ عَلَیْهِ ... فَاللّهُ خَیْرٌ حافِظاً» یعقوب بار دیگر فرزند دوم را با توکل به خدا به برادران تحویل داد.

۴ برادران یوسف،خود را حافظ پنداشتند، «إِنّا لَهُ لَحافِظُونَ» امّا حضرت یعقوب تذکّر داد که خداوند حافظ است. «فَاللّهُ خَیْرٌ حافِظاً» ...

۵ بر عوامل ظاهری و مادی هر چند فراوان باشند تکیه نکنیم،تنها بر خدا توکّل کنیم. «فَاللّهُ خَیْرٌ حافِظاً» ۶ با توجّه به رحمت بی نظیر الهی و با توکل به خداوند،به استقبال حوادث زندگی برویم. «فَاللّهُ خَیْرٌ حافِظاً وَ هُوَ أَرْحَمُ الرّاحِمِینَ» ۷ سرچشمه حفاظت،رحمت است. «فَاللّهُ خَیْرٌ حافِظاً وَ هُوَ أَرْحَمُ الرّاحِمِینَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۶۵]

اشاره

وَ لَمّا فَتَحُوا مَتاعَهُمْ وَجَدُوا بِضاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَیْهِمْ قالُوا یا أَبانا ما نَبْغِی هذِهِ بِضاعَتُنا رُدَّتْ إِلَیْنا وَ نَمِیرُ أَهْلَنا وَ نَحْفَظُ أَخانا وَ نَزْدادُ کَیْلَ بَعِیرٍ ذلِکَ کَیْلٌ یَسِیرٌ (۶۵)

و هنگامی که بارهای خود را گشودند،دریافتند که سرمایه شان به آنها بازگردانده شده،گفتند:ای پدر(دیگر)چه می خواهیم؟ این سرمایه ی ماست که به ما باز گردانده شده و ما قوت و غذای خانوادۀ خود را فراهم و از برادرمان حفاظت می کنیم وبا(بردن او)یک بار شتر می افزاییم و این (پیمانه اضافی نزد عزیز)پیمانه ای ناچیز است.

نکته ها:

اشاره

شاید معنای آیه چنین باشد:این مقداری که گرفته ایم به جایی نمی رسد،اگر نوبت دیگر برویم،بار بیشتری می گیریم.

کلمه« نَمِیرُ »از«میر»یعنی مواد غذایی و« نَمِیرُ أَهْلَنا »یعنی به خانوادۀ خود غذا می رسانیم.

از جمله «نَزْدادُ کَیْلَ بَعِیرٍ» استفاده می شود که سهم هر نفر،یک بار شتر بوده که باید خود حاضر باشد و دریافت کند.

ص: ۱۱۸

پیام ها

۱ فرزنـدان یعقوب در کنار پدر و پیرامون او زندگی می کردند و برای تهیه آذوقه ی خانواده تلاش می کردند. «فَتَحُوا مَتاعَهُمْ ... یا أَبانا» ...

۲ هنر یوسـف،نـه فقـط انسـان بـودن کـه انسـان سـازی اسـت. «وَجَـدُوا بِضاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ» (بـه برادران حسـود و جفاکـار خود،مخفیـانه هـدیه می دهـد تـا زمینه را برای مراجعت آنهـا فراهم سـازد.قرآن می فرمایـد: «اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ» بـدی را با خوبی دفع کنید. (۱)) ۳ اگر از اوّل پول و بهای کالا گرفته نشود،خریـدار تحقیر می شود.اگر قصـد هدیه هست ابتدا پول اخذ شود،ولی به شـکل عاقلانه برگردانـده شود. «رُدَّتْ إِلَيْهِمْ» ۴ اگر خواستیـد کبوتران فراری را جـذب کنید،باید کمی دانه پخش کنیـد.(یوسف بهای غلّه را به آنان برگرداند تا جاذبه مراجعت آنان را زیاد کند) «بِضاعَتَهُمْ رُدَّتْ» ۵ مرد،مسئول تغذیه خانواده است. «نَمِيرُ أَهْلَنا» ۶ سهمیه بندی مواد غذایی در شرایط کمبود،کاری یوسفی است. «نَزْدادُ كَيْلَ بَعِيرٍ»

[سوره يوسف (۱۲): آيه ۶۶]

اشاره

قالَ لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونِ مَوْثِقاً مِنَ اَللّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ إِلاّ أَنْ يُحاطَ بِكُمْ فَلَمّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قالَ اَللّهُ عَلى ما نَقُولُ وَكِيلٌ (۶۶)

(پدر)گفت:من هرگز او را با شـما نخواهم فرسـتاد تا آنکه(با سوگند)به نام خدا،وثیقه ای محکم بیاورید که حتماً او را نزد من برگردانید،مگر آنکه همه شما گرفتار حادثه ای شوید.پس چون وثیقه خود را آوردند(پدر)گفت:

خداوند بر آنچه می گوییم وکیل است.

نکته ها:

اشاره

«موثق»یعنی آنچه مایه وثوق و اطمینان به قول طرف مقابل است که می تواند عهد،

۱- ۱) .فصّلت،۳۴.

سوگند و نذر باشد. «مَوْثِقاً مِنَ اللّهِ»

پیام ها

۱ به صرف خویشاوندی اکتفاء نکنید و قراردادها را محکم کنید. «لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَکُمْ حَتّی» ...

۲ ایمان به خدا و سوگند و نذر و عهد با او،قوی ترین پشتوانه بوده و هست. «مَوْثِقاً مِنَ اللّهِ» ۳ هر گاه از شخصی بدقولی و بدرفتاری دیدید،در نوبت بعد قرارداد را محکمتر کنید. «مَوْثِقاً» ۴ فرزند خود را به راحتی همراه دیگران نفرستید. «تُؤْتُونِ مَوْثِقاً مِنَ اللّهِ» ۵ در قراردادها،پیش بینی حوادث غیر مترقّبه و خارج از حیطه اختیار را بکنید.

«إِلاّ أَنْ یُحاطَ بِکُمْ»

(تکلیف خارج از توانایی،ممنوع است.) ۶ محکم کاری های قانونی و حقوقی،شما را از توکل به خداوند غافل نکند.

«اللّهُ عَلی ما نَقُولُ وَکِیلٌ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۶۷]

اشاره

وَ قالَ یا بَنِیَّ لا تَدْخُلُوا مِنْ بابٍ واحِدٍ وَ اُدْخُلُوا مِنْ أَبْوابٍ مُتَفَرِّقَهٍ وَ ما أُغْنِی عَنْکُمْ مِنَ اَللّهِ مِنْ شَیْءٍ إِنِ اَلْحُکْمُ إِلاّ لِلّهِ عَلَیْهِ تَوَکَّلْتُ وَ عَلَیْهِ فَلْیَتَوَکَّلِ اَلْمُتَوَکِّلُونَ (۶۷)

و(یعقوب)گفت:ای پسران من(چون به مصر رسیدید،همه)از یک دروازه (به شهر)وارد نشوید(تا توجّه مردم به شما جلب نشود)بلکه از دروازه های مختلف وارد شوید و(بدانید من با این سفارش)نمی توانم چیزی از(مقدّرات)خدا را از شما دور کنم.فرمان جز برای خدا نیست،تنها بر او توکّل می کنم و همه توکّل کنندگان(نیز)باید بر او توکّل نمایند.

نکته ها:

اشاره

حضرت یعقوب علیه السلام به هنگام سفر برادران به مصر چهار نکته توحیدی می گوید:

اوّل:« مٰا أُغْنِی عَنْکُمْ »،یعنی من با این سفارش ورود از چند در نمی توانم چیزی از مقدّرات خدا را از شما دور کنم.

دوّم:در آیه قبل فرمود:« إِلاّٰ أَنْ یُحٰاطَ بِکُمْ »،یعنی مگر آنکه همه شما به گونه ای که تصوّر نمی کردید گرفتار حادثه ای شوید.

سوّم:در آیه ی ۶۴ فرمود:« فَاللّٰهُ خَیْرٌ حٰافِظاً ».

چهارم:در آیه ۶۷ فرمود:« عَلَیْهِ تَوَکَّلْتُ ».

آری،رسول خدا صلی اللّٰه علیه و آله سراپا توجّه به خدا و توحید دارد،امّا فرزندان یعقوب در سفر تنها می گفتند:« وَ إِنّٰا لَهُ لَحٰافِظُونَ »یعنی ما خودمان برادرمان را حفظ می کنیم.در این گفتگوها سیمای موحّد مخلص،با افراد عادّی به زیبایی نشان داده می شود.

پیام ها

۱ عاطفه پدری حتّی نسبت به فرزندان خطاکار،از بین نمی رود. «یٰا بَنِیَّ» ۲ چاره اندیشی و تدبیر برای حفظ سلامت فرزندان،لازم است. «یٰا بَنِیَّ لاٰ تَدْخُلُوا» ...

۳ وقتی توصیه کننده عالم و آگاه است لازم نیست فرمانبر از فلسفه آن دستور آگاه باشد.(« لاٰ تَدْخُلُوا ...»را عمل کردند و فلسفه و راز آن را نپرسیدند)* ۴ از بهترین زمان های موعظه،در آستانه سفر است.یعقوب در آستانه ی سفر فرزندان به آنان گفت: «یٰا بَنِیَّ لاٰ تَدْخُلُوا مِنْ بٰابٍ وٰاحِدٍ» ۵ جلو حساسیّت ها،سوءظن ها و چشم زخم ها را بگیرید،ورود گروهی جوان به منطقه ی بیگانه،عامل سوء ظن و سعایت است. «لاٰ تَدْخُلُوا مِنْ بٰابٍ وٰاحِدٍ» ۶ لطف و قدرت خداوند را منحصر در یک راه نپندارید،دست او باز است و می تواند از هر طریقی شما را مدد رساند. «لاٰ تَدْخُلُوا مِنْ بٰابٍ وٰاحِدٍ» ۷ فقط بازدارنده و نهی کننده نباشید،بلکه راه حل نیز ارائه دهید. «لاٰ تَدْخُلُوا ...

وَ ادْخُلُوا»

۸ برای رسیدن به مقصود بایستی راههای مختلف را پیمود. «وَ ادْخُلُوا مِنْ أَبْوٰابٍ مُتَفَرِّقَةٍ» ۹ مدیر خوب باید علاوه بر برنامه ریزی،حساب احتمالات را بکند،زیرا انسان در اداره ی امور خود مستقل نیست.یعنی با همه محاسبات و دقّت ها باز هم دست خدا باز است و تضمینی برای انجام صد در صد محاسبات ما نیست.

«وَ مٰا أُغْنِی عَنْکُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَیْءٍ»

۱۰ در برابر مقدّرات حتمی خداوند،چاره ای جز تسلیم نیست. «مٰا أُغْنِی عَنْکُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَیْءٍ» ۱۱ حاکم مطلق هستی،خداوند است. «إِنِ الْحُکْمُ إِلاّٰ لِلّٰهِ» ۱۲ با توکّل زانوی اشتر ببند. «لاٰ تَدْخُلُوا ... عَلَیْهِ تَوَکَّلْتُ» ۱۳ هم احتیاط و محاسبه لازم است؛ «لاٰ تَدْخُلُوا» ...و هم توکل به خداوند ضروری است. «عَلَیْهِ تَوَکَّلْتُ» ۱۴ به غیر خداوند،توکل نکنید. «عَلَیْهِ تَوَکَّلْتُ» چرا که او به تنهایی کفایت می کند «وَ کَفیٰ بِاللّٰهِ وَکِیلاً» (۱)و بهترین وکیل است. «نِعْمَ الْوَکِیلُ» (۲)۱۵ یعقوب،هم خود توکل کرد و هم دیگران را با امر به توکل تشویق نمود.

«تَوَکَّلْتُ

... فَلْیَتَوَکَّلِ» ..

.

ص:۱۲۲

۱- ۱) .نساء،۸۱.

۲- ۲) .آل عمران،۱۷۳.

[سوره البقره (۲): آیه ۶۸]

اشاره

قالُوا ادْعُ لَنا رَبَّکَ یُبَیِّنْ لَنا ما هِیَ قالَ إِنَّهُ یَقُولُ إِنَّها بَقَرَهٌ لا فارِضٌ وَ لا بِکْرٌ عَوانٌ بَیْنَ ذلِکَ فَافْعَلُوا ما تُؤْمَرُونَ (۶۸)

و چون از همانجا که پدرشان دستورشان داده بود وارد(مصر)شدند، این کار در برابر اراده خداوند هیچ سودشان نبخشید،جز آنکه نیازی در دل یعقوب بود که عملی شد.(تنها اثر ورود از چند دروازه حفظ از چشم زخم و رسیدن برادران،به خصوص بنیامین به یوسف بود که عملی شد و اثر دیگری نداشت)و البتّه(یعقوب)بخاطر آنچه به او آموزش داده بودیم دارای علمی(فراوان)بود ولی بیشتر مردم آگاه نیستند.

نکته ها:

اشاره

در اینکه آرزوی درونی و حاجت یعقوب که برآورده شد چه بوده است احتمالاتی وجود دارد:

۱ رسیدن بنیامین به یوسف علیه السلام و خارج شدن یوسف از تنهایی،هر چند به صورت اتهام سرقت باشد.

۲ سرعت بخشیدن به وصال پدر و پسر که در آینده به آن اشاره خواهد شد.

۳ انجام وظیفه،بدون آنکه ضامن نتیجه ی آن باشد.حاجت یعقوب آن است که در مقدّمات کار کوتاهی نشود و از یک در وارد نشوند،ولی آنچه خواهد شد به دست خداوند است.

پیام ها

۱ تجربه های تلخ،انسان را با ادب می کند و سخنان بزرگان را می پذیرد. «وَ لَمّا دَخَلُوا مِنْ حَیْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ» ۲ اطاعت از پدر لازم و ارزشمند است. «دَخَلُوا مِنْ حَیْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ» ۳ اگر از بی ادبی افراد گفتید،از ادب آنان نیز بگویید. «دَخَلُوا ... أَبُوهُمْ» (اگر برادران قبلًا نسبت ضلالت به پدر می دادند،امروز تسلیم امر پدر شدند.) ۴ محاسبات و دقّت و برنامه ریزی ها با وجود اراده ی الهی کارساز است،آنجا که نخواهد کارساز نیست. «ما کانَ یُغْنِی عَنْهُمْ مِنَ اللّهِ مِنْ شَیْءٍ» ۵ یعقوب،بر مطالب و اسراری آگاه بود که مصلحت نمی دانست بازگو کند.

«حاجَهً فِی نَفْسِ یَعْقُوبَ»

ص :۱۲۳

۶ دعا و حاجت اولیای خدا،مستجاب می شود. «حاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضاها» ۷ علم انبیا از جانب خداوند است. «عَلَّمْناهُ» ۸ بیشتر مردم عالمان حقیقی را نمی شناسند. «عَلَّمْناهُ وَ لٰكِنَّ أَكْثَرَ النّاسِ لا يَعْلَمُونَ» ۹ بیشتر مردم،به اسباب و علل چشم می دوزند و از حاکمیّت خداوند و لزوم توکّل بر او ناآگاهند. «أَكْثَرَ النّاسِ لا يَعْلَمُونَ» ۱۰ معیار حقّ و باطل،تشخیص اکثریّت نیست. «أَكْثَرَ النّاسِ لا يَعْلَمُونَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۶۹]

اشاره

وَ لَمّا دَخَلُوا عَلىٰ يُوسُفَ آوىٰ إِلَيْهِ أَخاهُ قالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلا تَبْتَئِسْ بِما كانُوا يَعْمَلُونَ (۶۹)

وقتی(برادران)بر یوسف وارد شدند،او برادرش(بنیامین)را در نزد خود جای داده گفت:همانا من برادر تو هستم،پس از آنچه انجام می دهند اندوهگین مباش.

نکته ها:

اشاره

در تفاسیر آمده است که وقتی فرزندان یعقوب علیه السلام وارد مصر شدند،یوسف میزبان آنان شد و برای هر دو نفر،یک طبق غذا مقرر کرد.بنیامین در آخر تنها ماند.یوسف او را در کنار خودش نشاند و آن گاه برای هر دو نفر اتاقی قرار داد و باز بنیامین را هم اتاق خویش ساخت.

بنیامین از بی وفایی های برادران و جنایتی که درباره یوسف در سالهای قبل کرده بودند، سخن گفت.در اینجا بود که کاسه ی صبر یوسف لبریز شد و گفت:نگران مباش من همان یوسفم و چنان با تأکید گفت: «إِنِّي أَنَا أَخُوكَ» که جایی برای احتمال این سخن که«من جای برادرت باشم»نگذارد.

در مورد جمله «فَلا تَبْتَئِسْ بِما كانُوا يَعْمَلُونَ» دو معنی احتمال می رود:یا از عملکرد گذشته ی برادران اندوهگین مباش،یا از برنامه ای که غلامان برای نگاهداری تو دارند و پیمانه را در بار تو خواهند گذاشت تا در پیش من بمانی،نگران مباش.

ص: ۱۲۴

پیام ها

۱ برادرانی که دیروز به قدرت خود می بالیدند؛« نَحْنُ عُصْبَةٌ »اکنون باید برای تهیه آذوقه،با کمال تواضع آستانه یوسف را ببوسند. «دَخَلُوا عَلىٰ» ۲ کلام ها،طبقه بندی،محرمانه و علنی دارد.یوسف تنها به صورت محرمانه به بنیامین گفت: «إِنِّی أَنَا أَخُوكَ» (هر سخن جایی و هر نکته مقامی دارد.) ۳ در بعضی امور،تنها خواص را باید در جریان گذاشت. «فَلاٰ تَبْتَئِسْ» ۴ هر گاه به نعمتی رسیدید،تلخ کامی های گذشته را فراموش کنید.(یوسف و بنیامین به دیدار هم رسیدند،پس نگرانی های قبلی را باید فراموش کرد.) «فَلاٰ تَبْتَئِسْ» ...

۵ قبل از اجرای طرح و نقشه،باید بی گناه از نظر روحی آماده و توجیه باشد.(به بنیامین گفته شد که به نام سارق تورا نگاه می داریم نگران مباش.) «فَلاٰ تَبْتَئِسْ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۰]

اشاره

فَلَمّٰا جَهَّزَهُمْ بِجَهٰازِهِمْ جَعَلَ اَلسِّقٰايَةَ فِی رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا اَلْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسٰارِقُونَ (۷۰)

پس چون بارهای برادران را مجهّز و مهیا ساخت،ظرف آبخوری(گران قیمتی)را در خورجین برادرش(بنیامین)قرار داد،سپس منادی صدا زد؛ ای کاروانیان! قطعاً شما دزد هستید.

نکته ها:

اشاره

« اَلسِّقٰايَةَ »پیمانه ای است که در آن آب می نوشند.« رَحْلِ »به خورجین و امثال آن می گویند که روی شتر می گذارند.کلمه ی« اَلْعِيرُ »به معنی کاروانی که مواد غذایی حمل می کنند. (۱)

این چندمین باری است که یوسف طرح ابتکاری می دهد،یک بار بهای غلّه را در بار برادران گذاشت تا دوباره بازگردند و این بار ظرف قیمتی را در محموله برادر گذاشت تا او را

۱- ۱) .مفردات.

نزد خود نگاه دارد.

حضرت یوسف علیه السلام در مرحله ی قبل بضاعت را توسط غلامان در بار برادران گذارد، «اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِی رِحَالِهِمْ» ولی در سفر دوّم شخصاً سقایه را در بار بنیامین قرار داد.

(چون موضوع سرّی بود). «جَعَلَ السِّقَایَهَ فِی رَحْلِ أَخِیهِ» در تفاسیر آمده است که در جلسه دو نفره ای که یوسف و بنیامین با هم داشتند،یوسف از او پرسید آیا دوست دارد در نزد وی بماند.بنیامین اعلام رضایت کرد،ولی یادآور شد که پدرش از برادران تعهد گرفته که او را برگردانند.یوسف گفت:من راه ماندن تو را طرّاحی می کنم و لذا با موافقتِ بنیامین این نقشه کشیده شد.

نظیر فیلم ها،نمایش ها و صحنه های تئاتر که افراد در ظاهر و در شکل مجرم و گناهکار احضار و مخاطب می شوند و یا حتّی شکنجه می گردند،ولی آنها بخاطر توجیه قبلی و رضایت شخصی و مصلحت مهم تری آن را پذیرا شده اند.

سؤال:چرا در این ماجرا به بی گناهانی نسبت سرقت داده شد؟ پاسخ:بنیامین با آگاهی از این طرح و اتّهام،برای ماندن در نزد یوسف اعلام رضایت کرد و باقی برادران هر چند در یک لحظه ناراحت شدند،ولی بعد از بازرسی از آنها رفع اتهام گردید.

علاوه بر آنکه کارگزاران از اینکه یوسف خود پیمانه را در میان بار گذارده «جَعَلَ» خبر نداشتند و بطور طبیعی فریاد زدند: «إِنَّکُمْ لَسَارِقُونَ» پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله فرمودند:«لا کذب علی المصلح»کسی که برای اصلاح و رفع اختلاف دیگران دروغی بگوید،دروغ حساب نمی شود،و آن گاه حضرت این آیه را تلاوت فرمودند. (۱)

پیام ها

۱ گاهی صحنه سازی برای کشف ماجرایی جایز است و برای مصالح مهم تر، نسبت دادن سارق به بی گناهی که از قبل توجیه شده باشد،مانعی ندارد. (۲)«إِنَّکُمْ لَسَارِقُونَ»

۱- ۱) .تفسیر نور الثقلین.

۲- ۲) .تفسیر المیزان.

۲ اگر در میان گروهی یک نفر خلافکار باشد،مردم تمام گروه را خلافکار می نامند. «إِنَّكُمْ لَسارِقُونَ»

[سوره يوسف (۱۲): آيات ۷۱ تا ۷۲]

اشاره

قالُوا وَ أَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ ما ذا تَفْقِدُونَ (۷۱) قالُوا نَفْقِدُ صُواعَ الْمَلِكِ وَ لِمَنْ جاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَ أَنَا بِهِ زَعِيمٌ (۷۲)

(برادران يوسف)رو به ماموران كردند و گفتند:شما چه چيزى را گم كرده ايد.

گفتند:پيمانه و جام مخصوص شاه را گم كرده ايم و براى هر كس آن را بياورد،يک بار شتر(جايزه)است و من اين را ضمانت مى كنم.

نكته ها:

اشاره

كلمه ى« صُواعَ »و«سقايه»به يک معنى بكار رفته اند،پيمانه اى كه هم با آن آب مى خورند و هم گندم را كيل و اندازه مى كنند كه نشانه صرفه جويى،بهره ورى و استفاده چند منظوره از يک وسيله است.« صُواعَ »ظرفى است كه گنجايش يک صاع(حدود ۳ كيلو)گندم را دارد.

كلمه ى« حِمْلُ »به بار گفته مى شود.و كلمه«حمل»نيز به معناى بار است،امّا بارى كه پنهان باشد،مثل بارانى كه در دل ابر است يا فرزندى كه در شكم مادر است. (۱)

جمله ى «لِمَنْ جاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ» هر كس چنين كند من چنان پاداش مى دهم،در اصطلاح فقهى«جُعاله»ناميده مى شود كه داراى سابقه و اعتبار قانونى است.

پيام ها

۱ برادران با جمله ى «ما ذا تَفْقِدُونَ» توصيه كردند كه قبل از اثبات موضوع دزدى كسى را نبايد متهم كرد.

۲ جايزه تعيين كردن،از شيوه هاى قديمى است. «وَ لِمَنْ جاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ» ۳ جوايز بايد متناسب با افراد و زمان باشد.در زمان قحطى بهترين جايزه،يک

۱- ۱) .مفردات راغب.

بار شتر غلّه است. «حِمْلُ بَعِيرٍ» ۴ ضامن باید فرد معیّن و مشخّصی باشد. «وَ أَنَا بِهِ زَعِيمٌ» ۵ ضامن باید معتبر باشد. «وَ أَنَا بِهِ زَعِيمٌ» ۶ ضامن گرفتن برای جلب اطمینان،سابقه تاریخی دارد. «أَنَا بِهِ زَعِيمٌ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۳]

اشاره

قالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مٰا جِئْنٰا لِنُفْسِدَ فِي اَلْأَرْضِ وَ مٰا كُنّٰا سٰارِقِينَ (۷۳)

گفتند:به خدا سوگند شما می دانید که ما برای فساد در این سرزمین نیامده ایم و ما هرگز سارق نبوده ایم.

نکته ها:

اشاره

برادران یوسف گفتند:شما می دانید که ما برای سرقت و فساد به این منطقه نیامده ایم،در اینکه از کجا می دانستند،چند احتمال دارد:شاید با اشاره یوسف باشد که این گروه دزد نیستند.شاید هنگام ورود به منطقه گزینش شده بودند.آری برای ورود و خروج هیئت های بیگانه،مخصوصاً در شرایط بحرانی،باید دقت کرد تا مطمئن به اهداف مسافرین شد.

پیام ها

۱ حُسن سابقه،نشانه ای برای برائت است. «لَقَدْ عَلِمْتُمْ» ۲ دستگاه امنیّتی مصر قوی و کارآزموده بوده است و می دانست که این غافله برای فساد نیامده اند. «لَقَدْ عَلِمْتُمْ» ۳ دزدی و سرقت،یکی از مصادیق فساد در زمین است. «مٰا جِئْنٰا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَ مٰا كُنّٰا سٰارِقِينَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۴]

اشاره

قالُوا فَمٰا جَزٰاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كٰاذِبِينَ (۷۴)

(مأموران یوسف)گفتند:پس اگر دروغ گفته باشید،کیفرش چیست؟

نکته ها:

اشاره

به نظر می رسد طرّاح این سؤال حضرت یوسف است،چون می داند برادران طبق مقررات و قانون منطقه کنعان و نظر حضرت یعقوب اظهار نظر خواهند کرد.

پیام ها

۱ و جدان مجرم را برای تعیین کیفرش،به قضاوت بخوانید. «فَمٰا جَزٰاؤُهُ» ...

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۵]

اشاره

قٰالُوا جَزٰاؤُهُ مَنْ وُجِدَ فِی رَحْلِهِ فَهُوَ جَزٰاؤُهُ کَذٰلِکَ نَجْزِی اَلظّٰالِمِینَ (۷۵)

گفتند:کیفرش چنین است که هر کس پیمانه در بارش پیدا شود،خود او جزای سرقت است(که به عنوان گروگان یا برده در اختیار صاحب پیمانه قرار گیرد)ما(در منطقه کنعان)ظالم(سارق)را اینگونه کیفر می دهیم.

پیام ها

۱ مجازات سرقت در میان بعضی اقوام گذشته،بردگی سارق بوده است. «فَهُوَ جَزٰاؤُهُ» به گفته تفسیر مجمع البیان،مجازات سرقت،بردگی به مدّت یک سال بوده است.

۲ در قانون استثنا و تبعیض وجود ندارد،هر کس سارق بود برده خواهد شد.

«مَنْ وُجِدَ فِی رَحْلِهِ»

۳ با تفهیم جرم و بیان قانون و عقوبت آن،اعتراض متّهم را به حد اقل کاهش دهید. «جَزٰاؤُهُ مَنْ وُجِدَ» ...

۴ دلایل باید به گونه ای باشد که متهم نیز خود به راحتی اتهام را بپذیرد. «مَنْ وُجِدَ» ...

۵ وجود یک خلافکار در جمعی،دلیل بر خلافکار بودن همه نیست. «مَنْ وُجِدَ فِی رَحْلِهِ» ۶ کیفر خلافکار در کشور بیگانه می تواند طبق قانون خود او باشد،نه کشور

میزبان. «کَذٰلِکَ نَجْزِی الظّالِمِینَ» ۷ سرقت،نمونه ی بارز ستمکاری است.(«ظالم»بجای«سارق») «نَجْزِی الظّالِمِینَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۶]

اشاره

فَبَدَأَ بِأَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَها مِنْ وِعاءِ أَخِيهِ كَذٰلِكَ كِدْنا لِيُوسُفَ ما كانَ لِيَأْخُذَ أَخاهُ فِی دِينِ الْمَلِكِ إِلاّ أَنْ يَشاءَ اللّٰهُ نَرْفَعُ دَرَجاتٍ مَنْ نَشاءُ وَ فَوْقَ كُلِّ ذِی عِلْمٍ عَلِيمٌ (۷۶)

پس(از پذیرش کیفر،ماموران شروع به بازرسی کرده و)قبل از بارِ برادرش،به (بازرسی)بار سایر برادران پرداخت،سپس پیمانه را از بار برادرش بیرون آورد.

ما اینگونه برای یوسف تدبیر کردیم،زیرا طبق قانون شاه مصر،یوسف نمی توانست برادرش را بازداشت کند،مگر آنکه خدا بخواهد(که کیفر سارق در کنعان را مقدّمه بازداشت این برادر قرار می دهد.)ما هر کس را که بخواهیم(و لایق باشد)درجاتی بالا می بریم و برتر از هر صاحب دانشی،دانشوری است.

نکته ها:

اشاره

واژه«کید:»همه جا به معنی مذموم بکار نرفته است،«کید»به معنی طرح و نقشه نیز استعمال شده است. «کِدْنا» در موقع بازرسی،بنیامین چون از طرح و نقشه با خبر بود،آسوده خاطر بود،لذا در سراسر این ماجرا هیچ اعتراضی از او نقل نشده است و برای اینکه طرح مخفی بماند و موجب سوء ظن نشود،بازرسی را از بار دیگران شروع کردند تا نوبت به بنیامین رسید و چون در بار او پیدا شد،طبق قرار قبلی باید او در مصر می ماند.این طرح و نقشه الهی بود،چون یوسف با قوانین جاری مصر نمی توانست سارق را به عنوان گروگان نگهدارد.

پیام ها

۱ مأمورین اطلاعاتی باید به نوعی عمل کنند که موجب شک و ظن به آنها نشود.

«فَبَدَأَ بِأَوْعِيَتِهِمْ»

(در بازرسی،اوّل به سراغ بار بنیامین نرفتند،بلکه از دیگر

برادران دیگر شروع نمودند.) ۲ عملکرد کارکنان به عهده مسئولان گذاشته می شود. «فَبَدَأَ» (به حسب ظاهر یوسف شخصاً بازرسی نکرده،ولی قرآن می فرماید:او بازرسی را آغاز کرد.) ۳ بازرسی اموال متّهمان از سوی حاکم،مجاز است. «فَبَدَأَ بِأَوْعِيَتِهِمْ» ۴ فکر و ابتکار و چاره جویی،از امدادهای غیبی است. «كِدْنا» ۵ طرح های یوسف،الهامات الهی بود. «كِدْنا لِيُوسُفَ» ۶ حضور بنیامین نزد یوسف،به سود یوسف بود. «كَذٰلِكَ كِدْنا لِيُوسُفَ» ۷ احترام و مراعات قوانین،حتّی در نظام های غیر الهی لازم است. «مٰا كٰانَ لِيَأْخُذَ أَخٰاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ» ۸ سردمداران نیز بایستی به قانون وفادار و از آن تخلّف نکنند.(یوسف به قانون مصر پایبند بود،لذا برادر را نگه داشت) «لِيَأْخُذَ أَخٰاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ» ۹ مقام های معنوی،درجات و سلسله مراتب دارد. «نَرْفَعُ دَرَجٰاتٍ» ...

۱۰ علم و آگاهی،مایه ی برتری است. «نَرْفَعُ دَرَجٰاتٍ ... وَ فَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ» ۱۱ دانش بشری محدود است. «فَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ»

[سوره يوسف (۱۲): آيه ۷۷]

اشاره

قٰالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَأَسَرَّهٰا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَ لَمْ يُبْدِهٰا لَهُمْ قٰالَ أَنْتُمْ شَرٌّ مَكٰاناً وَ اَللّٰهُ أَعْلَمُ بِمٰا تَصِفُونَ (۷۷)

(برادران)گفتند:اگر او سرقت کند(جای تعجب نیست،زیرا)پیش از این نیز برادر او دزدی کرده بود.یوسف(این تهمت را)در دل خود پنهان داشت و(با آنکه ناراحت شده بود)به روی آنان نیاورد.(ولی)گفت:موقعیّت شما بدتر(از او)ست و خداوند به آنچه توصیف می کنید داناتر است.

پيام ها

۱ متّهم،یا انکار می کند و می گوید:من دزد نیستم؛ «مٰا كُنّٰا سٰارِقِينَ» یا کار خود را توجیه می کند و می گوید:دزد بسیار است. «فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ»

۲ حسود،حتّی بعد از دهها سال ضربه می زند. «فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ» ۳ اخلاق برادر،در برادر اثر می گذارد. «أَخٌ لَهُ» (اخلاق مادر،در فرزند اثر دارد.

بنیامین و یوسف از یک مادر بودند) ۴ آنجا که صفا نیست،اتّهام افراد زود پذیرفته می شود. «إِنْ یَسْرِقْ فَقَدْ» ...(بیرون آمدن پیمانه از بار او،دلیل بر سرقت نیست،ولی برادران چون علاقه ای به بنیامین نداشتند،کلمه سرقت را بکار گرفته و مسئله را مسلّم پنداشتند.) ۵ آنجا که صفا نیست،خلاف جزیی را کلی قلمداد می کنند.(« یَسْرِقْ »بجای « سَرَقَ »یعنی او همیشه این کاره بوده است.) ۶ برای رسیدن به هدف باید نیش هایی را تحمل کرد. «سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ» ۷ گاهی برای حفظ آبروی خود،به دیگران تهمت می زنند. «سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ» ۸ جوانمردی و سعهٔ صدر،رمز رهبری است. «فَأَسَرَّهٰا یُوسُفُ» ۹ رازها را فدای احساسات نکنیم.(یوسف از برادران نسبت دزد می شنید،ولی به خاطر مصلحت و حفظ را از خود را نگاه داشت) «فَأَسَرَّهٰا یُوسُفُ فِی نَفْسِهِ» ۱۰ افشاگری همیشه ارزش نیست. «وَ لَمْ یُبْدِهٰا لَهُمْ» ۱۱ حسد در حقّ برادر،دروغگویی و اتّهام بی مورد از جمله دلایل یوسف برای گفتنِ« شَرٌّ مَکٰاناً »به برادران بود.

۱۲ برادران یوسف،بر فرضِ سرقت پیمانه از سوی بنیامین،از او بدتر بودند، چون آنان برادر خود را دزدیده بودند. «أَنْتُمْ شَرٌّ مَکٰاناً»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۸]

اشاره

قٰالُوا یٰا أَیُّهَا اَلْعَزِیزُ إِنَّ لَهُ أَباً شَیْخاً کَبِیراً فَخُذْ أَحَدَنٰا مَکٰانَهُ إِنّٰا نَرٰاکَ مِنَ اَلْمُحْسِنِینَ (۷۸)

(برادران)گفتند:ای عزیز! همانا برای او پدری است پیر و سالخورده، پس یکی از ما را به جای او بگیر(و او را رها کن)،همانا ترا از نیکوکاران می بینیم.

نکته ها:

اشاره

وقتی برادران یوسف دیدنـد نگاهداشـتن بنیـامین قطعی شـد،با توجّه به تعهّـدی که به پـدر سپرده بودنـد و سابقه ای که درباره یوسف نزد پدر داشـتند،و احساس کردند برگشـتن بدون بنیامین بسیار تلخ است،تقاضای خود را با روان شناسی خاصی مطرح نمودند و شروع به التماس کردند و با بیان های عاطفی و محرک همچون،تو عزیز و قدرتمندی،تو از نیکوکارانی،او پدری پیر و سالخورده دارد،هر کدام از ما را خواستی به جای او بگیر،درصدد جلب بخشش او بر آمدند.

پیام ها

۱ مقدرات الهی،هر سنگدل و ستمگری را روزی به خاک مذلّت می نشاند.

آهنگ التماس در جمله؛ «یا أَیُّهَا الْعَزِیزُ.» ...

۲ تقوا پیشگانی که هواپرستان آنها را خوار کنند خداوند آنان را عزّت خواهد بخشید. «یا أَیُّهَا الْعَزِیزُ» ۳ یوسف حتّی در زمان اقتدارش،نیکوکاری در رفتار و منش او نمایان بود.

«نَراکَ مِنَ الْمُحْسِنِینَ»

۴ فراز و نشیب و حالات مختلف روزگار،سختی و آسانی،ضعف و قدرت، تغییری در احوال محسنان ایجاد نمی کند.(یوسف در همه جا و همه ی شرایط،نیکوکار توصیف شد) «إِنّا نَراکَ مِنَ الْمُحْسِنِینَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۷۹]

اشاره

قالَ مَعاذَ اَللّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلاّ مَنْ وَجَدْنا مَتاعَنا عِنْدَهُ إِنّا إِذاً لَظالِمُونَ (۷۹)

(یوسف)گفت:پناه به خدا از اینکه کسی را به جز آنکه متاعمان را نزد او یافته ایم،بگیریم.زیرا که در این صورت حتماً ستمگر خواهیم بود.

نکته ها:

اشاره

دقّت در کلمات یوسف علیه السلام،نشان از این دارد که نمی خواهد بنیامین را سارق معرّفی کند،لذا

نمی گوید:«وجدناه سارقا»بلکه می گوید:« وَجَدْنٰا مَتٰاعَنٰا عِنْدَهُ »متاع در بار او بود،نه آنکه قطعاً او سارق است.

اگر یوسف برادر دیگری را به جای بنیامین نگه می داشت،طرح به هم می خورد و برادران با او به عنوان یک دزد برخورد می کردند و انواع آزار و أذیّتها را روا می داشتند و آن کس که به جای بنیامین می ماند،احساس می کرد به ناحقّ گرفتار شده است.

پیام ها

۱ مراعات مقرّرات،بر هر کس لازم است و قانون شکنی حتّی برای عزیز مصر نیز ممنوع است. «مَعٰاذَ اللّٰهِ» ۲ نیکوکار قانون شکنی نمی کند. «مِنَ الْمُحْسِنِینَ. قٰالَ مَعٰاذَ اللّٰهِ» ...

۳ قاضی نباید تحت تأثیر احساسات قرار گیرد. «قٰالَ مَعٰاذَ اللّٰهِ» ۴ قضاوت کار حساسی است که باید در آن به خدا پناه برد. «مَعٰاذَ اللّٰهِ» ۵ یوسف علیه السلام در دو مکان به خدا پناه برد:یکی در خلوت زلیخا و یکی به هنگام قضاوت و حکم. «قٰالَ مَعٰاذَ اللّٰهِ» ۶ قانون شکنی،ظلم است.(نباید به درخواست این و آن مقرّرات را شکست.) «مَعٰاذَ اللّٰهِ أَنْ نَأْخُذَ» ۷ بی گناه نباید به جای گناهکار کیفر ببیند،هر چند خودش به اینکار رضایت داشته باشد. «مَعٰاذَ اللّٰهِ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۰]

اشاره

فَلَمّٰا اِسْتَیْأَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِیًّا قٰالَ کَبِیرُهُمْ أَ لَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبٰاکُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَیْکُمْ مَوْثِقاً مِنَ اَللّٰهِ وَ مِنْ قَبْلُ مٰا فَرَّطْتُمْ فِی یُوسُفَ فَلَنْ أَبْرَحَ اَلْأَرْضَ حَتّٰی یَأْذَنَ لِی أَبِی أَوْ یَحْکُمَ اَللّٰهُ لِی وَ هُوَ خَیْرُ اَلْحٰاکِمِینَ (۸۰)

پس چون از یوسف مأیوس شدند(که یکی را به جای دیگری بازداشت کند)،نجواکنان به کناری رفتند.(برادر)بزرگشان گفت:آیا نمی دانید که پدرتان برای برگرداندن او بر شما پیمان الهی گرفته و پیش از این نیز درباره یوسف کوتاهی کرده اید.پس من هرگز از این سرزمین نمی روم تا آنکه(یوسف عفو کند یا آنکه)پدرم به من اجازه دهد یا خدا در حقّ من حکمی کند و او بهترین داور و حاکم است.

نکته ها:

اشاره

« خَلَصُوا »یعنی گروه خود را از سایرین جدا کردند.« نَجِیًّا »یعنی به نجوی پرداختند.پس « خَلَصُوا نَجِیًّا »یعنی شورای محرمانه تشکیل دادند که چه بکنند.

پیام ها

۱ التماس ها و خواهش ها،شما را از اجرای احکام الهی و اعمال قاطعیّت باز ندارد. «فَلَمَّا اسْتَیْأَسُوا مِنْهُ» ۲ گناه موجب می شود دیگران از فرد دوری کرده برائت بجویند و حتّی رابطه خویشاوندی را نادیده بگیرند. «فَلَمَّا اسْتَیْأَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِیًّا» ۳ روزگاری همین برادران،قدرتمندانه مشورت می کردند که چگونه یوسف را از بین ببرند؛ «اقْتُلُوا یُوسُفَ أَوِ اطْرَحُوهُ أَرْضاً ... لاٰ تَقْتُلُوا ... أَلْقُوهُ» ...امروز کاسه التماس در دست گرفته و مشورت و نجوی می کنند که چگونه بنیامین را آزاد نمایند. «خَلَصُوا نَجِیًّا» ۴ در عدم حضور پدر مسئولیّت اعضای خانواده با برادر بزرگتر است. «قٰالَ کَبِیرُهُمْ» ۵ رعایت سلسله مراتب و موقعیّت سنّی در خانواده و جامعه لازم است. «قٰالَ کَبِیرُهُمْ» ۶ در حوادث تلخ و ناگوار،بزرگترها مسئول تر و شرمنده ترند. «قٰالَ کَبِیرُهُمْ»

ص: ۱۳۵

۷ عهـد و پیمـان هـا لازم الاجراء است. «أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقاً» ۸ پیمـان های سـخت و قراردادهای محکم،راه سوء اسـتفاده را می بندد. «أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقاً» ۹ خیـانت و جنایت تا آخر عمر وجـدان های سالم را آزار می دهـد. «وَ مِنْ قَبْلُ مٰا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ» ۱۰ تحصّن،یکی از شیوه های قدیمی برای رسیدن به مقصود است. «فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ» ۱۱ غربت،بهتر از شرمندگی است. «فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ» ۱۲ به خداوند خوش بین باشیم. «هُوَ خَيْرُ الْحٰاكِمِينَ»

[سوره يوسف (۱۲): آيه ۸۱]

اشاره

ارْجِعُوا إِلىٰ أَبِيكُمْ فَقُولُوا يٰا أَبٰانٰا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَ مٰا شَهِدْنٰا إِلاّٰ بِمٰا عَلِمْنٰا وَ مٰا كُنّٰا لِلْغَيْبِ حٰافِظِينَ (۸۱)

(برادر بزرگ گفت:من اینجا می مانم،ولی)شـما به سوی پدرتان برگردید، پس بگویید:ای پدر! همانا پسـرت دزدی کرده و ما جز به آنچه می دانستیم گواهی ندادیم و ما نگهبان(و آگاه به)غیب نبوده ایم.

پیام ها

۱ انسان،خودخواه است.در آنجا که می خواستند به گندم بیشتر برسند،گفتند:

«فَأَرْسِلْ مَعَنٰا أَخٰانٰا» (۱)برادر مـا را بـا مـا روانه کن،ولی امروز که تهمت در کـار است،گفتنـد: «ابْنَكَ» پسـر تو دزدی کرده و نگفتند:برادر ما.

۲ شـهادت و گواهی،بایـد بر اساس علم باشد. «مٰا شَهِدْنٰا إِلاّٰ بِمٰا عَلِمْنٰا» ۳ در پیمان ها و تعهـدات،بایـد برای حوادث پیش بینی نشده تبصره ای باز کرد.

«وَ مٰا كُنّٰا لِلْغَيْبِ

...

۱- ۱) .یوسف،۶۳.

۴ عذر خود را با کمال صراحت بگوئیم. «وَ مٰا کُنّٰا لِلْغَیْبِ حٰافِظِینَ»

[سوره يوسف (۱۲): آيه ۸۲]

اشاره

وَ سْئَلِ اَلْقَرْیَهَ اَلَّتِی کُنّٰا فِیهٰا وَ اَلْعِیرَ اَلَّتِی أَقْبَلْنٰا فِیهٰا وَ إِنّٰا لَصٰادِقُونَ (۸۲)

(اگر به حرف ما اطمینان نداری)از قریه ای که در آن بودیم و از کاروانی که در میانشان به اینجا رو آورده ایم،سؤال کن و بی شک ما راستگو هستیم.

نکته ها:

اشاره

«قریه»تنها به معنای روستا نیست،بلکه به محل اجتماع و مناطق مسکونی گفته می شود؛ خواه شهر باشد یا روستا.ضمناً« وَ سْئَلِ الْقَرْیَهَ »به معنی سؤال از اهل قریه است.

«عیر»به کاروانی گفته می شود که مواد غذایی حمل و نقل می کند.

برادران یوسف در گفتگو با پدر،در ماجرای کشته شدن یوسف توسط گرگ،دلیل نداشتند، ولی در اینجا برای حرف خود دو دلیل آوردند؛یکی سؤال از مردم مصر و یکی سؤال از کاروانیان که ما در میان آنان بودیم.علاوه بر آنکه در ماجرای قبل گفتند: «لَوْ کُنّٰا صٰادِقِینَ» و کلمه« لَوْ »نشانه تردید و دلهره و سستی است،ولی در این صحنه با کلمه« إِنّٰا »و حرف لام که در جمله« إِنّٰا لَصٰادِقُونَ »است نشان می دهند که قطعاً راست می گویند.

پيام ها

۱ سابقه ی بد و دروغ،در پذیرش سخنان انسان در تمام عمر ایجاد تردید می کند. «وَ سْئَلِ الْقَرْیَهَ» ۲ گواهی شهود عینی،راهی معتبر برای اثبات مدّعا می باشد. «وَ سْئَلِ الْقَرْیَهَ ...

وَ الْعِیرَ»

...

۳ امکان تبانی مجموعه ای بزرگ بر کذب،منتفی است. «وَ سْئَلِ الْقَرْیَهَ ... إِنّٰا لَصٰادِقُونَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۳]

اشاره

قالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْراً فَصَبْرٌ جَمِيلٌ عَسَى اَللّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعاً إِنَّهُ هُوَ اَلْعَلِيمُ اَلْحَكِيمُ (۸۳)

(یعقوب)گفت:(این چنین نیست)بلکه(بار دیگر)نفس شما(با نسبت دزدی به بنیامین یا تعیین کیفر گروگان گیری)مسئله را برای شما آراسته است، پس صبری نیکو(لازم است)امید است که خداوند همه برادران را با هم نزد من آورد،چرا که او قطعاً آگاه و حکیم است.

نکته ها:

اشاره

وقتی برادران،پیراهن آغشته به خون یوسف را با ظاهری غمگین و گریان حضور پدر آوردند و گفتند:یوسف را گرگ خورد.حضرت یعقوب گفت:« بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ »یعنی نفس شما این کار را در چشم شما زیبا جلوه داده است و من صبر جمیل می کنم.در اینجا نیز که دو فرزندش(بنیامین و پسر بزرگتر)از او جدا شده اند،همین جمله را تکرار می کند.شاید این سؤال مطرح شود در ماجرای یوسف برادران توطئه و خیانت کردند،ولی در ماجرای بنیامین این مسایل نبود،پس چرا کلام یعقوب در هر دو مورد یک لحن و یک عبارت است؟« بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْراً فَصَبْرٌ جَمِيلٌ » تفسیر المیزان اینگونه پاسخ می دهد:یعقوب می خواهد بگوید دوری این دو برادر نیز دنباله حرکت قبلی شما نسبت به یوسف است.یعنی تمام این صحنه ها،دنباله همان کار زشت شماست.ممکن است گفته شود که مراد یعقوب این است که شما در اینجا هم خیال می کنید بی تقصیرید و کارتان خوب بوده است،ولی شما مقصّرید زیرا:اوّلاً:چرا با دیدن پیمانه در بار برادرتان او را سارق دانستید؟ شاید کس دیگری این پیمانه را در بار گذاشته بود؟ ثانیاً:چرا زود برگشتید؟ باید تحقیق می کردید.ثالثاً چرا کیفر سارق را گروگان قرار دادید؟ (۱)امّا سخن صاحب المیزان مناسب تر است،چون پیدا شدن پیمانه در بار بنیامین،برای عموم مردم سبب علم به دزدی می شود و ماندن برادر بزرگتر در مصر نیز برای پیگیری کار یا جلب

ص: ۱۳۸

۱- ۱) .تفسیر نمونه.

عواطف و رحم بود و کیفری هم که ذکر شده،مجازات سارق در منطقه آنان بوده است.

بنا بر این در هیچ یک از سه مسئله،جلوه نفسانی نبود تا گفته شود: «بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ» صبر،گاهی از روی ناچاری و بیچارگی است،چنان که اهل دوزخ می گویند: «سَوٰاءٌ عَلَيْنٰا أَ جَزِعْنٰا أَمْ صَبَرْنٰا» صبر کردن و یا جزع کردن برای نجات ما اثری ندارد.و گاهی صبر آگاهانه و داوطلبانه و تسلیم رضای خداوند است که چهره این صبر در هر جایی با یک عنوان مطرح است؛صبر در میدان جهاد،شجاعت است.صبر در دنیا،زهد است.صبر در برابر گناه،تقواست.صبر در برابر شهوت،عفّت است و صبر در برابر مال حرام،ورع است.

تزیین و زیبانمایی زشتی ها،گاهی توسّط شیطان؛ «وَ إِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰانُ أَعْمٰالَهُمْ» (1)،گاهی به وسیله ی زرق و برق دنیا؛ «حَتّٰى إِذٰا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهٰا وَ ازَّيَّنَتْ» (2)و گاهی توسّط نفس انسان است. «سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ»

پیام ها

۱ نفس برای توجیه گناه،کارهای زشت را در نظر انسان زیبا جلوه می دهد.

«سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ»

۲ صبر،شیوه ی مردان خداست و صبر جمیل،صبری است که در آن سخنی بر خلاف تسلیم و رضای خداوند گفته نشود. (3)«فَصَبْرٌ جَمِيلٌ» ۳ هرگز از قدرت خداوند مأیوس نشویم. «عَسَى اللّٰهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ» ۴ یعقوب به زنده بودن سه فرزندش(یوسف،بنیامین،برادر بزرگتر)یقین داشت و به ملاقاتشان امیدوار بود. «أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعاً» ۵ برای قدرت الهی،حل مشکلات تازه و کهنه،یکسان است.خداوند می تواند یوسف دیروز و برادر امروز شما را یک جا دورهم گرد آورد. «جَمِيعاً» ۶ مؤمن،حوادث تلخ را نیز از حکمت خدا می داند. «الْحَكِيمُ» ۷ باور و توجّه به عالمانه و حکیمانه بودن افعال الهی،آدمی را به صبر و شکیبایی

۱- ۱) .انفال،۴۸.

۲- ۲) .یونس،۲۴.

۳- ۳) .تفسیر نور الثقلین.

در حوادث دشوار وادار می کند. «فَصَبْرٌ جَمِیلٌ، إِنَّهُ هُوَ الْعَلِیمُ الْحَکِیمُ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۴]

اشاره

وَ تَوَلّٰی عَنْهُمْ وَ قٰالَ یٰا أَسَفیٰ عَلیٰ یُوسُفَ وَ ابْیَضَّتْ عَیْنٰاهُ مِنَ اَلْحُزْنِ فَهُوَ کَظِیمٌ (۸۴)

یعقوب از فرزنـدان روی گردانـد و گفت:ای دریغـا بر یوسف،پس انـدوه خود را فرو می خورد(تا آنکه)دو چشـمش از انـدوه سفید(و نابینا)شد.

نکته ها:

اشاره

کلمه«اسف»به معنای حزن و اندوه همراه با غضب است.یعقوب بر چشم گریه،و بر زبان «یٰا أَسَفیٰ »و در دل حزن داشت.

در روایتی از امام باقر علیه السـلام نقل شده است که فرمود:پدرم علیّ بن الحسین علیهما السلام بیست سال بعد از حادثه کربلا به هر مناسبتی گریه می کرد.سؤال کردند چرا این همه گریه می کنید؟ فرمود:یعقوب یازده پسر داشت یکی غائب شد،با اینکه زنـده بود،از گریه چشـمانش را از دست داد،ولی من در برابر چشـمان خود دیـدم پـدر و برادرها و هفـده نفر از خانـدان نبوّت شهید شدند،چگونه گریه نکنم؟

پیام ها

۱ حسـدورزی،یـک عمر تحقیر به همراه دارد. «وَ تَوَلّٰی عَنْهُمْ» ۲ آنها می خواسـتند با حـذف یوسف،خود محبوب پـدر شوند؛ «یَخْلُ لَکُمْ وَجْهُ أَبِیکُمْ» ولی حسـادت،قهر پـدر را شامـل حال آنها کرد. «تَوَلّٰی عَنْهُمْ» ۳ یعقـوب می دانست که بر فرزنـد دیگر ظلم نشده است،ظلم بر یوسف رفته است. «یٰا أَسَفیٰ عَلیٰ یُوسُفَ» ۴ غصّه و گریه،گاهی موجب نابینایی می شود. «ابْیَضَّتْ عَیْنٰاهُ مِنَ الْحُزْنِ» ۵ ندبه و گریه و سوز و عشق،نیاز به شناخت دارد.(یعقوب آشنا به یوسف است که از سوز نابینا می شود.)

۶ اهمیّت مصائب،بر محور شخصیّت افراد است.(ظلم به یوسف با ظلم به دیگران فرق دارد،نام یوسف برده می شود نه دو برادر دیگر.) ۷ گریه،غم و اندوه در فراق عزیزان،جایز است. «وَ ابْیَضَّتْ عَیْنٰاهُ مِنَ الْحُزْنِ» ۸ تحمّل انسان حدّی دارد و روزی لبریز می شود. «وَ ابْیَضَّتْ عَیْنٰاهُ مِنَ الْحُزْنِ» ۹ فرو بردن خشم،از صفات مردان الهی و کاری شایسته است. «فَهُوَ کَظِیمٌ» ۱۰ گریه و غم،منافاتی با کظم غیظ و صبر ندارد. «فَصَبْرٌ جَمِیلٌ، یٰا أَسَفیٰ، فَهُوَ کَظِیمٌ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۵]

اشاره

قٰالُوا تَاللّٰهِ تَفْتَؤُا تَذْکُرُ یُوسُفَ حَتّٰی تَکُونَ حَرَضاً أَوْ تَکُونَ مِنَ الْهٰالِکِینَ (۸۵)

(فرزندان یعقوب به پدرشان)گفتند:به خدا سوگند تو پیوسته یوسف را یاد می کنی،تا آنکه بیمار و لاغر شوی و(یا مشرف به مرگ و)از بین بروی.

نکته ها:

اشاره

« حَرَضاً »،به شخصی گویند که عشق یا اندوه و حزن،او را فرسوده کرده باشد.

پیام ها

۱ یوسف ها همواره باید در یادها باشند. «تَفْتَؤُا تَذْکُرُ یُوسُفَ» (اولیای خدا در دعای ندبه،یوسف زمان را صدا می زنند و گریه می کنند.) ۲ اگر می خواهید ببینید چقدر کسی را دوست دارید،ببینید چقدر به یاد او هستید. «تَفْتَؤُا تَذْکُرُ یُوسُفَ» ۳ آن که یوسف را می شناسد،سوزی دارد که افراد عادّی آن را درک نمی کنند.

«تَذْکُرُ یُوسُفَ حَتّٰی تَکُونَ حَرَضاً»

۴ مسایل روحی و روانی،در جسم اثر می گذارد. «حَرَضاً أَوْ تَکُونَ مِنَ الْهٰالِکِینَ» (فراق می تواند انسان را بشکند و یا بکشد،تا چه رسد به داغ و مصیبت.) ۵ حساب عاطفه پدری،از علاقه های عادّی جداست. «تَکُونَ مِنَ الْهٰالِکِینَ»

[سوره يوسف (١٢): آيه ٨۶]

اشاره

قٰالَ إِنَّمٰا أَشْكُوا بَثِّي وَ حُزْنِي إِلَى اَللّٰهِ وَ أَعْلَمُ مِنَ اَللّٰهِ مٰا لاٰ تَعْلَمُونَ (٨۶)

(يعقوب)گفت:من ناله(آشكار)و حزن(پنهان)خود را فقط به خدا شكايت مى برم و از(عنايت و لطف)خداوند چيزى را مى دانم كه شما نمى دانيد.

نكته ها:

اشاره

«بث»به حزن شديد گفته مى شود كه گويا شدّت آن باعث شده كه دارنده اش نتواند آن را بيان كند.

حضرت آدم از كار خود به درگاه خدا ناله نمود؛ «قٰالاٰ رَبَّنٰا ظَلَمْنٰا أَنْفُسَنٰا» (١)و حضرت ايّوب از بيمارى خود؛ «أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ» (٢)و حضرت موسى از فقر و ندارى؛ «رَبِّ إِنِّي لِمٰا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ» (٣)و حضرت يعقوب از فراق فرزند. «إِنَّمٰا أَشْكُوا بَثِّي وَ حُزْنِي»

پيام ها

١ آنچه مذموم است،يا سكوتى است كه بر قلب و اعصاب فشار مى آورد و سلامت انسان را به مخاطره مى اندازد و يا ناله و فرياد در برابر مردم است كه موقعيّت انسان را پايين مى آورد،امّا شكايت بردن به نزد خداوند مانعى ندارد.

«إِنَّمٰا أَشْكُوا

... إِلَى اللّٰهِ» ٢ موحّد،درد دل خود را تنها با خدا در ميان مى گذارد. «إِنَّمٰا أَشْكُوا ... إِلَى اللّٰهِ» دست حاجت چو برى،نزد خداوندى بر ٣ افراد ظاهربين از كنار حوادث به راحتى مى گذرند،ولى انسان هاى ژرف نگر آثار و حوادث را تا قيامت مى بينند. «أَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ» ...

١- ١) .اعراف،٢٣.

٢- ٢) .انبياء،٨٣.

٣- ٣) .قصص،٢۴.

۴ یعقوب به زنده بودن یوسف و سرآمدن فراقش و به حقایقی درباره ی خدا و صفات او آگاه بود که بر دیگران پوشیده بود. «أَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مٰا لاٰ تَعْلَمُونَ» ۵ شاید« مٰا لاٰ تَعْلَمُونَ »همان رؤیای یوسف باشد که یعقوب در آغاز آن را تعبیر کرده بود.

[سوره يوسف (۱۲): آيه ۸۷]

اشاره

يٰا بَنِيَّ اِذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَ أَخِيهِ وَ لاٰ تَيْأَسُوا مِنْ رَوْحِ اَللّٰهِ إِنَّهُ لاٰ يَيْأَسُ مِنْ رَوْحِ اَللّٰهِ إِلاَّ اَلْقَوْمُ اَلْكٰافِرُونَ (۸۷)

ای پسرانم!(بار دیگر به مصر)بروید و از یوسف و برادرش جستجو کنید و از رحمت خداوند مأیوس نشوید،حقّ این است که جز گروه کافران،از رحمت خداوندی مأیوس نمی شوند.

نکته ها:

اشاره

«تحسس»جستجوی چیزی از راه حس است.«تجسس»به جستجو کردن در مورد بدی ها و«تحسس»به جستجو کردن در مورد خوبی ها گفته می شود.

به تعبیر راغب،« رَوْحِ »و«روح»به معنای جان است،ولی« رَوْحِ »در موارد فَرَج و رحمت به کار می رود،گویا با گشایش گره و مشکل،جان تازه ای در انسان دمیده می شود.

در تفسیر تبیان آمده است:روح از ریح است،همان گونه که انسان با وزش باد احساس راحتی می کند با رحمت الهی نیز انسان شادمان می گردد.

بر اساس روایات،یأس از رحمت خدا،از گناهان کبیره است. (۱)

پیام ها

۱ پدر نباید با فرزندانش قطع رابطه ی دائمی کند. «وَ تَوَلّٰى عَنْهُمْ ... يٰا بَنِيَّ» ۲ شناخت،نیاز به حرکت دارد. «اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا» ۳ رسیدن به لطف الهی،با تنبلی سازگار نیست. «اذْهَبُوا، وَ لاٰ تَيْأَسُوا»

۱- ۱) .من لا یحضره الفقیه،باب معرفه الکبائر.

۴ اولیای خدا،هم خود مأیوس نمی شوند هم دیگران را از یأس باز می دارند.

«لا تَیْأَسُوا»

۵ یأس،نشانه ی کفر است. «لا یَیْأَسُ ... إِلاَّ الْقَوْمُ الْکافِرُونَ» زیرا مأیوس شده،در درون خود می گوید:قدرت خدا تمام شده است.

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۸]

اشاره

فَلَمّا دَخَلُوا عَلَیْهِ قالُوا یا أَیُّهَا الْعَزِیزُ مَسَّنا وَ أَهْلَنَا الضُّرُّ وَ جِئْنا بِبِضاعَهٍ مُزْجاهٍ فَأَوْفِ لَنَا الْکَیْلَ وَ تَصَدَّقْ عَلَیْنا إِنَّ اللّهَ یَجْزِی الْمُتَصَدِّقِینَ (۸۸)

پس هنگامی که(مجدداً)بر یوسف وارد شدند،گفتند:ای عزیز! قحطی ما و خاندان ما را فراگرفته و(برای خرید گندم)بهای اندکی با خود آورده ایم، (اما شما کاری به پول اندک ما نداشته باش)سهم ما را بطور کامل وفا کن و بر ما ببخش،زیرا که خداوند کریمان و بخشندگان را پاداش می دهد.

نکته ها:

اشاره

«بضاعت»به مالی گویند که عنوان«بها»به خود بگیرد.« مُزْجاهٍ »از ریشه ی«ازجاء»به معنای طرد کردن است.از آنجایی که معمولاً فروشندگان بهای کم را برمی گردانند، «بضاعت مزجاه»گفته شده است.

برخی از مفسران گفته اند:مراد از« تَصَدَّقْ عَلَیْنا »درخواست بازگرداندن بنیامین است.

در روایات آمده است:یعقوب نامه ای برای یوسف نوشت که محتوای آن تجلیل از یوسف، بیان قحطی کنعان،تقاضای آزادی بنیامین و تبرئه فرزندان از سرقت بود و به همراه فرزندان برای یوسف فرستاد.وقتی یوسف در مقابل برادران آن نامه را خواند،بوسید و بر چشم گذاشت و گریه ای کرد که قطرات اشک بر لباسش نشست.

برادران که هنوز یوسف را نمی شناختند شگفت زده بودند که این همه احترام به پدر ما برای چیست؟ کم کم برق امیدی در دل آنها روشن شد.خنده یوسف را چون دیدند،با خود گفتند

ص:۱۴۴

نکند او یوسف باشد. (۱)

پیام ها

۱ برای یعقوب،یوسف مطرح است؛ «فَتَحَسَّسُوا مِنْ یُوسُفَ» ولی برای فرزندان گندم. «فَأَوْفِ لَنَا الْکَیْلَ» ۲ تحقیر کنندگان،روزی تحقیر می شوند.فرزندانی که با غرور می گفتند: «نَحْنُ عُصْبَهٌ» ما قوی هستیم، «سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ» برادر ما دزد بود، «إِنَّ أَبانا لَفِی ضَلالٍ» پدر ما در گمراهی آشکار است،امروز با حقارت می گویند: «مَسَّنا وَ أَهْلَنَا الضُّرُّ» ۳ برای درخواست کمک و مساعدت،فرهنگ خاصّی لازم است:

الف:تجلیل از کمک کننده. «أَیُّهَا الْعَزِیزُ» ب:بیان حال و نیاز خود. «مَسَّنا وَ أَهْلَنَا الضُّرُّ» ج:کمبود بودجه(فقر مالی). «بِبِضاعَهٍ مُزْجاهٍ» د:ایجاد انگیزه در کمک کننده. «وَ تَصَدَّقْ عَلَیْنا إِنَّ اللّهَ یَجْزِی الْمُتَصَدِّقِینَ» ۴ فقر و نیاز،انسان را ذلیل می کند. «مَسَّنا وَ أَهْلَنَا الضُّرُّ» آنچه شیران را کند روبَه مزاج احتیاج است احتیاج است احتیاج

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۹]

اشاره

قالَ هَلْ عَلِمْتُمْ ما فَعَلْتُمْ بِیُوسُفَ وَ أَخِیهِ إِذْ أَنْتُمْ جاهِلُونَ (۸۹)

(یوسف)گفت:آیا دانستید با یوسف و برادرش چه کردید آن گاه که شما نادان بودید.

نکته ها:

اشاره

در یک سؤال ممکن است اهداف گوناگونی نهفته باشد،اهدافی مثبت و سازنده و یا منفی و آزاردهنده،سؤال یوسف که پرسید آیا می دانید با یوسف و برادرش چه کردید؟،ممکن است

۱- ۱) .تفسیر نمونه.

برای این باشد که من ماجرا را می دانم.یا اینکه ممکن است هدف از سؤال این باشد که کار بدی کردید،توبه کنید و ممکن است هدفش تشفّی خاطر بنیامین باشد که در جلسه حضور دارد و ممکن است هدفش سرزنش و توبیخ و ملامت یا به رخ کشیدن عزّت خود و یا سرزنش به اینکه با این همه جنایت چرا امید تصدّق دارید؟ در میان غرض هایی که مطرح شد،سه مورد اوّل با مقام یوسف سازگاری دارد،ولی باقی موارد با فتوّت و کرامتی که آیات بعد از یوسف گزارش می کند،همخوانی ندارند.او علی رغم اینکه نسبت دزدی شنید،چیزی نگفت و سرانجام کار به برادران گفت: «لاٰ تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ» جهل،تنها به معنای ندانستن نیست،بلکه غلبه هوسها نوعی بی توجّهی است.انسان گناهکار هر چند عالم باشد،جاهل است چون توجّه ندارد و آتش دوزخ را برای خود می خرد.

پیام ها

۱ پرونده خطاها و گناهان روزی گشوده خواهد شد. «هَلْ عَلِمْتُمْ مٰا فَعَلْتُمْ» ۲ فتوّت در آن است که جزئیات خلاف مطرح نشود. «مٰا فَعَلْتُمْ» ۳ وقتی به قدرت رسیدید،دیگر مظلومان را فراموش نکنید. «مٰا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَ أَخِيهِ» ۴ فتوّت در آن است که راه عذر به خطاکار تلقین شود. «إِذْ أَنْتُمْ جٰاهِلُونَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۹۰]

اشاره

قٰالُوا أَ إِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ قٰالَ أَنَا يُوسُفُ وَ هٰذٰا أَخِي قَدْ مَنَّ اَللّٰهُ عَلَيْنٰا إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَ يَصْبِرْ فَإِنَّ اَللّٰهَ لاٰ يُضِيعُ أَجْرَ اَلْمُحْسِنِينَ (۹۰)

گفتند:آیا تو خود(همان)یوسفی؟ گفت:(آری)من یوسفم و این برادر من است.به تحقیق خداوند بر ما منت گذاشت.زیرا که هر کس تقوا و صبر پیشه کند،پس همانا خداوند پاداش نیکوکاران را تباه نمی کند.

نکته ها:

اشاره

هر چه زمان می گذشت،برادران مبهوت تر شدند که چرا عزیز مصر در برابر نامه ی پدرشان

گریه کرد!؟ عزیز از کجا ماجرای یوسف را می داند؟ راستی قیافه او به یوسف شباهت زیادی دارد! نکند او یوسف باشد،چه بهتر که از خودش بپرسیم.اگر یوسف نبود به ما دیوانه نمی گویند؟ و اگر یوسف بود از شرمندگی چه می کنیم؟ هیجان سراسر وجود برادران را گرفته بود.بالاخره طلسم سکوت را با سؤالِ آیا تو یوسفی،شکستند.

در اینجا چه صحنه ای پیش آمد؟ و کدام نقاش می تواند سیمایی از شرمندگی و شادی و گریه و در آغوش کشیدن را تصویر کند؟ خدا می داند و بس.

باید شرایط طوری فراهم شود که مردم سؤال کنند و برای رشد و تربیت،انگیزه آنان را بالا برد.در برادران یوسف دائماً انگیزه برای جستجو و سؤال زیاد می شد.با خود می گفتند:چرا اصرار داشت بنیامین را به همراه خود بیاوریم؟ چرا پیمانه در بار ما پیدا شد؟ چرا پول ما را در نوبت اوّل برگرداند؟ او از کجا داستان یوسف را می داند؟ نکند دیگر به ما غلّه ندهد؟ وقتی این هیجانات در روح آنها اوج گرفت،پرسیدند:آیا تو یوسف هستی؟ گفت:بله....

امام صادق علیه السلام فرمودند:به تحقیق در حضرت قائم علیه السلام سنتی از یوسف است...مردم حضرت را نمی شناسند تا اینکه خداوند اذن دهد که خود را معرفی کند. (۱)

پیام ها

۱ گذشت تاریخ و حوادث تلخ و شیرین،رابطه ها و شناخت ها را تغییر می دهد.

«أَ إِنَّکَ لَأَنْتَ یُوسُفُ»

۲ اولیای خدا،همه ی نعمت ها را از او می دانند. «مَنَّ اللّهُ عَلَیْنا» ۳ اجر صبر و تقوا،در دنیا نیز داده می شود. «أَنَا یُوسُفُ ... مَنْ یَتَّقِ وَ یَصْبِرْ» ...

۴ کسی لایق زمامداری و حکومت است که در برابر حوادث،حسادت ها، شهوت ها،تحقیرها،زندان ها،تبلیغات سوء و...امتحان داده باشد. «مَنْ یَتَّقِ وَ یَصْبِرْ» ...

۵ از حساس ترین اوقات،برای تبلیغ استفاده کنید.(موقعی که برادران از کار

۱- ۱) .بحار،ج ۱۲،ص ۲۸۳.

خود شرمنده و آماده پذیرش سخن یوسف اند او می گوید: «مَنْ یَتَّقِ وَ یَصْبِرْ» ...) ۶ لطف خداوند،حکیمانه و بر طبق ملاک ها و معیارها است. «مَنْ یَتَّقِ وَ یَصْبِرْ فَإِنَّ اللّٰهَ» ...

۷ صبر و تقوا،زمینه عزّت است. «مَنْ یَتَّقِ وَ یَصْبِرْ فَإِنَّ اللّٰهَ لاٰ یُضِیعُ» ...

۸ تقوا و صبر از ویژگی های محسنان است. «مَنْ یَتَّقِ وَ یَصْبِرْ فَإِنَّ اللّٰهَ لاٰ یُضِیعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِینَ» ۹ یکی از سنت های الهی،حکومت صالحان است. «لاٰ یُضِیعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِینَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۹۱]

اشاره

قٰالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ آثَرَکَ اَللّٰهُ عَلَیْنٰا وَ إِنْ کُنّٰا لَخٰاطِئِینَ (۹۱)

(برادران)گفتند:به خدا قسم،که خداوند ترا بر ما برتری داده است و قطعاً ما خطاکار بوده ایم.

نکته ها:

اشاره

«ایثار»به معنای برتری دادن دیگران بر خود است.برادران یوسف در اثر تفکر غلط« نَحْنُ عُصْبَهٌ »،دست به کار غلطی زدند و گفتند:او را به چاه افکنید؛« أَلْقُوهُ فِی غَیٰابَتِ الْجُبِّ ».

خداوند آنها را در تنگنا گذاشت تا جایی که برای سیر کردن شکم التماس کنند؛« مَسَّنٰا وَ أَهْلَنَا الضُّرُّ »پس اعتراف کردند که نقشه ما خراب از آب در آمد؛« کُنّٰا لَخٰاطِئِینَ »سپس آن تفکر غلط،تبدیل به پذیرش یک واقعیّت شد که؛ «لَقَدْ آثَرَکَ اللّٰهُ عَلَیْنٰا» برادران یوسف چند بار به صیغه« تَاللّٰهِ »قسم یاد کرده اند:

۱ «تَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مٰا جِئْنٰا لِنُفْسِدَ فِی الْأَرْضِ» به خدا سوگند شما خود می دانید که ما برای فساد و سرقت به سرزمین شما نیامده ایم.

۲ «تَاللّٰهِ تَفْتَؤُا تَذْکُرُ یُوسُفَ» به پدر گفتند:به خدا سوگند تو دائماً یوسف یوسف می کنی.

۳ «تَاللّٰهِ إِنَّکَ لَفِی ضَلاٰلِکَ الْقَدِیمِ» پدرجان به خدا سوگند تو در علاقه افراطی به یوسف، گرفتار انحراف گذشته شده ای.

۴ «تَاللّٰهِ لَقَدْ آثَرَکَ اللّٰهُ عَلَیْنٰا» به یوسف گفتند:به خدا قسم خداوند تو را بر ما برتری داد.

پیام ها

۱ اگر از روی حسادت به کمالات و برتری های دیگران اعتراف نکنیم،با فشار و ذلّت به آنها اقرار خواهیم کرد. «لَقَدْ آثَرَكَ اللّهُ عَلَيْنا» ۲ در برابر اراده خدا،نمی توان ایستادگی کرد. «آثَرَكَ اللّهُ عَلَيْنا» ۳ در روز توانایی،به گونه ای عمل نکنیم که در روزگار ضعف شرمنده شویم. «وَ نَحْنُ عُصْبَةٌ ... وَ إِنْ كُنّا لَخاطِئِينَ» ۴ اعتراف به خطا،زمینه را برای عفو و بخشش فراهم می کند. «إِنْ كُنّا لَخاطِئِينَ»

[سوره يوسف (۱۲): آیه ۹۲]

اشاره

قالَ لا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللّهُ لَكُمْ وَ هُوَ أَرْحَمُ الرّاحِمِينَ (۹۲)

(یوسف)گفت:امروز بر شما توبیخ و ملامتی نیست،خداوند شما را می بخشد و او مهربان ترین مهربانان است.

نکته ها:

اشاره

« تَثْرِيبَ »به معنای توبیخ،گناه شمردن و ملامت زیاد است.

روز فتح مکّه مشرکان به کعبه پناهنده شده بودند،عمر گفت:ما امروز انتقام خواهیم گرفت.

پیامبر صلی اللّه علیه و آله فرمود:امروز روز مرحمت است و از مشرکان پرسید:گمان شما امروز نسبت به من چیست؟ گفتند:خیر است،تو برادر کریم ما هستی.

پیامبر صلی اللّه علیه و آله فرمود:امروز کلام من همان کلام یوسف است؛ «لا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ» عمر گفت:من از حرف خودم شرمنده ام. (۱)

علی علیه السلام می فرمایند:«اذا قدرت علی عدوک فاجعل العفو عنه شکرا للقدره علیه»هر گاه بر دشمن خود پیروز شدی شکر آن را،عفو دشمن قرار بده. (۲)

در حدیث می خوانیم:دل جوان رقیق تر است.سپس امّا این آیه را تلاوت فرمودند:یوسف چون نسبت به پدر و برادران جوان تر بود،فوری برادران را بخشید. (۳)

۱- ۱) .تفسیر قرطبی.

۲- ۲) .نهج البلاغه،حکمت ۱۱.

۳- ۳) .بحار،ج ۱۲،ص ۲۸۰.

پیام ها

۱ سعه صدر،ابزار و وسیله ی ریاست است. «لا تَثْرِیبَ عَلَیْکُمُ الْیَوْمَ» ۲ همین که خلافکار اعتراف کرد،بپذیرید واو را خجل نکنید. «إِنّا کُنّا خاطِئِینَ. قالَ لا تَثْرِیبَ عَلَیْکُمُ» ۳ گذشت خود را به همه اعلام کنید تا دیگران هم سرزنش نکنند. «لا تَثْرِیبَ عَلَیْکُمُ» ۴ یوسف علیه السلام به بازسازی روحی روانی برادران گنهکار پرداخت،ما نیز چنین کنیم. «لا تَثْرِیبَ» ...

۵ گذشت و عفو از مردم باید فوری باشد. «الْیَوْمَ» ۶ عفو در اوج عزّت و قدرت،سیره اولیای خداست. «لا تَثْرِیبَ عَلَیْکُمُ الْیَوْمَ» ۷ فتوت را از یوسف بیاموزیم که هم حقّ خود را بخشید و هم از خداوند طلب آمرزش و عفو می کند. «لا تَثْرِیبَ ... یَغْفِرُ اللّهُ» ۸ آنجا که بنده می بخشد از خداوند که ارحم الراحمین است چه انتظاری جز عفو داریم. «یَغْفِرُ اللّهُ لَکُمْ» ۹ بخشیدن شرمندگان،سیره ی الهی است.(یَغْفِرُ در قالب مضارع آمده است.) ۱۰ عفو خداوند،شامل کسانی هم که سالها موجب آزار دو پیامبر او(یوسف و یعقوب)شده اند،می شود. «وَ هُوَ أَرْحَمُ الرّاحِمِینَ» ۱۱ گذشت ستم دیدگان از ظالمین،زمینه ساز شمول مغفرت الهی است،ولی در آمرزش او به مغفرت و رحمت الهی نیز منوط است. «لا تَثْرِیبَ عَلَیْکُمُ ... یَغْفِرُ اللّهُ لَکُمْ وَ هُوَ أَرْحَمُ الرّاحِمِینَ» ۱۲ توصیف خداوند به مغفرت و رحمت،(مانند «أَرْحَمُ الرّاحِمِینَ »)از آداب دعا و استغفار است.

ص: ۱۵۰

[سوره يوسف (١٢): آيه ٩٣]

اشاره

اِذْهَبُوا بِقَمِيصِي هٰذٰا فَأَلْقُوهُ عَلىٰ وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيراً وَ أْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ (٩٣)

(يوسف گفت:)اين پيراهن مرا ببريد و آن را بر صورت پدرم بيفكنيد(تا)بينا شود و همه كسان خود را نزد من بياوريد.

نكته ها:

اشاره

در داستان حضرت يوسف،پيراهن او در چند جا مطرح شده است؛ الف: «وَ جٰاؤُ عَلىٰ قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ» برادران،پيراهن يوسف را با خون دروغين آغشته كرده و نزد پدر بردند كه گرگ يوسف را خورد.

ب: «قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ» پيراهن از پشت پاره و سبب كشف جرم و مجرم شد.

ج: «اذْهَبُوا بِقَمِيصِي» پيراهن موجب شفاى يعقوب نابينا مى شود.

اگر پيراهنى كه جوار يوسف است نابينا را بينا مى كند،پس در تبرك به مرقد و صحن و سرا و درب و ديوار و پارچه و هر چيز ديگرى كه در جوار اولياى خدا باشد،اميد شفا هست.

تا اينجا مرحله شناسايى يوسف،عذرخواهى از او و عفو و گذشت يوسف و طلب عفو الهى، طى شده است،ولى هنوز نابينايى پدر كه از آثار جرم برادران است،وجود دارد.در اين آيه راه حل اين مشكل ارائه مى شود.

ضمناً در روايت آمده است كه يوسف گفت:كسى پيراهن مرا براى پدر ببرد كه پيراهن خونى مرا پيش او برده بود تا همانگونه كه پدر را دل آزرده كرده با اين پيراهن دلشاد سازد.

در روايات آمده است:يوسف برادران خود را هر روز و شب سر سفره خود مى نشاند و آنها احساس شرمندگى مى كردند،به يوسف پيغام دادند كه سفره ما جدا باشد،چون چهره تو ما را شرمنده مى كند!.يوسف پاسخ داد:امّا من افتخار مى كنم كه در كنار شما باشم و با شما غذا بخورم.روزگارى مردم كه مرا مى ديدند،مى گفتند:«سبحان من بلغ عبدا بيع بعشرين درهما ما بلغ»منزّه است خدايى كه برده ى بيست درهمى را به عزّت رساند.امّا امروز وجود شما براى من عزّت است.حالا مردم مى دانند كه من برده و بى اصل و نسب نبوده ام.من

برادرانی مثل شما و پدری همانند یعقوب داشته ام،ولی غریب افتاده بودم. (۱)(اللّه اکبر از این فتوّت و جوانمردی) نقل شده است مرحوم آیت اللّه العظمی حاج شیخ عبد الکریم حایری یزدی که برای معالجه از اراک به سمت تهران حرکت کرده بود،شبی را در قم ماندند.مردم از ایشان تقاضا کردند که حوزه علمیه خود را از اراک به قم منتقل کند،چون قم حرم اهل بیت علیهم السلام و مدفن حضرت معصومه علیها السلام است.ایشان استخاره کردند و این آیه آمد: «وَ أْتُونِی بِأَهْلِکُمْ أَجْمَعِینَ»

پیام ها

۱ تبرّک به اشیایی که مربوط به اولیای خداست،جایز است. «اذْهَبُوا بِقَمِیصِی» (پیراهن یوسف،چشم نابینایی را بینا می کند.) ۲ کسی که با هوی و هوس مبارزه کند،حتّی لباسش نیز از مقدسات می شود.

«بِقَمِیصِی»

۳ تنها دیدن اشیای مقدّس برای تبرّک کافی نیست،باید آن را لمس کرد. «فَأَلْقُوهُ عَلی وَجْهِ أَبِی» ۴ حزن و شادی در نور چشم اثر دارد. «وَ ابْیَضَّتْ عَیْناهُ مِنَ الْحُزْنِ ... یَأْتِ بَصِیراً» شاید به همین دلیل فرزند خوب را«قره العین»نامیده اند.(البتّه اگر نخواهیم از بُعد معجزه بررسی کنیم.) ۵ وصال،دل پیر را زنده و نابینا را بینا می کند. «فَأَلْقُوهُ عَلی وَجْهِ أَبِی یَأْتِ بَصِیراً» ۶ در معجزه و کرامت،سن و سال شرط نیست.(پیراهن فرزند،چشمان پدر را بینا می کند.) ۷ یوسف،علم غیب داشت و گر نه از کجا می دانست که پیراهن،پدر را بینا می کند. «یَأْتِ بَصِیراً» ۸ خداوند آنچه را که روزی سبب حزن یعقوب شده بود،مایه شادی و شفای او

۱- ۱) .تفسیر کبیر،به نقل از تفسیر نمونه.

قرار داد.(پیراهن روزی سبب اندوه شد و امروز سبب شادی) ۹ فرزندان متمکن،بستگان ضعیف مخصوصاً والدین سالمند را تحت پوشش ببرند. «وَ أْتُونِی بِأَهْلِکُمْ أَجْمَعِینَ» ۱۰ شرایط اجتماعی،در عمل به وظیفه اثر دارد. «وَ أْتُونِی بِأَهْلِکُمْ أَجْمَعِینَ» (صله ی رحم یوسف در آن شرایط به نوعی بود که باید فامیل به مصر بیایند.) ۱۱ رسیدگی به بستگان با حفظ حقوق سایر مردم،لازم است. «أْتُونِی بِأَهْلِکُمْ» ۱۲ تغییر مسکن و هجرت،آثار زیادی دارد از جمله:خاطرات غم انگیز را دگرگون می کند. «وَ أْتُونِی بِأَهْلِکُمْ أَجْمَعِینَ» ۱۳ افراد خانواده و بستگان نزدیک در صورت امکان نزدیک هم و در کنار هم زندگی کنند. «وَ أْتُونِی بِأَهْلِکُمْ أَجْمَعِینَ» ۱۴ جوانمردی یوسف علیه السلام تا آن اندازه بود که برادران او را تحمّل نکردند و را در چاه انداختند،ولی یوسف علیه السلام همه برادران و خانواده هایشان را دعوت کرد.

«وَ أْتُونِی بِأَهْلِکُمْ أَجْمَعِینَ»

۱۵ با خویشان هر چند خطاکار باشند نباید قطع رابطه کرد. «وَ أْتُونِی بِأَهْلِکُمْ أَجْمَعِینَ» ۱۶ برای کسانی که زجر فراق کشیده اند باید به فکر رفاه بود. «أَجْمَعِینَ» دیگر یعقوب تاب فراق ندارد.

۱۷ بهترین لطف آن است که همه را شامل شود. «أَجْمَعِینَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۹۴]

اشاره

وَ لَمّا فَصَلَتِ اَلْعِیرُ قالَ أَبُوهُمْ إِنِّی لَأَجِدُ رِیحَ یُوسُفَ لَوْ لا أَنْ تُفَنِّدُونِ (۹۴)

و چون کاروان(از مصر به سوی کنعان محل زندگی یعقوب)رهسپار شد، پدرشان گفت:همانا من بوی یوسف را می یابم،البتّه اگر مرا کم خرد ندانید.

نکته ها:

اشاره

« فَصَلَتِ »یعنی فاصله گرفت.« فَصَلَتِ الْعِیرُ »یعنی کاروان از مصر فاصله گرفت.« تُفَنِّدُونِ »

از ریشه«فند»به معنی ناتوانی فکر و سفاهت است.

یعقوب نگران بود که اطرافیانش نسبت بی خردی به او دهند و فرمود:« لَوْ لاٰ أَنْ تُفَنِّدُونِ »، ولی با کمال تأسّف اطرافیان و بعضی اصحاب پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله این نسبت را به حضرت دادند،آنجا که در آستانه رحلت فرمود:قلم و کاغذ بیاورید تا چیزی بگویم و ثبت شود که اگر به آن عمل کنید،هرگز گمراه نشوید! یکی گفت:«ان الرجل لیهجر» (1)پیامبر هذیان می گوید و نگذاشتند چیزی نوشته شود.

سؤال:چگونه است که تنها یعقوب بوی یوسف را درک می کند؟« إِنِّی لَأَجِدُ رِیحَ یُوسُفَ» پاسخ:هیچ مانعی ندارد،همان گونه که انبیا،وحی را درک می کنند و ما آن را درک نمی کنیم،در بقیه امور نیز آنان چیزی را بیابند که ما نمی یابیم.مگر در آستانه ی جنگ خندق،به هنگام کندن خندق،رسول اکرم صلی اللّه علیه و آله از جهش برقی که از اصابت کلنگ به سنگی نمایان شد، نفرمود:در این برق سقوط امپراطوری ها را دیدم؟ امّا بعضی از افراد ضعیف الایمان گفتند:

پیامبر از ترس خود،دور شهر خندق می کند،ولی با هر ضربه و جرقّه ای،از سقوط یک رژیم و حکومتی و پیروزی خود وعده می دهد! در شرح نهج البلاغه مرحوم خویی آمده است:برای امام معصوم،عمود نوری است که چون خدا اراده کند،امام با نگاه به آن،آینده را می بینند و گاهی نیز مثل مردم عادی است. زمصرش بوی پیراهن شنیدی شاید مراد از«بوی یوسف»خبر تازه ای از یوسف باشد.این مسئله امروزه در دنیای علم،به «تله پاتی»یعنی انتقال فکر از نقاط دور دست،مشهور شده و به عنوان یک مسئله مسلّم علمی درآمده است.یعنی کسانی که پیوند نزدیکی با هم دارند و یا دارای قدرت روحی خاص هستند،همین که مسئله ای در گوشه ای از جهان برای شخصی پیش آید او نیز در گوشه ای

1- 1) .صوارم المهرقه،ص 224.

دیگر از جهان آن را درمی یابد.

شخصی از امام باقر علیه السلام سؤال کرد:گاهی بدون جهت قلبم را غم فرا می گیرد،به نوعی که اطرافیان می فهمند.امام فرمود:مسلمانان در آفرینش از یک حقیقت و طینت هستند، همین که حادثه ی تلخی برای یکی از آنان اتفاق بیافتد،دیگری در سرزمین و منطقه ای دیگر غمناک می شود. (۱)

اگر استشمام بوی یوسف را مربوط به قوای شامّه بدانیم،باید به عنوان یک امر خارق العاده و معجزه پذیرفت که یعقوب بویی را از دور استشمام می کند.

در ایّام تجاوز عراق به جمهوری اسلامی ایران که مردم به فرمان امام خمینی قدس سره در جبهه های غرب و جنوب حاضر بودند،بنده نیز در خدمت شهید آیه اللّه اشرفی اصفهانی که حدود نود سال داشت،در عملیات«مسلم بن عقیل»بودم.ایشان بارها در شب حمله به من فرمود:من بوی بهشت را می یابم،ولی من هر چه بو کشیدم چیزی نیافتم!.

آری،کسی که نود سال در علم و تقوی و زهد و تهجّد بوده،می تواند احساسی داشته باشد که دیگران نداشته باشند.همانگونه که پیشگویی ایشان که گفتند:من چهارمین شهید محراب خواهم بود،عملی شد!. (۲)

به هر حال ممکن است مراد از بوی بهشت،یک بوی عرفانی باشد.نظیر شیرینی مناجات که یک مزه معنوی است.و ممکن است بوی طبیعی باشد،لکن هر شامه ای لایق استشمام آن نیست.نظیر امواج رادیویی که در فضاست،لکن هر رادیویی تمام آنها را نمی گیرد.

پیام ها

۱ انسان،با صفای باطن می تواند حقایق معنوی را درک کند. «إِنِّی لَأَجِدُ رِیحَ یُوسُفَ» ولی درک حقایق محدود است،اینگونه نیست که آنان در هر مکان و

۱- ۱) .تفسیر نمونه.

۲- ۲) .منافقان در فاصله ی یکی دو سال،آیه اللّه مدنی،صدوقی،دستغیب و ایشان را در نماز جمعه یا مسیر رفتن به نماز جمعه،با نارنجک قطعه قطعه نمودند.

زمان بتوانند هر چه را دریابند و لذا بوی پیراهن را بعد از فاصله کاروان دریافت نمود. «فَصَلَتِ الْعِيرُ» ۲ اگر حقایقی را درک نمی کنیم،مقام دیگران را انکار نکنیم. «لَوْ لاٰ أَنْ تُفَنِّدُونِ» ۳ همه ی مردم ظرفیّت شنیدن حقایق را ندارند و نسبت بی خردی به گوینده می دهند. «لَوْ لاٰ أَنْ تُفَنِّدُونِ» ۴ زندگانی عالمان در میان نادانان،رنج آور و مشکل است. «لَوْ لاٰ أَنْ تُفَنِّدُونِ»

[سوره يوسف (۱۲): آيه ۹۵]

اشاره

قٰالُوا تَاللّٰهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلاٰلِكَ اَلْقَدِيمِ (۹۵)

(به او)گفتند:به خدا سوگند تو در گمراهی دیرین خود هستی.

نکته ها:

اشاره

در آیه ۸ این سوره خواندیم که برادران در حقّ پدر خود گفتند: «إِنَّ أَبٰانٰا لَفِي ضَلاٰلٍ مُبِينٍ» پدرمان به خاطر علاقه بی جهت به یوسف و برادرش،در گمراهی آشکار است.در اینجا گفتند: «ضَلاٰلِكَ الْقَدِيمِ» ،یعنی هنوز در آن خطای پیشین به سر می برد.

افراد عادّی نباید اولیای خدا را با فهم خود بسنجند و حکم کنند که این شدنی است یا نشدنی.حضرت علی علیه السلام می فرماید:«الناس اعداء ما جهلوا» (۱)یعنی مردم همین که خود نمی دانند با هر دانایی مخالفت می کنند.

پیام ها

۱ حضرت یعقوب و یوسف علیهما السلام برای خبرهای شگفت خود قسم نخوردند؛ ولی برادران در عرصه های مختلف قسم خوردند،در آیه ۷۳،۸۵،۹۱ و ۹۵، برادران سوگند یاد کردند.آری،باید همچون انبیا حتّی المقدور از سوگند دوری کرد. «قٰالُوا تَاللّٰهِ» ۲ کار نیکان را قیاس از خود مگیر. «إِنَّكَ لَفِي ضَلاٰلِكَ» (نسبت گمراهی به پدر،

۱- ۱) .نهج البلاغه،حکمت ۱۷۲.

ناشی از قیاس و سنجیدن درک او یا فهم خود بود.) ۳ یعقوب در طول دوران فراق یوسف،به زنده بودن او اعتقاد داشت و آن را برای اطرافیانش اظهار می کرد. «إِنَّکَ لَفِی ضَلاٰلِکَ الْقَدِیمِ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۹۶]

اشاره

فَلَمّٰا أَنْ جٰاءَ الْبَشِیرُ أَلْقٰاهُ عَلیٰ وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِیراً قٰالَ أَ لَمْ أَقُلْ لَکُمْ إِنِّی أَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مٰا لاٰ تَعْلَمُونَ (۹۶)

پس چون(آن برادری که حامل پیراهن یوسف بود)مژده رسان آمد،پیراهن را روی صورت یعقوب انداخت.پس یعقوب بینا گشت و گفت:آیا به شما نگفتم:همانا من از(عنایت)خداوند چیزی می دانم که شما نمی دانید.

نکته ها:

اشاره

اگر مراد از سفید شدن چشم« وَ ابْیَضَّتْ عَیْنٰاهُ »؛کم نور شدن باشد،« بَصِیراً »به معنای پر نور شدن است و دلالت بر این دارد که حزن و شادی در دید و قوه باصره ی انسان مؤثر است.

امّا اگر مراد نابینایی مطلق باشد که از ظاهر آیه و «فَارْتَدَّ بَصِیراً» بر می آید،یک معجزه و توسّل است که قرآن آن را اثبات می کند.

دنیا فراز و نشیب دارد؛برادران یوسف یک روز کشته شدن یوسف را به دست گرگ و یک روز خبر حاکم شدن یوسف را می آورند.

پیام ها

۱ سرچشمه علم انبیا،علم الهی است. «أَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ» ...

۲ انبیای الهی به وعده های خداوند اطمینان دارند. «أَ لَمْ أَقُلْ» ...

۳ یعقوب بر خلاف فرزندانش،به زنده بودن یوسف و پایان پذیرفتن فراقش اطمینان داشت. «أَ لَمْ أَقُلْ لَکُمْ» ۴ فرزند ناصالح باعث کوری پدر و فرزند صالح موجب بینایی او می شود.

«ابْیَضَّتْ عَیْنٰاهُ ... فَارْتَدَّ»

۵ اراده ی الهی،بر قوانین طبیعی حاکم است. «فَارْتَدَّ بَصِیراً» ۶ لباس و تعلّقات اولیای خدا،می تواند منشأ اثر باشد. «فَارْتَدَّ بَصِیراً» ۷ چه بسا امری که مکروه شمرده می شود؛ولی برای همه خیر است،چنان که قحطی ناخوشایند بود،ولی موجب آزادی بی گناهی چون یوسف و حاکمیّت او،وصال یعقوب و کنترل قحطی شد. «إِنِّی أَعْلَمُ مِنَ اللّهِ ما لا تَعْلَمُونَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیات ۹۷ تا ۹۸]

اشاره

قالُوا یا أَبانَا اِسْتَغْفِرْ لَنا ذُنُوبَنا إِنّا کُنّا خاطِئِینَ (۹۷) قالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَکُمْ رَبِّی إِنَّهُ هُوَ اَلْغَفُورُ اَلرَّحِیمُ (۹۸)

(فرزندان)گفتند:ای پدر! برای گناهانمان(از خداوند)طلبِ آمرزش کن که براستی ما خطاکار بودیم.

(یعقوب)گفت:بزودی از پروردگارم برای شما طلب آمرزش می کنم، براستی که او،خود آمرزنده و بسیار مهربان است.

نکته ها:

اشاره

فرزندان یعقوب موحّد بودند و به مقام والای پدرشان آگاه بودند؛ «یا أَبانَا اسْتَغْفِرْ لَنا» آنچه به عنوان«ضلال»به پدر نسبت داده اند،مراد گمراهی در عقیده نیست،بلکه گمراهی در تشخیص و علاقمندی او به یوسف بود.

برای ظالم سه روز است:روز قدرت،روز مهلت و روز ندامت.

برای مظلوم نیز سه روز است:روز حسرت که مورد ظلم قرار گرفته،روز حیرت که در فکر چاره اندیشی است و روز نصرت در این دنیا یا جهان آخرت.

کسانی که در اثر اشتباه به پدر گفتند: «إِنَّ أَبانا لَفِی ضَلالٍ مُبِینٍ» بعد از توجّه به اشتباه می گویند: «إِنّا کُنّا خاطِئِینَ» در تفسیر مجمع البیان و أطیب البیان آمده است که حضرت یعقوب در انتظار شب جمعه یا سحر بود تا برای فرزندانش دعا کند.

ص: ۱۵۸

پیام ها

۱ ظلم،مایه ی ذلّت است.روزی که برادران،یوسف را به چاه انداختند،روز خنده آنان و ذلّت یوسف بود و امروز به عکس شد.

۲ برای آمرزش گناهان،توسّل به اولیای خداوند جایز است. «یا أَبانَا اسْتَغْفِرْ لَنا» ۳ دعای پدر تأثیر ویژه ای دارد. «یا أَبانَا اسْتَغْفِرْ لَنا» ۴ برای توبه هیچگاه دیر نیست. «اسْتَغْفِرْ لَنا» ۵ اعتراف به گناه و خطا زمینه آمرزش است. «إِنّا کُنّا خاطِئِینَ» ۶ برای دعا،ساعات خاصّی اولویّت دارد. «قالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَکُمْ» ۷ دعای پدر در حقّ فرزندان،اثر خاصّی دارد. «سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَکُمْ» ۸ پدر نباید کینه توز باشد و لغزش فرزندان را در دل نگهدارد. «أَسْتَغْفِرُ لَکُمْ» ۹ به هنگام اقرار خلافکار،او را ملامت نکنید.هنگامی که گفتند: «إِنّا کُنّا خاطِئِینَ» ما خطاکار بودیم.پدر گفت: «سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَکُمْ» ۱۰ گناهکار را به مغفرت الهی امیدوار کنیم. «قالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَکُمْ رَبِّی» ۱۱ در استجابت دعا و توسّل به اولیای الهی صبور باشیم. «سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَکُمْ» ۱۲ حضرت یعقوب از حقّ خویش گذشت و برای حقّ الهی وعده دعا به فرزندان داد. «أَسْتَغْفِرُ لَکُمْ رَبِّی» ۱۳ لطف خداوند،شامل بزرگ ترین گناه و گناهکاران نیز می شود. «هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِیمُ» با اینکه دو نفر از پیامبران الهی مورد آزار و اذیّت چندین ساله قرار گرفته اند،باز امید بخشایش از او می رود.

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۹۹]

اشاره

فَلَمّا دَخَلُوا عَلی یُوسُفَ آوی إِلَیْهِ أَبَوَیْهِ وَ قالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِنْ شاءَ اللّهُ آمِنِینَ (۹۹)

پس چون(پدر و مادر و برادران)بر یوسف وارد شدند،پدر و مادرش را در کنار خویش جای داد و گفت:به خواست خدا با أمن و امان داخل مصر شوید.

نکته ها:

اشاره

نمی دانم این فراز از داستان را چگونه بنویسم! یوسف برای استقبال از والدین خود،در بیرون شهر خیمه ای زده و به انتظار ایستاده بود تا آنها را با عزّت و احترام وارد مصر کند؛ «فَلَمّا دَخَلُوا عَلی یُوسُفَ ... اُدْخُلُوا مِصْرَ» به طور طبیعی وقتی پدر و مادر و برادران یوسف، خود را برای سفر آماده می کردند،شور و غوغا در کنعان بود.

مردم می دیدند چگونه بعد از سالها،با دریافت خبر خوش سلامت یوسف،در حالی که یعقوب بینایی خود را باز یافته با اشتیاق عزم دیدار فرزند را دارد.آنها نیز خوشحال از احوال این پدر و پسر بودند،مخصوصاً از اینکه یوسف در مصر خزانه دار و حاکم است و در دوره قحط سالی،با ارسال غلّه آنها را نیز حمایت کرده است.با چه شوق و شور و عشقی می توان این قصه را نوشت و تمام نمود!.

از کلمه ی« أَبَوَیْهِ »معلوم می شود که مادر یوسف نیز زنده بوده است،ولی سؤالی که خودم نیز به جواب آن پی نبرده ام این است که چرا در سرتاسر داستان نامی از گریه،سوز و ناله های مادرش مطرح نشده و این موضوع مسکوت مانده است؟ در روایات آمده که یعقوب با اصرار و سوگند از یوسف خواست تا ماجرای خود را بازگو کند.

وقتی یوسف شروع به گفتن کرد که برادران مرا لب چاه برده و با تهدید پیراهنم را کندند، یعقوب بی هوش شد.چون به هوش آمد،درخواست کرد که ادامه دهد،ولی یوسف گفت:پدر تو را به حقّ ابراهیم،اسماعیل و اسحاق علیهم السلام مرا از نقل داستان معاف کن! یعقوب پذیرفت. (۱)

پیام ها

۱ استقبال در بیرون شهر،کار نیکویی است. «فَلَمّا دَخَلُوا عَلی یُوسُفَ» در بیرون شهر مراسم استقبال از یعقوب بود و یوسف در آنجا خیمه زده بود.

۲ پست و مقام نباید ما را از احترام به والدین غافل کند. «قالَ ادْخُلُوا مِصْرَ» ...

ص: ۱۶۰

۱- ۱) .تفسیر نمونه و مجمع البیان.

۳-حتّی اگر شخص اوّل کشور نیز خواست از امنیّت سرزمین خود سخن بگوید،باید توجّه به لطف خداوند داشته باشد. «إِنْ شٰاءَ اللّٰهُ» زیرا تا خدا نخواهد،امنیّتی در کار نیست،چنان که گروهی از سنگ های کوه خانه ساختند تا در امان باشند،ولی قهر خداوند امنیّت آنان را به هم زد. «وَ کٰانُوا یَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبٰالِ بُیُوتاً آمِنِینَ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّیْحَةُ مُصْبِحِینَ» (۱) ۴ در انتخاب محلّ سکونت،یکی از مهم ترین مسائل،امنیّت است. «آمِنِینَ» ۵ اگر یوسف ها حاکم باشند،امنیّت برقرار خواهد شد. «آمِنِینَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰۰]

اشاره

وَ رَفَعَ أَبَوَیْهِ عَلَی اَلْعَرْشِ وَ خَرُّوا لَهُ سُجَّداً وَ قٰالَ یٰا أَبَتِ هٰذٰا تَأْوِیلُ رُءْیٰایَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهٰا رَبِّی حَقًّا وَ قَدْ أَحْسَنَ بِی إِذْ أَخْرَجَنِی مِنَ اَلسِّجْنِ وَ جٰاءَ بِکُمْ مِنَ اَلْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ اَلشَّیْطٰانُ بَیْنِی وَ بَیْنَ إِخْوَتِی إِنَّ رَبِّی لَطِیفٌ لِمٰا یَشٰاءُ إِنَّهُ هُوَ اَلْعَلِیمُ اَلْحَکِیمُ (۱۰۰)

و پدر و مادرش را بر تخت بالا برد،ولی همه ی آنان پیش او افتادند و سجده کردند.و(یوسف)گفت:ای پدر! این است تعبیر خواب پیشین من.به یقین، پروردگارم آن را تحقق بخشید و به راستی که به من احسان کرد،آن گاه که مرا از زندان آزاد ساخت و شما را پس از آنکه شیطان میان من و برادرانم را بر هم زد،از بیابان(کنعان به مصر)آورد.همانا پروردگار من در آنچه بخواهد،صاحب لطف است.براستی او دانای حکیم است.

نکته ها:

اشاره

« اَلْعَرْشِ »به تختی می گویند که سلطان روی آن می نشیند.« خَرُّوا »به زمین افتادن،« اَلْبَدْوِ » به بادیه و صحرا و« نَزَغَ »به ورود در کاری به قصد فساد معنا شده است.

۱- ۱) .حِجر،۸۲ تا ۸۳.

« لَطِيفٌ »از اسم های خداوند است،یعنی قدرت او در لابلای کارهای پیچیده نیز نفوذ می کند.و تناسب آن با این آیه در این است که در زندگی یوسف گره های کوری بود که فقط قدرت خداوند در آنها نفوذ کرده و آنها را باز نمود.

یوسف مثل کعبه شد و پدر و مادر و برادران رو به او،به عنوان کرامت او،برای خدا سجده کردند. «خَرُّوا لَهُ سُجَّداً» و اگر این سجده برای غیر خدا و شرک بود،یعقوب و یوسف که دو پیامبر خدایند شاهد چنین منکری نمی شدند.شاید هم این سجده،نشانه ی تواضع بوده،نه پرستش که در این صورت سجده بر یوسف بوده و اشکالی نداشته است.

پیام ها

۱ در هر مقامی هستید والدین خود را بر خود برتر بدانید. «رَفَعَ أَبَوَيْهِ» آنکه رنج بیشتر داشته باید عزیزتر باشد.

۲ انبیا هم بر تخت حکومت نشسته اند. «عَلَى الْعَرْشِ» ۳ احترام به حاکمان بر حقّ و تواضع در برابر آنان لازم است. «خَرُّوا لَهُ سُجَّداً» ۴ سجده ی پدر و برادران بر یوسف،خواب او را تعبیر کرد. «رَأَيْتُهُمْ لِي ساجِدِينَ- خَرُّوا لَهُ سُجَّداً» ۵ خداوند حکیم است.گاهی اجابت دعایی یا تعبیر خوابی را بعد از سالیان طولانی واقع می گرداند. «هذا تَأْوِيلُ رُءْيايَ مِنْ قَبْلُ» ۶ به واقعیّت رساندن طرحها،کار خداوند است. «قَدْ جَعَلَها رَبِّي حَقًّا» آری یوسف از پایداری و صبر خود سخنی نمی گوید و همه را کار خدا می داند.

۷ خواب اولیای خدا،حقّ است. «جَعَلَها رَبِّي حَقًّا» ۸ در برخورد با واسطه ها و ابزار و وسایل،همیشه خدا را اصل و ناظر بدانیم.با آنکه در زندگی یوسف اسباب و عللی دست به هم دادند که او به این مقام رسید،ولی باز می فرماید: «قَدْ أَحْسَنَ بِي» ۹ در هنگام برخورد با یکدیگر،از تلخی های گذشته چیزی نگویید. «أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ» اولین سخن یوسف با پدر شکر خدا بود،نه نقل تلخی ها.

ص :۱۶۲

۱۰ با فتوت باشیم و دل مهمان را نیازاریم.(در آیه شریفه،یوسف علیه السلام بیرون آمدن از زندان را مطرح می کند،امّا از بیرون آمدن از چاه سخن نمی گوید مبادا که برادران شرمنده شوند.) «إِذْ أَخْرَجَنِی مِنَ السِّجْنِ» ۱۱ جوانمرد و با فتوت باشیم نه اهل عقده و انتقام.یوسف می گوید: «نَزَغَ الشَّیْطانُ» شیطان وسوسه کرد و گر نه برادرانم بد نیستند.

۱۲ اولیای الهی،ورود به زندان و خروج از زندان را در مدار توحید و ربوبیّت می دانند. «رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ» آیات قبل و «أَحْسَنَ بِی إِذْ أَخْرَجَنِی مِنَ السِّجْنِ» ۱۳ پایان سختی ها،گشایش است. «أَخْرَجَنِی مِنَ السِّجْنِ» ۱۴ بادیه نشینی،ضرورت است نه ارزش. «قَدْ أَحْسَنَ بِی إِذْ ... جاءَ بِکُمْ مِنَ الْبَدْوِ» ۱۵ زندگی والدین در کنار فرزند،یک لطف الهی است. «أَحْسَنَ بِی ... جاءَ بِکُمْ» ۱۶ در زمان حضرت یوسف،مصر دارای تمدّن شهرنشینی؛ولی کنعان سرزمینی عشایری بوده است. «جاءَ بِکُمْ مِنَ الْبَدْوِ» ۱۷ برای پیشرفت و زندگی بهتر،باید سفر کرد. «جاءَ بِکُمْ مِنَ الْبَدْوِ» ۱۸ مخلَص همه چیز را از خدا می بیند و از حوادث گله نمی کند.(در این آیه کلمات« جَعَلَها رَبِّی، أَحْسَنَ بِی، أَخْرَجَنِی وَ جاءَ بِکُمْ »،سخن از الطاف الهی است) ۱۹ برادران و اعضای یک خانواده،باید بدانند شیطان به دنبال اختلاف میان آنهاست. «مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّیْطانُ بَیْنِی وَ بَیْنَ إِخْوَتِی» ۲۰ خود را برتر ندانید. «بَیْنِی وَ بَیْنَ إِخْوَتِی» یوسف نگفت شیطان آنان را فریب داد، می گوید شیطان بین من و آنها را...یعنی خود را نیز در یک سمت قرار می دهد.

۲۱ همان گونه که حضرت یعقوب در کودکی و اوّل داستان به یوسف گفت:« إِنَّ الشَّیْطانَ لِلْإِنْسانِ عَدُوٌّ مُبِینٌ »یوسف نیز در پایان می گوید:« مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّیْطانُ بَیْنِی وَ بَیْنَ إِخْوَتِی ».

۲۲ کارهای خداوند،همراه با رفق،مدارا و لطف است. «إِنَّ رَبِّی لَطِیفٌ» ۲۳ همه حوادث تلخ و شیرین بر اساس علم و حکمت الهی صورت می گیرد.

ص :۱۶۳

«الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ»

۲۴ بعد از بخشیدن،کسی را شرمنده نکنید.چون یوسف برادران را بخشیده بود، در نقل ماجرا نام چاه را نبرد تا شرمنده نشوند.

۲۵ حضرت یعقوب در آغاز داستان به یوسف گفت:« إِنَّ رَبَّکَ عَلِیمٌ حَکِیمٌ »(آیه ۶) و در پایان نیز یوسف علیه السلام گفت:« إِنَّهُ هُوَ الْعَلِیمُ الْحَکِیمُ »که قابل توجّه است.

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰۱]

اشاره

رَبِّ قَدْ آتَیْتَنِی مِنَ الْمُلْکِ وَ عَلَّمْتَنِی مِنْ تَأْوِیلِ الْأَحادِیثِ فاطِرَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ أَنْتَ وَلِیِّی فِی الدُّنْیا وَ الْآخِرَهِ تَوَفَّنِی مُسْلِماً وَ أَلْحِقْنِی بِالصّالِحِینَ (۱۰۱)

(یوسف گفت:)پروردگارا؛تو مرا(بهره ای)از حکومت دادی و از تعبیر خواب ها به من آموختی.(ای)پدیدآورنده ی آسمان ها و زمین،تنها تو در دنیا و آخرت مولای منی،مرا تسلیم خود بمیران و مرا به شایستگان ملحق فرما.

نکته ها:

اشاره

اولیای خدا وقتی به عزّت و قدرت خود نگاه می کنند،فوراً به یاد خداوند می افتند و می گویند:خدایا هر چه هست از توست.یوسف نیز اینچنین کرد،سخن را از پدر برگرداند و متوجّه خدا شد.خداوند حکومت مصر را به دو نفر داد،یکی فرعون که آن را به خود نسبت داد و گفت: «أَ لَیْسَ لِی مُلْکُ مِصْرَ» و دیگر به یوسف داد که آن را به خدا نسبت داد و گفت:

«آتَیْتَنِی مِنَ الْمُلْکِ»

تفکّر ابراهیم،در ذریّه و فرزندان او جلوه گری می کند.ابراهیم گفت: «أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعالَمِینَ» (۱)من تسلیم پروردگار عالمیان هستم،سپس نوه او یعقوب به فرزندانش سفارش می کند که با ایمان از دنیا بروید. «لا تَمُوتُنَّ إِلاّ وَ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ» (۲)در اینجا فرزند یعقوب نیز مرگ در حال تسلیم را از خدا می خواهد؛ «تَوَفَّنِی مُسْلِماً» به هر حال ابراهیم علیه السلام از صالحین

۱- ۱) .بقره،۱۳۱.

۲- ۲) .بقره،۱۳۲.

است؛ «إِنَّهُ فِی الْآخِرَهِ لَمِنَ الصّالِحِینَ» (۱)و یوسف علیه السلام می خواهد به او ملحق شود. «أَلْحِقْنِی بِالصّالِحِینَ» یوسف که خداوند همواره او را حفظ کرد،به او علم داد،به او حکومت داد و خطر را از او دور کرد،باز نگران عاقبت خود است.وای به حال کسانی که قدرت،مال و علم خود را با حیله به دست آورده اند،آنان چه عاقبتی خواهند داشت!.

خداوند به حضرت آدم اسمایی را آموخت؛ «وَ عَلَّمَ آدَمَ الْأَسْماءَ» (۲)به حضرت داود علم زره بافی؛ «وَ عَلَّمْناهُ صَنْعَهَ لَبُوسٍ» (۳)به سلیمان،علم نطق پرندگان؛ «عُلِّمْنا مَنْطِقَ الطَّیْرِ» (۴)به یوسف،علم تعبیر خواب؛ «عَلَّمْتَنِی مِنْ تَأْوِیلِ الْأَحادِیثِ» و به پیامبر اسلام علوم اوّلین و آخرین. «وَ عَلَّمَکَ ما لَمْ تَکُنْ تَعْلَمُ» (۵)

پیام ها

اشاره

۱ اعطای حکومت،از شئون ربوبیّت الهی است. «رَبِّ قَدْ آتَیْتَنِی مِنَ الْمُلْکِ» ۲ حکومت را نتیجه ی فکر،مال،قدرت،یار و طرح خود ندانیم،بلکه اراده ی خداوند عامل اصلی است. «آتَیْتَنِی» ۳ آنچه خدا به نیکان بدهد یا از آنان بگیرد،برای تربیت آنان است. «رَبِّ قَدْ آتَیْتَنِی، رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ» ۴ حکومت،حقّ دانشمندان است نه بی سوادان. «آتَیْتَنِی ... عَلَّمْتَنِی» دانش یوسف وسیله حاکمیّت او شد.

۵ در هر موقعیّت و حالی،خود را به خداوند بسپارید. «أَنْتَ وَلِیِّی فِی الدُّنْیا وَ الْآخِرَهِ» ۶ قدرت و حکومت و سیاست،زمینه خروج از دین است،مگر اینکه خداوند لطف کند. «تَوَفَّنِی مُسْلِماً» (یوسف در چاه دعایی داشت و در زندان دعای دیگر داشت،ولی همین که به

۱- ۱) .بقره،۱۳۰.

۲- ۲) .بقره،۳۱.

۳- ۳) .انبیاء،۸۰.

۴- ۴) .نمل،۱۶.

۵- ۵) .نساء،۱۱۳.

حکومت رسید دعای او این بود:خدایا من مسلمان بمیرم.) ۷ بندگان خدا در اوج عزّت و قدرت به یاد مرگ و قیامت و سرانجام کار خود هستند. «تَوَفَّنِی مُسْلِماً وَ أَلْحِقْنِی بِالصّالِحِینَ» همان گونه که همسر فرعون در کاخ فرعون به فکر قیامت بود و می گفت: «رَبِّ ابْنِ لِی عِنْدَکَ بَیْتاً فِی الْجَنَّهِ» (۱)پروردگارا! در بهشت برای من جایی نزد خود قرار بده.

۸ عظمت خداوند تنها به خاطر نعمت هایی که به ما ارزانی داشته نیست،بلکه او بوجود آورنده کل هستی است. «فاطِرَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ» ۹ افتخار یوسف آن نیست که حاکم بر مردم است،افتخارش آن است که خداوند حاکم بر اوست. «أَنْتَ وَلِیِّی فِی الدُّنْیا وَ الْآخِرَهِ» ۱۰ حسن عاقبت و پایداری در کار خیر،مهمتر از شروع آن است.انبیا برای حسن عاقبت دعا می کردند؛ «تَوَفَّنِی مُسْلِماً» یعنی مرا در تسلیم خود تا مرگ پایدار بدار. (۲)

۱۱ در دعا،اوّل از نعمت های الهی یاد کنید؛ «رَبِّ قَدْ آتَیْتَنِی» بعد درخواست خود را مطرح کنید. «تَوَفَّنِی مُسْلِماً» ۱۲ چون به قدرت رسیدید،مناجات با خدا را از یاد نبرید. «رَبِّ قَدْ آتَیْتَنِی» ...

۱۳ حضرت یوسف علیه السلام در شور انگیزترین لحظات متوجّه خدا شده و با او مناجات می کند. «رَبِّ قَدْ آتَیْتَنِی» ...

۱۴ علم و دانش در حکمرانی صحیح و عادلانه نقش مهمّی دارد. «آتَیْتَنِی مِنَ الْمُلْکِ وَ عَلَّمْتَنِی» ۱۵ در دعاها و مناجات ها تنها به فکر دنیا و مسائل مادی نباشید. «فِی الدُّنْیا وَ الْآخِرَهِ» ۱۶ قدرت انسان ناچیز؛ «مِنَ الْمُلْکِ» علم انسان ناچیز؛ «مِنْ تَأْوِیلِ الْأَحادِیثِ» ...اما حکومت خداوند بر همه هستی است. «فاطِرَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ»

۱- ۱) .تحریم،۱۱.

۲- ۲) .تفسیر المیزان.

۱۷ خدایی که خالق آسمان ها و زمین است می تواند کسی را از لابلای تمام سختی ها نجات داده و او را به بالاترین درجه ها برساند. «رَبِّ قَدْ آتَیْتَنِی مِنَ الْمُلْکِ ... فاطِرَ السَّماواتِ» ...

۱۸ به ایمان فعلی خود مغرور نشویم،حفظ ایمان تا آخر مهم است. «تَوَفَّنِی مُسْلِماً» ۱۹ نهایت ایمان،تسلیم در برابر خداوند است. «تَوَفَّنِی مُسْلِماً» ۲۰ عاقبت خیر،بهترین نعمتی است که خداوند به بندگانش عطا می کند. «تَوَفَّنِی مُسْلِماً» ۲۱ هیچ پادشاهی تا ابد نمی ماند. «تَوَفَّنِی مُسْلِماً» ۲۲ با ایمان مردن و در زمره صالحان قرار گرفتن،آرزوی پاکان است. «تَوَفَّنِی مُسْلِماً وَ أَلْحِقْنِی بِالصّالِحِینَ» ۲۳ انسان های وارسته حکومت را برای خدمت و صلاح می خواهند. «أَلْحِقْنِی بِالصّالِحِینَ» ۲۴ صالحان دارای بالاترین مقام در آخرت هستند.(یوسف آرزوی ملحق شدن به آنان را دارد) «أَلْحِقْنِی بِالصّالِحِینَ»

سیمای یوسف(ویژگی های یک رهبر موفّق)

در پایان داستان حضرت یوسف،سیمایی از آن را مرور می کنیم:

۱ توجّه کامل به خداوند در تلخی ها: «رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ» ...در شادی ها و شیرینی ها: «رَبِّ قَدْ آتَیْتَنِی مِنَ الْمُلْکِ» ۲ رهاکردن هر خط انحرافی از هر گروهی: «إِنِّی تَرَکْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لا یُؤْمِنُونَ بِاللّهِ وَ هُمْ بِالْآخِرَهِ هُمْ کافِرُونَ» ۳ پی گیری راه مستقیم پیشگامان: «وَ اتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبائِی إِبْراهِیمَ ... وَ أَلْحِقْنِی بِالصّالِحِینَ» ۴ پایداری در راه رضای خدا تا آخرین نفس: «تَوَفَّنِی مُسْلِماً» ۵ وقار در برابر رقبا: «أَحَبُّ إِلی أَبِینا مِنّا» ۶ صبر در برابر حوادث و مرارت ها: «یَجْعَلُوهُ فِی غَیابَتِ الْجُبِّ، أَرادَ بِأَهْلِکَ سُوءاً»

۷ پاکدامنی و ترجیح تقوی بر رفاه: «مَعَاذَ اللّهِ، رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمّا يَدْعُونَنِي» ۸ کتمان در برابر بیگانگان: «وَ شَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ» ۹ علم وافر: «عَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ» ...

۱۰ بیان زیبا و فصیح: «فَلَمّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ» ۱۱ اصالت خانوادگی: «آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْحَاقَ» ...

۱۲ مدارا با مخالفان فکری: «يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ» ۱۳ اخلاص: «مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ» ۱۴ سوز و علاقه به هدایت دیگران: «أَ أَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللّهُ الْوَاحِدُ الْقَهّارُ» ۱۵ قدرت طراحی و ابتکار: «جَعَلَ السِّقَايَةَ، اِئْتُونِي بِأَخٍ لَكُمْ، فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ» ...

۱۶ تواضع و فروتنی: «وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ» ۱۷ عفو و اغماض: «لاَ تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ» ۱۸ فتوت و جوانمردی: «نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَ بَيْنَ إِخْوَتِي» ۱۹ امانتداری: «اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ» ۲۰ مهمان نوازی: «أَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ»

[سوره يوسف (۱۲): آيه ۱۰۲]

اشاره

ذٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَ مَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَ هُمْ يَمْكُرُونَ (۱۰۲)

(ای پیامبر!)این(داستان)از خبرهای غیبی است که ما به تو وحی می کنیم و تو نزد آنان(برادران یوسف)نبودی آن گاه که در کار خویش هم داستان و متّفق شدند و نیرنگ می نمودند(که چگونه یوسف را در چاه اندازند و بگویند گرگ او را دریده است.)

پیام ها

۱ انبیا از طریق وحی،با غیب آشنا می شوند. «ذٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ» ...

۲ انبیا،تمام اخبار غیبی را نمی دانند. «مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ»

۳ آنجا که خدا نخواهد،نه تصمیم مردم «أَمْرَهُمْ» نه اجماع آنان «أَجْمَعُوا» و نه نقشه و توطئه «یَمْکُرُونَ» اثری ندارد.

۴ در حوادث پی در پی و مرتبط،نکته اصلی و نقطه ی شروع را فراموش نکنید.

محور داستان یوسف توطئه نابودی یوسف بود. «أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَ هُمْ یَمْکُرُونَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰۳]

اشاره

وَ مٰا أَکْثَرُ اَلنّٰاسِ وَ لَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِینَ (۱۰۳)

(ای پیامبر!)بیشتر مردم ایمان بیاور نیستند،هر چند(سخت بکوشی و) حرص و آرزو داشته باشی.

نکته ها:

اشاره

کلمه ی«حرص»به معنای علاقه شدید به چیزی و تلاش برای دستیابی به آن است.

پیام ها

۱ بارها اکثریّت مردم از نظر اعتقادات دینی،مورد انتقاد قرآن قرار گرفته اند.

«وَ مٰا أَکْثَرُ النّٰاسِ

... بِمُؤْمِنِینَ» ۲ پیامبران نسبت به هدایت دیگران،سوز و درد و اشتیاق دارند. «حَرَصْتَ» ۳ هر حرصی مذموم نیست.(پیامبر برای ایمان آوردن مردم،حرص می ورزید) «حَرَصْتَ» ۴ کج فهمی و ایمان نیاوردن اکثریّت مردم نباید مانع تبلیغ دین و بیان حقیقت گردد. «مٰا أَکْثَرُ النّٰاسِ ... بِمُؤْمِنِینَ» ۵ ایمان نیاوردن اکثریّت مردم،به خاطر کوتاهی پیامبران نیست،بلکه نتیجه ی اختیار و آزادی خود انسان ها است که نخواسته اند ایمان بیاورند. «مٰا أَکْثَرُ النّٰاسِ وَ لَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِینَ»

ص :۱۶۹

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰۴]

اشاره

وَ مٰا تَسْئَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ هُوَ إِلاّٰ ذِكْرٌ لِلْعٰالَمِينَ (۱۰۴)

و تو بر این(وظیفه ی ارشاد)پاداشی از آنان نمی خواهی.آن(رسالت و قرآن)جز تذکر و پندی برای جهانیان نیست.

نکته ها:

اشاره

پیامبر اسلام صلی اللّه علیه و آله نیز همانند سایر پیامبران،هرگز از مردم در قبال هدایت آنان پاداشی درخواست نکرد.زیرا توقع داشتن از مردم،پذیرش دعوت را سنگین می کند.در سوره طور آیه ۴۰ می خوانیم: «أَمْ تَسْئَلُهُمْ أَجْراً فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ» مگر از مردم مزدی درخواست کردی تا پرداخت آن برایشان سنگین باشد.اگر در آیه دیگر می بینیم که مزد رسالت را مودّت اهل قربیٰ می داند، «إِلاَّ الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبىٰ» (۱)برای آن است که پیروی و تبعیّت اهل بیت،برای خود مردم سودمند است نه پیامبر،زیرا در جای دیگر می خوانیم: «قُلْ مٰا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ» (۲)آری کسی که اهل بیت را دوست دارد از آنان اطاعت می کند و اطاعت از آنان اطاعت از پیامبر و خداست.

قرآن ذکر است،زیرا:

یادآور آیات،نعمات و صفات الهی است.

یادآور گذشته و آینده انسان است.

یادآور عوامل سقوط و عزّت جوامع است.

یادآور صحنه های قیامت است.

یادآور عظمت هستی است.

یادآور تاریخ و زندگی شخصیّت های تاریخ ساز است.

معارف قرآن و احکام آن حقایقی است که باید آن را فرا گرفت و همواره به خاطر داشت.زیرا « ذِكْرٌ »به علم و معرفتی گفته می شود که در ذهن حاضر باشد و از آن غفلت نشود.

۱- ۱) .شوری،۲۳.

۲- ۲) .سبأ،۴۷.

پیام ها

۱ مبلّغ نبایـد از مردم توقعی داشـته باشـد،همـانگونه که پیـامبران چنین بودنـد. «وَ مٰا تَسْـئَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ» ۲ آنچه زشت اسـت درخواست پاداش است،نه دریافت آن. «تُسْـئَلُ» ۳ معارف قرآن فطری است و همه مردم از آن می تواننـد بهره ببرنـد.(کلمه ی« ذِكْرٌ » در جـایی است که انسـان در درون خود می دانسـته،ولی فراموش کرده است)* ۴ کار پیامبران یادآوری و بیـدار ساختن فطرت هـاست. «ذِكْرٌ لِلْعٰالَمِينَ» ۵ رسالت پیامبر اسـلام،جهانی است. «لِلْعٰالَمِينَ» ۶ ایمـان نیاوردن گروهی از مردم،حتّی اکثریّت آنـان در یـک زمـان و مکـان نبایــد مبلغـان دینی را دلســرد کرده و مـأیوس نمایـد.اگر در منطقـه ای از زمیـن گروهی ایمـان نیاوردند،در جای دیگر تبلیغ نمایند. «لِلْعٰالَمِينَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰۵]

اشاره

وَ كَأَيِّنْ مِنْ آيَةٍ فِي اَلسَّمٰاوٰاتِ وَ اَلْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهٰا وَ هُمْ عَنْهٰا مُعْرِضُونَ (۱۰۵)

و چه بسیار نشانه در آسمان ها و زمین که بر آن می گذرند،در حالی که از آن روی گردانند.

نکته ها:

اشاره

گویا این آیه برای تسـلّی خاطر رسول اکرم صـلی اللّه علیه و آله و هر رهبر و امام بر حقّ است که اگر مردم به فرمان و دسـتور آنـان بی اعتنا بودنـد نگران نباشـند،آنان دائماً بر نشانه های قـدرت و حکمت خـدا در طبیعت و خلقت برخورد می کننـد،ولی لحظه ای نمی اندیشـند.این همه زلزله،کسوف، خسوف،صاعقه،گردش سـتارگان،کهکشانها،همه و همه را می بینند،ولی از آن اعراض می کنند.

جمله« يَمُرُّونَ عَلَيْهٰا »را سه نوع معنی کرده اند:

۱ منظور از مرور انسان ها بر آیات الهی،مشاهده آنهاست.

۲ منظور از مرور انسان ها بر آیات،حرکت زمین است،زیرا با حرکت زمین،انسان بر اجرام آسمانی مرور می کند. (۱)

۳ مرور بر آیات آسمانی،پیشگویی سوار شدن انسان بر وسایل فضایی و حرکت آنها در آسمان ها است. (۲)

اعراض،از غفلت خطرناکتر است.با اینکه تعداد نشانه ها زیاد است «کَأَیِّنْ» و انسان دائماً با آنها رابطه دارد «یَمُرُّونَ» امّا نه تنها فراموش می کند و نه تنها از آنها غفلت می کند،بلکه مواقعی نیز با عنایت از آنها اعراض می کند.

پیام ها

۱ تمام هستی،نشانه و رمز خداشناسی است. «آیَهٍ» ۲ انسان اگر لجاجت کند،هیچ نشانه ای را نمی پذیرد. «وَ کَأَیِّنْ مِنْ آیَهٍ ... یَمُرُّونَ عَلَیْهٰا وَ هُمْ عَنْهٰا مُعْرِضُونَ» ۳ نگاه سطحی و بدون فکر و تأمّل،زمینه ی هدایت و رشد نیست. «یَمُرُّونَ ... مُعْرِضُونَ» ۴ علم به تنهایی کافی نیست،حقّ پذیری نیز لازم است تا ایمان حاصل شود.

«یَمُرُّونَ عَلَیْهٰا وَ هُمْ عَنْهٰا مُعْرِضُونَ»

۵ احسن القصص بودن داستان به تنهایی کافی نیست؛مهم آمادگی برای به کار بستن و پذیرفتن این همه درس بزرگ است. «وَ هُمْ عَنْهٰا مُعْرِضُونَ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰۶]

اشاره

وَ مٰا یُؤْمِنُ أَکْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ إِلاّٰ وَ هُمْ مُشْرِکُونَ (۱۰۶)

و بیشترشان به خداوند ایمان نمی آورند،جز اینکه(با او چیزی را)شریک می گیرند.(و ایمانشان خالص نیست)

ص:۱۷۲

۱- ۱) .تفسیر المیزان.

۲- ۲) .سفرنامه حج آیه اللّٰه صافی.

نکته ها:

اشاره

امام رضا علیه السلام فرمودند:شرک در این آیه به معنای کفر و بت پرستی نیست،بلکه مراد توجّه به غیر خداوند است. (۱)از امام صادق علیه السلام نیز نقل شده است که فرمودند:شرک در انسان،از حرکت مورچه سیاه در شب تاریک بر سنگ سیاه،مخفی تر است. (۲)

امام باقر علیه السلام نیز فرمودند:مردم در عبادت موحد هستند،ولی در اطاعت از غیر خدا گرفتار شرک می شوند. (۳)و در روایات دیگری می خوانیم که مراد از شرک در این آیه،شرک نعمت است.مثل اینکه انسان بگوید فلانی کار مرا سرو سامان داد،اگر فلانی نبود نابود شده بودم و امثال آن. (۴)

پیام ها

اشاره

۱ ایمان،مراتبی دارد و ایمان خالص که هیچ گونه شرکی در آن نباشد کم است.

«وَ مٰا یُؤْمِنُ

... إِلاّٰ وَ هُمْ مُشْرِکُونَ»

نشانه های مؤمن مخلص

۱ در انفاق: «لاٰ نُرِیدُ مِنْکُمْ جَزٰاءً وَ لاٰ شُکُوراً» (۵)از کسی توقع پاداش و تشکر ندارد.

۲ در عبادت: «وَ لاٰ یُشْرِکْ بِعِبٰادَةِ رَبِّهِ أَحَداً» (۶)جز خداوند کسی را بندگی نمی کند.

۳ در تبلیغ: «إِنْ أَجْرِیَ إِلاّٰ عَلَی اللّٰهِ» (۷)به غیر خداوند از کسی پاداش نمی خواهد.

۴ در ازدواج: «إِنْ یَکُونُوا فُقَرٰاءَ یُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ» (۸)از فقر نمی هراسد و با توکل به وعده خدا ازدواج می کند.

۵ در برخورد با مردم: «قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ» (۹)جز رضای او همه چیز را کنار می گذارد.

۶ در جنگ و برخورد با دشمن: «وَ لاٰ یَخْشَوْنَ أَحَداً إِلاَّ اللّٰهَ» (۱۰)از کسی به جز خداوند

۱- ۱) .تفسیر نمونه.

۲- ۲) .سفینه البحار،ج ۱،ص ۶۹۷.

۳- ۳) .کافی،ج ۲،ص ۲۹۲.

۴- ۴) .تفسیر نمونه.

۵- ۵) .انسان،۹.

۶- ۶) .کهف، ۱۱۰.

۷- ۷) .هود،۲۹.

۸- ۸) .نور،۳۲.

۹- ۹) .انعام،۹۱.

۱۰- ۱۰) .احزاب،۳۹.

نمی هراسد.

۷ در مهرورزی و محبّت: «وَ الَّذِینَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ» (۱)هیچ کس را به اندازه خداوند دوست نمی دارد.

۸ در تجارت و کسب و کار: «رِجٰالٌ لاٰ تُلْهِیهِمْ تِجٰارَهٌ وَ لاٰ بَیْعٌ عَنْ ذِکْرِ اللّٰهِ» (۲)از یاد خداوند غافل نمی شود.

نشانه های مؤمن مشرک

۱ عزّت را از دیگران آرزو می کند: «أَ یَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّهَ» (۳)۲ در عمل: «خَلَطُوا عَمَلاً صٰالِحاً وَ آخَرَ سَیِّئاً» (۴)کار شایسته را با ناشایست می آمیزد.

۳ در برخورد با دیگران: «کُلُّ حِزْبٍ بِمٰا لَدَیْهِمْ فَرِحُونَ» (۵)دچار تعصّبات حزبی و گروهی می شود.

۴ در عبادت: «الَّذِینَ هُمْ عَنْ صَلاٰتِهِمْ سٰاهُونَ. اَلَّذِینَ هُمْ یُرٰاؤُنَ» (۶)بی توجّهی و ریاکاری می کند.

۵ در جنگ و نبرد: «یَخْشَوْنَ النّٰاسَ کَخَشْیَهِ اللّٰهِ» (۷)از مردم می ترسد.

۶ در تجارت و امور دنیوی: «أَلْهٰاکُمُ التَّکٰاثُرُ» (۸)افزون طلبی،او را سرگرم می کند.

۷ در انتخاب دین و دنیا: «وَ إِذٰا رَأَوْا تِجٰارَهً أَوْ لَهْواً انْفَضُّوا إِلَیْهٰا وَ تَرَکُوکَ قٰائِماً» (۹)دنیا را می گیرند و پیامبر را تنها می گذارند.

۱- (۱) .بقره،۱۶۵.

۲- (۲) .نور،۳۷.

۳- (۳) .نساء،۱۳۹.

۴- (۴) .توبه،۱۰۲.

۵- (۵) .مؤمنون،۵۳.

۶- (۶) .ماعون،۵ تا ۶.

۷- (۷) .نساء،۷۷.

۸- (۸) .تکاثر،۱.

۹- (۹) .جمعه،۱۱.

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰۷]

اشاره

أَ فَأَمِنُوا أَنْ تَأْتِيَهُمْ غٰاشِيَةٌ مِنْ عَذٰابِ اَللّٰهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ اَلسّٰاعَةُ بَغْتَةً وَ هُمْ لاٰ يَشْعُرُونَ (۱۰۷)

آیا(آنها که ایمان نمی آورند)از اینکه عذاب الهی آنها را در برگیرد و یا قیامت در حالی که نمی دانند ناگهانی فرا رسد،در امانند؟

نکته ها:

اشاره

« غٰاشِيَةٌ »به معنای عقوبتی است که جامعه یا فردی را در برمی گیرد.

پیام ها

۱ هیچ کس خود را تضمین شده نپندارد. «أَ فَأَمِنُوا» ۲ احتمال قهر الهی،برای حرکت انسان به سوی راه حقّ کافی است،مشکل در این است که بعضی این احتمال را هم نمی دهند. «أَ فَأَمِنُوا» ۳ قهر خداوند،فراگیر است و امکان فرار نیست. «غٰاشِيَةٌ» ۴ جزیی از عذاب،برای گرفتار کردن انسان کافی است. «غٰاشِيَةٌ مِنْ عَذٰابِ» ۵ یاد قیامت،عامل تربیت است. «تَأْتِيَهُمُ السّٰاعَةُ»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۰۸]

اشاره

قُلْ هٰذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اَللّٰهِ عَلىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَ مَنِ اِتَّبَعَنِي وَ سُبْحٰانَ اَللّٰهِ وَ مٰا أَنَا مِنَ اَلْمُشْرِكِينَ (۱۰۸)

(ای پیامبر! تو نیز)بگو:این راه من است.من و هر کس پیروی ام کرد،با بینایی به سوی خدا دعوت می کنیم و خداوند(از هر شریکی)منزه است و من از مشرکان نیستم.

نکته ها:

اشاره

دعوت کننده به توحید با توده مردم فرق دارد،همانگونه که در دو آیه قبل گفتیم توده ی مردم غالباً ایمانشان آلوده به شرک است؛ «وَ مٰا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ إِلاّٰ وَ هُمْ مُشْرِكُونَ» امّا مبلغ آسمانی باید بتواند بگوید: «وَ مٰا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ»

پیام ها

۱ راه انبیا،روشن و در معرض شناخت و دید همگان است. «هٰذِهِ سَبِیلِی» ۲ پیمایندگان راه حقّ باید مواضع خود را با صراحت و بدون ترس بیان و اعلام کنند. «هٰذِهِ سَبِیلِی» ۳ دعوت رهبر باید به سوی خدا باشد،نه به سوی خود. «أَدْعُوا إِلَی اللّٰهِ» ۴ رهبر باید بصیرت کامل داشته باشد. «عَلیٰ بَصِیرَهٍ» ۵ مردم را چشم بسته و بدون آگاهی نباید به انجام کاری ترغیب کرد. «عَلیٰ بَصِیرَهٍ» ۶ پیروان پیامبر باید هر کدام مبلغی باشند که با بصیرت و آگاهی مردم را به سوی خدا دعوت کنند. «أَدْعُوا إِلَی اللّٰهِ ... أَنَا وَ مَنِ اتَّبَعَنِی» ۷ محور تبلیغ،تنزیه خداوند از هر گونه شرک و شریک است. «سُبْحٰانَ اللّٰهِ» ۸ مبلّغان دینی باید افرادی خالص و مخلص باشند. «مٰا أَنَا مِنَ الْمُشْرِکِینَ» ۹ توحید و نفی شرک،اساس دین اسلام می باشد. «أَدْعُوا إِلَی اللّٰهِ، مٰا أَنَا مِنَ الْمُشْرِکِینَ»

[سوره يوسف (۱۲): آيه ۱۰۹]

اشاره

وَ مٰا أَرْسَلْنٰا مِنْ قَبْلِکَ إِلاّٰ رِجٰالاً نُوحِی إِلَیْهِمْ مِنْ أَهْلِ اَلْقُریٰ أَ فَلَمْ یَسِیرُوا فِی اَلْأَرْضِ فَیَنْظُرُوا کَیْفَ کٰانَ عٰاقِبَهُ اَلَّذِینَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَ لَدٰارُ اَلْآخِرَهِ خَیْرٌ لِلَّذِینَ اِتَّقَوْا أَ فَلاٰ تَعْقِلُونَ (۱۰۹)

و پیش از تو(پیامبری)نفرستادیم،جز مردانی از اهل آبادی ها را که به آنان نیز وحی می کردیم.(با وجود این)آیا در زمین سیر نکرده اند تا عاقبت کسانی را که پیش از آنان بوده اند بنگرند؟ و قطعاً سرای آخرت برای کسانی که تقوا پیشه کرده اند بهتر است.آیا نمی اندیشید؟

نکته ها:

اشاره

بارها مخالفان انبیا بهانه می گرفتند که چرا پیامبران انسان هایی همانند ما هستند؟ گویا مردم زمان پیامبر اسلام صلی اللّٰه علیه و آله نیز این چنین فکر و سؤالی را داشتند که این آیه،هم پاسخ

می گوید و هم هشدار می دهد.

پیام ها

۱ همه انبیا مرد بوده اند. «وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ إِلاّ رِجالاً» زیرا امکان تبلیغ،هجرت و تلاش،برای مرد بیشتر است.

۲ علوم انبیا از طریق وحی و به اصطلاح«لدّنی»بوده است. «نُوحِی إِلَیْهِمْ» ۳ پیامبران از جنس مردم بوده و در میان آنان زندگی می کردند.(نه فرشته بودند، نه افراد گوشه گیر و نه اهل رفاه.) «مِنْ أَهْلِ الْقُری» ۴ سیر و سفر باید هدفدار باشد. «أَ فَلَمْ یَسِیرُوا ... فَیَنْظُرُوا» ۵ مشاهده مستقیم از کارآمدترین شیوه های دریافت حقیقت است. «أَ فَلَمْ یَسِیرُوا ... فَیَنْظُرُوا» ۶ سیر و سیاحت در زمین و آگاهی از تاریخ و درس عبرت گرفتن،برای هدایت و تربیت بسیار کارگشاست. «فَیَنْظُرُوا» ۷ حفظ آثار باستانی برای عبرت و بازدید آیندگان لازم است. «فَیَنْظُرُوا» ۸ فرستادن انبیا،نزول وحی و هلاکت مخالفان لجوج آنها،همه از سنّت های الهی در تاریخ است. «کَیْفَ کانَ عاقِبَةُ الَّذِینَ مِنْ قَبْلِهِمْ» ۹ کفار از مخالفت با پیامبران چیزی بدست نمی آورند،در دنیا گرفتار قهر و عذابند.ولی اهل تقوی به آخرت که بهتر از دنیاست می رسند. «وَ لَدارُ الْآخِرَةِ خَیْرٌ» ۱۰ به کار انداختن عقل و فکر بشر از اهداف رسالت انبیا و قرآن است. «أَ فَلا تَعْقِلُونَ» ۱۱ خرد و اندیشه،انسان را به سوی مکتب انبیا پیش می برد. «أَ فَلا تَعْقِلُونَ»

ص: ۱۷۷

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۱۰]

اشاره

حَتّٰى إِذَا اِسْتَيْأَسَ اَلرُّسُلُ وَ ظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جٰاءَهُمْ نَصْرُنٰا فَنُجِّيَ مَنْ نَشٰاءُ وَ لاٰ يُرَدُّ بَأْسُنٰا عَنِ اَلْقَوْمِ اَلْمُجْرِمِينَ (۱۱۰)

(دعوت پیامبران و مخالفت دشمنان هم چنان ادامه داشت)تا هنگامی که پیامبران(از هدایت مردم)به آستانه نومیدی رسیدند و کفار گمان کردند (وعده ی عذاب)به دروغ به آنان داده شده است،آن گاه یاری ما به آنان رسید،پس کسانی را که می خواستیم نجات یافتند و(لی)عذاب ما ازگروه مجرمان باز گردانده نمی شود.

نکته ها:

اشاره

در طول تاریخ،پیامبران در دعوت خود مستمر و مصرّ بودند،تا آنکه از هدایت مردم مأیوس می شدند،چنان که مخالفانِ لجوج نیز دست از مقاومت برنمی داشتند.نمونه هایی از آن را در قرآن می خوانیم:

الف:نمونه یأس انبیا:

بعد از آنکه نوح سالیان متمادی مردم را دعوت کرد،جز گروه اندکی کسی ایمان نیاورد، خداوند به او فرمود: «لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلاّٰ مَنْ قَدْ آمَنَ» (۱)جز کسانی که ایمان آورده اند،کس دیگری از قوم تو ایمان نخواهد آورد.نوح در نفرین خود که نشان از یأس او نیز دارد، می گوید: «وَ لاٰ يَلِدُوا إِلاّٰ فٰاجِراً كَفّٰاراً» (۲)یعنی از اینان جز کافر فاجر نیز متولد نخواهد شد.

در داستان زندگی و دعوت هود،صالح،شعیب،موسی،و عیسی علیهم السلام نیز این یأس از ایمان آوردن کفار به چشم می خورد.

ب:نمونه سوء ظن مردم به انبیا:

کفّار تهدید انبیا را توخالی و دروغ می پنداشتند.در سوره هود آیه ۲۷ می خوانیم «بَلْ نَظُنُّكُمْ كٰاذِبِينَ» (۳)گمان می کنیم شما دروغگویید.یا اینکه فرعون به موسی علیه السلام گفت:

۱- ۱) .هود،۳۶.

۲- ۲) .نوح،۲۷.

۳- ۳) .هود،۲۷.

«إِنِّی لَأَظُنُّکَ یا مُوسی مَسْحُوراً» (۱)به راستی که گمان می کنم که تو افسون زده ای.

ج:نمونه نصرت خداوند:

قرآن نصرت الهی را حقّی می داند که خداوند بر خود لازم کرده است «وَ کانَ حَقًّا عَلَیْنا نَصْرُ الْمُؤْمِنِینَ» (۲)یعنی یاری مؤمنان بر ما لازم است.یا در جای دیگر می فرماید: «نَجَّیْنا هُوداً وَ الَّذِینَ آمَنُوا مَعَهُ» (۳)ما هود و مؤمنین را نجات دادیم.

امّا درباره قهر خداوند که از مجرمان برنمی گردد،در سوره ی رعد آیه ۱۱ می فرماید: «إِذا أَرادَ اللّهُ بِقَوْمٍ سُوْءاً فَلا مَرَدَّ لَهُ» هر گاه خداوند بر قومی قهر بگیرد،برگشت ندارد.

پیام ها

۱ قساوت و لجاجت در انسان،تا آنجا اوج می گیرد که انبیای بردبار را نیز مأیوس می کند. «إِذَا اسْتَیْأَسَ الرُّسُلُ» ۲ خوش بینی و حسن نیّت و حوصله اندازه دارد. «حَتّی» ۳ نیروی خود را صرف زمینه های غیر قابل نفوذ نکنید.باید از برخی مردم صرف نظر کرد. «اسْتَیْأَسَ الرُّسُلُ» ۴ مهلت دادن به مجرمان و تاخیر عذاب آنان،از سنت های الهی است. «حَتّی إِذَا اسْتَیْأَسَ» یعنی به قدری ما به مجرمان مهلت دادیم که انبیا مأیوس شدند.

۵ تاخیر عذاب الهی سبب جرأت و تکذیب مجرمین می گردد. «حَتّی إِذَا ... وَ ظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ کُذِبُوا» ۶ ناامیدی انبیا از هدایت مردم،شرط نزول قهر خداست. «إِذَا اسْتَیْأَسَ ... لا یُرَدُّ بَأْسُنا» ...

۷ امدادهای الهی نسبت به پیامبران هم زمان خاصی دارد. «إِذَا اسْتَیْأَسَ ... جاءَهُمْ» ۸ قهر الهی شامل انبیا و مومنان واقعی نمی شود. «فَنُجِّیَ» ۹ هم قهر و عذاب و هم لطف و امداد به دست خداست. «نَصْرُنا ... بَأْسُنا»

ص:۱۷۹

۱- ۱) .اسراء،۱۰۱.

۲- ۲) .روم،۴۷.

۳- ۳) .هود،۵۸.

۱۰ سرنوشت قهر یا نجات انسان بدست خود اوست. «مَنْ نَشاءُ، اَلْمُجْرِمِینَ» ۱۱ اراده و خواست خدا قانون مند است. «مَنْ نَشاءُ وَ لا یُرَدُّ بَأْسُنا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِینَ» ۱۲ راه خدا بن بست ندارد. «إِذَا اسْتَیْأَسَ الرُّسُلُ ... جاءَهُمْ نَصْرُنا» (هر کجا مردم کار را به بن بست کشاندند قدرت خدا جلوه می کند.) ۱۳ هیچ قدرتی مانع قهر خدا نمی شود. «لا یُرَدُّ بَأْسُنا» ۱۴ سنت خداوند در حمایت انبیا و هلاکت مجرمان است. «جاءَهُمْ نَصْرُنا، لا یُرَدُّ بَأْسُنا»

[سوره یوسف (۱۲): آیه ۱۱۱]

اشاره

لَقَدْ کانَ فِی قَصَصِهِمْ عِبْرَهٌ لِأُولِی اَلْأَلْبابِ ما کانَ حَدِیثاً یُفْتَری وَ لکِنْ تَصْدِیقَ اَلَّذِی بَیْنَ یَدَیْهِ وَ تَفْصِیلَ کُلِّ شَیْءٍ وَ هُدیً وَ رَحْمَهً لِقَوْمٍ یُؤْمِنُونَ (۱۱۱)

به راستی در سرگذشت آنان،برای خردمندان عبرتی است.(این)سخنی نیست که به دروغ ساخته شده باشد،بلکه تصدیق کننده ی آن(کتاب آسمانی)است که پیش از آن آمده و روشنگر هر چیز و(مایه)هدایت و رحمت برای گروهی است که ایمان می آورند.

نکته ها:

اشاره

« عِبْرَهٌ »و«تعبیر»به معنی عبور است،عبور از صحنه ای به صحنه ای دیگر.«تعبیر خواب»عبور از رؤیا به واقعیات.و« عِبْرَهٌ »یعنی عبور از دیدنی ها و شنیدنی ها به نادیدنی ها و ناشنیدنی ها.

« قَصَصِهِمْ »شاید اشاره به داستان تمام انبیا باشد و شاید مراد،داستان یوسف،یعقوب، برادران،عزیز مصر و حوادث تلخ و شیرینی باشد که در این سوره آمده بود.

پیام ها

۱ شرط امتیاز در داستان ها،پندآموزی آنهاست.در ابتدای سوره فرمود: «نَحْنُ

نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ» و در آخر فرمود: «لَقَدْ کانَ فِی قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ» ۲ چنان که حضرت یوسف علیه السلام علی رغم همه کیدها و مشکلات و موانع به عزّت و قدرت رسید،پیامبر اسلام صلی اللّه علیه و آله نیز علی رغم همه ی مکرها و...به عزّت و قدرت خواهد رسید. «لَقَدْ کانَ فِی قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ» ۳ تنها خردمندان از داستان ها،پند و عبرت می گیرند. «عِبْرَةٌ لِأُولِی الْأَلْبابِ» ۴ عبرت آموزی از قصص قرآن،مخصوص یک زمان نیست. «لِأُولِی الْأَلْبابِ» ۵ داستان های قرآن،بیان واقعیّت های عینی و عبرت آموز است.(یافتنی است، نه بافتنی.) «ما کانَ حَدِیثاً یُفْتَری» ۶ گفتار راست و واقعی،تأثیر عمیق دارد. «عِبْرَةٌ ... ما کانَ حَدِیثاً یُفْتَری» ۷ قرآن با کتب آسمانی دیگر همسو است. «تَصْدِیقَ الَّذِی» ...

۸ قرآن،تمام نیازهای انسان را مطرح می کند. «تَفْصِیلَ کُلِّ شَیْءٍ» ۹ قرآن،هدایت محض است و آمیخته با هیچ ضلالتی نیست. «هُدیً» ۱۰ تنها اهل ایمان از هدایت و رحمت قرآن بهره می برند. «هُدیً وَ رَحْمَةً لِقَوْمٍ یُؤْمِنُونَ» ۱۱ نکته سنجی و درس گرفتن عقل لازم دارد؛ «عِبْرَةٌ لِأُولِی الْأَلْبابِ» ولی دریافت نور و رحمت الهی،ایمان نیز لازم دارد. «لِقَوْمٍ یُؤْمِنُونَ» ۱۲ داستان یوسف برای جویندگان حقیقت،آیت «آیاتٌ لِلسّائِلِینَ» برای خردمندان،عبرت «عِبْرَةٌ لِأُولِی الْأَلْبابِ» و برای اهل ایمان،مایه ی هدایت و رحمت است. «هُدیً وَ رَحْمَةً لِقَوْمٍ یُؤْمِنُونَ»

[تفسیر سوره رعد]

سیمای سوره رعد

این سوره در مکّه نازل شده و چهل و سه آیه دارد.با توجّه به طرح موضوع تسبیح رعد آسمان در آیه ۱۳ این سوره،رعد نامیده شده است.

مطالبی پیرامون عظمت قرآن،توحید،آفرینش آسمان ها و زمین،تسخیر ماه و خورشید،آفرینش میوه ها و گیاهان،معاد و عدل الهی،مسئولیّت مردم،وفای به عهد و صله رحم،صبر و ترک انتقام جویی،کسب آرامش واقعی در پرتو ایمانِ به خدا و سرنوشت شوم مخالفان انبیا علیهم السلام در این سوره آمده است.

ص: ۱۸۵

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

به نام خداوند بخشنده مهربان

[سوره الرعد (۱۳): آيه ۱]

اشاره

بِسْمِ اَللّٰهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِlt;br/gtالمر تِلْكَ آيٰاتُ اَلْكِتٰابِ وَ اَلَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ اَلْحَقُّ وَ لٰكِنَّ أَكْثَرَ اَلنّٰاسِ لاٰ يُؤْمِنُونَ (۱)

۱\۱۳

الف لام ميم را.آن آيات كتاب(آسمانى)است و آنچه از جانب پروردگارت به سوى تو فرو آمده،حقّ است ولى بيشتر مردم ايمان نمى آورند.

پيام ها

۱ قرآن،كتابى بسيار با عظمت است. «تِلْكَ» ۲ نزول كتب آسمانى،براى تربيت مردم است. «أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ» ۳ در قرآن،باطل راه ندارد. «أُنْزِلَ إِلَيْكَ ... اَلْحَقُّ» ۴ محور،حقانيّت است نه اكثريّت.بى توجّهى و ايمان نياوردن اكثريّت مردم، دليل بر باطل بودن راه نيست. «الْحَقُّ وَ لٰكِنَّ أَكْثَرَ النّٰاسِ لاٰ يُؤْمِنُونَ» ۵ اكثريّت مردم حق گرا نيستند. «أَكْثَرَ النّٰاسِ لاٰ يُؤْمِنُونَ» ۶ رهبر بايد بداند كه بسيارى از مردم به او ايمان نمى آورند،پس با آمادگى بيشترى با اين مسأله روبرو مى شود.(مفهوم كلّ آيه)

ص: ۱۸۶

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۲]

اشاره

اَللّٰهُ اَلَّذِی رَفَعَ اَلسَّمٰاوٰاتِ بِغَیْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهٰا ثُمَّ اِسْتَویٰ عَلَی اَلْعَرْشِ وَ سَخَّرَ اَلشَّمْسَ وَ اَلْقَمَرَ کُلٌّ یَجْرِی لِأَجَلٍ مُسَمًّی یُدَبِّرُ اَلْأَمْرَ یُفَصِّلُ اَلْآیٰاتِ لَعَلَّکُمْ بِلِقٰاءِ رَبِّکُمْ تُوقِنُونَ (۲)

خداست آنکه آسمان ها را بدون ستون هایی که آن را ببینید برافراشت، سپس بر عرش(مقام فرمانروایی)برآمد و خورشید و ماه را که هر کدام تا زمان معینی حرکت دارند،تسخیر نمود.او کار(هستی)را تدبیر می کند، آیات خود را به روشنی بیان می کند تا شاید به لقای پروردگارتان یقین حاصل کنید.

نکته ها:

اشاره

آیاتی در قرآن بر نگهداری آسمان ها(و زمین)توسط خدا دلالت می کند،از جمله:

الف:آیه فوق، «اللّٰهُ الَّذِی رَفَعَ السَّمٰاوٰاتِ بِغَیْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهٰا» ب: «إِنَّ اللّٰهَ یُمْسِکُ السَّمٰاوٰاتِ وَ الْأَرْضَ أَنْ تَزُولاٰ وَ لَئِنْ زٰالَتٰا إِنْ أَمْسَکَهُمٰا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ» (۱)همانا خداوند آسمان ها و زمین را از سقوط حفظ می کند و اگر روی به سقوط نهند،هیچکس جز او نمی تواند آنها را نگهدارد.

ج: «وَ یُمْسِکُ السَّمٰاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَی الْأَرْضِ إِلاّٰ بِإِذْنِهِ» (۲)و خداوند از سقوط آسمان بر زمین جلوگیری می کند.

علامه طباطبایی(ره)در تفسیر المیزان می گوید:مراد از«تفصیل»جدا کردن کرات آسمانی و زمین از یکدیگر است،و مشاهده ی این تفکیک،ما را بر قدرت تفکیک مردم در قیامت آگاه می سازد.

« عَمَدٍ »جمع عمود به معنای ستون و پایه است.

از حضرت علی علیه السلام سؤال شد که خداوند چگونه به حساب همه خلائق می رسد؟ حضرت فرمودند:همان گونه که به همه خلایق رزق می دهد. (۳)

۱- ۱) .فاطر،۴۱.

۲- ۲) .حج،۶۵.

۳- ۳) .تفسیر کبیر فخر رازی.

پیام ها

۱ آسمان ها بر پایه هایی استوارند. «بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَها» ندیدن دلیل بر نبودن نیست.امام رضا علیه السلام فرمودند:«فثم عمد و لکن لا ترونها» (۱)پایه هایی هست ولی شما آنها را نمی بینید.

۲ خورشید نیز در حال حرکت است. «كُلٌّ يَجْرِي» ۳ کرات آسمانی در مقدار حرکت خود،زمان بندی شده اند. «لِأَجَلٍ مُسَمًّى» ۴ هستی تحت تدبیر الهی است. «يُدَبِّرُ» ۵ دست خداوند در تفصیل آیات باز است.(چه تفصیل آیات تشریعی و چه تفصیل آیات تکوینی) «يُفَصِّلُ الْآياتِ» ۶ نظام هستی،هدفدار است. «يَجْرِي لِأَجَلٍ لَعَلَّكُمْ بِلِقاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ» آفرینش جهان بدون معاد،کاری لغو و بیهوده است.

۷ دلیل بر معاد،همان دلیل توحید است.خدایی که می آفریند و تدبیر و...می کند، قیامت را هم برپا خواهد کرد. «رَفَعَ، اِسْتَوى، يُدَبِّرُ، ... بِلِقاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۳]

اشاره

وَ هُوَ اَلَّذِي مَدَّ اَلْأَرْضَ وَ جَعَلَ فِيها رَواسِيَ وَ أَنْهاراً وَ مِنْ كُلِّ اَلثَّمَراتِ جَعَلَ فِيها زَوْجَيْنِ اِثْنَيْنِ يُغْشِي اَللَّيْلَ اَلنَّهارَ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآياتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (۳)

و اوست خدایی که زمین را گسترانید و در آن کوه ها و نهرها قرار داد و از هر میوه ای،دو جفت در آن قرار داد.او روز را با شب می پوشاند.قطعاً در این(امور)برای کسانی که فکر می کنند نشانه هایی است.

نکته ها:

اشاره

آیه قبل درباره ی آسمان ها بود و این آیه در مورد زمین و نعمت های زمینی است.

ص :۱۸۸

۱- ۱) .بحار،ج ۶۰،ص ۷۹.

« رَوٰاسِیَ »جمع«راسیه»به معنای ثبوت است و از اینرو به کوه های ثابت و استوار رواسی می گویند.کلمه«زوج»و«زوجان»هر دو به معنای نر و ماده است.

گرچه«لینه»دانشمند گیاه شناس،در قرن ۱۸ موفق به کشف قانون زوجیّت گیاهان شد،امّا اسلام در هزار و چند صد سال قبل به این نکته اشاره کرده است.البتّه مردم مسئله ی نر و ماده را در بعضی گیاهان مثل خرما،فهمیده بودند ولی عمومیّت زوجیّت از طریق قرآن اعلام شد.

نر و ماده در گیاهان،گاهی در یک درخت یا شکوفه و گاهی در دو درخت یا دو شکوفه است. (۱)

جمله« مَدَّ الْأَرْضَ »شاید به بیرون کشیده شدن زمین از زیر آب اشاره دارد که در روایات به نام«دَحْو الارض»آمده است.این احتمال با نظریه زمین شناسان امروزی که می گویند:

زمین ابتدا در زیر آب قرار داشته،مطابقت دارد.و اللّه العالم نظام آفرینش بر اساس زوجیّت است:

الف:زوجیّت در نباتات؛ «وَ أَنْبَتَتْ مِنْ کُلِّ زَوْجٍ بَهِیجٍ» (۲)ب:زوجیّت در حیوانات؛ «وَ مِنَ الْأَنْعٰامِ أَزْوٰاجاً» (۳)ج:زوجیّت در انسان؛ «خَلَقَ لَکُمْ مِنْ أَنْفُسِکُمْ أَزْوٰاجاً» (۴)د:زوجیّت در همه چیز؛ «وَ مِنْ کُلِّ شَیْءٍ خَلَقْنٰا زَوْجَیْنِ» (۵)

پیام ها

۱ گستردگی زمین،حکیمانه و با تدبیر انجام گرفته است. «مَدَّ الْأَرْضَ» (گستردگی زمین و وجود کوه ها در آن،باعث حفظ تعادل زمین و عامل بهره مندی انسان هاست،زیرا که اگر تمام زمین مسطح یا کوهستانی بود، امکان زندگانی وجود نداشت.)
۲ کوه ها،منبع ذخیره آب و نهرها وسیله ی توزیع آب و هر دو زمینه ساز زندگی

۱- ۱) .تفسیر فرقان.

۲- ۲) .حج،۵.

۳- ۳) .شوری،۱۱.

۴- ۴) .روم،۲۱.

۵- ۵) .ذاریات،۴۹.

انسان ها هستند. «رَوٰاسِيَ وَ أَنْهٰاراً» ۳ توالی و تبادل شب و روز،عامل زندگی است. «يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهٰارَ» (و گر نه یا همه چیز در اثر حرارت می سوخت و یا بواسطه ی عدم نور و حرارت پژمرده می شد و یخ می زد.) ۴ جهان طبیعت،کلاس درس است نه خانه غفلت. «لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۴]

اشاره

وَ فِي اَلْأَرْضِ قِطَعٌ مُتَجٰاوِرٰاتٌ وَ جَنّٰاتٌ مِنْ أَعْنٰابٍ وَ زَرْعٌ وَ نَخِيلٌ صِنْوٰانٌ وَ غَيْرُ صِنْوٰانٍ يُسْقىٰ بِمٰاءٍ وٰاحِدٍ وَ نُفَضِّلُ بَعْضَهٰا عَلىٰ بَعْضٍ فِي اَلْأُكُلِ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيٰاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (۴)

و در زمین قطعاتی است مجاور هم و باغ هایی از انواع انگور و کشت زار و درختان خرما(محصولاتی مختلف)همانند و غیر همانند که همه با یک آب آبیاری می شوند و بعضی میوه ها را در خوردن بر بعضی برتری دادیم.

همانا در این(تنوّع میوه ها و مزه ها با آنکه از یک آب و خاک تغذیه می شوند)برای کسانی که تعقّل دارند حتماً نشانه هایی است.

نکته ها:

اشاره

کلمه« صِنْوٰانٌ »بر خلاف ظاهرش که قالب تثنیه دارد،جمع«صنو»به معنای شاخه ای است که از اصل درخت خارج می شود،و در اینجا به معنای مشابه و مانند است.

پیام ها

۱ زمین،قطعاتی مجاور یکدیگر است که هر قطعه ای استعداد خاص خود را داراست. «قِطَعٌ مُتَجٰاوِرٰاتٌ» ۲ تنوّع میوه ها با رنگ،مزه،بو و شکل های مختلف،همه از نشانه های قدرت الهی است. «لَآيٰاتٍ» ۳ تنوّع میوه ها با اراده و خواست خداوند است و گر نه یک آب،یک نوع مزه

ص: ۱۹۰

بیشتر ندارد. «يُسْقىٰ بِمٰاءٍ وٰاحِدٍ» ۴ همجواری،دلیل یکسانی نیست.ملاک برتری،بهره دهی بیشتر است.

«مُتَجٰاوِرٰاتٌ

نُفَضِّلُ

فِي الْأُكُلِ»

۵ اندیشمندان از خوردنی ها،روح ایمان خود را نیز تقویت و اشباع می کنند،در حالی که دیگران،تنها به پرکردن شکم خود اکتفاء می نمایند. «لَآيٰاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۵]

اشاره

وَ إِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَ إِذٰا كُنّٰا تُرٰاباً أَ إِنّٰا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ أُولٰئِكَ اَلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَ أُولٰئِكَ اَلْأَغْلاٰلُ فِي أَعْنٰاقِهِمْ وَ أُولٰئِكَ أَصْحٰابُ اَلنّٰارِ هُمْ فِيهٰا خٰالِدُونَ (۵)

اگر تعجّب می کنی پس عجیب گفتار آنهاست(که می گویند:)آیا آن گاه که خاک شدیم،آیا به آفرینش تازه ای در می آییم؟ آنانند کسانی که به پروردگارشان کفر ورزیدند و همانانند که غُلها در گردنشان باشد و همانانند همدم آتش که در آن جاودانه اند.

نکته ها:

اشاره

این آیه خطاب به پیامبر می فرماید:از انکار نبوّت توسط مردم تعجّب مکن،زیرا آنها از قدرت من،در زنده کردن مردگان نیز در تعجّب اند و آن را باور ندارند.

منکرین معاد دلیلی بر محال بودن معاد،ارائه نداده اند و تنها وقوع آن را بعید می شمرند.در مقابل،قرآن علاوه بر ذکر عدالت و حکمت خداوند که مستلزم وجود قیامت است،بارها در مقام جواب از این استبعاد منکرین برآمده است؛ یک جا می فرماید:اگر شما در وقوع قیامت شک دارید،از آفرینش ابتدایی خود یاد کنید که ما چگونه شما را از خاک و نطفه آفریدیم. «يٰا أَيُّهَا النّٰاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنّٰا

خَلَقْنٰاكُمْ مِنْ تُرٰابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَهٍ» (۱)و در جای دیگر می فرماید:ای پیامبر صلی اللّه علیه و آله به مردم بگو:همان کسی که بار اول شما را آفرید، بار دیگر در قیامت شما را خلق خواهد کرد و جای هیچگونه تعجّبی هم نیست. «قُلْ یُحْیِیهَا الَّذِی أَنْشَأَهٰا أَوَّلَ مَرَّهٍ وَ هُوَ بِکُلِّ خَلْقٍ عَلِیمٌ» (۲)

پیام ها

۱ انکار معاد یعنی انکار قدرت،عدالت و حکمت خداوند و این کفر است.

«أُولٰئِکَ الَّذِینَ کَفَرُوا»

۲ منکر معاد چون تمام هدفش دنیاست،به غل و زنجیر مادیّت،هواپرستی، جهل و خرافات مبتلا می گردد و اینچنین کسی در آخرت نیز در غل و زنجیر عذاب الهی خواهد بود. «الْأَغْلاٰلُ» ۳ غل و زنجیر در قیامت بر روی گردن منکرین نیست تا بتوانند آن را بردارند، بلکه چنان به درون گردنشان فرو رفته که قابل برداشتن نیست. «فِی أَعْنٰاقِهِمْ» ۴ منکر معاد چون توشه ای برای رهایی خود از قهر الهی فراهم نکرده،همیشه در عذاب باقی است. «خٰالِدُونَ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۶]

اشاره

وَ یَسْتَعْجِلُونَکَ بِالسَّیِّئَهِ قَبْلَ اَلْحَسَنَهِ وَ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ اَلْمَثُلاٰتُ وَ إِنَّ رَبَّکَ لَذُو مَغْفِرَهٍ لِلنّٰاسِ عَلیٰ ظُلْمِهِمْ وَ إِنَّ رَبَّکَ لَشَدِیدُ اَلْعِقٰابِ (۶)

و پیش از رحمت و نیکی،به شتاب از تو عذاب و بدی می خواهند در حالی که پیش از آنان عذاب ها بوده است.و همانا پروردگارت نسبت به مردم با همه ستمشان دارای آمرزش است و به یقین پروردگارت سخت کیفر است.

۱- ۱) .حج،۵.

۲- ۲) .یس،۷۹.

نکته ها:

اشاره

« اَلْمَثُلاتُ »جمع«مثله»عذاب و عقوبتی است که به انسان روی می آورد.

گاهی عناد و لجاجت به جایی می رسد که انسان حاضر است آرزوی هلاکت کند،ولی حقّ را نپذیرد.در قرآن مجید به نمونه هایی از این نوع روحیّه ها اشاره شده است،از جمله:

کافران می گفتند: «وَ إِذْ قالُوا اللّهُمَّ إِنْ کانَ هذا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِکَ فَأَمْطِرْ عَلَیْنا حِجارَةً مِنَ السَّماءِ أَوِ ائْتِنا بِعَذابٍ أَلِیمٍ» (۱)خدایا! اگر این قرآن،حقّ و از جانب توست،پس یا از آسمان بر ما سنگ ببار و یا ما را به عذابی دردناک مبتلا نما(که ما آن را نمی پذیریم).

در جای دیگر آمده:اگر ما این قرآن را بر غیر عرب(عجم)نازل می کردیم و پیامبر آن را بر مردم قرائت می فرمود: «وَ لَوْ نَزَّلْناهُ عَلی بَعْضِ الْأَعْجَمِینَ فَقَرَأَهُ عَلَیْهِمْ ما کانُوا بِهِ مُؤْمِنِینَ» (۲)ایمان نمی آوردند و آن را نمی پذیرفتند.

یا اینکه اهل کتاب به کفّار و بت پرستان می گفتند: «أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ أُوتُوا نَصِیباً مِنَ الْکِتابِ یُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَ الطّاغُوتِ وَ یَقُولُونَ لِلَّذِینَ کَفَرُوا هؤُلاءِ أَهْدی مِنَ الَّذِینَ آمَنُوا سَبِیلاً» (۳)راه شما از راه اسلام بهتر است.در صورتی که اهل کتاب از مشرکین به اسلام نزدیکترند ولی لجاجت،آنها را از ابراز حقّ دور می داشت.

تعجیل عدّه ای از مردم به نزول قهر الهی،می تواند به واسطه این دلایل باشد:

الف:غفلت و فراموشی تاریخ گذشتگان و باور نکردن و بعید دانستن قهر الهی.

ب:حسادت به داشته های دیگران.چنان که در تاریخ آمده است چون امیر مؤمنان،حضرت علی علیه السلام به امامت رسید،شخصی که تحمل این موضوع را نداشت،آرزوی مرگ کرد،که در شأن نزول سوره معارج بدان اشاره شده است.

ج:احساس بریدگی و یأس و به بن بست کامل رسیدن.

د:استهزا و عدم قبول و پذیرش،حتّی به قیمت جان دادن.

قرآن می فرماید:اگر خداوند به جهت گناه و عملکرد بد مردم آنها را فوراً عذاب کند،هیچ کس روی زمین باقی نمی ماند امّا او از راه لطف،صبر می کند تا شاید مردم توبه کنند.

۱- ۱) .انفال،۳۲.

۲- ۲) .شعراء،۱۹۸ ۱۹۹.

۳- ۳) .نساء،۵۱.

«وَ لَوْ یُؤٰاخِذُ اللّٰهُ النّٰاسَ بِظُلْمِهِمْ مٰا تَرَکَ عَلَیْهٰا مِنْ دَابَّهٍ وَ لٰکِنْ یُؤَخِّرُهُمْ إِلیٰ أَجَلٍ مُسَمًّی» ... (۱)و آیه «وَ لَوْ یُؤٰاخِذُ اللّٰهُ النّٰاسَ بِمٰا کَسَبُوا مٰا تَرَکَ عَلیٰ ظَهْرِهٰا مِنْ دَابَّهٍ» ... (۲)

پیام ها

۱ انسان در اثر لجاجت،چنان سقوط می کند که حاضر است نابود شود ولی حقّ را نپذیرد. «وَ یَسْتَعْجِلُونَکَ بِالسَّیِّئَهِ» ۲ تاریخ پیشینیان،بهترین الگو و نمونه است. «قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلاٰتُ» ۳ قهر الهی را شوخی نپندارید و به نمونه های گذشته توجّه کنید. «مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلاٰتُ» ۴ سنّت خداوند مهلت دادن است و کاری به عجله مردم ندارد. «لَذُو مَغْفِرَهٍ» ۵ راه توبه و بازگشت،برای افراد لجوج نیز باز است. «لَذُو مَغْفِرَهٍ ... عَلیٰ ظُلْمِهِمْ» ۶ خداوند،انسان ها را با همه ی بدی هایی که از آنها سر می زند باز دوست دارد.

«لَذُو مَغْفِرَهٍ لِلنّٰاسِ عَلیٰ ظُلْمِهِمْ»

۷ لطف خداوند بر قهر او مقدم است.«مغفره عقاب» ۸ خوف و رجا و بیم و امید،در کنار هم عامل رشد است. «لَذُو مَغْفِرَهٍ لَشَدِیدُ الْعِقٰابِ» ۹ قهر و لطف الهی از مقام ربوبیّت اوست. «رَبَّکَ لَذُو مَغْفِرَهٍ، رَبَّکَ لَشَدِیدُ الْعِقٰابِ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۷]

اشاره

وَ یَقُولُ اَلَّذِینَ کَفَرُوا لَوْ لاٰ أُنْزِلَ عَلَیْهِ آیَهٌ مِنْ رَبِّهِ إِنَّمٰا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِکُلِّ قَوْمٍ هٰادٍ (۷)

و کسانی که کفر ورزیدند می گویند:چرا از طرف پروردگارش نشانه ای (آشکار و به دلخواه ما)بر او نازل نشده است؟(ای پیامبر)تو فقط بیم دهنده ای و برای هر قومی راهنمایی است.

۱- ۱) .نحل،۶۱.

۲- ۲) .فاطر،۴۵.

نکته ها:

اشاره

از ابن عباس نقل شده که پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله دست مبارکشان را بر روی سینه گذاشتند و فرمودند:«انا المنذر»و آن گاه به علی بن ابی طالب علیهما السلام اشاره کردند و فرمودند:«انت الهادی، بک یهتدی المهتدون بعدی» (۱)

پیام ها

۱ کافران،توقّعات نابجا از خدا و پیامبرش دارند.(آنها خواستار نشانه ها و معجزه هایی بر اساس هوا و هوس خود هستند.) «لَوْ لاٰ أُنْزِلَ عَلَیْهِ آیَهٌ» ۲ انسانِ بهانه جو،لایق خطاب الهی نیست. «إِنَّمٰا أَنْتَ» خداوند گفتار کفّار را بی جواب گذارده و پیامبر را مخاطب قرار داده است.

۳ تربیت،هم به تهدید نیاز دارد و هم به ارشاد. «إِنَّمٰا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِکُلِّ قَوْمٍ هٰادٍ» ۴ برای جامعه ی جاهل غافل،هشدار بیش از بشارت ضرورت دارد. «إِنَّمٰا أَنْتَ مُنْذِرٌ» (۲)۵ کار اصلی پیامبران،ارشاد و انذار است؛ «إِنَّمٰا أَنْتَ مُنْذِرٌ» نه برآوردن خواسته های بی ربط مردم و عرضه معجزه در هر لحظه و برای هر کس. «لَوْ لاٰ أُنْزِلَ عَلَیْهِ آیَهٌ» ۶ با آنکه دیگر پیامبری مبعوث نمی شود امّا خداوند حجت خود را بر همه ی مردم تمام می کند و هرگز زمین از حجت خالی نمی ماند. «وَ لِکُلِّ قَوْمٍ هٰادٍ» ۷ انبیا تنها به مشرق زمین اختصاص نداشته اند. «وَ لِکُلِّ قَوْمٍ هٰادٍ» ۸ در عصر حاضر نیز ما باید امام یا هادی زنده داشته باشیم. «وَ لِکُلِّ قَوْمٍ هٰادٍ» (۳)

۱- ۱) .تفسیر کبیر،ج ۱۹،ص ۱۴.طبری و ابن کثیر و احقاق الحقّ،(ج ۳،ص ۸۷)نیز آن را نقل کرده اند.

۲- ۲) .حدود ۱۲۰ مرتبه واژه«انذار»در قرآن آمده که ۱۰۰ مرتبه آن در مکه نازل شده است.

۳- ۳) .در تفاسیر مجمع البیان و کنز الدقائق،۲۶ حدیث آمده که مراد از«هاد»ائمه معصومین علیهم السلام هستند.

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۸]

اشاره

اَللّٰهُ یَعْلَمُ مٰا تَحْمِلُ کُلُّ أُنْثیٰ وَ مٰا تَغِیضُ اَلْأَرْحٰامُ وَ مٰا تَزْدٰادُ وَ کُلُّ شَیْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدٰارٍ (۸)

خداوند می داند آنچه را که هر ماده ای(در شکم)حمل می کند و آنچه را که رحم ها جذب می کنند(مثل نطفه)و آنچه را که(در مراحل بعد از جذب) می افزایند و هر چیز نزد او به مقدار و اندازه ای است.

نکته ها:

اشاره

در این آیه،ابتدا از علم خداوند نسبت به حمل هر ماده ای،(چه دارای رَحم باشد مثل انسان و حیوان و چه دارای رَحم نباشد مثل نبات و جماد)سخن به میان آمده و سپس به موجودات دارای رحم اشاره شده است.

«غیض»به معنای فرو بردن(نطفه)است.یعنی خداوند،به آن آبی که رحم به خود جذب می کند و در آن تغییراتی می دهد و رو به رشد و زیادی می برد،آگاه است.

پیام ها

۱ خداوند حالات باروری تمام موجودات را می داند. «یَعْلَمُ مٰا تَحْمِلُ کُلُّ أُنْثیٰ» ۲ علم خداوند،به جزئیات هم تعلق می گیرد.(او از نژاد،صفات،استعدادها، شکل و جنس جنین آگاهست.) «یَعْلَمُ ... مٰا تَغِیضُ ... وَ مٰا تَزْدٰادُ» ۳ در تکامل یا نقص نوزاد،رَحم نقش مهمی دارد. «مٰا تَغِیضُ الْأَرْحٰامُ وَ مٰا تَزْدٰادُ» ۴ نظام آفرینش موجودات بر اساس مقدار و میزان دقیق است. «بِمِقْدٰارٍ» (یعنی اگر مدّت حمل کم یا زیاد شود،اگر حمل سقط شود یا چند قلو گردد، اگر حمل،ناقص الخلقه یا دارای عضو زیادی شود،این کم و زیادی« تَغِیضُ و تَزْدٰادُ »بر اساس یک فرمول حساب شده است.)

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۹]

اشاره

عٰالِمُ اَلْغَیْبِ وَ اَلشَّهٰادَهِ اَلْکَبِیرُ اَلْمُتَعٰالِ (۹)

او به نهان و آشکار آگاه،بزرگ و بلند مرتبه است.

ص :۱۹۶

نکته ها:

اشاره

آشکار و نهان،برای انسانِ محدودی که حواس پنجگانه او حتّی از بسیاری از حیوانات محدودتر است،مطرح است.امّا برای خدایِ خالق غیب و شهود،چنین چیزی معنا ندارد.

امام صادق علیه السلام در مورد «عالِمُ الْغَیْبِ وَ الشَّهادَهِ» فرمودند:«الغیب ما لم یکن و الشهاده ما قد کان»،غیب یعنی چیزی که نبوده و شهادت یعنی چیزی که بوده است. (۱)

پیام ها

۱ خداوند نسبت به هر کمالی،بزرگ«کبیر»و نسبت به هر نقص و عیبی،پاک و منزّه است.«متعال»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۱۰]

اشاره

سَواءٌ مِنْکُمْ مَنْ أَسَرَّ اَلْقَوْلَ وَ مَنْ جَهَرَ بِهِ وَ مَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّیْلِ وَ سارِبٌ بِالنَّهارِ (۱۰)

(برای او)یکسان است که از شما کسی سخن را سرّی گوید و کسی که آن را آشکارا گوید و کسی که خود را به شب مخفی کند و کسی که در روز آشکارا حرکت کند.

نکته ها:

اشاره

این آیه که ظاهراً توضیح و تکمیل آیه سابق است،یکی از بسیار آیاتی است که در رابطه با علم خداوند،به اعمال کوچک و بزرگ و ظاهر و پنهان و حتّی افکار و نیّات انسان ها،در قرآن مجید آمده است،و اگر انسان ها به چنین علمی از طرف پروردگار ایمان داشته باشند، می توانند بهترین عامل حیا و تقوی و بزرگ ترین وسیله تربیت آنها باشد.زیرا سبب تشویق نیکوکاران و تهدید بد کاران می گردد.جالب آنکه خداوند در این آیه،علم خود را به حرف های سرّی و کارهای مخفی و شبانه،قبل از کلام های علنی و کارهای آشکار روزانه ذکر کرده است.

۱- ۱) .تفسیر برهان.

کلمه« سارِبٌ »از«سرب»در اصل به معنای آب جاری است،ولی به کسی که در روز به سراغ کاری می رود نیز گفته می شود.

پیام ها

۱ علم خداوند نسبت به همه چیز یکسان است.(نه مثل علم و آگاهی ما که نسبت به بعضی چیزها بیشتر و نسبت به بعض دیگر کمتر و یا در حد هیچ است.) «سَواءٌ مِنْکُمْ» ...

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۱۱]

اشاره

لَهُ مُعَقِّباتٌ مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ یَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اَللّٰهِ إِنَّ اَللّٰهَ لاٰ یُغَیِّرُ مٰا بِقَوْمٍ حَتّٰی یُغَیِّرُوا مٰا بِأَنْفُسِهِمْ وَ إِذٰا أَرٰادَ اَللّٰهُ بِقَوْمٍ سُوْءاً فَلاٰ مَرَدَّ لَهُ وَ مٰا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وٰالٍ (۱۱)

برای انسان فرشتگانی است که پی در پی او را از پیش رو و از پشت سر از فرمان خداوند حفاظت می کنند.همانا خداوند حال قومی را تغییر نمی دهد تا آنکه آنان حال خود را تغییر دهند و هر گاه خداوند برای قومی آسیبی بخواهد پس هیچ برگشتی برای آن نیست و در برابر او هیچ دوست و کارساز و حمایت کننده ای برای آنان نیست.

نکته ها:

اشاره

« مُعَقِّباتٌ »جمع«معقبه»است و حرف تاء آن برای تأنیث نیست،بلکه برای مبالغه است.

مثل علامه،لذا فاعل« یَحْفَظُونَهُ »مذکر آمده است.

البتّه مراد از« مُعَقِّباتٌ »تعقیب انسان نیست تا با کلمه« بَیْنِ یَدَیْهِ »منافات داشته باشد،بلکه منظور،تعاقب و پی در پی آمدن ملائکه شب و روز است.

مراد از« أَمْرِ اللّٰهِ »در این آیه قهر و عذاب الهی نیست،زیرا معنا ندارد که فرشتگان انسان را در برابر کیفر الهی حفاظت کنند،بلکه مراد خطرات و حوادث طبیعی است.چون طبیعت مخلوق خداست و آنچه در آن بگذرد نیز به خواست و اراده ی او می باشد.

در آیات و روایات متعدّد از فرشتگانی یاد شده که مأمور حفظ جان انسان و ثبت کارهای او هستند و از آنان در برابر خطراتی که مورد اراده ی حتمی خداوند نیست محافظت می نمایند.

البتّه بنا بر مستفاد از روایات،همین که اراده ی قطعی خداوند رسید،فرشتگانِ محافظ، مأموریّت حفاظت را رها و انسان را به دست اجل حتمی الهی می سپارند.بنا بر این امر و فرمان خداوند دوگونه است،حتمی و غیر حتمی(قضا و قدر)و فرشتگان فقط انسان را از حوادث غیر حتمی حفظ می کنند،بدیهی است که این حفاظت باعث سلب اختیار از انسان نمی شود و سرنوشت انسان ها و امّتها هم چنان در اختیار خود آنهاست.

حفاظت فرشتگان هم از جان انسان هاست و هم از اعمال و رفتار آنها «إِنَّ عَلَيْكُمْ لَحافِظِينَ يُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً» و هم از ایمان و فکر آنها در برابر انحرافات و وساوس شیطانی،زیرا «يَحْفَظُونَهُ» هم شامل روح می شود و هم شامل جسم.

امام سجاد علیه السلام با اشاره به این آیه فرمودند:

گناهانی که نعمت ها را تغییر می دهند عبارتند از:ظلم به مردم،ناسپاسی خداوند و رها کردن کارهای خیری که انسان به آن عادت کرده است. (۱)

این آیه در مورد جوامع بشری است،نه تک تک افراد انسانی.یعنی جامعه ی صالح، مشمول برکات خداوند و جامعه ی منحرف،گرفتار قهر الهی می شود.امّا این قاعده در مورد فرد صالح و انسان ناصالح صادق نیست،زیرا گاهی ممکن است شخصی صالح باشد،ولی بخاطر آزمایش الهی گرفتار مشکلات شود و یا اینکه فردی ناصالح باشد،ولی به جهت مهلت الهی،رها گردد.

پیام ها

۱ خداوند انسان را رها نمی گذارد. «لَهُ مُعَقِّباتٌ» ۲ گروهی از فرشتگان الهی،محافظ انسان ها هستند. «لَهُ مُعَقِّباتٌ» ۳ خداوند انسان را از حوادث غیر مترقّبه حفظ می کند، «لَهُ مُعَقِّباتٌ يَحْفَظُونَهُ» نه از

۱- ۱) .تفسیر نور الثقلین.

حوادثی که با علم و عمد برای خود بوجود می آورند. «إِنَّ اللّهَ لاٰ یُغَیِّرُ مٰا بِقَوْمٍ» ۴ خطرات و حوادث گوناگون،انسان را احاطه کرده است. «مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ» ۵ خداوند نعمتی را که عطا فرماید پس نمی گیرد،مگر آنکه مردم،آن نعمت را ناسپاسی کنند. «إِنَّ اللّهَ لاٰ یُغَیِّرُ مٰا بِقَوْمٍ» ۶ به سراغ شانس و بخت اقبال و فال و نجوم نروید،سرنوشت شما به دست خودتان است. «حَتّٰی یُغَیِّرُوا مٰا بِأَنْفُسِهِمْ» ۷ حفاظت خداوند تا زمانی است که انسان،کفران نعمت نکند و گر نه از لطف الهی محروم و به حال خود رها خواهد شد. «إِذٰا أَرٰادَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ سُوْءاً» ۸ برخورداری از نعمت های ظاهری و بیرونی،وابسته به کمالات نفسانی و حالات درونی است. «حَتّٰی یُغَیِّرُوا مٰا بِأَنْفُسِهِمْ» در جای دیگر می فرماید: «وَ لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُریٰ آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَفَتَحْنٰا عَلَیْهِمْ بَرَکاتٍ مِنَ السَّمٰاءِ وَ الْأَرْضِ» ... (۱)

۹ اراده ی خداوند بالاتر از همه ی اراده هاست. «إِذٰا أَرٰادَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ سُوْءاً فَلاٰ مَرَدَّ لَهُ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۱۲]

اشاره

هُوَ اَلَّذِی یُرِیکُمُ اَلْبَرْقَ خَوْفاً وَ طَمَعاً وَ یُنْشِئُ اَلسَّحٰابَ اَلثِّقٰالَ (۱۲)

اوست کسی که برق(آسمان)را برای بیم و امید به شما نشان می دهد و ابرهای گران بار را پدید می آورد.

نکته ها:

اشاره

برق و صاعقه ی آسمان از یک جهت مایه ترس و وحشت مردم است،به خاطر باریدن بی موقع،جریان سیل،خرابی ها و آتش سوزی ها و از جهت دیگر سبب شادی و نشاط و امید است،زیرا سبب ریزش باران،سیرابی درختان و زراعت ها،طراوت و شادابی هوا و پاکی و نظافت است.

۱- ۱) .اعراف،۹۶.

پیام ها

۱ گرچه به ظاهر،عوامل طبیعی زمینه پیدایش رعد و برق و باران است،ولی مبدء و موجد همه عوامل خداوند است. «یُنْشِئُ السَّحابَ الثِّقالَ» ۲ کشف قوانین فیزیکی و شیمیایی طبیعت،نباید از ایمان ما به خداوند بکاهد، زیرا طبیعت و قوانینش مخلوق خدا هستند. «یُرِیکُمُ الْبَرْقَ ... یُنْشِئُ السَّحابَ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۱۳]

اشاره

وَ یُسَبِّحُ اَلرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَ اَلْمَلاٰئِکَهُ مِنْ خِیفَتِهِ وَ یُرْسِلُ اَلصَّوٰاعِقَ فَیُصِیبُ بِهٰا مَنْ یَشٰاءُ وَ هُمْ یُجٰادِلُونَ فِی اَللّٰهِ وَ هُوَ شَدِیدُ اَلْمِحٰالِ (۱۳)

رعد با ستایش او و فرشتگان از بیم او تسبیح می کنند و او صاعقه ها را فرو می فرستد تا هر که را بخواهد مورد اصابت قرار دهد،در حالی که آنان درباره خداوند به جدال می پردازند و او سخت کیفر است.

نکته ها:

اشاره

در فرهنگ قرآن،کلّ هستی در حال تسبیح خداوند،آنهم تسبیحی بر اساس علم و شعور و انتخاب.جالب آنکه قرآن بگونه ای این مطلب را طرح و بیان می کند که اذهان را به خود متوجّه سازد و ردّی بر ناباوری ها باشد.از جمله:

۱ آوردن الفاظی مثل«سبح»و« یُسَبِّحُ »که صراحت در این معنا دارد.

۲ تکرار این مطلب در سوره های متعدّد.

۳ آوردن مسئله تسبیح موجودات در ابتدای سوره و بلافاصله بعد از بسم اللّٰه.

۴ آوردن کلماتی از قبیل:قنوت و خضوع همه هستی «کُلٌّ لَهُ قٰانِتُونَ» (۱)،سجده ستارگان و گیاهان «وَ النَّجْمُ وَ الشَّجَرُ یَسْجُدٰانِ» (۲)،اطاعت آسمان و زمین «قٰالَتٰا أَتَیْنٰا طٰائِعِینَ» (۳)،آگاهی موجودات در نماز و تسبیح «کُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلاٰتَهُ وَ تَسْبِیحَهُ» (۴)

۱- ۱) .بقره،۱۱۶.

۲- ۲) .الرحمن،۶.

۳- ۳) .فصّلت،۱۱.

۴- ۴) .نور،۴۱.

۵ خطاب انسان به اینکه شما تسبیح آنان را درک نمی کنید. «لاّ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ» (۱)« اَلْمِحٰالِ »از«حیله»به معنای هر نوع چاره اندیشی پنهانی است و چون چاره اندیشی ملازم علم و قدرت است،لذا مفسران« شَدِيدُ الْمِحٰالِ »را«شدید القوه و العذاب»معنی کرده اند.

در برخی آیات قرآن،تسبیح و حمد الهی در کنار هم قرار گرفته اند؛ «يُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ» ، «إِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ» (۲)چنان که در ذکر رکوع و سجود نیز چنین می گوییم؛«سبحان ربی العظیم و بحمده»و«سبحان ربی الاعلی و بحمده» در روایات متعدّدی از اهل سنّت آمده است که پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله به هنگام شنیدن صدای رعد سخن خود را قطع کرده و به دعا مشغول می شدند و دیگران را نیز به این کار ارشاد می فرمودند. (۳)

برخی صاعقه ها کیفر و عذاب الهی می باشند که بر اقوام گنهکار نازل می شوند مانند قوم ثمود... «فَأَخَذَتْهُمْ صٰاعِقَةُ الْعَذٰابِ الْهُونِ بِمٰا كٰانُوا يَكْسِبُونَ» (۴)

پیام ها

۱ رعد نیز مثل فرشته،تسبیحی آگاهانه و از روی شعور دارد.زیرا کلمه رعد و فرشته در کنار هم آمده اند. «يُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَ الْمَلاٰئِكَةُ» ۲ تسبیح فرشتگان بر اساس خداترسی و خشیت است. «مِنْ خِيفَتِهِ» ۳ صاعقه و صاعقه گرفتگی یک امر تصادفی نیست،بلکه با خواست خدا و مطابق قوانین الهی است. «يُرْسِلُ الصَّوٰاعِقَ فَيُصِيبُ بِهٰا مَنْ يَشٰاءُ» ۴ برای انسان لجوج،چیز خطرناکی مثل صاعقه هم بازدارنده نیست. «يُجٰادِلُونَ» ۵ در فکر حیله و خدعه و جدال با خدا نباشید که با او نمی توان درافتاد. «هُوَ شَدِيدُ الْمِحٰالِ» ۶ هر گونه تدبیر و حیله ای بد نیست،چه بسا که باید در برابر افرادی،سخت ترین تدبیرها و برنامه ریزی ها را بکار برد. «شَدِيدُ الْمِحٰالِ»

۱- ۱) .اسراء،۴۴.

۲- ۲) .اسراء،۴۴.

۳- ۳) .تفسیر در المنثور.

۴- ۴) .فصّلت،۱۷.

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۱۴]

اشاره

لَهُ دَعْوَةُ اَلْحَقِّ وَ اَلَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لاٰ يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ إِلاّٰ كَبٰاسِطِ كَفَّيْهِ إِلَى اَلْمٰاءِ لِيَبْلُغَ فٰاهُ وَ مٰا هُوَ بِبٰالِغِهِ وَ مٰا دُعٰاءُ اَلْكٰافِرِينَ إِلاّٰ فِي ضَلاٰلٍ (۱۴)

تنها خواندن او حقّ است و کسانی را که(مشرکان)جز او می خوانند هیچ پاسخشان نمی گویند،مگر مانند کسی که دو دستش را به سوی آب گشوده تا آن را بدهانش رساند و حال آنکه نخواهد رسید و دعا و خواست کافران(از غیر خدا)جز در گمراهی(و به هدر رفتن و انحراف)نیست.

نکته ها:

اشاره

دعوت به پرستش خدای و دوری از توجّه به دیگران و تنها او را مؤثر دانستن،بارها در قرآن تذکّر داده شده است.از جمله:اگر انسان،تنها از من درخواست کند،من حتماً او را پاسخ می دهم. «أُجِیبُ دَعْوَةَ الدّٰاعِ إِذٰا دَعٰانِ» (۱)امّا اگر به سراغ دیگران رفت و از آنها حاجت خواست،بداند آنها نمی شنوند و اگر هم بشنوند اجابت نمی کنند. «إِنْ تَدْعُوهُمْ لاٰ يَسْمَعُوا دُعٰاءَكُمْ وَ لَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجٰابُوا لَكُمْ» (۲)انسانِ محدود در زندگی پرحادثه دنیا نیازمند پناهگاهی مطمئن است،انبیا پناهگاه واقعی را به او معرّفی می کنند، «لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ» امّا کمک های دیگران(طاغوت ها)یا برای استحمار یا استثمار یا تبلیغات و حفظ موقعیّت خود و یا...می باشد و در واقع آنچه برای آنها مطرح نیست،انسان است.

انسان،فطرتاً تشنه حقّ و خواستار حقیقت است «لِيَبْلُغَ فٰاهُ» ولی راه وصول به آن را گم می کند.امّا جز ایمان به خدا و عشق و انس به او و دعا و درخواست از او،هیچ چیز دیگری انسانِ بی نهایت طلب را سیراب نمی کند. «وَ مٰا هُوَ بِبٰالِغِهِ» چرا که دون اللّه هر چه باشد سراب است و دعا از غیر او بیهوده.

ص:۲۰۳

۱- ۱) .بقره،۱۸۶.

۲- ۲) .فاطر،۱۴.

پیام ها

۱ جز خدا به سراغ دیگران نروید که از غیر او هیچ کاری ساخته نیست.

«لا یَسْتَجِیبُونَ لَهُمْ بِشَیْءٍ»

۲ سرچشمه ی شرک مردم،تصوّرات و خیالات باطل آنهاست. «کَباسِطِ کَفَّیْهِ إِلَی الْماءِ ... وَ ما هُوَ بِبالِغِهِ» ۳ هر کس خالصانه خدا را بخواند،با دست پر برمی گردد.دست خالی برگشتن به خاطر توجّه به غیر خداست. «لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ ... وَ ما دُعاءُ الْکافِرِینَ إِلاّ فِی ضَلالٍ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۱۵]

اشاره

وَ لِلّهِ یَسْجُدُ مَنْ فِی اَلسَّماواتِ وَ اَلْأَرْضِ طَوْعاً وَ کَرْهاً وَ ظِلالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَ اَلْآصالِ (۱۵)

و هر که در آسمان ها و زمین است،خواه ناخواه با سایه هاشان بامدادان و شامگاهان،برای خدا سجده می کنند.

نکته ها:

اشاره

کلمه« مَنْ »برای موجود عاقل بکار می رود و کلمه«ما»برای غیر آن.امّا در آیات دیگر مشابه این آیه با کلمه« ما »آمده است،مثل آیه «وَ لِلّهِ یَسْجُدُ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ» (۱)،لذا می توان نتیجه گرفت که مراد از این آیه نیز سجده ی همه موجودات است،خصوصاً که کلمه« ظِلالٍ »نیز مطرح شده که ناگفته پیداست سایه،عقل ندارد.

شاید منظور از سجده کردنِ سایه ها حالت افتادن سایه بر زمین باشد،نظیر تشبیهی که در فارسی می آوریم که:سرو سواره می رود،غنچه پیاده می رسد.

« اَلْآصالِ »جمع«اصل»و آن جمع«اصیل»از ماده ی«اصل»به معنی انتها و آخر روز است.

۱- ۱) .نحل،۴۹.

پیام ها

۱ هستی،مطیع و ساجد خداوند است،چرا ما نباشیم؟ «وَ لِلّهِ یَسْجُدُ مَنْ» ...

۲ سجده،مخصوص خداست. «وَ لِلّهِ یَسْجُدُ» ۳ مؤمنین با میل و رغبت سجده می کنند،ولی دیگران بخاطر نیاز،مجبور به تواضع و تذلّل می شوند. «طَوْعاً وَ کَرْهاً» ۴ اگر موجودی خدایی شد،عوارض و آثار آن هم در خط او قرار می گیرد. «ظِلاٰلُهُمْ» ۵ سجده ی موجودات دائمی است. «یَسْجُدُ ... بِالْغُدُوِّ وَ الْآصٰالِ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۱۶]

اشاره

قُلْ مَنْ رَبُّ اَلسَّمٰاوٰاتِ وَ اَلْأَرْضِ قُلِ اَللّٰهُ قُلْ أَ فَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِیٰاءَ لاٰ یَمْلِکُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعاً وَ لاٰ ضَرًّا قُلْ هَلْ یَسْتَوِی اَلْأَعْمیٰ وَ اَلْبَصِیرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِی اَلظُّلُمٰاتُ وَ اَلنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَکٰاءَ خَلَقُوا کَخَلْقِهِ فَتَشٰابَهَ اَلْخَلْقُ عَلَیْهِمْ قُلِ اَللّٰهُ خٰالِقُ کُلِّ شَیْءٍ وَ هُوَ اَلْوٰاحِدُ اَلْقَهّٰارُ (۱۶)

بگو:پروردگار آسمان و زمین کیست؟ بگو: خداست.بگو:پس چرا جز او، چیزهایی را که مالک هیچ سود و زیانی برای خویشتن نیستند سرپرست گرفته اید؟ بگو:آیا نابینا و بینا با هم برابرند؟ یا آیا تاریکی ها و روشنایی یکسانند؟ یا مگر برای خدا شریکانی قرار داده اند که مانند آفریدن خدا (چیزی)آفریده و این آفرینش بر آنان مشتبه شده است؟ بگو:خداوند، آفریدگار هر چیزی است و اوست یگانه قهّار.

نکته ها:

اشاره

طرح مسائل در قالب سؤال و جواب،یکی از شیوه های تبلیغی،تربیتی و آموزشی است که قرآن،بسیار به آن توجّه کرده است «قُلْ مَنْ» ...

در روایات آمده است:شرک به خدا،از حرکت مورچه ای سیاه در شب تاریک روی سنگ

سیاه مخفی تر است. (۱)و نمونه اش آن است که بگویی:این کار به برکت خدا و فلانی انجام شد.

پیام ها

۱ مشرکان از شدّت تعصّب،به روشن ترین سؤالات هم جواب نمی دهند،لذا پیامبر باید خود،پاسخ سؤالش را بدهد. «مَنْ رَبُّ السَّمٰاوٰاتِ ... قُلِ اللّٰهُ» ۲ کفّار تنها خالقیّت خدا را قبول داشتند، «لَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ ... لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ» (۲)و دیگران را مدبّر می دانستند. «قُلْ مَنْ رَبُّ...» ۳ انسانی که نمی تواند برای خود سودی را جلب یا ضرری را دفع نماید،نباید تحت هر عنوانی به جای خدا مورد اطاعت مردم قرار گیرد. «لاٰ يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعاً وَ لاٰ ضَرًّا» ۴ کسی که حقّ را دید و آن را نپذیرفت،چشم دلش کور و فضای اطرافش ظلمات است. «هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمىٰ وَ الْبَصِيرُ...» ۵ غیر از خداوند کسی چیزی را نیافریده تا در آفریده ها دچار اشتباه شویم.

«فَتَشٰابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۱۷]

اشاره

أَنْزَلَ مِنَ اَلسَّمٰاءِ مٰاءً فَسٰالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهٰا فَاحْتَمَلَ اَلسَّيْلُ زَبَداً رٰابِياً وَ مِمّٰا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي اَلنّٰارِ اِبْتِغٰاءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتٰاعٍ زَبَدٌ مِثْلُهُ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اَللّٰهُ اَلْحَقَّ وَ اَلْبٰاطِلَ فَأَمَّا اَلزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفٰاءً وَ أَمّٰا مٰا يَنْفَعُ اَلنّٰاسَ فَيَمْكُثُ فِي اَلْأَرْضِ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اَللّٰهُ اَلْأَمْثٰالَ (۱۷)

خداوند از آسمان آبی فرو فرستاد،پس رودخانه ها به اندازه(ظرفیّت) خویش جاری شده و سیلاب کفی را بر خود حمل کرد.و از(فلزّات)آنچه

۱- ۱) .بحار،ج ۷۲،ص ۹۳.

۲- ۲) .عنکبوت،۶۱.

که در آتش بر آن می گدازنـد تا زیور یا کالایی بـدست آرنـد،کفی ماننـد کفِ سیلاب(حاصل شود.)اینگونه خداوند حقّ و باطل را(بهم)می زند.پس کف (آب)به کناری رفته(و نیست شود)و امّا آنچه برای مردم مفید است در زمین باقی بماند.خداوند اینگونه مثال ها می زند.

نکته ها:

اشاره

در این آیه دو مثـال برای معرّفی باطـل ذکر شـده است،یکی مثـال کفی که بر روی آب ظـاهر می شود و دوّم کفی که هنگـام ذوب فلزات،روی آنها را می پوشاند.

باطـل همچون کف است،زیرا:۱ رفتنی است.۲ در سایه حقّ جلوه می کنـد.۳ روی حقّ را می پوشانـد.۴ جلوه دارد ولی ارزش ندارد.نه تشنه ای را سیراب می کند نه گیاهی از آن می روید.۵ با آرام شدن شرایط محو می شود.۶ بالانشین پر سر و صدا،امّا توخالی و بی محتوی است.چنان که در آیات دیگر نیز بر این امر تأکید شده است:

«بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ» (۱)،با حقّ بر سر باطل می کوبیم.

«يَمْحُ اللّهُ الْبَاطِلَ» (۲)،خداوند باطل را محو می کند.

«وَ مَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَ مَا يُعِيدُ» (۳)،باطل در دنیا و آخرت محو و نابود است.

«إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقاً» (۴)،همانا باطل رفتنی است.

«جَاءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْبَاطِلُ» (۵)،حقّ آمد و باطل رفت.

تمثیـل،مسائـل عقلی را محسوس و راه رسـیدن به هـدف را نزدیـک می نمایـد،مطـالب را همگـانی و لجوجـان را خـاموش می سازد،لذا قرآن از این روش بسیار استفاده نموده است.

پیام ها

۱ فیض الهی جاری است و هرکس به مقدار استعدادش بهره مند می شود. «أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا»

---

۱ - ۱) .انبیاء،۱۸.

۲ - ۲) .شوری،۲۴.

۳ - ۳) .سبأ،۴۹.

۴- ۴) .اسراء،۸۱.

۵- ۵) .اسراء،۸۱.

۲ تلاش برای ساخت وسایل ضروری(مَتٰاعٍ)یا رفاهی(حِلْيَةٍ)ممدوح است.

«يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النّٰارِ»

۳ در کوره ی حوادث است که ناخالصی ها معلوم و حقّ و باطل ظاهر می شود.

«يُوقِدُونَ عَلَيْهِ

... زَبَدٌ مِثْلُهُ» ۴ وجود باطل،اختصاص به مکان و زمینه ی خاص ندارد.(کف،هم بر روی سیل سرد و هم بر روی فلزات گداخته ظاهر می شود.) «زَبَدٌ مِثْلُهُ» ۵ سرچشمه باطل،ناخالصی هایی است که حقّ و حقیقت بدان آلوده شده است.

«يَضْرِبُ اللّٰهُ الْحَقَّ وَ الْبٰاطِلَ»

۶ حقّ و باطل بـا هم هستند،امّا سـرانجام،باطل رفتنی است. «فَيَذْهَبُ جُفٰاءً» ۷ نفـع مردم در حقّ است. «مٰا يَنْفَعُ النّٰاسَ» ۸ حقّ ماندنی است. «فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ» ۹ هر ثروت،دانش،دوست و یـا حکومتی که برای مردم مفیـد باشـد،مانـدنی است. «مٰا يَنْفَعُ النّٰاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ» ۱۰ آنچه از سوی خداونـد نازل می شود،همچون باران خالص و حقّ است،لکن همین که با مادیات درآمیخت،دچار ناخالصی و زمینه ی پیدایش کف و باطل می شود. «أَنْزَلَ مِنَ السَّمٰاءِ مٰاءً»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۱۸]

اشاره

لِلَّذِينَ اِسْتَجٰابُوا لِرَبِّهِمُ اَلْحُسْنىٰ وَ اَلَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُمْ مٰا فِي اَلْأَرْضِ جَمِيعاً وَ مِثْلَهُ مَعَهُ لاَفْتَدَوْا بِهِ أُولٰئِكَ لَهُمْ سُوءُ اَلْحِسٰابِ وَ مَأْوٰاهُمْ جَهَنَّمُ وَ بِئْسَ اَلْمِهٰادُ (۱۸)

برای کسانی که پروردگارشان را اجابت کردند نیکوترین(پاداش)است.ولی کسانی که(دعوت)او را نپذیرفتند،اگر هر آنچه در زمین است و مانند آن را با آن داشته باشند،قطعاً حاضرند آن را(برای رهایی خود از عذاب)فدیه بدهند،آنانند که برایشان حساب سختی است و جایگاهشان دوزخ است و چه بد جایگاهی است.

ص: ۲۰۸

نکته ها:

اشاره

از قرآن استفاده می شود،در قیامت برای مردم چند نوع حساب وجود دارد:

۱ گروهی حساب آسان دارند. «حِسٰاباً یَسِیراً» (۱)۲ عده ای سخت و دقیق حسابرسی می شوند. «حِسٰاباً شَدِیداً» (۲)، «سُوءُ الْحِسٰابِ» مراد از «سُوءُ الْحِسٰابِ » دقّت در حساب است.

۳ بعضی بی حساب به دوزخ می روند و نیازی به محاکمه و میزان ندارند. «فَلاٰ نُقِیمُ لَهُمْ یَوْمَ الْقِیٰامَهِ وَزْناً» (۳)۴ گروهی بی حساب به بهشت می روند. «إِنَّمٰا یُوَفَّی الصّٰابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَیْرِ حِسٰابٍ» (۴)طبق آنچه از روایات و احادیث متعدّد بدست می آید،کسانی که با مردم به عفو و رحمت برخورد کنند،حسابشان آسان و کسانی که با مردم به سختی و دقت شدید عمل نمایند حسابشان سخت خواهد بود.افراد مشرک بی حساب به دوزخ و اهل صبر هم بی حساب به بهشت خواهند رفت. (۵)

در قرآن استجابت طرفيني است،یعنی اگر مردم انتظار استجابت از خداوند را دارند باید دعوت خداوند را اجابت کنند، «اسْتَجِیبُوا لِلّٰهِ وَ لِلرَّسُولِ إِذٰا دَعٰاکُمْ لِمٰا یُحْیِیکُمْ» (۶)هر گاه خدا و رسول،شما را بسوی مکتب حیات بخش می خوانند،پاسخ مثبت دهید تا خدا نیز دعای شما را اجابت فرماید. «فَاسْتَجَبْنٰا لَهُ» (۷)، «فَاسْتَجٰابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ» (۸)

بحثی پیرامون دعوت

مسئله دعوت را می توان از ابعاد گوناگونی مورد بحث و توجّه قرار داد:

۱ دعوت کنندگان به حق:

الف:انبیا. «أَدْعُوا إِلَی اللّٰهِ» (۹)، «وَ الرَّسُولُ یَدْعُوکُمْ» (۱۰)، «دٰاعِیاً إِلَی اللّٰهِ بِإِذْنِهِ» (۱۱)

۱- ۱) .انشقاق،۸.

۲- ۲) .طلاق،۸.

۳- ۳) .کهف،۱۰۵.

۴- ۴) .زمر،۱۰.

۵- ۵) .تفصیل انواع حساب در کتاب معاد،اثر مؤلّف آمده است.

۶- ۶) .انفال،۲۴.

۷- ۷) .انبیاء،۸۸.

۸- ۸) .آل عمران،۱۹۵.

۹- ۹) .یوسف،۱۰۸.

۱۰- ۱۰) .آل عمران،۱۵۳.

۱۱- ۱۱) .احزاب،۴۶.

ب:مؤمنین: «وَ لْتَکُنْ مِنْکُمْ أُمَّهٌ یَدْعُونَ إِلَی الْخَیْرِ» (۱)ج:جن: «یا قَوْمَنا أَجِیبُوا داعِیَ اللّهِ» (۲)امّا دعوت کنندگان به باطل:

الف:پیشوایان کفر: «أَئِمَّهً یَدْعُونَ إِلَی النّارِ» (۳)ب:شیطان: «کانَ الشَّیْطانُ یَدْعُوهُمْ» (۴)، «ما کانَ لِی عَلَیْکُمْ مِنْ سُلْطانٍ إِلاّ أَنْ دَعَوْتُکُمْ» (۵)ج:مشرکین: «أُولئِکَ یَدْعُونَ إِلَی النّارِ» (۶)۲ موضوع دعوت:

الف:حیات. «دَعاکُمْ لِما یُحْیِیکُمْ» (۷)ب:راه مستقیم. «لَتَدْعُوهُمْ إِلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ» (۸)ج:مغفرت. «وَ اللّهُ یَدْعُوا إِلَی الْجَنَّهِ وَ الْمَغْفِرَهِ» (۹)د:بهشت. «وَ اللّهُ یَدْعُوا إِلی دارِ السَّلامِ» (۱۰)ه:نجات. «أَدْعُوکُمْ إِلَی النَّجاهِ» (۱۱)۳ برخورد مخالفان:

الف:تهمت:ساحر؛ «إِنَّ هذا لَساحِرٌ عَلِیمٌ» (۱۲)شاعر؛ «بَلْ هُوَ شاعِرٌ» (۱۳)کاهن؛ «فَما أَنْتَ بِنِعْمَهِ رَبِّکَ بِکاهِنٍ» (۱۴)مجنون؛ «وَ یَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ» (۱۵)کاذب؛ «لَنَظُنُّکَ مِنَ الْکاذِبِینَ» (۱۶)سلطه طلب؛ «یُرِیدُ أَنْ یَتَفَضَّلَ عَلَیْکُمْ» (۱۷)ب:تهدید. «لَرَجَمْناکَ» (۱۸)، «أَوْ یَقْتُلُوکَ...» (۱۹)ج:تحقیر. «أَ هذَا الَّذِی» ... (۲۰)

د:شک. «أَ تَعْلَمُونَ أَنَّ صالِحاً مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ» (۲۱)

۱- ۱) .آل عمران،۱۰۴.

۲- ۲) .احقاف،۳۱.

۳- ۳) .قصص،۴۱.

۴- ۴) .لقمان،۲۱.

۵- ۵) .ابراهیم،۲۲.

۶- ۶) .بقره،۲۲۱.

۷- ۷) .انفال،۲۴.

۸- ۸) .مؤمنون،۷۳.

۹- ۹) .بقره،۲۲۱.

۱۰- ۱۰) .یونس،۲۵.

۱۱- ۱۱) .غافر،۴۱.

۱۲- ۱۲) .اعراف،۱۰۹.

۱۳- ۱۳) .انبیاء،۵.

۱۴- ۱۴) .طور،۲۹.

۱۵- ۱۵) .قلم،۵۱.

۱۶- ۱۶) .اعراف،۶۶.

۱۷- ۱۷) .مؤمنون،۲۴.

۱۸- ۱۸) .هود،۹۱.

۱۹- ۱۹) .انفال،۳۰.

۲۰- ۲۰) .انبیاء،۳۶.

۲۱- ۲۱) .اعراف،۷۵.

ه:توطئه و جنگ. «وَ إِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ» (۱)۴ انگیزه ها و عوامل عدم پذیرش:

الف:تقلید.ب:تعصب.ج:تکبر.

د.هوای نفس. «فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّما يَتَّبِعُونَ أَهْواءَهُمْ» (۲)۵ پاداش پذیرش:

الف:اجر. «وَ يَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ» (۳)ب:حیات. «دَعاكُمْ لِما يُحْيِيكُمْ» (۴)ج:حسنی. «لِلَّذِينَ اسْتَجابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنى» (۵)

پیام ها

۱ بهترین ها در انتظار مؤمن است. «الْحُسْنى» ۲ باز خرید و فدیه در روز قیامت وجود ندارد. «لَافْتَدَوْا بِهِ» ۳ قبولی دعوت خداوند باید از روی میل و رغبت باشد. «اسْتَجابُوا»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۱۹]

اشاره

أَ فَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمى إِنَّما يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبابِ (۱۹)

پس آیا کسی که می داند آنچه از جانب پروردگارت بسوی تو نازل شده حقّ است، مانند کسی است که نابیناست؟ همانا تنها صاحبان خرد پند می گیرند.

نکته ها:

اشاره

در آیه قبل به کسانی که دعوت حیات بخش انبیا علیهم السلام را اجابت می کنند اشاره شد،این آیه و آیات بعد،آثار استجابت آن دعوت را بیان می فرماید.

هر کدام از فطرت،عقل و علم در انسان،مغز و لبّی دارند که گاه بواسطه عادات،رسوم،

۱- ۱) .انفال،۳۰.

۲- ۲) .قصص،۵۰.

۳- ۳) .نساء،۱۷۳.

۴- ۴) .انفال،۲۴.

۵- ۵) .رعد،۱۸.

خرافات،غرائز،روی آنها پوشیده می شود،لذا انسان باید دائماً متوجّه آن هسته ی مرکزی و مغز آنها باشد. (۱)

سیمای خردمندان در قرآن

واژه« أُولُوا الْأَلْبابِ »۱۶ مرتبه در قرآن آمده و هر مرتبه همراه با یک کمال و وصفی بیان شده است.از جمله:

۱ راز احکام را می فهمند. «وَ لَکُمْ فِی الْقِصاصِ حَیاهٌ یا أُولِی الْأَلْبابِ» (۲)۲ آینده نگر هستند. «تَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَیْرَ الزّادِ التَّقْوی وَ اتَّقُونِ یا أُولِی الْأَلْبابِ» (۳)۳ دنیا را محل عبور و گذر می دانند نه توقف گاه و مقصد. «لِأُولِی الْأَلْبابِ اَلَّذِینَ ... یَتَفَکَّرُونَ فِی خَلْقِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ رَبَّنا ما خَلَقْتَ هذا باطِلاً» (۴)۴ از تاریخ،درس عبرت می گیرند. «لَقَدْ کانَ فِی قَصَصِهِمْ عِبْرَهٌ لِأُولِی الْأَلْبابِ» (۵)۵ بهترین و برترین منطق را می پذیرند. «الَّذِینَ یَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَیَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ ... وَ أُولئِکَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبابِ» (۶)۶ اهل تهجّد و عبادت می باشند. «أَمَّنْ هُوَ قانِتٌ آناءَ اللَّیْلِ ... إِنَّما یَتَذَکَّرُ أُولُوا الْأَلْبابِ» (۷)

پیام ها

۱ قرآن انسان بی خبر از حقّ را نابینا می داند.به جای«کمن هو لا یعلم»فرموده است «کَمَنْ هُوَ أَعْمی» ۲ دین،مطابقت فطرت انسان هاست،تنها تذکّر لازم است تا غفلت زدایی شود.

«إِنَّما یَتَذَکَّرُ»

...

۳ عقلی که انسان را به حقانیّت کتاب آسمانی نرساند،عقل نیست. «إِنَّما یَتَذَکَّرُ أُولُوا الْأَلْبابِ» ۴ علم مفید،محصول تعقّل و تذکّر است. «فَمَنْ یَعْلَمُ، یَتَذَکَّرُ أُولُوا الْأَلْبابِ»

۱- ۱) .تفسیر فرقان.

۲- ۲) .بقره،۱۷۹.

۳- ۳) .بقره،۱۹۷.

۴- ۴) .آل عمران،۱۹۱.

۵- ۵) .یوسف،۱۱۱.

۶- ۶) .زمر،۱۸.

۷- ۷) .زمر،۹.

۵ برای رسیدن به عقل سلیم و فطرت خالص باید گناه و غفلت را از خود دور کرد. «إِنَّما یَتَذَکَّرُ أُولُوا الْأَلْبابِ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۲۰]

اشاره

اَلَّذِینَ یُوفُونَ بِعَهْدِ اَللّهِ وَ لا یَنْقُضُونَ اَلْمِیثاقَ (۲۰)

(خردمندان)کسانی هستند که به پیمان الهی وفا می کنند و عهد(او را)نمی شکنند.

نکته ها:

اشاره

« بِعَهْدِ اللّهِ »هم شامل پیمان های فطری از قبیل عشق به حقّ و عدالت می شود،هم پیمان های عقلی مثل درک حقایق عالم هستی و مبدأ و معاد را در برمی گیرد،هم بر پیمان های شرعی همچون عمل به واجبات و ترک محرّمات اطلاق می گردد و هم بر پیمان هایی که انسان ها با یکدیگر می بندند و متعهّد می شوند و خداوند مراعات آنها را واجب فرموده،صادق است. (۱)

یکی از مهم ترین پیمان های الهی،امامت رهبران آسمانی است.بعد از آنکه حضرت ابراهیم علیه السلام با پشت سر گذاشتن آزمایش های متعدّد به مقام امامت رسید،از خداوند خواست تا فرزندان او نیز دارای این مقام شوند.خداوند برای روشن شدن جایگاه امامت،بجای آنکه بفرماید مقام امامت به افراد ظالم نمی رسد فرمود: «لا یَنالُ عَهْدِی الظّالِمِینَ» عهد من به ستمگران نمی رسد.

« اَلْمِیثاقَ »به چیزی گفته می شود که دل انسان با آن وثوق و اطمینان پیدا می کند و از آنجا که وجود یک رهبر الهی،دل و جان انسان ها را آرام و مطمئن می سازد.لذا از مصادیق میثاق شمرده شده است.

وفای به عهد مانند احترام به والدین و ردّ امانت،تنها از حقوق اسلامی نیست،بلکه از حقوق انسانی است.لذا هر خردمند و عاقلی باید آن را مراعات کند.

۱- ۱) .تفسیر نمونه.

پیام ها

۱ عقل صحیح و سالم،انسان را به دین الهی وفادار می سازد. «أُولُوا اَلْأَلْبابِ، اَلَّذِینَ یُوفُونَ» ۲ وفای به عهد از آثار خرد و عقل است. «أُولُوا اَلْأَلْبابِ یُوفُونَ» ...

۳ احترام به پیمان ها و قراردادهای اجتماعی،از ویژگی های انسان مؤمن عاقل است. «لا یَنْقُضُونَ الْمِیثاقَ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۲۱]

اشاره

وَ اَلَّذِینَ یَصِلُونَ ما أَمَرَ اَللّهُ بِهِ أَنْ یُوصَلَ وَ یَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَ یَخافُونَ سُوءَ اَلْحِسابِ (۲۱)

و(خردمندان)کسانی هستند که آنچه را خداوند به پیوند با آن فرمان داده پیوند می دهند و در برابر پروردگارشان(بخاطر شناختی که دارند خشوع و)خشیت دارند و از سختی حساب می ترسند.

نکته ها:

اشاره

در روایات آمده است آنچه را که خداوند به وصل آن فرمان داده،صله ی رحم،یعنی حفظ پیوندهای خانوادگی و همچنین حفظ پیوندهای مکتبی یعنی ارتباط دائم و عمیق با رهبران آسمانی و پیروی از خط ولایت است. (۱)

با نگاهی ساده و گذرا به جهان در عصر حاضر خواهیم دید علی رغم آنکه بهترین و بیشترین سرمایه،یعنی نفت را در زیر پای خود دارند و بهترین نقطه وحدت و عشق بیش از یک میلیارد مسلمان،یعنی کعبه را در پیش روی،و از بهترین مکتب و منطق نیز برخوردارند،امّا بخاطر قطع ارتباط با مسأله رهبری الهی،هم چنان تحت انواع فشارهای ابرقدرت ها بسر می برند.از این روست که در آیه ۲۷ سوره بقره بعد از جمله «وَ یَقْطَعُونَ ما أَمَرَ اللّهُ بِهِ أَنْ یُوصَلَ» عبارت «وَ یُفْسِدُونَ فِی الْأَرْضِ» آمده است،زیرا بدیهی است که

۱- ۱) .تفسیر صافی.

قطع رحم به تنهایی سبب فساد بر روی زمین نمی شود،بلکه این رها کردن رهبری الهی است که گرفتار شدن در چنگال طاغوت و گسترش و نشر فساد و تباهی را بدنبال می آورد.

ارتباطاتی را که خداوند به آن امر فرموده،بسیار متنوّع و فراوان است،از جمله:

الف:ارتباط فرهنگی با دانشمندان. «فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ» (۱)ب:ارتباط اجتماعی با مردم. «اصْبِرُوا وَ صابِرُوا وَ رابِطُوا» (۲)ج:ارتباط عاطفی با والدین. «وَ بِالْوالِدَيْنِ إِحْساناً» (۳)د:ارتباط مالی با نیازمندان. «مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللّهَ قَرْضاً حَسَناً» (۴)ه:ارتباط فکری در اداره جامعه. «وَ شاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ» (۵)و:ارتباط سیاسی با ولایت. «وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» (۶)ز:ارتباط همه جانبه با مؤمنان. «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ» (۷)ح:ارتباط معنوی با اولیای خدا. «لَقَدْ كانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ» (۸)

صله رحم

صله ی رحم تنها به دیدن و ملاقات کردن نیست،کمک های مالی نیز از مصادیق صله ی رحم بشمار می رود.امام صادق علیه السلام فرمودند:در اموال انسان غیر از زکات،حقوق دیگری نیز واجب است و آن گاه این آیه را تلاوت فرمودند. (۹)البتّه شاید مراد امام علیه السلام از حقوق دیگر،همان خمس باشد.

در اهمیّت صله ی رحم همین بس که خداوند آن را در کنار ذکر خود قرار داده است. «وَ اتَّقُوا اللّهَ الَّذِي تَسائَلُونَ بِهِ وَ الْأَرْحامَ» (۱۰)ارحام تنها منحصر به خانواده و بستگان نسبی نیست،بلکه جامعه بزرگ اسلامی را که در آن همه افراد امت با هم برادرند، «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ» (۱۱)و پدرشان پیامبر اسلام صلی اللّه علیه و آله و

۱- ۱) .نحل،۴۳.

۲- ۲) .آل عمران،۲۰۰.

۳- ۳) .بقره،۸۳.

۴- ۴) .بقره،۲۴۵.

۵- ۵) .آل عمران،۱۵۹.

۶- ۶) .نساء،۵۹.

۷- ۷) .حجرات،۱۰.

۸- ۸) .احزاب،۲۱.

۹- ۹) .تفسیر صافی.

۱۰- ۱۰) .نساء،۱.

١١- ١١) .حجرات،١٠.

حضرت علی علیه السلام است نیز در برمی گیرد.پیامبر صلی اللّه علیه و آله فرمودند:«انا و علی ابوا هذه الامه» (۱)امام صادق علیه السلام در آستانه رحلت از دنیا،دستور دادند تا به بستگانی که نسبت به ایشان جسارت کرده بودند هدیه ای بدهند.وقتی حضرت در انجام این کار مورد انتقاد قرار می گیرند،آیه فوق را تلاوت می فرمایند. (۲)و اینگونه به ما یاد می دهند که شرط صله ی رحم خوش بینی،علاقه و رابطه آنها با ما نیست.

در توضیح عبارت های« یَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ »و« یَخافُونَ سُوءَ الْحِسابِ »باید گفت که اگر چه کلمات«خشیت»و«خوف»در بعضی موارد در معنای مترادف و مشابهی بکار رفته و از آنها یک معنا اراده گردیده است،امّا فی الواقع میان آن دو تفاوت وجود دارد؛به اینکه خشیت عبارت است از آن خوف و تأثر قلبی که انسان بخاطر احترام و عظمت از کسی در دل پیدا می کند،امّا خوف دارای معنای وسیعتری است و شامل هر گونه ترس و اضطرابی می شود.به عبارت دیگر هیچگاه خشیت در مورد یک حادثه تلخ بکار نمی رود و انسان نمی گوید من از سرما،مرض و...خشیت دارم در حالی که کاربرد واژه خوف در اموری مثل ترس از سرما، گرما و مرض امری رایج و شایع است.و نهایتاً،از آنجا که خشیت بر مبنای علم انسان به عظمت و اهمیّت و احترام طرف مقابل قرار دارد،می توان گفت که خشیت مخصوص افراد عالم است و خوف در مورد همه مردم بکار می رود.چنان که قرآن می فرماید: «إِنَّما یَخْشَی اللّهَ مِنْ عِبادِهِ الْعُلَماءُ» (۳)تنها دانشمندان از خدا خشیت دارند.

پیام ها

۱ حفظ پیوندهای مکتبی و الهی،نشانه ی عقل صحیح است. «أُولُوا الْأَلْبابِ ...

الَّذِینَ یَصِلُونَ»

۲ ما باید بخاطر فرمان خدا با بستگان ارتباط برقرار کنیم،خواه دیگران به دنبال ارتباط با ما باشند یا نباشند. «أَمَرَ اللّهُ بِهِ أَنْ یُوصَلَ» ۳ در دید و بازدیدها و صله ی رحم ها،مواظب گناهان و از جمله چشم چرانی ها

۱- ۱) .بحار،ج ۲۳،ص ۲۹۵.

۲- ۲) .تفسیر نور الثقلین.

۳- ۳) .فاطر،۲۸.

باشید. «یَصِلُونَ ... یَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ» ۴ هم از عظمت الهی پروا کنید، «یَخْشَوْنَ» و هم از مجازات او بترسید. «یَخافُونَ» ۵ قطع رحم،سبب سختی حساب است. «یَصِلُونَ ... یَخافُونَ سُوءَ الْحِسابِ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۲۲]

اشاره

وَ الَّذِینَ صَبَرُوا ابْتِغاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَ أَقامُوا الصَّلاهَ وَ أَنْفَقُوا مِمّا رَزَقْناهُمْ سِرًّا وَ عَلانِیَهً وَ یَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَهِ السَّیِّئَهَ أُولئِکَ لَهُمْ عُقْبَی الدّارِ (۲۲)

و(خردمندان)کسانی هستند که برای جلب توجّه پروردگارشان صبر پیشه کرده و نماز بپا داشتند و از آنچه روزیشان کردیم پنهانی و آشکارا انفاق کردند و بدی را با نیکی پاک می کنند.آنانند که سرای آخرت مخصوص آنهاست.

نکته ها:

اشاره

«صبر»،فقط به معنای تحمّل مشکلات نیست،بلکه شامل پایداری در عبادت،مقابله با معصیت،بردباری در مصیبت،تسلیم در اطاعت و عدم غرور و مستی در نعمت نیز می شود.

« وَجْهِ رَبِّهِمْ »به معنای جلب توجّه،عنایت و رضایت پروردگار است.

اقامه نماز یکی از مصادیق پیمان های الهی«عهد الله»است،که در آیات سابق آمد،چنان که در روایت نیز آمده است؛«الصلاه عهد الله».

صبر و صلوه پیوند با خالق،انفاق و حسنه،ارتباط با مردم است.

انفاق دارای درجاتی است؛ گام اوّل:بخشش از فضل و داده های الهی. «أَنْفِقُوا مِمّا رَزَقْناکُمْ» (۱)گام دوّم:بخشش از دسترنج و کسب حلال. «أَنْفِقُوا مِنْ طَیِّباتِ ما کَسَبْتُمْ» (۲)

۱- ۱) .بقره،۲۵۴.

۲- ۲) .بقره،۲۶۷.

گام سوّم:بخشش از آنچه دوست دارنـد. «لَنْ تَنالُوا الْبِرَّ حَتّی تُنْفِقُوا مِمّا تُحِبُّونَ» (۱)گام چهارم:ایثار. «وَ یُؤْثِرُونَ عَلی أَنْفُسِهِمْ وَ لَوْ کانَ بِهِمْ خَصاصَهٌ» (۲)به فرموده ی المیزان،کلمه« عُقْبَی الدّارِ »به معنای عاقبت به خیری در دنیاست ولی می توان گفت که شامل هر دو سرا«دنیا و آخرت»می شود.

معنـای اینکه بـدی را بـا خوبی برطرف کنیم،این است که اگر از مومنـان کسـی کار ناشایستی در رابطه با ما انجام داد اغماض کنیم،نه اینکه با افراد ظالم و مفسـد چنین رفتاری داشـته باشـیم.زیرا در مورد آنها باید مقابله به مثل نمود.به هر صورت اگر چه اسلام دین اخلاق و عاطفه و بخشش است ولی در جای خود «لا تَأْخُذْکُمْ بِهِما رَأْفَهٌ» (۳)نیز دارد.

اسـلام مکتب جـامع و اولوا الالبـاب افراد کاملی هسـتند.وجود جملاتی همچون:« یُوفُونَ »، « یَصِلُونَ »،« یَخْشَوْنَ »،« یَخافُونَ »،« صَبَرُوا »،« أَقامُوا »،« أَنْفَقُوا »و« یَدْرَؤُنَ »نشـانه آن است که انسـان هـای کامـل هم متعهـد به پیمـان هـای خود هسـتند،هم تمـام ارتباطات خود را حفظ می کنند،هم تقوای والایی دارند و هم بجای انزوا،در همه ی میدان ها حاضر و فعّال اند.

پیام ها

۱ صبر و اسـتقامتی ارزش دارد که برای خداونـد و در راه او باشـد.(نه هر تعصب و لجـاجت و یکدنـد گی) «صَبَرُوا ابْتِغاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ» ۲ نماز بایـد اقامه شود،نه آنکه فقط خوانـده شود.یعنی بایـد آداب،شـرایط،حـدود و دسـتورات آن مراعات شود. «أَقامُوا الصَّلاهَ» ۳ رابطه بـا خـدا بـدون کمـک به دیگران مقبولیّتی نـدارد،گرچه کمـک هم تنهـا کمک مالی نیست. «أَقامُوا الصَّلاهَ وَ أَنْفَقُوا» ۴ به انفاق خود مغرور نشویـد،آنچه می دهیـد از اوست. «أَنْفَقُوا مِمّا رَزَقْناهُمْ» ۵ وقتی نیّت کـار« اِبْتِغاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ »یعنی رضایت پروردگار شد،دیگر پنهان و آشکار عمل مهم نیست. «سِرًّا وَ عَلانِیَهً»

۱- ۱) .آل عمران،۹۲.

۲- ۲) .حشر،۹.

۳- ۳) .نور،۲.

۶ حکمت اقتضا می کند که بعضی از کمک ها علنی و بعضی دیگر مخفی باشد.

«سِرًّا وَ عَلانِيَةً»

۷ گناه را با توبه،منکر را با معروف،ظلم را با عفو،ناسزا را با سلام،عذاب را با صدقه،جفا را با صله،استبداد را با مشورت و ولایت طاغوت و شیطان را با ولایت حقّ جبران نماییم. «يَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ» ۸ خوش عاقبتی در دنیا و آخرت از آنِ صاحبان خرد است. «أُولُوا الْأَلْبابِ ... أُولئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدّارِ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۲۳]

اشاره

جَنّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَها وَ مَنْ صَلَحَ مِنْ آبائِهِمْ وَ أَزْواجِهِمْ وَ ذُرِّيّاتِهِمْ وَ الْمَلائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بابٍ (۲۳)

(سرای آخرت)باغ های جاودانی که آنان و هر کس از پدران و همسران و فرزندانشان که صالح بوده اند بدان داخل می شوند و فرشتگان از هر دری (برای تبریک و تهنیت)بر آنان وارد می شوند.

نکته ها:

اشاره

از میان ۱۳۷ مرتبه ای که کلمه« جَنّاتُ »و« جَنّاتُ »در قرآن آمده،تنها ۱۱ مورد از آن تعبیر « جَنّاتُ عَدْنٍ »دارد که طبق حدیثی از درّ المنثور،به معنای بهشت مخصوص است. (۱)

رسول اکرم صلی اللّه علیه و آله فرمودند:هر کس می خواهد زندگی و مرگش همچون زندگی و مرگ من باشد و به« جَنّاتُ عَدْنٍ »که بهشت من است وارد شود،باید علیّ بن ابی طالب علیهما السلام و ذریّه ی او را،رهبر و امام خود قرار دهد که آنها در علم و فهم،برترین انسان ها و هادی مردم به سوی هدایت اند. (۲)

بارها در قرآن آمده است که افراد صالحِ یک خانواده،در بهشت نیز در کنار هم خواهند بود و از مصاحبت یکدیگر لذت خواهند برد.البتّه ذکر عنوان بعضی از افراد خانواده مثل پدر،

۱- ۱) .تفسیر فرقان.

۲- ۲) .تفسیر نور الثقلین.

همسـر و فرزنـد در آیـه شـریفه فـوق دلالـت بر خصوصـیّتی نـدارد و شامـل همـه افراد صالـح خـانواده،اعـم از افراد مـذکور و مادران،خواهران و برادران نیز می شود.در ضـمن شایـد علت عـدم ذکر نام مادر آن باشد که مادر،همسـر پدر است و مشـمول کلمه«ازواج»می گردد،همان گونه که خواهر و برادر،ذریّه پدر،و عمو و عمّه از ذراری آباء شمرده می شوند.

آنچه از آیـات الهی بـدست می آیـد این است که فرشـتگان،در همه احوال در دنیـا و آخرت (برزخ و قیـامت)بـا انسان ارتباط دارند،گاهی بر او درود و صـلوات می فرسـتند، «یُصَلِّی عَلَیْکُمْ وَ مَلاٰئِکَتُهُ» (۱)گاهی برای او اسـتغفار و طلب بخشش می کنند، «وَ یَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِینَ آمَنُوا» (۲)و زمانی هم برای او دست به دعا برمی دارند، «رَبَّنٰا وَ أَدْخِلْهُمْ جَنّٰاتِ عَدْنٍ» (۳)در هنگام مرگ و شروع عـالم برزخ نیز بـا شـعار و تلقین «أَلاّٰ تَخٰافُوا وَ لاٰ تَحْزَنُوا» (۴)و بـا جمله« سَلاٰمٌ عَلَیْکُمْ »جـان آنها را می گیرنـد. «الَّذِینَ تَتَوَفّٰاهُمُ الْمَلاٰئِکَهُ طَیِّبِینَ یَقُولُونَ سَلاٰمٌ عَلَیْکُمْ» (۵)و در آخرت نیز از هر سو بر آنان سلام می کنند.

برای بهشت هشت درب ذکر شده که با تعداد اوصافی که برای اولوا الالباب در آیات اخیر شـمرده شده مطابقت دارد.گویا هر کدام از این صفت های هشت گانه،دری از درهای بهشت و راهی بسوی سعادت ابدی را به سوی انسان باز می کند.

هر پـدر و فرزند،هر زن و شوهر و هر آباء و ذریّه ای در بهشت به یکدیگر ملحق نمی شوند و در کنار هم قرار نمی گیرند.زیرا در روز قیـامت،انساب و اسـباب،کارساز نیسـتند. «فَلاٰ أَنْسٰابَ بَیْنَهُمْ» (۶)و آن روز هر کسی در گرو اعمـال خـویش اسـت، «کُلُّ نَفْسٍ بِمٰا کَسَبَتْ رَهِینَهٌ» (۷)و جز سعی و تلاش،چیز دیگری مؤثر نیست، «لَیْسَ لِلْإِنْسٰانِ إِلاّٰ مٰا سَعیٰ» (۸)بنا بر این ورود بعضی از بستگان بر بعضی دیگر،تنها به خاطر لیاقت و صلاحیّت فردی خود آنهاست.مشابه این آیه را می توان در سوره های غافر،آیه ۷ و طور آیه ۲۱ نیز مشاهده کرد.

۱- ۱) .احزاب،۴۳.

۲- ۲) .غافر،۷.

۳- ۳) .غافر،۸.

۴- ۴) .فصّلت، ۳۰.

۵- ۵) .نحل،۳۲.

۶- ۶) .مؤمنون،۱۰۱.

۷- ۷) .مدّثر،۳۸.

۸- ۸) .نجم،۳۹.

پیام ها

۱ شرط ورود به بهشت،صالح بودن است. «وَ مَنْ صَلَحَ» ۲ خانواده بهشتی،خانواده ای است که بین اعضای آن همبستگی و صمیمیّت در مسیر حقّ باشد. «صَلَحَ مِنْ آبٰائِهِمْ» ۳ توجّه به عواطف در اسلام یک اصل است.برای انسان زندگی در بهترین مکان ها ولی به دور از خانواده،صفایی ندارد. «يَدْخُلُونَهٰا وَ مَنْ صَلَحَ مِنْ آبٰائِهِمْ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۲۴]

اشاره

سَلاٰمٌ عَلَيْكُمْ بِمٰا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى اَلدّٰارِ (۲۴)

(فرشتگان هنگام دیدارِ بهشتیان به آنان می گویند:)بخاطر استقامتی که کردید،بر شما درود باد.پس چه نیکوست سرای آخرت.

نکته ها:

اشاره

یکی از امتیازات بی نظیر قرآن،بیان پرمحتواترین مطالب،در قالب ساده ترین و مختصرترین کلمات است.از جمله همین عبارت« سَلاٰمٌ عَلَيْكُمْ »که جمله ای بسیار کوتاه و آسان،امّا پرمحتوا و رساست و سابقه ی آن به انبیای گذشته همچون ابراهیم،نوح و آدم علیهم السلام می رسد. «سَلاٰمٌ عَلىٰ نُوحٍ فِي الْعٰالَمِينَ» (۱)، «سَلاٰمٌ عَلىٰ مُوسىٰ وَ هٰارُونَ» (۲)سلام،یکی از نام های خداوند،تهنیت خداوند بر پیامبران،تبریک الهی بر بهشتیان،زمزمه فرشتگان،کلام بین المللی تمام مسلمانان،شعار بهشتیان در این جهان و آن جهان،ذکر خالق و مخلوق،ندای وقت ورود و خروج،آغاز هر کلام در نامه و بیان است که هم بر مرده و زنده و هم بر بزرگ و کوچک گفته می شود و پاسخ آن در هر حال واجب است.

پیامِ سلام،احترام،تبریک،دعا،امان و تهنیت از سوی خداوند است. «سَلاٰمٌ قَوْلاً مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ» (۳)وقتی ما در پایان هر نماز می گوییم:«السلام علینا و علی عباد الله الصالحین»،با این سلام تمام مرزهای نژادی و امتیازات پوچ سنّ،جنسیّت،مال،مقام،زبان و زمان را در طول تاریخ در هم می شکنیم و با همه بندگان صالح خدا ارتباط برقرار می کنیم و بر آنها

۱- ۱) .صافّات،۷۹.

۲- ۲) .صافّات،۱۲۰.

۳- ۳) .یس،۵۸.

درود می فرستیم.

در روایات آمده:گروهی از مردم قبل از رسیدگی به حساب،به بهشت می روند،وقتی فرشتگان علت را سؤال می کنند،جواب می شنوند که ما در دنیا بر اطاعت خداوند و بر مشکلات و مصایب صبر می کردیم و اهل شکیبایی بودیم.فرشتگان با شنیدن جواب،از آنان با «سَلاٰمٌ عَلَيْكُمْ» ...استقبال می کنند. (۱)

امام صادق علیه السلام فرمودند:ما اهل صبر هستیم،امّا شیعیان ما از ما صبورتر می باشند.زیرا صبر ما بر چیزی است که می دانیم ولی آنان بر چیزی صبر می کنند که نمی دانند. (۲)

نکاتی پیرامون صبر

۱ منشأ و سرچشمه صبر را از خداوند بدانیم. «وَ مٰا صَبْرُكَ إِلاّٰ بِاللّٰهِ» (۳)۲ مقصد و هدف از صبر را نیز رضایت الهی قرار دهیم،نه خوشنامی و نه هیچ چیز دیگر. «وَ لِرَبِّكَ فَاصْبِرْ» (۴)۳ صبر از صفات انبیا است. «كُلٌّ مِنَ الصّٰابِرِينَ» (۵)۴ صبر کلید بهشت است. «أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَ لَمّٰا يَأْتِكُمْ» ... (۶)

۵ صبر در بلاها و آزمایشاتِ الهی،محک و ملاک شناخت و روشن شدن چهره ی مجاهدان و صابران است. «وَ لَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجٰاهِدِينَ مِنْكُمْ وَ الصّٰابِرِينَ» (۷)۶ صبر سبب دریافت صلوات خداوند است. «أُولٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوٰاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ» (۸)(شاید یکی از علل صلوات بر پیامبر و اهل بیت او این است که آنها صابرترین مردم بودند.) ۷ صبر نسبت به ایمان،به منزله سر برای بدن است.پیامبر صلی اللّه علیه و آله فرمودند:«الصبر من الایمان کالرأس من البدن» (۹)۸ صبر،میزان درجات بهشتیان است. «سَلاٰمٌ عَلَيْكُمْ بِمٰا صَبَرْتُمْ»،

ص:۲۲۲

۱- ۱) .تفسیر قرطبی.

۲- ۲) .تفسیر صافی.

۳- ۳) .نحل،۱۲۷.

۴- ۴) .مدّثر،۷.

۵- ۵) .انبیاء،۸۵.

۶- ۶) .بقره،۲۱۴.

۷- ۷) .محمّد،۳۱.

۸- ۸) .بقره،۱۵۷.

۹- ۹) .بحار،ج ۹،ص ۲۰۳.

«أُولٰئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَهَ بِمٰا صَبَرُوا

(۱)

«وَ جَزٰاهُمْ بِمٰا صَبَرُوا جَنَّهً وَ حَرِيراً» (۲)۹ صبر،دارای درجاتی است.در حدیثی می خوانیم که صبر بر مصیبت ۳۰۰ و صبر بر طاعت ۶۰۰ و صبر از معصیت ۹۰۰ درجه دارد. (۳)

۱۰ در سراسر قرآن فقط در مورد صابران اجر بی حساب مطرح شده است. «إِنَّمٰا يُوَفَّى الصّٰابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسٰابٍ» (۴)۱۱ قرآن مجید در کنار صبر،شکر را نیز مطرح فرموده است،اشاره به اینکه مشکلات هم نعمت هستند. «لِكُلِّ صَبّٰارٍ شَكُورٍ» (۵)۱۲ صبر،وصیّت امام حسین علیه السلام به فرزندش امام سجّاد علیه السلام است.«یا بنی اصبر علی الحق و ان کان مرا» (۶)۱۳ گاهی در یک اقدام چند نوع صبر دیده می شود.نظیر اقدام حضرت ابراهیم در قربانی کردن اسماعیل که هم صبر بر اطاعت و تسلیم و هم صبر بر مصیبت را لازم دارد.

پیام ها

۱ سرچشمه همه کمالات صبر است. «بِمٰا صَبَرْتُمْ» صبر در پایان هشت نشانه و کمال برای اولوا الالباب بیان شده و فرشتگان نیز اساس درود خود را صبر مؤمنین می دانند.

۲ سلام کردن به هنگام ورود،شیوه فرشتگان است. «يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ، سَلاٰمٌ عَلَيْكُمْ» ۳ بهشت«دار السلام»است.چون فرشته ها از هر سو بر بهشتیان سلام می کنند.

«مِنْ كُلِّ بٰابٍ سَلاٰمٌ عَلَيْكُمْ»

۴ به کسانی که پایداری و پشتکار دارند احترام بگذاریم. «سَلاٰمٌ عَلَيْكُمْ بِمٰا صَبَرْتُمْ» ۵ در نظام الهی حتّی بکار بردن کلمات و درود و تبریک نیز بر اساس یک مبنا و حکمت(ایمان و عمل)است نه تملّق و گزافه. «سَلاٰمٌ عَلَيْكُمْ بِمٰا صَبَرْتُمْ»

۱- ۱) .فرقان،۷۵.

۲- ۲) .انسان،۱۲.

۳- ۳) .بحار،ج ۷۱،ص ۹۲.

۴- ۴) .زمر،۱۰.

۵- ۵) .ابراهیم،۵.

۶- ۶) .بحار،ج ۷۰،ص ۱۸۴.

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۲۵]

اشاره

وَ اَلَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اَللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مِيثٰاقِهِ وَ يَقْطَعُونَ مٰا أَمَرَ اَللّٰهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَ يُفْسِدُونَ فِي اَلْأَرْضِ أُولٰئِكَ لَهُمُ اَللَّعْنَةُ وَ لَهُمْ سُوءُ اَلدّٰارِ (۲۵)

(در برابر گروه اوّل)کسانی هستند که پیمان خدا را پس از محکم بستن می شکنند و آنچه را خداوند به پیوند آن فرمان داده قطع می کنند و در زمین فساد می نمایند.

آنانند که برایشان لعنت است و برایشان بد منزلی است.

نکته ها:

اشاره

در برابر صفات نیکو و بارز اولوا الالباب در وفای به عهد و ارتباط با آنچه خداوند بر وصل آن فرمان داده،قرآن به گروهی اشاره می کند که ضد این صفات را دارا می باشند،یعنی عهد و پیمان می شکنند و آنچه را امر به وصل آن شده،قطع می کنند.لذا در مقابل« عُقْبَى الدّٰارِ »، برای این افراد« سُوءُ الدّٰارِ »در نظر گرفته شده است.

فساد در زمین،بارها در قرآن نسبت به افراد و اعمالی مطرح شده است،از جمله افرادی که مصداق مفسد معرّفی گردیده اند،فرعون است. «إِنَّهُ كٰانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ» (۱)همچنین افعالی مثل:هلاک حرث و نسل (۲)،ایجاد تفرقه و آدم کشی نیز از جمله مصادیق فساد در زمین دانسته شده است.قرآن (۳)جزای«مفسد فی الأرض»را کشتن،دار زدن،قطع عضو و یا تبعید می داند و کسانی را که در دل اراده ی بلند پروازی و فساد دارند،محرومان از الطاف الهی در قیامت می شمارد.

امام سجّاد علیه السلام به فرزندش وصیّت می فرماید:«ایاک و مصاحبه القاطع لرحمه،فانی وجدته ملعونا فی کتاب الله» (۴)از دوستی و مصاحبت با کسانی که قطع رحم می کنند بپرهیز،زیرا من در قرآن،آنها را ملعون یافتم. «يَقْطَعُونَ ... لَهُمُ اللَّعْنَةُ»

۱- ۱) .قصص،۴.

۲- ۲) .بقره،۲۰۵.

۳- ۳) .مائده،۳۳.

۴- ۴) .بحار،ج ۷۴،ص ۱۹۶.

پیام ها

۱ یکی از شیوه های تربیتی و تبلیغی،روش مقایسه است. «یُوفُونَ ... عُقْبَی الـدّارِ- یَنْقُضُونَ ... سُوءُ الدّارِ» ۲ نقطه ی شروع تمام انحرافات،جـدایی انسان از خداونـد است. «یَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّهِ ... یُفْسِدُونَ» ۳ قطع رحم از گناهان کبیره است،زیرا وعـده عذاب برای آن داده شده است.

«یَقْطَعُونَ

... لَهُمْ سُوءُ الدّارِ» ۴ فساد انسان،به همه جا سرایت می کند. «یُفْسِدُونَ فِی الْأَرْضِ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۲۶]

اشاره

اَللّهُ یَبْسُطُ اَلرِّزْقَ لِمَنْ یَشاءُ وَ یَقْدِرُ وَ فَرِحُوا بِالْحَیاهِ اَلدُّنْیا وَ مَا اَلْحَیاهُ اَلدُّنْیا فِی اَلْآخِرَهِ إِلاّ مَتاعٌ (۲۶)

خداوند برای هر که بخواهد روزی را گسترش می دهد و(یا)تنگ می گرداند.و(مردم)به زندگی دنیا دل خوشـند،در حالی که زندگی دنیا در (برابر زندگی)آخرت جز یک کامیابی(موقت و اندک)نیست.

نکته ها:

اشاره

گرچه در این آیه،توسعه و تنگی رزق به خدا نسبت داده شده،امّا بدیهی است که کارهای خداوند حکیم،از روی مصلحت و حکمت صـادر می شود.چنـان که در برخی آیـات و روایـات، بعضـی علل آن بیان شـده است.از جمله؛وجود گناه در زنـدگی افراد که بـاعث تغییراتی در رزق آنهـا می گردد.چنـان که در دعـای کمیـل می خوانیم:«اللهم اغفر لی الـذنوب التی تغیر النعم» خداوندا ببخشای بر من آن گناهانی که نعمت ها را دگرگون می سازد.

گاهی تفاوت در رزق و روزی بخاطر آزمایش افراد است، «وَ لَنَبْلُوَنَّکُمْ بِشَیْءٍ ... وَ نَقْصٍ مِنَ الْأَمْوالِ» ... (۱)ما هر آینه شما را با نقص اموال امتحان می کنیم.گاهی محروم شدن

۱- ۱) .بقره،۱۵۵.

بجهت محروم کردن دیگران از حقوق آنهاست،نظیر داستان باغی که در آتش سوخت که سوره ی قلم به آن اشاره فرموده است،و گاهی هم بی توجّهی به یتیمان باعث تنگی روزی است. «کَلاّ بَلْ لا تُکْرِمُونَ الْیَتِیمَ» (۱)مهم آن است که ما نه از بسط رزق یاغی شویم و همه چیز را از یاد ببریم و نه به هنگام قبض آن از همه چیز ناامید و مأیوس گردیم که نظام الهی،نظامی است حکیمانه و بر پایه آزمایش،نه بر اساس شانس و بخت و اقبال.

پیام ها

۱ روزی بدست خداست نه به زرنگی،دو رنگی،پیمان شکنی و قطع روابطی که احیاناً مستلزم انفاق و بخشش است. «اللّهُ یَبْسُطُ الرِّزْقَ» ۲ رزقِ کم هم بر اساس اندازه ی حکیمانه مقدّر می شود. «یَقْدِرُ» بجای«یضیق» ۳ با اینکه دنیا اندک است ولی طرفداران خود را فریب می دهد. «وَ فَرِحُوا» ...

۴ دنیا،کوچک،کم و زودگذر است،به آن دل خوش نکنیم. «إِلاّ مَتاعٌ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۲۷]

اشاره

وَ یَقُولُ اَلَّذِینَ کَفَرُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَیْهِ آیَهٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اَللّهَ یُضِلُّ مَنْ یَشاءُ وَ یَهْدِی إِلَیْهِ مَنْ أَنابَ (۲۷)

کفّار می گویند:چرا از طرف پروردگارش معجزه ای(به دلخواه ما)بر او نازل نشده است؟ بگو:همانا خداوند هر که را بخواهد(به حال خود رها و) گمراه می کند و هر کس را که به سوی او رو کرده و توبه نماید،به سوی خویش هدایت می نماید.

نکته ها:

اشاره

هر پیامبری برای اثبات ادعای نبوّت خود،باید نشانه ای از جانب خداوند داشته باشد که آن را معجزه می نامند،این معجزه طبعاً در امور خاص و مشخّصی است،امّا افراد لجوج که

۱- ۱) .فجر،۱۷.

قصد پذیرش حقّ را نداشتند،از پیامبر تقاضای معجزه بر اساس هوسهای خود می کردند، در صورتی که اگر لجاجت را کنار می گذاشتند،قرآن،خود،بزرگترین معجزه است.

گاهی آب و غذا برای افراد مریض مضرّ است،امّا این ضرر نه از آن جهت که در آب و غذا ضرری وجود دارد،بلکه بخاطر بیماری این افراد است.آری! افرادی که از نظر روحی مریض اند،مانند مریض جسمانی در پذیرش آیات ناب الهی دچار ناراحتی می گردند،زیرا به محض مواجهه با حقّ،روح لجاجت در آنها تحریک شده و هدایت را پس می زند،و این همان معنای« یُضِلُّ »است.

بحثی پیرامون هدایت و ضلالت

هدایت الهی دوگونه است:ابتدایی و تکمیلی.

هدایت ابتدایی در رابطه با همه مردم است، «إِنّا هَدَیْناهُ السَّبِیلَ» (۱)امّا هدایت تکمیلی نسبت به کسانی است که هدایت عمومی اول را پذیرفته باشند.مثل معلمی که در روزهای اوّل درس،مطالب خود را یکسان و یک نواخت به همه شاگردان عرضه می کند،امّا بعد از مدّتی برای محصلین کوشا،جدی و پرکار خود،لطف بیشتری مبذول می دارد. «وَ الَّذِینَ اهْتَدَوْا زادَهُمْ هُدیً» (۲)امّا براستی برای افرادی که قرآن درباره ی آنها می فرماید:

«وَ ما تَأْتِیهِمْ مِنْ آیَهٍ مِنْ آیاتِ رَبِّهِمْ إِلاّ کانُوا عَنْها مُعْرِضِینَ» (۳)هیچ آیه ای از آیات الهی برایشان نازل نشد،مگر آنکه از آن اعراض کردند.

«وَ لَوْ نَزَّلْنا عَلَیْکَ کِتاباً فِی قِرْطاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَیْدِیهِمْ لَقالَ الَّذِینَ کَفَرُوا إِنْ هذا إِلاّ سِحْرٌ مُبِینٌ» (۴)اگر ما کتاب را از آسمان در کاغذی فرو فرستیم و آنها با دست خودشان آن را لمس کنند،باز هم می گویند سحر است.

«وَ إِنْ یَرَوْا کُلَّ آیَهٍ لا یُؤْمِنُوا بِها» (۵)اگر هر معجزه ای ببینند،ایمان نخواهند آورد.

آیا جز برداشتن دست عنایت و زدن مهر ضلالت بر دلهایشان،چاره ای دیگر می باشد؟!

۱- ۱) .انسان،۳.

۲- ۲) .محمّد،۱۷.

۳- ۳) .انعام،۴.

۴- ۴) .انعام،۷.

۵- ۵) .انعام،۲۵.

در هر حال،خداوند،حکیم و عادل است و تمام کارها و خواست او از:« یَهْدِی مَنْ یَشاءُ »، « یُضِلُّ مَنْ یَشاءُ »،« یَرْزُقُ مَنْ یَشاءُ »،« فَیَغْفِرُ لِمَنْ یَشاءُ »،« یُعَذِّبُ مَنْ یَشاءُ »،« یَخْلُقُ ما یَشاءُ » همه بر اساس عدل و حکمت و لطف و عنایت تفسیر می گردد.

یعنی اگر فرمود:« یَهْدِی مَنْ یَشاءُ »،چنین نیست که بدون هیچ ضابطه و معیاری،هدایت را برای کسی خواسته باشد،بلکه چنانچه از آیات دیگر برمی آید،یک جا ایمان را شرط هدایت می شمارد و می فرماید: «وَ مَنْ یُؤْمِنْ بِاللّهِ یَهْدِ قَلْبَهُ» (۱)و در جای دیگر،کسب رضایت و خشنودی حقّ را با پیمودن راه سلامت زمینه هدایت معرّفی می فرماید: «یَهْدِی بِهِ اللّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوانَهُ سُبُلَ السَّلامِ» (۲)و یا اگر فرمود:« یُضِلُّ مَنْ یَشاءُ »،در آیه دیگر،اسراف و تردید و شک را عامل این اضلال می داند. «یُضِلُّ اللّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتابٌ» (۳)به هر صورت اگر دهانه ظرفی بطرف آسمان باشد،باران در او وارد می شود،امّا اگر به طرف زمین قرار بگیرد،از نزولات آسمانی بهره ای نخواهد برد و اینچنین است انسانی که دهانه روحش به جانب مادّیات باشد،بدیهی است که از باران معنویّت الهی بی نصیب خواهد بود.

«اسْتَحَبُّوا الْحَیاةَ الدُّنْیا عَلَی الْآخِرَهِ وَ أَنَّ اللّهَ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الْکافِرِینَ» (۴)

پیام ها

۱ کفّار لجوج هر لحظه معجزه ی جدیدی می خواهند.مشکل در معجزه بیرونی نیست،بلکه در عناد درونی آنهاست. «لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَیْهِ آیَهٌ» ۲ سنّت الهی هدایت همه مردم است، «إِنَّ عَلَیْنا لَلْهُدی» (۵)امّا اگر کسی راه کج را انتخاب کرد،خداوند کیفر او را،همان گمراهی قرار می دهد. «یُضِلُّ مَنْ یَشاءُ» ۳ خشوع در برابر حق،کلید هدایت است. «یَهْدِی إِلَیْهِ مَنْ أَنابَ» ۴ اگر چه هدایت مردم بدست خداست ولی هدایت خداوند شامل کسانی می شود که در خود،آمادگی به وجود آورده باشند. «یَهْدِی إِلَیْهِ مَنْ أَنابَ»

ص: ۲۲۸

۱- ۱) .تغابن،۱۱.

۲- ۲) .مائده،۱۶.

۳- ۳) .غافر،۳۴.

۴- ۴) .نحل،۱۰۷.

۵- ۵) .لیل،۱۲.

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۲۸]

اشاره

اَلَّذِینَ آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِکْرِ اَللّهِ أَلا بِذِکْرِ اَللّهِ تَطْمَئِنُّ اَلْقُلُوبُ (۲۸)

(هدایت شدگان)کسانی هستند که ایمان آورده و دلهایشان به یاد خدا آرام می گیرد.بدانید که تنها با یاد خدا دلها آرام می گیرد.

نکته ها:

اشاره

یاد خدا تنها به ذکر زبانی نیست،اگر چه یکی از مصادیق روشن یاد خداست.زیرا آنچه مهم است یاد خدا بودن در تمام حالات خصوصاً در وقت گناه است.

یاد خداوند برکات بسیار دارد،از جمله:

الف:یاد نعمت های او،عامل شکر اوست.

ب:یاد قدرت او،سبب توکّل بر اوست.

ج:یاد الطاف او،مایه محبّت اوست.

د:یاد قهر و خشم او،عامل خوف از اوست.

ه:یاد عظمت و بزرگی او،سبب خشیت در مقابل اوست.

و:یاد علم او به پنهان و آشکار،مایه حیا و پاکدامنی ماست.

ز:یاد عفو و کرم او،مایه امید و توبه است.

ح:یاد عدل او،عامل تقوا و پرهیزکاری است.

انسان،بی نهایت طلب است و کمال مطلق می خواهد ولی چون هر چیزی غیر از خداوند محدود است و وجود عارضی دارد،دل را آرام نمی گرداند.در مقابل کسانی که با یاد خدا آرامش می یابند،عده ای هم به متاع قلیل دنیا راضی می شوند. «رَضُوا بِالْحَیاهِ الدُّنْیا وَ اطْمَأَنُّوا بِها» نماز،ذکر الهی و مایه آرامش است. «وَ أَقِمِ الصَّلاهَ لِذِکْرِی» (۱)، «أَلا بِذِکْرِ اللّهِ تَطْمَئِنُّ»

ممکن است معنای «أَلاٰ بِذِکْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» این باشد که بواسطه ذکر و یادی که

ص :۲۲۹

۱- ۱) .طه،۱۴.

خدا از شما می کند،دلهایتان آرام می گیرد.یعنی اگر بدانیم خداوند ما را یاد می کند و ما در محضر او هستیم،دلهایمان آرامش می یابد.چنان که حضرت نوح علیه السلام بواسطه کلام الهی «اصْنَعِ الْفُلْکَ بِأَعْیُنِنا» (۱)آرام گرفت و امام حسین علیه السلام به هنگام شهادت علی اصغرش با عبارت«هین علی انه بعین الله»این آرامش را ابراز فرمود،و یا در دعای عرفه آمده است:«یا ذاکر الذاکرین» سؤال:اگرچه در این آیه آمده است که دلها،و بویژه دل مؤمن،با یاد خدا آرام می گیرد،امّا در آیات دیگری می خوانیم هر گاه مؤمن خدا را یاد کند،دلش به لرزه می افتد. «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِینَ إِذا ذُکِرَ اللّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ» (۲)آیا این لرزش و آرامش می توانند در یک جا جمع شوند؟ راه توجیه آن چیست؟ پاسخ:برای تصوّر وجود این همزمان آرامش و لرزش در یک فرد،توجّه به این مثال ها راهگشا می باشد:

الف:گاهی انسان بخاطر وجود همه مقدمات،اطمینان و آرامش دارد،امّا در عین حال از نتیجه هم نگران و بیمناک است.مثل جراح متخصصی که به علم و کار خود مطمئن است ولی باز در هنگام عمل شخصیّت مهمی دلهره دارد.

ب:فرزندان،هم به وجود والدین،احساس آرامش می کنند وهم از آنها حساب می برند و می ترسند.

ج:گاهی انسان از آنجا که می داند فلان ناگواری برای آزمایش و رشد و ترفیع مقام اوست، خرسند و آرام است،امّا اینکه آیا در انجام وظیفه موفق خواهد شد یا خیر،او را نگران می کند و به لرزه می اندازد.

د:انسان های مؤمن وقتی در تلاوت قرآن به آیات عذاب،دوزخ و قهر الهی می رسند،لرزش بر اندام آنها مستولی می شود،امّا هنگامی که آیات رحمت و رضوان و بهشت خداوند را قرائت می کنند،آرامشی شیرین،قلوب آنها را فرا می گیرد و آنها را دلگرم می سازد.امام سجاد علیه السلام در دعای ابو حمزه می فرماید:«اذا ذکرت ذنوبی فزعت و اذا رأیت

۱- ۱) .هود،۳۷.

۲- ۲) .انفال،۲.

کرمک طمعت»،یعنی هر گاه گناهان خود و عدل و قهر تو را به یاد می آورم،ناله می زنم،امّا وقتی به یاد لطف و عفو تو می افتم امیدوار می شوم.صاحب المیزان برای این جمله،از قرآن شاهد می آورد؛ «تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِینَ یَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِینُ جُلُودُهُمْ وَ قُلُوبُهُمْ إِلی ذِکْرِ اللّهِ» (۱)یعنی در آغاز انسان دلهره دارد ولی کم کم به آرامش می رسد.

کسی که از یاد خدا غافل است،آرامش ندارد و زندگی بدون آرامش زندگی نکبت باری است. «مَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِکْرِی فَإِنَّ لَهُ مَعِیشَةً ضَنْکاً» (۲)

عوامل آرامش و دلگرمی

دستیابی به اطمینان و آرامش می تواند عوامل گوناگونی داشته باشد،ولی در رأس آنها آگاهی و علم جلوه ویژه ای دارد؛ کسی که می داند ذرّه ی مثقالی از کارش حساب دارد، «مِثْقالَ ذَرَّةٍ خَیْراً یَرَهُ» (۳)نسبت به تلاش و فعّالیّتش دلگرم است.

کسی که می داند بر اساس لطف و رحمت الهی آفریده شده، «إِلاّ مَنْ رَحِمَ رَبُّکَ وَ لِذلِکَ خَلَقَهُمْ» (۴)امیدوار است.

کسی که می داند خداوند در کمین ستمگران است، «إِنَّ رَبَّکَ لَبِالْمِرْصادِ» (۵)آرامش دارد.

کسی که می داند خداوند حکیم و علیم است و هیچ موجودی را بیهوده خلق نکرده است« عَلِیمٌ حَکِیمٌ »خوش بین است.

کسی که می داند راهش روشن و آینده اش بهتر از گذشته است، «وَ الْآخِرَةُ خَیْرٌ وَ أَبْقی» (۶)قلبش مطمئن است.

کسی که می داند امام و رهبرش انسانی کامل،انتخاب شده از جانب خداوند و معصوم از هر لغزش و خطاست، «إِنِّی جاعِلُکَ لِلنّاسِ إِماماً» (۷)آرام است.

کسی که می داند کارِ نیک او از ده تا هفتصد بلکه تا بی نهایت برابر پاداش دارد ولی کار زشت

۱- (۱) .زمر،۲۳.

۲- (۲) .طه،۱۲۴.

۳- (۳) .زلزال،۷.

۴- (۴) .هود،۱۱۹.

۵- (۵) .فجر،۱۴.

۶- (۶) .اعلی،۱۷.

۷- (۷) .بقره،۱۲۴.

او یک لغزش بحساب می آید دلخوش است. «مَثَلُ الَّذِینَ یُنْفِقُونَ أَمْوالَهُمْ فِی سَبِیلِ اللّهِ کَمَثَلِ حَبَّهٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنابِلَ فِی کُلِّ سُنْبُلَهٍ مِائَهُ حَبَّهٍ» (۱)کسی که می داند خداوند نیکوکاران را دوست دارد، «إِنَّ اللّهَ یُحِبُّ الْمُحْسِنِینَ» (۲)به کار نیکش دلگرم می شود.

کسی که می داند کار خیرش آشکار و کار شرّش پنهان می ماند،«یا من اظهر الجمیل و ستر القبیح»شاد است.

عوامل اضطراب و نگرانی

یکی از شایع ترین بیماری های قرن حاضر اضطراب و افسردگی است.برای این بیماری که دارای علائمی همچون انزواطلبی،در خود فرورفتن،خودکم بینی و بیهوده انگاری است، دلایل بسیاری را ذکر کرده اند،از جمله:

شخص افسرده از اینکه همه چیز را مطابق میل خود نمی بیند دارای افسردگی شده است،در حالی که ما نباید بخاطر اینکه چون به همه آنچه می خواهیم نرسیدیم،از مقدار ممکن آن هم دست برداریم و تسلیم شویم.

شخص افسرده با خود فکر می کند که چرا همه مردم مرا دوست ندارند،و حال آنکه این امر غیر ممکنی است و حتّی خدا و جبرئیل هم دشمن دارند.لذا انسان نباید توقّع داشته باشد که همه او را دوست بدارند.

شخص افسرده گمان می کند که همه مردم بد هستند،در صورتی که چنین نیست و خداوند به فرشتگانی که این توهّم را داشتند پاسخ داد.

شخص افسرده گمان می کند که همه ناگواری ها از بیرون وجود اوست،در حالی که عمده تلخی ها عکس العمل و پاسخ خصلت ها و کردارهای خود ماست.

شخص مضطرب از شروع در کارها نگران است و احساس ترس و تنهایی می کند.حضرت علی علیه السلام برای رفع این حالت می فرماید:«إذا خفت من شیء فقع فیه» (۳)از هر چه

۱- ۱) .بقره،۲۶۱.

۲- ۲) .بقره،۱۹۵.

۳- ۳) .بحار،ج ۷۱،ص ۳۶۲.

می ترسی خود را در آن بینداز،که ترس هر چیز بیش از خود آن است.

شخص مضطرب نگران آنست که آینده چه خواهد شد.این حالت را می توان با توکّل بر خدا و پشتکار درمان کرد.

چون در بعضی کارها ناکام شده است،نگران است که شاید در تمام امور به این سرنوشت مبتلا شود.

چون بر افراد و قدرت های ناپایدار تکیه دارد،با تزلزل آنها دچار اضطراب می شود.

و خلاصه اموری همچون عدم قدردانی مردم از زحمات آنها،گناه،ترس از مرگ تلقین های خانواده به اینکه نمی دانی و نمی توانی،قضاوت های عجولانه،توقّعات نابجا و تصوّرات غلط،علت بسیاری از افسردگی ها و اضطراب ها می باشد که با یاد خدا و قدرت و عفو و لطف او می توان آنها را به آرامش و شادابی مبدل ساخت.تفسیر آیه «الَّذِینَ آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِکْرِ اللّهِ» را در روز ۱۴ خرداد ۷۳ در همدان می نویسم زیرا بمناسبت پنجمین سالگرد رحلت امام خمینی(ره)برای سخنرانی آمده ام.کسی که در پایان وصیّت نامه بسیار مهم خود می فرماید:«من با دلی آرام و قلبی مطمئن و ضمیری شاد و روحی امیدوار به فضل الهی از خدمت شما مرخص می شوم.»

پیام ها

۱ نشانه انابه واقعی،ایمان و اطمینان به خداست. «مَنْ أَنابَ، اَلَّذِینَ آمَنُوا» ...

۲ ایمان بدون اطمینان قلبی،کامل و کارساز نیست. «آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ» ۳ یاد خداوند با زبان کفایت نمی کند،اطمینان قلبی هم می خواهد. «تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِکْرِ اللّهِ» ۴ تنها یاد خدا،مایه ی آرامش دل می شود. «بِذِکْرِ اللّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» امروزه دارندگان زر و زور و تزویر بسیارند ولی از آرامش لازم خبری نیست.

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۲۹]

اشاره

اَلَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا اَلصّالِحاتِ طُوبیٰ لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ (۲۹)

کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده اند خوشا بحالشان و سرانجام نیکویی دارند.

نکته ها:

اشاره

مردم چهار دسته اند:

الف:مؤمن،کسانی که هم ایمان دارند و هم اعمالشان صالح است.

ب:کافر،کسانی که نه ایمان دارند و نه کارشان خوب است.

ج:فاسق،کسانی که ایمان دارند ولی اعمالشان صالح نیست.

د:منافق،کسانی که ایمان ندارند ولی ظاهر کارشان خوب است.

« طُوبیٰ »یا مصدر است مثل«بشری»و یا مؤنث«اطیب»به معنای بهترین است.در آیه مصداق خاصی برای(بهترین)بیان نشده تا شامل همه بهترین ها شود.و شاید روایاتی که می گوید:طوبیٰ درختی است که ریشه آن در خانه پیامبر صلی اللّه علیه و آله و علی علیه السلام و شاخه های آن بر سر مؤمنین سایه افکنده، (۱)مثال و تجسمی باشد از اینکه همه پاکی ها و خیرات در گرو اتصال به رهبران آسمانی است.

وقتی کوته فکران به پیامبر صلی اللّه علیه و آله انتقاد کردند که چرا این همه فاطمه زهرا علیها السلام را می بوسی؟ حضرت فرمود:زمانی که در شب معراج مرا به بهشت بردند،من از میوه درخت طوبی خوردم و وجود فاطمه از آن نشأت گرفت و پدید آمد و من هر گاه مشتاق بوی بهشت می شوم دخترم فاطمه را بو می کنم. (۲)

کامیابی افراد بی ایمان و بدور از عمل صالح،عمق و تداوم ندارد.چنان که حضرت علی علیه السلام می فرماید:«لا خیر فی لذه من بعدها النار» (۳)در لذّتی که بعد از آن آتش باشد،خیری نیست.

۱- ۱) .بحار،ج ۸،ص ۱۱۷ و ۱۲۰.

۲- ۲) .بحار،ج ۸،ص ۱۸۸.

۳- ۳) .بحار،ج ۴۱،ص ۱۰۴.

پیام ها

۱ زندگی شیرین دنیوی و عاقبت نیکوی اخروی در سایه ایمان و عمل صالح است. «الَّذِینَ آمَنُوا ... طُوبیٰ لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ» ۲ کامیابی های دنیوی در صورتی ارزش دارد که همراه عاقبت اخروی باشد نه آنکه مانع آن گردد. «طُوبیٰ لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۳۰]

اشاره

کَذٰلِکَ أَرْسَلْنٰاکَ فِی أُمَّهٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهٰا أُمَمٌ لِتَتْلُوَا عَلَیْهِمُ اَلَّذِی أَوْحَیْنٰا إِلَیْکَ وَ هُمْ یَکْفُرُونَ بِالرَّحْمٰنِ قُلْ هُوَ رَبِّی لاٰ إِلٰهَ إِلاّٰ هُوَ عَلَیْهِ تَوَکَّلْتُ وَ إِلَیْهِ مَتٰابِ (۳۰)

این چنین ما تو را در میان امتی که پیش از آن امت های دیگری(آمده و) رفته اند،به رسالت فرستادیم،تا آنچه را به سوی تو وحی کرده ایم بر آنان تلاوت کنی.در حالی که آنان به خدای رحمن کفر می ورزند،بگو:او پروردگار من است،معبودی جز او نیست تنها بر او توکّل کرده ام و بازگشت من تنها به سوی اوست.

نکته ها:

اشاره

اگر چه بعثت پیامبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله در میان امت عرب بوده است،ولی به صراحت آیات دیگر،او پیامبر تمام امت هاست. «وَ مٰا أَرْسَلْنٰاکَ إِلاّٰ کَافَّهً لِلنّٰاسِ» (۱)

پیام ها

۱ بعثت انبیا،سنّت الهی و بر اساس لطف و رحمت اوست. «کَذٰلِکَ ... بِالرَّحْمٰنِ» ۲ توجّه به تاریخ هر قوم،برای تبلیغ و تربیتشان لازم است. «قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهٰا» ۳ وظیفه پیامبران تلاوت وحی الهی بر مردم است. «لِتَتْلُوَا» ۴ در برابر کفّار مقاومت و از عقیده خود دفاع کنید. «یَکْفُرُونَ بِالرَّحْمٰنِ،قُلْ هُوَ رَبِّی»

۱- ۱) .سبأ،۲۸.

۵ توکّل بر خـدا،عامل مقـاومت در برابر کفّار است. «قُلْ هُوَ رَبِّی عَلَیْهِ تَوَکَّلْتُ» ۶ دلایـل ایمان ما به خداونـد؛ربوبیّت او «رَبِّی» ،یگانگی او «لاٰ إِلٰهَ إِلاّٰ هُوَ» ، پناهگاهی او «عَلَیْهِ تَوَکَّلْتُ» ،و بازگشت ما بسوی او «إِلَیْهِ مَتٰابِ» ،می باشد.

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۳۱]

اشاره

وَ لَوْ أَنَّ قُرْآناً سُیِّرَتْ بِهِ اَلْجِبٰالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ اَلْأَرْضُ أَوْ کُلِّمَ بِهِ اَلْمَوْتیٰ بَلْ لِلّٰهِ اَلْأَمْرُ جَمِیعاً أَ فَلَمْ یَیْأَسِ اَلَّذِینَ آمَنُوا أَنْ لَوْ یَشٰاءُ اَللّٰهُ لَهَدَی اَلنّٰاسَ جَمِیعاً وَ لاٰ یَزٰالُ اَلَّذِینَ کَفَرُوا تُصِیبُهُمْ بِمٰا صَنَعُوا قٰارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِیباً مِنْ دٰارِهِمْ حَتّٰی یَأْتِیَ وَعْدُ اَللّٰهِ إِنَّ اَللّٰهَ لاٰ یُخْلِفُ اَلْمِیعٰادَ (۳۱)

و اگر به واسـطه قرآن کوه ها به حرکت درآیند یا زمین قطعه قطعه شود یا به واسـطه آن مردگان به سخن آیند،(باز ایمان نمی آورنـد.)بلکه تمام امور بـدست خداست.آیا مومنان(از این سـنگدلان)مأیوس نشده اند(و نمی دانند) که اگر خدا می خواسـت قطعاً(با قهر و اجبار)همه مردم را به راه می آورد.و پیوسـته به کسانی که کفر ورزیدند به سـزای کارهایی که کرده اند مصیبت کوبنـده ای می رسـد یا آن مصـیبت به نزدیک خانه آنان فرو می آیـد(تا هر لحظه زندگی همراه با دغدغه داشـته باشـند و این دلهره هم چنان ادامه دارد) تا آن گاه که وعده الهی فرا رسد.همانا خداوند خلف وعده نمی کند.

نکته ها:

اشاره

این آیه اوج عناد و لجاجت کفّار را بیان می کنـد.نظیر آیه ۱۱۱ سوره انعام که می فرماید:اگر ما فرشـتگان را بر خود آنها نازل کنیم و مردگان با آنها سخن بگویند و همه چیز روبروی آنان محشور شود باز هم ایمان نخواهند آورد.

قرآن کتابی است که محکمتر از کوه ها را تکان داد و بالاتر از مرده های جسـمانی را زنـده کرد.عقول و دلهای مرده و سـنگِ مردم جاهل عرب را حیات داد.و اگر کتابی باشد که

بتواند کوه ها را تکان دهد و مردگان را زنده گرداند،آن همین قرآن است. «أَ وَ مَنْ کٰانَ مَيْتاً فَأَحْيَيْنٰاهُ» ... (۱)

از فرمایش امام کاظم علیه السلام استفاده می شود که در قرآن،علوم و رموزی است که می توان به واسطه آنها در طبیعت تصرف کرد. (۲)«سُيِّرَتْ بِهِ، قُطِّعَتْ بِهِ، كُلِّمَ بِهِ»

پیام ها

۱ انتظار نداشته باشید که همه مردم ایمان بیاورند. «لَوْ يَشٰاءُ اللّٰهُ لَهَدَى النّٰاسَ جَمِيعاً» ۲ عناد و لجاجت،درد بی درمان جوامع بشری است.(اگر کسی طالب و جویای حقّ باشد،یک معجزه هم برای ایمان آوردن کافی است) «قُرْآناً سُيِّرَتْ بِهِ، قُطِّعَتْ بِهِ، كُلِّمَ بِهِ» ۳ در جهان بینی الهی همه کاره خداست. «بَلْ لِلّٰهِ الْأَمْرُ جَمِيعاً» ۴ معجزه،تحت اراده خداوند است.نه بر اساس پیشنهاد و هوس های افراد لجوج. «بَلْ لِلّٰهِ الْأَمْرُ جَمِيعاً» ۵ اراده خداوند بر هدایت اختیاری انسان هاست،نه اجبار و اکراه آنان. «لَوْ يَشٰاءُ اللّٰهُ لَهَدَى النّٰاسَ جَمِيعاً» چنان که در آیه ای دیگر می فرماید: «لاٰ إِكْرٰاهَ فِي الدِّينِ» (۳)۶ کفّار باید منتظر ضربه هایی از جانب خداوند بر کشور و مرزهای خود باشند.

«لاٰ يَزٰالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِمٰا صَنَعُوا قٰارِعَةٌ»

۷ قهر خداوند اختصاص به جهان آخرت ندارد. «تُصِيبُهُمْ ... قٰارِعَةٌ» ۸ همه جا موعظه و استدلال کافی و کارساز نیست،گاهی قهر و غضب لازم است. «تُصِيبُهُمْ ... قٰارِعَةٌ» ۹ علت نزول بلاها،کردار خود ماست. «بِمٰا صَنَعُوا قٰارِعَةٌ» ۱۰ هشدارهای الهی گاه به صورت مستقیم و نسبت به خودماست و گاه بطور غیر مستقیم و نسبت به دیگران و مناطق اطراف ماست. «تَحُلُّ قَرِيباً مِنْ دٰارِهِمْ»

۱- ۱) .تفسیر صافی.

۲- ۲) .تفسیر کنز الدقائق.

۳- ۳) .بقره،۲۵۶.

۱۱ از عذاب دیگران درس عبرت بگیریم. «أَوْ تَحُلُّ قَرِیباً مِنْ دارِهِمْ» ۱۲ هیچگاه در وعده ها و وعیدهای الهی شک نکنیم. «لاٰ یُخْلِفُ الْمِیعٰادَ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۳۲]

اشاره

وَ لَقَدِ اُسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِکَ فَأَمْلَیْتُ لِلَّذِینَ کَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَکَیْفَ کٰانَ عِقٰابِ (۳۲)

و همانـا پیـامبرانی پیش از تو(نیز)به اسـتهزاء گرفته شدنـد،امّا من به کسانی که کفر ورزیدنـد مهلت دادم سپس آنان را(به قهر خود)گرفتم،پس (بنگر که)کیفر من چگونه بود.

پیام ها

۱ شـناخت تاریخ پیامبران،عامل صبر و بردباری در برخورد با مشـکلات و تحمّل سختی ها و مصائب است. «اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِکَ» ۲ کسـی که فرسـتادگان الهی را مسـخره کند،کافر است. «فَأَمْلَیْتُ لِلَّذِینَ کَفَرُوا» ۳ مهلت دادن،سـنّت حتمی و همیشگی الهی است. «فَأَمْلَیْتُ» (مؤمن از این فرصت برای توبه و عمل صالـح بهره برداری می کنـد،امّا کافر بر گناهان خویش اصـرار می ورزد.) ۴ به مهلت الهی مغرور نشویم،که قهر او یک دفعه می رسـد. «ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ» ۵ اگر کسی را برای انجام کاری مأمور می کنید،خطرات و سختی های کار را به او گوشزد نمایید و به او روحیّه دهید. «لَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِکَ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۳۳]

اشاره

أَ فَمَنْ هُوَ قٰائِمٌ عَلیٰ کُلِّ نَفْسٍ بِمٰا کَسَبَتْ وَ جَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَکٰاءَ قُلْ سَمُّوهُمْ أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِمٰا لاٰ یَعْلَمُ فِی اَلْأَرْضِ أَمْ بِظٰاهِرٍ مِنَ اَلْقَوْلِ بَلْ زُیِّنَ لِلَّذِینَ کَفَرُوا مَکْرُهُمْ وَ صُدُّوا عَنِ اَلسَّبِیلِ وَ مَنْ یُضْلِلِ اَللّٰهُ فَمٰا لَهُ مِنْ هٰادٍ (۳۳)

پس آیـا آن(خـدایی)که بر هر کس و عملکرد او حـاکم و نـاظر است،(با بُت های ساختگی یکی است؟)و(لی)آنان برای خـدا شریکانی قرار داده اند.

بگو:آنها را نام ببرید(چه هستند و چه توانی دارند؟)آیا خدا را از شریکانی در زمین خبر می دهید که او نمی شناسد؟ یا سخنی توخالی (می گویید)،بلکه برای کسانی که کفر ورزیدند،مکرشان آراسـته جلوه داده شده است و از راه(حقّ)باز داشته شده اند و هر که را خدا گمراه کند،پس برای او هیچ هدایت کننده ای نیست.

نکته ها:

اشاره

قائم بودن خدا،به معنای تدبیر تمام امور و کفایت،حفاظت،نظارت،ثبت و ضبط آنهاست.

پیام ها

۱ خداونـد بـا طرح سؤال،عقل و فطرت انسان را به قضاوت می طلبـد.زیرا عقل و فطرت با شـرک سازگار نیست. «أَ فَمَنْ ... أَمْ تُنَبِّئُونَهُ» ۲ کسـی که از خـدای علیم و واحـد و قیّوم جـدا شود،به ورطه شـرک و چنـد خـدایی گرفتار می آید. «شُرَکاءَ» ۳ بت پرستی و شـرک به قـدری سـبک سـری و بی منطـق است که حتّی نمی تـوان نـام و اوصـاف معبودان آنـان را بیـان کرد. «قُلْ سَمُّوهُمْ» ۴ شاید مشـرکان نیز از عمق جان بت ها را قبول ندارند. «أَمْ بِظاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ» ۵ شرک نیز نوعی کفر است. «جَعَلُوا لِلّهِ شُرَکاءَ ... زُیِّنَ لِلَّذِیـنَ کَفَرُوا» ۶ کسـی که مسائـل انحرافی برایش جلوه کرد،از راه حقّ و مسیر هـدایت بـاز می مانـد. «زُیِّنَ ... صُدُّوا» ۷ به نقشه ها و تدبیرهای خود مغرور نشوید. «زُیِّنَ ... مَکْرُهُمْ»

ص :۲۳۹

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۳۴]

اشاره

لَهُمْ عَذٰابٌ فِی اَلْحَیٰاهِ اَلدُّنْیٰا وَ لَعَذٰابُ اَلْآخِرَهِ أَشَقُّ وَ مٰا لَهُمْ مِنَ اَللّٰهِ مِنْ وٰاقٍ (۳۴)

برای آنان در زندگی دنیا عذابی است و قطعاً عذاب آخرت سخت تر است و در برابر(قهر)خداوند هیچ محافظی برایشان نیست.

نکته ها:

اشاره

عذاب آخرت سخت تر است،زیرا:

الف:در قیامت اسباب و وسایل قطع می گردد. «تَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبٰابُ» (۱)ب:نسب و فامیلی،دیگر کارآیی ندارد. «فَلاٰ أَنْسٰابَ بَیْنَهُمْ یَوْمَئِذٍ» (۲)ج:فدیه قبول نمی شود. «یَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ یَفْتَدِی ... بِبَنِیهِ وَ صٰاحِبَتِهِ وَ أَخِیهِ ... وَ مَنْ فِی الْأَرْضِ جَمِیعاً کَلاّٰ» (۳)حاضر است بستگان و حتّی تمام جهان را فدا کند.

د:عذرخواهی مفید نیست. «یَوْمَ لاٰ یَنْفَعُ الظّٰالِمِینَ مَعْذِرَتُهُمْ» (۴)ه:دوستان یکدیگر را رها می کنند. «لاٰ یَسْئَلُ حَمِیمٌ حَمِیماً» (۵)و:دوام دارد و همیشگی است. «خٰالِدِینَ فِیهٰا» (۶)ز:تخفیفی در کار نیست. «فَلاٰ یُخَفَّفُ» (۷)ح:هم روحی و هم جسمی است. «ذُقْ إِنَّکَ أَنْتَ الْعَزِیزُ الْکَرِیمُ» (۸)

پیام ها

۱ کسی که برای خدا شریک قرار دهد،در دنیا نیز عذاب می شود. «لَهُمْ عَذٰابٌ فِی ...

الدُّنْیٰا»

۲ شفاعت،شامل حال مشرکان نمی شود. «مٰا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وٰاقٍ»

۱- ۱) .بقره،۱۶۶.

۲- ۲) .مؤمنون،۱۰۱.

۳- ۳) .معارج،۱۱ تا ۱۶.

۴- ۴) .غافر،۵۲.

۵- ۵) .معارج،۱۰.

۶- ۶) .بقره،۱۶۲.

۷- ۷) .بقره،۱۶۲.

۸- ۸) .دخان،۴۹.

[سوره الرعد (١٣): آیه ٣۵]

اشاره

مَثَلُ اَلْجَنَّهِ اَلَّتِی وُعِدَ اَلْمُتَّقُونَ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا اَلْأَنْهٰارُ أُکُلُهٰا دٰائِمٌ وَ ظِلُّهٰا تِلْکَ عُقْبَی اَلَّذِینَ اِتَّقَوْا وَ عُقْبَی اَلْکٰافِرِینَ اَلنّٰارُ (٣۵)

مثال بهشتی که به پرهیزکاران وعده داده شده(چنین است که)نهرها از زیر آن جاری است.میوه ها و سایه اش دائمی است این است.عاقبت کسانی که تقوی پیشه کردند و سرانجام کافران آتش است.

نکته ها:

اشاره

از جمله شیوه های تعلیم و تربیت در قرآن،مقایسه و سنجش میان افراد،حالات و سرانجامِ حقّ و باطل است.از این جهت چون در آیه ی قبل،آینده مشرکان بیان شده بود، لذا در این آیه به عاقبت افراد با تقوا اشاره می فرماید،تا انسان ها با مقایسه ی این دو سرنوشت،با درک و آگاهی بیشتر و بهتری بتوانند راه خود را انتخاب نمایند.

سایه های بهشت دائمی است.در بهشت نیز،خورشید و درخت و سایه هست ولی نه مثل دنیا که سایه ها در اوقات مشخصی مثل صبح یا عصر باشد و در شب یا ظهر محو یا کم شود،بلکه همیشه و به یک میزان وجود دارد.

سؤال:در آیه ١٣ سوره دهر می خوانیم: «لاٰ یَرَوْنَ فِیهٰا شَمْساً وَ لاٰ زَمْهَرِیراً» مؤمنان در بهشت نه خورشید و آفتابی می بینند و نه سرمای گزنده ای.پس چگونه در آیه فوق سخن از سایه به میان آمده است؟! پاسخ:مراد از ندیدن خورشید،نبود حرارت آزار دهنده و سوزندگی آن است و گرنه خورشید به عنوان یک موجود نورانی و نورافشان وجود دارد،و وقتی نور بود،طبیعتاً بدنبال آن،سایه هم وجود خواهد داشت.

پیام ها

١ آنچه را که می توان از بهشت درک کرد،شبیه و مثل آن است، «مَثَلُ الْجَنَّهِ» و گرنه بهشت برای وجود محدودی مانند ما،به درستی قابل درک نیست.

٢ نعمت های بهشتی،موسمی،موضعی و فاسد شدنی نیست و قطع و وصل و

آفت در آن راه نـدارد. «دائِمٌ» ۳ بهشت،بهـای تقواست و بی جهت به کسـی داده نمی شود.پاداش پرهیز موقت دنیوی،کامیابی دائم اخروی است. «الْجَنَّهِ الَّتِی وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ... أُكُلُها دائِمٌ» ۴ به ظـاهر افراد نگـاه نکنیـد زیرا که پایـان کار مهم است. «عُقْبَی الَّذِینَ اتَّقَوْا» ۵ مؤمن باید باتقوا باشد.در مقابل «الْمُتَّقُونَ» ، «الْكافِرِينَ» آمده است.

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۳۶]

اشاره

وَ الَّذِینَ آتَیْناهُمُ الْکِتابَ یَفْرَحُونَ بِما أُنْزِلَ إِلَیْکَ وَ مِنَ الْأَحْزابِ مَنْ یُنْکِرُ بَعْضَهُ قُلْ إِنَّما أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللّهَ وَ لا أُشْرِکَ بِهِ إِلَیْهِ أَدْعُوا وَ إِلَیْهِ مَآبِ (۳۶)

و کسانی که به آنان کتاب(آسـمانی)دادیم،به آنچه به سوی تو نازل شـده دلشاد می شوند.و بعضـی از گروه ها کسانی هسـتند که بخشـی از آن(قرآن)را انکار می کنند.بگو:همانا من مأمورم که خدا را بپرسـتم و به او شـرک نورزم.تنها به سوی او دعوت می کنم و بازگشت من به سوی اوست.

نکته ها:

اشاره

این آیه همچـون آیـات دیگر (۱)از افراد سـالم،خوش قلب و پـذیرای حقِ اهـل کتـاب سـتایش کرده و می فرمایـد:اهـل کتاب واقعی،روحیّه ی حق گرا دارنـد،از تعصبات نابجا پرهیز می کننـد و چون با اسـلام و آیات الهی برخورد کننـد،شادمان شـده و ایمان می آورند.

پیام ها

۱ گرچه پـذیرفتن آیـات مهم است،ولی پـذیرش شادمانه مهمتر است. «یَفْرَحُونَ» ۲ ایمـان به تمام دسـتورات الهی لازم است،نه بخشی از آن. «بِما أُنْزِلَ» ۳ حزب گرایی کورکورانه،یک آفت و خطر در برابر حق گرایی است. «مِنَ الْأَحْزابِ مَنْ یُنْکِرُ»

۱- ۱) .از قبیل:قصص ۵۲،بقره ۱۲۰ و اعراف ۱۵۹.

۴ بایـد در برابر انکـار حق،قـاطعیّت نشـان داد. «مَنْ یُنْکِرُ ... قُلْ» ۵ دلیل بنـدگی خالصانه،آن است که سـرنوشت و آینـده ما به دست اوست.

«أَعْبُدَ اللّهَ

... إِلَیْهِ مَآبِ» ۶ توحیـد،نبوّت،معـاد اصول مشترک همه ادیـان آسـمانی است؛ توحیـد، «أَعْبُـدَ اللّهَ وَ لاٰ أُشْـرِکَ بِهِ» نبوّت، «إِلَیْهِ أَدْعُوا» معاد، «إِلَیْهِ مَآبِ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۳۷]

اشاره

وَ کَذٰلِکَ أَنْزَلْنٰاهُ حُکْماً عَرَبِیًّا وَ لَئِنِ اِتَّبَعْتَ أَهْوٰاءَهُمْ بَعْدَ مٰا جٰاءَکَ مِنَ اَلْعِلْمِ مٰا لَکَ مِنَ اَللّٰهِ مِنْ وَلِیٍّ وَ لاٰ وٰاقٍ (۳۷)

و بـدین سـان مـا آن(قرآن)را به صورت فرمـانی روشن(به زبان عربی) نازل کردیم و بـدون شک اگر بعـد از دانشـی که به تو رسیده است از هوسهای آنان پیروی کنی،در برابر(قهر)خدا برای تو هیچ یاور و محافظی نیست.

نکته ها:

اشاره

کلمه ی«حکم»در آیه،به یکی از سه این معناست:حاکم و فاصل میان حقّ و باطل،احکام الهی و حکمت.

پیام ها

۱ بعثت انبیا و نزول کتب آسـمانی،سنّت حکیمانه الهی است. «وَ کَذٰلِکَ» ۲ پیام وحی بایـد به زبان مردم باشد. «حُکْماً عَرَبِیًّا» ۳ دسـتورات الهی،روشن و بدون ابهام و اعوجاج است. «عَرَبِیًّا» ۴ پست تر از هواپرستی و هوسـرانی،تأمین هوسهای دیگران است. «أَهْوٰاءَهُمْ» ۵ علم به تنهایی سـعادت آفرین نیست،چه بسا که انسان با وجود علم،باز هم به دنبال خرافات و هوسهای مردم برود. «اتَّبَعْتَ أَهْوٰاءَهُمْ بَعْدَ مٰا جٰاءَکَ مِنَ الْعِلْمِ» ۶ انسان های آگاه،مسئولیّت بیشتری دارند. «جٰاءَکَ مِنَ الْعِلْمِ»

۷ علم واقعی،قرآن است. «أَنْزَلْنٰاهُ ... جٰاءَکَ مِنَ الْعِلْمِ» ۸ خداوند با هیچکس خویشاوندی ندارد،حتّی اگر انبیا هم کج بروند،مورد تنبیه الهی واقع می شوند. «مٰا لَکَ مِنَ اللّٰهِ» ۹ جلب رضایت منحرفان همان،و از دست دادن امدادهای الهی،همان. «اتَّبَعْتَ أَهْوٰاءَهُمْ ... مٰا لَکَ مِنَ اللّٰهِ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۳۸]

اشاره

وَ لَقَدْ أَرْسَلْنٰا رُسُلاً مِنْ قَبْلِکَ وَ جَعَلْنٰا لَهُمْ أَزْوٰاجاً وَ ذُرِّيَّةً وَ مٰا كٰانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلاّٰ بِإِذْنِ اَللّٰهِ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتٰابٌ (۳۸)

و البتّه ما قبل از تو(نیز)پیامبرانی فرستاده ایم و برای آنان همسران و فرزندانی قرار دادیم و هیچ پیامبری را نسزد که معجزه ای بیاورد،مگر با اذن الهی.برای هر زمان و دوره ای کتاب(و قانون)است.

نکته ها:

اشاره

امام صادق علیه السلام فرمودند:ما فرزندان حضرت محمّد صلی اللّه علیه و آله هستیم و مادرمان فاطمه علیها السلام است و خداوند به هیچ یک از پیامبران چیزی را نداده مگر آنکه آن را به حضرت محمّد صلی اللّه علیه و آله نیز داده است.سپس این آیه را تلاوت فرمودند: (۱)«وَ لَقَدْ أَرْسَلْنٰا رُسُلاً» ...

پیام ها

۱ بعثت انبیا،یکی از سنّت های الهی است. «أَرْسَلْنٰا رُسُلاً» ۲ انبیا نیز مثل سایر مردم زندگی می کرده و دارای همسر و فرزند بوده اند.

«أَزْوٰاجاً وَ ذُرِّيَّةً»

۳ معجزه ی پیامبران بر اساس خواست آنها یا درخواست و هوس مردم نیست، بلکه با اذن و اراده ی الهی است. «إِلاّٰ بِإِذْنِ اللّٰهِ» ۴ زمان،در نزول قانون الهی نقش دارد. «لِكُلِّ أَجَلٍ كِتٰابٌ»

۱- ۱) .بحار،ج ۲۴،ص ۲۶۵.

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۳۹]

اشاره

يَمْحُوا اَللّهُ مٰا يَشٰاءُ وَ يُثْبِتُ وَ عِنْدَهُ أُمُّ اَلْكِتٰابِ (۳۹)

خداوند هر چه را بخواهد محو یا اثبات می کند و ام الکتاب تنها نزد اوست

نکته ها:

بحثی پیرامون مقدّرات الهی

مطابق آنچه از آیات و روایات بدست می آید مقدرات الهی بر دو نوع است:

۱ اموری که مصلحت دائمی دارد و لذا قانونش هم دائمی است.مثل آیاتِ؛ «مٰا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ» (۱)در کلام ما تبدّل راه ندارد. «كُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدٰارٍ» (۲)هر چیزی در نزد پروردگار دارای حساب و کتاب دقیقی است.اینگونه مقدرات در لوح محفوظ ثبت است «فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ» (۳)و فقط مقربان الهی با اذن خداوند می توانند بر آن آگاه شوند. «كِتٰابٌ مَرْقُومٌ يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ» (۴)۲ اموری که غیر حتمی و مصالح آنها تابع اعمال و رفتار مردم است،مثل توبه کردن مردم از گناه که مصلحت عفو را در پی دارد،و یا دادن صدقه که مصلحت دفع بلا را به همراه می آورد و یا ظلم و ستم که بخاطر مفسده اش قهر الهی را بدنبال دارد.یعنی خداوند متعال در اداره ی نظام آفرینش دست بسته نیست و با حکمت و علم بی نهایتی که دارد،می تواند با تغییر شرایط،تغییراتی در آفرینش و قوانین آن بدهد.بدیهی است که این تغییرات،نشانه ی جهل خداوند متعال و یا تجدید نظر و پشیمانی او نیست،بلکه این تغییرات بر اساس حکمت و تغییر شرایط و یا پایان دوره ی آن امر است.

قرآن مجید در این زمینه نمونه های زیادی دارد که به چند نمونه اشاره می کنیم:

الف: «ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ» (۵)دعا کنید تا من برای شما مستجاب کنم.انسان با تضرع و دعا می تواند مصالح خود را بدست آورد و سرنوشت خود را تغییر دهد.

ب: «لَعَلَّ اللّٰهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِكَ أَمْراً» (۶)قانون الهی در همه جا ثابت نیست،شاید خداوند با پدید آمدن شرایط لازم،برنامه جدیدی را بوجود آورد.

۱- ۱) .ق،۲۹.

۲- ۲) .بقره،۱۶۲.

۳- ۳) .بقره،۱۶۲.

۴- ۴) .مطفّفین،۲۰ تا ۲۱.

۵- ۵) .غافر،۶۰.

۶- ۶) .طلاق،۱.

ج: «كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ» (۱)خداوند،هر روز در شأن مخصوص همان روز است.

د: «فَلَمّا زاغُوا،أَزاغَ اللّهُ» (۲)چون راه انحرافی را انتخاب کردند،خدا هم منحرفشان ساخت.

ه: «وَ لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرى آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَفَتَحْنا عَلَيْهِمْ بَرَكاتٍ» (۳)با ایمان و تقوی،مسیر قهر الهی به لطف و برکت تغییر می یابد.

و: «إِنَّ اللّهَ لا يُغَيِّرُ ما بِقَوْمٍ حَتّى يُغَيِّرُوا ما بِأَنْفُسِهِمْ» (۴)خداوند سرنوشت هیچ قومی را تغییر نمی دهد،مگر آنکه آنها خودشان را تغییر دهند.

ز: «إِلاّ مَنْ تابَ وَ آمَنَ وَ عَمِلَ عَمَلاً صالِحاً فَأُوْلئِكَ يُبَدِّلُ اللّهُ سَيِّئاتِهِمْ حَسَناتٍ» (۵)کسانی که توبه کنند،ایمان آورند و عمل نیکو انجام دهند،خداوند بدی های آنان را به خوبی و حسنه تبدیل می کند.

ح: «إِنْ عُدْتُمْ عُدْنا» (۶)اگر شما برگردید،ما هم برمی گردیم.

سؤال:

اگر علم خدا عین ذات اوست و قابل تغییر نیست،پس هر چه در علم او گذشته باید به مرحله عمل برسد و گر نه جهل خواهد بود.

پاسخ:

علم خدا بر اساس نظام علل و اسباب است،بدین صورت که او علم دارد که اگر از این وسیله استفاده شود،این نتیجه و اگر از دیگری بهره برداری شود،آن سرانجام را در پی خواهد داشت و علم او جدای از علم بر اسباب و علل نیست.

بداء چیست؟

یکی از ایراداتی که اهل سنّت بر شیعه وارد می کنند این است که می گویند:شیعه برای خداوند«بداء»قائل می شوند و به گمان آنها«بداء»یعنی تغییر در علم الهی و کشف خلاف برای خداوند،در حالی که منظور شیعه از بداء ظاهر شدن چیزی است که ما انسان ها خلاف آن را گمان می کردیم.

«بداء»در آفرینش،نظیر نسخ در قانون است،مثل آنکه از ظاهر قانون و یا حکمی تصوّر کنیم که دائمی است،ولی بعد مدّتی ببینیم که عوض شده است.البتّه این به معنای

۱- ۱) .الرحمن،۲۹.

۲- ۲) .صفّ،۵.

۳- ۳) .اعراف،۶۹.

۴- ۴) .رعد،۱۱.

۵- ۵) .فرقان،۷۰.

۶- ۶) .اسراء،۸.

پشیمانی و یا جهل قانونگذار نیست،بلکه شرایط باعث بوجود آمدن این تغییر در قانون شده است،درست مانند نسخه ای که پزشک با توجّه به شرایط فعلی بیمار آن را می نویسد، امّا به محض تغییر حال او،نسخه جدیدی تجویز می کند.لذا همان گونه که نسخ در آیات را که در واقع یک نوع بداء است،همه فرق اسلامی از شیعه و سنی قبول کرده اند،می بایست «بداء»را با همین معنا و بیانی که آمد پذیرا باشند.پس بداء به معنای جهل ماست نه جهل خداوند.

نمونه های از بداء ۱ ما گمان می کردیم خداوند که به حضرت ابراهیم علیه السلام فرمان ذبح فرزندش را داده است، می خواسته اسماعیل علیه السلام کشته و خونش بر زمین ریخته شود،امّا بعداً ظاهر شد که اراده ی الهی از این امر،آزمایش پدر بوده است نه کشته شدن پسر.

۲ ما از وعده خداوند با حضرت موسی علیه السلام تصوّر می کردیم که دوره ی مناجات سی شب است، «وَ وٰاعَدْنٰا مُوسیٰ ثَلاٰثِینَ لَیْلَةً» (۱)امّا بعداً ظاهر شد که از اول برنامه چهل شب بوده است ولی خداوند به جهت آزمایش،آن را در دو مرحله اعلام فرموده است،ابتدا سی شب و سپس ده شب.

۳ ما فکر می کردیم که قبله ی مسلمانان برای همیشه بیت المقدس است،ولی آیات تغییر قبله برای ما ظاهر کرد که قبله ی دائمی،کعبه بوده است.

۴ وقتی نشانه های قهر خدا پدید آمد،حتّی حضرت یونس علیه السلام هم مطمئن شد که عذاب الهی نازل و قوم کافرش نابود خواهند شد،لذا از میان مردم بیرون رفت،امّا مردم ایمان آوردند و قهر الهی برطرف گردید. «إِلاّٰ قَوْمَ یُونُسَ لَمّٰا آمَنُوا کَشَفْنٰا عَنْهُمْ» (۲)به هر صورت معنای بداء جهل خداوند و عوض شدن علم او نیست،زیرا خداوند از ابتدا می دانست که خون اسماعیل ریخته نخواهد شد،مدّت مناجات موسیٰ چهل شب است، قبله دائمی مسلمانان،کعبه خواهد بود و قوم یونس اهل نجات هستند،ولی ظاهر دستورات و حوادث به نحوی بود که انسان تصوّر دیگری داشت.پس تغییری در علم

۱- ۱) .اعراف،۱۴۲.

۲- ۲) .یونس،۹۸.

خداوند پیدا نشده و این ما هستیم که دارای دید تازه ای شده ایم.

بـداء به این معنـا دارای اثرات تربیـتی بسـیاری است،از جمله اینکه انسـان تـا آخرین لحظه ی عمر،به تغییر شـرایط امیـدوار می مانـد،روحیّه ی توکّل در او زنده می گردد،اسـیر ظواهر نمی شود،ایمان انسان به غیب و قدرت خداوند متعال بیشتر می شود.با توبه،صدقه، مناجات و دعا تلاش می کند تا مسیر حوادث و قهر الهی را تغییر دهد.

امام صادق علیه السـلام فرمودنـد:خداوند از همه انبیا همراه با توحید،ایمان به بداء را نیز پیمان گرفته است.در حدیث دیگر می خوانیم:هر کس گمان کند برای خداوند مسئله جدیدی روشن شده که قبلاً آن را نمی دانسته،از او تبرّی بجویید. (۱)

پیام ها

۱ دست خـدا برای تغییر در نظام تکوین یا تشریع باز است. «یَمْحُوا اللّهُ ما یَشاءُ» ۲ خداونـد،آفرینش را به حال خود رها نکرده است. «یَمْحُوا اللّهُ ما یَشاءُ وَ یُثْبِتُ» ۳ محو یا اثبات قوانین حاکم بر جهان هستی،به دست خداست. «یَمْحُوا اللّهُ» ...

۴ محو و اثبـات الهی بر اساس،حکمت و علم است. «وَ عِنْـدَهُ أُمُّ الْکِتابِ» ۵ جهـان آفرینش دفتری دارد که تمام حوادث در آن ثبت است. «الْکِتابِ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۴۰]

اشاره

وَ إِنْ ما نُرِیَنَّکَ بَعْضَ اَلَّذِی نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّیَنَّکَ فَإِنَّما عَلَیْکَ اَلْبَلاغُ وَ عَلَیْنَا اَلْحِسابُ (۴۰)

(ای پیـامبر در فکر دیـدن نتیجه کـار مبـاش زیرا)اگر بخشـی از آنچه را به آنـان وعـده می دهیم(در زمان حیات تو)به تو نشان دهیم یـا تو را از دنیـا ببریم،(بـدان که مـا وعـده هـای خود را محقق خواهیم کرد)پس وظیفه تو تنها تبلیغ است و حساب تنها با ماست.

ص:۲۴۸

۱- ۱) .تفسیر نمونه.

پیام ها

۱ آنچه از لطف خداوند بر مسلمانان و یا قهر الهی بر کفّار مشاهده می شود،تنها گوشه ای از تحقق وعده های الهی است. «بَعْضَ الَّذِی نَعِدُهُمْ» ۲ حتّی مرگِ افرادی چون رسول گرامی اسلام مانع از تحقق وعده های الهی نیست و در زمان پیش بینی شده محقق خواهد شد. «نُرِیَنَّکَ ... أَوْ نَتَوَفَّیَنَّکَ» ۳ گاهی آثار تبلیغ بعد از رفتن مبلّغ پدیدار می شود،پس در انجام وظیفه منتظر نتیجه فوری نباشیم.زیرا که تأخیر نشانه ی تعطیل نیست.... «أَوْ نَتَوَفَّیَنَّکَ» ۴ کیفرهای الهی بدون حساب،بیجا و گزافه نیست. «عَلَیْنَا الْحِسٰابُ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۴۱]

اشاره

أَ وَ لَمْ یَرَوْا أَنّٰا نَأْتِی اَلْأَرْضَ نَنْقُصُهٰا مِنْ أَطْرٰافِهٰا وَ اَللّٰهُ یَحْکُمُ لاٰ مُعَقِّبَ لِحُکْمِهِ وَ هُوَ سَرِیعُ اَلْحِسٰابِ (۴۱)

(حساب همه با ماست و ما به سرعت حساب همه را می رسیم)مگر ندیدی که ما به سراغ زمین می آییم و دائماً از اطراف آن(با گرفتن جان ساکنانش) می کاهیم.خداوند حکم می کند و هیچ تجدیدنظر کننده ای برای حکم او نیست و او سریعاً به حساب همه می رسد.

نکته ها:

اشاره

در روایات متعدّد می خوانیم که مراد از کم شدن اطراف زمین،مرگ و فقدان علما و دانشمندان بزرگ است. (۱)

پیام ها

۱ از تاریخ و عاقبت گذشتگان درس عبرت بگیریم و در وعده و وعیدهای الهی شک نکنیم. «أَ وَ لَمْ یَرَوْا» ۲ پایان عمر حکومت ها و شخصیّت ها،با خواست الهی است. «نَأْتِی ... نَنْقُصُهٰا»

۱- ۱) .تفسیر نور الثقلین.شبیه این آیه در سوره انبیاء،آیه ۴۴ نیز آمده است.

۴ حکومت و فرمان الهی شکست ناپذیر است. «لاٰ مُعَقِّبَ لِحُکْمِهِ» ۵ تمام افراد و قدرت ها به تدریج از زمین برچیده می شوند،ولی قدرت الهی ثابت و پابرجاست. «نَنْقُصُها ... وَ اللّٰهُ یَحْکُمُ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۴۲]

اشاره

وَ قَدْ مَکَرَ اَلَّذِینَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلّٰهِ اَلْمَکْرُ جَمِیعاً یَعْلَمُ مٰا تَکْسِبُ کُلُّ نَفْسٍ وَ سَیَعْلَمُ اَلْکُفّٰارُ لِمَنْ عُقْبَی اَلدّٰارِ (۴۲)

و البتّه کسانی که پیش از آنان بودند مکرها کردند،ولی(سودی نکرد زیرا)همه تدبیرها و مکرها برای خداست،او می داند که هر کس چه کسب می کند و کفّار بزودی خواهند دانست که سرای آخرت از آن کیست.

نکته ها:

اشاره

قرآن برای اینکه تمام توجّه انسان به خدا معطوف شود و از غیر او مأیوس گردد،همه ی راههایی را که ممکن است باعث گرایش انسان به غیر خدا شود می بندد،مثلاً می فرماید:

«إِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِیعاً» اگر بخاطر کسب عزّت به سراغ دیگران می روی،بدان که تمام عزّت ها برای خداست.در جای دیگر می فرماید: «أَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِیعاً» تمامی قدرت ها در نزد خداوند است.و در این آیه می فرماید: «فَلِلّٰهِ الْمَکْرُ جَمِیعاً» تمام تدبیرها از خداست،تا انسان برای دستیابی به عزّت و قدرت و سیاست به دیگران دل نبندد.

یکی از بهترین نمونه های مکر خداوند،مهلت دادن به منحرفان است،بنحوی که آنها گمان می کنند راهشان درست است،امّا خداوند بارها در قرآن فرموده است که کفّار گمان نکنند مهلت دادن،نشانه محبّت ما نسبت به آنهاست،بلکه ما مهلت می دهیم تا پیمانه ی آنها پر شود.

پیام ها

۱ رهبران دینی نگرانِ مکر مخالفان نباشند،زیرا در طول تاریخ این حیله ها برای انبیا نیز بوده است. «قَدْ مَکَرَ الَّذِینَ مِنْ قَبْلِهِمْ»

۲ از تاریخ درس عبرت بگیریم که عاقبت از آنِ کیست. «لِمَنْ عُقْبَی الدّٰارِ» ۳ تمام تدبیرها و اثرات آن به دست خداوند متعال است،به سراغ دیگران نرویم.

«فَلِلّٰهِ الْمَکْرُ جَمِیعاً»

۴ مکر انسان نسبت به خدا معنا ندارد،چون مکر و حیله در جایی اثر می کند که طرفِ مورد مکر غافل باشد. «یَعْلَمُ مٰا تَکْسِبُ»

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۴۳]

اشاره

وَ یَقُولُ اَلَّذِینَ کَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلاً قُلْ کَفیٰ بِاللّٰهِ شَهِیداً بَیْنِی وَ بَیْنَکُمْ وَ مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ اَلْکِتٰابِ (۴۳)

و کسانی که کفر ورزیدند گویند:تو فرستاده(خدا)نیستی.بگو:گواهی خدا و کسی که علم کتاب نزد اوست،میان من و شما کافی است.

نکته ها:

در اوّلین آیه این سوره خواندیم که آنچه بر پیامبر نازل می شود حقّ است،اگر چه اکثر مردم ایمان نمی آورند،در این آخرین آیه نیز می خوانیم که کفّار،رسالت پیامبر را انکار می کنند، این حاکی از اوج لجاجت و عناد اهل باطل با فرستاده الهی و کلام حقّ اوست.

وقتی یکی از اطرافیان حضرت سلیمان که مقداری از علم کتاب را دارد،می تواند در کمتر از یک چشم برهم زدن،تخت ملکه ی سبا را در پیش روی آن حضرت حاضر کند،پس اگر کسی تمام علم کتاب را داشته باشد،چه قدرتی می تواند داشته باشد.

مطابق روایات مراد از کسی که علم همه ی کتاب را دارد حضرت علی ع و اهل بیت بیامبر ع می باشد (۱)بیام ها:

۱-ایمان به حمایت خداوند بهترین بشتوانه در برابر هر گونه تکذیب و تحقیر اسست. قُلْ کَفیٰ بِاللّٰهِ

۱- ۱) .تفسیر کنز الدقائق.

۲-آگاهی بر کتاب الهی مقام انسان را تا به آنجا بالا می برد که گواهی او در کنار گواهی خداوند قرار می گیرد کَفی بِاللّهِ وَ مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتابِ .

۳-گاهی ارزش گواهی یک فرد از انکار هزاران نفر بیشتر است.(اصل باکیفیت است نه کمیت) يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفى بِاللّهِ شَهِيداً مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتابِ .

الحمد لله رب العالمین.

ص :۲۵۲

[تفسیر سوره ابراهیم]

سیمای سوره ابراهیم

این سوره پنجاه و دو آیه دارد و در مکّه نازل شده است،البتّه آیه های ۲۸ و ۲۹،در مورد کشته شدگان بدر،در مدینه نازل شده است.در این سوره مطالبی درباره ی رسالت انبیا و موعظه ها و بشارت ها و دعاهای حضرت ابراهیم علیه السلام مطرح شده است.به فرموده ی روایات تلاوت این سوره برکاتی دارد که از جمله ی آنها در امان بودن از بلا و فقر و جنون است.

این سوره به دلیل بیان مطالبی درباره ی حضرت ابراهیم علیه السلام سوره«ابراهیم» نامیده شده و مانند سوره های قبلش یونس،هود،یوسف با« الر »آغاز شده است.

اوّلین آیه ی این سوره ها درباره اوصاف قرآن است.

بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

به نام خداوند بخشنده ی مهربان

[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۱]

اشاره

بِسْمِ اَللّهِ اَلرَّحْمنِ اَلرَّحِيمِ
الر كِتابٌ أَنْزَلْناهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ اَلنّاسَ مِنَ اَلظُّلُماتِ إِلَى اَلنُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلى صِراطِ اَلْعَزِيزِ اَلْحَمِيدِ (۱)

۱۱\۱۴

الف،لام،را،(این)کتابی است که آن را به سوی تو نازل کردیم تا مردم را به اذن پروردگارشان از تاریکی ها(ی شرک و جهل)به سوی نور(ایمان) خارج کنی.به سوی راه خداوند عزیز حمید.

نکته ها:

اشاره

خارج کردن مردم از ظلمات به نور،در قرآن بارها تکرار شده است؛ گاهی به خدا نسبت داده شده. «اللّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَى النُّورِ» (۱)گاهی به پیامبران نسبت داده شده. «أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَى النُّورِ» (۲)و گاهی به کتاب نسبت داده شده است. «كِتابٌ أَنْزَلْناهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النّاسَ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَى النُّورِ» تشبیه کفر و تفرقه و جهل و شرک و شک به« اَلظُّلُماتِ »بخاطر آن است که انسان در آن حالت ها متحیّر است،مثل زمانی که در تاریکی به سر می برد.

نور وسیله بینایی،بیداری،حرکت و رشد است همانگونه که همه ی اینها در کتاب آسمانی و راه خدا موجود است. «كِتابٌ ... إِلَى النُّورِ ... إِلى صِراطِ الْعَزِيزِ»

ص :۲۵۶

۱- ۱) .بقره،۲۵۷.

۲- ۲) .ابراهیم،۵.

پیام ها

۱ قرآن به تنهایی کافی نیست،برای هدایت مردم رهبر الهی نیز لازم است.

«کِتٰابٌ أَنْزَلْنٰاهُ إِلَیْکَ لِتُخْرِجَ»

۲ فلسفه ی نزول کتاب های آسمانی و بعثت انبیا،نجات بشر از ظلمت هاست.

«لِتُخْرِجَ النّٰاسَ»

...

از ظلمت جهل به نور علم،از ظلمت کفر به نور ایمان،از ظلمت تفرقه به نور وحدت و از ظلمت گناه به نور تقوا.

۳ مایه ی تبلیغ و ارشاد باید قرآن باشد. «کِتٰابٌ ... لِتُخْرِجَ» ۴ ظلمت ها بسیارند،امّا نور یکی است.حقّ یکی،ولی باطل زیاد است.

«الظُّلُمٰاتِ

... اَلنُّورِ» (کلمه نور مفرد و کلمه ظلمات جمع آمده است.) ۵ پیامبران و کتاب های آسمانی وسیله ی هدایتند،اصل هدایت با اذن خداست.

«بِإِذْنِ رَبِّهِمْ»

۶ راه خدا،راه عزّت و سربلندی و کمال است. «إِلیٰ صِرٰاطِ الْعَزِیزِ الْحَمِیدِ»

[سوره إبراهيم (١۴): آيه ٢]

اشاره

اَللّٰهِ اَلَّذِی لَهُ مٰا فِی اَلسَّمٰاوٰاتِ وَ مٰا فِی اَلْأَرْضِ وَ وَیْلٌ لِلْکٰافِرِینَ مِنْ عَذٰابٍ شَدِیدٍ (٢)

خداوندی که آنچه در آسمان ها و آنچه در زمین است برای اوست،پس وای بر کفّار از عذابی سخت.

پیام ها

۱ قانون و مکتبِ کسی قابل پیروی است که جهان را آفرید و هستی از اوست «کِتٰابٌ أَنْزَلْنٰاهُ لَهُ مٰا فِی السَّمٰاوٰاتِ» ۲ انکار خدایی که همه چیز از آنِ اوست،به او ضرر نمی زند،مایه کیفر کفّار است. «وَیْلٌ لِلْکٰافِرِینَ مِنْ عَذٰابٍ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آیه ۳]

اشاره

اَلَّذِینَ یَسْتَحِبُّونَ اَلْحَیٰاهَ اَلدُّنْیٰا عَلَی اَلْآخِرَهِ وَ یَصُدُّونَ عَنْ سَبِیلِ اَللّٰهِ وَ یَبْغُونَهٰا عِوَجاً أُولٰئِکَ فِی ضَلاٰلٍ بَعِیدٍ (۳)

(کفّار)کسانی هستند که زندگی دنیا را بر آخرت ترجیح می دهند و(مردم را)از راه خدا باز می دارند و می خواهند آن را منحرف کنند،آنها در گمراهی عمیقی هستند.

نکته ها:

اشاره

بستن راه خدا به یک یا دو موردِ خاصّ منحصر نیست،بلکه تبلیغات ناروا،گناه علنی، ترویج ابزار فساد و غفلت آور،القای شبهه،ایجاد اختلاف،نشریّات و فیلم های گمراه کننده، بد معرّفی کردن دین حقّ،معرّفی نااهلان به عنوان الگوی دین و ده ها نمونه ی دیگر از مصادیق بستن راه خداست.

کامیابی از دنیا جایز است،امّا ترجیح دنیا بر آخرت خطرناک است.زیرا دنیاگرایی مانع عبادت،انفاق،جهاد،کسب حلال،صداقت و انجام تکالیف شرعی می شود.

پیام ها

۱ دنیاگرایی،زمینه ی کفر،مبارزه با دین و ضلالت است. «یَسْتَحِبُّونَ الْحَیٰاهَ الدُّنْیٰا ... وَ یَصُدُّونَ ... فِی ضَلاٰلٍ بَعِیدٍ» ۲ سرچشمه ی گمراهی ها عملکرد خود انسان است. «یَسْتَحِبُّونَ، یَصُدُّونَ، یَبْغُونَهٰا» ۳ انسان اختیار دارد و می تواند راهی را بر راه دیگر ترجیح دهد و انتخاب کند.

«یَسْتَحِبُّونَ»

۴ کفّار سه مرحله را طی می کنند:

اوّل خودشان با دنیاگرایی منحرف می شوند. «یَسْتَحِبُّونَ» آن گاه با اعمالشان دیگران را از راه باز می دارند. «یَصُدُّونَ» سپس با تمام توان مسیر حق طلبان را منحرف می کنند. «یَبْغُونَهٰا» ۵ روحیّه ی کفر،عامل انحراف طلبی است. «وَیْلٌ لِلْکٰافِرِینَ ... یَبْغُونَهٰا»

۶ گمراهی،درجات و مراحلی دارد.و هر چه عمیق تر شود رجوع به حقّ مشکل تر می شود. «ضَلاٰلٍ بَعِيدٍ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آیه ۴]

اشاره

وَ مٰا أَرْسَلْنٰا مِنْ رَسُولٍ إِلاّٰ بِلِسٰانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اَللّٰهُ مَنْ يَشٰاءُ وَ يَهْدِي مَنْ يَشٰاءُ وَ هُوَ اَلْعَزِيزُ اَلْحَكِيمُ (۴)

هیچ پیامبری را نفرستادیم مگر به زبان قومش،تا(بتواند پیام خدا را)برای مردم بیان کند،پس خداوند هر که را بخواهد(و مستحقّ بداند)گمراه می کند و هر که را بخواهد(و شایسته بداند)هدایت می نماید،و اوست عزیز و حکیم.

نکته ها:

اشاره

مراد از«لسان قوم»در این آیه،تنها لغت و زبانِ مردم نیست،زیرا گاهی ممکن است گوینده ای با زبان مردم سخن بگوید ولی مردم حرف او را درست نفهمند،بلکه مراد آسان و قابل فهم گفتن است،به گونه ای که مردم پیام الهی را بفهمند،چنان که در آیات دیگر می فرماید: «يَسَّرْنٰاهُ بِلِسٰانِكَ» (۱)ما قرآن را به زبان تو آسان کردیم.حضرت موسی نیز از خداوند می خواهد که گره از زبانش گشوده شود تا مردم کلامش را بفهمند. «وَ احْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسٰانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي» (۲)مقصود از گمراه کردن خداوند،محروم کردن افراد لجوج از لطف خود است،و الا اگر خداوند بنای گمراه کردن مستقیم کسی را داشت،نه کتابی می فرستاد و نه پیامبری.در آیات دیگر می خوانیم که خداوند ظالمین و فاسقین و مسرفین را گمراه می کند،یعنی انسان با گناه و ظلم،زمینه ی محروم شدن از هدایت را در خود فراهم می کند.

بعضی از مفسران گفته اند:فاعل« يَشٰاءُ »مردم هستند نه خدا،یعنی خداوند گمراه می کند کسی را که خودش بخواهد گمراه شود و هدایت می کند کسی را که خودش بخواهد هدایت شود.نظیر آیه: «كُلاًّ نُمِدُّ هٰؤُلاٰءِ وَ هٰؤُلاٰءِ» ... (۳)گروهی را در راهی که بروند کمک می کنیم.

ص: ۲۵۹

۱- ۱) .مریم،۹۷.

۲- ۲) .طه،۲۷ تا ۲۸.

۳- ۳) .اسراء،۲۰.

تبلیغ پیامبر که با زبان قوم خود بوده با جهانی بودن دین منافاتی ندارد.زیرا محتوای پیام زبان خاصّی ندارد و با سفارش قرآن،باید گروهی با تفقه و هجرت مطالب دین را آموخته و به سایرین بیاموزند.

پیام ها

۱ پیامبران،با فرهنگ و زبان مردم زمان خود آشنا بوده و طبق فهم آنان تبلیغ می کردند. «بِلِسانِ قَوْمِهِ» ۲ خداوند با مردم اتمام حجّت می کند. «بِلِسانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ» ۳ رابطه ی رهبران دینی با مردم،عاطفی،صمیمی و مستقیم است. «بِلِسانِ قَوْمِهِ» ۴ تبلیغ باید با شیوه ای ساده و صریح و روشن،و برای عموم قابل فهم باشد.

«بِلِسانِ قَوْمِهِ»

۵ هدایت و ضلالت خداوند بر اساس حکمت است. «فَيُضِلُّ ... وَ يَهْدِي ... وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آیه ۵]

اشاره

وَ لَقَدْ أَرْسَلْنا مُوسىٰ بِآياتِنا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ اَلظُّلُماتِ إِلَى اَلنُّورِ وَ ذَكِّرْهُمْ بِأَيّامِ اَللّٰهِ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآياتٍ لِكُلِّ صَبّارٍ شَكُورٍ (۵)

همانا موسی را همراه معجزاتی(به سوی مردم)فرستادیم(و به او گفتیم:)قومت را از تاریکی ها به سوی نور خارج ساز و روزهای(نزول قهر یا لطف)خدا را به آنان یادآوری کن،همانا در این(یادآوری)برای کسانی که صبر و مقاومت و سپاس فراوان داشته باشند نشانه هایی از قدرت الهی است.

نکته ها:

اشاره

در روایات،روز ظهور حضرت مهدی علیه السلام و روز رجعت و روز قیامت را از مصادیق«ایّام اللّه»گفته اند. (۱)

ص: ۲۶۰

۱- ۱) .نور الثقلین.

پیام ها

۱ انبیا باید معجزه داشته باشند. «أَرْسَلْنا ... بِآیاتِنا» ۲ هدف کلّی انبیا،یکی است.خداوند در آیه اوّل این سوره به پیامبر اسلام،و در این آیه به حضرت موسی می فرماید:مردم را از تاریکی ها خارج کنید و به نور هدایت نمایید. «أَخْرِجْ قَوْمَکَ» ۳ اوّلین حوزه ی مأموریّت انبیا،قوم خودشان است. «قَوْمَکَ» ۴ راه نجات مردم از ظلمات،یاد قهر و قدرت خدا نسبت به ستمگران و توجّه به الطاف او نسبت به گذشتگان است. «ذَکِّرْهُمْ بِأَیّامِ اللّهِ» ۵ توجّه به تاریخ،زمینه ی صبر و شکر را در انسان به وجود می آورد.یادآوری مصیبت ها و تلخی های گذشته و برطرف شدن آنها،انسان را به شکر وادار می کند.و توجّه به پایداری امّت ها و پیروزی آنان،آدمی را به صبر و مقاومت دعوت می کند. «إِنَّ فِی ذلِکَ لَآیاتٍ لِکُلِّ صَبّارٍ شَکُورٍ» ۶ همه ی روزها روز خداست،امّا روز تجلّی قدرت خداوند حساب دیگری دارد.(تجلّی قدرت او در قهر بر کفّار و تجلّی لطف او بر مؤمنین.) «بِأَیّامِ اللّهِ» ۷ هر گونه جشن یا سوگواری و مراسم ویژه ای که بزرگداشت أیام اللّه باشد جایز است. «ذَکِّرْهُمْ بِأَیّامِ اللّهِ» (بر خلاف نظر فرقه ی منحرف وهّابیّت) ۸ مؤمن در سختی،صبر و در رفاه،شکر می کند. «صَبّارٍ شَکُورٍ» ۹ صبر زمینهٔ درک حقیقت است. «لَآیاتٍ لِکُلِّ صَبّارٍ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آیه ۶]

اشاره

وَ إِذْ قالَ مُوسی لِقَوْمِهِ اُذْكُرُوا نِعْمَةَ اَللّٰهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنْجاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ اَلْعَذابِ وَ يُذَبِّحُونَ أَبْناءَكُمْ وَ يَسْتَحْيُونَ نِساءَكُمْ وَ فِي ذٰلِكُمْ بَلاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ (۶)

و(به یادآور)هنگامی که موسی به قوم خود گفت:نعمت خداوند بر خودتان را یاد کنید،آن گاه که شما را از فرعونیان نجات داد،آنها که شما را به بدترین نوع عذاب می کردند،پسرانتان را سر می بریدند و زنانتان را (برای کنیزی و هوسرانی خود)زنده نگاه می داشتند،و در این امور،از طرف پرودگارتان آزمایش بزرگی بود.

پیام ها

۱ با مقایسه ی حوادث تلخ و شیرین و زمان آزادی ها و شکنجه ها،قدر نعمت های خدا را بشناسیم. «اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ» ۲ پیروزی ها را از خدا بدانیم نه از خود. «نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنْجاكُمْ» ۳ آزادی،از مهم ترین نعمت های الهی است. «نِعْمَةَ اللّٰهِ ... إِذْ أَنْجاكُمْ» ۴ مهم ترین کار انبیا،مبارزه با طاغوت ها و نجات محرومان و مستضعفان است.

«أَنْجاكُمْ»

۵ درباریان و اطرافیان،نقش مهمی در حفظ نظام طاغوتی دارند. «آلِ فِرْعَوْنَ» ۶ آزمایش و بلا در راستای تربیت انسان و از شئون ربوبیّت الهی است. «بَلاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آیه ۷]

اشاره

وَ إِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَ لَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذابِي لَشَدِيدٌ (۷)

و(نیز به یادآور)هنگامی که پروردگارتان اعلام فرمود:همانا اگر شکر کنید،قطعاً (نعمت های)شما را می افزایم،و اگر کفران کنید البتّه عذاب من سخت است.

نکته ها:

اشاره

این آیه،مهم ترین و صریح ترین آیه قرآن در مورد شکر نعمت و یا کفران آن است،که بعد از آیه ی مربوط به نعمت آزادی و تشکیل حکومت الهی،به رهبری حضرت موسی مطرح شده است و این،رمز آن است که حکومت الهی و رهبر آسمانی مهم ترین نعمت هاست،و اگر شکرگزاری نشود خداوند مردم ناسپاس را به عذاب شدیدی گرفتار می کند.

شکر نعمت مراحلی دارد:

الف:شکر قلبی،که انسان همه ی نعمت ها را از خداوند بداند.

ب:شکر زبانی،نظیر گفتن«الحمد لله».

ج:شکر عملی،که با انجام عبادات و صرف کردن عمر و اموال در مسیر رضای خدا و خدمت به مردم به دست می آید.

امام صادق علیه السلام فرمود:شکر نعمت،دوری از گناه است.و نیز فرمود:شکر آن است که انسان نعمت را از خدا بداند(نه از زیرکی و علم و عقل و تلاش خود یا دیگران)و به آنچه خدا به او داده راضی باشد و نعمت های الهی را وسیله ی گناه قرار ندهد،شکر واقعی آن است که انسان نعمت خدا را در مسیر خدا قرار دهد. (۱)

شکر در برابر نعمت های الهی بسیار ناچیز و غیر قابل ذکر است،به قول سعدی: بنده همان به که ز تقصیر خویش در حدیث می خوانیم که خداوند به موسی وحی کرد:حقّ شکر مرا بجا آور.موسی گفت:این کار امکان ندارد،زیرا هر کلمه ی شکر نیز شکر دیگری لازم دارد.وحی آمد:همین اقرار تو و این که می دانی هر چه هست از من است،بهترین شکر من است. (۲)

به گفته ی روایات،کسی که از مردم تشکر نکند از خدا نیز تشکر نکرده است.«من لم یشکر المنعم من المخلوقین لم یشکر الله». (۳)

ص: ۲۶۳

۱- ۱) .تفسیر نمونه.

۲- ۲) .تفسیر نمونه.

۳- ۳) .بحار،ج ۷۱،ص ۴۴.

اگر نعمت خدا را در مسیر غیر حقّ مصرف کنیم،کفران نعمت و زمینه کفر است. «لَئِنْ کَفَرْتُمْ» ، «بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللّهِ کُفْراً» (۱)کسانی که نعمت خدا را به کفر تبدیل کردند.

پیام ها

۱ سنّت خداوند بر آن است که شکر را وسیله ی ازدیاد نعمت قرار داده و این سنّت را قاطعانه اعلام کرده است. «تَأَذَّنَ رَبُّکُمْ» شکر نعمت نعمتت افزون کند کفر نعمت از کفت بیرون کند.

۲ خدا برای تربیت ما،شکر را لازم کرد نه آنکه خود محتاج شکر باشد. «رَبُّکُمْ» ۳ با شکر،نه تنها نعمت های خداوند بر ما زیاد می شود،بلکه خود ما نیز رشد پیدا می کنیم،زیاد می شویم و بالا می رویم. «لَأَزِیدَنَّکُمْ» ۴ کیفر کفران نعمت،تنها گرفتن نعمت نیست،بلکه حتّی گاهی نعمت سلب نمی شود ولی به صورت نقمت و استدراج در می آید تا شخص،کم کم سقوط کند. «لَئِنْ کَفَرْتُمْ إِنَّ عَذابِی لَشَدِیدٌ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آیه ۸]

اشاره

وَ قالَ مُوسی إِنْ تَکْفُرُوا أَنْتُمْ وَ مَنْ فِی اَلْأَرْضِ جَمِیعاً فَإِنَّ اَللّهَ لَغَنِیٌّ حَمِیدٌ (۸)

و موسی(به بنی اسرائیل)گفت:اگر شما و ساکنان زمین همگی کفر ورزید (به خداوند زیانی نمی رسد)چرا که خداوند(ذاتاً)بی نیاز و شایسته ی ستایش است.(نه آنکه از طریق ایمان و شکر شما بخواهد برای خود بی نیازی و ستایش کسب کند.)

پیام ها

۱ در شیوه دعوت و تبلیغ،نباید کار به خواهش از مردم برسد. «إِنْ تَکْفُرُوا ... فَإِنَّ اللّهَ لَغَنِیٌّ»

۱- ۱) .ابراهیم،۲۸.

۲ با ایمان و عمل خود،بر خداوند هیچ منّتی نگذاریم که او نیازی به اعمال ما ندارد. «لَغَنِیٌّ حَمِیدٌ» ۳ ایمان و کفر،یا شکر و کفرانِ ما در ذات او اثری ندارد. «لَغَنِیٌّ حَمِیدٌ» گر جمله ی کائنات کافر گردند بر دامن کبریایش ننشیند گرد

[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۹]

اشاره

أَ لَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا اَلَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَ عٰادٍ وَ ثَمُودَ وَ اَلَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لاٰ يَعْلَمُهُمْ إِلاَّ اَللّٰهُ جٰاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوٰاهِهِمْ وَ قٰالُوا إِنّٰا كَفَرْنٰا بِمٰا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَ إِنّٰا لَفِي شَكٍّ مِمّٰا تَدْعُونَنٰا إِلَيْهِ مُرِيبٍ (۹)

آیا خبر کسانی که قبل از شما بودند،(مثل خبر غرق شدن)قوم نوح و(طوفان قوم) عاد و(صاعقه ی قوم)ثمود و کسانی که بعد از آنها بودند،به شما نرسیده است؟ همان ها که جز خداوند از(آمار و تعداد تلفات)آنها آگاه نیست،پیامبرانشان همراه با معجزات به سراغشان آمدند،ولی آنها دست هایشان را در دهانشان می گذاشتند(یعنی ساکت شوید و ما را موعظه نکنید)و می گفتند:ما به آنچه شما به آن فرستاده شده اید،کفر می ورزیم و ما از آنچه شما ما را به آن دعوت می کنید، در شکّ و تردید هستیم.

نکته ها:

اشاره

این آیه یکی از مصادیق تذکر و توجّه به«ایام الله»است که در آیه ی پنجم این سوره مطرح شد. «وَ ذَكِّرْهُمْ بِأَيّٰامِ اللّٰهِ» به گفته شیخ طوسی در تفسیر تبیان،شک با ریب فرق دارد.شک،تردید طبیعی است ولی ریب،شکی است که با سوء ظنّ و تهمت همراه باشد.

شکی که زمینه تحقیق و قبول حقیقت شود،شکّ سازنده و مفید است،ولی شکّی که در برابر بیّنات و معجزات مطرح است،همان لجاجت و شکّ مخرّب و باز دارنده ی انسان از

ص: ۲۶۵

پذیرش حقّ است. «لَفِی شَکَ ... إِلَیْهِ مُرِیبٍ» جمله« فَرَدُّوا أَیْدِیَهُمْ فِی أَفْوٰاهِهِمْ »را می توان به چند صورت معنا کرد:

الف:مخالفان با گذاشتن دست بر دهان حقگویان،صدای آنان را در گلو خفه می کردند.

ب:معجزات و دلایل انبیا به قدری محکم بود که گویا دست مردم را گرفته بر دهانشان گذاشتند،کنایه از اینکه زبان مردم در برابر حقّ،بسته شد و حرفی برای گفتن نداشتند.

ج:مخالفان انبیا از شدت خشم،انگشتان خود را گاز می گرفتند.

د:مخالفان انبیا،در حضور پیامبر دستان خود را بر دهانشان قرار می دادند.کنایه از اینکه ساکت شوند و موعظه ای نکنند.

پیام ها

۱ از سوی خداوند سنّت ها و قوانین ثابتی بر تاریخ و جامعه حاکم است،که آشنایی با قسمتی از تاریخ می تواند درس عبرتی برای قسمت دیگر باشد. «أَ لَمْ یَأْتِکُمْ..» ۲ قسمت هایی از تاریخ بشر،مجهول و ناشناخته است. «لاٰ یَعْلَمُهُمْ إِلاَّ اللّٰهُ» ۳ همه ی انبیا معجزه داشته اند. «جٰاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَیِّنٰاتِ» ۴ کفّار تنها مخالف شخص انبیا نبودند،بلکه با مکتب آنان مخالف بودند. «کَفَرْنٰا بِمٰا أُرْسِلْتُمْ بِهِ» ۵ شک کفار در حقّانیّت دین،ناشی از مقام تحقیق نیست،بلکه منشأ آن بدبینی و لجبازی است. «شَکٍّ ... مُرِیبٍ»

[سوره إبراهیم (۱۴): آیه ۱۰]

اشاره

قٰالَتْ رُسُلُهُمْ أَ فِی اَللّٰهِ شَکٌّ فٰاطِرِ اَلسَّمٰاوٰاتِ وَ اَلْأَرْضِ یَدْعُوکُمْ لِیَغْفِرَ لَکُمْ مِنْ ذُنُوبِکُمْ وَ یُؤَخِّرَکُمْ إِلیٰ أَجَلٍ مُسَمًّی قٰالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلاّٰ بَشَرٌ مِثْلُنٰا تُرِیدُونَ أَنْ تَصُدُّونٰا عَمّٰا کٰانَ یَعْبُدُ آبٰاؤُنٰا فَأْتُونٰا بِسُلْطٰانٍ مُبِینٍ (۱۰)

ص: ۲۶۶

پیامبرانشان(در جواب)گفتند:آیا درباره خدا،آفریدگار آسمان ها و زمین،شکی هست؟!(آیا هستی با این عظمت نیاز به خالق ندارد؟)او که شما را(به راه حقّ)دعوت می کند تا از گناهانتان بگذرد،و تا موعد معین شما را مهلت دهد.(کفّار)گفتند:شما جز انسانی همچون خود ما نیستید، (و امتیازی بر ما ندارید)شما می خواهید ما را از آنچه نیاکان ما می پرستیدند باز دارید، (اگر غیر از این است)پس برای ما برهان و معجزه ای روشن(آن گونه که ما می خواهیم)بیاورید.

نکته ها:

اشاره

در آیه ی قبل کفّار به انبیا گفتند: «تَدْعُونَنا» شما ما را به راه خدا می خوانید.ولی در این آیه پیامبران به آنان گفتند: «یَدْعُوکُمْ» خدا شما را می خواند.یعنی دعوت ما از جانب خود و به سوی خود نیست،بلکه از سوی خدا و به سوی خداست.

به گفته ی زمخشری و مراغی؛وعده های قرآن نسبت به مؤمنین بخشش تمام گناهان است. «یَغْفِرْ لَکُمْ ذُنُوبَکُمْ» ولی نسبت به دیگران،بخشش بعضی از گناهان است. «لِیَغْفِرَ لَکُمْ مِنْ ذُنُوبِکُمْ»

پیام ها

۱ اعتقاد به خدا،فطری و بدیهی است و سزاوار شک نیست. «أَ فِی اللّهِ شَکٌّ» ۲ در کنار عقل و فطرت،محبّت و دعوت نیز لازم است. «أَ فِی اللّهِ شَکٌّ ... یَدْعُوکُمْ لِیَغْفِرَ لَکُمْ» ۳ دین انسان را به پاکی از آلودگی ها دعوت می کند. «یَدْعُوکُمْ لِیَغْفِرَ ... ذُنُوبَکُمْ» ۴ خداوند طالب غفران و آمرزش گناهان انسان است. «یَدْعُوکُمْ لِیَغْفِرَ لَکُمْ» ۵ توبه و اطاعت از خداوند باعث تاخیر اجل انسان می شود. «یَدْعُوکُمْ ... یُؤَخِّرَکُمْ إِلی أَجَلٍ مُسَمًّی» ۶ خداوند از روی مهر،به هدایت دعوت می کند و از روی لطف،تا پایان عمر

مهلت انتخاب می دهد. «یَدْعُوکُمْ یُؤَخِّرَکُمْ إِلیٰ أَجَلٍ مُسَمًّی» ۷ عمر هر انسانی،از پیش اندازه گیری و تعیین شده است. «إِلیٰ أَجَلٍ مُسَمًّی» ۸ تعصّبات قومی و نژادی،مانع پذیرفتن حقّ است. «یَعْبُدُ آبٰاؤُنٰا» ۹ خانواده در عقاید و باورهای انسان،نقش مهمی دارد. «یَعْبُدُ آبٰاؤُنٰا» ۱۰ عناد و گردنکشی در برابر حقّ،دردِ بی درمان است.تمام انبیا با معجزه به سراغ مردم می رفتند،ولی لجاجت برخی مردم سبب می شد که همواره معجزه ی تازه ای که طبق هوس آنها باشد از پیامبران درخواست کنند. «فَأْتُونٰا بِسُلْطٰانٍ مُبِینٍ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۱۱]

اشاره

قٰالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ نَحْنُ إِلاّٰ بَشَرٌ مِثْلُکُمْ وَ لٰکِنَّ اَللّٰهَ یَمُنُّ عَلیٰ مَنْ یَشٰاءُ مِنْ عِبٰادِهِ وَ مٰا کٰانَ لَنٰا أَنْ نَأْتِیَکُمْ بِسُلْطٰانٍ إِلاّٰ بِإِذْنِ اَللّٰهِ وَ عَلَی اَللّٰهِ فَلْیَتَوَکَّلِ اَلْمُؤْمِنُونَ (۱۱)

پیامبرانشان در جوابشان گفتند:(آری)ما جز بشری مثل شما نیستیم، ولی خداوند بر هر کس از بندگانش که بخواهد منّت می گذارد(و او را بر مردم مبعوث می کند)و ما را نرسد که جز با اذن خداوند،برای شما معجزه ای بیاوریم،پس مؤمنان باید تنها بر خداوند توکّل نمایند.

نکته ها:

اشاره

گرچه در این آیه می فرماید:خداوند بر هر کس بخواهد منّت گذاشته،او را پیامبر قرار می دهد،ولی خدای حکیم می داند که چه کسی ظرفیّت و لیاقت این مسئولیّت بزرگ را دارد.

«اللّٰهُ أَعْلَمُ حَیْثُ یَجْعَلُ رِسٰالَتَهُ» (۱)خدا بهتر می داند که رسالت خود را کجا قرار دهد.

کفّار و مشرکان با انبیا دو حرف داشتند:

۱ شما انسان هایی مثل ما هستید.

۱- ۱) .انعام،۱۲۴.

۲ معجزه ای را که ما پیشنهاد می کنیم برای ما بیاورید.

در این آیه،پاسخ این دو حرف آمده است:امّا این که ما انسانی همانند شما هستیم قبول داریم،ولی خداوند بر ما منّت گذاشته و به ما وحی کرده است.امّا این که معجزه ی ما به دلخواه شما باشد،این نمی شود زیرا ما حقّ نداریم بدون اذن خداوند معجزه ای بیاوریم.

پیام ها

۱ گرچه انسان ها همه در شکل و ظاهر یکسانند،اما دلیل بر این نیست که در باطن و معنویّت نیز یکسانند. «إِنْ نَحْنُ إِلاّ بَشَرٌ مِثْلُكُمْ» ...

۲ الگوها و مربیان باید با تربیت پذیران،در شرایط همسان باشند.(آنچه نقطه ی قوّت انبیا است،در نظر بعضی نقطه ی ضعف بود.اگر پیامبران از خود انسان ها و دارای نیازها و غرایز و مشکلات انسانی نبودند نمی توانستند مربی و الگوی انسان ها واقع شوند.) «بَشَرٌ مِثْلُكُمْ» ۳ پیامبران،در باره خود غلوّ نمی کردند و می گفتند:ما انسانی مثل شما هستیم.

«إِنْ نَحْنُ إِلاّ بَشَرٌ مِثْلُكُمْ»

۴ مقام نبوّت،هدیه و منّت الهی است. «يَمُنُّ» ۵ معجزه به امر خداست،نه خواست مردم.(حتّی اگر مردم توقع معجزه نداشته باشند،انبیا آن را می آورند) «إِلاّ بِإِذْنِ اللّهِ» ۶ توکّل،لازمه ی ایمان است. «فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ» ۷ مؤمن،از عناد و انکار مخالفان خسته نمی شود و با توکّل بر خداوند راهش را ادامه می دهد. «وَ عَلَى اللّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ»

ص :۲۶۹

[سوره إبراهيم (۱۴): آیه ۱۲]

اشاره

وَ مٰا لَنٰا أَلاّٰ نَتَوَكَّلَ عَلَى اَللّٰهِ وَ قَدْ هَدٰانٰا سُبُلَنٰا وَ لَنَصْبِرَنَّ عَلىٰ مٰا آذَيْتُمُونٰا وَ عَلَى اَللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ اَلْمُتَوَكِّلُونَ (۱۲)

و چرا ما بر خدا توکل نکنیم،در حالی که او ما را به راه های(سعادت)ما هدایت کرده است؟ قطعاً ما در برابر هر آزاری که شما نسبت به ما روا دارید،مقاومت خواهیم کرد و اهل توکّل باید فقط بر خداوند توکّل نمایند.

نکته ها:

اشاره

توکّل یعنی وکیل گرفتن. وکیل باید چهار شرط داشته باشد:درایت،امانت،قدرت و محبت.

و کسی جز خدا این شروط را به نحو کامل ندارد،پس بر او توکّل کنیم.

امام رضا علیه السلام فرمود:مرز توکّل آن است که با ایمان به خدا،از هیچ کس نترسی. (۱)

پیام ها

۱ خدایی که هدایت کرد،حمایت هم می کند.پس تنها بر او توکّل کنیم. «نَتَوَكَّلَ عَلَى اللّٰهِ وَ قَدْ هَدٰانٰا» ۲ راه انبیا همان راه خداست.(به جای«سبله»فرمود:) «سُبُلَنٰا» چنان که در جای دیگر می فرماید: «قُلْ هٰذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللّٰهِ عَلىٰ بَصِيرَةٍ» (۲) ۳ لازمه پیمودن راه خدا،تحمّل سختی هاست. «سُبُلَنٰا لَنَصْبِرَنَّ» ۴ هم باید بر خدا توکل کرد،هم باید در برابر مخالفان صبر و مقاومت نمود.

«نَتَوَكَّلَ عَلَى اللّٰهِ

... وَ لَنَصْبِرَنَّ» ۵ مؤمن با آزار و شکنجه،از عقیده و عملش دست برنمی دارد. «لَنَصْبِرَنَّ عَلىٰ مٰا آذَيْتُمُونٰا» ۶ کسی می تواند صبر کند که تکیه گاهی داشته باشد. «لَنَصْبِرَنَّ ... نَتَوَكَّلَ عَلَى اللّٰهِ»

ص: ۲۷۰

۱- ۱) .تفسیر نور الثقلین.

۲- ۲) .یوسف،۱۰۸.

اشاره

وَ قالَ اَلَّذِینَ کَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّکُمْ مِنْ أَرْضِنا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِی مِلَّتِنا فَأَوْحی إِلَیْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِکَنَّ اَلظّالِمِینَ (۱۳)

و کفّار به پیامبرانشان گفتند:ما قطعاً شما را از سرزمین خود بیرون می کنیم،مگر آن که در کیش ما در آیید.پس پروردگارشان به آنان وحی کرد که ما حتماً ستمگران را نابود می کنیم.

نکته ها:

اشاره

سؤال:مگر انبیا قبل از بعثت،مشرک بودند که کفّار از آنان تقاضا می کردند به آیین ما باز گردید؟ «لَتَعُودُنَّ فِی مِلَّتِنا» پاسخ:اوّلاً ممکن است مراد کفّار،برگشت پیامبران در سلطه ی آنان باشد.یعنی می گفتند:بر فرض که شما ایمان دارید،ولی نباید در برابر ما قیام کنید و خود و یارانتان از راه ما سرپیچی نمایید.

ثانیاً کلمه ی«عود»اگر با حرف«الی»همراه بود به معنای بازگشت به حالت اوّل است،ولی حال که با کلمه ی« فِی »همراه است،مراد از آن تغییر و تحوّل است نه بازگشت به حالت اوّل، یعنی تغییر عقیده دهید و آیین ما را بپذیرید.

ثالثاً شاید مراد از بازگشت به شرک،برگشتن یاران پیامبران باشد نه خود آنان.

پیام ها

۱ همه ی انبیا،گرفتار مخالفان بودند. «قالَ الَّذِینَ کَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ» ۲ تهدید و تبعید،سیاست زورگویانِ بی منطق است. «لَنُخْرِجَنَّکُمْ» ...

۳ کفّار نمی خواهند مؤمنان هویّت مستقلّی داشته باشند. «لَتَعُودُنَّ فِی مِلَّتِنا» ۴ تهدید را باید با تهدید پاسخ داد. «لَنُخْرِجَنَّکُمْ لَنُهْلِکَنَّ» ۵ دلیل هلاکت ظلم است،نه کفر. «کَفَرُوا ... لَنُهْلِکَنَّ الظّالِمِینَ» ۶ ظلم،دوام ندارد و ظالم،عاقبت نابود می شود. «لَنُهْلِکَنَّ الظّالِمِینَ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آیه ۱۴]

اشاره

وَ لَنُسْكِنَنَّكُمُ اَلْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذٰلِكَ لِمَنْ خٰافَ مَقٰامِي وَ خٰافَ وَعِيدِ (۱۴)

و همانا بعد از(هلاکت)ستمگران،شما را در آن سرزمین سکونت خواهیم داد.این، برای کسانی است که از مقام من پروا کنند و از وعده تهدید آمیزم بترسند.

نکته ها:

اشاره

خداوند متعال وعده داده است که ستمگران نابود و اولیای او حاکم شوند و چون تا کنون این وعده به صورت گسترده محقّق نشده،در زمان ظهور امام زمان علیه السلام عملی خواهد شد.

قرآن کریم بارها وعده داده است که«اولیای خدا بر زمین حاکم خواهند شد و دشمنان آنان به هلاکت خواهند رسید.»در این جا سه مورد را ذکر می کنیم:

الف: «إِنَّ جُنْدَنٰا لَهُمُ الْغٰالِبُونَ» (۱)همانا لشکر ما قطعاً پیروز است.

ب: «وَ لَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنٰا لِعِبٰادِنَا الْمُرْسَلِينَ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ» (۲)حرف ما نسبت به انبیا قطعی است که آنها پیروزند.

ج: «أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهٰا عِبٰادِيَ الصّٰالِحُونَ» (۳)وارث زمین بندگان شایسته من خواهند بود.

به هر حال،پیروزی حقّ بر باطل و تشکیل حکومت الهی به دست مردان خدا از وعده های قطعی و مکرّر قرآن است.

ذات الهی،سرچشمه خیرات و خوبی هاست و دوست داشتنی است. «وَ الَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ» (۴)مؤمن بیشترین علاقه را به خدا دارد.آنچه سبب پرواست،مقام خداست.

آری! اگر دوست شما قاضی باشد و کار شما به دادگاه بکشد و پای حساب به میان آید،شما از دادگاه و مقام عدل او می ترسید با اینکه او دوست شماست.

پیام ها

۱ کفّار،زمین را منطقه ی قدرت نمایی خود می دانند،غافل از آن که حکومت زمین به دست انبیا و مؤمنان می رسد.در برابر تهدید کفار: «لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ

۱- ۱) .صافّات،۱۷۳.

۲- ۲) .صافّات،۱۷۲،۱۷۱.

۳- ۳) .انبیاء،۱۰۵.

۴- ۴) .بقره،۱۶۵.

أَرْضِنا» وعده خداوند: «لَنُسْكِنَنَّكُمُ الْأَرْضَ» ۲ خداوند به اولیای خود وعده ی پیروزی داده است. «لَنُسْكِنَنَّكُمُ» ۳ انبیا تنها برای بیان احکام و موعظه نیامده اند،برای حکومت نیز آمده اند.

«لَنُسْكِنَنَّكُمُ»

۴ شرط پیروزی بر ستمگران،داشتن تقواست. «خافَ مَقامِي وَ خافَ وَعِيدِ» ۵ از تهدید کفّار نترسید که می گویند: «لَنُخْرِجَنَّكُمْ» از تهدید خدا بترسید که می فرماید: «خافَ وَعِيدِ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آيات ۱۵ تا ۱۶]

اشاره

وَ اسْتَفْتَحُوا وَ خابَ كُلُّ جَبّارٍ عَنِيدٍ (۱۵) مِنْ وَرائِهِ جَهَنَّمُ وَ يُسْقى مِنْ ماءٍ صَدِيدٍ (۱۶)

و(پیامبران و مؤمنان)در انتظار فتح و پیروزی بودند،و(لی)تمام ستمگران لجوج محروم ماندند.

عاقبتِ این(ستمگرانِ لجوج)،دوزخ است و از آبی بدبو و چرکین نوشانده می شوند.

نکته ها:

کلمه«وراء»به معنای عاقبت و پایان است،چنان که در فارسی نیز می گوییم:پشت سر این غذا مریضی است. (۱)

همه ی انبیا در انتظار پیروزی بودند.نوح می گوید: «أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ» (۲)خداوندا! من مغلوبم،کمکی برسان.سایر انبیا نیز از خداوند فتح و پیروزی می خواستند: «رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنا وَ بَيْنَ قَوْمِنا بِالْحَقِّ وَ أَنْتَ خَيْرُ الْفاتِحِينَ» (۳)پروردگارا! میان ما و قوم ما به حقّ حکم کن،کفّار نیز به مسلمانان می گفتند:شما که می گویید ما در روزی پیروز خواهیم شد،پس آن روز کی فرا می رسد؟ «مَتى هذَا الْفَتْحُ» (۴)این جاست که قرآن کریم در آیات بسیاری از

۱- ۱) .تفسیر نمونه.

۲- ۲) .قمر،۱۰.

۳- ۳) .اعراف،۸۹.

۴- ۴) .سجده،۲۸.

پیروزی پیامبران و نابودی کافران و عـذاب آنان سـخن می گویـد و با قاطعیّت به کفّار اعلام می کنـد که آن روز به زودی فرا می رسد.

نوشیدنی های دوزخیان در قیامت سوزنده است نه سیراب کننده:

الف: «سُقُوا مٰاءً حَمِیماً فَقَطَّعَ أَمْعٰاءَهُمْ» (۱)از آب جوشانی نوشانده می شوند که درون آنها را قطعه قطعه می کند.

ب: «یُغٰاثُوا بِمٰاءٍ کَالْمُهْلِ یَشْوِی الْوُجُوهَ» (۲)از آبی همچون مس گداخته پذیرایی می شوند،که حرارت آن صورت ها را کباب می کند.

اما اهل بهشت در کنار نهرهایی از آب گوارا زنـدگی می کننـد و از شـیر و عسل مصـفّا که از طرف خداونـد برای آنان آماده شـده اسـت استفاده می کننـد و از همـه ی نعمـت هـای الهی بهره مندنـد. «وَ سَـقٰاهُمْ رَبُّهُـمْ شَـرٰاباً طَهُـوراً» (۳)در تاریـخ آمده است:یکی از سـتمگران بنی امیّه به نام«ولیـد بن یزیـد بن عبـد الملک»روزی برای آگاه شـدن از آینـده اش،قرآن را باز کرد و چشـمش به این آیه «وَ اسْـتَفْتَحُوا» ...افتاد، عصـبانی شد و قرآن را پاره کرد و شعری به این مضمون سرود:ای قرآن! تو مرا جبّار عنیـد می دانی و تهدیـدم می کنی؟ آری،من همان جبّار عنیدم.من امروز تو را پاره می کنم،تا در قیامت گواهی دهی که ولید مرا پاره پاره کرد. (۴)

[سوره إبراهیم (۱۴): آیه ۱۷]

اشاره

یَتَجَرَّعُهُ وَ لاٰ یَکٰادُ یُسِیغُهُ وَ یَأْتِیهِ اَلْمَوْتُ مِنْ کُلِّ مَکٰانٍ وَ مٰا هُوَ بِمَیِّتٍ وَ مِنْ وَرٰائِهِ عَذٰابٌ غَلِیظٌ (۱۷)

آن(آب چرکیـن)را جرعـه جرعه می آشامـد،در حـالی که فرو بردن آن هرگز گـوارا نیست،و مرگ از هر سـو به سـراغ او می آید،ولی او مردنی نیست،و پس از آن،عذاب شدیدی است.

۱- ۱) .محمد،۱۵.

۲- ۲) .کهف،۲۹.

۳- ۳) .انسان،۲۱.

۴- ۴) .تفسیر نمونه.

نکته ها:

اشاره

در این آیه،سیمایی از عذاب دوزخیان مطرح شده است:

الف:عذاب اهل دوزخ ذرّه ذرّه است،تا شکنجه ی آنان بیشتر باشد.

ب:عذاب های گوناگون،دوزخیان را تا مرز مرگ پیش می برند،ولی آنان نمی میرند.

ج:عذاب ها،عقبه های سخت تری دارد و رو به افزایش است.

قرآن در وصف عـذاب قیامت،چنـدین تعبیر دارد:« أَلِیمٌ »،« شَدِیـدُ »،« غَلِیظَ »،« عَظِیمٌ »که همه اشاره به شـدت و عظمت عذاب دارد.

«اساغه»به معنای آشامیدن آب است با میل و رغبت.جمله ی «لاٰ یَکٰادُ یُسِیغُهُ» یعنی هرگز با میل خود آن را نمی آشامد. (۱)

رسول کرم صلی اللّه علیه و آله فرمود:هر کس شراب بنوشد،تا چهل روز نمازش قبول نمی شود و سزاوار است که خداوند از آب بد بوی متعفّنِ دوزخ،به او بنوشاند. (۲)

پیام ها

۱ عـذاب دوزخ تـدریجی و دائمی اسـت. «یَتَجَرَّعُـهُ» ۲ دوزخیـان مرگ ندارنـد و عـذاب دوزخ سـبب مرگ نمی شود. «مٰا هُوَ بِمَیِّتٍ» ۳ عذاب دوزخ رو به افزایش است. «وَ مِنْ وَرٰائِهِ عَذٰابٌ غَلِیظٌ»

ص: ۲۷۵

۱- ۱) .تفسیر تبیان.

۲- ۲) .تفسیر مجمع البیان.

[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۱۸]

اشاره

مَثَلُ اَلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمٰالُهُمْ كَرَمٰادٍ اِشْتَدَّتْ بِهِ اَلرِّيحُ فِي يَوْمٍ عٰاصِفٍ لاٰ يَقْدِرُونَ مِمّٰا كَسَبُوا عَلىٰ شَيْءٍ ذٰلِكَ هُوَ اَلضَّلاٰلُ اَلْبَعِيدُ (۱۸)

مَثل(کارهای)کسانی که به پروردگارشان کفر ورزیدند،همچون خاکستری است که در روز طوفانی تندبادی بر آن بوزد،آنان بر حفظ ذره ای از آنچه بدست آورده اند،قادر نیستند.این،همان گمراهیِ دور و عمیق است.

نکته ها:

اشاره

در آیات قبل،سخن از خسران و محرومیّت ستمگران لجوج بود، «وَ خٰابَ كُلُّ جَبّٰارٍ عَنِيدٍ» این آیه توضیح همان خسارت است.

خداوند بدی های مؤمنان را در صورت توبه به نیکی ها و حسنات تبدیل می کند، «يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّئٰاتِهِمْ حَسَنٰاتٍ» (۱)ولی اعمال بد کفّار،حسناتشان را نابود می کند، «كَرَمٰادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ» و در آیات دیگر آمده است: «حَبِطَتْ أَعْمٰالُهُمْ» (۲)یعنی اعمالشان محو می شود.

قرآن در آیات زیادی مسأله ی پوچ شدن و بی ثمر بودن اعمال کفّار را مطرح کرده است:از جمله می فرماید: «وَ قَدِمْنٰا إِلىٰ مٰا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنٰاهُ هَبٰاءً مَنْثُوراً» (۳)ما اعمال آنها را می آوریم و پوچ می کنیم.و اگر درباره ی کفّار می خوانیم: «فَلاٰ نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰامَةِ وَزْناً» (۴)در قیامت میزانی برای کفار به پا نمی کنیم،شاید اشاره به همین مطلب باشد.

پیام ها

۱ اعمال کفار،آتشی است که جز خاکستر چیزی به جای نمی گذارد. «كَرَمٰادٍ» ۲ اعمال کفّار،شما را خیره و دلباخته نکند که پوچ و بی ثمر است. «كَرَمٰادٍ» ۳ کافرِ سرمست،از توبه و نجات دور است.«بعيد»

۱- ۱) .فرقان،۷۰.

۲- ۲) .اعراف،۱۴۷.

۳- ۳) .فرقان،۲۳.

۴- ۴) .کهف،۱۰۵.

۴ کفر اعمال نیک را هم به باد می دهد. «كَفَرُوا ... أَعْمٰالُهُمْ كَرَمٰادٍ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آيات ۱۹ تا ۲۰]

اشاره

أَ لَمْ تَرَ أَنَّ اَللّٰهَ خَلَقَ اَلسَّمٰاوٰاتِ وَ اَلْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَ يَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ (۱۹) وَ مٰا ذٰلِكَ عَلَى اَللّٰهِ بِعَزِيزٍ (۲۰)

آیا ندیدی که خداوند آسمان ها و زمین را به حقّ آفرید؟ اگر بخواهد شما را می برد و آفریده ای جدید(به جای شما)می آورد.

و این تبدیل و جابه جایی،برای خداوند سخت نیست.

نکته ها:

اشاره

قرآن،چندین بار فرموده:ما آسمان ها و زمین را بیهوده و بازیچه نیافریدیم. «مٰا خَلَقْنَا السَّمٰاوٰاتِ وَ الْأَرْضَ وَ مٰا بَيْنَهُمٰا لاٰعِبِينَ» (۱)،در جای دیگر می فرماید: «مٰا خَلَقْنَا السَّمٰاءَ وَ الْأَرْضَ وَ مٰا بَيْنَهُمٰا بٰاطِلاً ذٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا» (۲)آری این کفّارند که خلقت هستی را بی هدف و باطل می پندارند.

پیام ها

۱ آفرینش آسمان ها و زمین،بر اساس حکمت و مصلحت و هدفی شایسته انجام گرفته است. «بِالْحَقِّ» ۲ خداوند،به بود و نبود ما نیازی ندارد،مغرور نشویم. «إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ» ۳ هستی و دوام آن،به اراده و مشیّت الهی وابسته است. «إِنْ يَشَأْ» ۴ جهان بدون انسان باطل است.حتّی اگر شما را ببریم،انسان های دیگری را می آوریم،تا آفرینش آسمان ها و زمین بیهوده نباشد. (۳)«يَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ»

۱- ۱) .دخان،۳۸.

۲- ۲) .ص،۲۷.

۳- ۳) .تفسیر المیزان.

[سوره إبراهيم (۱۴): آیه ۲۱]

اشاره

وَ بَرَزُوا لِلّهِ جَمِيعاً فَقالَ اَلضُّعَفاءُ لِلَّذِينَ اِسْتَكْبَرُوا إِنّا كُنّا لَكُمْ تَبَعاً فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنّا مِنْ عَذابِ اَللّهِ مِنْ شَيْءٍ قالُوا لَوْ هَدانَا اَللّهُ لَهَدَيْناكُمْ سَواءٌ عَلَيْنا أَ جَزِعْنا أَمْ صَبَرْنا ما لَنا مِنْ مَحِيصٍ (۲۱)

و(در قیامت،مردم)همگی در پیشگاه خدا ظاهر شوند.پس ضعیفان به مستکبران گویند:ما(در دنیا)پیرو شما بودیم،پس آیا(امروز)می توانید چیزی از عذاب خدا را از ما بازدارید؟(آنها در پاسخ)گویند:اگر خداوند ما را(به رهایی از عذاب) هدایت کرد،قطعاً ما شما را هدایت می کنیم.بر ما یکسان است که فریاد و ناله بزنیم،یا صبر کنیم(و ضجّه ای نزنیم)برای ما هیچ راه نجاتی نیست.

نکته ها:

اشاره

کلمه ی« بَرَزُوا »به معنای خروج است.و«مبارز»کسی را گویند که از صف لشکر خارج شود و آمادگی خود را برای نبرد با دشمن اعلام کند.

گرچه معمولاً مردم بر دین و روش حاکمانشان هستند،«الناس علی دین ملوکهم»امّا در سیستم مدیریّت اسلامی،اطاعتِ مطلق از مدیر نداریم.«لا طاعه لمخلوق فی معصیه الخالق» (۱)بنا بر این شعار«المأمور معذور»صحیح نیست.

پیام ها

۱ در قیامت،همه ی مردم یک جا در پیشگاه خداوند حاضر می شوند. «جَمِيعاً» ۲ نتیجه تقلید و پیروی کورکورانه،حسرت است. «كُنّا لَكُمْ تَبَعاً فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ» ۳ دوزخیان تنها تخفیف گوشه ای از عذاب را توقع دارند،نه تمام آن را. «مِنْ شَيْءٍ» ۴ هدایت و ضلالت رهبران جامعه،در سعادت یا شقاوت مردم نقش مهمی دارد. «لَوْ هَدانَا اللّهُ لَهَدَيْناكُمْ» ۵ یکی از عذاب های روحی و روانی رهبران فاسد در قیامت،اقرار آنها به

۱- ۱) .بحار،ج ۱۰،ص ۲۲۷.

ناتوانی و بدبختی خود،در برابر پیروان خویش است. «لَوْ هَدٰانَا اللّٰهُ لَهَدَیْنٰاکُمْ» ۶ آنها که در دنیا،به انبیا می گفتند:برای ما فرقی ندارد که ما را موعظه کنید،یا نکنید. «سَوٰاءٌ عَلَیْنٰا أَ وَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَکُنْ مِنَ الْوٰاعِظِینَ» (۱)در قیامت هم می گویند:فرقی ندارد که ما جیغ بکشیم یا آرام باشیم،به هر حال دچار عذابیم. «سَوٰاءٌ عَلَیْنٰا أَ جَزِعْنٰا أَمْ صَبَرْنٰا» ۷ فرار از دادگاه و کیفر الهی امکان ندارد. «مٰا لَنٰا مِنْ مَحِیصٍ» ۸ در قیامت میان مردم،قیل و قال و گفتگو بسیار است. «فَقٰالَ ... .قٰالُوا» (۲)۹ در قیامت هیچ کس نمی توانند مانع عذاب الهی شود. «فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آیه ۲۲]

اشاره

وَ قٰالَ اَلشَّیْطٰانُ لَمّٰا قُضِیَ اَلْأَمْرُ إِنَّ اَللّٰهَ وَعَدَکُمْ وَعْدَ اَلْحَقِّ وَ وَعَدْتُکُمْ فَأَخْلَفْتُکُمْ وَ مٰا کٰانَ لِی عَلَیْکُمْ مِنْ سُلْطٰانٍ إِلاّٰ أَنْ دَعَوْتُکُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِی فَلاٰ تَلُومُونِی وَ لُومُوا أَنْفُسَکُمْ مٰا أَنَا بِمُصْرِخِکُمْ وَ مٰا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِیَّ إِنِّی کَفَرْتُ بِمٰا أَشْرَکْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ اَلظّٰالِمِینَ لَهُمْ عَذٰابٌ أَلِیمٌ (۲۲)

و(چون کار کیفر و پاداش به اتمام رسد)شیطان(از روی ملامت به دوزخیان) گوید:همانا خداوند به شما وعده داد وعده راست و من به شما وعده دادم ولی با شما تخلّف کردم،من بر شما تسلّطی نداشتم،جز آن که شما را دعوت کردم و شما (به میل خود)استجابت کردید.پس مرا ملامت و نکوهش نکنید،و خود را سرزنش کنید.(در این روز)نه من می توانم فریادرس شما باشم،و نه شما فریادرس من.

من از اینکه مرا پیش از این شریک خدا قرار داده بودید بیزارم.قطعاً برای ستمگران عذاب دردناکی است.

۱- ۱) .شعراء،۱۳۶.

۲- ۲) .آیات مربوط به گفتگوی مستضعفان با مستکبران در قیامت،در سوره ی سبأ آیه ۳۱ و سوره ی غافر آیه ۴۷ نیز آمده است.

نکته ها:

اشاره

گناهکار در قیامت دست و پا می زند تا برای خود شریک جرم پیدا کند و انحراف خود را به گردن دیگران بیندازد.گاهی می گوید:دوست بد مرا منحرف کرد. «لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ» (۱)گاهی می گوید:رهبران فاسد مرا فاسد کردند. «لَوْ لاٰ أَنْتُمْ لَكُنّٰا مُؤْمِنِينَ» (۲)گاهی شیطان را ملامت می کند و او را عامل گمراهی خود می داند،امّا شیطان می گوید:مرا سرزنش نکنید، «فَلاٰ تَلُومُونِي» ...من جز وسوسه و دعوت کاری نداشتم.انحراف از خود شما بود.

تسلّط نداشتن شیطان بر انسان،هم مورد تأیید خداوند است و هم خود شیطان به آن اقرار دارد. «إِنَّ عِبٰادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطٰانٌ» (۳)تو بر بندگان خالص من تسلطی نداری.در این آیه نیز می گوید: «مٰا كٰانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطٰانٍ»

پیام ها

۱ وعده های الهی،حقّ و مطابق با واقع است. «وَعْدَ الْحَقِّ» ۲ شیطان با وعده هایش انسان را فریب می دهد. «وَ وَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ» چنان که در جای دیگر آمده: «يَعِدُهُمْ وَ يُمَنِّيهِمْ وَ مٰا يَعِدُهُمُ الشَّيْطٰانُ إِلاّٰ غُرُوراً» (۴)۳ شیطان،انسان را مجبور نمی کند،بلکه وسوسه و دعوت می کند. «دَعَوْتُكُمْ» ۴ حتّی شیطان،انسان فاسد را سرزنش می کند. «لُومُوا أَنْفُسَكُمْ» ۵ ملامت یکی از دلایل آزادی و اختیار انسان است «فَلاٰ تَلُومُونِي وَ لُومُوا أَنْفُسَكُمْ» زیرا انسان مجبور ملامت ندارد.

۶ گناه خود را به گردن شیطان نیندازیم. «فَلاٰ تَلُومُونِي» ۷ در قیامت رابطه ها قطع می شود. «مٰا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ» (رهبران باطل و پیروان آنان از یکدیگر بیزاری می جویند.شیطان به پیروانش می گوید: «إِنِّي كَفَرْتُ بِمٰا

ص: ۲۸۰

۱- ۱) .فرقان،۲۹.

۲- ۲) .سبأ،۳۱.

۳- ۳) .حجر،۴۲.

۴- ۴) .نساء،۱۲۰.

أَشْرَكْتُمُونِ»

و پیروان گمراه نیز به رهبران خود می گوینـد:اگر برای مـا فرصتی پیش آیـد و به دنیـا برگردیم مـا نیز از شـما بیزاری خواهیم جست. «لَوْ أَنَّ لَنا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَما تَبَرَّؤُا مِنّا» (1) ٨ اطاعتِ غیر خداوند شـرک است. «أَشْرَكْتُمُونِ» ٩ استجابت دعوت های شیطانی،ظلم به خود و مکتب است. «إِنَّ الظّالِمِينَ لَهُمْ»

[سوره إبراهيم (١٤): آيه ٢٣]

اشاره

وَ أُدْخِلَ اَلَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا اَلصّالِحاتِ جَنّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا اَلْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيها سَلامٌ (٢٣)

و کسـانی که ایمـان آورده و کارهـای شایسـته انجـام داده انـد،به باغ هایی که از زیر درختانش نهرها جاری است داخل شوند آنان با اذن پرودگارشان برای همیشه در آن خواهند بود و تحیّت آنان به یکدیگر سلام است.

نکته ها:

اشاره

در قیامت به هر سو بنگری،سلام است:

سلاـم از طرف خداونـد،به اهـل بهشت: «سَلامٌ قَوْلاً مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ» (2)سلام از طرف فرشـتگان به مومنین: «سَلامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوها» (3)سلاـم از طرف خود اهـل بهشت به یکـدیگر: «تَحِيَّتُهُمْ فِيها سَلامٌ» گـاهی انسـان،خود به جایی می رود و گاهی دیگران می آیند و او را با تشریفاتی مخصوص به آن جا می برند.خداوند در این آیه می فرماید: «وَ أُدْخِلَ» یعنی اهل بهشت به صورت ساده و معمولی داخل نمی شونـد،بلکه آنان را با احترام و تشـریفات به بهشت می برنـد.در آیه ی ٧٢ سوره ی زمر نیز می فرمایـد: «وَ سِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَراً» .اما درباره ی دوزخیان می خوانیم که آنان را با شـکنجه به سوی عـذاب می برند: «خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ» (4)او را بگیرید و ببندید و سپس به دوزخ پرتاب کنید.

١- (١) .بقره،١۶٧.

٢- (٢) .یس،۵٨.

٣- (٣) .زمر،٧٣.

۴- (۴) .الحاقه،٣٠ تا ٣١.

اهل دوزخ،از یکدیگر متنفّر و بیزارند و همدیگر را نفرین می کنند،ولی بهشتیان به یکدیگر سلام می کنند.

در بهشت،نهرهای مختلفی وجود دارد:

الف:نهر آب: «أَنْهٰارٌ مِنْ مٰاءٍ» ب:نهر شیر: «أَنْهٰارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ» ج:نهر شراب بهشتی: «أَنْهٰارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشّٰارِبِينَ» د:نهر عسل: «وَ أَنْهٰارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى» (۱)

پیام ها

۱ مؤمنانِ نیکوکار،همواره در بهشت خواهند بود. «أُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا ... خٰالِدِينَ» ۲ بهشتیان اهل صفا و صمیمیّت و سلام اند،نه نزاع و قهر. «تَحِيَّتُهُمْ فِيهٰا سَلاٰمٌ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آیه ۲۴]

اشاره

أَ لَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اَللّٰهُ مَثَلاً كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهٰا ثٰابِتٌ وَ فَرْعُهٰا فِي اَلسَّمٰاءِ (۲۴)

آیا ندیدی که خداوند چگونه مثل زده؟ کلمه طیّبه(سخن و ایمان)پاک همانند درختی پاک است که ریشه اش ثابت و شاخه اش در آسمان است.

نکته ها:

اشاره

شجره ی طیّبه و درخت پاک آثاری دارد،مانند:رشد داشتن،پرمیوه بودن،سایه دار و پایدار بودن،در همه وقت ثمر دادن.انسان موحّد نیز هرگز راکد نیست و آثار ایمانش دائماً در گفتار و اعمالش آشکار است.اعتقادش دایمی است نه موسمی و همواره دیگران را به ایمان و معروف دعوت می کند.

در روایات و تفاسیر از چند چیز به عنوان مصداق کلمه ی طیّبه یاد شده است:توحید، ایمان،عقاید صحیح،رهبران آسمانی و یاران آنان.آری توحید،اصل ثابتی است که در

۱- ۱) .محمّد،۱۵.

فطرت و عمق جان مردم جای دارد. «أَصْلُها ثابِتٌ» و در تمام اعمال و گفتار و افکار انسان اثر می گذارد. «فَرْعُها فِی السَّماءِ» و در همه وقت و در هر فراز و نشیبی می توان از میوه ی ایمان بهره مند شد.

درخت توحید ریشه ای ثابت دارد.تهدیدها و توطئه ها و نیش ها و نوش ها و طاغوت ها آن را از پای درنمی آورند و اگر در روایات این درخت به پیامبر و اهل بیت او علیهم السلام تفسیر شده،به خاطر همین است که دین محمّد صلی اللّه علیه و آله و راه اهل بیتش در برابر آن همه دشمن،رو به گسترش است و روزی جهانگیر خواهد شد.

پیام ها

۱ در مثال های قرآن دقت کنیم. «أَ لَمْ تَرَ» ۲ عقیده حقّ،کلمه ی طیّبه ای است که اصل آن در قلب مؤمن ثابت است. «أَصْلُها ثابِتٌ» و از الطاف خداوند آن است که مؤمنان را بر این عقیده حفظ می کند.

«یُثَبِّتُ اللّهُ الَّذِینَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثّابِتِ» (۱)۳ کلام حقّ،پایدار و استوار و پابرجاست. «کَلِمَةً طَیِّبَةً ... أَصْلُها ثابِتٌ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۲۵]

اشاره

تُؤْتِی أُکُلَها کُلَّ حِینٍ بِإِذْنِ رَبِّها وَ یَضْرِبُ اَللّهُ اَلْأَمْثالَ لِلنّاسِ لَعَلَّهُمْ یَتَذَکَّرُونَ (۲۵)

(شجره طیّبه)با اذن پروردگارش،همواره میوه می دهد.و خداوند برای مردم مثل هایی می زند،باشد که به یاد آرند و پند گیرند.

نکته ها:

اشاره

جز خداوند و ایمان به او،همه چیز فانی است، «کُلُّ شَیْءٍ هالِکٌ إِلاّ وَجْهَهُ» (۲)و چیزی که فانی است نمی تواند برای همیشه ثمر دهد،ولی هر کاری که رنگ خدایی دارد ابدی است، «ما عِنْدَکُمْ یَنْفَدُ وَ ما عِنْدَ اللّهِ باقٍ» (۳)آری،رنگ خدایی ثابت است و سایر رنگ ها از بین

ص:۲۸۳

۱- ۱) .ابراهیم،۲۷.

۲- ۲) .قصص،۸۸.

۳- ۳) .نحل،۹۶.

می روند. «وَ مَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللّهِ صِبْغَهً» (۱)درخت ایمـان همواره ثمر می دهـد و مومن در همه حال به یاد خـدا و در پی انجام وظیفه است،در رفاه یا سختی،در خوشی یا ناخوشی،در فقر و غنی.

هنگام تهدیـد ستمگران،تا پای جان مقاومت می کند. «إِنّا إِلی رَبِّنا راغِبُونَ» (۲)هنگام تبلیغ،چشم داشتی به دیگران نـدارد. «إِنْ أَجْرِیَ إِلاّ عَلَی اللّهِ» (۳)هنگام خشم،برای رضای او خود را نگاه می دارد. «وَ الْکاظِمِینَ الْغَیْظَ» (۴)هنگام ازدواج،بر او توکّل می کنـد. «إِنْ یَکُونُـوا فُقَراءَ یُغْنِهِمُ اللّهُ مِنْ فَضْـلِهِ» (۵)هنگـام عبـادت و اطاعت،قصـد قربت دارد. «إِنَّ صَـلاتِی وَ نُسُـکِی وَ مَحْیایَ وَ مَماتِی لِلّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ» (۶)هنگـام فقر،نزد اغنیـا نمی رود و اهـل تملّق نیست. «رَبِّ إِنِّی لِما أَنْزَلْتَ إِلَیَّ مِنْ خَیْرٍ فَقِیرٌ» (۷)هنگام پیروزی یا شکست در جبهه ی نبرد،چون به وظیفه ی خود عمل کرده اند،خوشحال است. «إِحْدَی الْحُسْنَیَیْنِ» (۸)آری! ایمان به خداونـد متعـال،همچون درختی است که میوه ی آن در هر لحظه،در دنیـا و برزخ و قیـامت انسـان را کامیـاب می کنـد. «تُؤْتِی أُکُلَها کُلَّ حِینٍ» ولی مال و مقام و فرزنـد و نعمت های دیگر،همچون درختی است که تنها چند روز میوه می دهد،آن هم میوه ای بسـیار اندک.بگـذریم که گاهی همین مال و مقام و فرزنـد،هیـچ میوه ای ندارند و تنها وسـیله ی شـکنجه روحی انسان می شوند. «إِنَّما یُرِیدُ اللّهُ لِیُعَذِّبَهُمْ بِها» (۹)

پیام ها

۱ درخت ایمـان،همواره ثمر دارد و مؤمن پاییز و خزان نـدارد. «أُکُلَها کُلَّ حِینٍ» ۲ تشبیه و تمثیل،شـیوه ای قرآنی برای توجه و تذکر مردم. «لَعَلَّهُمْ یَتَذَکَّرُونَ»

۱- ۱) .بقره،۱۳۸.

۲- ۲) .قلم،۳۲.

۳- ۳) .یونس،۷۲.

۴- ۴) .آل عمران،۱۳۴.

۵- ۵) .نور،۳۲.

۶- ۶) .انعام،۱۶۲.

۷- ۷) .قصص،۲۴.

۸- ۸) .توبه،۵۲.

۹- ۹) .توبه،۵۵.

[سوره إبراهیم (۱۴): آیه ۲۶]

اشاره

وَ مَثَلُ کَلِمَهٍ خَبِیثَهٍ کَشَجَرَهٍ خَبِیثَهٍ اُجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ اَلْأَرْضِ مٰا لَهٰا مِنْ قَرٰارٍ (۲۶)

و مَثَل سخن(و اعتقاد)پلید همچون درختی پلید(و بی ریشه)است که از روی زمین برآمده و هیچ ثباتی ندارد.

نکته ها:

اشاره

کلمه ی«اجتثاث»به معنای قلع و قمع و کندن است.

عقاید و کلمات و انسان های آلوده و منحرف،نه ریشه دارند و نه میوه و نه گل و نه زیبایی و عطر،نه پایداری نه سایه و نه رشد،بلکه خاری بر سر راه دیگرانند.

پیام ها

۱ از شیوه های تعلیم و تربیت،روش مقایسه است. «کَلِمَهً طَیِّبَهً ... کَلِمَهٍ خَبِیثَهٍ» ۲ شرک و هر چه که دون اللّه باشد،ثبات و دوام ندارد. «مٰا لَهٰا مِنْ قَرٰارٍ» ۳ عقاید باطل همچون علف های هرز،ریشه ای در عمق زمین ندارد،زیرا پایه و مبنای درست ندارد. «اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ»

[سوره إبراهیم (۱۴): آیه ۲۷]

اشاره

یُثَبِّتُ اَللّٰهُ اَلَّذِینَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ اَلثّٰابِتِ فِی اَلْحَیٰاهِ اَلدُّنْیٰا وَ فِی اَلْآخِرَهِ وَ یُضِلُّ اَللّٰهُ اَلظّٰالِمِینَ وَ یَفْعَلُ اَللّٰهُ مٰا یَشٰاءُ (۲۷)

خداوند در زندگی دنیا و در آخرت،اهل ایمان را با کلام(و عقیده ی حقّ و)ثابت، پایدار قرار می دهد و خدا ستمگران را(به حال خود رها کرده،توفیقشان را گرفته) گمراه می کند.و خداوند آنچه بخواهد(طبق عدل و حکمت خود)انجام می دهد.

پیام ها

۱ بهره مندی از امدادهای الهی،وابسته به راهی است که انسان انتخاب می کند.

«یُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِینَ آمَنُوا»

ص :۲۸۵

۲ اگر یاری خداوند نباشد،انسان در برابر وسوسه ها و هوس ها و طاغوت ها از پا درمی آید و سقوط می کند. «یُثَبِّتُ اللّهُ الَّذِینَ آمَنُوا» ۳ اهل ایمان از نظر منطق،محکم و استوارند و در برابر مکتب های مادّی می ایستند. «یُثَبِّتُ اللّهُ الَّذِینَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثّابِتِ فِی الْحَیاهِ الدُّنْیا» ۴ انسان اگر ایمان آورد،خدا او را بیمه می کند و اگر به درخت خبیثه و مکتب باطل دل دهد،خدا او را رها می کند. «یُثَبِّتُ اللّهُ الَّذِینَ آمَنُوا ... یُضِلُّ اللّهُ الظّالِمِینَ» ۵ پذیرش مکتب های باطل،ظلم به خود و مکتب است. «الظّالِمِینَ» ۶ قهر الهی به راهی وابسته است که انسان انتخاب می کند. «یُضِلُّ اللّهُ الظّالِمِینَ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آيات ۲۸ تا ۲۹]

اشاره

أَ لَمْ تَرَ إِلَى اَلَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اَللَّهِ كُفْراً وَ أَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دارَ اَلْبَوارِ (۲۸) جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَها وَ بِئْسَ اَلْقَرارُ (۲۹)

آیا به کسانی که نعمت خداوند را به کفر تبدیل کردند و قوم خود را به سرای هلاکت در آوردند نگریستی؟

(آنان)به دوزخ درآیند که چه بد جایگاهی است.

نکته ها:

اشاره

« اَلْبَوارِ »به معنای بی رونقی و کساد شدیدی است که به هلاکت کشیده شود. (۱)

کفّار و مشرکان نعمت های بزرگ الهی را به کفر تبدیل کردند:

الف:به جای نعمت توحید،شرک را برگزیدند.

ب:نعمت فطرت پاک را رها کردند و به تقلید از نیاکان گمراه خود پرداختند.

ج:خرافات را بر وحی الهی ترجیح دادند.

د:در برابر نعمتِ رهبران آسمانی،ناسپاسی کردند و از طاغوت ها پیروی کردند. «بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللّهِ»

ص :۲۸۶

۱- ۱) .مفردات راغب.

در روایات بسیار می خوانیم:امامان شیعه علیهم السلام فرمودند:«نحن و الله نعمت الله التی انعمها علی عباده» (۱)به خدا سوگند نعمت هایی که تبدیل شدند،وجود ما بود.مردم ما را رها کردند و به سراغ رهبران دیگر رفتند. «بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللّهِ» مشابه این آیه در آیات دیگر نیز آمده است،مثلاً در آیه ۴۱ قصص می فرماید: «وَ جَعَلْناهُمْ أَئِمَّةً یَدْعُونَ إِلَی النّارِ» و در آیه ۹۸ سوره کهف می فرماید: «یَقْدُمُ قَوْمَهُ یَوْمَ الْقِیامَهِ فَأَوْرَدَهُمُ النّارَ»

پیام ها

۱ هر گونه تبدیل،تغییر و تحریف نعمت ها و آیات الهی کفر است. «بَدَّلُوا ... کُفْراً» ۲ رهبران منحرف،مایه ی هلاکت و فساد جامعه می شوند و مردم را به جهنّم می فرستند. «وَ أَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دارَ الْبَوارِ»

[سوره إبراهیم (۱۴): آیه ۳۰]

اشاره

وَ جَعَلُوا لِلّهِ أَنْداداً لِیُضِلُّوا عَنْ سَبِیلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِیرَکُمْ إِلَی اَلنّارِ (۳۰)

(رهبران فاسد)برای خداوند شریک هایی قرار دادند،تا مردم را از راه خدا گمراه نمایند.بگو:کامیاب شوید که قطعاً پایان کار شما آتش است.

نکته ها:

اشاره

بعضی در آفرینش جهان،برای خداوند شریک قایل اند،و بعضی در نعمت ها برای خدا شریک می پندارند.داشتنِ سلامتی و علم و قدرت و عزّت و مال را از هنر خود یا قدرت ها می شمارند،اما بسیار زود درمی یابند که به گمراهی رفتند.

پیام ها

۱ از بدترین انواع کفران نعمت،شریک قرار دادن برای خدا و گمراه کردن مردم

۱- ۱) .مجمع البیان.

است. «وَ جَعَلُوا لِلّهِ أَنْداداً لِيُضِلَّوا» ۲ گاهی سرچشمه ی شرک،طاغوت ها هستند. «وَ جَعَلُوا لِلّهِ أَنْداداً لِيُضِلَّوا» و گاهی جاذبه ی خود بت ها عامل انحرافند. «وَ اجْنُبْنِي وَ بَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنامَ رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيراً مِنَ النّاسِ» ۳(۱) خداوند افرادی را به حال خود رها می کند. «قُلْ تَمَتَّعُوا» ۴ کافران در دنیا کامیابند ولی آخرت ندارند. «تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النّارِ» ۵ هر رفاهی نشانه ی مهر نیست،شاید وسیله و مقدّمه ی قهر الهی باشد. «تَمَتَّعُوا»

[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۳۱]

اشاره

قُلْ لِعِبادِيَ اَلَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا اَلصَّلاةَ وَ يُنْفِقُوا مِمّا رَزَقْناهُمْ سِرًّا وَ عَلانِيَةً مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لا بَيْعٌ فِيهِ وَ لا خِلالٌ (۳۱)

(ای پیامبر)به بندگان من(آنان)که ایمان آورده اند،بگو:نماز را برپا دارند، و از آنچه به آنان روزی داده ایم،پنهان و آشکار انفاق کنند قبل از آن که روزی فرا رسد که در آن نه دادوستدی باشد و نه دوستی و رابطه ای.

نکته ها:

اشاره

انفاق آشکار،سبب تربیت نسل و تشویق دیگران و رفع تهمت از خود است و انفاق پنهانی عامل رشد و اخلاص است.البتّه بعضی مفسّران گفته اند:انفاق علنی مربوط به انفاق های واجب مثل خمس و زکات است و انفاق مخفی مربوط به موارد مستحبّ مثل صدقه است.

با این که هر یک از انفاق آشکار و پنهان آثاری دارند،ولی شاید بتوان گفت،انفاق پنهان بهتر است،چون در این آیه کلمه ی «سِرًّا» بر «عَلانِيَةً» مقدّم شده است.

پیام ها

۱ برای فرمان دادن،به طرف خود شخصیّت دهید. «لِعِبادِيَ» بندگی خدا مدال افتخار مومنان است.

۱- ۱) .ابراهیم،۳۵ تا ۳۶.

۲ ایمان قلبی کافی نیست،نماز،انفاق و عمل صالح لازم است. «آمَنُوا یُقِیمُوا الصَّلاٰهَ وَ یُنْفِقُوا» ۳ اسلام دین جامع است.رابطه با خدا و کمک به محرومین،در کنار هم و شرط قبولی یکدیگرند. «یُقِیمُوا الصَّلاٰهَ وَ یُنْفِقُوا» ۴ مورد انفاق،تنها مال نیست،از هر چه داریم باید انفاق کنیم.(چه علم و ثروت،چه آبرو و قدرت) «مِمّٰا رَزَقْنٰاهُمْ» ۵ انفاق باید از رزق خدا یعنی مال حلال باشد،نه از هر مالی که داشتیم.فرمود:

«رَزَقْنٰاهُمْ»

و نفرمود«عندکم» ۶ انفاق باید گاهی پنهان و گاهی آشکارا باشد. «سِرًّا وَ عَلاٰنِیَهً» ۷ از فرصت ها استفاده کنید. «مِنْ قَبْلِ أَنْ یَأْتِیَ یَوْمٌ» ...

۸ اگر دنبال تجارت هستید در دنیا با خدا معامله کنید،زیرا که در قیامت هیچ داد و ستدی نیست. «یَوْمٌ لاٰ بَیْعٌ فِیهِ» ۹ با پول و پارتی نمی توان از عذاب قیامت فرار کرد. «لاٰ بَیْعٌ فِیهِ وَ لاٰ خِلاٰلٌ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آیه ۳۲]

اشاره

اَللّٰهُ اَلَّذِی خَلَقَ اَلسَّمٰاوٰاتِ وَ اَلْأَرْضَ وَ أَنْزَلَ مِنَ اَلسَّمٰاءِ مٰاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ اَلثَّمَرٰاتِ رِزْقاً لَکُمْ وَ سَخَّرَ لَکُمُ اَلْفُلْکَ لِتَجْرِیَ فِی اَلْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَ سَخَّرَ لَکُمُ اَلْأَنْهٰارَ (۳۲)

خداست که آسمان ها و زمین را آفرید،و از آسمان،آبی فرو فرستاد،پس با آن برای رزق شما از(زمین)میوه ها بیرون آورد،و کشتی را رام شما نمود تا به فرمان او در دریا به حرکت درآید،و برای شما نهرها را مسخّر نمود.

نکته ها:

اشاره

این آیه از سه زاویه به مسأله ی آب اشاره کرده است:

الف:آب باران،که وسیله ی آبیاری گیاهان و مایه ی حیات آنها و سبب سالم سازی هوا و تغییر و تلطیف آن است.

ب:آب دریا،که تأمین کننده ی زندگی حیوانات دریایی و بهترین و ارزان ترین مسیر برای عبور کشتی ها و سرچشمه ی ابر و باران است.

ج:آب نهرها،که وسیله ی آب رسانی به مناطق بی آب است.

خداوند در آیه ی قبل به نماز و انفاق سفارش کرد.در این آیه می فرماید:همه چیز را خدا به شما داده است،چرا در انفاق سستی می کنید؟ «تسخیر»هم به معنای بهره گیری از منافع است،مثل تسخیر خورشید و ماه و هم به معنای سلطه و تسلّطِ کامل است،نظیر تسخیر کشتی ها و نهرها و تسلّط انسان بر آنها.

پیام ها

۱ شناخت نعمت های خداوند،بهترین راه خداشناسی است،که با فهم عموم و عشق و انگیزه و عبادت همراه است. «خَلَقَ السَّمٰاوٰاتِ ... سَخَّرَ لَکُمُ» ۲ در میان همه ی نعمت های خداوند،آب یکی از مهم ترین آنهاست. «مٰاءً فِی الْبَحْرِ اَلْأَنْهٰارَ» ۳ آفرینش هستی،برای انسان است. «رِزْقاً لَکُمْ سَخَّرَ لَکُمُ» ۴ گرچه اسباب مادّی نقش دارند،امّا تمام عوامل به فرمان خداست. «بِأَمْرِهِ» ۵ انسان،بر طبیعت حاکم است «سَخَّرَ لَکُمُ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آیه ۳۳]

اشاره

وَ سَخَّرَ لَکُمُ اَلشَّمْسَ وَ اَلْقَمَرَ دٰائِبَیْنِ وَ سَخَّرَ لَکُمُ اَللَّیْلَ وَ اَلنَّهٰارَ (۳۳)

و(خداوند)خورشید و ماه را که دایماً در حرکت هستند،برای شما رام نمود و نیز شب و روز را برای شما مسخّر نمود.

نکته ها:

اشاره

کلمه ی« دٰائِبَیْنِ »از«دأب»به معنای عادت مستمرّه است.مانند: «کَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ» و «مراغی»در تفسیر خود گفته است:«دائبین»به معنای«دائمین فی الحرکه»است،مانند:

«کُلٌّ فِی فَلَکٍ یَسْبَحُونَ»

آری خورشید،نیروگاه بزرگی است که دائماً کار می کند.بر خلاف نیروگاه های بشری که هر چند وقت یک بار تعطیل و تعمیر می شوند.اگر خورشید مدّتی نباشد چه می شود؟ حیات انسان ها و گیاهان و حیوانات به کجا منتهی خواهد شد؟ وجود میکروب های فراوان و نبودن گرما و بخار و...جهان را با چه مصیبتی رو به رو خواهد کرد؟ ابر و باد و مه و خورشید و فلک در کارند

پیام ها

۱ نه فقط زمین و نعمت های زمینی،بلکه آسمان و اجرام آسمانی نیز برای بهره گیری بشر و مطابق نیازهای او آفریده شده اند. «سَخَّرَ لَکُمُ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۳۴]

اشاره

وَ آتاکُمْ مِنْ کُلِّ ما سَأَلْتُمُوهُ وَ إِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اَللّٰهِ لا تُحْصُوها إِنَّ اَلْإِنْسانَ لَظَلُومٌ کَفّارٌ (۳۴)

و(خداوند)از هر آنچه که از او خواستید(و نیاز داشتید)به شما داده است، و اگر(بخواهید)نعمت خدا را بشمارید،نمی توانید آنها را به دقت شماره کنید.همانا انسان بسیار ستمگر و ناسپاس است.

نکته ها:

اشاره

در آیه ۱۸ سوره ی نحل می خوانیم: «إِنْ تَعُدُّوا نِعْمَهَ اللّٰهِ لا تُحْصُوها إِنَّ اللّٰهَ لَغَفُورٌ رَحِیمٌ» اگر بخواهید نعمت های خدا را بشمارید نمی توانید.همانا خداوند بخشنده و مهربان است.

در آیات قبل خواندیم که رهبران فاسد،مردم را به سوی غیر خدا دعوت می کنند. «جَعَلُوا لِلّٰهِ أَنْداداً» این آیه می گوید:با آنکه از غیر خدا هیچ کاری ساخته نیست و هر که هر چه دارد از آنِ خداست ولی انسان،بی توجّه و ناسپاس است.

«عد»یعنی شمردن،«احصاء»یعنی شمردن با دقت بگونه ای که هیچ چیز از قلم نیفتد.

پیام ها:

۱ عوامل تولید در اختیار انسان است.(آب،خاک و نور خورشید...)اگر نارسایی و کمبودی وجود دارد به خاطر مدیریّت غلط و توزیع نامطلوب است. «وَ آتٰاکُمْ مِنْ کُلِّ ... إِنَّ الْإِنْسٰانَ لَظَلُومٌ کَفّٰارٌ» ۲ خدایی که بشر را آفرید،همه ی نیازهای او را از راه درست برآورده ساخت، اما انسان بدنبال رفع نیازهای خود از راه گناه است. «آتٰاکُمْ مِنْ کُلِّ مٰا سَأَلْتُمُوهُ ... إِنَّ الْإِنْسٰانَ لَظَلُومٌ کَفّٰارٌ» ۳ انسان موجودی نیازمند و محتاج است. «سَأَلْتُمُوهُ» ۴ انسان قدرت ندارد نعمت های خدا را بشمارد،چه رسد به این که بخواهد شکر آنها را به جای آورد. «لاٰ تُحْصُوهٰا» ۵ اگر انسان از نعمت های الهی درست استفاده نکند،بسیار ستمگر و کفران کننده است. «لَظَلُومٌ کَفّٰارٌ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آیه ۳۵]

اشاره

وَ إِذْ قٰالَ إِبْرٰاهِیمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِناً وَ اجْنُبْنِی وَ بَنِیَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنٰامَ (۳۵)

و(به یاد آور)زمانی را که ابراهیم گفت:پروردگارا! این شهر(مکه)را امن قرار ده و من و فرزندانم را از اینکه بت ها را بپرستیم دور بدار.

نکته ها:

اشاره

در این آیه و آیات بعد،سیمایی از دعاهای حضرت ابراهیم که نشان دهنده ی سوز و روح بزرگ اوست مطرح است و شاید به دلیل همین دعاها این سوره،«ابراهیم»نامیده شد.

ابراهیم علیه السلام در دو زمان برای مکه دعا کرد:بار اوّل زمانی بود که اسماعیل و هاجر را در آن جا اسکان داد و گفت: «رَبِّ اجْعَلْ هٰذٰا بَلَداً آمِناً» (۱)پروردگارا! این مکان را شهر امن

۱- ۱) .بقره،۱۲۶.

قرار ده.بار دوم زمانی بود که جمعیّتی به مکه آمد و در این شـهر مقیم شد،در این جا هم ابراهیم دعا کرد و گفت: «رَبِّ اجْعَلْ هَـٰذَا الْبَلَدَ آمِناً» سؤال:آیا تمام افراد نسل ابراهیم به خاطر این دعا موحّـد شدنـد؟ پاسخ:دعا یک عامل است و اراده ی فرزندان عامل دیگر می باشد.قصّه ی پسر نوح را فراموش نکنیم.

سؤال:چگونه ابراهیم علیه السلام از«مکه»به عنوان شهر یاد کرد با این که در آیات بعد می گوید:

«این جا سرزمینی غیر قابل کشت است»؟ پاسخ:شهر بودن مکه یا بعد از ورود قبایل به این منطقه بوده که این دعا هم مربوط به آن وقت است و یـا اینکه بگـوییم:میـان شـهر بودنِ یـک منطقه و غیر قابـل کشت بودن آن منافـاتی وجود نـدارد.الآن هم مکه شهری غیر قابل کشت است.

سؤال:با این که حضرت ابراهیم علیه السلام قهرمان توحید بود،پس چرا دعا کرد که خدایا! مرا از شرک دور کن؟ پاسخ:پیامبر اسـلام نیز همواره در صـراط مسـتقیم گـام برمی داشت،بـا این حـال در هر نماز می گفت: «اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ» یعنی اگر کسی یقین هم دارد در راه راست قدم برمی دارد،باز باید از خطر انحراف بترسد و از خداوند استمداد کند.

مراد از«جعـل امنیّت»،قـانونی است که امنیّت مکه را تضـمین کنـد،نه آنکه مکه در طول تاریـخ امن بوده است،زیرا کعبه بـارها مورد هجوم دشـمنان قرار گرفت و در مکه خون ها ریخته شد و خود پیامبر اسلام صلی اللّه علیه و آله و یارانش شکنجه شدند و امام حسین علیه السلام به دلیل ناامنی مکه،حج را رها کرد،ولی قانون الهی آن جا را منطقه ی امن قرار داده است.

پیام ها

۱ دعا برای حفظ فکر و عقیـده ی صـحیح،از بهترین دعاهاست. «وَ اجْنُبْنِی وَ بَنِیَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ» ۲ مراکز عبادت بایـد امنیّت داشته باشد. «هَذَا الْبَلَدَ آمِناً» ۳ امنیّت،شرط لازم برای زندگی است. «الْبَلَدَ آمِناً»

ص :۲۹۳

۴ رهبران جامعه باید به فکر امنیّت مردم باشند. «رَبِّ اجْعَلْ ... آمِناً» ۵ امنیّت،برای آزادی گناه و عیاشی نیست،بلکه امنیّت باید مقدّمه ی عبادت باشد. «آمِناً» «أَمْناً یَعْبُدُونَنِی» (۱)۶ احتمال خطر شرک،از هیچ مقامی حتّی قهرمان توحید و ابراهیم دور نیست.

«وَ اجْنُبْنِی وَ بَنِیَّ»

...

۷ در دعاها،دیگران به خصوص فرزندان خود را نیز یاد کنیم. «وَ اجْنُبْنِی وَ بَنِیَّ»

[سوره إبراهیم (۱۴): آیه ۳۶]

اشاره

رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ کَثِیراً مِنَ اَلنّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِی فَإِنَّهُ مِنِّی وَ مَنْ عَصانِی فَإِنَّکَ غَفُورٌ رَحِیمٌ (۳۶)

پروردگارا! همانا بت ها بسیاری از مردم را گمراه کرده اند،پس هر که مرا پیروی کند،قطعاً او از من است و هر کس با من مخالفت کند،همانا تو بخشنده ی مهربانی.

نکته ها:

اشاره

سؤال:چگونه بت ها که مجسّمه هایی از سنگ و چوب هستند،انسان را گمراه می کنند؟ پاسخ:اولاً:بت ها همیشه جماد نیستند،گاهی انسان ها و طاغوت ها نیز بت می شوند.ثانیاً:

مسأله ی هنر و زیورآلاتی که همراه بت ها بود جاذبه داشت.ثالثاً:گاهی جهل سبب می شود که سنگ و چوب نیز ارزش پیدا کند.

اگر این آیه را همراه با آیه ی قبل معنا کنیم نتیجه ی خوبی به دست می آوریم،زیرا در آیه ی قبل ابراهیم گفت:«خدایا فرزندانم را از بت پرستی دور بدار.»در این آیه می گوید:«کسی که موحّد و پیرو من بود از من است»بنا بر این تمام موحدان فرزندان مکتبی ابراهیم هستند.

«مِلَّهَ أَبِیکُمْ إِبْراهِیمَ» همان گونه که رسول اکرم صلی اللّه علیه و آله فرمود:«انا و علی أبوا هذه الامه» (۲)من و علی پدران مکتبی این امّت هستیم.ولی مشرک اگر فرزند پیامبر هم باشد

۱- ۱) .نور،۵۵.

۲- ۲) .بحار،ج ۹۵،۱۶.

خطاب می شود: «إِنَّهُ لَیْسَ مِنْ أَهْلِکَ» (۱)حضرت علی علیه السلام فرمود:«ان ولی محمد من اطاع الله و ان بعدت لحمته و ان عدو محمد من عصی الله و ان قربت لحمته»«همانا دوست محمّد کسی است که خدا را اطاعت کند،گرچه از نظر فامیلی و نَسب دور باشد،و دشمن محمّد کسی است که خدا را نافرمانی کند،گرچه از بستگان پیامبر باشد. (۲)

پیام ها

۱ هنرهایی مثل مجسمه سازی می توانند منشأ انحراف شوند،چنان که بت ها افراد بسیاری را گمراه کردند. «إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ» ۲ دینداری با شعار نیست،با عمل و پیروی از دستورات است. «تَبِعَنِی» ۳ میان رهبران آسمانی و مردم مومن،رابطه ی مکتبی برقرار است. «فَإِنَّهُ مِنِّی» ۴ انبیا حتّی نسبت به مخالفان خود دلسوز بودند و آنان را مأیوس نمی کردند.

«مَنْ عَصٰانِی فَإِنَّکَ غَفُورٌ رَحِیمٌ»

۵ مخالفت با دستور پیامبر،مخالفت خداست. «مَنْ عَصٰانِی فَإِنَّکَ»

[سوره إبراهیم (۱۴): آیه ۳۷]

اشاره

رَبَّنٰا إِنِّی أَسْکَنْتُ مِنْ ذُرِّیَّتِی بِوٰادٍ غَیْرِ ذِی زَرْعٍ عِنْدَ بَیْتِکَ اَلْمُحَرَّمِ رَبَّنٰا لِیُقِیمُوا اَلصَّلاٰةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ اَلنّٰاسِ تَهْوِی إِلَیْهِمْ وَ اُرْزُقْهُمْ مِنَ اَلثَّمَرٰاتِ لَعَلَّهُمْ یَشْکُرُونَ (۳۷)

پروردگارا! من(یکی)از ذرّیّه ام را در وادی(و درّه ای بی آب و)بی گیاه،در کنار خانهٔ گرامی و با حرمت تو ساکن ساختم.پروردگارا!(چنین کردم) تا نماز برپا دارند،پس دل های گروهی از مردم را به سوی آنان مایل گردان و آنان را از ثمرات،روزی ده تا شاید سپاس گزارند.

۱- ۱) .هود،۴۶.

۲- ۲) .بحار،ج ۶۷،ص ۲۵.

نکته ها:

اشاره

وقتی خداوند در زمان پیری ابراهیم،اسماعیل را به او عطا کرد،او را فرمان داد که این کودک و مادرش را در مکّه اسکان دهد.ابراهیم فرمان الهی را اطاعت نمود و سپس برای آنان دعا کرد.

در روایات می خوانیم که امام باقر علیه السلام فرمود:ما اهل بیت رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه و آله،بقیه ذرّیّه ابراهیم هستیم که دل های مردم به سوی ما گرایش دارد،سپس این آیه را تلاوت فرمودند:

«رَبَّنا إِنِّی أَسْکَنْتُ

... فَاجْعَلْ أَفْئِدَهً مِنَ النّاسِ» کعبه در منطقه ای بی آب و علف قرار گرفت تا مردم به واسطه ی آن آزمایش شوند.چنان که حضرت علی علیه السلام در خطبه ی قاصعه چنین بیان فرمود:اگر کعبه در جای خوش آب و هوایی بود،مردم برای خدا به زیارت آن نمی رفتند.

دعای انبیا مستجاب است. «وَ ارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَراتِ» ، «حَرَماً آمِناً یُجْبی إِلَیْهِ ثَمَراتُ کُلِّ شَیْءٍ» (۱)حرمی امن که همه گونه ثمرات در آن فراهم می شود.امام باقر علیه السلام فرمود:هر میوه ای که در شرق و غرب عالم هست در مکّه یافت می شود.

پیام ها

۱ انتخاب مسکن انبیا بر اساس نماز و عبادت بود. «أَسْکَنْتُ لِیُقِیمُوا الصَّلاهَ» ۲ دینداری،گاهی با آوارگی،هجرت،دوری از خانواده و محرومیّت از امکانات رفاهی همراه است. «أَسْکَنْتُ مِنْ ذُرِّیَّتِی بِوادٍ غَیْرِ ذِی زَرْعٍ» ۳ کعبه و اطراف آن در زمان حضرت ابراهیم نیز محترم و دارای محدودیّت و ممنوعیّت بوده است. «بَیْتِکَ الْمُحَرَّمِ» ۴ محور و مقصد حرکت ابراهیم نماز است. «رَبَّنا لِیُقِیمُوا الصَّلاهَ» ۵ اهل نماز،باید محبوب باشد. «لِیُقِیمُوا الصَّلاهَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَهً مِنَ النّاسِ» ۶ نماز در ادیان قبل نیز بوده است. «لِیُقِیمُوا الصَّلاهَ»

۱- ۱) .قصص،۵۷.

۷ محبوبیّت و گرایش دل ها به دست خداست. «فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً» ...

۸ همه ی مردم لیاقت دوست داشتن اولیای خدا را ندارند. «مِنَ النّاسِ» ۹ مردان خدا،دنیا را برای هدفی عالی می خواهند. «مِنَ الثَّمَرٰاتِ لَعَلَّهُمْ یَشْکُرُونَ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۳۸]

اشاره

رَبَّنٰا إِنَّکَ تَعْلَمُ مٰا نُخْفِی وَ مٰا نُعْلِنُ وَ مٰا یَخْفیٰ عَلَی اَللّٰهِ مِنْ شَیْءٍ فِی اَلْأَرْضِ وَ لاٰ فِی اَلسَّمٰاءِ (۳۸)

پروردگارا! همانا تو آنچه را پنهان و یا آشکار کنیم،می دانی و چیزی در زمین و در آسمان بر خداوند پوشیده نمی ماند.

نکته ها:

اشاره

اکنون که همه چیز برای خدا روشن است و علم او به همه چیز و همه کار ما احاطه دارد باید در محضر او گناه نکنیم و در مخلوقات او جز طبق رضا و دستورات او تصرف نکنیم.

پیام ها

۱ در نزد خدا پنهان و آشکار معنا ندارد. «تَعْلَمُ مٰا نُخْفِی وَ مٰا نُعْلِنُ» ۲ زمین و آسمان نزد علم خداوند یکسان است. «مٰا یَخْفیٰ ... فِی الْأَرْضِ وَ لاٰ فِی السَّمٰاءِ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۳۹]

اشاره

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ اَلَّذِی وَهَبَ لِی عَلَی اَلْکِبَرِ إِسْمٰاعِیلَ وَ إِسْحٰاقَ إِنَّ رَبِّی لَسَمِیعُ اَلدُّعٰاءِ (۳۹)

ستایش خداوندی را که در پیری،اسماعیل و اسحاق را به من عطا فرمود.

قطعاً پروردگارم شنونده دعاست(و آن را مستجاب می کند.)

نکته ها:

اشاره

اسماعیل و اسحاق،از نعمت های ویژه ی خداوند هستند،زیرا:

الف:با دعای پیامبر خدا ابراهیم به وجود آمدند.

ب:در زمان پیریِ پدر به دنیا آمدند.

ص :۲۹۷

ج:اولاد صالح بودند.

د:سرسلسله ی انبیای بعدی شدند.

ضمناً آنچه مهم است،اولاد صالح است،چه از کنیز باشد و چه از غیر آن.(اسماعیل از کنیز و اسحاق از آزاده بود)

پیام ها

۱ به هنگام ذکر نعمت های الهی از خداوند تشکر کنیم. «الْحَمْدُ لِلّهِ» ۲ خدا را به خاطر دعاهای مستجاب شده،شکر کنیم. «إِنَّ رَبِّی لَسَمِیعُ الدُّعاءِ» ۳ فرزند،هدیه الهی است. «وَهَبَ لِی» ۴ برای اراده و قدرت الهی،هیچ مانعی وجود ندارد. «عَلَی الْکِبَرِ» پیری مانع فرزنددار شدن نیست.

۵ هنگام تشکّر از خداوند،نعمت ها را جداگانه ذکر کنید. «إِسْماعِیلَ وَ إِسْحاقَ» ۶ استجابت دعا سنت خداوند است. «إِنَّ رَبِّی لَسَمِیعُ الدُّعاءِ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آيات ۴۰ تا ۴۱]

اشاره

رَبِّ اجْعَلْنِی مُقِیمَ الصَّلاةِ وَ مِنْ ذُرِّیَّتِی رَبَّنا وَ تَقَبَّلْ دُعاءِ (۴۰) رَبَّنَا اغْفِرْ لِی وَ لِوالِدَیَّ وَ لِلْمُؤْمِنِینَ یَوْمَ یَقُومُ الْحِسابُ (۴۱)

پروردگارا! مرا برپا دارنده نماز قرار ده و از نسل و ذریّه ام نیز.پروردگارا! دعای مرا(نماز و عبادتم را)بپذیر.

پروردگارا! مرا و پدر و مادرم را و مؤمنان را،روزی که حساب بر پا می شود ببخشای!

نکته ها:

اشاره

در آیاتی که تا کنون درباره ی حضرت ابراهیم در این سوره خوانده ایم،او از خداوند هفت درخواست دارد:امنیّت مکّه،دور ماندن از بت پرستی،توجّه قلوب و افکار مؤمنین نسبت به فرزندان و مکتب او،بهره مند شدن ذریّه ی او از ثمرات،توفیق اقامه ی نماز،قبول شدن

دعاها و آمرزش برای خود و والدین و همه ی مؤمنان.

کلمه ی«والـد»تنها به پـدر واقعی گفته می شود،ولی کلمه ی«أب»به غیر پـدر از جمله به عمو و پـدرزن نیز گفته می شود.چون والـدین ابراهیـم مؤمن بودنـد،لـذا در ایـن آیـه حضـرت ابراهیـم به والـدین خـود دعـا می کنـد،ولی در آیـات دیگر که کلمه ی«أب»بکار رفته و مراد عموی ابراهیم است،به دلیل مشرک بودن او،حضرت از او بیزاری می جوید.

در آیه ی ۱۳۳ بقره نیز خواندیم که فرزندان یعقوب در پاسخ پدر که پرسیده بود: «مٰا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِی» پس از من چه چیز را می پرستیـد؟ گفتنـد: «نَعْبُدُ إِلٰهَکَ وَ إِلٰهَ آبٰائِکَ إِبْرٰاهِیمَ وَ إِسْمٰاعِیلَ» ما پروردگار تو و پروردگار پدرانت ابراهیم و اسـماعیل را می پرستیم.با آنکه اسماعیل عموی یعقوب است ولی به عمو کلمه ی«أب»گفته شده است.

پیام ها

۱ تکرار کلمه ی« رَبِّ »در آغـاز دعاهـای حضـرت ابراهیم،نشـانه تأثیر آن در اسـتجابت دعا و یا یکی از آداب آن است. «رَبِّ اجْعَلْنِی» ۲ برای اقامه ی نماز خود و فرزنـدانتان،از خداوند اسـتمداد کنید. «رَبِّ اجْعَلْنِی» ۳ نماز،محور دعاهای حضرت ابراهیم است. «رَبَّنٰا لِیُقِیمُوا الصَّلاٰةَ» ، «رَبِّ اجْعَلْنِی مُقِیمَ الصَّلاٰةِ» ۴ بـا آنکه رسـالت انبیـا اقامه ی دین است اما دعا برای اقامه ی نماز به جـای آن، نشـانه آن است که نمـاز چهره و سـیمای تمام نمای دین است. «مُقِیمَ الصَّلاٰةِ» ۵ اقامه ی نماز،عِدل و همتای رهبری است.حضرت ابراهیم در دو مورد عبارت «وَ مِنْ ذُرِّیَّتِی» را بکار برد:یکی درباره ی نماز نسل خود «مُقِیمَ الصَّلاٰةِ وَ مِنْ ذُرِّیَّتِی» و یکی در مورد رهبری نسل خود هنگامی که خداونـد به ابراهیم فرمود: «إِنِّی جٰاعِلُکَ لِلنّٰاسِ إِمٰاماً قٰالَ وَ مِنْ ذُرِّیَّتِی» (۱)من تو را امام مردم قرار دادم ابراهیم گفت:پروردگارا ذریّه مرا نیز به این مقام برسان.

۱- ۱) .بقره،۱۲۴.

۶ در دعا هم به خود توجّه کنید، «وَ اجْنُبْنِی وَ اجْعَلْنِی و اِغْفِرْ لِی» و هم به دیگران.

«وَ بَنِیَّ

وَ مِنْ ذُرِّیَّتِی

وَ لِوٰالِدَیَّ وَ لِلْمُؤْمِنِینَ»

۷ انسان،هم بایـد به فکر نسل قبل باشد، «وَ لِوٰالِدَیَّ وَ لِلْمُؤْمِنِینَ» و هم به فکر نسل بعد. «وَ مِنْ ذُرِّیَّتِی» ۸ در دعا،بستگان انسان بر دیگران مقدّمند. «وَ لِوٰالِدَیَّ وَ لِلْمُؤْمِنِینَ» ۹ در دعا،به فکر قیامت خود،فرزندان و جامعه باشید. «یَوْمَ یَقُومُ الْحِسٰابُ»

[سوره إبراهیم (۱۴): آیه ۴۲]

اشاره

وَ لاٰ تَحْسَبَنَّ اَللّٰهَ غٰافِلاً عَمّٰا یَعْمَلُ اَلظّٰالِمُونَ إِنَّمٰا یُؤَخِّرُهُمْ لِیَوْمٍ تَشْخَصُ فِیهِ اَلْأَبْصٰارُ (۴۲)

خداونـد را از آنچه سـتمگران انجام می دهنـد غافل مپنـدار،همانا او(کیفر و حساب)آنان را برای روزی به تأخیر می اندازد که چشم ها(از حیرت و وحشت)آن روز خیره می ماند.

نکته ها:

اشاره

سؤال:خداونـدی که عادل است و قدرت دارد،چرا جلو سـتمگران را نمی گیرد؟ پاسخ:خداوند هم عادل است و هم قادر و هم به عملکرد سـتمگران عالم،لکن تأخیر کیفر به خاطر آن است که دنیا ظرفیّت پاداش یا کیفر کامل را نـدارد و سـنّت خداوند بر این است که بندگانش را مهلت دهد،تا اگر قابلیّت داشته باشند توبه کنند و اگر قابل نبودند،در قیامت به حسابشان برسد.

پیام ها

۱ زود قضاوت نکنیـد و خداونـد را غافل مپندارید. «لاٰ تَحْسَبَنَّ» ۲ مهلت دادن به سـتمگران،نشانه ی غفلت خداونـد یا رضایت پروردگار از آنان نیست. «وَ لاٰ تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غٰافِلاً» ۳ سنّت خداوند بر مهلت دادن است. «إِنَّمٰا یُؤَخِّرُهُمْ»

بنا بر این در برابر ظالم،نه ساکت شوید و نه مأیوس،به وظیفه خود عمل کنید که خداوند در کمین آنهاست.

۴ کیفر و پاداش الهی،زمان بندی دارد. «لِیَوْمٍ» ۵ روز قیامت،چنان ترس آور و وحشت زاست که چشم ها خیره می شود.

«تَشْخَصُ فِیهِ الْأَبْصٰارُ»

[سوره إبراهیم (۱۴): آیه ۴۳]

اشاره

مُهْطِعِینَ مُقْنِعِی رُؤُسِهِمْ لاٰ یَرْتَدُّ إِلَیْهِمْ طَرْفُهُمْ وَ أَفْئِدَتُهُمْ هَوٰاءٌ (۴۳)

(روزی که مجرمان از شدّت وحشت)شتاب زده،سرها را بالا گرفته،چشم ها و پلک هاشان به هم نخورد و دل هایشان(از امید و تدبیر)تهی است.

نکته ها:

برای کلمه ی« مُهْطِعِینَ »که از«اهطاع»است،چند معنا شده است:گردن کشیدن،سرعت گرفتن و نگاه کردن با ذلّت و همه ی این معانی می تواند در این آیه مورد نظر باشد.

[سوره إبراهیم (۱۴): آیه ۴۴]

اشاره

وَ أَنْذِرِ اَلنّٰاسَ یَوْمَ یَأْتِیهِمُ اَلْعَذٰابُ فَیَقُولُ اَلَّذِینَ ظَلَمُوا رَبَّنٰا أَخِّرْنٰا إِلیٰ أَجَلٍ قَرِیبٍ نُجِبْ دَعْوَتَکَ وَ نَتَّبِعِ اَلرُّسُلَ أَ وَ لَمْ تَکُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلُ مٰا لَکُمْ مِنْ زَوٰالٍ (۴۴)

و مردم را از روزی که عذاب به سراغشان خواهد آمد بترسان.پس کسانی که ظلم کرده اند،خواهند گفت:پروردگارا! ما را تا مدّت کوتاهی مهلت ده،تا دعوت تو را اجابت نماییم و از پیامبران پیروی کنیم(به آنان گفته می شود) آیا شما نبودید که پیش از این سوگند یاد می کردید که هرگز برای شما زوال و فنایی نیست؟

نکته ها:

اشاره

با توجّه به آیه ی قبل،ابتدا به نظر می رسد که این آیه نیز درباره ی قیامت است،ولی جمله ی «أَخِّرْنٰا إِلیٰ أَجَلٍ قَرِیبٍ نُجِبْ دَعْوَتَکَ» ...بیشتر،این معنا را به ذهن می آورد که آیه

درباره ی عذاب الهی در دنیاست،زیرا تأخیر عذاب و اجابت دعوت خداوند و پیروی از پیامبران،مربوط به دنیاست نه قیامت.

در قیامت نیز تقاضای بازگشت به دنیا وجود دارد که آیات آن،مکرّر در قرآن آمده از جمله:

الف: «فَهَلْ إِلىٰ خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ» (۱)آیا برای خارج شدن از هلاکت راهی هست؟ ب: «فَارْجِعْنٰا نَعْمَلْ صٰالِحاً» (۲)ما را به دنیا برگردان تا عمل صالحی انجام دهیم.

ج: «رَبَّنٰا أَخْرِجْنٰا نَعْمَلْ صٰالِحاً» (۳)پروردگارا! ما را از دوزخ خارج کن تا کار خوبی انجام دهیم.

پیام ها

۱ هشدار و تهدید،از راهها و شیوه های تربیت و هدایت گمراهان است. «وَ أَنْذِرِ» ۲ هشدارهای قرآن،مربوط به همه ی مردم است. «أَنْذِرِ النّٰاسَ» ۳ مجرمان روزی پشیمان می شوند،امّا فرصت های از دست رفته باز نمی گردد.

«أَخِّرْنٰا»

...

۴ هنگام نزول عذاب الهی،راه فرار و توبه بسته می شود. «أَ وَ لَمْ تَكُونُوا» ...

[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۴۵]

اشاره

وَ سَكَنْتُمْ فِي مَسٰاكِنِ اَلَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ وَ تَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنٰا بِهِمْ وَ ضَرَبْنٰا لَكُمُ اَلْأَمْثٰالَ (۴۵)

و(شما بودید که)در خانه های کسانی که(پیش از شما بودند و)به خویشتن ستم کردند،ساکن شدید،و برای شما روشن شد که با آنان چه کردیم و برای شما مثل ها زدیم(پس چرا عبرت نگرفتید)

پیام ها

۱ بسیاری انسان ها از سرنوشت پیشینیان عبرت نمی گیرند و با آنکه در جای آنان نشسته اند،همه چیز را فراموش می کنند. «سَكَنْتُمْ فِي مَسٰاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا» ۲ خداوند اتمام حجّت می کند. «الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ، ضَرَبْنٰا لَكُمُ الْأَمْثٰالَ» (هم عذاب

۱- ۱) .غافر،۱۱.

۲- ۲) .سجده،۱۲.

۳- ۳) .فاطر،۳۷.

امّت های قبل را بیان می کنـد و هم با مثال های متعدّد،مسایل را روشن می سازد.) ۳ سنّت های خدا بر تاریخ و جامعه ثابت و حاکم است. «تَبَیَّنَ لَکُمْ کَیْفَ فَعَلْنا بِهِمْ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۴۶]

اشاره

وَ قَدْ مَکَرُوا مَکْرَهُمْ وَ عِنْدَ اَللّهِ مَکْرُهُمْ وَ إِنْ کانَ مَکْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ اَلْجِبالُ (۴۶)

به یقین آنان تمام مکر خود را به کار گرفتند،ولی مکر و حیله ی آنها نزد خداست گرچه کوه ها از مکرشان از جا کنده شود.

نکته ها:

اشاره

خداونـد،هم به نیرنـگ آنهـا آگـاه است و بر آن احـاطه ی کامل دارد و هم کیفر آن همه توطئه را خواهـد داد و هم می تواند مکر آنها را دفع و خنثی کند و یا به خودشان برگرداند.

پیام ها

۱ ستمگران هر چند صاحب قدرت و قوت باشند اما سرانجام مخذول خداوند خواهند شد. «عِنْدَ اللّهِ مَکْرُهُمْ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۴۷]

اشاره

فَلا تَحْسَبَنَّ اَللّهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ إِنَّ اَللّهَ عَزِیزٌ ذُو اِنْتِقامٍ (۴۷)

مپنداریـد که خداونـد وعـده ای را که به پیامبرانش داده است تخلّف می کنـد، قطعاً خداونـد شکست ناپـذیر و صاحب انتقام است.

نکته ها:

اشاره

انتقام گرفتنِ انسان همراه با کینه و تشفّی دل است،ولی انتقام الهی بر اساس عدل و حکمت و تأدیب است.

پیام ها

۱ بایـد در لحظه های خطر و لغزش،هشدارهای لازم داده شود. «لَا تَحْسَبَنَّ» ۲ تأخیر در امدادهای الهی،سبب تردید شما نشود. «لَا تَحْسَبَنَّ» ۳ گرچه انسان عقل و فطرت دارد و مشورت هم می کند،امّا اگر وحی نباشد در

ص: ۳۰۳

فهم و برداشت گرفتار انحراف می شود. «لاٰ تَحْسَبَنَّ» ۴ مهلتی که خداوند به کفّار و ستمگران می دهد،بر اساس یک سنّت و حکمت است نه از روی غفلت و تخلّف از وعده ها «فَلاٰ تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ» ۵ خدایی که قدرت دارد چرا تخلّف کند؟ «إِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ ذُو انتِقٰامٍ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آيه ۴۸]

اشاره

يَوْمَ تُبَدَّلُ اَلْأَرْضُ غَيْرَ اَلْأَرْضِ وَ اَلسَّمٰاوٰاتُ وَ بَرَزُوا لِلّٰهِ اَلْوٰاحِدِ اَلْقَهّٰارِ (۴۸)

روزی که زمین به غیر این زمین و آسمان ها(به آسمان های دیگر)تبدیل شوند و(همه مردم)در پیشگاه خداوند یگانه قهّار حاضر شوند.

نکته ها:

اشاره

تغییر و تحوّل زمین در روز قیامت،در آیات متعدّد بیان شده است.در آن روز زمین لرزه ی شدیدی ایجاد شود،کوه ها از زمین کنده شود و به حرکت در آیند و مانند پشم و پنبه نرم شوند. (۱)روزی که زمین به صورت قطعه ای صاف و هموار و مسطح درآید.چنان که قرآن می فرماید: «يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْجِبٰالِ فَقُلْ يَنْسِفُهٰا رَبِّي نَسْفاً فَيَذَرُهٰا قٰاعاً صَفْصَفاً» (۲)ولی تبدیل آسمان ها با خاموش شدن خورشید و درهم پیچیده شدن آسمان ها انجام می گیرد.به هر حال این نظام موجود پایانی دارد.

پیام ها

۱ تمام خلایق برای رسیدگی به عملکردشان دوباره زنده خواهند شد. «بَرَزُوا» ۲ در قیامت جایی برای رحم و عطوفت بر ستمگران نیست. «الْقَهّٰارِ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آيات ۴۹ تا ۵۰]

اشاره

وَ تَرَى اَلْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُقَرَّنِينَ فِي اَلْأَصْفٰادِ (۴۹) سَرٰابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرٰانٍ وَ تَغْشىٰ وُجُوهَهُمُ اَلنّٰارُ (۵۰)

و در آن روز مجرمان را می بینی که در غل و زنجیر بهم بسته شده اند.

۱- ۱) .زلزال،۱.

۲- ۲) .طه،۱۰۵ تا ۱۰۶.

جامه های آنان از قطران(مادّه ی چسبنده ی بدبوی قابل اشتعال همچون قیر)است،و صورت هایشان را آتش می پوشاند.

نکته ها:

اشاره

کسی که در حال رنج و عذاب است،اگر فریاد دیگران را نیز بشنود،بیشتر زجر می بیند، چنان که شادی کردن لذّت دارد و بودنِ در کنار جمعی که شادمانند لذّتِ بیشتری دارد.به همین خاطر،قرآن می فرماید:ما افراد همفکر و هم خط را در یک جا جمع می کنیم،مجرمان را در دوزخ و نیکان را در بهشت. «وَ الَّذِینَ آمَنُوا ... أَلْحَقْنا بِهِمْ ذُرِّیَّتَهُمْ» (۱)و درباره ی اهل دوزخ می خوانیم: «احْشُرُوا الَّذِینَ ظَلَمُوا وَ أَزْواجَهُمْ» (۲)ستمگران و همسرانشان که مانند آنان بودند،با هم به دوزخ می روند.در جای دیگر می خوانیم: «فَکُبْکِبُوا فِیها هُمْ وَ الْغاوُونَ» (۳)در آن روز عابد همراه با معبود خیالی خود با هم به دوزخ افکنده می شوند.و شاید آیه ی «وَ إِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ» (۴)نیز همین قرین بودن را بیان کند.(و اللّه العالم) « اَلْأَصْفادِ »جمع«صفود»به«کُنده»گفته می شود و آن تکّه ی چوب بزرگی است که به پای زندانیان می بندند.

« قَطِرانٍ »مادّه ای است که از برخی درختان می گیرند و پس از جوشاندن و سفت کردن آن به بدن شتر می مالند تا در اثر سوزش زیاد،امراض پوستی شتر بهبود یابد.این مادّه،بدبو و اشتغال زاست. (۵)

یکی از عذاب های قیامت،بسته شدن مجرمان با غل و زنجیر است و این معنا در چندین آیه ذکر شده است.از جمله: «وَ تَرَی الْمُجْرِمِینَ ... فِی الْأَصْفادِ» و «خُذُوهُ فَغُلُّوهُ» (۶)و «إِذِ الْأَغْلالُ فِی أَعْناقِهِمْ» (۷)مجرمان با مجرمان،و یا با شیاطین،با هم به زنجیر کشیده می شوند.و یا دست هایشان

۱- ۱) .طور،۲۱.

۲- ۲) .صافات،۲۳.

۳- ۳) .شعراء،۹۴.

۴- ۴) .تکویر،۷.

۵- ۵) .تفسیر نمونه.

۶- ۶) .حاقّه،۳۰.

۷- ۷) .غافر،۷۱.

با غل بسته می شود،و یا دست و پاهایشان،و یا دست و پا و گردنشان با هم در قید و بند قرار می گیرد. «مُقَرَّنِينَ»

پیام ها

۱ قرآن،قیامت را طوری ترسیم می کند که گویی الآن ما آن را می بینیم. «تَرَى» ۲ تحقیر و عذاب مجرمان،در ملأ عام است. «وَ تَرَى الْمُجْرِمِينَ» ۳ اگر با دید تجسّم اعمال بنگریم،شاید به این نتیجه برسیم که لباس هایی که پوشیدن آنها با دلربایی و تفاخر و اسراف و شهوت انگیزی همراه باشد،به لباس های سیاه و بدبو و آتش زای قیامت تبدیل می شود. «سَرٰابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرٰانٍ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آیه ۵۱]

اشاره

لِيَجْزِيَ اَللّٰهُ كُلَّ نَفْسٍ مٰا كَسَبَتْ إِنَّ اَللّٰهَ سَرِيعُ اَلْحِسٰابِ (۵۱)

(مجرمان کیفر می شوند)تا خداوند به هر کس سزای آنچه کسب کرده بدهد،چرا که خداوند حساب رسی سریع است.

پیام ها

۱ هیچ یک از مردم بی جزا نمی مانند. «كُلَّ نَفْسٍ» ۲ هیچ کاری در دنیا بی پاسخ نیست. «مٰا كَسَبَتْ» ۳ کیفر و پاداش الهی،بر اساس عمل خود ماست. «مٰا كَسَبَتْ»

[سوره إبراهيم (۱۴): آیه ۵۲]

اشاره

هٰذٰا بَلاٰغٌ لِلنّٰاسِ وَ لِيُنْذَرُوا بِهِ وَ لِيَعْلَمُوا أَنَّمٰا هُوَ إِلٰهٌ وٰاحِدٌ وَ لِيَذَّكَّرَ أُولُوا اَلْأَلْبٰابِ (۵۲)

این(قرآن)پیام رسا و ابلاغی برای مردم است تا به وسیله ی آن،هشدار یابند و بدانند که همانا او معبودی یکتاست و تا خردمندان پند گیرند.

نکته ها:

اشاره

آخرین آیه ی سوره ی ابراهیم و اوّلین آیه ی آن،درباره ی نقش قرآن و رسالت آن در

هدایت مردم است.در آیه ی اوّل خواندیم: «کِتٰابٌ أَنْزَلْنٰاهُ إِلَیْکَ لِتُخْرِجَ النّٰاسَ مِنَ الظُّلُمٰاتِ إِلَی النُّورِ» و در این آیه می خوانیم: «هٰذٰا بَلاٰغٌ لِلنّٰاسِ» ...از طرفی همانگونه که قرآن بلاغ است،پیام رسان آن نیز بلاغ است،چنان که در آیه ۵۴ سوره ی نور آمده است، «مٰا عَلَی الرَّسُولِ إِلاَّ الْبَلاٰغُ»

پیام ها

۱ قرآن،مایه ی تبلیغ است و مبلّغین باید مایه ی تبلیغی خود را از قرآن بگیرند.

«هٰذٰا بَلاٰغٌ»

۲ قرآن،کتاب توحید است و از قرآن باید مُوحِّد ساخته شود. «هٰذٰا بَلاٰغٌ ... لِیَعْلَمُوا أَنَّمٰا هُوَ إِلٰهٌ وٰاحِدٌ» ۳ ابلاغ به تنهایی کافی نیست،انذار نیز لازم است.(آری،هدفِ تبلیغ،انذار است.) «وَ لِیُنْذَرُوا» ۴ دانستن کافی نیست،توجّه و تذکّر نیز لازم است. «لِیَعْلَمُوا لِیَذَّکَّرَ» ۵ انس با قرآن،هم معرفت و شناخت به انسان می دهد، «لِیَعْلَمُوا» و هم با تذکّر و پند،آدمی را به اعمال خیر تشویق می کند. «لِیَذَّکَّرَ» ۶ قرآن،برای عموم مردم ابلاغ است،امّا تنها صاحبان عقل متذکّر می شوند و از آن پند می گیرند. «وَ لِیَذَّکَّرَ أُولُوا الْأَلْبٰابِ» آری اگر به رهنمودهای قرآن با جان و دل توجّه کنیم،انسان موحّد و متذکّری می شویم.انشاء اللّه

ص: ۳۰۷

[تفسیر سوره حجر]

سیمای سوره حجر

این سوره دارای نود و نه آیه است و به گفته مشهور پنجاه و دومین سوره می باشد که قبل از هجرت در مکّه بر پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله نازل شده است.

«حِجْر»نام شهری است که قوم حضرت صالح در آن زندگی می کردند و نام این سوره از آیه هشتاد آن که درباره قوم صالح است،گرفته شده است. «کَذَّبَ أَصْحابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِینَ» بیشتر مطالب این سوره در مورد تهمت و تمسخر کفّار نسبت به قرآن و پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و دستور به صبر و گذشت نسبت به آنهاست و یک نوع دلداری و تسلیت،در برابر فشار هجوم مخالفان،بعد از وفات حضرت خدیجه و حضرت ابو طالب علیهما السلام برای پیامبر عزیز می باشد.

ص: ۳۱۱

بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

به نام خداوند بخشنده ی مهربان

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۱ تا ۲]

اشاره

بِسْمِ اَللّهِ اَلرَّحْمنِ اَلرَّحِيمِlt;br/gt;الر تِلْكَ آياتُ اَلْكِتابِ وَ قُرْآنٍ مُبِينٍ (۱) رُبَما يَوَدُّ اَلَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كانُوا مُسْلِمِينَ (۲)

۱۵\۱-۲

الف لام راء،آن است آیات کتاب(آسمانی)و قرآن روشن و روشنگر.

چه بسا کسانی که کفر ورزیدند آرزو دارند که ای کاش مسلمان بودند.

نکته ها:

اشاره

در تفسیر طبری و مجمع البیان ذیل آیه ۲ حدیثی آمده که در قیامت کفّار به مسلمین گرفتارِ جهنم،می گویند:شما نیز مثل ما دوزخی شدید و اسلام شما را نجات نداد.در حالی که مسلمانان گنهکار بعد از مدّتی تنبیه،نجات می یابند،ولی کفّار برای همیشه در دوزخ و آتش جهنم ماندنی می شوند و می گویند:ای کاش ما هم مسلمان بودیم.

در تاریخ می خوانیم:قیصر روم با دیدن نامه پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله قصد ایمان آوردن داشت امّا گفت جانم در خطر است و حکومت از دستم می رود. (۱)

پیام ها

۱ با اینکه قرآن مقام بسیار والایی دارد، «تِلْكَ» ولی در عین حال دسترسی به آن آسان است.زیرا هم نوشته شده، «الْكِتابِ» و هم قابل خواندن است. «قُرْآنٍ»

۱- ۱) .مکاتیب الرسول،ج ۱،ص ۱۱۲.

۲ مطالب قرآن روشن است و مرز حقّ و باطل را بیان می کند. «مُبِینٍ» ۳ سرفرازی آینده برای اسلام است و حسرت برای کفّار خواهد بود. «یَوَدُّ الَّذِینَ کَفَرُوا» (کسانی که امروز اسلام را مسخره می کنند،در آینده پشیمان خواهند شد و چه بسا کفّاری که آرزوی اسلام دارند،ولی گرفتار طاغوت ها یا محیط فساد خود هستند)

[سوره الحجر (۱۵): آیه ۳]

اشاره

ذَرْهُمْ یَأْکُلُوا وَ یَتَمَتَّعُوا وَ یُلْهِهِمُ اَلْأَمَلُ فَسَوْفَ یَعْلَمُونَ (۳)

آنان را(به حال خود)رها کن تا بخورند و بهره مند شوند و آرزوها سرگرمشان کند،پس به زودی(نتیجه این بی تفاوتی ها را)خواهند فهمید.

نکته ها:

اشاره

مسئله رها کردن کفّار به حال خود،که از جمله ی «ذَرْهُمْ» استفاده می شود،به خاطر سرکشی خود آنان است و گرنه خداوند ابتدا برای هدایت همه ی انسانها،پیامبر فرستاده و کسی را به حال خود رها نکرده است.چنان که این مطلب بارها در قرآن مطرح شده است.از جمله: «وَ نَذَرُهُمْ فِی طُغْیٰانِهِمْ یَعْمَهُونَ» (۱)،آنان را رها می کنیم تا در سرکشی خود سردرگم شوند و در جای دیگر می فرماید: «وَ یَمُدُّهُمْ فِی طُغْیٰانِهِمْ» (۲)آنان را در سرکشی کردن مهلت می دهیم.

انسان به آرزو زنده است و اگر روزی آرزو از انسان گرفته شود از کار و تلاش دست برمی دارد.امّا آرزویی که در اسلام مورد انتقاد قرار گرفته است،مربوط به موارد ذیل است:

۱ آرزوی طولانی.۲ آرزوی بیش از عمل.۳ آرزوی بدون عمل.۴ آرزویی که انسان را سرگرم کند.۵ آرزوی خیر داشتن از کار و افراد بد.

پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله فرمود:من از دو چیز بر شما می ترسم؛یکی پیروی از هوسها که شما را از حقّ باز دارد و دیگری آرزوهای طولانی که شما را از آخرت غافل نماید.در دعای کمیل می خوانیم:آرزوهای طولانی،انسان را از رسیدن به خیرات محروم می کند.«و حبسنی عن

۱- ۱) .انعام،۱۱۰.

۲- ۲) .بقره،۱۵.

نفعی بعد آمالی»

پیام ها

۱ در تبلیغ و ارشاد وقت خود را صرف نااهلان نکنید. «ذَرْهُمْ» ۲ انسان،گاهی چنان در کفر غوطه ور می شود که برهان و هشدار انبیا نیز او را بیدار نمی کند «ذَرْهُمْ» ۳ آرزو اگر انسان را غافل کند،نابجاست. «وَ یُلْهِهِمُ الْأَمَلُ» ولی اگر انسان را به کار و تلاش وادار کند خوب است زیرا در قرآن می خوانیم: «وَ الْبٰاقِیٰاتُ الصّٰالِحٰاتُ خَیْرٌ عِنْدَ رَبِّکَ ثَوٰاباً وَ خَیْرٌ أَمَلاً» (۱)۴ مهلت الهی را نشانه لطف و رحمت او ندانیم. «ذَرْهُمْ ... فَسَوْفَ یَعْلَمُونَ» (گاهی پزشک به اطرافیان بیمار می گوید:مریض را رها کنید و هر چه می خواهد بخورد به او بدهید،زیرا کار از کار گذشته است)

[سوره الحجر (۱۵): آیه ۴]

اشاره

وَ مٰا أَهْلَکْنٰا مِنْ قَرْیَهٍ إِلاّٰ وَ لَهٰا کِتٰابٌ مَعْلُومٌ (۴)

و ما اهل هیچ قریه ای را هلاک نکردیم مگر آنکه برای آن(کارنامه و)کتابی معلوم بود.

پیام ها

۱ کامیابی های دنیاپرستان پایانی دارد. «مٰا أَهْلَکْنٰا مِنْ قَرْیَهٍ» ۲ اگر بخواهیم می توانیم کفّار را فوراً نابود کنیم،امّا برنامه و سنّت ما فرصت دادن و تأخیر است. «لَهٰا کِتٰابٌ مَعْلُومٌ» ۳ به مهلت دادن های الهی مغرور نشویم. «لَهٰا کِتٰابٌ مَعْلُومٌ» ۴ جامعه و تاریخ نیز قانون و زمان بندی و اصولی دارد. «قَرْیَهٍ إِلاّٰ وَ لَهٰا کِتٰابٌ مَعْلُومٌ»

۱- ۱) .کهف،۴۶.

[سوره الحجر (۱۵): آیه ۵]

اشاره

مٰا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّهٍ أَجَلَهٰا وَ مٰا یَسْتَأْخِرُونَ (۵)

هیچ امّتی از اجل خود نه پیش می افتد و نه پس می ماند.

نکته ها:

اشاره

اجَل و حوادثی که پیش می آید دو نوع است:حتمی و غیر حتمی.اَجَل غیر حتمی با دعا و صدقه و کارهای خیر قابل تغییر است،امّا اجَل حتمی قابل تغییر نیست.

پیام ها

۱ نه تنها افراد بلکه امّت ها و تاریخ آنان زمان بندی و أَجَل دارند. «أَجَلاً» ۲ بقا و ثبات افراد و اُمّت ها بدست خداست و انسان در جلو و عقب انداختن برنامه های حتمی الهی،نقشی ندارد. «مٰا تَسْبِقُ ... وَ مٰا یَسْتَأْخِرُونَ»

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۶ تا ۷]

اشاره

وَ قٰالُوا یٰا أَیُّهَا اَلَّذِی نُزِّلَ عَلَیْهِ اَلذِّکْرُ إِنَّکَ لَمَجْنُونٌ (۶) لَوْ مٰا تَأْتِینٰا بِالْمَلاٰئِکَهِ إِنْ کُنْتَ مِنَ اَلصّٰادِقِینَ (۷)

و کفّار گفتند:ای کسی که(ادّعا داری)ذکر(الهی)بر او نازل شده! به یقین تو دیوانه ای.

اگر از راست گویانی چرا فرشتگان را پیش ما نمی آوری؟

نکته ها:

اشاره

کلمه« لَمَجْنُونٌ »به معنای بی عقل نیست،بلکه به معنای جن زده است.همان گونه که کلمه «دیوانه»به معنای دیوزده است و در جاهلیّت اعتقاد داشتند که شاعر به خاطر ارتباطی که با جنّ دارد می تواند شعر بگوید.

در این دو آیه تحقیر و تمسخر و تهمت و تردید،با انواع تأکیدها برای پیامبر صلی اللّه علیه و آله از زبان کفّار مطرح شده

است. «یا أَیُّهَا الَّذِی» به جای «یا أَیُّهَا النَّبِیُّ» یک نوع تحقیر است،کلمه« اَلذِّکْرُ» با توجّه به اینکه کفّار به وحی عقیده نداشتند،یک نوعِ تمسخر است و« لَمَجْنُونٌ »

ص :315

تهمت است و جمله «إِنْ کُنْتَ مِنَ الصّادِقِینَ» نشانه ی تردید آنان در نبوّت است.به علاوه حرف«ان»و حرف لام در جمله« إِنَّکَ لَمَجْنُونٌ »و قالب جمله اسمیه،نشانه ی انواع تاکید در سخن و عقیده انحرافی آنهاست.

پیام ها

۱ توجّه به معنویات،نزد گروهی دیوانگی است. «إِنَّکَ لَمَجْنُونٌ» ۲ کفّار سرچشمه سخنان پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله را که وحی است قبول نداشتند.لذا به جای« أَنْزَلَ اللّهُ إِلَیْکَ »می گفتند: «نُزِّلَ عَلَیْهِ» ۳ کفّار،نشانه ی صداقت پیامبر را نزول فرشته می دانستند،ولی این بهانه ای بیش نبود.زیرا در جای دیگر قرآن می خوانیم:اگر بر فرض ما فرشتگان را بر آنان نازل کنیم و مردگان زنده شوند و با آنان سخن بگویند و در برابر چشمشان همه چیز را حاضر کنیم،باز هم ایمان نمی آورند. «ما کانُوا لِیُؤْمِنُوا»

[سوره الحجر (۱۵): آیه ۸]

اشاره

ما نُنَزِّلُ اَلْمَلائِکَةَ إِلاّ بِالْحَقِّ وَ ما کانُوا إِذاً مُنْظَرِینَ (۸)

(غافل از آنکه)ما فرشتگان را جز بر اساس حقّ نمی فرستیم و در آن صورت دیگر کفّار مهلت داده نمی شوند.(و قهر فوری الهی آنان را خواهد گرفت)

نکته ها:

اشاره

از آیات قرآن استفاده می شود که هر گاه معجزه ای از انبیا صادر شود و مردم بی اعتنایی کنند،ممکن است قهر الهی نازل شود و ممکن است برای مدّتی به آنان مهلت داده شود، لکن هر گاه نوع معجزه و درخواست آن از طرف مردم باشد؛نظیر بیرون آمدن شتر از دل کوه که از حضرت صالح خواستند و یا نظیر فروآمدن غذای آسمانی که از حضرت عیسی خواستند،در این گونه موارد هر گاه مردم تخلف نمایند قهر خدا حتمی و فوری است و دیگر به آنان مهلت داده نمی شود. «وَ ما کانُوا إِذاً مُنْظَرِینَ» در آیه قبل کفّار با جمله «لَوْ ما تَأْتِینا بِالْمَلائِکَهِ» از پیامبر عزیز تقاضای فرود آمدن

فرشتگان بر خودشان را داشتند.این آیه پاسخ می دهد:که نزول فرشتگان براست و حقّ آن است که فرشته بر افراد لایق نازل شود و نزول فرشته بر افراد نااهل باطل است و ما جز حقّ انجام نمی دهیم. «ما نُنَزِّلُ الْمَلائِکَهَ إِلاّ بِالْحَقِّ»

پیام ها

۱ نزول فرشتگان بر اساس هوس این و آن نیست،بلکه بر اساس حقّ است.

«ما نُنَزِّلُ الْمَلائِکَهَ إِلاّ بِالْحَقِّ»

۲ مهلت دادن خداوند نیز قانون دارد و در مواردی که نوع معجزه با درخواست خود مردم باشد ولی بازهم سرکشی نمایند،مهلتی در کار نیست. «ما کانُوا إِذاً مُنْظَرِینَ»

[سوره الحجر (۱۵): آیه ۹]

اشاره

إِنّا نَحْنُ نَزَّلْنَا اَلذِّکْرَ وَ إِنّا لَهُ لَحافِظُونَ (۹)

همانا ما خود قرآن را نازل کردیم و قطعاً ما خود آن را نگاه داریم

نکته ها:

اشاره

در آیه ۶ کفّار می گفتند:معلوم نیست سرچشمه ذکر پیامبر چیست «نُزِّلَ عَلَیْهِ» در این آیه می فرماید:شک نکنید قطعاً خود ما هستیم که ذکر و قرآن را بر او نازل می کنیم و همان گونه که کفّار با تأکید نسبت جنون می دادند،خداوند با تأکید بیشتری نزول قرآن و حفظ آن را به ذات مقدّس خود نسبت می دهد.

در این آیه کوتاه ده نوع تأکید بکار رفته است؛پنج تأکید برای نزول قرآن که در کلمات« إِنّا،نَحْنُ،نَزَّلْنا،الذِّکْرَ »نهفته شده و پنج تأکید برای حفظ قرآن از هر نوع تغییر و تحولی که در کلمات«ان،نا،له،ل،حافظون»است که در اصطلاح ادبیات عرب برای اهل فن روشن است.

به گواهی و وعده خدا در این آیه،هیچگونه تغییر و تحریفی در قرآن رخ نداده،چنان که در آیات دیگر نیز این مطلب آمده است،از جمله آیه ۴۲ فصلت: «لا یَأْتِیهِ الْباطِلُ مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ

وَ لاٰ مِنْ خَلْفِهِ» هیچگونه باطلی از هیچ طریقی به قرآن راه نـدارد.و اگر روایاتی را دیـدیم که در آن به تحریف قرآن اشاره ای دارد؛یا جعلی است که باید بر دیوار زد و یا مراد تحریف در معنا و عمل،تفسیر به رأی و سلیقه و کنارزدن قرآن شناسان اصلی یعنی اهل بیت پیامبر علیهم السلام می باشد.

علاوه بر وعـده خداونـد مبنی بر حفـاظت از قرآن،مسـلمانان از آغـاز،قرآن را حفـظ کرده و در نوشـتن و حفـظ آن جـدّی بودنـد،حتّی آموزش قرآن را مهریه زنان قرار می دادنـد،در نمازها می خواندنـد و کاتبان وحی افراد متعـدّد بودنـد که یکی از آنان حضـرت علی علیه السـلام بود و امامان اهل بیت علیهم السـلام مردم را به همین قرآن موجود دعوت می کردنـد،به علاوه حـدیث ثقلین از شـخص پیـامبر که فرمودنـد:من دو چیز گرانبها در میان شـما می گـذارم و می روم؛یکی قرآن و دیگری اهل بیتـم،کـه این دو هرگز از هم جـدا نمی شونـد و اگر شـما به هر دو تمسـک کنیـد، هرگز گمراه نخواهیـد شـد.گواه دیگری بر سلامت قرآن است و به راستی مگر می توان گفت رسالت پیامبر ثابت ولی کتابش متغیر است؟! مصـطفی را وعـده داد الطاف حق در زمینه تحریف نشـدن قرآن صـدها کتـاب و مقـاله و تحقیق از سوی بزرگـان شـیعه تألیف شـده است و با کمال تأسّـف عقیده به تحریف را به ناحقّ به شیعه نسبت داده اند.

قرآن ذکر است، «نَزَّلْنَا الـذِّکْرَ» و اعراض از ذکر و قرآن،انسان را به بدبختی می کشاند. «وَ مَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِکْرِی فَإِنَّ لَهُ مَعِیشَـهً ضَنْکاً» (۱)قرآن ذکر است و تنها با ذکر خدا دل ها آرام می گیرد. «أَلاٰ بِذِکْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» (۲)

پیام ها

۱ قرآن نه از بشر است و نه از فرشته. «إِنّٰا نَحْنُ» ۲ قرآن برای همیشه محفوظ است. «لَحٰافِظُونَ» (اسم فاعل رمز دوام است)

ص:۳۱۸

۱- ۱) .طه،۱۲۴.

۲- ۲) .رعد،۲۸.

۳ یکی از پیشگویی های قرآن و از امتیازات اسلام،مصونیت قرآن از تحریف است. «إِنّٰا لَهُ لَحٰافِظُونَ» ۴ قرآن،ذکر است؛یاد خدا،یاد نعمت ها،یاد تاریخ گذشتگان و یاد قیامت.

«الذِّكْرَ»

«۵ تهمت ها و تحقیرهای ناروا،باید محکم و همانند خودشان پاسخ داده شود.

«نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ» را باید با آیه «نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ» پاسخ داد.

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۱۰ تا ۱۱]

اشاره

وَ لَقَدْ أَرْسَلْنٰا مِنْ قَبْلِكَ فِي شِيَعِ اَلْأَوَّلِينَ (۱۰) وَ مٰا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلاّٰ كٰانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ (۱۱)

و همانا ما پیش از تو،در میان اقوام و گروه های پیشین(نیز پیامبرانی)فرستادیم.

و هیچ پیامبری برایشان نمی آمد،مگر آنکه به استهزای او می پرداختند.

نکته ها:

اشاره

کلمه« شِيَع »به معنای امّت و گروهی است که دارای نوعی پیوند و همبستگی می باشند؛ خواه پیوند در خط حقّ باشد،نظیر آیه «وَ إِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لَإِبْرٰاهِيمَ» (۱)و خواه در خط انحراف. «فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَ كٰانُوا شِيَعاً» (۲)هدف از استهزا؛یا شکستن ابهّت انبیا بود تا مردم حق جو گرد آنان جمع نشوند،یا برای جبران ضعف و ناتوانی خودشان در برابر منطق انبیا بود.و آنچه دستاویز مسخره قرار می گرفت؛یا زندگی ساده انبیا یا پیروان محروم آنان و یا شکستن سنّت های خرافه ای بود.

پیام ها

۱ در برابر سیل استهزا،باید افراد را تقویت کرد. «لَقَدْ أَرْسَلْنٰا مِنْ قَبْلِكَ» ۲ توجّه به تاریخ و مشکلات دیگران،تحمّل مشکلات را بر انسان آسان می کند.

۱- ۱) .صافات،۸۳.

۲- ۲) .انعام،۱۵۹.

«أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِکَ»

۳ هیچ یک از انبیا،از مسخره شدن بدست کفّار،مصون نبوده اند. «مٰا یَأْتِیهِمْ مِنْ رَسُولٍ» (مبلّغ نباید با تمسخر مردم،دل سرد شود) ۴ استهزا،سیره و روش همیشگی کفّار،در برابر انبیا بوده است. «کٰانُوا بِهِ یَسْتَهْزِؤُنَ» (حربه ی کسی که منطق ندارد،استهزا می باشد)

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۱۲ تا ۱۵]

اشاره

کَذٰلِکَ نَسْلُکُهُ فِی قُلُوبِ اَلْمُجْرِمِینَ (۱۲) لاٰ یُؤْمِنُونَ بِهِ وَ قَدْ خَلَتْ سُنَّهُ اَلْأَوَّلِینَ (۱۳) وَ لَوْ فَتَحْنٰا عَلَیْهِمْ بٰاباً مِنَ اَلسَّمٰاءِ فَظَلُّوا فِیهِ یَعْرُجُونَ (۱۴) لَقٰالُوا إِنَّمٰا سُکِّرَتْ أَبْصٰارُنٰا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ (۱۵)

اینگونه ما(برای اتمام حجّت)قرآن را در دلهای مجرمان راه می دهیم.

(امّا)آنان به آن ایمان نمی آورند و سنّت و راه کفّار پیشین نیز اینگونه بوده است.

و اگر از آسمان دری بر روی آنان بگشاییم تا همواره در آن بالا روند.

قطعاً می گفتند در حقیقت ما چشم بندی شده ایم بلکه ما قومی جادو شده ایم.

نکته ها:

اشاره

در چند آیه قبل خواندیم که کفّار از پیامبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله درخواست دیدن و آوردن فرشته می کردند.در آیه ۱۴ این سوره می فرماید:حتّی اگر ما دری از آسمان را به روی آنان باز کنیم و آنان به آسمان بالا روند و ملائکه و چیزهای دیگری را هم ببینند،باز ایمان نخواهند آورد، زیرا تقاضای دیدن فرشته تنها یک بهانه است.و شخص لجوج عروج خود را به آسمان نیز، انکار می کند.در آیه ی دیگر (۱)می خوانیم:حتی اگر کتابی را در کاغذی از آسمان نازل کنیم و آنان با دست خود آن را بگیرند باز هم انکار می کنند و می گویند این جز

۱- ۱) .انعام،۷.

جادو و سحر آشکاری نیست.

بعضـی مفسّـران می گویند:« نَسْـلُکُهُ »یعنی ما این تکذیب و اسـتهزا را در دل کفّار نفوذ دادیم، نظیر آیه «خَتَمَ اللّٰهُ عَلیٰ قُلُوبِهِمْ» که سنگدل شده اند و دیگر قابل هدایت نیستند.

پیام ها

۱ سـنّت خداوند برای هدایت مردم،نسبت به همه یکسان است. «کَذٰلِکَ نَسْلُکُهُ» ۲ خداونـد اتمام حجّت می کند و مطالب حقّ را به دل و عمق جان مردم می رساند،تا نگویند ما حقیقت را نفهمیدیم. «فِی قُلُوبِ الْمُجْرِمِینَ» ۳ جرم و گناه،انسان را از هدایت پـذیری دور می کند. «قُلُوبِ الْمُجْرِمِینَ، لاٰ یُؤْمِنُونَ بِهِ» ۴ تنها فهمیـدن حق،برای پذیرفتن آن کافی نیست،زیرا ایمان آوردن نیاز به اراده و تواضع و خشوع دارد. «نَسْـلُکُهُ فِی قُلُوبِ ... لاٰـ یُؤْمِنُونَ» ۵ آسـمان درهایی دارد که با اراده ی خداوند،بر هر کس که بخواهد باز می شود.

«فَتَحْنٰا عَلَیْهِمْ بٰاباً»

۶ لجـاجت،مـانع شـناخت است و لجوج محسوسـات را نیز انکار می کنـد. «لَوْ فَتَحْنٰا عَلَیْهِمْ بٰاباً ... لَقٰالُوا إِنَّمٰا سُـکِّرَتْ أَبْصٰارُنٰا» ۷ لجاجت،درد بی درمان و رو به گسترش است.او با دیـدن هر گونه نشانه ای ابتدا می گوید؛چشم من سـحر شده، «إِنَّمٰا سُـکِّرَتْ أَبْصٰارُنٰا» امّا بعد می گوید؛تمام وجودم سحر شده است. «بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ»

[سوره الحجر (۱۵): آیه ۱۶]

اشاره

وَ لَقَدْ جَعَلْنٰا فِی اَلسَّمٰاءِ بُرُوجاً وَ زَیَّنّٰاهٰا لِلنّٰاظِرِینَ (۱۶)

و همانا ما در آسمان برج هایی قرار دادیم و آن را برای بینندگان زینت دادیم.

نکته ها:

اشاره

کلمه«بروج»جمع«برج»در اصـل به معنـای ظهور است و به زنی که زینت خود را ظاهر می کنـد،می گوینـد:«تبرجت المرأه»و به قصر و کاخ و ساختمان های بلند که جلوه ای خاص

دارد برج گفته می شود و در این آیه کرات آسمانی یا منازل آنها به برج تشبیه شده است.

از گردش زمین به دور خورشید،دائره ای فرضی به نام«منطقه البروج»تشکیل می شود.

این دایره را دوازده قسمت نموده اند که مطابق هر قسمتی ستارگانی قرار می گیرند و به تناسب شکل آن،مجموعه ای از ستارگان به آن نامگذاری شده است.در فارسی به نام های فروردین،اردیبهشت،خرداد،....و در عربی به نام حمل،ثور،جوزا،سرطان،اسد،سنبله، میزان،عقرب،قوس،جدی،دلو و حوت می باشد.

پیام ها

۱ کرات آسمانی و حرکت آنها در مدارهای گوناگون،یکی از آثار توحید و خداشناسی است. «لَقَدْ جَعَلْنٰا» ۲ آفریده های آسمانی نیز حادث هستند. «جَعَلْنٰا» ۳ زینت و زیبایی،یک اصل در آفرینش است که خداوند در خلقت آسمان ها آن را رعایت نموده است. «زَیَّنّٰاهٰا» ۴ آسمان نیز همچون زمین،برای انسان آفریده شده است. «لِلنّٰاظِرِینَ»

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۱۷ تا ۱۸]

اشاره

وَ حَفِظْنٰاهٰا مِنْ کُلِّ شَیْطٰانٍ رَجِیمٍ (۱۷) إِلاّٰ مَنِ اِسْتَرَقَ اَلسَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهٰابٌ مُبِینٌ (۱۸)

و آنها را از(دسترس)هر شیطان رانده شده ای،حفظ کردیم.

مگر آنکه دزدانه گوش فرا داد که شهابی روشن او را دنبال نمود.

نکته ها:

اشاره

کلمه« اِسْتَرَقَ »از سرقت و«استراق سمع»به معنای سرقت کلام است.

در تفسیر فی ظلال و مراغی می خوانیم:ما روح آیه را نمی دانیم که چگونه شیطان خبر دزدی می کند و چه خبری را سرقت می کند،ولی فخر رازی و آلوسی در تفاسیر خود می گویند:مراد از آسمان،همین آسمان ظاهر و مراد از شهاب،همین سنگ های آسمانی

ص:۳۲۲

است که پرتاب و مشتعل می شود.گرچه بعضی گفته اند:مراد از آسمان،عالم ملکوت است که شیاطین را راهی بر آن نیست.به هر حال شاید بتوان گفت:در آسمان معنویّت چهره های درخشان و الگوها و رهبرانی قرار دادیم و حقایق را از وسوسه های شیطان حفظ کردیم و هر گاه شیطان صفتی وسوسه ای نماید،با استدلال و منطق محکم بر او هجوم آورده و بدعت و التقاط و وسوسه های او را با شهاب علم و برهانِ اهل ذکر محو می کنیم.

پیام ها

۱ آسمان ها که زینت دارند،باید حفظ شوند و حفظ آنها تنها کار خداوند است.

«وَ حَفِظْناها»

۲ آسمان ها مرکز تدبیر امور و فرشتگان مدبّران امورند و مراکز تدبیر باید منطقه حفاظتی باشد. «حَفِظْناها» ۳ شیطان تنها ابلیس نیست. «کُلِّ شَیْطانٍ» ۴ شیطان،به خودی خود نمی رود،باید او را طرد نمود. «رَجِیم» ۵ استراق سمع و جاسوسی کار شیطان است. «مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ» ۶ با جاسوس باید برخوردی سریع و انقلابی کرد. «فَأَتْبَعَهُ شِهابٌ» ۷ هر جا شیطان صفتی یافت شد،روشنگران جامعه باید با شهاب علم،آنان را دنبال کنند. «فَأَتْبَعَهُ شِهابٌ مُبِینٌ» ۸ پاسخ وسوسه ها و شیطنت ها باید بسیار صریح،علنی و فوری باشد. «فَأَتْبَعَهُ شِهابٌ مُبِینٌ» (در سوره صافّات آیه ۸ می خوانیم: «یُقْذَفُونَ مِنْ کُلِّ جانِبٍ» طرد شیطان باید از همه اطراف باشد و گر نه به شکل دیگر و از راه دیگری جلوه می کند)

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۱۹ تا ۲۰]

اشاره

وَ الْأَرْضَ مَدَدْناها وَ أَلْقَیْنا فِیها رَواسِیَ وَ أَنْبَتْنا فِیها مِنْ کُلِّ شَیْءٍ مَوْزُونٍ (۱۹) وَ جَعَلْنا لَکُمْ فِیها مَعایِشَ وَ مَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرازِقِینَ (۲۰)

و زمین را گستراندیم و در آن کوه های استوار افکندیم و در آن از هر چیز سنجیده و به اندازه،رویاندیم.

ص:۳۲۳

و در آن زمین،برای شما و آنکه شما روزی دهنده او نیستید،وسیله ی زندگی قرار دادیم.

نکته ها:

اشاره

مراد از القای کوه همچون القای شبهه،ایجاد آن است،کلمه« رَوٰاسِیَ »جمع«راسیه»به معنای ثابت و پابرجاست و کلمه« مَعٰایِشَ »جمع«معیشت»به معنای وسیله زندگی است.

پیام ها

۱ یکی از نعمت های الهی،گستردگی و مسطح بودن زمین است. «مَدَدْنٰاهٰا» (و گر نه کشاورزی و بسیار از تلاش های دیگر به سختی انجام می گرفت) ۲ گستردگی زمین و پیدایش کوه ها و نباتات،تصادفی نیست. «مَدَدْنٰاهٰا، أَلْقَیْنٰا، أَنْبَتْنٰا» ۳ آفریده ها،بر اساس میزان و قانون خاصّی آفریده شده اند. «مِنْ کُلِّ شَیْءٍ مَوْزُونٍ» ۴ زمین آماده رویش هر گونه گیاه است. «کُلِّ شَیْءٍ» ۵ آفرینش زمین و کوه و نبات برای انسان است. «لَکُمْ» ۶ خداوند،معیشت و رزق همه موجودات را،حتّی آنها که شما توان تأمین آن را ندارید به عهده دارد «وَ مَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرٰازِقِینَ»

[سوره الحجر (۱۵): آیه ۲۱]

اشاره

وَ إِنْ مِنْ شَیْءٍ إِلاّٰ عِنْدَنٰا خَزٰائِنُهُ وَ مٰا نُنَزِّلُهُ إِلاّٰ بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ (۲۱)

و هیچ چیز نیست مگر آنکه منابع و گنجینه های آن نزد ماست و ما جز به مقدار معین فرو نمی فرستیم

نکته ها:

اشاره

در آیات متعدّد به مسئله اندازه گیری در خلقت موجودات اشاره شده است،از جمله:

«قَدْ جَعَلَ اللّٰهُ لِکُلِّ شَیْءٍ قَدْراً» (۱)

۱- ۱) .طلاق،۳.

«کُلَّ شَیْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدارٍ» (۱)

«وَ خَلَقَ کُلَّ شَیْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِیراً» (۲)در آیه ی ۲۷ سوره شوری می خوانیم که اگر خداوند رزق بندگانش را توسعه دهد،آنان دست به تجاوز می زنند،به همین دلیل به مقداری که صلاح می داند،به هر کس می دهد.آیه مورد بحث نیز اشاره به همین معناست.

شاید مراد از خزائن،اسباب و عناصر و امکانات بالقوه باشد.که خداوند در وجود هر موجودی قرار داده است.

جمله «إِنْ مِنْ شَیْءٍ إِلاّ عِنْدَنا خَزائِنُهُ» شامل هر آفریده ای می شود.مثلاً توان و قدرت بینایی و شنوایی نیز در نزد خدا،سرچشمه و خزینه ای دارد که به مقدار معین از آن به ما می رسد،مثلاً اگر او بخواهد ما می توانیم صدای پای مورچه را در آن طرف کره زمین بشنویم.ضمناً علوم امروز کشف کرده که هر نباتی دارای وزن مخصوص است که هر گاه کمی عناصر و اجزای آن کم و زیاد شود،دیگر آن گیاه نخواهد بود.

نزول گاهی از مکان بالاست،نظیر نزول باران و گاهی از مقام بالاست،نظیر آیه «وَ أَنْزَلْنَا الْحَدِیدَ» (۳)که به معنای آفرینش آهن است.در این آیه می خوانیم که نعمت ها اندازه و حساب دارد و مقدار هر یک معلوم است، «بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ» ولی در آیات و روایات دیگر عوامل آن بیان شده است.تلاش انسان ها می تواند در تعیین رزق مؤثر باشد؛داشتن اخلاق خوب، تخصّص عالی،سعه صدر،حسن نیّت و سوز و دعای نیکان می تواند در آن مقدار معلوم مؤثر باشد.

پیام ها

۱ هستی،سرچشمه و منبعی دارد که در اختیار خداست و تنها بخشی از آن بدست ما می رسد که ما از آن آگاهیم. «عِنْدَنا خَزائِنُهُ» ۲ چیزی در هستی،بدون اندازه معین آفریده نشده است. «بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ»

۱- ۱) .رعد،۸.

۲- ۲) .فرقان،۲.

۳- ۳) .حدید،۲۵.

۳ خزائن الهی متعدّد و نزول رحمت او تدریجی است. «نُنَزِّلُهُ» (تنزیل به معنای نزول تدریج است) ۴ خزائن الهی دائمی است.چون هر چه نزد اوست،باقی است. (۱)«عِنْدَنا خَزائِنُهُ» ۵ به سراغ غیر خدا نروید،زیرا که هر چه بخواهید سرچشمه اش نزد خداست.

«عِنْدَنا خَزائِنُهُ»

۶ داشتن،دلیل مصرف کردن نیست،بلکه در مصرف باید حکمت و ظرفیّت و ده ها نکته دیگر را در نظر گرفت. «وَ ما نُنَزِّلُهُ إِلاّ بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ» ۷ همه منابع هستی برای بشر،کشف نشده است. «عِنْدَنا خَزائِنُهُ»

[سوره الحجر (۱۵): آیه ۲۲]

اشاره

وَ أَرْسَلْنَا اَلرِّیاحَ لَواقِحَ فَأَنْزَلْنا مِنَ اَلسَّماءِ ماءً فَأَسْقَیْناکُمُوهُ وَ ما أَنْتُمْ لَهُ بِخازِنِینَ (۲۲)

و بادها را برای بارور ساختن(ابرها و گیاهان)فرستادیم و از آسمان آبی نازل کردیم،پس شما را بدان سیراب نمودیم در حالی که شما نه خزینه دار بارانید و نه می توانید آن را برای خود(در ابرها یا در زمین)ذخیره کنید.

نکته ها:

اشاره

کلمه« لَواقِحَ »از«لقاح»به معنای بارور کردن ابرها،از طریق پیوند ابرهای مثبت و منفی است و یا به معنای بارور کردن گیاهان،از طریق انتقال گرده های گیاهان است.

در آیه ۴۱ سوره ذاریات می خوانیم که گاهی باد عقیم و بی فایده است،و گاهی سرچشمه برکات می شود.همان گونه که در آیه ۴۳ سوره نور می خوانیم: «أَ لَمْ تَرَ أَنَّ اللّهَ یُزْجِی سَحاباً ثُمَّ یُؤَلِّفُ بَیْنَهُ ثُمَّ یَجْعَلُهُ رُکاماً فَتَرَی الْوَدْقَ یَخْرُجُ مِنْ خِلالِهِ» آیا نمی بینی که خداوند ابرهای پراکنده را سوق می دهد سپس بیکدیگر متصل می کند سپس آنها متراکم می کند پس می بینی که باران از میان آنها بیرون می آید.

۱- ۱) .«عنداللّٰه باق»نحل،۹۶.

انسـان برای مـدّت طولانی نه می توانـد آب را در ابرها نگاه دارد و نه روی زمین،چون فرو می رود و نه در درّه های سنگی،چون بخار می شود.

پیام ها

۱ کارگردان و مدبّر هستی اوست. «أَرْسَلْنَا، فَأَنْزَلْنا، فَأَسْقَيْناكُمُوهُ» ۲ انسان از نگهداری ضروری ترین نیازها نیز عاجز است. «وَ ما أَنْتُمْ لَهُ بِخازِنِينَ» ۳ نعمت آب غیر از نعمت سیراب شدن است. «فَأَسْقَيْناكُمُوهُ» (اینکه انسان آب بنوشد و سیراب شود،خود نعمتی علاوه بر نعمت آب است،زیرا می شد که انسان تشنه آب بنوشد ولی سیراب نشود.)

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۲۳ تا ۲۵]

اشاره

وَ إِنّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَ نُمِيتُ وَ نَحْنُ اَلْوارِثُونَ (۲۳) وَ لَقَدْ عَلِمْنَا اَلْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَ لَقَدْ عَلِمْنَا اَلْمُسْتَأْخِرِينَ (۲۴) وَ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (۲۵)

و البتّه این مائیم که زنده می کنیم و می میرانیم و مائیم که(بعد از مرگ همه، باقی مانده و)وارث می شویم.

و بدون شک ما به پیشینیان از شما علم داریم و به آیندگان نیز آگاهیم.

و همانا پروردگار تو است که همه آنان را محشور خواهد کرد،زیرا که او حکیم و علیم است.

نکته ها:

اشاره

مفسران برای« اَلْمُسْتَقْدِمِينَ »و« اَلْمُسْتَأْخِرِينَ »مصادیقی ذکر کرده اند،از جمله:۱ گذشتگان و باقیماندگان.۲ سبقت گیرندگان و عاشقان جبهه و غیر آنان.۳ کسانی که در صف اول نماز جماعت حاضر می شوند و کسانی که در صف آخر حضور می یابند تا به زنان حاضر در جماعت نگاه بد کنند که آیه می فرماید ما می دانیم و بعضی از خوبی به جایی رسیده بودند که

منزلشان را در معرض فروش قرار داده بودند تا در عوض در نزدیک مسجد منزل تهیه کنند و به صف اول برسند که آیه می فرماید ما این افراد را نیز می شناسیم.

پیام ها

۱ مرگ و حیات تنها بدست اوست.همه رفتنی هستند،پس سزاوار است با عمل خود ارث خوبی برای وارث حقیقی بجای گذاریم. «نَحْنُ الْوارِثُونَ» ۲ زمان،در علم خداوند اثری ندارد.علم او به گذشته و حال و آینده یکسان است. «عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ ... عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ» ۳ برپایی رستاخیز،کیفر و پاداش دادن از شئون ربوبیّت الهی است. «رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ» ۴ دلیل رستاخیز،حکمت خداوند است.(اگر ذرات خاک،غذا و غذا،نطفه و نطفه،انسان شود و با مرگ،دوباره به خاک تبدیل شود و حساب و کتابی در کار نباشد،این کار حکیمانه نیست.) «إِنَّهُ حَكِيمٌ» ۵ در قیامت قدیم و جدید با هم محشور می شوند. «يَحْشُرُهُمْ» و خداوند بر عملکرد همه و آثار و نیّات هر فرد،آگاهی کامل دارد. «حَكِيمٌ عَلِيمٌ»

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۲۶ تا ۲۷]

اشاره

وَ لَقَدْ خَلَقْنَا اَلْإِنْسانَ مِنْ صَلْصالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (۲۶) وَ اَلْجَانَّ خَلَقْناهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نارِ اَلسَّمُومِ (۲۷)

و همانا ما انسان را از گِلی خشک،از گِلی سیاه متغیر و بو گرفته،آفریدیم.

و قبل از انسان،جنّ را از آتشی سوزان و نافذ آفریدیم.

نکته ها:

کلمه« صَلْصالٍ »به گِل خشک و نپخته ای گویند که هر گاه در آن دمیده شود،صدای صوت

از آن برخاسته می شود. (۱)کلمه« حَمَإٍ »به گِل تیره رنگ و کلمه« مَسْنُونٍ »به معنای متغیر است.کلمه« اَلسَّمُومِ »به باد داغی گفته می شود که مثل سمّ در عمق جان انسان اثر می گذارد.

این آیه،یا اشاره به آفرینش اوّلین انسان یعنی حضرت آدم است، «خَلَقْتَنِی مِنْ نارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِینٍ» (۲)و یا مراد سیر آفرینش همه انسان هاست که مواد زمین از طریق غذا و نطفه به صورت انسان درمی آید،همان گونه که در سوره کهف آیه ۳۷ می خوانیم که انسان در آغاز خاک،سپس نطفه و سپس به صورت انسان درمی آید. «أَ کَفَرْتَ بِالَّذِی خَلَقَکَ مِنْ تُرابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَهٍ ثُمَّ سَوّاکَ رَجُلاً» (۳)در فرهنگ قرآن،جن موجودی مکلف است که مورد خطاب خداوند قرار گرفته است، «یا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ» و قرآن را می فهمد.در اوّلین آیه از سوره جن می خوانیم: «اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ» گروهی از جن قرآن را گوش کردند.جن همانند انسان دارای شهوت است.

چنان که درباره زنان بهشتی می خوانیم که آنها باکره هستند،نه انسانی با آنها آمیزش کرده و نه جنّی. «لَمْ یَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَ لا جَانٌّ» (۴)و طبق این آیه آفرینش آن از آتش و قبل از انسان بوده است چنان که ابلیس از جنّ است، «کانَ مِنَ الْجِنِّ» و همانند دیگر کافران از جن به دوزخ می رود. «لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّهِ وَ النّاسِ أَجْمَعِینَ» (۵)

[سوره الحجر (۱۵): آیه ۲۸]

اشاره

وَ إِذْ قالَ رَبُّکَ لِلْمَلائِکَهِ إِنِّی خالِقٌ بَشَراً مِنْ صَلْصالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (۲۸)

و(یاد کن)آن گاه که پروردگارت به فرشتگان گفت:همانا من بشری را از گِلی خشک سیاه و بدبو شده خلق می کنم.

نکته ها:

اشاره

«بشر»به ظاهر پوست گفته می شود.در میان جانداران تنها انسان است که پوست او پیدا است و پوست باقی حیوانات با پشم و مو و کرک و پر و پولک پوشیده شده است.

۱- ۱) .تفسیر المیزان.

۲- ۲) .ص،۷۶.

۳- ۳) .کهف،۳۷.

۴- ۴) .الرحمن،۷۴.

۵- ۵) .هود،۱۱۹.

پیام ها

۱ آفرینش فرشتگان،قبل از انسان بوده است.(زیرا خداوند قبل از آفرینش انسان مسئله را با فرشتگان در میان گذاشت) «وَ إِذْ قٰالَ رَبُّکَ لِلْمَلاٰئِکَهِ» ۲ آفرینش انسان از خاک و مادّیات است و لذا گرایش غریزی او نیز به مادّیات است. «خٰالِقٌ بَشَراً مِنْ صَلْصٰالٍ» ...

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۲۹ تا ۳۱]

اشاره

فَإِذٰا سَوَّیْتُهُ وَ نَفَخْتُ فِیهِ مِنْ رُوحِی فَقَعُوا لَهُ سٰاجِدِینَ (۲۹) فَسَجَدَ اَلْمَلاٰئِکَهُ کُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ (۳۰) إِلاّٰ إِبْلِیسَ أَبیٰ أَنْ یَکُونَ مَعَ اَلسّٰاجِدِینَ (۳۱)

پس هر گاه معتدل و استوارش ساختم و از روح خود در او دمیدم،پس سجده کنان پیش او بیافتید.

پس فرشتگان همگی با هم و یک سره سجده کردند.

مگر ابلیس که از اینکه با سجده کنان باشد خودداری کرد.

نکته ها:

اشاره

مراد از دمیده شدن روح خداوند در انسان،جان داشتن و نفس کشیدن نیست،زیرا که حیوانات نیز نفس می کشند،بلکه مراد اعطای صفاتی چون خلاّقیّت،اراده و علم،از سوی خدا به انسان است،و نسبت دادن روح به خداوند،برای شرافت روح است،نظیر بیت اللّه و شهر اللّه.

سجده فرشتگان بر آدم،یک سجده تشریفاتی نبود،بلکه به معنای خضوع آنان در برابر آدم و نسل او بود.یعنی فرشتگان نیز در خدمت بشر و مسخّر اویند. (۱)

ص: ۳۳۰

۱- ۱) .تفسیر المیزان.

پیام ها

۱ آفرینش انسان،کامل و متعادل است. «سَوَّيْتُهُ» ۲ سجده فرشتگان،بخاطر دمیده شدن روح خدا بود. «نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا» تن آدمی شریف است به جان آدمیّت نه همین لباس زیباست نشان آدمیّت ۳ انسان،موجودی است دو بُعدی و در هر دو بُعد کامل است.در بُعد مادّی، «سَوَّيْتُهُ» در بُعد معنوی، «نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي» ۴ انسان،مظهر تجلّی بعضی صفات خداوند است. «مِنْ رُوحِي» ۵ معنویّت،نیاز به تن و مَرکَب مادّی دارد. «سَوَّيْتُهُ وَ نَفَخْتُ فِيهِ» ...

۶ کسانی که حاضر نیستند در صفوف سجده کنان باشند،روح ابلیسی دارند. «إِلاّ إِبْلِيسَ أَبىٰ» ...

۷ گرچه سجود و رکوع یک ارزش است،ولی اگر همراه با رکوع و سجود دیگر نمازگزاران باشد ارزش کامل تری دارد. (۱)«مَعَ السّٰاجِدِينَ»

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۳۲ تا ۳۵]

اشاره

قٰالَ يٰا إِبْلِيسُ مٰا لَكَ أَلاّٰ تَكُونَ مَعَ اَلسّٰاجِدِينَ (۳۲) قٰالَ لَمْ أَكُنْ لِأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصٰالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (۳۳) قٰالَ فَاخْرُجْ مِنْهٰا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ (۳۴) وَ إِنَّ عَلَيْكَ اَللَّعْنَةَ إِلىٰ يَوْمِ اَلدِّينِ (۳۵)

(خداوند)فرمود:ای ابلیس! چه شد ترا که همراه(فرشتگان)سجده کنان نیستی؟

(ابلیس)گفت:من اینگونه نیستم که برای بشری که او را از گِلی خشک،از گِلی سیاه و بدبو آفریده ای،سجده کنم.

(خداوند)فرمود:پس از صف فرشتگان(و این مقام)خارج شو که همانا تو رانده و مطرودی.

و البتّه تا روز جزا بر تو لعنت خواهد بود.

۱- ۱) .«و ارکعوا مع الراکعین»بقره،۴۳.

پیام ها

۱ در قضاوت تنها به علم خود تکیه نکنیم،بلکه از مجرم نیز اقرار بگیریم و با سؤال و جواب،منشأ جرم و روحیّات مجرم را برای همه روشن کنیم. «یٰا إِبْلِیسُ مٰا لَکَ» ۲ اگر روحیّه تکبّر در شخصی پیدا شد،محیط و عواملِ دیگر،در هدایت او کارساز نیست. (ابلیس در لابلای فرشتگان و در محیط ملکوتی بود لکن بخاطر لجاجت و تکبر آن گونه شد) «أَلاّٰ تَکُونَ مَعَ السّٰاجِدِینَ» ۳ برتری نژادی،یک فکر ابلیسی است. «خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصٰالٍ» ...

۴ بدتر از سجده نکردن،غرور و تکبّر در برابر فرمان خداست. «لَمْ أَکُنْ لِأَسْجُدَ» ۵ بدتر از گناه کردن،توجیه گناه است. «خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصٰالٍ» (شیطان،گناه خود را توجیه کرد) ۶ غرور و تکبر که آمد،نور و روح الهی را در انسان نمی بیند.شیطان جسم خاکی بشر را دید و حاضر به سجده نشد،در حالی که دستور خداوند به سجده، بخاطر روح الهی او بود. «خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصٰالٍ» ۷ دستور و فرمان های الهی سبب اجبار نیست. «لَمْ أَکُنْ لِأَسْجُدَ» ۸ تکبر،بزرگی نمی آورد،بلکه سبب تحقیر می شود. «فَاخْرُجْ» سبب نابودی و محو عبادات قبل می شود. «فَإِنَّکَ رَجِیمٌ» ۹ اجتهاد و اظهار نظر در برابر فرمان و دستور روشن الهی،جایز نیست.در مقابل فرمان: «فَقَعُوا لَهُ سٰاجِدِینَ» جایی برای گفتار «خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصٰالٍ» نیست.

۱۰ یک لحظه نافرمانی و تکبّر،سبب خروج ابدی شد. «إِلیٰ یَوْمِ الدِّینِ» ۱۱ متکبّر همواره مورد لعنت الهی است. «عَلَیْکَ اللَّعْنَةَ إِلیٰ یَوْمِ الدِّینِ»

ص :۳۳۲

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۳۶ تا ۳۸]

اشاره

قٰالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِی إِلیٰ یَوْمِ یُبْعَثُونَ (۳۶) قٰالَ فَإِنَّکَ مِنَ اَلْمُنْظَرِینَ (۳۷) إِلیٰ یَوْمِ اَلْوَقْتِ اَلْمَعْلُومِ (۳۸)

(ابلیس)گفت:پروردگارا! پس مرا تا روزی که مردم برانگیخته شوند، مهلت بده(و زنده بدار)

(خداوند)فرمود:پس همانا تو از مهلت یافتگانی.

(امّا نه تا روز قیامت،بلکه)تا روزی که وقت آن معلوم است.

نکته ها:

اشاره

وقتی شیطان فهمید تا روز قیامت مورد لعن است،از خداوند خواست تا آن روز به او مهلت داده شود،ولی نگفت که برای چه مهلت می خواهد.از آنجا که سنّت خداوند بر مهلت دادن است،لذا به او مهلت داده شد،امّا نه تا روز قیامت که او درخواست کرد،بلکه تا روزی که زمان آن نزد خدا مشخص است.و به گفته برخی از مفسران،تا روزی که بشر باشد و تکلیف باشد.

پیام ها

۱ سنّت خداوند بر مهلت دادن به گنهکاران است. «فَإِنَّکَ مِنَ الْمُنْظَرِینَ» ۲ دعا و درخواست گنهکاران نیز اگر مصلحت باشد،مستجاب می شود.شیطان گفت: «فَأَنْظِرْنِی» پاسخ آمد: «فَإِنَّکَ مِنَ الْمُنْظَرِینَ»

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۳۹ تا ۴۰]

اشاره

قٰالَ رَبِّ بِمٰا أَغْوَیْتَنِی لَأُزَیِّنَنَّ لَهُمْ فِی اَلْأَرْضِ وَ لَأُغْوِیَنَّهُمْ أَجْمَعِینَ (۳۹) إِلاّٰ عِبٰادَکَ مِنْهُمُ اَلْمُخْلَصِینَ (۴۰)

(ابلیس)گفت:پروردگارا! به سبب آنکه مرا گمراه ساختی،من هم در زمین (بدی ها را)برایشان می آرایم و همه را فریب خواهم داد.

مگر بندگان اخلاص مند(و برگزیده تو را)از میان آنان.

نکته ها:

اشاره

خداوند کسی را گمراه نمی کند،لکن اگر کسی با اراده خود راه انحراف را برگزیند،خدا او را به حال خود رها می سازد.و این رهاکردن بزرگترین کیفر و قهر الهی است.ابلیس نیز چون با اراده خود تکبر و لجاجت کرد،خداوند او را به حال خود رها کرد و مراد از جمله« أَغْوَيْتَنِي » نیز همین معناست؛یعنی اکنون که بخاطر لجاجتم مرا از مَدار لطف خود خارج کردی و به حال خودم واگذاردی من چنین و چنان خواهم کرد.

ابلیس می داند که گروهی از مردم،از برگزیدگان الهی خواهند بود،(یعنی او نبوّت و امامت را نیز پذیرفته است همان گونه که از کلمه «رَبِّ بِمٰا أَغْوَيْتَنِي» معلوم می شود،خدا را پذیرفته است و از دعایش که مرا تا قیامت مهلت بده،روشن می شود معاد را نیز قبول داشته است.

بنا بر این ابلیس اصول عقائدش درست بود،لکن عیب او تکبر و نداشتن روحیّه ی تسلیم و عبودیّت بود.پس علم و ایمان به تنهایی کافی نیست،عمل و تسلیم و عبودیّت لازم است.

پیام ها

۱ ابلیس و ابلیس صفتان عیب خود را به خدا نسبت می دهند. «أَغْوَيْتَنِي» ۲ ابزار انحراف شیطان،زیبا جلوه دادن زشتی هاست. « لَأُزَيِّنَنَّ» ۳ پاکان و مخلصان از دام شیطان در امانند. «الْمُخْلَصِينَ» (البتّه اخلاص داشتن کافی نیست،عنایت خداوند لازم است.زیرا کلمه«مخلص»به معنای برگزیده الهی است)

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۴۱ تا ۴۲]

اشاره

قٰالَ هٰذٰا صِرٰاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ (۴۱) إِنَّ عِبٰادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطٰانٌ إِلاّٰ مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغٰاوِينَ (۴۲)

(خداوند)فرمود:این(اخلاص و نجات مخلصین)راه مستقیمی است که خود بر عهده دارم.

همانا برای تو بر بندگان(برگزیده)من تسلّطی نیست،مگر از گمراهانی که تو را پیروی کنند.

نکته ها:

اشاره

در آیـه قبـل،ابلیس گفـت:من همه را گمراه می کنم جز افراد برگزیـده و مخلص را.خداونـد در این آیه می فرمایـد:این که تو حریف بندگان برگزیده ام نمی شوی،راه مستقیم و سنّت من است،یعنی سنّت من آن است که خودم ضامن حفظ آنان باشم،نه آنکه تو به آنان کاری نداری،بلکه نمی توانی به آنان کاری داشته باشی.

سؤال:اگر ابلیس حریـف بنـدگان برگزیـده نمی شود،پس وسوسه آدم بر خوردن از درخت ممنوعه چه بود؟ پاسـخ:ابلیس در آنان طمع دارد و وسوسه هم می کند و گاهی به ترک اولی نیز وادار می کند لکن آنان را گمراه و منحرف نمی کند.

پیام ها

۱ شـیطان بر آنان که بنده خدا و تسلیم او هستند،سلطه ای ندارد. «عِبادِی لَیسَ لَکَ عَلَیْهِمْ سُلْطانٌ» ۲ انسان به اختیار خود،ابلیس را پیروی می کند. «اتَّبَعَکَ» ۳ اگر با عبادت و تقوی در مَدار بندگان خدا درآمدیم،بیمه می شویم. «عِبادِی لَیسَ لَکَ» ...

۴ کار شـیطان وسوسه است،نه سـلطه. «لَیْسَ لَکَ عَلَیْهِمْ سُـلْطانٌ» (در قیامت نیز ابلیس در پاسخ اعتراض مردم می گوید من تنها شما را دعوت کردم،ولی تسلّط و اجباری بر شما نداشتم)

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۴۳ تا ۴۴]

اشاره

وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِینَ (۴۳) لَها سَبْعَهُ أَبْوابٍ لِکُلِّ بابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ (۴۴)

و البتّه دوزخ وعده گاه همگی آنهاست.

برای آن هفت در است،برای هر در بخشی از آن گمراهان تقسیم شده اند.

نکته ها:

اشاره

هفت درب دوزخ،شاید اشاره به تعداد زیاد آن باشد.یعنی عوامل بسیاری سبب جهنمی شدن انسان می شود.نظیر آیه ۲۷ لقمان که می فرمایـد:اگر درختـان قلم و هفت دریـا مرکب شونـد، «وَ الْبَحْرُ يَمُـدُّهُ مِنْ بَعْـدِهِ سَـبْعَةُ أَبْحُرٍ» نمی تواننـد کلمـات خـدا را بنویسند.کنایه از اینکه مخلوقات الهی به قدری زیادند که قابل شماره و حساب نیستند.

پیام ها

۱ هر یـک از بهشت و دوزخ راه هـایی دارد. «لَهٰا سَبْعَةُ أَبْوٰابٍ» (در نهـج البلاغه می خوانیم که مجاهـدین درب خاصـی برای بهشت دارنـد) ۲ دوزخ همچـون بهشت،طبقـات و مراتـبی دارد و هرکس مطـابق جرمش کیفر می شود. «لِكُـلِّ بٰابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ»

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۴۵ تا ۴۸]

اشاره

إِنَّ اَلْمُتَّقِينَ فِي جَنّٰاتٍ وَ عُيُونٍ (۴۵) اُدْخُلُوهٰا بِسَلاٰمٍ آمِنِينَ (۴۶) وَ نَزَعْنٰا مٰا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْوٰاناً عَلىٰ سُرُرٍ مُتَقٰابِلِينَ (۴۷) لاٰ يَمَسُّهُمْ فِيهٰا نَصَبٌ وَ مٰا هُمْ مِنْهٰا بِمُخْرَجِينَ (۴۸)

همانا پرهیزکاران در باغ ها و(کنار)چشمه سارانند.

(به آنان خطاب می شود:)با سلامت و امنیّت به باغها وارد شوید.

و ما هر گونه کینه ای در سینه های آنان را برکنده ایم،(در نتیجه آنان) برادرانه بر تخت ها روبروی یکدیگرند.

در آنجا هیچگونه رنجی به آنان نمی رسد،از آنجا بیرون شدنی نیستند.

نکته ها:

اشاره

کلمه« غِلٍّ »به معنای نفوذ مخفیانه است.بنا بر این صـفات بد در انسان به طور مرموز و مخفیانه ریشه پیدا می کند.«سریر»از واژه سرور به معنای تخت است،و استفاده می شود

که تکیه بر تخت سبب سرور است.

در این آیات،هشت پاداش بهشتی برای اهل تقوی بیان شده است:باغ ها،چشمه ها، سلامتی،امنیّت،کدورت زدایی،اخوّت،تخت های روبرو،دوری از هر گونه رنج و جاودانگی.

در آیه ی قبل خواندیم که جز برگزیدگان الهی،همه مردم مورد تهاجم وسوسه های ابلیس قرار می گیرند،در این آیات می فرماید که اگر انسان به مرحله مخلصین و برگزیدگان نرسید، ولی به مرحله تقوی گام نهد باز هم مشمول انواع نعمت های الهی می شود.

آنچه مهم است جمع شدن همه ی نعمت ها در یک جاست،زیرا در دنیا یک جا باغ هست، چشمه نیست و گاهی چشمه هست،باغ نیست و گاهی هر دو هست،سلامتی نیست و گاهی هر سه هست،امنیّت نیست و گاهی همه هست ولی صفا و صمیمیّت نیست و گاهی همراه با انواع سختی ها و رنج هاست و گاهی که انواع نعمت ها یک جا جمع می شود باید همه را رها کرد و رفت.لکن در قیامت انواع نعمت های مادی و معنوی و اجتماعی و روانی همراه با ابدیّت است.

پیام ها

۱ بشارت،در کنار آیات تهدید کننده ی قبل،یک ضرورت تربیتی است. «لَها سَبْعَةُ أَبْوابٍ ... إِنَّ الْمُتَّقِينَ» ...

۲ دوری از گناه در این چند روزه ی دنیا،کامیابی ابدی را به همراه دارد. «إِنَّ الْمُتَّقِينَ ... وَ ما هُمْ مِنْها بِمُخْرَجِينَ» ۳ نعمت های بهشتی،متنوع و متعدّد است. «جَنّاتٍ وَ عُيُونٍ» ۴ نعمت های بهشتی،بی نقص است.باغ با چشمه،سلامتی با امنیّت،برادری با صمیمیّت،راحتی با دوام است. «لا يَمَسُّهُمْ فِيها نَصَبٌ» ۵ نعمت های بهشت جامعیّت دارد.هم مادّی است مثل باغ و چشمه،هم روحی است مثل امنیّت و صفا،هم اجتماعی است مثل اخوت و برادری و از همه بالاتر همراه با رضای الهی و تبریک و تهنیت است. «ادْخُلُوها بِسَلامٍ» ۶ کینه توزی با برادری سازگار نیست.اول باید کینه ها برطرف شود بعد برادری

محقق می شود. «وَ نَزَعْنا ... إِخْواناً» ۷ قهر و نارضایتی و عدم تحمّل یکدیگر،همه جا نشانه حقّ بودن یکی و باطل بودن دیگری نیست. «إِنَّ الْمُتَّقِینَ ... نَزَعْنا ما فِی صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ» (زیرا گاهی دو نفر با اینکه اهل بهشت هستند و هدفی مقدّس دارند،لکن هر کدام از یک زاویه به مسئله می نگرند و کار دیگری را باطل می پندارند و نسبت به او عصبانی می شوند،که در قیامت همه کدورت ها با اراده خداوند زدوده می شود) ۸ برای کدورت زدایی،باید از خداوند کمک گرفت. «نَزَعْنا» ، «وَ لا تَجْعَلْ فِی قُلُوبِنا غِلاًّ لِلَّذِینَ آمَنُوا» ۹ صفات بد همچون غل و زنجیر،انسان را اسیر می کند. «مِنْ غِلٍّ» ۱۰ بهشتیان نسبت به تفاوت درجات خود،مسئله ای ندارند. «وَ نَزَعْنا ما فِی صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ»

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۴۹ تا ۵۰]

اشاره

نَبِّئْ عِبادِی أَنِّی أَنَا اَلْغَفُورُ اَلرَّحِیمُ (۴۹) وَ أَنَّ عَذابِی هُوَ اَلْعَذابُ اَلْأَلِیمُ (۵۰)

(ای پیامبر!)به بندگانم خبر ده که همانا من خودم بسیار بخشنده و مهربانم.

و البتّه عذاب من نیز همان عذاب دردناک است.

نکته ها:

اشاره

قرآن در این آیات مردم را به چهار دسته تقسیم کرد:۱ مخلصین(انبیا و اولیا)که ابلیس بر آنان سلطه ندارد.۲ متّقین که اهل بهشت هستند.۳ گناهکارانِ توبه کننده که پیامبر در این آیه خبر از عفو آنان می دهد.۴ گناهکاران یاغی که به عذاب دردناک بیم داده شده اند.

پیام ها

۱ رحمت الهی،بزرگ ترین و بهترین پیام است. «نَبِّئْ» («نبأ»به خبر مهم گفته می شود)

۲ گنهکاران نیز بنده خدا هستند. «عِبَادِی» ۳ در لطف او شک و تردیدی به خود راه ندهید. «أَنِّی أَنَا» ۴ بخشندگی او همراه با لطف و مهربانی است،نه تنها می بخشد لطف هم می کند. «الْغَفُورُ الرَّحِیمُ» ۵ بخشش و لطف الهی،عمیق و پی درپی است. «الْغَفُورُ الرَّحِیمُ» (قالب غفور و رحیم،نشانه ی عمق و تکرار است) ۶ لطف و رحمت الهی بر غضبش مقدّم است. «أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِیمُ وَ أَنَّ عَذابِی» ۷ به رحمت الهی مغرور نشویم،چرا که عذابش دردناک است. «الْغَفُورُ الرَّحِیمُ- اَلْعَذابُ الْأَلِیمُ»

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۵۱ تا ۵۶]

اشاره

وَ نَبِّئْهُمْ عَنْ ضَیْفِ إِبْراهِیمَ (۵۱) إِذْ دَخَلُوا عَلَیْهِ فَقالُوا سَلاماً قالَ إِنّا مِنْکُمْ وَجِلُونَ (۵۲) قالُوا لا تَوْجَلْ إِنّا نُبَشِّرُکَ بِغُلامٍ عَلِیمٍ (۵۳) قالَ أَ بَشَّرْتُمُونِی عَلی أَنْ مَسَّنِیَ الْکِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ (۵۴) قالُوا بَشَّرْناکَ بِالْحَقِّ فَلا تَکُنْ مِنَ الْقانِطِینَ (۵۵) قالَ وَ مَنْ یَقْنَطُ مِنْ رَحْمَهِ رَبِّهِ إِلاَّ الضّالُّونَ (۵۶)

و آنان را از(داستان)مهمانان ابراهیم خبر ده.

آن گاه که بر او وارد شده و سلام کردند،ابراهیم گفت:همانا ما از شما بیمناکیم.گفتند:مترس که ما تو را به فرزند پسری دانا مژده می دهیم.

ابراهیم گفت:آیا با اینکه پیری به من رسیده،مرا چنین بشارتی می دهید؟ پس به چه چیز(عجیبی)بشارت می دهید.

(مهمانان)گفتند:ما تو را به حقیقت بشارت دادیم،پس از ناامیدان مباش.

(ابراهیم)گفت:جز گمراهان چه کسی از رحمت پروردگارش مأیوس می شود.

نکته ها:

اشاره

یکی از نمونه های رحمت و غضب الهی،داستان میهمانان حضرت ابراهیم علیه السلام است که فرشتگان از یک سو بشارت فرزند به او دادند،و از سوی دیگر خبر هلاکت قوم لوط را.

کلمه« ضَیْفِ »هم به یک مهمان گفته می شود و هم به چند مهمان.

خداوند یک بار به حضرت ابراهیم از کنیزش(هاجر)پسری به نام اسماعیل داد و این بشارت در مورد همسرش ساره است که خداوند به او اسحاق داد.درباره ی اسماعیل فرمود:

«بِغُلاٰمٍ حَلِیمٍ» (1)و درباره ی اسحاق «بِغُلاٰمٍ عَلِیمٍ» فرموده است.

پیام ها

۱ از حوادث تلخ و شیرین تاریخ،درس بگیریم. «نَبِّئْهُمْ» (بهترین تاریخ ها زندگی انبیا و بهترین تاریخ گویان نیز آن بزرگواران هستند) ۲ گاهی ملائکه با اراده الهی،به صورت انسان درمی آیند و با او در تماس می باشند. «ضَیْفِ إِبْرٰاهِیمَ» ۳ سلام کردن،یک ادب الهی در طول تاریخ بوده است. «فَقٰالُوا سَلاٰماً» ۴ علم و شناخت انبیا،محدود و مشروط به اذن خداوند است. «إِنّٰا مِنْکُمْ وَجِلُونَ» (حضرت ابراهیم در ابتدا آنها را نشناخت و ترسید) ۵ خبرهای تلخ را همراه با خبرهای شیرین بیان کنیم. «بَشَّرْنٰاکَ» (به فرموده ی امام باقر علیه السلام شیرینی خبر فرزند برای جبران تلخی خبر هلاکت قوم لوط بود) (2)۶ تعجب از قدرت خداوند منافاتی با توحید ندارد. «فَبِمَ تُبَشِّرُونَ» (در اینجا تعجب حضرت ابراهیم علیه السلام بیان شده و در سوره ی هود تعجب همسرش ساره آمده است «أَ أَلِدُ وَ أَنَا عَجُوزٌ وَ هٰذٰا بَعْلِی شَیْخاً» (3)۷ قبل از وقوع خطر و حادثه،باید هشدار داد. «فَلاٰ تَکُنْ مِنَ الْقٰانِطِینَ» ۸ انبیا به ادب الهی تربیت می شوند. «فَلاٰ تَکُنْ مِنَ الْقٰانِطِینَ»

۱- ۱) .صافات،۱۰۱.

۲- ۲) .تفسیر صافی.

۳- ۳) .هود،۷۲.

۹ عصمت انبیا،منافاتی با هشدارهای الهی ندارد. «فَلاٰ تَکُنْ مِنَ الْقٰانِطِینَ» ۱۰ همه جا نهی خدا،نشانه انجام شدن عملی خلاف نیست،گاهی نهی ها برای پیش گیری است. «فَلاٰ تَکُنْ مِنَ الْقٰانِطِینَ» ۱۱ یأس و ناامیدی را با یاد رحمت و ربوبیّت خداوند درمان کنیم. «رَحْمَهِ رَبِّهِ» ۱۲ کسانی که به علم و قدرت و رحمت خداوند اطمینان دارند،هرگز مایوس نمی شوند. «مَنْ یَقْنَطُ ... إِلاَّ الضّٰالُّونَ» (۱)

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۵۷ تا ۵۸]

اشاره

قٰالَ فَمٰا خَطْبُکُمْ أَیُّهَا اَلْمُرْسَلُونَ (۵۷) قٰالُوا إِنّٰا أُرْسِلْنٰا إِلیٰ قَوْمٍ مُجْرِمِینَ (۵۸)

سپس(ابراهیم)گفت:ای فرستادگان(الهی)کار شما چیست؟

گفتند:ما به سوی قومی تبهکار فرستاده شده ایم(تا آنان را هلاک کنیم)

پیام ها

۱ فرشتگان قبل از انجام مأموریّت،رهبران الهی را در جریان می گذاشتند. «قٰالُوا إِنّٰا أُرْسِلْنٰا» ۲ فرشتگان ماموران خدا هستند.همان گونه که برای مومنین دعا می کنند «وَ یَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِینَ آمَنُوا» (۲)نسبت به مجرمان حامل قهر الهی می شوند. «أُرْسِلْنٰا» ۳ سلسله مراتب باید حفظ شود.با اینکه مسئله مربوط به قوم لوط است،امّا فرشتگان ابتدا حضرت ابراهیم را در جریان قرار دادند،سپس حضرت لوط را،زیرا حضرت لوط تحت ولایت حضرت ابراهیم بوده است. «إِنّٰا أُرْسِلْنٰا» ۴ کیفر مجرمان تنها در آخرت نیست. «أُرْسِلْنٰا، مُجْرِمِینَ» ۵ اگر گناه،عمومی شد و توبه ای در کار نبود،قهر الهی حتمی است. «أُرْسِلْنٰا إِلیٰ

۱- ۱) .یکی از مصادیق ضالین و گمراهان که در نماز از آنها اعلام برائت می کنیم افراد مایوس و ناامید می باشند.

۲- ۲) .غافر،۷.

قَوْمٍ مُجْرِمِينَ»

۶ تلخی ها و شیرینی ها به هم آمیخته است.(ابتدا بشارت فرزنددار شدن و سپس خبر هلاکت قوم لوط)

[سوره الحجر (۱۵): آيات ۵۹ تا ۶۲]

اشاره

إِلاّـ آلَ لُوطٍ إِنّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ (۵۹) إِلاَّ اِمْرَأَتَهُ قَدَّرْنا إِنَّها لَمِنَ اَلْغابِرِينَ (۶۰) فَلَمّا جاءَ آلَ لُوطٍ اَلْمُرْسَلُونَ (۶۱) قالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ (۶۲)

مگر خاندان لوط که ما قطعا همه آنان را از هلاکت نجات می دهیم.

مگر همسرش که مقدر کرده ایم او از بازماندگان(در کیفر)باشد.

پس چون فرستادگان(الهی)به سراغ خاندان لوط آمدند.

(لوط)گفت:شما گروهی ناشناس هستید.

نکته ها:

اشاره

« اَلْغابِرِينَ »جمع«غابر»به معنای بازماندگان است و به باقیمانده خاک،غبار گویند.

حضرت ابراهیم و حضرت لوط در اوّلین برخورد با فرشتگان آنان را نشناختند،لذا ابراهیم گفت: «إِنّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ» و لوط گفت: «قَوْمٌ مُنْكَرُونَ» البتّه این فرشتگان در قیافه جوانان خوش صورت و زیبا میهمان حضرت لوط شدند و حضرت به دلیل فساد جامعه از وجود چنین میهمانانی نگران شد.

پیام ها

۱ پیروان واقعی انبیا،از کیفرهای دنیوی نیز بیمه هستند. «إِلاّ آلَ لُوطٍ» ۲ مخالفت همسر لوط با او،بهترین دلیل بر اختیار انسان است و اینکه انسان محکوم و مجبور محیط نیست. «إِلاَّـ امْرَأَتَهُ» ۳ وابستگی اقتصادی دلیل وابستگی فکری و فرهنگی نیست. (همسر لوط از نان

لوط می خورد ولی ضد او فکر می کرد) ۴ در مکتب انبیا،اصل ضابطه است.نه رابطه.لذا همسر پیامبر نیز به قهر الهی گرفتار می شود. «إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنا إِنَّها لَمِنَ الْغابِرِينَ» (پیوندهای خانوادگی نباید مانع اجرای اهداف الهی باشد) ۵ شرط موفقیّت در جامعه،موفقیّت در امور خانه نیست.(حضرت لوط در خانه مخالفی همچون همسرش داشت،ولی دیگران او را پذیرفتند) «إِلَّا امْرَأَتَهُ» ۶ در ازدواج های انبیا نیز ناکامی بوده است. «إِلاّ امْرَأَتَهُ» ۷ حساب مردان خدا،از حساب بستگان نااهل و اطرافیان جداست. «إِلَّا امْرَأَتَهُ» ۸ قهر و عذاب الهی،طبق حساب و برنامه است. «قَدَّرْنا» ۹ سنّت خداوند در قهر تبهکاران،خودی یا بیگانه،زن یا مرد،مشهور یا گمنام نمی شناسد. «إِنَّها لَمِنَ الْغابِرِينَ» ۱۰ انبیا،از پیش خود علم غیب ندارند.(حضرت لوط،فرشتگان را نشناخت) «قَوْمٌ مُنْكَرُونَ»

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۶۳ تا ۶۶]

اشاره

قالُوا بَلْ جِئْناكَ بِما كانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ (۶۳) وَ أَتَيْناكَ بِالْحَقِّ وَ إِنّا لَصادِقُونَ (۶۴) فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَ اتَّبِعْ أَدْبارَهُمْ وَ لا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ وَ امْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ (۶۵) وَ قَضَيْنا إِلَيْهِ ذلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دابِرَ هؤُلاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ (۶۶)

(فرشتگان)گفتند:در واقع ما آنچه را(از نزول عذاب که)درباره اش تردید داشتند، برای تو آورده ایم.

و ما به حقّ نزد تو آمده ایم و قطعاً ما راستگویانیم.

پس خاندانت را پاسی از شب(گذشته)حرکت بده و خودت از پشت سرشان برو و هیچ یک از شما(به پشت سرش)توجّه نکند به آنجا که مأمور شده اید بروید.

و به لوط این امر حتمی را رساندیم که ریشه و بن این گروهِ(تبهکار)، صبحگاهان قطع شده است.

نکته ها:

اشاره

قرآن بارها مطرح کرده که کفّار،تعجیل قهر و عذاب الهی را از انبیا درخواست می کردند و می گفتند:« فَأْتِنا بِما تَعِدُنا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّادِقِينَ» (۱)و تمام هشدارها را شوخی گرفته و در مورد قهر خداوند چه در دنیا و چه در آخرت تردید داشتند،خداوند در این آیات بیان می کند که قهر مورد تردید کفّار قطعاً خواهد آمد.

«قطع»جمع«قطعه»به قسمت عمده ی شب که گذشته باشد،گفته می شود.

پیام ها

۱ هشـدارها و تهدیـدهای الهی را شوخی نگیرید. «جِئْناکَ» ۲ کیفرهـای الهی بر اساس عـدل و حقّ و اسـتحقاق مجرمان است. «بِالْحَقِّ» ۳ از غفلت کفّار برای نجات مؤمنین استفاده کنید. «فَأَسْرِ بِأَهْلِکَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّیْلِ» ۴ به هنگام جنگ و هجرت،رهبر باید هم پـای ضـعیف ترین مردم حرکت کنـد تـا مومنی جـا نمانـد و دشـمن و کـافری ملحق نشود. «وَ اتَّبِعْ أَدْبارَهُمْ» ۵ حرکت باید قاطعـانه و جـدّی و رو به جلـو باشـد. «وَ لا یَلْتَفِتْ مِنْکُمْ أَحَدٌ» ۶ حرکت انبیـا،زیر نظر و فرمـان خداونـد است. «تُؤْمَرُونَ» ۷ در حوادث مهم لطف خدا لحظه به لحظه امداد می کند.(هجرت در چه زمانی:

«بِقِطْعٍ مِنَ اللَّیْلِ»

با چه افرادی: «بِأَهْلِکَ» با چه روشـی: «لا یَلْتَفِتْ مِنْکُمْ أَحَدٌ» و به چه مقصدی: «حَیْثُ تُؤْمَرُونَ» ۸ خداوند انبیا را قبل از هلاکت کفّار آگاه می کند. «وَ قَضَیْنا إِلَیْهِ» ۹ خداوند قادر است در لحظه ای نسل و گروهی را نابود سازد. «دابِرَ»

۱- ۱) .اعراف،۷۰.

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۶۷ تا ۷۰]

اشاره

وَ جٰاءَ أَهْلُ اَلْمَدِینَهِ یَسْتَبْشِرُونَ (۶۷) قٰالَ إِنَّ هٰؤُلاٰءِ ضَیْفِی فَلاٰ تَفْضَحُونِ (۶۸) وَ اِتَّقُوا اَللّٰهَ وَ لاٰ تُخْزُونِ (۶۹) قٰالُوا أَ وَ لَمْ نَنْهَکَ عَنِ اَلْعٰالَمِینَ (۷۰)

و اهل شهر شادی کنان(برای تعرض به مهمانان به سراغ خانه لوط)آمدند.

لوط گفت:همانا این گروه مهمان من هستند پس مرا(در برابر آنان)رسوا نکنید.

و از خدا پروا کنید و مرا خوار و شرمنده نسازید.

(تبهکاران شهر)گفتند:آیا ما تو را از(مهمان کردن)مردم منع نکردیم.

نکته ها:

اشاره

در روایات آمده که زن لوط به گنهکاران خبر داد که میهمانانی زیباروی برای حضرت لوط آمده است و آنان بدنبال مقصد شوم خود رو به سوی خانهٔ لوط هجوم آوردند.امّا خداوند قبل از هر اقدامی آنان را نابود نمود. (۱)

پیام ها

۱ در نهی از منکر از کلمات عاطفی و انسانی استفاده کنید. «ضَیْفِی» ۲ آبرو بسیار ارزش دارد. «فَلاٰ تَفْضَحُونِ، وَ لاٰ تُخْزُونِ» ۳ اهانت به میهمان،اهانت به میزبان است. «فَلاٰ تَفْضَحُونِ» ۴ در جامعه ی فاسد،مجرم و گنهکار،طلبکار می شود. «أَ وَ لَمْ نَنْهَکَ» ۵ در جامعه ی فاسد،مردان خدا حقّ تصرّف در اموال خود را ندارند. «أَ وَ لَمْ نَنْهَکَ» ...

۱- ۱) .تفسیر مراغی.

[سوره الحجر (۱۵): آیه ۷۱]

اشاره

قٰالَ هٰؤُلاٰءِ بَنٰاتِی إِنْ کُنْتُمْ فٰاعِلِینَ (۷۱)

(لوط)گفت:اگر شما قصد کاری دارید اینها دختران من هستند.(با آنان ازدواج کنید و از آلودگی به لواط بپرهیزید)

نکته ها:

اشاره

سؤال:آیا لوط علیه السلام می توانست دخترانش را به کفّار بدهد؟ که این پیشنهاد را مطرح کرد.

پاسخ:ممکن است مراد،ازدواج همراه با ایمان آوردن آنان باشد و یا آنکه در آن زمان ازدواج با کفّار منعی نداشته است.و اللّه العالم.

پیام ها

۱ برای بازداشتن از گناه،ابتدا راههای قانونی و حلال را ارائه دهید. «هٰؤُلاٰءِ بَنٰاتِی» ۲ در امر بـــه معروف و نهی از منکر و جلوگیری از گناه،از خودمان مایه بگذاریم.

«هٰؤُلاٰءِ بَنٰاتِی»

۳ مکتب انبیا،حرام کردن لذّت ها و سرکوب غرائز نیست،بلکه هدایت کنترل آنهاست. «هٰؤُلاٰءِ بَنٰاتِی إِنْ کُنْتُمْ فٰاعِلِینَ»

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۷۲ تا ۷۴]

اشاره

لَعَمْرُکَ إِنَّهُمْ لَفِی سَکْرَتِهِمْ یَعْمَهُونَ (۷۲) فَأَخَذَتْهُمُ اَلصَّیْحَهُ مُشْرِقِینَ (۷۳) فَجَعَلْنٰا عٰالِیَهٰا سٰافِلَهٰا وَ أَمْطَرْنٰا عَلَیْهِمْ حِجٰارَهً مِنْ سِجِّیلٍ (۷۴)

(ای پیامبر)به جان تو سوگند که آنان در مستی خود سرگردان بودند.

پس به هنگام طلوع آفتاب صیحه ای مرگبار آنان را فراگرفت.

پس آن شهر را زیر و رو کردیم و بر آنان سنگ هایی از گل سخت باراندیم.

نکته ها:

اشاره

کلمه ی«عمر»و«عمر»هر دو به یک معنا می باشند ولی هنگام سوگند یاد کردن از لفظ «عمر»استفاده می شود. (۱)

در قرآن به غیر از پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله به جان پیامبر دیگری سوگند یاد نشده است.(البتّه مراغی می گوید:مراد از« لَعَمْرُکَ »سوگند ملائکه است به جان حضرت لوط) « یَعْمَهُونَ »از«عمه»به معنای تحیّر می باشد و« مُشْرِقِینَ »به معنی داخل در اشراق و روشنایی صبح شدن می باشد.

شاید سنگباران برای نابودی کسانی بوده که هنگام زیر و رو شدن شهر جان سالم بدر برده بودند و یا برای محو و نابودی کامل شهر بوده است.

پیام ها

۱ سوگند به نام پیامبر،جایز است. «لَعَمْرُکَ» ۲ گناه و انحراف،عقل و هوش انسان را محو می کند، «سَکْرَتِهِمْ» و او را از شناخت باز می دارد. «یَعْمَهُونَ» ۳ مست دنیا را باید صیحه های آسمانی بیدار کند. «سَکْرَتِهِمْ، اَلصَّیْحَهُ» ۴ صوت و صیحه می تواند سبب زیر و رو شدن شهری شود. «فَأَخَذَتْهُمُ الصَّیْحَهُ ...

فَجَعَلْنا»

۵ دست خداوند باز است،همان گونه که از آسمان باران رحمت نازل می کند می تواند بارانی از سنگ و عذاب نازل کند. «أَمْطَرْنا عَلَیْهِمْ حِجارَهً» ۶ سه نوع عذاب:صیحه،زیر و رو شدن شهر و سنگباران،کیفری است که برای گناه لواط آمده است.

ص: ۳۴۷

۱- ۱) .تفسیر المیزان.

[سوره الحجر (۱۵): آيات ۷۵ تا ۷۷]

اشاره

إِنَّ فِی ذٰلِکَ لَآیاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِینَ (۷۵) وَ إِنَّها لَبِسَبِیلٍ مُقِیمٍ (۷۶) إِنَّ فِی ذٰلِکَ لَآیَهً لِلْمُؤْمِنِینَ (۷۷)

همانا در این سرگذشت،برای اشارت فهمان و تیزبینان نشانه هایی روشن است.

و(ویرانه های)آن سرزمین(هنوز)در کنار راه(کاروان ها)پا برجاست.

همانا در این ماجرا برای مؤمنان نشانه ای روشن است.

نکته ها:

اشاره

کلمه«متوسم»از«وسم»به معنی اثر گذاردن،به کسی گفته می شود که از کمترین اثر به واقعیّت ها پی ببرد،یعنی با فراست و هوشیار باشد.در روایات آمده است که مراد از « لِلْمُتَوَسِّمِینَ »پیامبر و اهل بیت او می باشند. (۱)

شخصی به امام صادق علیه السلام گفت:مسئله ای دارم،حضرت فرمودند:آیا می خواهی قبل از آنکه سؤال کنی بگویم سؤالت چیست؟ آن شخص با تعجب پرسید:از کجا می دانید که در ذهنم چیست؟ حضرت فرمودند:«بالتوسم»و آن گاه این آیه را تلاوت فرمودند. (۲)

ممکن است معنای آیه ی «إِنَّها لَبِسَبِیلٍ مُقِیمٍ» این باشد که قهر خداوند تنها برای قوم لوط نیست،بلکه راه و سنّتی است ثابت برای تمام جنایتکاران تاریخ. (۳)

پیام ها

۱ حوادث تاریخی برای مؤمنین باهوش،نشانه ها و برای مؤمنین عادّی نشانه است.«آیات،آیه» ۲ حفظ آثار و بقایای اقوام گذشته،برای آیندگان مایه ی عبرت است. «إِنَّها لَبِسَبِیلٍ مُقِیمٍ»

۱- ۱) .تفسیر نور الثقلین.

۲- ۲) .تفسیر نور الثقلین.

۳- ۳) .تفسیر أطیب البیان.

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۷۸ تا ۷۹]

اشاره

وَ إِنْ کٰانَ أَصْحٰابُ اَلْأَیْکَهِ لَظٰالِمِینَ (۷۸) فَانْتَقَمْنٰا مِنْهُمْ وَ إِنَّهُمٰا لَبِإِمٰامٍ مُبِینٍ (۷۹)

و به راستی اهالی سرزمین ایْکه(نیز)ستمگر بودند.

پس از آنان انتقام گرفتیم و همانا(شهرهای ویران شده)این دو منطقه در برابر چشمان شما آشکار است.

نکته ها:

اشاره

« اَلْأَیْکَهِ »به معنای بیشه و درختان درهم پیچیده است و مراد از اصحاب ایکه،قوم حضرت شعیب می باشند که در منطقه ی خوش آب و هوا و پردرخت میان حجاز و شام زندگی می کردند.

در روایتی از پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله آمده که اصحاب مدین و اصحاب الایکه دو امّت بودند که شعیب پیامبر هر دوی آنان بود و هر دو کفر ورزیدند،ولی به دو نوع عذاب گرفتار شدند؛ یکی به عذاب« یَوْمِ الظُّلَّهِ »و دیگری به عذاب« اَلصَّیْحَهُ ». (۱)

چون ما از خداوند طلبی نداریم،آنچه را دریافت می کنیم،«انعام»خداوند است،امّا در کیفر الهی،چون قهر او به خاطر گناهان،عیب ها و استحقاق خود ماست،کلمه ی«انتقام»بکار می رود.

پیام ها

۱ ستمگران بدانند که شرارت و ستم آنان در طول تاریخ،برای دیگران بازگو می شود. «وَ إِنْ کٰانَ أَصْحٰابُ الْأَیْکَهِ لَظٰالِمِینَ» ۲ در طراحی جاده ها،سعی کنیم محل حوادث تاریخی،در دیدگاه عابرین باشد.

«لَبِإِمٰامٍ مُبِینٍ»

۱- ۱) .تفسیر فرقان از در المنثور،ج ۴،ص ۱۰۳.

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۸۰ تا ۸۴]

اشاره

وَ لَقَدْ کَذَّبَ أَصْحابُ اَلْحِجْرِ اَلْمُرْسَلِینَ (۸۰) وَ آتَیْناهُمْ آیاتِنا فَکانُوا عَنْها مُعْرِضِینَ (۸۱) وَ کانُوا یَنْحِتُونَ مِنَ اَلْجِبالِ بُیُوتاً آمِنِینَ (۸۲) فَأَخَذَتْهُمُ اَلصَّیْحَهُ مُصْبِحِینَ (۸۳) فَما أَغْنی عَنْهُمْ ما کانُوا یَکْسِبُونَ (۸۴)

و همانا(قوم ثمود)اهالی حِجر نیز پیامبران را تکذیب کردند، وَ آتَیْناهُمْ آیاتِنا فَکانُوا عَنْها مُعْرِضِینَ وَ کانُوا یَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبالِ بُیُوتاً آمِنِینَ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّیْحَهُ مُصْبِحِینَ

و ما آیات خود را به آنان ارائه دادیم،ولی آنها از آیات ما روی گردان شدند.

و آنان خانه های امن در دل کوه ها می تراشیدند.

(امّا سرانجام)صیحه (مرگبار)،صبحگاهان آنان را فراگرفت.

و آنچه را بدست آورده بودند بکارشان نیامد.

نکته ها:

اشاره

« اَلْحِجْرِ »نام شهری است که قوم ثمود در آن زندگی می کردند و به طور کلی به محل سکونت نیز گفته می شود.«حجر»به معنای دامن مادر و«حجر اسماعیل»و«حجره»از همین کلمه می باشد (۱)و نام این سوره از این آیه گرفته شده است.

از کلمه ی« اَلْمُرْسَلِینَ »استفاده می شود:اصحاب حِجر،غیر از حضرت صالح،پیامبران دیگر نیز داشته اند،و بعضی می گویند چون تکذیب یک پیامبر در واقع تکذیب همه انبیاست،لذا مرسلین آمده است.

مراد از« اَلصَّیْحَهُ »صاعقه است،به دلیل: «أَنْذَرْتُکُمْ صاعِقَهً مِثْلَ صاعِقَهِ عادٍ وَ ثَمُودَ» (۲)

پیام ها

۱ تمام انبیا دارای معجزه بوده اند. «آتَیْناهُمْ آیاتِنا» ۲ افراد لجوج فرصت فکر کردن به خود نمی دهند. «آتَیْناهُمْ ... فَکانُوا» ...

۱- ۱) .تفسیر مجمع البیان.

۲- ۲) .فصلت،۱۳.

۳ اعراض از حقّ و بی اعتنایی به مردان حقّ،برای گروهی یک عادت است.

«فَكانُوا عَنْها مُعْرِضِينَ»

۴ به خانه های سنگی و محکم مغرور نشوید،که در برابر اراده الهی متلاشی می شوند. «يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبالِ بُيُوتاً ... فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ»

[سوره الحجر (۱۵): آيات ۸۵ تا ۸۶]

اشاره

وَ ما خَلَقْنَا اَلسَّماواتِ وَ اَلْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما إِلاّ بِالْحَقِّ وَ إِنَّ اَلسّاعَةَ لَآتِيَةٌ فَاصْفَحِ اَلصَّفْحَ اَلْجَمِيلَ (۸۵) إِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَلْخَلاّقُ اَلْعَلِيمُ (۸۶)

و ما آسمان ها و زمین و آنچه را میان آنهاست جز به حقّ نیافریدیم و قطعاً ساعت قیامت آمدنی است،پس به نیکویی(از لغزش ها)صرف نظر کن.

همانا پروردگار تو،اوست آفریننده دانا.

نکته ها:

اشاره

کلمه« اَلصَّفْحَ »از«صفحه»به معنی صورت می باشد.« فَاصْفَحِ الصَّفْحَ »یعنی روی بگردان ولی نه از روی قهر،بلکه از روی عفو و اغماض.هم چنان که امام رضا علیه السلام صفح جمیل را به عفو بدون مؤاخذه تفسیر نموده اند. (۱)

پیام ها

۱ آفرینش،هدفدار است و هدفش حقّ است. «ما خَلَقْنَا ... إِلاّ بِالْحَقِّ» ۲ خلقت،هدفدار و مسیرش معاد است. «إِنَّ السّاعَةَ لَآتِيَةٌ» ۳ اگر توان تنبیه کفّار را ندارید،نگران نباشید،قیامتی در کار است. «إِنَّ السّاعَةَ لَآتِيَةٌ فَاصْفَحِ» ۴ زیر بنای مسائل اخلاقی و گذشت و عفو،باید ایمان به مبدأ و معاد و

۱- ۱) .تفسیر نمونه.

هدف گیری های صحیح باشد. «خَلَقْنَا ... بِالْحَقِّ وَ إِنَّ السّٰاعَةَ لَآتِيَةٌ فَاصْفَحِ» ۵ اکنون که قیامت حقّ است و به حساب همه رسیدگی می شود،پس نگران حیله ها و عنادهای کفّار مباش و آنان را عفو کن. «إِنَّ السّٰاعَةَ لَآتِيَةٌ فَاصْفَحِ» ۶ کسی که فرمان گذشت می دهد،خدایی است که مربّی و خلاّق و علیم است «إِنَّ رَبَّکَ هُوَ الْخَلاّٰقُ الْعَلِيمُ» (او می داند که عفو و گذشت در روح فرد و جامعه و جذب و رشد مردم چه اثری دارد،پس عمل به فرمان صَفح برای شما سنگین نباشد.)

[سوره الحجر (۱۵): آیه ۸۷]

اشاره

وَ لَقَدْ آتَيْنٰاکَ سَبْعاً مِنَ اَلْمَثٰانِي وَ اَلْقُرْآنَ اَلْعَظِيمَ (۸۷)

و همانا ما به تو سبع المثانی(سوره حمد)و قرآن بزرگ دادیم.

نکته ها:

اشاره

در روایات شیعه و سنی آمده است که مراد از« سَبْعاً مِنَ الْمَثٰانِي »،سوره حمد می باشد.زیرا این سوره در هر نماز دو بار خوانده می شود و دو بار نازل شده و در روایتی آمده که خداوند می فرماید:من سوره حمد را میان خود و بنده ام دو قسمت کرده ام؛نیمی از آن در مورد من است و نیمی از آن به بندگانم ارتباط دارد.(از «بِسْمِ اللّٰهِ» تا «مٰالِكِ يَوْمِ الدِّينِ» مربوط به خداست و از «إِيّٰاکَ نَعْبُدُ» که اظهار عبودیّت و استمداد و دعاست مربوط به بندگان است.) البتّه بعضی گفته اند مراد از« اَلْمَثٰانِي »خود قرآن است،« سَبْعاً مِنَ الْمَثٰانِي »به معنای هفت آیه از قرآن است،که همان سوره حمد باشد.و دلیل این سخن آیه «اللّٰهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتٰاباً مُتَشٰابِهاً مَثٰانِيَ» (۱)یعنی خداوند بهترین حدیث را نازل کرد،کتابی که آیاتش متشابه و هماهنگ و تکراری است.

پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله فرمودند:«من اعطاه الله القرآن فرای ان رجلا اعطی افضل مما اعطی فقد صغر عظیما و عظم صغیرا» (۲)یعنی کسی که خداوند به او قرآن عطا کند و چنین تصور کند که به دیگری چیز بهتری داده شده،قرآنِ بزرگ را کوچک شمرده و غیر قرآن را که کوچک است،بزرگ دانسته است.

۱- ۱) .زمر،۲۳.

۲- ۲) .تفسیر کنز الدقائق.

پیام ها

۱ قانون گذاری حقّ آفریننده است و تشریع باید بر اساس تکوین باشد. «خَلَقْنَا السَّمٰاوٰاتِ وَ الْأَرْضَ ... آتَیْنٰاکَ ... اَلْقُرْآنَ الْعَظِیمَ» ۲ تکرار در مسائل تربیتی یک اصل است. «الْمَثٰانِی» (تکرار نزول آیات،تکرار کلمات،تکرار داستان ها،تکرار صفات الهی،تکرار آیات عذاب و معاد،تکرار سرنوشت امّت ها،تکرار الطاف الهی،تکرار دستورات و تکرار تلاوت قرآن) ۳ سوره حمد معادل قرآن است با آنکه عدد آیات آن هفت می باشد. «سَبْعاً مِنَ الْمَثٰانِی وَ الْقُرْآنَ الْعَظِیمَ»

[سوره الحجر (۱۵): آیه ۸۸]

اشاره

لاٰ تَمُدَّنَّ عَیْنَیْکَ إِلیٰ مٰا مَتَّعْنٰا بِهِ أَزْوٰاجاً مِنْهُمْ وَ لاٰ تَحْزَنْ عَلَیْهِمْ وَ اخْفِضْ جَنٰاحَکَ لِلْمُؤْمِنِینَ (۸۸)

ای پیامبر! به آنچه که ما با آن گروه های از کفّار را کامیاب کرده ایم،چشم مدوز و بر آنان اندوه مخور و بال محبّت خویش را برای مؤمنان فرو گستر.

نکته ها:

اشاره

نهی،همه جا بعد ارتکاب عمل نیست،بلکه گاهی نیز برای هشدار و پیش گیری است.

پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله هرگز رغبتی به دنیای کفّار نداشت،لذا نهی خداوند،به معنای هشدار است که دیگر مؤمنان چشم به دنیای کفّار ندوزند.

پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله فرمودند:هر کس به آنچه در دست دیگران است خیره شود همّ و غمّ او زیاد شده و ناراحتیش درمان نمی شود. (۱)

یکی از سفارشات اکید قرآن به پیامبر صلی اللّه علیه و آله و مومنین،سفارش به نرمش و رحم و صبر، نسبت به اهل ایمان است.از جمله: «وَ اصْبِرْ نَفْسَکَ مَعَ الَّذِینَ یَدْعُونَ رَبَّهُمْ» (۲)با کسانی که همواره پروردگارشان را می خوانند،شکیبایی کن، «أَذِلَّةٍ عَلَی الْمُؤْمِنِینَ» (۳)با مؤمنان

۱- ۱) .تفسیر صافی.

۲- ۲) .کهف،۲۸.

۳- ۳) .مائده،۵۴.

فروتن هستند، «رُحَماءُ بَیْنَهُمْ» (۱)با همدیگر مهربانند.

کلمه ی« أَزْواجاً »شامل مرد وزن هر دو می شود و ممکن است در اینجا منظور اصناف مردم و کفّار باشد. (۲)

پیام ها

۱ در برابر امکانات دیگران،بر توانایی ها و امکانات خود تکیه کنید.تو که قرآن داری، «آتَیْناکَ سَبْعاً» به دنیای کفّار دل نبند، «لا تَمُدَّنَّ» ...

۲ به نعمت های دنیوی خیره و وابسته نشوید. «لا تَمُدَّنَّ عَیْنَیْکَ» (زیرا دنیا هم کم است« قَلِیلٌ »هم زودگذر است« عَرَضَ »هم غنچه ای است که برای کسی بطور کامل باز نمی شود« زَهْرَهَ الْحَیاهِ الدُّنْیا ») ۳ خیره شدن سبب علاقه و دلبستگی می شود. (نگاه نکن تا دل اسیر نشود) «لا تَمُدَّنَّ عَیْنَیْکَ» (گناه و انحراف را باید از سرچشمه جلوگیری کرد) زدست دیده و دل هر دو فریاد که هر چه دیده بیند دل کند یاد ۴ کسی می تواند مردم را به معنویّت سوق دهد،که خود گرفتار مادیات نباشد «لا تَمُدَّنَّ عَیْنَیْکَ» (خطاب آیه به پیامبر است) ۵ همه ی کسانی که به سراغ دنیا می روند،به آن نمی رسند. «أَزْواجاً مِنْهُمْ» ۶ برای کسانی که قابل هدایت نیستند،نباید غصه خورد. «لا تَحْزَنْ» ۷ تواضع و نرمی در برابر دنیا و دنیاپرستان،هرگز. «لا تَمُدَّنَّ» ولی در برابر دینداران همواره. «وَ اخْفِضْ جَناحَکَ لِلْمُؤْمِنِینَ» ۸ رهبر و مربی باید در برابر مردم،نرمش و عطوفت داشته باشد. «وَ اخْفِضْ»

ص: ۳۵۴

۱- ۱) .فتح،۲۹.

۲- ۲) .تفسیر المیزان.

[سوره الحجر (۱۵): آیه ۸۹]

اشاره

وَ قُلْ إِنِّی أَنَا اَلنَّذِیرُ اَلْمُبِینُ (۸۹)

و بگو همانا من همان هشدار دهنده روشنگرم.

پیام ها

۱ همـان گونه که نرمی و عطوفت بـا مؤمنین و دوسـتان لازم است، «وَ اخْفِضْ جَنٰاحَکَ لِلْمُؤْمِنِینَ» قاطعیّت در برابر مخالفان نیز ضروری است. «قُلْ إِنِّی أَنَا النَّذِیرُ» ۲ در مواردی بایـد هشدارها بدون واسـطه باشد. «إِنِّی أَنَا» ۳ در مقابل کفر،تهدیـد و هشدار لازم است. «أَنَا النَّذِیرُ» ۴ هشدار باید صریح و جدّی باشد. «النَّذِیرُ الْمُبِینُ»

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۹۰ تا ۹۱]

اشاره

کَمٰا أَنْزَلْنٰا عَلَی اَلْمُقْتَسِمِینَ (۹۰) اَلَّذِینَ جَعَلُوا اَلْقُرْآنَ عِضِینَ (۹۱)

(ما بر آنها عذابی می فرستیم)همان گونه که بر تجزیه کنندگان آیات الهی فرستادیم.

آنان که قرآن را قطعه قطعه کردند.(آنچه به سودشان بود گرفتند و آنچه نبود رها کردند)

نکته ها:

اشاره

در تفاسیر برای« اَلْمُقْتَسِمِینَ »سه معنا گفته اند:۱ سـران کفّار هسـتند که نیروهایی را در ایام حج بر سـر جاده ها و ورودی های مکّه تقسیم می کردنـد،تـا به مسـافران بگوینـد که شخصـی به نـام محمّـد ادّعاهـایی دارد،مبادا به سـخنان او گوش فرادهیـد و حضـرت را کـاهن و سـاحر و مجنون معرّفی می کردنـد.۲ گروهی که قرآن را در میـان خود تقسـیم کردنـد،تـا هر یـک مشابه بخشی از قرآن را بیاورند.۳ کسانی که به بخشی از قرآن عمل و بخشی را رها می کردند.

کلمه« عِضِینَ »یا جمع«عضه»به معنای نزاع و مشاجره است یا از«عضو»به معنای قطعه قطعه کردن می باشد.

پیام ها

۱ از تاریخ عبرت بگیریم. «کَمٰا أَنْزَلْنٰا» ۲ سنّت الهی در کیفر گناهان،ثابت و پایدار است. «کَمٰا أَنْزَلْنٰا» ۳ کیفر کسانی که کتب آسمانی را تجزیه می کنند قهر الهی است. «الْمُقْتَسِمِینَ» ۴ تحریف و تجزیه کتب آسمانی به دست نااهلان،تازگی ندارد. «الْمُقْتَسِمِینَ» (مؤمن کسی است که تمام قرآن را بپذیرد و بگوید «کُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنٰا» (۱)یعنی همه آنچه نازل شده از جانب پروردگار ماست) ۵ مبادا تنها در آیات فقهی قرآن تدبّر کنیم و بقیّه را رها کنیم. «الَّذِینَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِینَ»

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۹۲ تا ۹۳]

اشاره

فَوَ رَبِّکَ لَنَسْئَلَنَّهُمْ أَجْمَعِینَ (۹۲) عَمّٰا کٰانُوا یَعْمَلُونَ (۹۳)

پس به پروردگارت سوگند ما از همه آنان(در قیامت)بازخواست خواهیم کرد.

از آنچه انجام می داده اند.

پیام ها

۱ عذاب دنیوی کفّار،عذاب اخروی آنان را برطرف نمی کند. «أَنْزَلْنٰا عَلَی الْمُقْتَسِمِینَ ... فَوَ رَبِّکَ لَنَسْئَلَنَّهُمْ» ۲ لازمه ی تربیت،سؤال و توبیخ است. «فَوَ رَبِّکَ لَنَسْئَلَنَّهُمْ» ۳ توجّه به سؤال و حسابرسی در قیامت و اینکه از همه می پرسند، «أَجْمَعِینَ» و از همه ی کارها می پرسند، «عَمّٰا کٰانُوا یَعْمَلُونَ» یکی از عوامل بیداری است.

۴ وظیفه پیامبر هشدار است ولی حساب مردم با خداست. «أَنَا النَّذِیرُ لَنَسْئَلَنَّهُمْ» ...

۱- ۱) .آل عمران،۷.

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۹۴ تا ۹۶]

اشاره

فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ وَ أَعْرِضْ عَنِ اَلْمُشْرِکِینَ (۹۴) إِنّا کَفَیْناکَ اَلْمُسْتَهْزِئِینَ (۹۵) اَلَّذِینَ یَجْعَلُونَ مَعَ اَللّهِ إِلهاً آخَرَ فَسَوْفَ یَعْلَمُونَ (۹۶)

پس آنچه را بدان مأمور شده ای آشکار کن و از مشرکان اعراض نما(و به آنان اعتنا نکن)

همانا ما تو را از(شرّ)استهزا کنندگان کفایت کردیم.

همانان که معبود دیگری را در کنار خداوند قرار می دهند.پس به زودی حقیقت را خواهند فهمید.

نکته ها:

اشاره

کلمه«صدع»به معنی شکافتن و آشکار کردن می باشد.

پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله ۳ سال مخفیانه به تبلیغ مردم پرداخت و چون آیه «فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ» نازل شد،دعوت خود را آشکار نموده و به مردم فرمودند:اگر دعوت مرا بپذیرید،حکومت و عزّت دنیا و آخرت از آن شماست.ولی آنان حضرت را مسخره کردند و نزد ابو طالب عموی حضرت آمده و شکایت کردند که محمد جوانان ما را فریب می دهد،اگر خواهان پول و همسر و مقام است به او می دهیم.پیامبر به عموی خود فرمود:عموجان سخن من پیام الهی است و من هرگز دست بردار نیستم! کفّار از ابو طالب درخواست کردند که محمد را تحویل آنان نماید، ولی او درخواست آنان را نپذیرفت. (۱)

پیام ها

۱ تبلیغ مراحلی دارد؛گاهی علنی است و گاهی مخفی که باید تقیه کرد. «فَاصْدَعْ» ۲ مبلّغ نباید به هیاهوی مخالفان اعتنا کند. «وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِکِینَ» ۳ هر گاه فرمان و مسئولیّت سختی به کسی می دهید،باید او را حمایت و تامین کنید. «فَاصْدَعْ، إِنّا کَفَیْناکَ»

ص: ۳۵۷

۱- ۱) .تفسیر کنز الدقائق.

۴ حمایت خداوند،قطعی است. «کَفَیْنٰاکَ» ۵ سخن حقّ و منطقی،هرگز بی مخالف نیست. «الْمُسْتَهْزِئِینَ» ۶ اگر اینها تو را مسخره می کنند نگران و دل آزرده مباش،زیرا اینها حرمت خدا را هم نگاه نداشته اند. «یَجْعَلُونَ مَعَ اللّٰهِ إِلٰهاً آخَرَ» ۷ کسانی که به سراغ غیر خدا می روند،به اشتباه خود پی خواهند برد. «فَسَوْفَ یَعْلَمُونَ»

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۹۷ تا ۹۹]

اشاره

وَ لَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّکَ یَضِیقُ صَدْرُکَ بِمٰا یَقُولُونَ (۹۷) فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ وَ کُنْ مِنَ اَلسّٰاجِدِینَ (۹۸) وَ اُعْبُدْ رَبَّکَ حَتّٰی یَأْتِیَکَ اَلْیَقِینُ (۹۹)

(ای پیامبر!)البتّه ما می دانیم که سینه ات بواسطه آنچه می گویند،تنگ می شود.

پس(برای تقویت خود)پروردگارت را با سپاس و ستایش به پاکی یاد کن و از سجده کنندگان باش.

و پروردگارت را پرستش کن تا آنکه یقینی(مرگ)،تو را فرارسد.

نکته ها:

اشاره

در میان مفسران مشهور آن است که مراد از« اَلْیَقِینُ »در این آیات،مرگ یعنی یقینی ترین امر نزد بشر است.همان گونه که در آیه ی ۴۶ سوره مدّثر نیز از زبان کفّار آمده که: «وَ کُنّٰا نُکَذِّبُ بِیَوْمِ الدِّینِ حَتّٰی أَتٰانَا الْیَقِینُ» ما معاد را تا لحظه مرگ تکذیب می کردیم.گرچه معنای یقین،مرگ نیست ولی مرگ زمینه ای برای یقین پیدا نمودن است،چون هنگام فرا رسیدن مرگ تمام پرده ها کنار رفته و انسان به واقعیات یقین پیدا می کند.

بعضی از منحرفین آیه «وَ اعْبُدْ رَبَّکَ حَتّٰی یَأْتِیَکَ الْیَقِینُ» را دستاویز قرار داده و می گویند:اگر به یقین رسیدی،دیگر عبادت لازم نیست!.غافل از آنکه خطاب آیه به پیامبر صلی اللّٰه علیه و آله

ص: ۳۵۸

است که از روز اوّل به یقین رسیده بود و در برابر تطمیع و تهدیدهای کفّار می فرمود:اگر ماه را در یک دستم و خورشید را در دست دیگرم قرار دهید،دست از وظیفه ی خود برنمی دارم،ولی با آن یقین تا آخرین لحظه عمر عبادت می کرد.

پیام ها

۱ اگر بدانیم رنج ما زیر نظر خداست،تحمّل مشکلات آسان می شود. «نَعْلَمُ» ۲ ظرفیّت تمام افراد حتّی انبیا محدود است. «یَضِیقُ صَدْرُکَ» ۳ گاهی لجاجت و یاوه گویی،سعۀ صدردارترین افراد را در فشار قرار می دهد.

«یَضِیقُ صَدْرُکَ»

با آنکه خداوند فرموده: «أَ لَمْ نَشْرَحْ لَکَ صَدْرَکَ» ۴ سینه پیامبر در جنگ ها تنگ نشد،ولی از حرف ها دلگیر شد. «یَضِیقُ صَدْرُکَ بِما یَقُولُونَ» ۵ دوای فشار روحی و روانی،نماز،سجده،تسبیح و حمد خداوند است.

«یَضِیقُ

... فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ ... وَ اعْبُدْ» (ابن عباس می گوید:هر گاه پیامبر صلی اللّه علیه و آله غمگین می شد،به نماز برمی خاست) (۱)۶ مهمتر از عبادت،استمرار آن است. «وَ اعْبُدْ رَبَّکَ حَتّی یَأْتِیَکَ الْیَقِینُ» ۷ تداوم بر بندگی حق،سبب پیدا شدن یقین است. «وَ اعْبُدْ ... یَأْتِیَکَ الْیَقِینُ»

۱- ۱) .تفسیر نمونه.

[تفسیر سوره نحل]

سیمای سوره نحل

شانزدهمین سوره ی قرآن کریم،که یکصد و بیست و هشت آیه دارد،به دلیل اشاره به خلقتِ زنبور عسل،«نحل»نام گرفته است.

با آنکه قرآن،کتابِ تشریع است،ولی نام بسیاری از سوره های آن بر اساس تکوین است،همچون«نَجْم ستاره»،«شَمْس خورشید»،«فیل»،«عنکبوت»و «نحل».این نام ها،رمز آن است که همه موجودات هستی،چه در آسمان و چه در زمین،چه کوچک و چه بزرگ،همه نزد قدرت او یکسانند و کتابِ شریعت،بر اساس کتابِ طبیعت،بنا نهاده شده و این دو کتاب،از یک مبدأ نشأت گرفته اند.

یکی از نام های این سوره،«نعمت»است،زیرا بالغ بر پنجاه نعمت در آن بیان شده است.

در این سوره،از نعمت های الهی،دلایل توحید و معاد،احکام جهاد،تهدید مشرکان،نهی از ظلم و فحشا،پیمان شکنی و بدعت ها و وسوسه های شیطانی، مطالبی به میان آمده است.

مطابق نظر مرحوم علامه طباطبایی در تفسیر المیزان،از شأن نزول های آیات این سوره،فهمیده می شود که چهل آیه اوّل آن،مربوط به اواخر دوران مکّه و هشتاد و هشت آیه دیگر آن،مربوط به اوایل زمان هجرت به مدینه است.

بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

به نام خداوند بخشنده ی مهربان.

[سوره النحل (۱۶): آيات ۱ تا ۲]

اشاره

بِسْمِ اَللّهِ اَلرَّحْمنِ اَلرَّحِيمِ
أَتى أَمْرُ اَللّهِ فَلا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحانَهُ وَ تَعالى عَمّا يُشْرِكُونَ (۱) يُنَزِّلُ اَلْمَلائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلى مَنْ يَشاءُ مِنْ عِبادِهِ أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لا إِلهَ إِلاّ أَنَا فَاتَّقُونِ (۲)

۱۶\۱-۲

فرمان(قهر)خدا آمد پس در آن شتاب نكنيد.او منزه و برتر از هر چيزى است كه با او شريك مى سازند.

خداوند فرشتگان را،همراه با وحى كه از فرمان اوست،بر هر كس از بندگانش كه بخواهد فرو مى فرستد كه مردم را هشدار دهيد كه معبودى جز من نيست پس تنها از من پروا كنيد(و مخالف دستورم عمل نكنيد.)

نكته ها:

اشاره

گرچه مورد آيه،عجله ى كفّار در امر نزول قهر خداوند است،امّا جمله ى «أَتى أَمْرُ اللّهِ» اختصاصى به فرمان قهر الهى ندارد،بلكه شامل همه فرمان هاى خداوند،همچون فرمان جهاد،فرمان ظهور امام زمان عليه السلام و فرمان برپايى روز قيامت،مى شود كه نبايد در اين امور عجله كرد.

«روح»يكى از فرشتگانِ مقرّب الهى است كه نام او در قرآن،بصورت جداگانه و در كنار كلمه ى« اَلْمَلائِكَةَ »آمده است: «يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَ الْمَلائِكَهُ» (۱)

ص:۳۶۴

۱- ۱) .نبأ،۳۷.

«تَعْرُجُ الْمَلاٰئِكَهُ وَ الرُّوحُ إِلَيْهِ» (1)

«تَنَزَّلُ الْمَلاٰئِكَهُ وَ الرُّوحُ» .امّا در آیه مورد بحث،بجای حرفِ«واو»بین دو کلمه حرف«باء»بکار رفته است: «يُنَزِّلُ الْمَلاٰئِكَهَ بِالرُّوحِ» شاید از آن جهت که مراد از«روح»در این آیه،آن فرشته نباشد،بلکه مراد معنای لغویِ«روح»یعنی حیاتِ معنوی باشد که معنای آیه چنین می شود:خداوند فرشتگان را همراه با اسباب حیات،بر بندگانی که بخواهد نازل می کند.چنان که در آیه ی «وَ كَذٰلِكَ أَوْحَيْنٰا إِلَيْكَ رُوحاً مِنْ أَمْرِنٰا» (2)مراد از«روح»قرآن است که مایه حیاتِ معنوی می باشد: «دَعٰاكُمْ لِمٰا يُحْيِيكُمْ» (3)

پیام ها

۱ فرمان های الهی قطعی و وقوع قهر او حتمی است. «أَتىٰ أَمْرُ اللّٰهِ» کلمه ی« أَتىٰ » فعل ماضی می باشد،گویا عذاب آمده است.

۲ خداوند به وعده های خود عمل می کند. «أَتىٰ أَمْرُ اللّٰهِ» در آیه ۱۰۹ سوره ی بقره و ۲۴ سوره ی توبه،خداوند وعده داده بود که «حَتّٰى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِأَمْرِهِ» اکنون می فرماید: «أَتىٰ أَمْرُ اللّٰهِ» ۳ در کار خدا عجله نکنید،که کار او حکیمانه است و در وقت خود انجام می شود. «فَلاٰ تَسْتَعْجِلُوهُ» ۴ نزول فرشته ی وحی،محتوای وحی و کسی که آن را دریافت می کند،همه و همه در مدار اراده ی الهی است. «مِنْ أَمْرِهِ» ۵ رسالت،امری انتصابی است نه اکتسابی. «مَنْ يَشٰاءُ» البتّه خداوند حکیم است و بی جهت کسی را به مقام نبوّت نمی رساند: «اللّٰهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسٰالَتَهُ» (4)۶ اوّلین شرط دریافت وحی الهی،روح عبودیّت و بندگی پیامبران بوده است.

«مِنْ عِبٰادِهِ»

۷ هشدار دادن به مردم،در رأس وظایف پیامبران است. «أَنْذِرُوا»

۱- ۱) .معارج،۴.

۲- ۲) .شوری،۵۲.

۳- ۳) .انفال،۲۴.

۴- ۴) .انعام،۱۲۴.

۸ اساسِ عقاید بر توحید و اساسِ عمل صالح بر تقواست. «لآ إِلٰهَ إِلآ أَنَا فَاتَّقُونِ» ۹ پروا و پاکی،در سایه ی توحید معنا پیدا می کند. «لآ إِلٰهَ إِلآ أَنَا فَاتَّقُونِ»

[سوره النحل (۱۶): آیات ۳ تا ۴]

اشاره

خَلَقَ اَلسَّماواتِ وَ اَلْأَرْضَ بِالْحَقِّ تَعالىٰ عَمّا يُشْرِكُونَ (۳) خَلَقَ اَلْإِنْسانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ (۴)

او آسمان ها و زمین را بر اساس حقّ آفرید،او از آنچه با او شریک می سازند برتر است.

او انسان را از نطفه ای آفرید،پس آن گاه او به آشکارا با(خداوند)دشمنی می ورزد.

نکته ها:

اشاره

آیه چهارم این سوره،مشابه آیه ۷۷ سوره یس است که می فرماید: «خَلَقْناهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ وَ ضَرَبَ لَنا مَثَلاً وَ نَسِيَ خَلْقَهُ» یعنی با آنکه ما او را از نطفه ای آفریده ایم،امّا چنان به خود مغرور شده که در برابر ما به دشمنی برمی خیزد و برای ما این مثال را می زند که چگونه استخوان های پوسیده،دوباره زنده می شوند،گویا او آفرینش خودش را فراموش کرده است.

در آیات دیگر از جمله آیه ۲۰ سوره ی مرسلات،قرآن از نطفه،به« ماءٍ مَهِينٍ »«آبی پَست» تعبیر می کند.چگونه« ماءٍ مَهِينٍ »،« خَصِيمٌ مُبِينٌ »می شود؟

پیام ها

۱ آفرینش آسمان و زمین،بیهوده و باطل نیست،بلکه بر حقّ استوار است.

«خَلَقَ

... بِالْحَقِّ» ۲ کدام بُت و یا معبودی می تواند در خلقت،شریک خداوند باشد؟ «خَلَقَ ... تَعالىٰ عَمّا يُشْرِكُونَ» ۳ مبارزه با شرک،باید مستمرّ و مداوم باشد.جمله ی «تَعالىٰ عَمّا يُشْرِكُونَ» در آیه اوّل و سوّم تکرار شده است.

۴ غرور و تکبّرِ انسان تا بدان حدّ است که در برابر خالق خود به خصومت و اظهار دشمنی می پردازد. «خَصِیمٌ مُبِینٌ»

[سوره النحل (۱۶): آیات ۵ تا ۶]

اشاره

وَ اَلْأَنْعٰامَ خَلَقَهٰا لَکُمْ فِیهٰا دِفْءٌ وَ مَنٰافِعُ وَ مِنْهٰا تَأْکُلُونَ (۵) وَ لَکُمْ فِیهٰا جَمٰالٌ حِینَ تُرِیحُونَ وَ حِینَ تَسْرَحُونَ (۶)

و چهارپایان را آفرید،که برای شما در آنها وسیله گرمی و بهره هایی است و از(گوشت و شیر)آنها می خورید.

و برای شما در چهارپایان،(شب هنگام)که از چراگاه برمی گردانید و (بامدادان)که به چراگاه می فرستید،شکوه و جلوه ای است.

نکته ها:

اشاره

« تَسْرَحُونَ »از«سرح»به معنای فرستادن دام به چراگاه،و« تُرِیحُونَ »از«روح»به معنای هنگام بازگشت چارپایان به آغل است.

منافع حیوانات برای انسان بسیار است.شیر و گوشت آن برای خوراک،پوست و پشم آن برای کفش و لباس،پُشتِ آن برای بار،پای آن برای شخم و فضولات آن برای کود،و با این همه برکات،زحمت آن برای انسان بسیار اندک است.

در روایات،بهترین کار پس از زراعت،دامداری عنوان شده است،البتّه به شرط آن که همراه با پرداخت زکات و توجّه به محرومان باشد.

پیام ها

۱ چهارپایان،(مثل دیگر موجودات)،برای انسان آفریده شده اند. «وَ الْأَنْعٰامَ خَلَقَهٰا لَکُمْ» ۲ توجّه به نعمت ها،عشق به آفریدگار و روح بندگی را در انسان زنده می کند. «وَ الْأَنْعٰامَ خَلَقَهٰا لَکُمْ» ۳ گیاه خواری،ارزش نیست.خداوند خوردن گوشتِ حیوانات را یکی از منافع

آنها می شمرد. «وَ مِنْها تَأْكُلُونَ» ۴ جمالِ جامعه،به استقلال،خودکفایی،تولید و توسعه ی دامداری است. «لَكَمْ فِيها جَمالٌ حِينَ تُرِيحُونَ» ...

۵ جمال و زینت،یکی از نیازهای طبیعی فرد و جامعه است. «لَكُمْ فِيها جَمالٌ» ۶ جمالِ جامعه،در حرکت و تلاش است،نه رکود و خمود،آنهم حرکتِ جمعی نه تک روی! «فِيها جَمالٌ حِينَ تُرِيحُونَ» ۷ جمال،در خدمتِ مردم بودن است،نه فقط فکر سیر کردنِ شکم خود.جمال، تحتِ امرِ چوپان عاقل بودن است،نه رها و یله بودن. «جَمالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَ» ...

[سوره النحل (۱۶): آیه ۷]

اشاره

وَ تَحْمِلُ أَثْقالَكُمْ إِلىٰ بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بالِغِيهِ إِلاّ بِشِقِّ الْأَنْفُسِ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ (۷)

و چهارپایان بارهای سنگین شما را به شهری می برند که جز به رنج تن نمی توانستید به آن برسید.همانا پروردگار شما رءوف و مهربان است.

پیام ها

۱ چهارپایان،نه فقط خود انسان،بلکه بار او را نیز حمل می کنند. «وَ تَحْمِلُ أَثْقالَكُمْ» ۲ با آنکه چهارپایان قوی ترند،امّا به قدرت الهی،رام انسان هستند. «وَ تَحْمِلُ أَثْقالَكُمْ» ۳ چهارپایان،مایه ی رفاه بشر در زندگی هستند. «إِلاّ بِشِقِّ الْأَنْفُسِ» (برای آنکه ارزش نعمت ها ظاهر شود،فرض کنیم اگر این حیوانات نبودند،چه می شد؟) ۴ نعمت های الهی به بشر،بر اساس لطف و رحمت اوست،نه آنکه ما از او طلبی داشته باشیم. «إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۸]

اشاره

وَ اَلْخَيْلَ وَ اَلْبِغٰالَ وَ اَلْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهٰا وَ زِينَةً وَ يَخْلُقُ مٰا لاٰ تَعْلَمُونَ (٨)

و اسبان و استران و الاغ ها را آفرید تا بر آنها سوار شوید و برای شما تجمّلی باشد و چیزهایی را می آفرینند که نمی دانید.

نکته ها:

اشاره

کلمه ی«خیل»به معنای تکبّر است و در اینجا مراد از آن،«اسب»است،گویا در اسب سواری نوعی،احساس بزرگی و تکبّر به انسان دست می دهد.

کلمه ی«بغال»به معنای«قاطر»است که از جفت شدن اسب و الاغ به وجود می آید و کلمه ی«حمیر»جمعِ«حمار»به معنای الاغ است.

پیام ها

۱ حمل و نقل بار و مسافر،از نیازهای اوّلیه بشر است که خداوند حیواناتی را برای این کار آفریده است. «وَ الْخَيْلَ وَ الْبِغٰالَ وَ الْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهٰا» ۲ سوارشدن بر مرکب،مایه رفاه و آسایش و نوعی زینت و جمال نیز محسوب می شود. «لِتَرْكَبُوهٰا وَ زِينَةً» ۳ زینت،یکی از نیازهای فطری بشر است. «زِينَةً» ۴ مَرکب باید در درجه اوّل برای سواری باشد و در مرحله دوم مایه زینت.

«لِتَرْكَبُوهٰا وَ زِينَةً»

(بر خلاف برخی افراد،که فقط برای تجمّل و تشریفات،در فکر تهیه وسیله نقلیه هستند،نه آنکه واقعاً نیازی به آن داشته باشند.) ۵ دست خداوند در آفرینش باز است. «وَ يَخْلُقُ مٰا لاٰ تَعْلَمُونَ» ۶ وسایل نقلیه امروزی،چه ماشین،چه قطار و چه هواپیما،در واقع مخلوقِ خدا هستند نه بشر. «وَ يَخْلُقُ مٰا لاٰ تَعْلَمُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۹]

اشاره

وَ عَلَى اَللّٰهِ قَصْدُ اَلسَّبِيلِ وَ مِنْهٰا جٰائِرٌ وَ لَوْ شٰاءَ لَهَدٰاكُمْ أَجْمَعِينَ (۹)

و بر خداست که راه میانه(و مستقیم را به مردم نشان دهد)و برخی از آن (راه ها)منحرف است و اگر خداوند بخواهد همه شما را(به اجبار)هدایت می کند.(ولی اجبار سودی ندارد و سنّت و برنامه خداوند بر آزاد گذاشتن انسان ها است.)

نکته ها:

اشاره

از اموری که خداوند بر خود لازم دانسته،ارشاد و هدایت مردم است.چنان که می فرماید:

«إِنَّ عَلَيْنٰا لَلْهُدىٰ» (۱)و در این آیه می فرماید: «عَلَى اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِيلِ» کلمه ی« قَصْدُ »به معنای اعتدال و میانه روی است و مراد از «قَصْدُ السَّبِيلِ» راه میانه،یعنی راه مستقیم است.چنان که لقمان،فرزندش را چنین موعظه می کند؛ «وَ اقْصِدْ فِي مَشْيِكَ» (۲)در راه رفتن معتدل و میانه باش.

پیام ها

۱ در کنار نعمت های مادی(که در آیات قبل آمد)،به نعمت های معنوی که مهم ترین آنها هدایت است توجّه کنیم. «وَ عَلَى اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِيلِ» ۲ خداوند،تنها راه مستقیم را نشان می دهد،راههای انحرافی از سوی خود ماست. «وَ عَلَى اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَ مِنْهٰا جٰائِرٌ» ۳ خداوند نخواسته تا مردم به اجبار ایمان بیاورند.پس انحرافِ گروهی از مردم نشانه ی غلبه ی آنان بر اراده ی خداوند و یا عجز پروردگار از هدایت آنان نیست. «لَوْ شٰاءَ لَهَدٰاكُمْ أَجْمَعِينَ» ۴ خداوند انسان را در انتخاب راه آزاد گذارده است. «لَوْ شٰاءَ لَهَدٰاكُمْ أَجْمَعِينَ»

ص: ۳۷۰

۱- ۱) .لیل،۱۲.

۲- ۲) .لقمان،۱۹.

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۰]

اشاره

هُوَ اَلَّذِی أَنْزَلَ مِنَ اَلسَّمٰاءِ مٰاءً لَکُمْ مِنْهُ شَرٰابٌ وَ مِنْهُ شَجَرٌ فِیهِ تُسِیمُونَ (۱۰)

اوست آنکه برای شما از آسمان آبی فرستاد که نوشیدنی شما از آن است و گیاهانی که(چهارپایان خود را)در آن می چرانید، (نیز)از آن است.

نکته ها:

اشاره

کلمه« تُسِیمُونَ »از«اسامه»به معنای چرانـدن حیوانات در علفزار است و کلمه« شَجَرٌ »در زبان عربی معنای عامی دارد که شامل هر گونه گیاهی،چه درخت و چه بوته می شود.

چنان که در آیه ۱۴۶ صافات در موردِ کدو می فرماید: «شَجَرَةً مِنْ یَقْطِینٍ» ،با آنکه کدو،بوته دارد نه درخت.

پیام ها

۱ نزول باران تصادفی نیست،با اراده ی خداونـد است. «هُوَ الَّذِی أَنْزَلَ» ۲ نزول باران بر اساس بهره مندی انسان ها است. «لَکُمْ» ۳ از یک آب انسان،گیاه و حیوان بهره مند می شوند. «مِنْهُ شَرٰابٌ وَ مِنْهُ شَجَرٌ» ...

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۱]

اشاره

یُنْبِتُ لَکُمْ بِهِ اَلزَّرْعَ وَ اَلزَّیْتُونَ وَ اَلنَّخِیلَ وَ اَلْأَعْنٰابَ وَ مِنْ کُلِّ اَلثَّمَرٰاتِ إِنَّ فِی ذٰلِکَ لَآیَةً لِقَوْمٍ یَتَفَکَّرُونَ (۱۱)

خداونـد بوسـیله آن آب برای شـما کشتزار و زیتون و درختـان خرمـا و انگور و از هر نوع میوه ای می رویانـد.همانا در این امر برای آنان که می اندیشند نشانه ای روشن است.

نکته ها:

اشاره

از میان انواع گیاهان و میوه ها،خداوند زیتون،خرما و انگور را در این آیه مطرح کرده است.

متخصصان تغذیه می گویند:کمتر میوه ای است که به اندازه ی اینها برای بدن مفید

و لازم باشد. (۱)قرآن در آیه ۳۵ سوره نور،از زیتون به عنوان «شَجَرَةٍ مُبٰارَكَةٍ» یاد کرده و به روغن آن اشاره نموده است.

پیام ها

۱ رویانـدن،کار خداست نه کشاورز. «يُنْبِتُ لَكُمْ» ۲ انواع گیاهان و درختان و میوه ها،برای انسان آفریـده شـده است. «لَكُمْ» ۳ محصولات و ثمرات،عبورگاهنـد نه توقّف گاه،نشانه و علامتِ راهنـد،نه مقصـد. «لَآيَةً» ۴ دیدن و دانسـتن کافی نیست،تفکّر و تدبّر در هستی لازم است. «لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۲]

اشاره

وَ سَخَّرَ لَكُمُ اَللَّيْلَ وَ اَلنَّهٰارَ وَ اَلشَّمْسَ وَ اَلْقَمَرَ وَ اَلنُّجُومُ مُسَخَّرٰاتٌ بِأَمْرِهِ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيٰاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (۱۲)

و خداوند شب و روز و خورشـید و ماه را در خدمت و بهره دهی شـما قرار داد و سـتارگان به فرمان او تسخیر شده اند البتّه در این امر برای گروهی که تعقّل می کنند نشانه هایی قطعی(از عظمت و قدرت و حکمت و رأفت)اوست.

نکته ها:

اشاره

مراد از تسـخیرِ خورشید و ماه،بهره گیری انسان از آنهاست،و گر نه انسانی که نمی تواند مگسی را خلق کند،چگونه می تواند خورشید را تسخیر نماید.خداوند از لطفش،آنها را در خدمتِ بشر قرار داده است.

پیام ها

۱ هستی،چه آسمان و چه زمین،برای انسان آفریده شده است. «سَخَّرَ لَكُمُ» ...

۲ هستی،در مهار و کنترلِ خداست. «مُسَخَّرٰاتٌ بِأَمْرِهِ»

۱- ۱) .جلد هفتمِ کتاب«اوّلین دانشگاه و آخرین پیامبر»در بیان خواص انگور و خرما می باشد.

۳ بهره دهیِ هستی،به فرمان خداست. «بِأَمْرِهِ» ۴ نظام آفرینش کلاس توحید است. «إِنَّ فِی ذٰلِکَ» ۵ نظام هستی،تنها برای اهل فکر و تعقّل،بستر رشد و توجّه است.نه افراد ساده نگر و عادّی. «لِقَوْمٍ یَعْقِلُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۳]

اشاره

وَ مٰا ذَرَأَ لَکُمْ فِی اَلْأَرْضِ مُخْتَلِفاً أَلْوٰانُهُ إِنَّ فِی ذٰلِکَ لَآیَةً لِقَوْمٍ یَذَّکَّرُونَ (۱۳)

و(همچنین)آنچه را در زمین با رنگ های گوناگون برای شما پدید آورد.

البتّه در این آفریده ها برای پندگیران عبرت و نشانه ای روشن است.

پیام ها

۱ رنگ های مختلف و متنوّع را خداوند برای انسان آفریده است. «ذَرَأَ لَکُمْ ...

مُخْتَلِفاً أَلْوٰانُهُ»

۲ تنوّع رنگ ها در هستی،نشانه ی قدرت و حکمتِ خداوند است. «لَآیَةً» محصولات کارخانه هر چه متنوّع تر باشد،نشانه ی ابتکار و خلاّقیّتِ سازنده آن است.

۳ تفاوتِ رنگ ها،یکی از نعمت های الهی برای شناختِ افراد و محصولاتِ مشابه است. «لَآیَةً لِقَوْمٍ یَذَّکَّرُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۴]

اشاره

وَ هُوَ اَلَّذِی سَخَّرَ اَلْبَحْرَ لِتَأْکُلُوا مِنْهُ لَحْماً طَرِیًّا وَ تَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْیَةً تَلْبَسُونَهٰا وَ تَرَی اَلْفُلْکَ مَوٰاخِرَ فِیهِ وَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَ لَعَلَّکُمْ تَشْکُرُونَ (۱۴)

و اوست آنکه دریا را رام نمود تا از آن گوشت تازه بخورید و زیورهایی برای پوشیدن از آن بیرون آورید و می بینی که کشتی ها سینه دریا را شکافته(و پیش می روند،چنین کرد تا از کشتی ها،تجارت ها، ماهی گیری ها،غوّاصی ها و حمل و نقل ها که همه وسیله درآمد است، استفاده کنید)و به سراغ فضل و لطف او روید و شاید سپاس گزار باشید.

نکته ها:

اشاره

نقش دریا در زندگی انسان بسیار است.آبِ آن مایه بخار و ابر و باران است.عمقِ آن تأمین کننده ی غذای انسان با لذیذترین ماهی ها و سطح آن،ارزان ترین و گسترده ترین راه برای حمل و نقلِ کالا و مسافر است.و همه ی اینها، تنها به تدبیر و قدرت الهی است و بشر هیچ نقشی در آن ندارد.

کلمه« مَوٰاخِرَ »جمع«مأخره»از«مخر»به معنای شکافتن از چپ و راست است.

پیام ها

۱ دریاها با آن همه عظمت و خروش،رام و در خدمت انسان هستند. «سَخَّرَ الْبَحْرَ» ۲ دریا،مهم ترین منبع تأمین گوشتِ تازه و سالم است. «لَحْماً طَرِيًّا» ۳ خداوند،نه فقط نیازهای اوّلیه چون آب و غذا،بلکه حتّی زینتِ انسان را نیز تأمین نموده است. «حِلْيَةً تَلْبَسُونَهٰا» ۴ دریا،بهترین زینت های طبیعی را به انسان هدیه می کند. «حِلْيَةً تَلْبَسُونَهٰا» ۵ قانون کلی در مورد حیوانات دریایی،حلال بودن است،مگر آنکه دلیل خاصی بر حرمت باشد. «لِتَأْكُلُوا» ۶ تازه بودنِ گوشت،یک ارزش است. «لَحْماً طَرِيًّا» ۷ گرچه تلاش برای غذا از انسان است،امّا رزق از خداست. «لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ» ۸ کامیابی ها باید هدفدار باشد. «لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۵]

اشاره

وَ أَلْقىٰ فِي اَلْأَرْضِ رَوٰاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَ أَنْهٰاراً وَ سُبُلاً لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ (۱۵)

و خداوند در زمین کوه هایی استوار افکند تا زمین شما را نلرزاند و نهرهایی و راههایی(قرار داد)تا راه یابید.

نکته ها:

اشاره

کوه ها مایه تعادل و آرامش زمین هستند.«مید»به معنای حرکت به راست و چپ و

اضطراب است.جمله ی «أَنْ تَمِیدَ بِکَمْ» یعنی کوه ها سبب آرامش شما و جلوگیری از لرزش زمین هستند.چنان که حضرت علی علیه السلام درباره کوه ها می فرماید:خداوند،جنبش زمین را با سنگ های بزرگ و کوه های استوار،پایدار نمود. (۱)بُن کوه ها در جای جای آن فرو رفته و در سوراخ های آن خزیده است.

همان گونه که اضطرابِ زمین،نیاز به کوه های عمیق و استوار دارد،اضطرابِ ساکنان زمین نیز،نیاز به انسان های استوار و خدایی دارد،تا مایه آرامش جامعه شوند.چنان که در روایات آمده:«جعلهم الله ارکان الارض ان تمید باهلها» (۲)خداوند اهل بیت پیامبر علیهم السلام را ارکانِ زمین قرار داد تا اهل زمین را از اضطراب نجات دهند.

کوه ها،در زندگی انسان نقش عمده ای دارند.با ذخیره کردن برف های زمستانی در دامنه های خود،سرچشمه ی نهرها و جویبارهای بهاری می شوند وبا شکل های مختلفی که دارند همچون علامتِ راه،راهنمای مسافران قرار می گیرند و این نکته را وقتی می فهمیم که فرض کنیم کلّ زمین،مسطّح و صاف بود.

پیام ها

۱ کوه ها،محصول یک تصادف کور نیست،بلکه بر اساس تدبیر حکیمانه است.

«أَلْقیٰ فِی الْأَرْضِ رَوٰاسِیَ»

۲ کوه ها چون ثابت و استوار هستند،می توانند مانع اضطراب و مایه آرامش زمین و ساکنانِ آن شوند. «رَوٰاسِیَ أَنْ تَمِیدَ بِکُمْ» (آری کسی می تواند جلوی اضطرابِ جامعه را بگیرد که خود ثابت قدم و استوار باشد.) ۳ کوه ها با سراشیبی دامنه های آن،سبب جریان آب در نهرها می شوند. «أَنْهٰاراً» ۴ کوه ها،بر خلاف آنچه به نظر می رسد،مانع راه نیستند،بلکه راهنمای راه هستند. «سُبُلاً لَعَلَّکُمْ تَهْتَدُونَ» ۵ کوه ها هم مایه ی هدایت ظاهری اند وهم معنوی. «لَعَلَّکُمْ تَهْتَدُونَ»

۱- ۱) .نهج البلاغه،خطبه ۹۱.

۲- ۲) .تفسیر نور الثقلین.

(کوه ها بهترین علامت راه در بیابان است و همچنین بهترین راه خداشناسی و توجّه به عظمت و قدرتِ خالق اند.)

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۶]

اشاره

وَ عَلاٰمٰاتٍ وَ بِالنَّجْمِ هُمْ یَهْتَدُونَ (۱۶)

و نشانه های دیگری(در زمین قرار داد)و آنان به وسیله ستاره راه می یابند.

نکته ها:

اشاره

برای حرکت در بیابان ها و پیدا کردن راهها،نیاز به علائم داریم.علائم طبیعی در روز،و ستارگان در شب،که خداوند در این آیه به این دو امر اشاره می نماید.

نه فقط برای شناخت راه از بیراهه،در بیابان ها،نیاز به علامت داریم،بلکه برای شناخت حقّ از باطل نیز در لابلای هوس ها و غرائز و طاغوت ها،به نشانه های روشن نیازمندیم.

پیامبر صلی اللّه علیه و آله برای بعد از خود علامت هایی را قرار داد که هر گاه مردم دچار حیرت و سرگردانی شدند به آنها نظر کنند و حقّ را بشناسند.اوّلین آنها حضرت زهرا علیها السلام است که درباره اش فرمود:رضای او رضای من و غضب او غضب من است.علامت دیگر ابو ذر غفاری است که پیامبر درباره اش فرمود:آسمان بر کسی راستگوتر از ابو ذر سایه نیفکنده است،تا مردم ببینند زبان ابو ذر از چه کسی حمایت می کند و او در تبعیدگاهِ چه کسی از دنیا می رود.علامت دیگر عمّار یاسر است که پیامبر فرمود:قاتلِ عمّار گروه منحرفند.مردم دیدند که در جنگ صفین،عمّار بدست لشگر معاویه کشته شد.و مهم ترین علامتِ روشن پس از پیامبر،امام حسین علیه السلام است که پیامبر درباره اش فرمود:حسین از من است و من از حسین.چنان که امام صادق علیه السلام نیز می فرماید:«نحن العلامات» ستارگان،هم وسیله ی شناخت جهت قبله هستند و هم در دریاها و کویرها که هیچ علامتی نیست،بهترین وسیله ی راه یابی می باشند.

پیام ها

۱ آیا خدایی که برای هدایت دنیوی مردم علائمی را قرار داده،از هدایتِ معنوی

آنها غافل بوده است؟ «وَ عَلاٰمٰاتٍ ... يَهْتَدُونَ» ۲ علم هيئت و ستاره شناسى،مورد توجّه اسلام است. «وَ بِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آيه ۱۷]

اشاره

أَ فَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لاٰ يَخْلُقُ أَ فَلاٰ تَذَكَّرُونَ (۱۷)

پس آيا آنكه مى آفريند همانند كسى است كه نمى آفريند؟ پس آيا ياد نمى كنيد و پند نمى گيريد؟.

نكته ها:

اشاره

از ابتداى سوره ى نحل تا اينجا در پانزده آيه،نعمت هاى الهى را برمى شمرد و در اين آيه، يك نتيجه كلّى گرفته و بصورت سؤال،اين مطلب را بيان مى دارد كه:آيا كسى كه خلق مى كند،همانند بت ها يا طاغوت هايى است كه قدرت خلق ندارند؟ چرا بجاى خداوند متعال سراغ آنها مى رويد؟

پيام ها

۱ در شيوه ى تبليغ از جزئى به كلّى برويد.ابتدا نمونه هايى را بيان كنيد و سپس نتيجه گيرى كلّى كنيد.بعد از ۱۵ آيه ذكر نعمت ها مى فرمايد: «أَ فَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لاٰ يَخْلُقُ» ۲ در شيوه ى تبليغ،وجدانِ مخاطب را به قضاوت بگيريد و عقل و فطرت او را بيدار كنيد. «أَ فَلاٰ تَذَكَّرُونَ» ۳ عقل و وحى با يكديگر هماهنگ است و آنچه را قرآن بيان كرده عقل مى پذيرد. «أَ فَلاٰ تَذَكَّرُونَ» ۴ آفرينش پايان نيافته است بلكه استمرار دارد. «يَخْلُقُ» ۵ خداشناسى و خداپرستى در نهاد تمام انسان ها هست،فقط تذكّر لازم دارد.

«أَ فَلاٰ تَذَكَّرُونَ»

ص: ۳۷۷

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۸]

اشاره

وَ إِنْ تَعُدُّوا نِعْمَهَ اَللّٰهِ لاٰ تُحْصُوهٰا إِنَّ اَللّٰهَ لَغَفُورٌ رَحِیمٌ (۱۸)

و اگر بخواهید نعمت های خدا را بشمارید،نمی توانید شماره کنید.همانا خداوند آمرزنده ی مهربان است.

نکته ها:

اشاره

مشابه همین آیه در سوره ی ابراهیم آیه **۳۳** آمده است،امّا آنجا در پایان آیه می فرماید:

«إِنَّ الْإِنْسٰانَ لَظَلُومٌ کَفّٰارٌ» و اینجا در پایان آیه می فرماید: «إِنَّ اللّٰهَ لَغَفُورٌ رَحِیمٌ» آری! نعمت ها نشانه ی لطف و رحمت خداست،امّا این انسان است که کفران می کند و به خود و جامعه ظلم می نماید.

گرچه شمردنِ نعمت های الهی ممکن نیست،امّا ذکر و یاد آنها لازم است.چنان که در آیه ۱۱ سوره ضُحیٰ می فرماید: «وَ أَمّٰا بِنِعْمَهِ رَبِّکَ فَحَدِّثْ» و در زیارت امین اللّه می خوانیم:

«ذاکره لسوابغ آلائک» انسان حتّی قدرت شمردن نعمت های الهی را ندارد چه رسد به قدرتِ شکرگزاری آنها. از دست و زبان که برآید کز عهده ی شکرش به در آید بنده همان به که ز تقصیر خویش

پیام ها

۱ نعمت های الهی قابل شمارش نیست. «لاٰ تُحْصُوهٰا» ۲ نسبت به آنچه می دانید شکر کنید،نسبت به آنچه نمی دانید،خداوند غفور و رحیم است. «إِنَّ اللّٰهَ لَغَفُورٌ رَحِیمٌ»

ص: ۳۷۸

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۹]

اشاره

وَ اَللّٰهُ يَعْلَمُ مٰا تُسِرُّونَ وَ مٰا تُعْلِنُونَ (۱۹)

و خداوند آنچه را پنهان می کنید و آنچه را آشکار می سازید می داند.

پیام ها

۱ علم خداوند نسبت به همه امور،چه آشکار و چه پنهان یکسان است.

«مٰا تُسِرُّونَ وَ مٰا تُعْلِنُونَ»

۲ اگر بدانیم که خداوند به کارهای ما آگاه است تقوا پیشه می کنیم. «وَ اللّٰهُ يَعْلَمُ» ۳ خداوند به نیّت ها و اهداف ما نیز آگاه است. «يَعْلَمُ مٰا تُسِرُّونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیات ۲۰ تا ۲۱]

اشاره

وَ اَلَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اَللّٰهِ لاٰ يَخْلُقُونَ شَيْئاً وَ هُمْ يُخْلَقُونَ (۲۰) أَمْوٰاتٌ غَيْرُ أَحْيٰاءٍ وَ مٰا يَشْعُرُونَ أَيّٰانَ يُبْعَثُونَ (۲۱)

و کسانی را که بجای خدا می خوانند،هیچ چیز نمی آفرینند و خود نیز آفریده شده اند.

آنها مردگانند نه زندگان،و نمی دانند چه وقت برانگیخته خواهند شد.

نکته ها:

اشاره

چون بت پرستان،بت ها را به شکل انسان می ساختند و در خیال خود با آنها مثل صاحب شعور برخورد می کردند،لذا خداوند در این آیه،بت ها را اموات خوانده که برای موجودات دارای حیات و شعور بکار می رود.

برای جاهل،تکرار مطلب لازم است.در کنارِ «لاٰ يَخْلُقُونَ»، «يَخْلُقُونَ» و در کنارِ «أَمْوٰاتٌ» ، «غَيْرُ أَحْيٰاءٍ» ذکر شده است،در حالی که همان معنی را می رساند.

پیام ها

۱ بُت ها،نه قدرت دارند،نه حیات و نه علم و شعور.(در حالی که شرط پرستش، علم و قدرت و حیات است) «لاٰ یَخْلُقُونَ، أَمْ□اتٌ، □ما یَشْعُرُونَ»

ص :۳۷۹

۲ معبودان غیر خدا هر چه باشد،مرده است. «أَمْوٰاتٌ غَیْرُ أَحْیٰاءٍ» ۳ در قیامت،حتّی بُت ها مبعوث می شوند. «مٰا یَشْعُرُونَ أَیّٰانَ یُبْعَثُونَ» چنان که در آیه ۹۸ انبیا می فرماید: «إِنَّکُمْ وَ مٰا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۲۲]

اشاره

إِلٰهُکُمْ إِلٰهٌ وٰاحِدٌ فَالَّذِینَ لاٰ یُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَهِ قُلُوبُهُمْ مُنْکِرَهٌ وَ هُمْ مُسْتَکْبِرُونَ (۲۲)

معبود شما معبودی است یگانه،پس کسانی که به آخرت ایمان ندارند دل هایشان به انکار خو کرده و همانان مستکبرند.

نکته ها:

اشاره

آیات قبل ناتوانی غیر خدا را از آفرینش و بی خبری آنها را از آینده مطرح ساخت این آیه می فرماید،معبود واقعی شما خدای یکتاست.

«کبر»یعنی خود را بزرگ دانستن،«تکبر»یعنی آثار کبر را عمل کردن،و«استکبار»یعنی آنکه خودش بزرگی ندارد ولی با انواع وسائل،می خواهد بزرگی خود را ایجاد و اثبات کند.

در روایات آمده است که امام حسین علیه السلام بر فقرایی عبور می کردند،آنها مشغول غذا خوردن بودند و حضرت را نیز دعوت به غذا کردند.امام در کنار آنها نشستند و مشغول شدند و سپس فرمودند:خداوند مستکبران را دوست ندارد. (۱)

پیام ها

۱ انکار معاد در حقیقت انکار مبدء است.توحید و معاد به هم پیوند دارند.

«إِلٰهُکُمْ إِلٰهٌ وٰاحِدٌ فَالَّذِینَ لاٰ یُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَهِ»

۲ منشأ کفر کبر است،نه جهل.انکارِ حقیقت است،نه جهل به حقیقت. «قُلُوبُهُمْ مُنْکِرَهٌ وَ هُمْ مُسْتَکْبِرُونَ» ۳ ایمان به آخرت،تکبر و استکبار را برطرف می کند. «لاٰ یُؤْمِنُونَ ... قُلُوبُهُمْ مُنْکِرَهٌ»

۱- ۱) .تفسیر نور الثقلین.

[سوره النحل (۱۶): آیه ۲۳]

اشاره

لاٰ جَرَمَ أَنَّ اَللّٰهَ یَعْلَمُ مٰا یُسِرُّونَ وَ مٰا یُعْلِنُونَ إِنَّهُ لاٰ یُحِبُّ اَلْمُسْتَکْبِرِینَ (۲۳)

البتّه و بی گمان،آنچه را پنهان می کنند و آنچه را آشکارا می نمایند،خداوند می داند.همانا او مستکبران را دوست ندارد.

نکته ها:

کلمه ی« جَرَمَ »به معنای بریدن و چیدن میوه از درخت است.« لاٰ جَرَمَ »یعنی مسأله قابل بریدن و شک و شبهه نیست،بلکه قطعی و حتمی است.

این آیه هم تهدید کفّار است که خداوند به کارهای شما آگاه است و هم بشارت به مؤمنان که خداوند بر وضع دشمنان شما آگاه و بر کیفر آنها قادر است.

[سوره النحل (۱۶): آیه ۲۴]

اشاره

وَ إِذٰا قِیلَ لَهُمْ مٰا ذٰا أَنْزَلَ رَبُّکُمْ قٰالُوا أَسٰاطِیرُ اَلْأَوَّلِینَ (۲۴)

و هر گاه به آنان گفته شد:پروردگارتان چه نازل کرده؟ گفتند:

افسانه های پیشینیان.

نکته ها:

اشاره

کلمه« أَسٰاطِیرُ »یا جمعِ«اسطوره»به معنای حکایات و افسانه های خرافی است که به صورت مکتوب درآمده باشد،و یا جمع«اسطار»به معنای سطرهایی که از روی کتب پیشین،نسخه برداری شده باشد.در قرآن این کلمه،نُه بار از زبان کفّار نقل شده که در همه ی موارد همراه کلمه ی« اَلْأَوَّلِینَ »است،یعنی آنها می گفتند:این حرفها تازگی ندارد،بلکه همان بافته های پیشینیان است.

بعضی جامعه شناسان امروز نیز مذهب را زاییده جهل و خرافه می دانند،که شاید این حرف، بخاطر بعضی خرافاتی باشد که در میان اصولِ اصیلِ ادیان الهی،جای گرفته و در واقع ربطی به مذهب ندارد.

پیام ها

۱ فرستادن پیامبران و کتب آسمانی،از شئون ربوبی خداوند برای هدایت و تربیت مردم است. «أَنْزَلَ رَبُّکُمْ» ۲ خوی افراد مستکبر،تحقیر کردن است،گاهی تحقیر مکتب،گاهی رهبر و گاهی امّت. «إِنَّهُ لاٰ یُحِبُّ الْمُسْتَکْبِرِینَ وَ إِذٰا قِیلَ لَهُمْ» ...

۳ با آنکه تنها بخشی از قرآن،داستان است نه همه ی آن،ولی همان داستان ها هم مربوط به اقوام و پیامبرانی است که مردم زمان پیامبر از بیشتر آنها بی خبر بودند.پس چگونه می توان به قرآن نسبت داد: «أَسٰاطِیرُ الْأَوَّلِینَ»؟

[سوره النحل (۱۶): آیه ۲۵]

اشاره

لِیَحْمِلُوا أَوْزٰارَهُمْ کٰامِلَهً یَوْمَ اَلْقِیٰامَهِ وَ مِنْ أَوْزٰارِ اَلَّذِینَ یُضِلُّونَهُمْ بِغَیْرِ عِلْمٍ أَلاٰ سٰاءَ مٰا یَزِرُونَ (۲۵)

آنان باید در روز قیامت،هم بار گناهان خود را به تمامی به دوش کشند و هم بخشی از بار گناهانِ کسانی که بدون علم آنان را گمراه می نمایند.

بدانید که چه بد باری را برمی دارند.

نکته ها:

اشاره

این آیه در مورد رهبران کفر است که در دنیا با تبلیغات دروغین خود سبب گمراهی مردم می شوند،لذا در قیامت،هم گناه کفر خود را به دوش می کشند و هم گناه کسانی را که باعث انحراف آنها شده اند.چنان که در روایات می خوانیم:هر کس راه کجی را ترسیم کند،در کیفر تمام منحرفان شریک است و هر کس راه خوبی را ترسیم کند،پاداش پویندگان آن راه را نیز به او می دهند بدون آنکه از سهم او چیزی کم شود.

پیام ها

۱ رهبران کفر و ضلالت،از هیچ تخفیفی در کیفر برخوردار نیستند. «لِیَحْمِلُوا أَوْزٰارَهُمْ کٰامِلَهً»

۲ کسی که دیگران را به گناه دعوت کند،در کیفر آنان نیز شریک است. «مِنْ أَوْزارِ الَّذِینَ یُضِلُّونَهُمْ» ۳ رهبران کفر،سهم گناه خود را بطور کامل،امّا سهم گناه پیروان را به مقداری که در آن نقش داشته اند بر عهده دارند. «کامِلَةً ... وَ مِنْ أَوْزارِ» ۴ ریشه ی بسیاری انحراف ها،جهل است و دشمن از جهل مردم برای انحراف آنها استفاده می کند. «یُضِلُّونَهُمْ بِغَیْرِ عِلْمٍ» ۵ گناه،بار است و چه بد باری. «ساءَ ما یَزِرُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۲۶]

اشاره

قَدْ مَکَرَ اَلَّذِینَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتَی اَللّٰهُ بُنْیٰانَهُمْ مِنَ اَلْقَوٰاعِدِ فَخَرَّ عَلَیْهِمُ اَلسَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَ أَتٰاهُمُ اَلْعَذٰابُ مِنْ حَیْثُ لاٰ یَشْعُرُونَ (۲۶)

همانا کسانی که قبل از ایشان بودند(نیز)مکر ورزیدند،پس قهر خداوند به سراغ پایه های بنای آنان آمد،پس سقف از بالای سرشان بر آنان فرو ریخت و از آنجا که اندیشه اش را نمی کردند،عذاب الهی آمد.

نکته ها:

اشاره

این آیه هم تهدیدی است برای توطئه گران،و هم تسلّی خاطر پیامبر است.

پیام ها

۱ توطئه در برابر حق،همواره بوده است. «قَدْ مَکَرَ الَّذِینَ مِنْ قَبْلِهِمْ» ۲ آنجا که اساس دین در خطر باشد،خداوند خود وارد عمل می شود. «فَأَتَی اللّٰهُ» ۳ مخالفان دین و مکتب بدانند که خداوند طرفِ آنهاست. «فَأَتَی اللّٰهُ بُنْیٰانَهُمْ» ۴ هر کجا بنیان دین در خطر افتد،(در آیات قبل،کفّار،وحی را اساطیر معرّفی می کردند)برخورد نیز باید بنیانی باشد. «فَأَتَی اللّٰهُ بُنْیٰانَهُمْ» ۵ برخورد با دشمن باید بنیانی باشد نه سطحی و ظاهری،تا همه ی تشکیلات فکری و سازمانی آنها از بین رود. «فَأَتَی اللّٰهُ بُنْیٰانَهُمْ ... فَخَرَّ عَلَیْهِمُ السَّقْفُ»

۶ کیفرهای الهی مخصوص آخرت نیست. «فَأَتَی اللّهُ بُنیانَهُمْ» ۷ گاهی بنای محکم،بجای حفاظت از جان انسان،گور خود انسان می شود.

«فَخَرَّ عَلَیْهِمُ السَّقْفُ»

۸ زمان و مکان قهر خدا،قابل پیش بینی نیست. «مِنْ حَیْثُ لا یَشْعُرُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۲۷]

اشاره

ثُمَّ یَوْمَ اَلْقِیامَهِ یُخْزِیهِمْ وَ یَقُولُ أَیْنَ شُرَکائِیَ اَلَّذِینَ کُنْتُمْ تُشَاقُّونَ فِیهِمْ قالَ اَلَّذِینَ أُوتُوا اَلْعِلْمَ إِنَّ اَلْخِزْیَ اَلْیَوْمَ وَ اَلسُّوءَ عَلَی اَلْکافِرِینَ (۲۷)

(به علاوه)خداوند در روز قیامت آنان را خوار و رسوا خواهد ساخت و می گوید:شریکان من که درباره آنها(با پیامبر و مؤمنان)ستیزه و مخالفت می کردید،کجا هستند؟(در این هنگام)دانشمندان گویند:همانا امروز،ذلت و رسوایی بر کافران است.

نکته ها:

اشاره

در فرهنگ قرآن،علم و جهل معنایی گسترده تر از دانستن و ندانستن دارد.عالم کسی است که اندیشه و عمل او بر اساس حقّ و حقیقت باشد،گرچه قدرت خواندن و نوشتن هم نداشته باشد و جاهل کسی است که فکر و عمل او بر باطل باشد،گرچه همه ی علوم را نیز بداند.

قرآن،اندیشه ی شرک و بت پرستی را نشانه ی جهل می داند،چنان که ریشه ی عمل زشتِ قوم لوط را جهل می شمرد.در این آیه نیز، «أُوتُوا الْعِلْمَ» کسانی هستند که در برابر کفر و شرک،قرار گرفته اند،یعنی علم واقعی،انسان را به توحید و ایمان می رساند.

پیام ها

۱ کیفر اصلیِ مجرمان،در قیامت است و هلاکت در دنیا مقدّمه ای برای آن می باشد. «ثُمَّ یَوْمَ الْقِیامَهِ یُخْزِیهِمْ» ۲ آنان که در دنیا مؤمنان را خوار می شمردند،در قیامت خوار می شوند. «یُخْزِیهِمْ»

ص :۳۸۴

۳ به دنبال هر کس بروی،باید در قیامت جوابگو باشی. «أَیْنَ شُرَکائِیَ» ۴ در دادگاه قیامت،مشرکان حرفی برای گفتن ندارند. «أَیْنَ شُرَکائِیَ» ۵ علم واقعی که موجب ایمان و عمل می شود،هدیه ای الهی است. «أُوتُوا الْعِلْمَ»

[سوره النحل (۱۶): آیات ۲۸ تا ۲۹]

اشاره

اَلَّذِینَ تَتَوَفّاهُمُ اَلْمَلائِکَهُ ظالِمِی أَنْفُسِهِمْ فَأَلْقَوُا اَلسَّلَمَ ما کُنّا نَعْمَلُ مِنْ سُوءٍ بَلی إِنَّ اَللّهَ عَلِیمٌ بِما کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (۲۸) فَادْخُلُوا أَبْوابَ جَهَنَّمَ خالِدِینَ فِیها فَلَبِئْسَ مَثْوَی اَلْمُتَکَبِّرِینَ (۲۹)

آن کسانی که فرشتگان جانشان را می گیرند(در حالی که)به خود ستم کار بوده اند،پس(در آن موقع آنان)سر تسلیم فرو آرند(و به دروغ گویند:)ما هیچگونه کار بدی انجام نداده ایم.چنین نیست،بلکه قطعاً خداوند به آنچه انجام داده اید،آگاه است.

پس،از درهای دوزخ وارد شوید که جاودانه در آنجا خواهید ماند،و براستی چه بد است جایگاه متکبّران.

نکته ها:

اشاره

کفّار،به هنگام مرگ که فرشتگان جان آنها را می گیرند،هم اظهار اسلام و تسلیم می کنند و هم گذشته ی بد خود را انکار می کنند.امّا نه آن ایمان ارزش دارد،چون از روی اضطرار است نه اختیار،و نه این انکار مورد قبول است چرا که خداوند به کارهای آنان آگاه است.

پیام ها

۱ مرگ،نابودی نیست،بلکه قبض روح و جدا شدن روح از جسم است.

«تَتَوَفّاهُمُ»

۲ سنّت خداوند آن است که کارها را باواسطه انجام دهد. «تَتَوَفّاهُمُ الْمَلائِکَهُ» ۳ کفر و شرک،ظلم به انسانیّت خویش است. «ظالِمِی أَنْفُسِهِمْ» ۴ انسان روزی مجبور به تسلیم است،امّا دیگر چه سود؟ «فَأَلْقَوُا السَّلَمَ ... فَادْخُلُوا

أَبْوابَ جَهَنَّمَ»

۵ لحظه ی جان دادن،لحظه ی حسّاسی برای مؤمن و کافر است.در مورد کافر می فرماید: «تَتَوَفّاهُمُ الْمَلاٰئِکَهُ ظٰالِمِی أَنْفُسِهِمْ» و در مورد مؤمن در آیه ی ۳۲ نحل می فرماید: «تَتَوَفّاهُمُ الْمَلاٰئِکَهُ طَیِّبِینَ» ۶ جهنّم درهای متعدّدی دارد و هر خلاف کار از طریق خاصی،به دوزخ می رود.

«أَبْوابَ جَهَنَّمَ»

۷ ریشه ی اصلی کفر،روحیّه ی تکبرّ است. «الْکٰافِرِینَ ... اَلْمُتَکَبِّرِینَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۳۰]

اشاره

وَ قِیلَ لِلَّذِینَ اِتَّقَوْا مٰا ذٰا أَنْزَلَ رَبُّکُمْ قٰالُوا خَیْراً لِلَّذِینَ أَحْسَنُوا فِی هٰذِهِ اَلدُّنْیٰا حَسَنَهٌ وَ لَدٰارُ اَلْآخِرَهِ خَیْرٌ وَ لَنِعْمَ دٰارُ اَلْمُتَّقِینَ (۳۰)

۳۰\۱۵

و به پرهیزکاران گفته شد:پروردگارتان چه نازل کرده است؟ گویند:خیر (نازل کرده است)برای کسانی که نیکی کرده اند در این دنیا نیکی است و قطعاً سرای آخرت بهتر است و چه نیکوست سرای پرهیزکاران.

نکته ها:

اشاره

در آغاز اسلام،آنان که وارد مکّه می شدند و نام قرآن و پیامبر را شنیده بودند،در برخورد با افراد مختلف،از آنها می پرسیدند: «مٰا ذٰا أَنْزَلَ رَبُّکُمْ» خدایتان چه نازل کرده است؟ در پاسخ به این افراد مشرکان می گفتند: «أَسٰاطِیرُ الْأَوَّلِینَ» و مؤمنان می گفتند: «خَیْراً» آنچه را مایه خیر و سعادت است نازل فرموده است.

آنکه در دعا از خدا حسنه می خواهد، «رَبَّنٰا آتِنٰا فِی الدُّنْیٰا حَسَنَهً» باید خود اهل احسان باشد، زیرا «لِلَّذِینَ أَحْسَنُوا فِی هٰذِهِ الدُّنْیٰا حَسَنَهٌ»

دو تابلوی زیبا و روشن(مقایسه آیات ۲۳ تا ۲۸ و ۳۰ تا ۳۲ همین سوره) «مستکبرین»«متقین» قضاوت:

«إِذا قِیلَ لَهُمْ ما ذا أَنْزَلَ رَبُّکُمْ قالُوا أَساطِیرُ الْأَوَّلِینَ»

«وَ قِیلَ لِلَّذِینَ اتَّقَوْا ما ذا أَنْزَلَ رَبُّکُمْ قالُوا خَیْراً»

نتیجه دنیوی:

«فَأَتَی اللَّهُ بُنْیانَهُمْ مِنَ الْقَواعِدِ»

«لِلَّذِینَ أَحْسَنُوا فِی هذِهِ الدُّنْیا حَسَنَهٌ»

کیفر اخروی:

«ثُمَّ یَوْمَ الْقِیامَهِ یُخْزِیهِمْ ... فَادْخُلُوا أَبْوابَ جَهَنَّمَ» «وَ لَدارُ الْآخِرَهِ خَیْرٌ ... جَنّاتُ عَدْنٍ یَدْخُلُونَها» هنگام مرگ:

«تَتَوَفّاهُمُ الْمَلائِکَهُ ظالِمِی أَنْفُسِهِمْ»

«الَّذِینَ تَتَوَفّاهُمُ الْمَلائِکَهُ طَیِّبِینَ»

پیام ها

۱ قضاوت حق،نیاز به روح پاک و پرهیزکار دارد. «لِلَّذِینَ اتَّقَوْا ... قالُوا خَیْراً» ۲ قرآن در یک کلمه معرّفی می شود، (خیر،خوبی،مایه ی نیکی و سعادت.یک کلمه بجای صد کلمه) «قالُوا خَیْراً» دعوت قرآن،دعوت به خیر و نیکی است.

۳ نیکوکاران،در هر دو جهان به نیکی می رسند. «لِلَّذِینَ أَحْسَنُوا فِی هذِهِ الدُّنْیا حَسَنَهٌ وَ لَدارُ الْآخِرَهِ خَیْرٌ» ۴ پاداش الهی،متناسب با عمل انسان است. «لِلَّذِینَ أَحْسَنُوا ... حَسَنَهٌ، لِلَّذِینَ اتَّقَوْا ...

دارُ الْمُتَّقِینَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۳۱]

اشاره

جَنّاتُ عَدْنٍ یَدْخُلُونَها تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ لَهُمْ فِیها ما یَشاؤُنَ کَذلِکَ یَجْزِی اللّهُ الْمُتَّقِینَ (۳۱)

به باغ هایی دائمی داخل خواهند شد که نهرها از زیر(درختان)آن جاری است،هر چه را بخواهند برای ایشان در آنجا موجود است،خداوند اینگونه پرهیزکاران را پاداش می دهد.

پیام ها

۱ در بهشت،باغها و نهرها تنوع و تعدّد دارند. «جَنّٰاتُ، اَلْأَنْهٰارُ» ۲ باغ های بهشتی،همیشه سبز است.خزان و خشکسالی ندارد. «جَنّٰاتُ عَدْنٍ» ۳ پاداش پرهیز از لذات حرام دنیوی،کامیابی های بی نهایت اخروی است.

«مٰا يَشٰاؤُنَ»

۴ «مٰا يَشٰاؤُنَ» بالاتر از «مٰا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَ تَلَذُّ الْأَعْيُنُ» است.زیرا گاهی انسان چیزی را می خواهد که در آن لذّت نفس و چشم نیست،مقام عرفان و معنویّت است. «لَهُمْ فِيهٰا مٰا يَشٰاؤُنَ» ۵ سنّت خداوند بر پاداش نیکوکاران است. «كَذٰلِكَ يَجْزِي اللّٰهُ الْمُتَّقِينَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۳۲]

اشاره

اَلَّذِينَ تَتَوَفّٰاهُمُ اَلْمَلاٰئِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلاٰمٌ عَلَيْكُمْ اُدْخُلُوا اَلْجَنَّةَ بِمٰا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (۳۲)

به آنان که(از آلودگی های شرک و گناه)پاکند،فرشتگانی که جانشان را می ستانند،می گویند:سلام علیکم.به پاداشِ آنچه انجام داده اید،به بهشت داخل شوید.

نکته ها:

اشاره

مراد از« طَيِّبِينَ »با توجّه به آیات قبل که در مورد اهل کفر و شرک بود: «الَّذِينَ تَتَوَفّٰاهُمُ الْمَلاٰئِكَةُ ظٰالِمِي أَنْفُسِهِمْ» کسانی هستند که اهل شرک و گناه نبوده اند و اینها همان متقین هستند.«طیب»یعنی پاک از هر گونه کدورت و ناخالصی و آراسته به کمالات و محاسن.

پیام ها

۱ کیفر و پاداش بعضی،از همان لحظه مرگ آغاز می شود. «تَتَوَفّٰاهُمُ الْمَلاٰئِكَةُ طَيِّبِينَ ...

ادْخُلُوا الْجَنَّةَ»

در روایات نیز آمده:قبر؛یا گودالی از دوزخ است،یا باغی از بهشت.

۲ مرگ،نیستی نیست،گرفتن روح است. «تَتَوَفّٰاهُمُ»

۳ فرشتگان،مأموران الهی اند و خداوند برای هر کار مأمورانی دارد. «تَتَوَفّاهُمُ الْمَلاٰئِکَهُ» ۴ مرگ پاکان همراه با درود فرشتگان است. «تَتَوَفّاهُمُ الْمَلاٰئِکَهُ یَقُولُونَ سَلاٰمٌ عَلَیْکُمْ» ۵ سلام کردن،شعار فرشتگان و ادبی آسمانی است. «یَقُولُونَ سَلاٰمٌ عَلَیْکُمْ» (در سلام،دعا،سلامتی و امنیّت وجود دارد) ۶ بهشت را به بها دهند نه بهانه. «ادْخُلُوا الْجَنَّهَ بِمٰا کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۳۳]

اشاره

هَلْ یَنْظُرُونَ إِلاّٰ أَنْ تَأْتِیَهُمُ اَلْمَلاٰئِکَهُ أَوْ یَأْتِیَ أَمْرُ رَبِّکَ کَذٰلِکَ فَعَلَ اَلَّذِینَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَ مٰا ظَلَمَهُمُ اَللّٰهُ وَ لٰکِنْ کٰانُوا أَنْفُسَهُمْ یَظْلِمُونَ (۳۳)

آیا کفّار جز آنکه فرشتگانِ(مأمور قبض روح)یا فرمان(قهر)پروردگارت به سراغشان آید انتظاری دارند،کسانی که پیش از آنان بودند نیز چنین کردند و خداوند به آنان ظلم نکرد،لکن آنها به خودشان ستم می کردند.

نکته ها:

اشاره

مشابه این آیه،در سوره بقره آیه ۲۱۰ و سوره ی انعام آیه ۱۵۸ نیز آمده است.

اگر انذارهای پیامبران،مردم را بیدار نکند،تازیانه های عذاب آنها را بیدار خواهد کرد،امّا چه سود؟

پیام ها

۱ کفّار،تا قهر خدا را نبینند دست از انکار برنمی دارند. «هَلْ یَنْظُرُونَ» ۲ قهر الهی در دنیا،برای تربیت است نه انتقام. «أَمْرُ رَبِّکَ» به جای«امر الله» ۳ خط شرک،کفر و استکبار،در طول تاریخ فعّال بوده است. «کَذٰلِکَ فَعَلَ الَّذِینَ مِنْ قَبْلِهِمْ» ۴ عذاب الهی،ظلم به ما نیست،بلکه عمل ما،ظلم بوده است. «وَ مٰا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَ لٰکِنْ کٰانُوا أَنْفُسَهُمْ یَظْلِمُونَ»

۵ کفر و تکبر،ظلم به انسانیّت خویش است. «أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ» ۶ آنچه خطرناک است استمرار ظلم و طغیان است. «كٰانُوا ... يَظْلِمُونَ» ۷ نزول عذاب پس از اتمام حجّت و فرستادن پیامبران و کتب،نه فقط ظلم نیست،بلکه عین عدل است. «وَ مٰا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۳۴]

اشاره

فَأَصٰابَهُمْ سَيِّئٰاتُ مٰا عَمِلُوا وَ حٰاقَ بِهِمْ مٰا كٰانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ (۳۴)

پس کیفر بدی هایی که انجام دادند به آنان رسید و آنچه که آنان به مسخره می گرفتند آنان را فراگرفت.

نکته ها:

اشاره

« سَيِّئٰاتُ »به گناهان کوچک،در مقابل گناهان بزرگ گفته می شود،مانند آیه ی «إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبٰائِرَ مٰا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئٰاتِكُمْ» (۱)بنا بر این آنچه در دنیا از کیفر به انسان می رسد،گوشه ای از عملکرد اوست،و اصلِ کیفر در قیامت است.

«حٰاقَ بِهِمْ»

به معنی«حل بهم»،یعنی آنچه را مسخره می کردند بر خودشان حلول کرد.

پیام ها

۱ دود اعمال بد،به چشم خود انسان می رود. «فَأَصٰابَهُمْ سَيِّئٰاتُ مٰا عَمِلُوا» ۲ کیفر مسخره ی دیگران،در همین دنیا به انسان می رسد. «حٰاقَ بِهِمْ مٰا كٰانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ» ۳ دیگران را مسخره نکنیم که خود گرفتار می شویم. «حٰاقَ بِهِمْ مٰا كٰانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۳۵]

اشاره

وَ قٰالَ اَلَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شٰاءَ اَللّٰهُ مٰا عَبَدْنٰا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَ لاٰ آبٰاؤُنٰا وَ لاٰ حَرَّمْنٰا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ كَذٰلِكَ فَعَلَ اَلَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى اَلرُّسُلِ إِلاَّ اَلْبَلاٰغُ اَلْمُبِينُ (۳۵)

۱ – ۱) .نساء،۳۱.

و کسانی که شرک ورزیدند،گفتند:اگر خدا می خواست نه ما و نه پدرانمان هیچ چیزی را غیر از او نمی پرستیدیم و بدون حکم او هیچ چیزی را حرام نمی کردیم.کسانی که پیش از اینان بودند نیز اینگونه برخورد می کردند،پس مگر جز ابلاغ روشن،وظیفه دیگری بر پیامبران است؟

نکته ها:

اشاره

مسأله جبر،یکی از توجیهات نابجای مشرکان است که می گفتند:خدا خواسته که ما غیر او را پرستش کنیم و اگر او می خواست،ما مشرک نبودیم.این مطلب در آیه ۱۴۸ سوره انعام و آیه ۲۰ سوره زخرف نیز از قول مشرکان مطرح شده است.

سؤال:آیا همین که خداوند جلوی انحراف مردم را نمی گیرد،نشانه رضایت او نیست؟ پاسخ:خیر،زیرا خداوند اسباب هدایت مردم را فراهم کرده است،پیامبران و کتاب ها فرستاده است،پس نمی خواسته کسی منحرف شود،ولی کسی را هم بر ایمان آوردن مجبور نکرده است زیرا ایمانِ اجباری ارزش ندارد.

پیام ها

۱ آنچه از کفر و شرک خطرناک تر است،توجیه آن و نسبت دادن آن به خداست.

«قالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شاءَ اللّهُ ما عَبَدْنا»

۲ عقیده به جبر در میان مشرکان نیز بوده است. «لَوْ شاءَ اللّهُ ما عَبَدْنا مِنْ دُونِهِ» ۳ منحرفان علاوه بر کار خود،کار نیاکان و هم کیشان خود را نیز توجیه می کنند.

«نَحْنُ وَ لا آباؤُنا»

۴ برخی مردم،آداب و رسوم و عقاید نیاکانشان را هر چه باشد،می پذیرند و می دانند. «نَحْنُ وَ لا آباؤُنا» ۵ چنان که حلال کردن حرام ها جایز نیست،حرام کردن آنچه را خداوند حلال دانسته،نیز جایز نیست. «حَرَّمْنا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ» ۶ توجیه گری،کار همه منحرفان تاریخ است. «كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ»

ص: ۳۹۱

۷ تبلیغ،باید رسا و روشن باشد. «الْبَلاٰغُ الْمُبِینُ» ۸ کـار پیامبران،دعوت و تبلیغ است،نه اجبار مردم به ایمان. «فَهَلْ عَلَی الرُّسُلِ إِلاَّ الْبَلاٰغُ الْمُبِینُ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۳۶]

اشاره

وَ لَقَدْ بَعَثْنٰا فِی کُلِّ أُمَّهٍ رَسُولاً أَنِ اُعْبُدُوا اَللّٰهَ وَ اِجْتَنِبُوا اَلطّٰاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَی اَللّٰهُ وَ مِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَیْهِ اَلضَّلاٰلَهُ فَسِیرُوا فِی اَلْأَرْضِ فَانْظُرُوا کَیْفَ کٰانَ عٰاقِبَهُ اَلْمُکَذِّبِینَ (۳۶)

و همانـا مـا در میـان هر امّـتی پیـامبری را برانگیختیم(تـا بـه مردم بگوینـد)که خـدا را بپرستیـد و از طـاغوت(و هر معبـودی جز خـدا)دوری نماییـد،پس گروهی از مردم کسانی هسـتند که خداوند هدایتشان کرده و بعضـی از آنان گمراهی بر آنان سـزاوار است،پس در زمین سیر و سفر کنید،تا ببینید که پایان کار تکذیب کنندگان چگونه بوده است؟

نکته ها:

اشاره

کلمه ی« أُمَّهٍ »از ریشه ی«ام»به معنای چیزی است که دیگری را به خود ضمیمه می کند.

به هر جماعتی که دارای نوعی وحدت و اشتراک باشند،امّت گفته می شود.این کلمه ۶۴ بار در قرآن آمده است.

کلمه ی« اَلطّٰاغُوتَ »برای مبالغه ی طغیان بکار می رود.در قرآن به شـیطان،سـتمگران و مسـتکبران و بت ها،که مایه ی طغیان و نافرمانی خدا هستند،«طاغوت»گفته شده است.

این کلمه جمع بسـته نمی شود و هم در مورد مفرد بکـار می رود «یَکْفُرْ بِالطّٰاغُوتِ» و هم در مورد جمع «أَوْلِیٰاؤُهُمُ الطّٰاغُوتُ» خداونـد اسباب هـدایت را برای تمام مردم فرسـتاده است، «بَعَثْنٰا فِی کُلِّ أُمَّهٍ رَسُولاً» امّا گروهی می پذیرند و هدایت می یابند، «فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَی اللّٰهُ» و گروهی انکـار کرده و گمراه می شونـد. «مِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَیْهِ الضَّلاٰلَهُ» پس هـدایت از اوست،ولی گمراهی از ماست.

مثال جالب:زمین که به دور خورشید می چرخد،همواره بخشی از آن رو به خورشید و

روشن است و بخشی پشت به خورشید و تاریک است.می توان گفت:هر نوری که زمین دارد از خورشید است،امّا هر تاریکی که زمین دارد از خود اوست.

به هر حال خداوند،ضلالت را به خود نسبت نمی دهد،مگر آنکه انسان خود زمینه ی آن را فراهم کرده باشد،مانند آیه ی «یُضِلُّ اللّهُ الظّالِمِینَ» خداوند ستمگران را گمراه می کند و آیه «وَ ما یُضِلُّ بِهِ إِلاَّ الْفاسِقِینَ» خداوند جز فاسقان را گمراه نمی کند.

پیام ها

۱ بعثت پیامبران،مخصوص نژاد و منطقه و قبیله ی خاصی نبوده است. «بَعَثْنا فِی کُلِّ أُمَّهٍ رَسُولاً» ۲ دعوت به توحید و دوری از طاغوت،در رأس برنامه پیامبران بوده است.

«اعْبُدُوا اللّهَ وَ اجْتَنِبُوا الطّاغُوتَ»

۳ خداپرستی با پذیرش سلطه ی طاغوت ها و ستمگران،نمی سازد. «اعْبُدُوا اللّهَ وَ اجْتَنِبُوا الطّاغُوتَ» ۴ با عبادت و اتصال به خداوند،انسان قدرت مبارزه با طاغوت ها،پیدا می کند.

«اعْبُدُوا اللّهَ وَ اجْتَنِبُوا الطّاغُوتَ»

۵ خداوند به انسان در انتخاب راه،اختیار داده است. «فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَی ... وَ مِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ» ...

۶ سیر و سفر باید عبرت آموز باشد. «فَسِیرُوا ... فَانْظُرُوا» ۷ تاریخ قانونمند است و سنّت های حاکم بر جامعه و تاریخ،ثابت. «فَسِیرُوا ...

فَانْظُرُوا

... عاقِبَهُ الْمُکَذِّبِینَ» ۸ قرآن،مردم را به جهانگردی هدفدار دعوت کرده است. «فَسِیرُوا ... فَانْظُرُوا»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۳۷]

اشاره

إِنْ تَحْرِصْ عَلىٰ هُداهُمْ فَإِنَّ اَللّٰهَ لاٰ يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ وَ مٰا لَهُمْ مِنْ نٰاصِرِينَ (۳۷)

(ای پیامبر!)اگرچه بر هدایت آنان حرص می ورزی،امّا(بدان که)قطعاً خداوند کسی را که(بخاطر سوء انتخاب و عملش)گمراه کرده هدایت نمی کند و برای آنان هیچ یاوری نیست.

نکته ها:

اشاره

بدنبال آیه ی قبل که فرمود:انحراف گروهی بخاطر انکار و کفرشان حتمی است،این آیه خطاب به پیامبر می فرماید:بر آنها دلسوزی مکن که دلسوزی تو بی اثر است،زیرا قلب آنان را خداوند مُهر کرده و دیگر قابل هدایت نیستند.

گاهی اشکال در قابلیّت مردم است،نه مبلّغ.پیامبر معصوم است و نقطه ضعفی ندارد، بهترین اخلاق را دارد،دلسوز هم هست،امّا باز هم مردم قبول نمی کنند.

پیام ها

۱ انسان گاهی به جایی می رسد که نه در دنیا قابل هدایت است و نه در آخرت قابل نصرت. «لاٰ يَهْدِي، مِنْ نٰاصِرِينَ» ۲ مبلّغ باید بداند که به هر حال گروهی هیچ منطقی را نمی پذیرند،پس انتظار ایمان همه مردم را نباید داشت. «إِنْ تَحْرِصْ ... لاٰ يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ» ۳ شفاعت،قابلیّت می خواهد و هر کس از آن بهره مند نمی شود. «مٰا لَهُمْ مِنْ نٰاصِرِينَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۳۸]

اشاره

وَ أَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ أَيْمٰانِهِمْ لاٰ يَبْعَثُ اَللّٰهُ مَنْ يَمُوتُ بَلىٰ وَعْداً عَلَيْهِ حَقًّا وَ لٰكِنَّ أَكْثَرَ اَلنّٰاسِ لاٰ يَعْلَمُونَ (۳۸)

وبا شدیدترین نوع سوگندشان،به خدا سوگند یاد کردند که هر کس می میرد خداوند او را برنخواهد انگیخت.آری(رستاخیز مردگان)وعده حقّی است بر خداوند(و آن را وفا خواهد کرد)و لکن بیشتر مردم نمی دانند.

نکته ها:

اشاره

مطابق روایتی که در کتاب روضه ی کافی،از امام صادق علیه السلام نقل شده است،یکی از مصادیق این آیه،رجعت است،که خداوند در همین دنیا،در زمان قیام امام زمان علیه السلام گروهی را زنده می کند.امّا مخالفان شیعه،آن را انکار می کنند.

پیام ها

۱ سوگند،همه جا نشانه ی صحت و صداقت نیست. «أَقْسَمُوا بِاللّهِ ... لا يَعْلَمُونَ» ۲ بدتر از جهل و کفر،پافشاری و اصرار بر آن است. «جَهْدَ أَيْمانِهِمْ» ۳ تفکیک توحید از معاد،عقیده ی جاهلیّت است. «أَقْسَمُوا بِاللّهِ ... لا يَبْعَثُ اللّهُ» ۴ قیامت،وعده گاه الهی برای کیفر و پاداش است. «وَعْداً عَلَيْهِ» ۵ زنده شدن مردگان در قیامت،حقّ است. «حَقًّا» ۶ ریشه ی انکار معاد،جهل است. «لا يَعْلَمُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۳۹]

اشاره

لِيُبَيِّنَ لَهُمُ اَلَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَ لِيَعْلَمَ اَلَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كانُوا كاذِبِينَ (۳۹)

(رستاخیز مردگان)برای آن است که(خداوند)چیزی را که مردم در آن اختلاف می کنند روشن سازد و کسانی که کفر ورزیدند بدانند که آنها خودشان دروغگو بودند،(نه انبیا).

نکته ها:

اشاره

کفّار،در یگانگی خداوند،حقانیّت پیامبران و برپایی قیامت و محاسبه ی اعمال،تردید و اختلاف داشتند.این آیه می فرماید:در قیامت همه اینها برای آنها روشن می شود و می فهمند که در دنیا چه عقاید باطل و نادرستی داشته اند،امّا چه سود؟

پیام ها

۱ روز قیامت،روز روشن شدن همه حقایق است. «لِيُبَيِّنَ لَهُمُ ... لِيَعْلَمَ الَّذِينَ» ۲ بنای کفر بر کذب و تکذیب است. «الَّذِينَ كَفَرُوا ... كانُوا كاذِبِينَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۴۰]

اشاره

إِنَّما قَوْلُنا لِشَيْءٍ إِذا أَرَدْناهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (۴۰)

(رستاخیز مردگان برای ما کار مهمی نیست،زیرا)هر گاه چیزی را اراده کنیم،همانا گفتار ما برای آن چیز این است که به آن می گوییم باش،پس (بی درنگ)موجود می شود.

نکته ها:

اشاره

خداوند در این آیه، «إِنَّما قَوْلُنا» فرموده است و در آیه ی ۸۲ سوره یس، «إِنَّما أَمْرُهُ» آمده است و در مورد آفریدن حضرت عیسی در آیه ی ۵۹ آل عمران می خوانیم، «قالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ» پس امر و قول خداوند،همان اراده ی اوست.

« كُنْ »به معنای«باش»برای تقریب به ذهن ماست،و گر نه خدا نیازی به گفتن آن ندارد.

همان گونه که انسان هر گاه بخواهد چیزی را در ذهن خود تصور کند،تنها با اراده می تواند آن را در ذهنش خلق کند و نیاز به چیز دیگری ندارد،بلاتشبیه،خداوند نیز برای آفریدن هر چیز،تنها اگر اراده کند،آفریده می شود.

پیام ها

۱ چگونه درباره ی معاد شک می کنیم،با آنکه هر چیزی با یک اراده ی خداوند خلق می شود. «كُنْ فَيَكُونُ» ۲ خداوند،موجودات را از نیستی به هستی می آورد،نه آنکه با ترکیب یا تغییر هست ها،چیز دیگری بیافرینند. «كُنْ فَيَكُونُ»

ص :۳۹۶

[سوره النحل (۱۶): آیات ۴۱ تا ۴۲]

اشاره

وَ اَلَّذِینَ هٰاجَرُوا فِی اَللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مٰا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِی اَلدُّنْیٰا حَسَنَهً وَ لَأَجْرُ اَلْآخِرَهِ أَکْبَرُ لَوْ کٰانُوا یَعْلَمُونَ (۴۱) اَلَّذِینَ صَبَرُوا وَ عَلیٰ رَبِّهِمْ یَتَوَکَّلُونَ (۴۲)

و کسانی که پس از آنکه ستم دیدند در راه خدا هجرت کردند،بدون شک ما در همین دنیا جایگاه نیکویی به آنان خواهیم داد و اگر می دانستند البتّه پاداش آخرت بزرگتر خواهد بود.

(آنان)کسانی هستند که صبر نمودند و بر پروردگارشان توکّل می نمایند.

نکته ها:

اشاره

قرآن،در آیات متعدّدی درباره ی هجرت و آثار آن در دنیا و آخرت سخن گفته است.

چنان که در آیه ۱۰۰ سوره ی نساء می فرماید: «مَنْ یُهٰاجِرْ فِی سَبِیلِ اللّٰهِ یَجِدْ فِی الْأَرْضِ مُرٰاغَماً کَثِیراً وَ سَعَهً» یعنی هر کس در راه خدا هجرت کند،در زمین جایگاه های بسیار و وسیع می یابد.

این آیه تعبیر به «هٰاجَرُوا فِی اللّٰهِ» نموده،که طبیعتاً از«هجرت فی سبیل اللّٰه»خالص تر و دقیق تر است.

پیام ها

۱ کسانی که برای نشر دین یا حفظ دین و یا حفظ جانِ خود،از وطن و مال بگذرند و هجرت کنند به نتیجه می رسند. «وَ الَّذِینَ هٰاجَرُوا ... لَنُبَوِّئَنَّهُمْ» ۲ اگر قدرت مقابله با ظالم را نداری،حقّ نداری سلطه ی او را بپذیری،بلکه باید هجرت کنی. «هٰاجَرُوا فِی اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مٰا ظُلِمُوا» ۳ هجرت،صبر و توکّل،رمز پیروزی در برابر دشمن است. «هٰاجَرُوا ... صَبَرُوا ...

یَتَوَکَّلُونَ»

۴ در برابر ستمگران،به ایمان،توکّل و مقاومت خود وابسته باشید،نه

قدرت های بیگانه و خارجی. «صَبَرُوا وَ عَلیٰ رَبِّهِمْ یَتَوَکَّلُونَ» ۵ گشایش و آسایش،بدون تحمّل سختی هجرت،حاصل نمی شود. «هٰاجَرُوا ...

لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِی الدُّنْیٰا حَسَنَةً»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۴۳]

اشاره

وَ مٰا أَرْسَلْنٰا مِنْ قَبْلِکَ إِلاّٰ رِجٰالاً نُوحِی إِلَیْهِمْ فَسْئَلُوا أَهْلَ اَلذِّکْرِ إِنْ کُنْتُمْ لاٰ تَعْلَمُونَ (۴۳)

۴۳\۱۵

ما قبل از تو نیز،جز مردانی که به سویشان وحی می نمودیم(فرشته یا موجود دیگری را)نفرستادیم(که آنها از آمدن تو تعجب می کنند،به آنها بگو:)اگر نمی دانید از اهل ذکر بپرسید.

نکته ها:

اشاره

این آیه یک اصل کلی را که عقل هر بشری می پذیرد،مطرح می کند و آن مراجعه به اهل علم و کارشناس است،یعنی هر چه را نمی دانید از آگاهان و اهل خبره ای آن سؤال کنید.البتّه در زمینه ی مسائل دینی،بهترین مصداقِ«اهل ذکر»اهل بیت پیامبرند.و روایات زیادی از طریق شیعه و سنّی به این مضمون وارد شده که در جلد سوم ملحقات احقاق الحق، صفحه ی ۴۸۲ به بعد نقل شده است.

طبری،ابن کثیر و آلوسی نیز در تفاسیرشان،ذیل این آیه،اهلِ ذکر را اهل بیت پیامبر معرّفی کرده اند.

در جلد ۲۳ بحار صفحه ۱۷۲ به بعد،حدود شصت روایت در این باره نقل شده که در برخی از آنها،امامان معصوم فرموده اند:«نحن و الله اهل الذکر المسؤلون»بخدا قسم ما هستیم،آن اهل ذکری که مردم باید سؤالات خود را از آنان بپرسند.

پیام ها

۱ پیامبران الهی همه از جنس خود بشر بوده اند،نه از جنس فرشتگان. «وَ مٰا أَرْسَلْنٰا ... إِلاّٰ رِجٰالاً»

ص:۳۹۸

۲ پیامبران،همه مرد بوده اند،آنهم مردانِ بالغ و رشید.(گرچه بعضی مثل عیسی و یحیی علیهما السلام در طفولیّت به نبوّت رسیده اند.) «رِجالاً» ۳ نزول وحی الهی بر یک انسان تعجبی ندارد،این سنّت خداوند برای هدایت بشر بوده است. «رِجالاً نُوحِی إِلَیْهِمْ» ۴ جهل عذر نیست،پرسیدن و دانستن وظیفه است. «فَسْئَلُوا» ۵ مسائل دین را باید از کارشناس دین پرسید،نه هر کس اندک آشنایی با دین دارد. «فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّکْرِ» ۶ آنجا که انسان خود چیزی را می داند،سؤال معنی ندارد،مگر آنکه بخواهد از دانسته ی خود فرار کند. «فَسْئَلُوا ... إِنْ کُنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ» ۷ اگر پرسش از اهل ذکر لازم باشد،پس پذیرش پاسخ او نیز لازم است،و گر نه سؤال لغو است. «فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّکْرِ» ۸ آنجا سؤال کنیم که خود نتوانیم بدانیم،نه آنکه هر چه را نمی دانیم،بدون آنکه فکر و تأملی کنیم،فوراً سؤال کنیم.آیه نمی فرماید:«فسئلوا...ان لم تعلموا»اگر نمی دانید سؤال کنید،بلکه می فرماید: «فَسْئَلُوا ... إِنْ کُنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ» یعنی اگر نمی توانید بدانید،سؤال کنید.

[سوره النحل (۱۶): آیه ۴۴]

اشاره

بِالْبَیِّناتِ وَ الزُّبُرِ وَ أَنْزَلْنا إِلَیْکَ الذِّکْرَ لِتُبَیِّنَ لِلنّاسِ ما نُزِّلَ إِلَیْهِمْ وَ لَعَلَّهُمْ یَتَفَکَّرُونَ (۴۴)

(ما پیامبران پیش از تو را)همراه با معجزات و کتب(آسمانی فرستادیم)و به سوی تو ذکر(قرآن)را فرو فرستادیم،تا برای مردم آنچه را که برایشان نازل شده روشن بیان کنی و شاید بیاندیشند.

نکته ها:

اشاره

«بینات»به معنای دلایل روشن نبوّت و معجزات است و«زبر»جمع«زبور»به معنای کتابِ آسمانی است.

شاید آیه اشاره به دو نوع وحی داشته باشد،یک وحی که قرآن است و برای همه ی مردم، و یک وحی که برای تفسیر و بیان قرآن است و مخصوص پیامبر.یعنی ما به سوی تو ذکر فرستادیم تا تفسیر قرآنی را که برای مردم نازل شده بیان کنی.

پیام ها

۱ پیامبران هم معجزه داشته اند،هم کتاب،تا مردم در تشخیص حقّ و باطل دچار اشتباه نشوند. «بِالْبَیِّناتِ وَ الزُّبُرِ» ۲ پیامبران همراه دلایل عقلی«بینه»و نقلی«زبر»بوده اند. «بِالْبَیِّناتِ وَ الزُّبُرِ» ۳ گرچه قرآن بر شخص پیامبر نازل شده،امّا مخاطب آن همه ی مردم اند. «أَنْزَلْنا إِلَیْکَ ... ما نُزِّلَ إِلَیْهِمْ» ۴ قرآن،یک بار بصورت یک جا بر پیامبر نازل شده است و بار دیگر به صورت تدریجی که مردم از آن آگاه شده اند. «أَنْزَلْنا إِلَیْکَ ... ما نُزِّلَ إِلَیْهِمْ» (در زبان عربی، «انزال»برای نزول دفعی و«تنزیل»برای نزول تدریجی بکار می رود.) ۵ قرآن،نیاز به بیانِ پیامبر دارد.لذا جدا کردن قرآن از سنّت و روایات جایز نیست. «لِتُبَیِّنَ لِلنّاسِ» ۶ وظیفه پیامبر،بیان قرآن و وظیفه ی مردم،پذیرش آن بر اساس فکر و اندیشه است. «لِتُبَیِّنَ لِلنّاسِ ... یَتَفَکَّرُونَ» ۷ قرآن،ذکر است،مایه تذکّر و توجّه انسان و دور نمودن او از غفلت و نسیان.

«أَنْزَلْنا إِلَیْکَ الذِّکْرَ»

[سوره النحل (۱۶): آیات ۴۵ تا ۴۷]

اشاره

أَ فَأَمِنَ اَلَّذِینَ مَکَرُوا اَلسَّیِّئاتِ أَنْ یَخْسِفَ اَللّهُ بِهِمُ اَلْأَرْضَ أَوْ یَأْتِیَهُمُ اَلْعَذابُ مِنْ حَیْثُ لا یَشْعُرُونَ (۴۵) أَوْ یَأْخُذَهُمْ فِی تَقَلُّبِهِمْ فَما هُمْ بِمُعْجِزِینَ (۴۶) أَوْ یَأْخُذَهُمْ عَلی تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّکُمْ لَرَؤُفٌ رَحِیمٌ (۴۷)

آیا کسانی که بدی ها را با حیله و نیرنگ انجام دادند،در امانند،از اینکه خداوند آنان را در زمین فرو برد یا از جایی که پیش بینی و اندیشه نمی کنند،عذاب الهی به سراغشان آید.

ص :۴۰۰

یا(قهر الهی)در حین تلاش و کوششان ناگهان آنان را بگیرد،پس نتوانند آن عذاب را خنثی و عاجز نمایند.

یا آنکه در حال دلهره آنان را بگیرد،پس البتّه پروردگار شما رءوف و مهربان است.

نکته ها:

اشاره

خداوند در این آیات،چهار نوع عذاب برای توطئه گرانِ علیه دین،مطرح کرده:

۱ عـذاب زمینی «یَخْسِفَ اللّٰهُ بِهِمُ الْأَرْضَ» ۲ عذاب آسـمانی: «یَأْتِیَهُمُ الْعَذٰابُ» ۳ عـذاب ناگهانی: «یَأْخُذَهُمْ فِی تَقَلُّبِهِمْ» ۴ عذاب روحی: «یَأْخُذَهُمْ عَلیٰ تَخَوُّفٍ»

پیام ها

۱ عذاب و کیفر الهی،پس از اتمام حجّت است.(بدنبال موضوع نبوّت در آیات قبل،این آیه مخالفان را تهدید می کند).

۲ احتمال عذاب و کیفر الهی،برای دست برداشتن از توطئه کافی است. «أَ فَأَمِنَ» ۳ توطئه گران علیه دین بدانند که مکر و حیله ی آنان،در برابر علم و قدرت الهی، پوچ است. «أَ فَأَمِنَ الَّذِینَ مَکَرُوا السَّیِّئٰاتِ» ۴ زمان و مکان و نوع قهر خدا در دنیا قابل پیش بینی نیست،که امکان فرار باشد.

«یَأْتِیَهُمُ الْعَذٰابُ مِنْ حَیْثُ لاٰ یَشْعُرُونَ»

۵ هیچ فرد یا عاملی،مانع قهر خدا نیست. «فَمٰا هُمْ بِمُعْجِزِینَ» ۶ نزول عذاب،ناگهانی و در هر حال و شرایطی است. «فِی تَقَلُّبِهِمْ» (چه در سفر، چه در وطن،چه در خواب و چه در بیداری،چه در راه چه ایستاده،...

ص :۴۰۱

۷ گاهی رعب،خوف و دلهره،عـذاب و مـایه ی هلاـکت است. «يَأْخُذَهُمْ عَلىٰ تَخَوُّفٍ» ۸ تـأخیر عـذاب و مهلـت دادن به گنهکـاران،بخاطر لطف اوست تا توبه کننـد. «فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ» ۹ قهر و تنـبیه الهی نیز بر اسـاس تربیت و رحمت اوست. «يَأْخُذَهُمْ ... فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۴۸]

اشاره

أَ وَ لَمْ يَرَوْا إِلىٰ مٰا خَلَقَ اَللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَّؤُا ظِلاٰلُهُ عَنِ اَلْيَمِينِ وَ اَلشَّمٰائِلِ سُجَّداً لِلّٰهِ وَ هُمْ دٰاخِرُونَ (۴۸)

۴۸\۱۵

آیا چیزهایی را که خداونـد آفریـده ندیـده انـد که چگونه از راست و چپ سایه هایشان می گسترد و در حال سـجده،فروتنانه خضوع دارند.

نکته ها:

اشاره

کلمه ی«فیء»به سـایه ی بعـد از ظهر گفته می شود که در حـال بازگشت است،ولی کلمه ی «ظل»به هر نوع سایه ای گفته می شود.

کلمه«داخر»به معنای خاضع است و شاید مراد از«یمین»و«شمال»در آیه،دو طرف روز یعنی صبح و غروب باشد.

شاید از آن جهت که سایه حالت به خاک افتادگی دارد،تعبیر سجده در مورد آن بکار رفته است.گرچه از نظر تکوینی همه ی موجودات در برابر خدا ساجد و خاضع اند.

پیام ها

۱ نه فقط خود اشیاء،بلکه آثار و لوازم و خواص اشیاء،همچون سایه آنها،در برابر خداوند خاضعند. «ظِلاٰلُهُ ... سُجَّداً» ۲ مطالعه در آفریده های الهی و تغییرات آنها،یکی از سفارش های قرآن است.

«أَ وَ لَمْ يَرَوْا إِلىٰ مٰا خَلَقَ اللّٰهُ»

...

۱۳اگر اشیای هستی،حتّی سایه آنها،در برابر خداوند ساجد و خاضعند،چرا بشر

نباشد. «سُجَّداً ... داخِرُونَ» ۴ سجده و تسبیح هستی از روی شعور است،گرچه ما آن را درک نمی کنیم. «هُمْ داخِرُونَ» (به گفته ی فخر رازی،تعبیر« داخِرُونَ »در مورد موجوداتِ با شعور بکار می رود و این رمز شعور موجودات و سایه آنهاست.)

[سوره النحل (۱۶): آیات ۴۹ تا ۵۰]

اشاره

وَ لِلّٰهِ يَسْجُدُ مٰا فِي اَلسَّمٰاوٰاتِ وَ مٰا فِي اَلْأَرْضِ مِنْ دٰابَّةٍ وَ اَلْمَلاٰئِكَةُ وَ هُمْ لاٰ يَسْتَكْبِرُونَ (۴۹) يَخٰافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَ يَفْعَلُونَ مٰا يُؤْمَرُونَ (۵۰)

و آنچه در آسمان ها و آنچه در زمین است از جنبده و فرشتگان،تنها برای خداوند سجده می کنند و تکبّر و سرپیچی نمی کنند.

و از پروردگارشان که حاکم و محیط بر آنهاست می ترسند و آنچه را فرمان داده شده اند انجام می دهند.

نکته ها:

اشاره

کلمه ی« دٰابَّةٍ »به جانداری گفته می شود که از مکانی به مکان دیگر حرکت کند و منتقل شود.این کلمه بر انسان و حیوان و جنّ اطلاق می شود،ولی به فرشتگان گفته نمی شود.

مراد از سجده ی تمام موجودات آسمانی و زمینی،یا خضوع تکوینی و تسلیم بودن آنها در برابر قوانین هستی است و یا آنکه مراد سجده ای برخاسته از درک و شعور است،که ظاهر آیات،دومی است،گرچه از درک و شعور ما خارج است! اگر همه موجودات،همانند فرشتگان،در برابر خدا خاضع و ساجدند،چرا ما انسانها سجده نکنیم و استکبار ورزیم. همه از بهر تو سرگشته و فرمان بردار شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبری

پیام ها

۱ هستی،تنها در برابر خدای واحد،مطیع و ساجد است. «لِلّهِ یَسْجُدُ» ۲ در آسمان ها نیز موجودات زنده و جنبنده ساکن است. «مٰا فِی السَّمٰاوٰاتِ ... مِنْ دٰابَّهٍ» چنان که در آیه ۲۹ سوره ی شوری نیز می خوانیم: «وَ مٰا بَثَّ فِیهِمٰا مِنْ دٰابَّهٍ» ۳ فرشتگان تسلیم محض خدا هستند. «وَ هُمْ لاٰ یَسْتَکْبِرُونَ» ۴ ترس ما از خدا،بخاطر گناهانمان است،امّا ترس فرشتگان از خدا،ناشی از مقام و عظمت پروردگار است. «یَخٰافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ» (چنان که در مورد مؤمنان نیز قرآن می فرماید: «وَ أَمّٰا مَنْ خٰافَ مَقٰامَ رَبِّهِ» (۱)) ۵ فرشتگان نه در ذات،روحیّه ی استکبار دارند و نه در عمل. «لاٰ یَسْتَکْبِرُونَ، یَفْعَلُونَ مٰا یُؤْمَرُونَ» ۶ ریشه ی ترک دستورات الهی،استکبار است.اگر ریشه رفت،عمل می آید.

«لاٰ یَسْتَکْبِرُونَ،

یَفْعَلُونَ مٰا یُؤْمَرُونَ»

۷ فرشتگان،مأموران الهی و مکلّف هستند. «یَفْعَلُونَ مٰا یُؤْمَرُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۵۱]

اشاره

وَ قٰالَ اَللّٰهُ لاٰ تَتَّخِذُوا إِلٰهَیْنِ اِثْنَیْنِ إِنَّمٰا هُوَ إِلٰهٌ وٰاحِدٌ فَإِیّٰایَ فَارْهَبُونِ (۵۱)

۵۱\۱۵

و خداوند فرمود دو معبود نگیرید،فقط او معبود یکتاست،پس تنها از من بترسید.

نکته ها:

اشاره

مراد از اینکه دو خدا نگیرید،آن نیست که دو خدا گرفتن ممنوع است و سه خدا جایز،بلکه اولاً نفی اقلّ،نفی اکثر را هم در خود دارد و ثانیاً شاید منظور آیه،عقیده مشرکان باشد که می گفتند: یک خدای خالق داریم و یک خدای ربّ و مدبّر،و عبادت های خود را برای خدای ربّ انجام می دادند. (۲)

در برابر مشرکان که در چند آیه قبل می گفتند:اگر خدا می خواست ما مشرک نمی شدیم، این آیه می گوید:خداوند شما را از شرک نهی کرده است.پس چگونه می خواسته که شما

۱- ۱) .نازعات، ۴۰.

۲- ۲) .تفسیر المیزان.

مشرک شوید!؟

پیام ها

۱ در تربیت،باید ابتدا افکار خرافی را پاکسازی کرد،سپس حرف حقّ را زد تا اثر کند. «لا تَتَّخِذُوا إِلٰهَیْنِ ... إِنَّما هُوَ إِلٰهٌ واحِدٌ» ۲ پرستش دو معبود باطل است،چه رسد به چندین معبود. «لا تَتَّخِذُوا إِلٰهَیْنِ اثْنَیْنِ» ۳ ثنویّت و اعتقاد به دو منشأ تدبیر برای عالم،یکی خیر و یکی شرّ(یزدان و اهریمن)باطل است. «لا تَتَّخِذُوا إِلٰهَیْنِ اثْنَیْنِ» ۴ برای نفی باطل و اثبات حقّ،تأکید لازم است.(با آنکه« إِلٰهَیْنِ »تثنیه است،امّا کلمه ی« اِثْنَیْنِ »آمده وبا آنکه کلمه ی« إِلٰهٌ »مفرد است،امّا کلمه ی« واحِدٌ »آمده است) ۵ ترس از غیر خدا شرک است. «إِلٰهٌ واحِدٌ فَإِیّایَ فَارْهَبُونِ» تربیت،باید ابتدا افکار خرافی را پاکسازی کرد،سپس حرف حقّ را زد تا اثر کند.

«لا تَتَّخِذُوا إِلٰهَیْنِ

... إِنَّما هُوَ إِلٰهٌ واحِدٌ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۵۲]

اشاره

وَ لَهُ ما فِی اَلسَّماواتِ وَ اَلْأَرْضِ وَ لَهُ اَلدِّینُ واصِباً أَ فَغَیْرَ اَللّٰهِ تَتَّقُونَ (۵۲)

و آنچه در آسمان ها و زمین است از آن اوست و پرستش و فرمان برداری پیوسته برای اوست،پس آیا از غیر خداوند پروا می کنید.

نکته ها:

اشاره

مراد از کلمه ی« اَلدِّینُ »در آیه،پرستش و بندگی است که لازمه ی پذیرش دین و مکتب حقّ است.و کلمه ی« واصِباً »به معنای دائم و شدید است،مانند آیه ی ۹ سوره ی صافات: «وَ لَهُمْ عَذٰابٌ واصِبٌ»

پیام ها

۱ بر خلاف آن عقاید خرافی که برای هر نوعی از موجودات،ربّی را فرض می کردند،خداوندِ همه ی آنچه در آسمان ها و زمین است،یکی است.

«لَهُ مٰا فِی السَّمٰاوٰاتِ وَ الْأَرْضِ»

۲ پرستش و بندگی،تنها در برابر خالق یکتا جایز است. «لَهُ الدِّینُ وٰاصِباً» ۳ تشریع و قانون گذاری،حقّ کسی است که تکوین و آفرینش از آنِ اوست. «لَهُ مٰا فِی السَّمٰاوٰاتِ ... وَ لَهُ الدِّینُ» سازنده ی هستی باید قانون آن را وضع و بیان کند.

۴ شرک،هیچ دلیل و توجیهی ندارد. «لَهُ مٰا فِی السَّمٰاوٰاتِ ... لَهُ الدِّینُ ... أَ فَغَیْرَ اللّٰهِ تَتَّقُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیات ۵۳ تا ۵۴]

اشاره

وَ مٰا بِکُمْ مِنْ نِعْمَهٍ فَمِنَ اَللّٰهِ ثُمَّ إِذٰا مَسَّکُمُ اَلضُّرُّ فَإِلَیْهِ تَجْئَرُونَ (۵۳) ثُمَّ إِذٰا کَشَفَ اَلضُّرَّ عَنْکُمْ إِذٰا فَرِیقٌ مِنْکُمْ بِرَبِّهِمْ یُشْرِکُونَ (۵۴)

و آنچه از نعمت دارید،پس از خداوند است.(به علاوه)هر گاه نگرانی و بلا به شما رسد،تنها به سوی او ناله می کنید.

اما همین که نگرانی و مِحنت را از شما برطرف کرد،ناگهان گروهی از شما نسبت به پروردگارشان شرک می ورزند.(و عوامل و افراد دیگری را در دفع بلا مؤثّر می دانند)

نکته ها:

اشاره

کلمه ی« اَلضُّرُّ »به نگرانی گفته می شود که از فقدان نعمت ناشی می شود و کلمه ی « تَجْئَرُونَ »از«جؤار»به معنای ناله و استغاثه است.

مضمون این آیه در آیات دیگر قرآن نیز تکرار شده است،چنان که در آیه ی ۶۷ سوره اسراء می فرماید: «وَ إِذٰا مَسَّکُمُ الضُّرُّ فِی الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلاّٰ إِیّٰاهُ فَلَمّٰا نَجّٰاکُمْ إِلَی الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ وَ کٰانَ الْإِنْسٰانُ کَفُوراً» هر گاه در وسط دریا با خطری مواجه شوید،جز او هر چه را در خیال خود می خواندید محو شود،ولی همین که او شما را به خشکی رساند،روی گردان شده و کفران نعمت می کنید.

پیامبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله می فرماید:«من لم یعلم ان لله علیه نعمه الا فی مطعم او ملبس فقد قصر

عمله و دنا عذابه» (۱)هر کس نعمت خداونـد را تنها در خوراک و پوشاک بداند،هم در عمل کوتاهی کرده و هم به قهر خدا نزدیک شده است.

پیام ها

۱ نعمت های الهی را،نتیجه ی تلاش و تحصیل و مدیریّت خود،یا شانس و تصادف نپندارید. «مٰا بِکُمْ مِنْ نِعْمَهٍ فَمِنَ اللّٰهِ» ۲ همه ی نعمـت هـا،حتّی آنچـه کـه در نظر شـما نـاچیز است،به اراده ی الهی به شـما داده شـده است. «مِنْ نِعْمَهٍ» ۳ هم نعمت هـا از اوست،هم در خطرهـا،تنهـا پناهگـاه اوست. «فَمِنَ اللّٰهِ، فَإِلَیْهِ تَجْئَرُونَ» ۴ بلا و سـختی،خـداپرستی فطری را زنـده می کنـد. «إِذٰا مَسَّکُمُ الضُّرُّ فَإِلَیْهِ تَجْئَرُونَ» ۵ انسان ضعیف است وبا کوچکترین تماس سختی و مصیبت،درمانده می شود.

«إِذٰا مَسَّکُمْ»

...

۶ نعمت ها از اوست،امّا سـختی ها و ضررها از ماست. «نِعْمَهٍ فَمِنَ اللّٰهِ، مَسَّکُمُ الضُّرُّ» ۷ ایمان و استغاثه به خداوند،نباید موسمی و مقطعی باشد. «إِذٰا کَشَفَ الضُّرَّ ... فَرِیقٌ مِنْکُمْ ... یُشْرِکُونَ» ۸ رفاه و آسایش،زمینه ی غفلت از یاد خدا و شرک گرایی است. «کَشَفَ الضُّرَّ ...

یُشْرِکُونَ»

۹ تـوجّه به خـدا،چـون فطری است عمـومی است. «فَإِلَیْهِ تَجْئَرُونَ» ،امّـا شـرک تنهـا در مـورد بعضـی است. «فَرِیقٌ ... یُشْـرِکُونَ» ۱۰«کشف ضرّ»و برطرف شدن مشکلات را از هر قدرتی جز خدا بدانیم شرک است. «کَشَفَ الضُّرَّ ... بِرَبِّهِمْ یُشْرِکُونَ»

۱- ۱) .تفسیر نور الثقلین.

[سوره النحل (۱۶): آیه ۵۵]

اشاره

لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ (۵۵)

تا آنچه را(از نعمت و برطرف کردن سختی ها)به آنان داده ایم(بخاطر شرک ورزی)ناسپاسی کنند،پس کامیاب شوید که به زودی خواهید دانست(سزای کفران و شرک شما چیست؟)

نکته ها:

اشاره

سیری در آیات گذشته تا اینجا،شیوه ی دعوت و تربیت الهی را نشان می دهد:

او خداوند یگانه است؛ «إِنَّمَا هُوَ إِلٰهٌ وَاحِدٌ» ،مالک همه چیز است؛ «لَهُ مَا فِی السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ» ،مربّی است؛ «لَهُ الدِّینُ» ،منعم است؛ «مَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ» ،فریادرس است؛ «إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْأَرُونَ» ،پس آیا باز هم به سراغِ دیگران برویم؟

پیام ها

۱ پایان شرک،کفر به خدا و کفران نعمت های اوست. «يُشْرِكُونَ لِيَكْفُرُوا» ۲ توجّه به غیر خدا،کفران نعمت های اوست. «لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ» ۳ با آنکه مردم دائماً کفران می کنند،امّا باز هم خداوند نعمت های خود را باز نمی دارد. «لِيَكْفُرُوا ... فَتَمَتَّعُوا» ۴ پایان کامیابی های کفرآلود،قهر الهی است. «فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ» نظیر آیه ی ۳۰ سوره ابراهیم؛ «قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ»

[سوره النحل (۱۶): آیات ۵۶ تا ۵۷]

اشاره

وَ يَجْعَلُونَ لِمَا لاٰ يَعْلَمُونَ نَصِيباً مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ تَاللّٰهِ لَتُسْئَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُونَ (۵۶) وَ يَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَ لَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ (۵۷)

و(مشرکان)سهمی از آنچه را ما روزی آنان کرده ایم برای بت هایی قرار می دهند که هیچ نمی دانند.به خدا سوگند حتماً از آنچه افتراء می بندید بازخواست خواهید شد.

و برای خداوند دختران را قرار می دهند،در حالی که او(از فرزند داشتن)منزّه است،ولی برای خودشان آنچه را(از پسران)که علاقه دارند(قرار می دهند.)

نکته ها:

اشاره

ممکن است این آیه اشاره به مضمون آیه ۱۳۶ سوره انعام باشد که بت پرستان سهمی از کشاورزی و دامداری خود را،نصیب بت ها می دانستند، «وَ جَعَلُوا لِلّهِ مِمّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَ الْأَنْعامِ نَصِیباً فَقالُوا هذا لِلّهِ بِزَعْمِهِمْ وَ هذا لِشُرَکائِنا» احتمال دیگری که مرحوم علامه طباطبایی در این آیه پسندیده اند،آن است که مردم در نزول نعمت ها و رفع بلاها،نقشی برای خدا در نظر نمی گیرند و همه را از غیر او می بینند.

مشرکان،ملائکه را دختران خدا می دانستند،چنان که در آیه ۱۹ سوره ی زخرف می فرماید:

«وَ جَعَلُوا الْمَلائِکَهَ الَّذِینَ هُمْ عِبادُ الرَّحْمنِ إِناثاً» و در این عقیده ی آنها،سه انحراف بود:

الف:برای خدا فرزند قائل می شوند،در حالی که «لَمْ یَلِدْ وَ لَمْ یُولَدْ» ب:ملائکه را دختر می پنداشتند،در حالی که آنها دختر و پسر ندارند.

ج:آنها که خود دختر را مایه ننگ می دانستند،آن را به خدا نسبت می دادند! «أَ فَأَصْفاکُمْ رَبُّکُمْ بِالْبَنِینَ وَ اتَّخَذَ مِنَ الْمَلائِکَهِ إِناثاً» (۱)

پیام ها

۱ هر چه داریم از اوست،برای غیر او سهمی قرار ندهیم که باید پاسخ گو باشیم.

«وَ یَجْعَلُونَ لِما لا یَعْلَمُونَ نَصِیباً

... تَاللّهِ لَتُسْئَلُنَّ» ۲ لطف مادی خداوند شامل منحرفان نیز می شود. «مِمّا رَزَقْناهُمْ» ۳ اسباب ظاهری و بشری که به آن دل بسته اید،خود خبری از راه رزق و نعمت یا رفع بلا ندارند. «یَجْعَلُونَ لِما لا یَعْلَمُونَ نَصِیباً» ۴ حتّی بخشی از نعمت ها را از غیر خدا دانستن شرک است. «نَصِیباً مِمّا رَزَقْناهُمْ»

ص:۴۰۹

۱- ۱) .اسراء،۴۰.

[سوره النحل (۱۶): آیات ۵۸ تا ۵۹]

اشاره

وَ إِذٰا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنْثىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَ هُوَ كَظِيمٌ (۵۸) يَتَوٰارىٰ مِنَ اَلْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مٰا بُشِّرَ بِهِ أَ يُمْسِكُهُ عَلىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي اَلتُّرٰابِ أَلاٰ سٰاءَ مٰا يَحْكُمُونَ (۵۹)

و هر گاه یکی از آن مشرکان به دختر دارشدن بشارت داده شود،صورتش از غصّه سیاه می شود،در حالی که خشم خود را فرو می برد.

بخاطر بشارت تلخی که به او داده شده،از میان مردم متواری می شود (درمانده است که)آیا این دختر را همراه با ننگ و خفت نگاه دارد یا او را در خاک پنهان کند.بدانید که چه بد قضاوت می کنند.

نکته ها:

اشاره

دلیل تنفر اعراب جاهل از دختر،امور زیر بوده است:

الف:دختر نقش اقتصادی و تولیدی نداشته وبار زندگی بوده است.

ب:در جنگ که سرنوشت قبیله به آن بوده،دختر قدرت جنگیدن و دفاع نداشته است.

ج:در جنگ ها،دختران به اسارت رفته و مورد تجاوز دشمن قرار می گرفتند.

بر خلاف تفکّر جاهلی،اسلام برای دختر،ارزش زیادی قائل شده است که به گوشه ای از آن اشاره می کنیم:

پیامبر اسلام می فرماید:«نعم الولد البنات» (۱)دختران چه فرزندان خوبی هستند.خداوند نیز نسل پیامبر را از دخترش فاطمه زهرا قرار داده است.

امام صادق علیه السلام به مردی که از تولد دخترش ناراحت بود فرمود:آیا تو بهتر می دانی یا خدا؟ گفت:خدا،امام فرمود:خداوند نیز آنچه را برای تو بهتر بوده انتخاب کرده و به تو دختر داده است. (۲)

۱- ۱) .بحار،ج ۱۰۴،ص ۹۴.

۲- ۲) .وسائل،ج ۱۵،ص ۱۰۳.

پیام ها

۱ تحقیر و پست شمردنِ دختر،فکر جاهلی و خرافی است. «إِذا بُشِّرَ ... بِالْأُنْثىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ» ۲ با آنکه اصلِ تولد فرزند،بشارت است،امّا خرافات،بشارت را مایه ذلّت می شمرد. «بُشِّرَ ... ظَلَّ وَجْهُهُ» ۳ فرو خوردن خشم و غضبی که همراه آن سیاه شدن و برافروخته شدن چهره باشد،چه ارزشی دارد؟ «ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَ هُوَ كَظِيمٌ» (آنهم خشمی که بر اثر یک عقیده ی خرافی باشد) ۴ خرافات و عقاید باطل،مایه ی تهدید خانواده هاست. «ظَلَّ وَجْهُهُ ... يَتَوارىٰ مِنَ الْقَوْمِ» ۵ گاهی بزرگ ترین جنایت ها،زیر پوشش مقدّس ترین شعارها صورت می گیرد. «أَ يُمْسِكُهُ عَلىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرابِ» (به نام حفظ آبرو،فرزندش را زنده به گور می کند) ۶ ادیان آسمانی،عقاید خرافی را در مورد دختر و زن،محکوم می کنند. «ساءَ ما يَحْكُمُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۶۰]

اشاره

لِلَّذِينَ لاٰ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَهِ مَثَلُ اَلسَّوْءِ وَ لِلّٰهِ اَلْمَثَلُ اَلْأَعْلىٰ وَ هُوَ اَلْعَزِيزُ اَلْحَكِيمُ (۶۰)

۶۰\۱۵

برای کسانی که به آخرت ایمان ندارند صفات زشت است ولی برای خداوند صفاتِ برتر است و اوست خداوند عزیز و حکیم.

نکته ها:

اشاره

سؤال:در آیه ی ۷۴ همین سوره می خوانیم که: «فَلاٰ تَضْرِبُوا لِلّٰهِ الْأَمْثالَ» برای خدا مثال نزنید،چطور در این آیه می فرماید: «وَ لِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلىٰ»؟ پاسخ:مراد از مثال نزدن برای خدا آن است که خدا را شبیه چیزی مپندارید.و مراد از مَثل

اعلی برای خدا،آن است که بهترین صفات برای خداست.

پیام ها

۱_منشأ همه ی زشتی ها و بـدی ها کفر به قیامت است. «لِلَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَهِ مَثَلُ السَّوْءِ» ۲ برترین کمالات برای خداست. «لِلّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلى» ۳ زیبایی انسان به ایمان است،هر گاه ایمان برود جرثومه ی زشتی ها می شود.

«لِلَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَهِ مَثَلُ السَّوْءِ»

۴ عزّت و قـدرت خداونـد،همراه حکمت است. «هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» و اگر خداونـد مردم را بخـاطر سـتمشان مؤاخـذه و عـذاب کنـد،هیـچ جنبنـده ای را روی آن(زمین)بـاقی نمی گـذارد و لکن(سنّت خداونـد بر مهلت دادن است و)کیفر آنـان را تا زمان معینی به تأخیر می اندازد،پس همین که اجلشان فرا رسد نمی توانند نه ساعتی پس و نه ساعتی پیش افکنند.

نکته ها:

گرچه قـانون کلّی خداونـد،تـأخیر عـذاب است،امّـا گـاهی خداونـد،سـتمگران را گوشـمالی می دهـد تـا عـبرتی برای دیگران باشد،نظیر آنچه بر سر قوم لوط و نوح و ثمود آمد.

سؤال:چرا آیـه می گویـد؛بـا گنـاهِ انسـان،همـه جنبنـده هـا نـابود می شونـد!؟ پاسـخ:مراد از دابّه در این آیه،یـا فقـط انسـان ها هسـتند،نظیر آیه؛ «إِنَّ شَرَّ الـدَّوَابِّ عِنْدَ اللّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ» (۱)و یـا بخـاطر آن است که بـا هلاـکت نسل بشـر،آنها نیز از بین می روند،زیرا

۱- ۱) .انفال،۲۲.

آفرینش آنها برای انسان بوده است.

از امام معصوم سؤال شد که چرا بعضی مردگان،چشمشان باز است و بعضی بسته است؟ حضرت در پاسخ فرمودند:چون آنها که چشمشان باز بوده فرصت بستن پیدا نکرده اند و آنها که بسته بوده فرصت بازکردن نداشته اند. «لا یَسْتَأْخِرُونَ ساعَةً وَ لا یَسْتَقْدِمُونَ» خطر و اثر برخی ظلم ها،فراگیر است و شامل همه جنبنده ها از انسان و حیوان می شود، چنان که می فرماید: «وَ اتَّقُوا فِتْنَةً لا تُصِیبَنَّ الَّذِینَ ظَلَمُوا مِنْکُمْ خَاصَّةً» بترسید از گناهانی که آثار شوم آنها تنها دامن ستمگران را نمی گیرد.

پیام ها

۱ کیفر الهی،بر اساس ظلم خود ماست. «یُؤاخِذُ اللّهُ ... بِظُلْمِهِمْ» ۲ ستم،خانمانسوز است و هستی نسل بشر را تهدید می کند. «بِظُلْمِهِمْ ما تَرَکَ عَلَیْها مِنْ دَابَّةٍ» ۳ سنّت خداوند بر مهلت دادن و تأخیر کیفر است. «یُؤَخِّرُهُمْ» در کار خداوند،امهال هست،امّا اهمال نیست.کیفر الهی دیر و زود دارد،امّا سوخت و سوز ندارد.

۴ مهلت خداوند،اجل و سرآمدی دارد. «یُؤَخِّرُهُمْ إِلی أَجَلٍ مُسَمًّی» ۵ مهلت خداوند بر اساس لطف او و برای توبه و جبران است،پس به آن مغرور نشوید. «وَ لَوْ یُؤاخِذُ ... ما تَرَکَ عَلَیْها مِنْ دَابَّةٍ وَ لکِنْ یُؤَخِّرُهُمْ» ...

۶ رها بودن و آزاد بودنِ ستمگران در اعمالشان،نشانه ای بر حقانیّت آنها نیست. «یُؤَخِّرُهُمْ» ۷ اجل انسان قابل تغییر نیست. «لا یَسْتَأْخِرُونَ ساعَةً وَ لا یَسْتَقْدِمُونَ»

ص: ۴۱۳

[سوره النحل (۱۶): آیه ۶۲]

اشاره

وَ يَجْعَلُونَ لِلّٰهِ مٰا يَكْرَهُونَ وَ تَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ اَلْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ اَلْحُسْنىٰ لاٰ جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ اَلنّٰارَ وَ أَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ (۶۲)

۶۲\۱۵

و مشـركان،آنچه را براى خـود نمى پسـندند براى خـدا قرار مى دهنـد و زبانشـان بـه دروغ مى گويـد كـه نيكـوتر براى آنـان است.حقا كه آتش براى آنان است و آنان(به سوى آن)پيشگامانند.

نكته ها:

اين آيه به همـان تفكّر خرافى اشـاره دارد كه در چنـد آيه قبل مطرح شـد و آن اينكه مشـركان، فرشـتگان را دختران خـدا مى پنداشتند در حالى كه دختر را براى خود مايه ى ننگ مى شمردند،به پسر افتخار مى كردند و آن را نعمتى بهتر از دختر معرّفى مى كردند. «وَ تَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنىٰ»

پيام ها

۱ آنچه را براى خود دوست نـداريم،براى خـدا قرار ندهيم. «يَجْعَلُونَ لِلّٰهِ مٰا يَكْرَهُونَ» ۲ انسـان گاه چنان دچار خيالات مى شود كه تصور مى كند،برتر از ديگران است و عاقبتش بهتر از ديگران مى باشد. «تَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنىٰ» اين افراد در آيات ديگر نيز چنين معرّفى شده اند: «يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعاً» (۱)و «لَئِنْ رُجِعْتُ إِلىٰ رَبِّى إِنَّ لِى عِنْدَهُ لَلْحُسْنىٰ» (۲)

[سوره النحل (۱۶): آیه ۶۳]

اشاره

تَاللّٰهِ لَقَدْ أَرْسَلْنٰا إِلىٰ أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ اَلشَّيْطٰانُ أَعْمٰالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ اَلْيَوْمَ وَ لَهُمْ عَذٰابٌ أَلِيمٌ (۶۳)

به خدا سوگند كه همانا ما به سوى امّت هاى پيش از تو(نيز)پيامبرانى فرسـتاديم، پس شـيطان كارهاى(ناپسند)ايشان را برايشان زيبا جلوه داد،پس(آن شيطان) امروز نيز سرپرست آنهاست و براى آنان عذاب دردناكى است.

۱- ۱) .كهف،۱۰۴.

۲- ۲) .فصّلت، ۵۰.

نکته ها:

آیـه در مقـام تسلّی پیـامبر اسـلام است که ای پیـامبر از بی تـوجّهی و روی گردانی مردم نگران مبـاش،زیرا همه ی پیـامبران با اینگونه افراد مواجه بوده اند.

پیام ها

۱ آشنایی با تاریخ و اقوام گذشته،عامل صبر و تحمّل و درس عبرت است.

«أَرْسَلْنا إِلى أُمَمٍ مِنْ قَبْلِکَ»

۲ خداونـد،به نـام خودش قسم یاد می کنـد. «تَاللّهِ» ۳ بعثت پیـامبران،یـک جریان و سنّت الهی بوده است. «أَرْسَلْنا إِلى أُمَمٍ مِنْ قَبْلِکَ» ۴ راه نفوذ شیطان،جلوه دادن و زینت دادن زشتی ها و توجیه انحرافات است.

«فَزَیَّنَ لَهُمُ الشَّیْطانُ أَعْمالَهُمْ»

۵ پـذیرفتن جلوه های شـیطان،مقـدّمه سـلطه ی اوست. «فَزَیَّنَ ... فَهُوَ وَلِیُّهُمُ» ۶ ولایت شـیطان،لحظه ای نیست،او هر روز بـدنبال سلطه بر مردم است. «فَهُوَ وَلِیُّهُمُ الْیَوْمَ» ۷ ولایت و سلطه ی شیطان تنها در دنیاست و در قیامت کاری به دست او نیست.

«فَهُوَ وَلِیُّهُمُ الْیَوْمَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۶۴]

اشاره

وَ ما أَنْزَلْنا عَلَیْکَ اَلْکِتابَ إِلاّ لِتُبَیِّنَ لَهُمُ اَلَّذِی اِخْتَلَفُوا فِیهِ وَ هُدیً وَ رَحْمَهً لِقَوْمٍ یُؤْمِنُونَ (۶۴)

و ما کتاب(آسـمانی قرآن)را بر تو فرو نفرسـتادیم مگر برای اینکه آنچه را در آن اختلاف کرده اند برای آنان روشن بیان کنی و(این کتاب)برای گروهی که ایمان می آورند مایه ی هدایت و رحمت است.

پیام ها

۱ هدف از نزول قرآن،جدا کردن حقّ از باطل است. «ما أَنْزَلْنا ... إِلاّ لِتُبَیِّنَ لَهُمُ»

۲ سرچشمه ی اختلافات،دوری از رهنمودهای پیامبران است. «لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِی اخْتَلَفُوا فِيهِ» ۳ خداوند به واسطه ی انبیا اتمام حجّت می کند. «لِتُبَيِّنَ لَهُمُ» ۴ قرآن هم کتاب قضاوت بین حقّ و باطل،هم وسیله ی ارشاد و هم وسیله دریافت رحمت الهی است. «لِتُبَيِّنَ، هُدىً، رَحْمَةً» ۵ شرط دریافت هدایت و رحمت الهی،آن است که انسان زمینه سعادت را در خود کور نکرده باشد. «لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۶۵]

اشاره

وَ اَللّٰهُ أَنْزَلَ مِنَ اَلسَّمٰاءِ مٰاءً فَأَحْيٰا بِهِ اَلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهٰا إِنَّ فِی ذٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ (۶۵)

و خداوند از آسمان آبی فرستاد،پس بواسطه آن زمین را پس از آنکه پژمرده بود زنده کرد،البتّه در این(باریدن و روئیدن)برای گروهی که (سخن حقّ را با جان و دل)می شنوند نشانه ای روشن است.

نکته ها:

در آیه قبل،نزول کتاب که مایه زنده شدن دلهاست،مطرح شد،در این آیه،نزول باران که سبب زنده شدن زمین است،مطرح گردیده است.

پیام ها

۱ پدیده های طبیعی،(از جمله آمدن ابر و باران)تصادفی نیست،به اراده ی خداوند است. «وَ اللّٰهُ أَنْزَلَ» ۲ زمین همچون انسان مرگ و حیات دارد. «فَأَحْيٰا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهٰا» ۳ اجرای برنامه های الهی از طریق اسباب عادّی و طبیعی است. «فَأَحْيٰا بِهِ الْأَرْضَ» ۴ آب،مایه ی حیات زمین و زمینیان است. «فَأَحْيٰا بِهِ الْأَرْضَ» ۵ تدبیر خداوند در طبیعت،کلاس توحید است. «إِنَّ فِی ذٰلِكَ لَآيَةً»

ص: ۴۱۶

۶ بهترین راه خداشناسی،گوش سپردن و پند گرفتن از آیات الهی است. «لَآیَةً لِقَوْمٍ یَسْمَعُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۶۶]

اشاره

وَ إِنَّ لَکُمْ فِی اَلْأَنْعٰامِ لَعِبْرَةً نُسْقِیکُمْ مِمّٰا فِی بُطُونِهِ مِنْ بَیْنِ فَرْثٍ وَ دَمٍ لَبَناً خٰالِصاً سٰائِغاً لِلشّٰارِبِینَ (۶۶)

و بی گمان برای شما در(آفرینش)چهارپایان عبرتی است،ما شما را از آنچه در درون آنهاست،از میان غذاهای هضم شده و خون،شیر خالصی که برای نوشندگان گوارا است سیراب می کنیم.

نکته ها:

خداوند،نه تنها از لابلای ابر آسمان ها،آبی که مایه حیات است نازل می کند،بلکه از لابلای درون حیوانات،شیری که مایه حیات است،خارج می کند.

کلمه ی« فَرْثٍ »به غذای هضم شده ی درون معده گفته می شود و کلمه ی« لَعِبْرَةً »به چیزی گفته می شود که وسیله ی عبور از جهل به علم گردد.

با آنکه کلمه ی« اَلْأَنْعٰامِ »جمع است.ولی ضمیر در« بُطُونِهِ »مفرد است.زیرا مراد،هر واحدی از چهارپایان است نه همه ی آنها.

شیر،یک غذای کامل است که هم به جای آب است و هم به جای غذا و تمام نیازهای بدن را تأمین می کند.در روایات می خوانیم:شیر،عقل را زیاد،ذهن را صفا،چشم را روشنی،قلب را تقویت،پشت را محکم،و فراموشی را کم می کند.

چهارپایان،تنها وسیله ی تأمین نیازهای مادّی ما نیستند،بلکه می توانند وسیله ی تکامل معنوی و رشد ایمانی ما باشند.

راستی خدایی که شیر را از دل علف بیرون می کشد،نمی تواند در قیامت،انسان را از دل خاک بیرون کشد؟! خدایی که شیر خالص را از لابلای خون و غذای هضم شده،استخراج می کند،نمی تواند اعمال صالح را از سایر کارها جدا کند؟.

تبدیل علف به شیر،نیاز به دستگاه پالایش،میکروب زدایی،حذف مواد مضرّ،امکانات

شیرین کننده،گرم کننده،چرب کننده و رنگ کننده و لوله کشی در بدن چهارپایان دارد.

چگونه است که یک پالایشگاه نفت،مهندس لازم دارد،امّا پالایشگاه شیر،خالق نمی خواهد؟ «إِنَّ لَکُمْ فِی الْأَنْعٰامِ لَعِبْرَهً» انسان های خالص،کسانی هستند،که از لابلای فراز و نشیب ها و خطوط سیاسی و مسائل اجتماعی،و دوستان گوناگون،عبور کنند،امّا نه رنگ آنان را بپذیرند و نه بوی آنها را. «مِنْ بَیْنِ فَرْثٍ وَ دَمٍ لَبَناً خٰالِصاً» شرط گوارایی نوشیدنی ها،خالص بودن است.آری،آب های آشامیدنی زمانی گوارا است که از هر گونه آلودگی خالص باشند. «خٰالِصاً سٰائِغاً لِلشّٰارِبِینَ» گوارا بودن،باید برای همه ی مصرف کنندگان باشد،نه تنها انسان ها،و لذا نفرموده:«سائغا لکم»بلکه فرمود:« سٰائِغاً لِلشّٰارِبِینَ ».

در دنیای متمدّن امروز،دیده و شنیده شد که کشورهای متمدّن آنچه را تاریخ مصرفش گذشته است برای آوارگان و درماندگان ارسال می کنند! مصرف شیر توسط انسان،نشان دهنده آن است که کسی که حیوان را آفرید و شیر را در درون آن ساخت،همان کسی است که ما را آفرید و نیازهای ما را می دانست. «نُسْقِیکُمْ مِمّٰا فِی بُطُونِهِ» حضرت علی علیه السلام در نامه ۲۵ نهج البلاغه به مسئول جمع آوری زکات می نویسد:وقتی برای جمع آوری زکات می روی باید اصولی را مراعات کنی،از جمله آنکه مقداری شیر در پستان حیوان باقی بگذاری تا نوزادان بی بهره نباشند.میان حیوان و نوزادش جدایی نینداز و در مسیر راه،به حیواناتِ خسته استراحت بده و آنها را از خوردن آب و علف باز مدار.

کتک زدن به حیوان،شیر دوشیدن با ناخن بلند،بهره کشی بیش از حدّ از حیوان و هر گونه ظلمی به حیوان ممنوع است.در قرآن می خوانیم:حضرت سلیمان با آن همه عظمتش که جنّ و انس تحت فرمان او بودند،به حیوانات ملاطفت نموده و دست مبارکش را به گردن و پای آنها می کشید. «فَطَفِقَ مَسْحاً بِالسُّوقِ وَ الْأَعْنٰاقِ» (۱)

ص: ۴۱۸

۱- ۱) .ص،۳۳.

پیام ها

۱ سیستم تولید شیر در حیوانات و خروج آن از میان خون و فضولات،درس عبرتی برای انسان است. «لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَ دَمٍ لَبَناً» ...

[سوره النحل (۱۶): آیه ۶۷]

اشاره

وَ مِنْ ثَمَراتِ اَلنَّخِيلِ وَ اَلْأَعْنابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَراً وَ رِزْقاً حَسَناً إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (۶۷)

و از میوه های درختان خرما و انگور،هم(نوشیدنی)مست کننده و هم رزق نیکو می سازید.البتّه در این امر برای گروهی که تعقّل می کنند نشانه روشنی است.

نکته ها:

کلمه ی«سکر»به معنای از دست دادن عقل است و کلمه ی«سکر»به منشأ آن می گویند.

در دو آیه قبل سخن از آب و شیر بود که دو نوشیدنی طبیعی و مستقیم است.این آیه سخن از نوشیدنی هایی است که ما از طریق فشردن میوه ها بدست می آوریم.آنجا که دست خدا در کار است،همه لطف و صفاست،آب باران و شیر خالص،ولی آنجا که دستِ بشر دخالت می کند،گاهی رزق نیکو حاصل می شود و گاهی شراب که مایه ی فساد و تباهی است.

پیام ها

۱ هر چیزی که سبب مستی شود،رزق نیکو نیست. «سَكَراً وَ رِزْقاً حَسَناً» ۲ آنچه خدا آفریده خوب است،این ما هستیم که آنها را در چه راهی مصرف کنیم،یا چه کارهایی روی آنها انجام دهیم. «تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَراً وَ رِزْقاً حَسَناً» ۳ در آفرینش میوه ها(تنوع رنگ و طعم و خواص آنها و فواید کوتاه مدّت و دراز مدّت آنها و ترکیبات آنها و تأمین نیازمندی های انسان و مقدار تولید آن و مناسبت محل تولید با ساکنان منطقه و دسترسی انسان به آنها و عواملی که در پیدایش آنها بکار رفته)نشانه ای برای توجّه به خالق است. «إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَةً»

ص: ۴۱۹

[سوره النحل (۱۶): آیه ۶۸]

اشاره

وَ أَوْحىٰ رَبُّکَ إِلَی اَلنَّحْلِ أَنِ اِتَّخِذِی مِنَ اَلْجِبٰالِ بُیُوتاً وَ مِنَ اَلشَّجَرِ وَ مِمّٰا یَعْرِشُونَ (۶۸)

و پروردگارت به زنبور عسل وحی(و الهام غریزی)کرد که از بعضی کوه ها و درختان و از دار بست هایی که مردم می سازند خانه هایی بساز.

نکته ها:

کلمه«وحی»به معنای اشاره و انتقال سریع و مخفی است که علاوه بر وحی الهی به انبیا، هم شامل غریزه می شود،نظیر این آیه و هم شاملِ الهام الهی،نظیر آیه ۷ سوره ی قصص «وَ أَوْحَیْنٰا إِلیٰ أُمِّ مُوسیٰ» که خداوند به مادر موسی الهام کرد،و هم شامل وسوسه های شیطانی مانند آیه ۱۲۱ سوره ی انعام. «إِنَّ الشَّیٰاطِینَ لَیُوحُونَ إِلیٰ أَوْلِیٰائِهِمْ»

پیام ها

۱ تلاش و حرکت حیوانات و انتخاب مسکن آنها بر اساس غریزه ای است که خداوند در نهاد آنها قرار داده است. «أَوْحیٰ رَبُّکَ إِلَی النَّحْلِ» ...

۲ بهترین نوع عسل،عسلِ زنبورهای کوهستان است که از گل و گیاه کوهی استفاده می کنند. (۱)(نه مواد قندی مصنوعی که در نزدیکی کندو قرار دهند!) «اتَّخِذِی مِنَ الْجِبٰالِ ... وَ مِنَ الشَّجَرِ» ...

[سوره النحل (۱۶): آیه ۶۹]

اشاره

ثُمَّ کُلِی مِنْ کُلِّ اَلثَّمَرٰاتِ فَاسْلُکِی سُبُلَ رَبِّکِ ذُلُلاً یَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهٰا شَرٰابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوٰانُهُ فِیهِ شِفٰاءٌ لِلنّٰاسِ إِنَّ فِی ذٰلِکَ لَآیَةً لِقَوْمٍ یَتَفَکَّرُونَ (۶۹)

سپس از همه میوه ها بخور،پس راههای پروردگارت را خاضعانه طی کن.از شکم های آنها نوشیدنی رنگارنگ بیرون می آید که در آن شفای مردم است،البتّه در این(زندگی زنبور)برای کسانی که فکر می کنند قطعاً عبرتی است.

۱- ۱) .همان گونه که بهترین گوشت،گوشت تازه است نه منجمد.«لحماً طریاً»نحل،۱۴.

نکته ها:

در این آیه و آیات قبل،خداونـد به دو نوع مایه حیاتی و نوشـیدنی که از درون حیوانات است اشاره کرده؛یکی شـیر و دیگری عسل.

در دو آیه قبـل خوانـدیم که انسـان از میوه هـا،وسـیله مست کننـده می سازد «تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَکَراً» ولی حیوان از ثمرات،عسـل شفـابخش می سـازد!!! در نظـام هدفـدار و حکیمـانه الهی،غفلت و بیکـاری منفـور است.لـذا هر کجـا در قرآن مسـئله خـوردن آمده،در کنار آن مسئولیّتی بیان شده است،از جمله:

«کُلُوا ... وَ اعْمَلُوا صٰالِحاً» (۱)بخورید...و کار شایسته انجام دهید.

«فَکُلُوا مِنْهٰا وَ أَطْعِمُوا» (۲)بخورید و به دیگران اطعام کنید.

«کُلُوا ... وَ اشْکُرُوا لِلّٰهِ» (۳)بخورید...و خدا را سپاس گذارید.

«کُلُوا ... وَ لاٰ تُسْرِفُوا» (۴)بخورید...و اسراف نکنید.

در این آیه نیز خداوند به زنبور عسل دستور خوردن می دهد،لکن خوردنی همراه با هدف و مسئولیّت.

اولیای خـدا چون«نحل»هسـتند که از پستی ها دوری کرده و بلنـدی ها را انتخاب می کنند،از معارف الهی اسـتفاده کرده و راه پروردگارشان را خاضعانه می پیمایند این افراد از حلقومشان حکمت و حلاوت های معنوی خارج می شود.

پیام ها

۱ رفتار حیوانات،طبق فرمان الهی است،که به صورت غریزه در آنها می باشد.

«ثُمَّ کُلِی»

۲ عسـل،عصـاره ی انـواع میـوه هـاست. «کُلِی مِنْ کُلِّ الثَّمَرٰاتِ» ۳ نه تنهـا انتخـاب مسـکن و غـذای حیوانـات با هـدایت الهی است،بلکه همه کارهای آنها راهی است که خداوند پیش رویشان گذاشته است. «سُبُلَ رَبِّکِ»

ص: ۴۲۱

۱- (۱) .مؤمنون،۵۱.

۲- (۲) .حج،۲۸.

۳- (۳) .بقره،۱۷۲.

۴- (۴) .انعام،۱۴۱.

۴ حرکت حیوانات در مسیری که خداوند برایشان انتخاب نموده است،حرکت متواضعانه است. «سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا» ۵ اعجاز خلقت:یک کارخانه عسل سازی،در شکم حیوانی کوچک! «يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِها» ۶ عسل طبیعی به رنگ های مختلفی است. «مُخْتَلِفٌ أَلْوانُهُ» (رنگ های سفید،زرد، قرمز،که شاید این اختلاف رنگ ها بر اساس اختلاف رنگ گلها باشد.) ۷ در گیاهان و گلها،خواص درمانی است که از طریق عسل،شفای دردهای ما می شود. «فِيهِ شِفاءٌ لِلنّاسِ» (ناگفته پیداست که عسل،شفای همه دردها نیست، لذا بصورت نکره «شِفاءٌ» آمده است) ۸ خانه سازی،موم سازی و عسل سازی،در کنار زهرسازی،توسط حیوان کوچکی مثل زنبور،از نشانه های قدرت الهی است. «لَآيَةً» ۹ تمام درس ها و عبرت ها،برای کسانی است که اهل فکر و اندیشه باشند «لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» و گر نه افرادی هستند که در تمام عمر از عسل استفاده می کنند ولی حاضر به چند دقیقه فکر درباره ی آن نیستند.

[سوره النحل (۱۶): آیه ۷۰]

اشاره

وَ اَللّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفّاكُمْ وَ مِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلى أَرْذَلِ اَلْعُمُرِ لِكَيْ لا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئاً إِنَّ اَللّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ (۷۰)

و خداوند شما را آفرید سپس(جان)شما را می گیرد و بعضی از شما به پست ترین دوران عمر(پیری)بازگردانده می شود،تا آنجا که بعد از دانستن(بسیاری از مطالب،بخاطر پیری همه را فراموش می کند و دیگر) چیزی نمی داند.البتّه خداوند آگاه و توانمند است.

نکته ها:

« أَرْذَلِ »از«رذل»به معنای پست و بی ارزش است.پست ترین دوران عمر،همان دورانی

ص: ۴۲۲

است که ضعف و فراموشی به حدّ اعلی می رسد. (۱)

فراموشی دوران کهولت،مربوط به افراد عادّی است،و گر نه اولیای خدا نظیر حضرت نوح و حضرت مهدی علیهما السلام که برای مسئولیّتی عمر طولانی دارند،هرگز گرفتار غفلت و سستی و فراموشی نمی شوند.

پیام ها

۱ مرگ و حیات به دست اوست. «خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفّاكُمْ» ۲ عمر مفید و با ارزش،دوران آگاهی انسان است.عمری که در آن فراموشی و غفلت است،بی ارزش است. «أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لا يَعْلَمَ» ۳ عمر طولانی برای همه نیست. «وَ مِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ» ۴ تغییر و تحولات که در انسان پدید می آید،از قدرت و ضعف،علم و جهل، آگاهی و نسیان،همه بر اساس تدبیر و علم خداوند است. «إِنَّ اللّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۷۱]

اشاره

وَ اَللّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلى بَعْضٍ فِي اَلرِّزْقِ فَمَا اَلَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِّي رِزْقِهِمْ عَلى ما مَلَكَتْ أَيْمانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَواءٌ أَ فَبِنِعْمَةِ اَللّهِ يَجْحَدُونَ (۷۱)

و خداوند بعضی از شما را بر بعضی دیگر در روزی برتری داده است، پس کسانی که برتری داده شده اند،رزق خود را بر زیردستان خود ردّ نمی کنند تا همه با هم برابر شوند.پس آیا نعمت خدا را انکار می کنند؟

نکته ها:

بعضی از رفتارها در موارد مختلف آثار گوناگونی دارد؛مثلاً ترحّم نسبت به دیگران کاری پسندیده است،ولی گاهی به قول شاعر:ترحّم بر پلنگ تیز دندان،ستمکاری بود بر گوسفندان.و یا آموزش کار پسندیده ای است،لکن آموزش دادن به بعضی مثل دادنِ تیغ

۱- ۱) .در آیه پنجم سوره حج نیز راجع به دوران کهولت،مشابه این آیه تکرار شده است.

به دست زنگی مست است.لکن رفتار عادلانه همه جا و نسبت به همه یک ارزش است و رعایت عدالت هیچگاه ناپسند نمی شود.لکن معنای عدالت،آن نیست که خداوند همه مردم را در یک درجه از استعداد و شرایط قرار دهد،زیرا اگر همه مردم در برخورداری از نعمت ها مساوی باشند،استخدام و تعاون و همکاری که برای زندگی اجتماعی یک ضرورت است از بین می رود.قرآن در آیه ۳۲ سوره زخرف می فرماید: «وَ رَفَعْنا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً سُخْرِيًّا» یعنی ما بعضی انسان ها را بر بعضی دیگر برتری دادیم تا بدین وسیله،استخدام پیش آید.(کلمه« سِخْرِيًّا »به معنای تسخیر و استخدام و« سِخْرِيًّا » به معنای استهزا است) تفاوت مردم در رزق،یکی از برنامه های حکیمانه الهی است.زیرا اگر همه مردم یکسان و یک نواخت بهره می بردند،کمالات معنوی آنان ظاهر نمی شد.مثلاً سخاوت،صبر،ایثار، حمایت،شفقت،تواضع و امثال آن،زمانی معنی پیدا می کند که تفاوت هایی در میان انسان ها باشد.

ممکن است معنای آیه این باشد که خداوند از بخل مردم انتقاد می کند که چرا افراد کامیاب، زیردستان خود را در امکانات خود شریک نمی سازند.و ممکن است معنای آیه چنین باشد که امکان انتقال بعضی نعمت ها به دیگران نیست،مثلاً چگونه می توان زیبایی چهره یا صوت یا عقل یا نبوغ یا محبوبیّت یا نفوذ کلام را به دیگران منتقل کرد.این تفاوت ها رمز تکامل و یکی از نعمت های الهی است.چرا آن را انکار می کنید؟ گاهی کامیابی ها در اثر ظلم،حق کشی و استثمار بدست می آید که اسلام اینگونه درآمدها را حرام شمرده است،لکن گاهی توسعه رزق صد در صد خدادادی و از طریق حلال و بصورت طبیعی است.مثل دو نفر که مشغول ماهیگیری می شوند،یکی صدها ماهی در توری که او افکنده می رود،ولی دیگری چند ماهی به تور می اندازد.در اینجا غنی و فقر،الهی است که برای آزمایش غنی و فقیر و بروز استعدادهای آنهاست و هیچ جنبه ی منفی ندارد.این آیه نظر به اینگونه موارد دارد. «وَ اللّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلىٰ بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ» ابو ذر از پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله نقل می کند که حضرت فرمودند،نسبت به بردگان خود مساوات

داشته باشید،آنان برادر شما هستند،از لباسی که خود می پوشید به آنان بپوشانید و از غذایی که خود می خورید به آنان بخورانید.«انما هم اخوانکم فاکسوهم مما تکسون و اطعموهم مما تطعمون» (۱)در روایات می خوانیم:افرادی جز با غنا و افرادی جز با فقر و تهیدستی،اصلاح نمی شوند، بنا بر این به خواست خداوند حکیم راضی باشید. «وَ اللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلىٰ بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ»

پیام ها

۱ رزق انسان،همیشه با زرنگی نیست. «وَ اللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ» چنان که در جای دیگر آمده: «نَحْنُ قَسَمْنٰا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ» (۲) ۲ انسان حاضر نیست با تقسیم امکانات زیردست خودش را شریک خود قرار دهد.پس چگونه سنگ و چوب را شریک خداوند قرار می دهد؟ «فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا ... فَهُمْ فِيهِ سَوٰاءٌ» ۳ بی تفاوتی و ترک کمک به دیگران،کفران نعمت است. «أَ فَبِنِعْمَهِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۷۲]

اشاره

وَ اَللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوٰاجاً وَ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوٰاجِكُمْ بَنِينَ وَ حَفَدَهً وَ رَزَقَكُمْ مِنَ اَلطَّيِّبٰاتِ أَ فَبِالْبٰاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَ بِنِعْمَتِ اَللّٰهِ هُمْ يَكْفُرُونَ (۷۲)

و خداوند از جنس خودتان همسرانی برایتان قرار داد و از همسرانتان برای شما فرزندان و نوادگانی قرار داد و از پاکیزه ها شما را روزی داد، پس آیا(باز هم)به باطل ایمان می آورند و به نعمت الهی کفر می ورزند؟

نکته ها:

در تفسیر طبری می خوانیم که کلمه ی« حَفَدَهً »به داماد،فرزند،نواده و حتّی اعوان و خدمه و فرزندی که همسر از شوهر دیگر داشته،گفته می شود،در تفسیر المیزان آمده که

ص: ۴۲۵

۱- ۱) .تفسیر کنز الدقائق.

۲- ۲) .زخرف،۳۲.

« حَفَدَةً » جمع«حافد»به معنای سرعت در عمل است و چون نزدیکان،سریع تر به کمک والدین می شتابند،به آنها حفده گفته می شود.

سؤال:چرا در این آیه نام پسران آمده،ولی نام دختران نیامده است؟ پاسخ:ممکن است مراد از« بَنِینَ »پسران و دختران هر دو باشند،و ممکن است دختران مصداق طیبات باشند که در آیه آمده است،چنان که در آیه ی ۲۶ سوره ی نور می فرماید:

«الطَّیِّباتُ لِلطَّیِّبِینَ» و ممکن است با وجود کلمه ی« حَفَدَةً »که به معنای نوه ی دختری است،نیازی به نام دختر نباشد.

پیام ها

۱ همسر و فرزند،از نعمت های الهی است.(همسر وسیله آرامش و فرزند مایه امید است) «وَ اللّهُ جَعَلَ لَکُمْ ... أَزْواجاً ... بَنِینَ» ۲ از الطاف و حکمت های الهی،سنخیّت میان زن و شوهر است. «جَعَلَ لَکُمْ مِنْ أَنْفُسِکُمْ» ۳ ازدواج،یک برنامه ی مدبرانه الهی است. «وَ اللّهُ جَعَلَ ... أَزْواجاً» ۴ خداوند،هم نیازهای روحی و روانی را تأمین می کند. «مِنْ أَنْفُسِکُمْ أَزْواجاً ... بَنِینَ وَ حَفَدَةً» و هم نیازهای مادی را. «رَزَقَکُمْ مِنَ الطَّیِّباتِ» ۵ از الطاف حکیمانه الهی،دل پسند بودن رزق اوست. «رَزَقَکُمْ مِنَ الطَّیِّباتِ» ۶ ترک ازدواج و جلوگیری از فرزند و تحریم حلال های الهی،باطل گرایی و کفران نعمت است. «أَ فَبِالْباطِلِ یُؤْمِنُونَ وَ بِنِعْمَتِ اللّهِ هُمْ یَکْفُرُونَ» ۷ با وجود همسر و رزق حلال،زنا و حرام خواری،کفران نعمت الهی است.

«بِنِعْمَتِ اللّهِ هُمْ یَکْفُرُونَ»

۸ انسان میل به ماندگار شدن خود،یا یادگارهای خود دارد. «جَعَلَ لَکُمْ مِنْ أَزْواجِکُمْ بَنِینَ وَ حَفَدَةً» ۹ ابتدا با بیان نعمت ها و الطاف،مخاطب خود را آماده کنید،سپس از او انتقاد کنید. «جَعَلَ لَکُمْ مِنْ أَنْفُسِکُمْ ... أَزْواجِکُمْ ... وَ رَزَقَکُمْ ... أَ فَبِالْباطِلِ یُؤْمِنُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیات ۷۳ تا ۷۴]

اشاره

وَ يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اَللّٰهِ مٰا لاٰ يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقاً مِنَ اَلسَّمٰاوٰاتِ وَ اَلْأَرْضِ شَيْئاً وَ لاٰ يَسْتَطِيعُونَ (۷۳) فَلاٰ تَضْرِبُوا لِلّٰهِ اَلْأَمْثٰالَ إِنَّ اَللّٰهَ يَعْلَمُ وَ أَنْتُمْ لاٰ تَعْلَمُونَ (۷۴)

و به جای خداوند بت هایی را می پرستند که نه مالک چیزی از آسمان ها و زمین هستند و نه می توانند مالک شوند.

پس بت ها را امثال و مانند خدا نشمارید.همانا خداوند می داند و شما نمی دانید.

نکته ها:

مشرکان خداوند را همچون سلطان و شاه،و بت ها را وزیران او می پنداشتند.این آیه از اینگونه تشبیهات نهی می کند.

قاآنی شاعر می گوید: ای همه هستی زتو پیدا شده خاک ضعیف از تو توانا شده زیر نشینت همه ی کائنات

پیام ها

۱ معبود باید هم رازق باشد و هم قادر،ولی شرکائی که شما برای خدا گرفته اید هیچکدام را ندارند. «يَعْبُدُونَ ... مٰا لاٰ يَمْلِكُ»
۲ بت ها و معبودها،نه الآن رازقند و نه می توانند در آینده رازق باشند.

«لاٰ يَسْتَطِيعُونَ»

۳ معبودهای خیالی شما،نه قدرت ریزش باران از آسمان دارند و نه قدرت رویاندن گیاه در زمین. «رِزْقاً مِنَ السَّمٰاوٰاتِ وَ الْأَرْضِ» ۴ معبودهای ساختگی،نه تنها قادر بر کارهای بزرگ نیستند،حتّی قادر به کوچک ترین کارها هم نیستند. «رِزْقاً ... شَيْئاً»

۵ سرچشمه ی تشبیهات در مورد خدا،جهل انسان است. «فَلاٰ تَضْرِبُوا لِلّٰهِ الْأَمْثٰالَ ... أَنْتُمْ لاٰ تَعْلَمُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیات ۷۵ تا ۷۶]

اشاره

ضَرَبَ اَللّٰهُ مَثَلاً عَبْداً مَمْلُوكاً لاٰ يَقْدِرُ عَلىٰ شَيْءٍ وَ مَنْ رَزَقْنٰاهُ مِنّٰا رِزْقاً حَسَناً فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَ جَهْراً هَلْ يَسْتَوُونَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لاٰ يَعْلَمُونَ (۷۵) وَ ضَرَبَ اَللّٰهُ مَثَلاً رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمٰا أَبْكَمُ لاٰ يَقْدِرُ عَلىٰ شَيْءٍ وَ هُوَ كَلٌّ عَلىٰ مَوْلاٰهُ أَيْنَمٰا يُوَجِّهْهُ لاٰ يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَ مَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ هُوَ عَلىٰ صِرٰاطٍ مُسْتَقِيمٍ (۷۶)

خداوند،برده مملوکی را مثل می زند که بر هیچ چیز توانایی ندارد و کسی که(آزاد است و)ما به او رزق نیکو از جانب خود داده ایم،پس او مخفیانه و آشکارا از آن رزق انفاق می کند.آیا(این دو نفر)برابرند؟(اگر نزد شما دو انسان توانا و ناتوان برابر نیستند،پس چگونه سنگ و چوب را با خداوند برابر می دانید)ستایش مخصوص خداست،امّا بیشترشان نمی دانند.

و خداوند دو مرد را مثال می زند که یکی از آن دو گُنگ است که بر هیچ چیز توانایی ندارد و سربار مولای خویش است،بگونه ای که هر کجا او را می فرستد،هیچ سودی با خود نمی آورد،آیا او با کسی که به عدالت فرمان می دهد و خود بر راه مستقیم می رود برابر است؟

پیام ها

۱ شما که دو انسان(مولی و عبد)را یکسان نمی دانید،چگونه خالق و مخلوق را مساوی می دانید. «هَلْ يَسْتَوِي» ۲ با سؤال و مثال،و جدان را بیدار و مردم را به فکر وادارید. «ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلاً ...

ص: ۴۲۸

هَلْ

يَسْتَوُونَ»

۳ ریشه ی شرک مردم،جهل است. «بَلْ أَكْثَرُهُمْ لاٰ يَعْلَمُونَ» ۴ آزادی یک نعمت الهی است «لاٰ يَقْدِرُ عَلىٰ شَيْءٍ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَ جَهْراً» ۵ رزق حسن زمانی زیباست که همراه با انفاق باشد. «رِزْقاً حَسَناً فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ» و زبان گویا زمانی ارزش دارد که همراه با امر به عدالت باشد. «مَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ» ۶ انفاق سرّی از انفاق عَلَنی،بهتر است.(کلمه ی«سر»قبل از«جهر»آمده است) ۷ زبان،کلید روزی است. «أَبْكَمُ لاٰ يَقْدِرُ عَلىٰ شَيْءٍ،وَ هُوَ كَلٌّ عَلىٰ مَوْلاٰهُ ... لاٰ يَأْتِ بِخَيْرٍ» ۸ امر به معروف زمانی اثر دارد که آمر نیز در راه درست باشد. «يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ هُوَ عَلىٰ صِرٰاطٍ مُسْتَقِيمٍ» ۹ افراد مالک نیز از خود چیزی ندارند و در سایه رزق الهی به نوایی رسیده اند.

(در آیه به جای اینکه در برابر« مَمْلُوكاً »کلمه ی«مالک»قرار گیرد،« رَزَقْنٰاهُ »آمده است)

[سوره النحل (۱۶): آیه ۷۷]

اشاره

وَ لِلّٰهِ غَيْبُ اَلسَّمٰاوٰاتِ وَ اَلْأَرْضِ وَ مٰا أَمْرُ اَلسّٰاعَةِ إِلاّٰ كَلَمْحِ اَلْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ إِنَّ اَللّٰهَ عَلىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (۷۷)

غیب آسمان ها و زمین مخصوص خداست و برپایی قیامت(در سرعت و آسانی) جز مانند چشم بر هم زدن یا نزدیک تر نیست.البتّه خداوند بر هر چیزی قادر است.

نکته ها:

کلمه ی« غَيْبُ »در برابر شهود و یک امر نسبی است.یعنی ممکن است چیزی نسبت به شخصی،غیب باشد و نسبت به دیگری،حاضر و ظاهر باشد.

« أَمْرُ اَلسّٰاعَةِ »یعنی واقعه ی قیامت،از مهم ترین مصادیقِ« غَيْبُ »است و از الطاف خداوند آن است که زمان آن را بر ما مخفی داشته است.

ممکن است این آیه پاسخی به تشبیهات مشرکان در آیات قبل باشد،که اگر در آسمان و زمین برای خدا شریکی بود،خدا از او آگاه بود،چون او همه چیز را می داند.

بدن انسان پس از مرگ متلاشی و ذراتش در زمین پخش و غایب می شود،او غیب را

می داند و بار دیگری او را می آفریند.

پیام ها

۱ خداوند نه تنها عالم به غیب است،بلکه مالک غیب است. «لِلّهِ غَیْبُ السَّماواتِ» ۲ هیچ کاری برای او سخت نیست،حتّی برپایی قیامت. «ما أَمْرُ السّاعَهِ إِلاّ کَلَمْحِ الْبَصَرِ» ۳ باطن و غیب هر کاری در قیامت جلوه می کند. «وَ لِلّهِ غَیْبُ ... وَ ما أَمْرُ السّاعَهِ» ۴ قیامت،شدنی است،زیرا خداوند هم علم به همه چیز دارد و هم قدرت بر دوباره آفریدن. «لِلّهِ غَیْبُ، عَلی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیرٌ» ۵ به دنیا مغرور نشویم،قیامت دور نیست،خود را آماده کنیم. «کَلَمْحِ الْبَصَرِ» ۶ خدا می تواند مقدّمات هر کاری را حذف یا فشرده کند و یا سرعت بخشد. (۱)«کَلَمْحِ الْبَصَرِ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۷۸]

اشاره

وَ اَللّهُ أَخْرَجَکُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهاتِکُمْ لا تَعْلَمُونَ شَیْئاً وَ جَعَلَ لَکُمُ اَلسَّمْعَ وَ اَلْأَبْصارَ وَ اَلْأَفْئِدَهَ لَعَلَّکُمْ تَشْکُرُونَ (۷۸)

و خداوند شما را از شکم مادرانتان بیرون آورد در حالی که هیچ چیز نمی دانستید و برای شما گوش و چشمها و دل ها قرار داد،شاید شما شکر کنید.

نکته ها:

کلمه ی«امهات»جمع«ام»است و بجای«امات»،«امهات»گفته می شود،یعنی حرفِ «ها»در جمع زاید است.

پیام ها

۱ تولّد از مادر،به اراده ی الهی است. «اللّهُ أَخْرَجَکُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهاتِکُمْ» ۲ یاد نقص ها و کمبودها و فقدان های گذشته،روحیّه ی شکر را در انسان بارور

۱- ۱) .حذف مقدمات،نظیر سخن گفتن حضرت عیسی در گهواره و سرعت بخشیدن به مقدمات،مانند آوردن تخت بلقیس نزد حضرت سلیمان در یک لحظه.

می کند. «لاٰ تَعْلَمُونَ شَیْئاً ... لَعَلَّکُمْ تَشْکُرُونَ» ۳ حکمت و سنّت خداوند،آن است که هر کاری از راه وسیله اش انجام شود.

ابزار علم،چشم و گوش و دل است. «جَعَلَ لَکُمُ السَّمْعَ» ...

۴ کارآییِ گوش قبل از چشم است.(گوش در شکم مادر هم می شنود،ولی چشم بعد از تولد،تا مدّتی بسته است.شاید به همین دلیل در آیه نام گوش قبل از چشم برده شده است) «جَعَلَ لَکُمُ السَّمْعَ وَ الْأَبْصٰارَ» ۵ تشکر از هر نعمت،بکارگیری صحیح آن است.زیرا قرآن از گروهی انتقاد می کند که چشم دارند ولی حقایق را نمی بینند،گوش دارند ولی حاضر به شنیدن حقّ نیستند. «جَعَلَ لَکُمُ السَّمْعَ وَ الْأَبْصٰارَ ... لَعَلَّکُمْ تَشْکُرُونَ» ۶ شکر واقعی نعمت چشم و گوش،تحصیل علم است:زیرا آیه ابتدا می فرماید:

شما نمی دانستید،من به شما چشم و گوش دادم تا شکر کنید،یعنی علم بیاموزید. «جَعَلَ لَکُمُ السَّمْعَ وَ الْأَبْصٰارَ ... لَعَلَّکُمْ تَشْکُرُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۷۹]

اشاره

أَ لَمْ یَرَوْا إِلَی الطَّیْرِ مُسَخَّرٰاتٍ فِی جَوِّ السَّمٰاءِ مٰا یُمْسِکُهُنَّ إِلاَّ اللّٰهُ إِنَّ فِی ذٰلِکَ لَآیٰاتٍ لِقَوْمٍ یُؤْمِنُونَ (۷۹)

آیا به پرندگان نمی نگرند،در حالی که در فضای آسمان در پرواز هستند، جز خداوند آنها را نگاه نمی دارد.البتّه در این(پرواز)برای گروهی که ایمان می آورند نشانه هایی روشن است.

نکته ها:

چنان که گفته شد سیمای این سوره،آشنایی با نعمت ها و توجّه به خالق آنهاست.و تا اینجا از نعمت هایی همچون آب باران،شیر حیوانات،میوه ها،عسل و نعمت همسر و فرزند نام برده شد و در این آیه و آیه بعد به نعمت پرندگان،پوست و پشم و کرک چهارپایان و بهره برداری از کوه ها اشاره شده است.

پرواز پرندگان،گاهی تنها و گاهی دسته جمعی،گاهی منظم و گاهی نامنظم،گاهی برای

فرار و گاهی برای غذا می باشد.هر پرنده ای با بالی مناسب با وزن و نیازش،پرواز می کند، که همه ی این امور باید سبب توجّه انسانِ عاقل به خداوند شود.

پیام ها

۱ خداوند از ما تفکّر در آفریده ها را می خواهد و از کسانی که فکر نمی کنند، انتقاد می کند. «أَ لَمْ یَرَوْا» ۲ پرندگان،در هر حال و هر جا در تسخیر الهی اند. «مُسَخَّرٰاتٍ فِی جَوِّ السَّمٰاءِ» ۳ داشتن امکانات و ابزار برای پرواز در آسمان،نباید ما را از خدا غافل کند. (۱)«مٰا یُمْسِکُهُنَّ إِلاَّ اللّٰهُ» ۴ شگفتی های پرواز پرندگان،یکی دو تا نیست. «لَآیٰاتٍ» لکن دریافت این نشانه ها برای اهل ایمان است. «لِقَوْمٍ یُؤْمِنُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۸۰]

اشاره

وَ اَللّٰهُ جَعَلَ لَکُمْ مِنْ بُیُوتِکُمْ سَکَناً وَ جَعَلَ لَکُمْ مِنْ جُلُودِ اَلْأَنْعٰامِ بُیُوتاً تَسْتَخِفُّونَهٰا یَوْمَ ظَعْنِکُمْ وَ یَوْمَ إِقٰامَتِکُمْ وَ مِنْ أَصْوٰافِهٰا وَ أَوْبٰارِهٰا وَ أَشْعٰارِهٰا أَثٰاثاً وَ مَتٰاعاً إِلیٰ حِینٍ (۸۰)

و خداوند برای شما از خانه هایتان،مایه آرامش قرار داد،و برای شما از پوست های چهارپایان خیمه هایی قرار داد،که روز کوچ شما و روز اقامت شما(حمل و نقل)آن را سبک و خفیف می یابید.و از پشم و کرک و موهای آنها،برای مدّتی لوازم و اسباب زندگی قرار داد.

ص:۴۳۲

۱- ۱) .روزی در هواپیما نشسته بودم.سرمهماندار اعلام کرد تا چند دقیقه دیگر در فرودگاه خواهیم نشست.به او گفتم چرا ان شاء اللّه نگفتی؟ او گفت:کامپیوتر هواپیما برای ما زمان،مسافت و فاصله و همه چیز را روشن کرده است و نیازی به ان شاء اللّه نیست.به او گفتم مگر هواپیماهایی که در شرق و غرب عالم سقوط می کنند کامپیوتر ندارند،آری اراده خدا منتظر کامپیوتر شما نیست.او کمی فکر کرد و برگشت و اعلام کرد که تا چند لحظه ی دیگر ان شاء اللّه در زمین خواهیم نشست.من نیز با هدیه ای از او تشکر کردم.

نکته ها:

کلمه ی«بیت»از«بیتوته»به معنای محل استراحتی است که انسان شب را در آنجا می گذراند.کلمه ی«ظعن»به معنای رفتن است.کلمه ی«اثاثا»به معنای اجناسِ زیاد خانه است.مراد از« تَسْتَخِفُّونَها »خیمه هایی است که حمل و نقل آن آسان و خفیف است.

پیام ها

۱ خانه محل آسایش و آرامش است. «بُيُوتِكُمْ سَكَناً» ۲ از نقش چهارپایان و پوست آنها و کرک و مو و پشم آنها در تهیه اسباب زندگی و خیمه ها غافل نشویم. «مَتاعاً» ۳ زمان استفاده از نعمت ها محدود است. «إِلىٰ حِينٍ» ۴ هماهنگی نعمت ها با نیازهای بشر و تناسب ساختمان انسان با پوست و پشم و کرک و مو یکی از تدبیرهای الهی است. «جَعَلَ لَكُمْ جَعَلَ لَكُمْ» ۵ سبک وزن بودن پشم و پوست و کرک و مو،یکی از نعمت های الهی است.

«تَسْتَخِفُّونَها»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۸۱]

اشاره

وَ اَللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمّٰا خَلَقَ ظِلاٰلاً وَ جَعَلَ لَكُمْ مِنَ اَلْجِبٰالِ أَكْنٰاناً وَ جَعَلَ لَكُمْ سَرٰابِيلَ تَقِيكُمُ اَلْحَرَّ وَ سَرٰابِيلَ تَقِيكُمْ بَأْسَكُمْ كَذٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ (۸۱)

و خداوند از آنچه آفریده،برای شما سایه ها قرار داد و از کوه برایتان،غارها قرار داد و برای شما لباس هایی قرار داد که شما را از گرما(و سرما)حفظ می کند و لباس هایی که شما را از آسیب های یکدیگر حفظ می نماید.اینگونه(خداوند) نعمت خود را بر شما تمام می کند،باشد که خود را تسلیم او کنید.

نکته ها:

کلمه ی«اکنان»جمع«کن»به چیزی گفته می شود که وسیله ی استتار باشد و مراد از آن

در این آیه،غارها و تونل های زیر کوه هاست.

خداوند در آیه قبل،نعمت مسکن را برای شهرنشینان؛ «جَعَلَ لَکُمْ مِنْ بُیُوتِکُمْ سَکَناً» ، و نعمتِ چادر را برای کوچ نشینان؛ «جَعَلَ لَکُمْ مِنْ جُلُودِ الْأَنْعامِ بُیُوتاً» ،مطرح کرد و در این آیه،نعمت غار را برای غارنشینان؛ «جَعَلَ لَکُمْ مِنَ الْجِبالِ أَکْناناً» مطرح ساخته است.

در میان انواع لباس ها،نام« سَرابِیلَ »به معنای پیراهن،برده شده که لباس دائمی برای زن و مرد،کودک و بزرگ،در همه حال و همه جاست و تمام بدن را می پوشاند.

به گفته ی تفسیر المیزان،رسم عرب بر آن است که میان دو امر متضاد،نام یکی را می برد ولی هر دو را در نظر دارد.لذا در این آیه نیز مراد از جمله ی «تَقِیکُمُ الْحَرَّ» لباسی است که انسان را از سرما و گرما حفظ می کند،گرچه فقط نام گرما برده شده است.

پیام ها

۱ توجّه و یاد نعمت ها،علاقه انسان را به ولی نعمت زیاد و روح تسلیم و پرستش را در او زنده می کند.(کلّ آیه) ۲ نقش سایه،کمتر از روشنایی و نور نیست. «جَعَلَ لَکُمْ ... ظِلالاً» ۳ کامیابی از نعمت ها،ما را از یاد آفریدگار آنها غافل نکند.(در این آیه سه بار کلمه ی« جَعَلَ »و یک بار کلمه ی« خَلَقَ »بکار رفته است) ۴ زره و لباس دفاع که با نرم شدن آهن و خلاقیت ساخته شده،از الطاف الهی است. «جَعَلَ لَکُمْ سَرابِیلَ تَقِیکُمُ الْحَرَّ وَ سَرابِیلَ تَقِیکُمْ بَأْسَکُمْ» ۵ توجّه دادن مردم به نعمت ها و خالق آنها،بهترین راه دعوت به خدا و جلوگیری از سرکشی و تکبر است. «یُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَیْکُمْ لَعَلَّکُمْ تُسْلِمُونَ» ۶ در گفتگوها،مخاطب و محیط سخن را در نظر بگیرید.(گرچه لباس وسیله ی حفظ از سرما و وسیله ی زیبایی نیز هست،لکن چون مشکل منطقه حجاز گرما و جنگ بود،خداوند به دو فایده حفاظت از گرما و جنگ اشاره کرده است. «سَرابِیلَ تَقِیکُمُ الْحَرَّ ... تَقِیکُمْ بَأْسَکُمْ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۸۲]

اشاره

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّما عَلَيْكَ اَلْبَلاغُ اَلْمُبِينُ (۸۲)

پس(ای پیامبر)اگر روی برتافتند،پس بر(عهده)تو جز تبلیغ روشن نیست.

پیام ها

۱ انسـان در انتخاب راه و عقیـده اختیار دارد و نشانه ی آن سرکشـی در برابر دعوت انبیاست. «فَإِنْ تَوَلَّوْا» ۲ وظیفه ی انبیا،ابلاغ است نه اجبار. «فَإِنَّما عَلَيْكَ الْبَلاغُ» ۳ تبلیغ باید روشن و بدون ابهام و شک باشد. «الْبَلاغُ الْمُبِينُ» ۴ اگر انسان روح سالم نداشته باشد،روشن ترین تبلیغ ها «الْبَلاغُ الْمُبِينُ» ،از پاک ترین افراد یعنی انبیا،در او کارساز نیست. «فَإِنْ تَوَلَّوْا»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۸۳]

اشاره

يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اَللّهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَها وَ أَكْثَرُهُمُ اَلْكافِرُونَ (۸۳)

(آنها)نعمت خداوند را می شناسند،سپس آن را انکار می کنند و بیشتر آنان کافر و ناسپاسند.

نکته ها:

قرآن درباره ی انکار عالمانه و لجاجت با حق،بارها سـخن گفته است؛گاهی می فرمایـد:با آنکه از درون،یقین دارند،انکار می کنند، «وَ جَحَدُوا بِها وَ اسْتَيْقَنَتْها أَنْفُسُهُمْ» (۱)گاهی می فرماید:پیامبر را مثل فرزندان خود می شناختند،ولی انکارش می کردند، «يَعْرِفُونَهُ كَما يَعْرِفُونَ أَبْناءَهُمْ» (۲)گـاهی می فرمایـد:حـقّ را می داننـد ولی آگاهـانه کتمـان می کننـد، «لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ» (۳)و گاهی می فرمایـد:مطلب را درک می کنند ولی روی آن را می پوشانند، «فَلَمّا جاءَهُمْ ما عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ» (۴)امام صادق علیه السلام فرمود:وقتی علی بن ابی طالب علیهما السلام در مسجد پیامبر و در حال رکوع،

۱- ۱) .نمل،۱۴.

۲- ۲) .بقره،۱۴۶.

۳- ۳) .بقره،۱۴۶.

۴- ۴) .بقره،۸۹.

انگشتر خود را به فقیر داد و آیه ی ۵۵ سوره مائده نازل شد که ولیّ شما فقط خدا و رسول و کسی است که در رکوع انفاق می کند،گروهی ولّی خود را شناختند و انکار کردند،در این هنگام این آیه نازل شد؛ «یَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللّٰهِ ثُمَّ یُنْکِرُونَهٰا». (۱)

امام صادق علیه السلام فرمود:«نحن و الله نعمت الله التی انعم بها علی عباده و بنا یفوز من فاز» (۲)بخدا سوگند،نعمتی را که خدا به بندگان انعام کرده،ما هستیم و تنها بواسطه ما مردم رستگار می شوند.

پیام ها

۱ علم و شناخت کافی نیست،پذیرش و عمل لازم است. «یَعْرِفُونَ.. یُنْکِرُونَهٰا» ۲ ریشه ی کفر،علاوه بر جهل،تعصب های قومی،لجاجت روحی و حفظ منافع مادی است. «یَعْرِفُونَ ... یُنْکِرُونَهٰا، ... اَلْکٰافِرُونَ» ۳ بعد از شناخت حق،تا مدتی تضاد و درگیری در روح است،تا بالاخره شقاوت غالب شده و کفر می ورزند. «ثُمَّ یُنْکِرُونَهٰا» و نفرمود:«فینکرونها»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۸۴]

اشاره

وَ یَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ کُلِّ أُمَّةٍ شَهِیداً ثُمَّ لاٰ یُؤْذَنُ لِلَّذِینَ کَفَرُوا وَ لاٰ هُمْ یُسْتَعْتَبُونَ (۸۴)

و(یاد کن)روزی را که از هر امّتی شاهدی برانگیزیم،سپس به کسانی که کفر ورزیدند اجازه(هیچ کلامی)داده نخواهد شد و آنها برای عذرخواهی فراخوانده نمی شوند.

نکته ها:

در قرآن بارها،سخن از گواهانِ قیامت مطرح شده است؛پیامبران،فرشتگان،اولیای خدا، زمین و اعضای بدن،از گواهان آن روز هستند.امام صادق علیه السلام فرمودند:برای هر امّت و زمانی،امامی هست که مردم با او محشور می شوند. (۳)و امام باقر علیه السلام در ذیل آیه

۱- ۱) .تفسیر کنز الدقائق.

۲- ۲) .بحار،ج ۸،ص ۲۴۵.

۳- ۳) .تفسیر مجمع البیان.

فرمودند:«نحن الشهود علی هذه الامه»همانا ما شاهدان بر این امّت هستیم.

بـا آنکه خداونـد همه جـا حاضـر و به همه چیز آگـاه است،ولی وجود گواهان متعـدّد،عامل پیـدایش تقوا وحیا برای مؤمنان و وسیله ی رسوایی بیشتر مجرمان است.

شرط شـهادت و گـواهی،علم و آگـاهی همراه بـا عـدالت است.بنا بر این اولیای خـدا که در قیامت شاهـد بر ما هسـتند بایـد در دنیـا،بر کـار مـا نـاظر بوده و اعمال ما بر آنها عرضه شود و این همان عقیـده ماست که به گفته روایاتِ متعـدّد و آیه ی مبارکه «فَسَیَرَی اللّهُ عَمَلَکُمْ وَ رَسُولُهُ وَ الْمُؤْمِنُونَ» (۱)هر هفتـه،اعمـال مـا بـه امـام زمـان علیـه السـلام عرضه می شـود.و بـدون این عقیده،آیاتِ«شـهادت»و گواهی در قیامت،قابل توجیه نیست.چگونه کسـی که از اعمال ما خبر ندارد یا عدالت ندارد،در قیامت گواهی بدهد.

کلمه ی«اسـتعتاب»از عتاب است،یعنی گنهکار از صاحبِ حق،طلب عتاب و سرزنش می کند تا بدین وسیله قهرش فرو نشیند و رضایت دهد.

در دنیا هم می توان توبه کرد،هم عذرخواهی و هم جبران نمود،امّا در قیامت نه جای توجیه است،نه تعذیر،نه تدارک:

امـا تـوجیه مردود است،چون وقـتی که بعضـی از دوزخیـان به گروه دیگری می گوینـد: «لَوْ لا أَنْتُمْ لَکُنّا مُؤْمِنِینَ» (۲)اگر شما نبودید ما مؤمن بودیم،خطاب می رسد: «بَلْ لَمْ تَکُونُوا مُؤْمِنِینَ» (۳)بلکه خود شما اهل ایمان آوردن نبودید.

اما تدارک گناه مردود است،چون وقتی از خداوند می خواهند؛ «فَارْجِعْنا نَعْمَلْ صالِحاً» (۴)ما را به دنیا بازگردان تا کار شایسته ای انجـام دهیم،پاسـخ می شـنوند: «کَلاّ إِنَّها کَلِمَةٌ هُوَ قائِلُها» (۵)، «فَذُوقُوا بِما نَسِیتُمْ» (۶)و اما عـذرخواهی مردود است،چرا که قرآن می فرماید: «وَ لا یُؤْذَنُ لَهُمْ فَیَعْتَذِرُونَ» (۷)اجازه نمی یابند که عذرخواهی کنند.

۱- ۱) .توبه،۱۰۵.

۲- ۲) .سبأ،۳۱.

۳- ۳) .صافّات،۲۹.

۴- ۴) .سجده،۱۲.

۵- ۵) .مؤمنون،۱۰۰.

۶- ۶) .سجده،۱۴.

۷- ۷) .مرسلات،۳۶.

پیام ها

۱ گواه هر قومی از خودشان است،تا حجّت بر آنها تمام شود. «مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيداً» ۲ خدا در میان هر قومی و در هر زمانی،بر مردم حجّت و شاهد دارد. «مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيداً» ۳ در دادگاه الهی،حساب و کتاب و گواه و شهادت مطرح است. «شَهِيداً» ۴ با وجود شاهد و حجّت،دیگر عذرتراشی و توجیه،یا رضایت طلبی معنا ندارد. «لاٰ يُؤْذَنُ ... لاٰ هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۸۵]

اشاره

وَ إِذٰا رَأَى اَلَّذِينَ ظَلَمُوا اَلْعَذٰابَ فَلاٰ يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَ لاٰ هُمْ يُنْظَرُونَ (۸۵)

و چون کسانی که ستم کردند عذاب را ببینند،پس نه از آنان عذاب کم شود و نه مهلتشان داده شود.

نکته ها:

در آیه قبل خواندیم که در قیامت،نه اجازه ی توجیه دهند و نه امکان رضایت طلبی.و در این آیه می فرماید:قهر خداوند در آن روز،نه تخفیفی دارد و نه تأخیری.

پیام ها

۱ آگاهی از کیفر و چگونگی آن،عامل بازدارنده از گناه است. «إِذٰا رَأَى الَّذِينَ» ...

۲ سرچشمه ی عذاب خداوند،ظلم خود بشر است. «إِذٰا رَأَى الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذٰابَ» ۳ در قیامت،کیفر ستمگران،تخفیف و تأخیر ندارد. «ظَلَمُوا ... فَلاٰ يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَ» ...

[سوره النحل (۱۶): آیه ۸۶]

اشاره

وَ إِذٰا رَأَى اَلَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكٰاءَهُمْ قٰالُوا رَبَّنٰا هٰؤُلاٰءِ شُرَكٰاؤُنَا اَلَّذِينَ كُنّٰا نَدْعُوا مِنْ دُونِكَ فَأَلْقَوْا إِلَيْهِمُ اَلْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكٰاذِبُونَ (۸۶)

و چون کسانی که شرک ورزیدند،شرکای(پنداری)خود را(در قیامت) ببینند،گویند پروردگارا اینان شریکان(خیالی)ما بودند که ما به جای تو می خواندیم(ولی شرکا به سخن آمده)حرف آنان را به خودشان برگردانده(و پاسخشان دهند)که شما بدون شک دروغگویید.

نکته ها:

بر طبق روایات،در قیامت،مواقف مختلفی است؛در بعضی مواقف مُهر بر لب خورده و دست و پا گواهی می دهند.در موقفی دیگر،ناله ها و استمدادها بلند است.در موقفی دیگر، انسان بدنبال آن است که گناه خود را به گردن دیگران بیندازد.مثلاً به شیطان می گوید:تو مرا به کفر و شرک وادار کردی،و شیطان در پاسخ می گوید:من از روز اوّل با شرک شما مخالف بودم. «إِنِّی کَفَرْتُ بِمٰا أَشْرَکْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ» (۱)گاهی مقصّر را بت ها می دانند،ولی آنها نیز تبرّی می جویند. «وَ یَوْمَ الْقِیٰامَهِ یَکْفُرُونَ بِشِرْکِکُمْ» (۲)حتّی خداوند به حضرت عیسی خطاب می کند:آیا تو به مردم گفتی که تو و مادرت را معبود قرار دهند؟ و عیسی در پاسخ می گوید:تو از هر شریکی منزّهی،...این مردم به سراغ جنّ رفتند و هرگز من کسی را به سوی غیر تو دعوت نکرده ام. «قٰالَ سُبْحٰانَکَ مٰا یَکُونُ لِی أَنْ أَقُولَ مٰا لَیْسَ لِی بِحَقٍّ» (۳)و در آیه مورد بحث نیز،موجوداتی که شرکای خدا قرار گرفته شده اند،از مشرکان تبری می جویند و آنها را تکذیب می کنند.

پیام ها

۱ خداوند شریک ندارد،مشرکان برای او شریک می پندارند. «شُرَکٰاءَهُمْ» و نفرمود:«شرکاء اللّه» ۲ وحشت قیامت باعث می شود که انسان برای رهایی خود،بار را به دوش دیگران بیندازد. «هٰؤُلاٰءِ شُرَکٰاؤُنَا» ۳ معبودهای ساختگی نیز در قیامت،محشور می شوند. «هٰؤُلاٰءِ شُرَکٰاؤُنَا الَّذِینَ کُنّٰا نَدْعُوا» ۴ در قیامت،برای دفاع از خود،بت ها نیز به سخن در آیند. «فَأَلْقَوْا إِلَیْهِمُ الْقَوْلَ» ...

۵ بت ها لیاقت خود را برای پرستش تکذیب می کنند و به بت پرستان می گویند:

شما در واقع خیالات خود را پرستش می کردید. «فَأَلْقَوْا إِلَیْهِمُ الْقَوْلَ إِنَّکُمْ لَکٰاذِبُونَ»

ص: ۴۳۹

۱- ۱) .ابراهیم،۲۲.

۲- ۲) .فاطر،۱۴.

۳- ۳) .مائده،۱۱۶.

[سوره النحل (۱۶): آیه ۸۷]

اشاره

وَ أَلْقَوْا إِلَی اَللّهِ یَوْمَئِذٍ اَلسَّلَمَ وَ ضَلَّ عَنْهُمْ مٰا کٰانُوا یَفْتَرُونَ (۸۷)

در چنین روزی به پیشگاه خدا سرِ تسلیم افکنند و آنچه را به دروغ می بافتند،از آنان محو شود.

پیام ها

۱ اگر امروز تسلیم نشویم،فردا در قیامت تسلیم خواهیم شد،ولی چه سود؟ «وَ أَلْقَوْا إِلَی اللّهِ یَوْمَئِذٍ السَّلَمَ» ۲ تمام خیال بافی ها در قیامت،محو می شود.(آرزوی شفاعت و تقرّب و امید عزّت و نصرت از غیر خدا،خیالی بیش نیست.) «ضَلَّ عَنْهُمْ مٰا کٰانُوا یَفْتَرُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۸۸]

اشاره

اَلَّذِینَ کَفَرُوا وَ صَدُّوا عَنْ سَبِیلِ اَللّهِ زِدْنٰاهُمْ عَذٰاباً فَوْقَ اَلْعَذٰابِ بِمٰا کٰانُوا یُفْسِدُونَ (۸۸)

کسانی که کافر شدند و(مردم را)از راه خدا بازداشتند،به سزای فساد مداومشان عذابی بر عذابشان افزودیم.

نکته ها:

عکس العمل مردم در برابر راه خدا متفاوت،گاهی مثبت و گاهی منفی است و هر کدام دارای درجات و مراحلی می باشد؛ الف:برخوردهای مثبت:

گروهی در انتظار فهم راه خدا و پیمودن آن هستند. «عَسیٰ رَبِّی أَنْ یَهْدِیَنِی سَوٰاءَ السَّبِیلِ» (۱)گروهی به خاطر خدا هجرت می کنند. «وَ مَنْ یُهٰاجِرْ فِی سَبِیلِ اللّهِ» (۲)گروهی به خاطر در راه خدا بودن محاصره می شوند. «أُحْصِرُوا فِی سَبِیلِ اللّهِ» (۳)گروهی در راه خدا آزار را تحمّل می کنند. «أُوذُوا فِی سَبِیلِی» (۴)

۱- ۱) .قصص،۲۲.

۲- ۲) .نساء،۱۰۰.

۳- ۳) .بقره،۲۷۳.

۴- ۴) .آل عمران،۱۹۵.

گروهی منادی دعوت دیگران به راه خدا می شوند. «ادْعُ إِلی سَبِیلِ رَبِّکَ» (۱)گروهی در راه خدا هرگز سست نمی شوند. «فَما وَهَنُوا لِما أَصابَهُمْ فِی سَبِیلِ اللّهِ» (۲)گروهی در راه خدا می جنگند. «یُقاتِلُونَ فِی سَبِیلِ اللّهِ» (۳)گروهی کشته می شوند. «قُتِلُوا فِی سَبِیلِ اللّهِ» (۴)ب:برخوردهای منفی:

گروهی خیال می کنند در راه خدا هستند. «یَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ» (۵)گروهی راه خدا را کج می خواهند. «یَبْغُونَها عِوَجاً» (۶)گروهی راه خدا را بر دیگران می بندند. «یَصُدُّونَ عَنْ سَبِیلِ اللّهِ» (۷)گروهی برای بستن راه خدا پولها خرج می کنند. «یُنْفِقُونَ أَمْوالَهُمْ لِیَصُدُّوا عَنْ سَبِیلِ اللّهِ» (۸)

پیام ها

۱ کفر مقدّمه ی فساد است. «کَفَرُوا وَ صَدُّوا ... یُفْسِدُونَ» همان گونه که ایمان مقدّمه عمل صالح است. «آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصّالِحاتِ» (که در آیات متعدّد آمده است) ۲ حساب رهبران کفر که با قلم و بیان و امکانات،راه خدا را می بندند،از حساب افراد عادّی جداست. «زِدْناهُمْ عَذاباً فَوْقَ الْعَذابِ» ۳ مفسد فی الأرض تنها کسانی که امنیّت جامعه را بهم می زنند نیستند،بلکه هر فرد یا گروهی که به هر شکلی،مانع رشد معنوی جامعه شود،مفسد است.

«الَّذِینَ کَفَرُوا وَ صَدُّوا

... بِما کانُوا یُفْسِدُونَ»

۱- ۱) .نحل،۱۲۵.

۲- ۲) .آل عمران،۱۴۶.

۳- ۳) .نساء،۷۶.

۴- ۴) .آل عمران،۱۶۹.

۵- ۵) .اعراف،۳۰.

۶- ۶) .اعراف،۴۵.

۷- ۷) .اعراف،۴۵.

۸- ۸) .انفال،۳۶.

[سوره النحل (۱۶): آیه ۸۹]

اشاره

وَ یَوْمَ نَبْعَثُ فِی کُلِّ أُمَّهٍ شَهِیداً عَلَیْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَ جِئْنا بِکَ شَهِیداً عَلی هؤُلاءِ وَ نَزَّلْنا عَلَیْکَ اَلْکِتابَ تِبْیاناً لِکُلِّ شَیْءٍ وَ هُدیً وَ رَحْمَهً وَ بُشْری لِلْمُسْلِمِینَ (۸۹)

و(یاد کن)روزی را که در هر امّتی،شاهدی بر آنان از خودشان برانگیزیم و تو را بر آنان گواه آوریم و بر تو این کتاب را نازل کردیم که روشنگر هر چیز است و مایه ی هدایت و رحمت و بشارت برای مسلمانان است.

نکته ها:

در پنج آیه قبل نیز به مسأله گواه بر امّت ها اشاره شد و این جزء عقاید قطعی ماست که در قیامت،هر امّتی شاهد و گواهی دارند و پیامبر اسلام شاهد بر این امّت و گواهان سایر امّت هاست.نکته مهم آن است که گواهی اولیای خدا باید از روی حسّ و دیدن و علم باشد و آنها از هر گونه خطا و کذب معصوم باشند تا گواهی آنها در آن روز حسّاس بر همه ی مردم، یک نوع اتمام حجّت باشد.و ناگفته پیداست کسی که بر اعمال حاضر و غایب و ظاهر و باطن مردم،آگاه باشد و سخن او در قیامت مورد پذیرش امّت و خداوند باشد،جز انبیا و امامان معصوم،که با امدادهای غیبی،بر رفتار و کردار و گفتار و نیّات مردم،آگاهند،کس دیگری نخواهد بود.

در تفسیر صافی از امام صادق علیه السلام نقل شده که آن حضرت فرمود:بخدا قسم ما هر چه را در آسمان ها و زمین و آنچه را میان آنهاست و هر چه در بهشت و دوزخ است،می دانیم.

سپس امام این آیه را سه بار پی در پی تلاوت فرمودند.

امام باقر علیه السلام فرمود:هر چه را که امّت به آن نیاز داشته،در قرآن آمده است و هر سخنی که از من شنیدید اگر سند قرآنی اش را بخواهید،خواهم گفت.

حضرت علی علیه السلام فرمود:خبر شما و تاریخ گذشتگان و آیندگان و آسمان و زمین در قرآن آمده است. (۱)

۱- ۱) .تفسیر کنز الدقائق.

امام رضا علیه السلام در جلسه ای به رؤسای ادیان فرمود:از معجزات پیامبر اسلام آن است که یتیمی فقیر و چوپانی درس نخوانده،کتابی داشته باشد که« تِبْیاناً لِکُلِّ شَیْءٍ »باشد و اخبار گذشته و آینده تا قیامت در آن ثبت شده باشد.

امام صادق علیه السلام فرمود:هر مسأله ای که مورد اختلاف دو نفر باشد در کتاب خدا،اصلی که آن را حلّ کند وجود دارد،گرچه عقل مردم به آن نرسد. (۱)

قرآن بیان هر چیز است،امّا هر کس نمی فهمد چنان که حضرت علی علیه السلام می فرماید:در قرآن،برای عوام عبارتِ ظاهری،برای خواص اشاراتِ رمزی،برای اولیای خدا،لطائف الهی و برای انبیا،حقایق است. (۲)

تبیان همه چیز بودن،یا مستقیم است یا بواسطه ی آیاتی که در آن اصولی مطرح شده و آن اصول برای ما کارساز است.نظیر آیه؛ «ما آتاکُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاکُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» (۳)آنچه را پیامبر برای شما آورده بگیرید و از آنچه شما را نهی کرده دور شوید و نظیر آیه؛ «لِتُبَیِّنَ لِلنّاسِ ما نُزِّلَ إِلَیْهِمْ» (۴)

پیام ها

۱ نظارت دائمی اولیای خدا بر اعمال ما،یکی از مسلّمات قرآنی است. «شَهِیداً عَلَیْهِمْ» ۲ گواهان در قیامت،سلسله مراتب دارند.برای هر امّتی،امام آن شاهد است و پیامبر اسلام،شاهد بر همه ی گواهان است. «جِئْنا بِکَ عَلی هؤُلاءِ شَهِیداً» ۳ هم پیامبر اسلام بر همه پیامبران شاهد است و هم کتابش،تبیان کلّ شیء است.

«نَزَّلْنا عَلَیْکَ الْکِتابَ تِبْیاناً لِکُلِّ شَیْءٍ»

۴ قرآن کتابی جامع برای بیان همه نیازهای جامعه است. «تِبْیاناً لِکُلِّ شَیْءٍ» ۵ تسلیم بودن،لازمه دریافت هدایت،رحمت و بشارت الهی است. «هُدیً وَ رَحْمَةً وَ بُشْری لِلْمُسْلِمِینَ»

۱- ۱) .تفسیر نور الثقلین.

۲- ۲) .تفسیر فرقان.

۳- ۳) .حشر،۷.

۴- ۴) .نحل،۴۴.

[سوره النحل (۱۶): آیه ۹۰]

اشاره

إِنَّ اَللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ اَلْإِحْسٰانِ وَ إِيتٰاءِ ذِي اَلْقُرْبىٰ وَ يَنْهىٰ عَنِ اَلْفَحْشٰاءِ وَ اَلْمُنْكَرِ وَ اَلْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (۹۰)

همانا خداوند(مردم را)به عدل و احسان و دادن(حق)خویشاوندان، فرمان می دهد و از کارهای زشت و ناپسند و تجاوز،نهی می فرماید او شما را موعظه می کند باشد که متذکّر شوید.

نکته ها:

این آیه منشور جهانی اسلام است که امام باقر علیه السلام آن را در خطبه های نماز جمعه می خواندند.و به گفته فیض کاشانی در تفسیر صافی؛اگر در قرآن همین یک آیه بود،کافی بود که بگوییم:قرآن،« تِبْيٰاناً لِكُلِّ شَيْءٍ »است،اوامر و نواهی این آیه در همه ادیان بوده و هرگز نسخ نشده است.

ولید بن مغیره،چنان جذب این آیه شد که گفت:شیرینی،زیبایی،محتوای آن،چنان است که نمی تواند کلام بشر باشد. (۱)و عثمان بن مظعون می گوید با شنیدن این آیه،اسلام به عمق جانم نفوذ کرد و به دلم نشست.

«عدل»درباره چیزی است که تساوی آن با بصیرت درک شود و«عدل»در مورد چیزی است که تساوی آن با حسّ درک شود.«عدل»مساوات در جزاء است ولی«احسان»زیاد کردن پاداش است. (۲)

«عَدل»دوری از افراط و تفریط است که هم در عقاید مطرح است و هم در رفتار شخصی و جامعه و سفارش این آیه هم به فرد است و هم به حکومت ها.

«عَدل»در نظام آفرینش،رمز پایداری آن است.«بالعدل قامت السماوات و الارض»و در نظام تشریع سرلوحه ی دعوت همه انبیاست.

«احسان»کلمه ی مبارکی است که شامل خدمات مالی،فکری،فرهنگی،عاطفی،می شود.

و«فحشاء»به گناهی گفته می شود که بزرگ و رسوا باشد و«منکر»به کاری گویند

۱- ۱) .تفسیر کبیر.

۲- ۲) .مفردات راغب.

که عقل و فطرت و شرع آن را انکار کند.

به گفته تفسیر فی ظلال،هر گاه طاغوت ها با تبلیغات فاسد،زشتی گناه را در دیده ی مردم اندک و حسّاسیّت مردم را نسبت به گناه کم کنند،ملاک معروف و منکر،شرع خواهد بود.

پیام ها

۱ آیا خداوندی که انسان ها را به عدل و احسان دعوت می کند،می شود که خود عادل نباشد! «إِنَّ اللّٰهَ یَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ الْإِحْسٰانِ» ۲ عدل و احسان در کنار هم جاذبه دارد،و گر نه مقرّرات خشک،دلها را التیام نمی دهد. «یَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ الْإِحْسٰانِ» (عدل،مقدار واجب و احسان،مقدار مستحبّ است) ۳ اوّلین آمر به معروف و ناهی از منکر،خود خداوندست. «إِنَّ اللّٰهَ یَأْمُرُ ... وَ یَنْهیٰ» ۴ در احسان،رسیدگی به بستگان و صله ی رحم اولویّت دارد. «الْإِحْسٰانِ وَ إِیتٰاءِ ذِی الْقُرْبیٰ» ۵ امر به معروف،بر نهی از منکر مقدّم است و عدل،بر احسان. «یَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ الْإِحْسٰانِ ... وَ یَنْهیٰ» ۶ امر به معروف و نهی از منکر باید در فضای صفا و محبّت و در قالب موعظه و خیرخواهی باشد. «یَأْمُرُ ... یَنْهیٰ ... یَعِظُکُمْ» ۷ آمرین به معروف نباید از مردم انتظار پذیرش صد در صد داشته باشند. «لَعَلَّکُمْ تَذَکَّرُونَ» ۸ مردم فطرتاً به عدل و احسان گرایش دارند و از فحشا و منکر متنفّرند،لکن وسوسه ها و غرایز موجب غفلت او می باشند که باید با تذکّر آنان را متذکّر نمود. «لَعَلَّکُمْ تَذَکَّرُونَ» ۹ در نهی از منکر باید ابتدا گناهان رسوا را جلوگیری کرد،همان گونه که در امر به معروف باید ابتدا به واجبات سفارش کرد. «یَأْمُرُ بِالْعَدْلِ ... یَنْهیٰ عَنِ الْفَحْشٰاءِ» ۱۰ سفارش به عدل و نهی از فحشا،سنّت ابدی خداوند است. «یَأْمُرُ ... یَنْهیٰ ...

ص: ۴۴۵

یَعِظُکَمْ»

(فعل مضارع نشانه استمرار است)

[سوره النحل (۱۶): آیه ۹۱]

اشاره

وَ أَوْفُوا بِعَهْدِ اَللّهِ إِذا عاهَدْتُمْ وَ لا تَنْقُضُوا اَلْأَیْمانَ بَعْدَ تَوْکِیدِها وَ قَدْ جَعَلْتُمُ اَللّهَ عَلَیْکُمْ کَفِیلاً إِنَّ اَللّهَ یَعْلَمُ ما تَفْعَلُونَ (۹۱)

و به عهد خدا آن گاه که پیمان بستید وفادار باشید و سوگندها را پس از استوار ساختنش نشکنید،زیرا که خدا را بر خودتان کفیل(و گواه و ضامن) قرار داده اید.همانا خداوند آنچه انجام می دهید می داند.

نکته ها:

در روایات،پیمان در آیه را،پیمان مردم با رهبران الهی دانسته اند. (۱)

اگر مردم به پیمان های خود وفادار باشند،خداوند به الطافی که وعده داده،لباس عمل می پوشاند. «أَوْفُوا بِعَهْدِی أُوفِ بِعَهْدِکُمْ» (۲)

پیام ها

۱ وفاداری به پیمان ها و سوگندهای الهی،لازم است. «أَوْفُوا بِعَهْدِ اللّهِ» ...

۲ عمل به سوگند و عهدی لازم است که قصد جدّی در کار باشد. «بَعْدَ تَوْکِیدِها» چنان که در آیه ی ۸۹ سوره مائده می خوانیم:خداوند شما را به خاطر سوگندهای لغو مؤاخذه نمی کند. «لا یُؤاخِذُکُمُ اللّهُ بِاللَّغْوِ فِی أَیْمانِکُمْ» ۳ پیمان شکنیِ شما را خدا می داند و کیفر می دهد،خواه مردم بفهمند یا نفهمند.

«إِنَّ اللّهَ یَعْلَمُ ما تَفْعَلُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۹۲]

اشاره

وَ لا تَکُونُوا کَالَّتِی نَقَضَتْ غَزْلَها مِنْ بَعْدِ قُوَّهٍ أَنْکاثاً تَتَّخِذُونَ أَیْمانَکُمْ دَخَلاً بَیْنَکُمْ أَنْ تَکُونَ أُمَّهٌ هِیَ أَرْبی مِنْ أُمَّهٍ إِنَّما یَبْلُوکُمُ اَللّهُ بِهِ وَ لَیُبَیِّنَنَّ لَکُمْ یَوْمَ اَلْقِیامَهِ ما کُنْتُمْ فِیهِ تَخْتَلِفُونَ (۹۲)

۱- ۱) .تفاسیر صافی و درّ المنثور.

۲- ۲) .بقره،۴۰.

و ماننـد آن زن نباشـید که بـافته ی خویش را پس از محکم بـافتن،رشـته رشـته می کرد،سوگنـدهای خود را دسـتاویز(فریب و خیـانت)میان خودتان می گیریـد به خیال آنکه گروهی از گروه دیگری بیشتر است،(و پیمانی را که با گروه ضـعیف بسـته اید می شـکنید)جز این نیست که خداوند شـما را با آن سوگندها،آزمایش می کند و حتماً آنچه را که در آن اختلاف می کردید در قیامت برایتان روشن خواهد ساخت.

نکته ها:

در تاریخ آمده که زن بی خردی در نیمی از روز پنبه و پشـمی را می بافت و در نیم دیگر بافته خود را وامی تابید،کار او یک ضرب المثل شد که قرآن نیز برای کسانی که زحمات خود را هدر،و پیمان های خود را می شکنند بکار برده است.

فاطمه زهرا علیها السلام در مسجد مدینه در خطبه ای که علیه حاکمان وقت ایراد فرمود،این آیه را تلاوت کرد که مثال شما به خاطر پیمان شـکنی نسبت به بیعتی که در غدیر خم با علی علیه السلام داشتید،مثال همان زنی است که می بافت و سپس بافته خود را پنبه می کرد. (۱)

مثـال هـا و ضـرب المثـل هـای قرآن به نحوی است که در همه ی مکـان ها و زمان ها تازگی و روشـنی و طبیعی بودن خود را حفظ می کند و از کودک دبستانی تا فیلسوف را اشباع می کند.

جمله ی «أَنْ تَکُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبى مِنْ أُمَّةٍ» را دو گونه می توان تفسیر کرد:

الف:شما بخاطر قدرت و کثرت گروهی،پیمانی را که با گروه کوچک تر بسته اید نشکنید.

ب:شما بخاطر آنکه ابرقدرت شده اید،پیمان خود را با گروه های کوچک نشکنید.

پیام ها

۱ پیمـان شـکنی،هـدر دادن زحمات گذشـته است. «نَقَضَتْ غَزْلَها» ۲ هر چه پیمـان محکم تر بسـته شـود،شکسـتن آن زشت تر است. «مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ» ۳ پیمان شکنی پی در پی،ننگ بیشتری دارد.(« أَنْکاثاً »جمع«نکث»)

۱- ۱) .تفسیر فرقان.

۴ با مقدّسات بازی نکنیم.(مقدّسات را دستاویز و وسیله ی خدعه قرار ندهیم) «تَتَّخِذُونَ أَیْمٰانَکُمْ دَخَلًا» ۵ قدرت و تعداد و هیاهوهای سیاسی و اقتصادی،زمینه ی پیمان شکنی است.

«أَنْ تَکُونَ أُمَّهٌ هِیَ أَرْبیٰ مِنْ أُمَّهٍ»

۶ یکی از ابزار آزمایش،وفای به تعهدات است. «یَبْلُوکُمُ اللّٰهُ بِهِ» ۷ یاد معاد،عامل تقوی و مراعات پیمان ها است. «وَ لَیُبَیِّنَنَّ لَکُمْ یَوْمَ الْقِیٰامَهِ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۹۳]

اشاره

وَ لَوْ شٰاءَ اَللّٰهُ لَجَعَلَکُمْ أُمَّهً وٰاحِدَهً وَ لٰکِنْ یُضِلُّ مَنْ یَشٰاءُ وَ یَهْدِی مَنْ یَشٰاءُ وَ لَتُسْئَلُنَّ عَمّٰا کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (۹۳)

و اگر خداوند خواسته بود(همه شما را به طور اکراه و اجبار)یک امّت(مؤمن و) متحد قرار داده بود،(تا میان شما هیچ اختلافی نباشد،ولی این اجبار و اکراه خلاف سنّت و برنامه اوست و لذا)هر که را بخواهد گمراه می کند(و به حال خودش وامی گذارد)و هر که را بخواهد(و استحقاق هدایت دارد)هدایت می کند و قطعاً شما از آنچه انجام می دادید بازخواست خواهید شد.

نکته ها:

خداوند همه ی مردم را به طور فطری هدایت می فرماید،لکن مردم بر اساس اختیار و آزادی که دارند دو گروه می شوند؛گروهی بر خلاف عقل و فطرت راه خلاف را انتخاب می کنند و توبه نمی کنند،خداوند نیز آنان را به حال خود رها و گمراه می کند،ولی گروهی همان راه فطرت و اطاعت را انتخاب می کنند،و خداوند آنان را کمک و هدایت می کند.

بنا بر این مراد از هدایت و گمراه کردن خداوند مرحله ی بعد از انتخاب انسان است.مثلاً هدف معلّم در روز اول تدریس آموزش دادن به همه شاگردان است لکن گروهی که برای فهمیدن تلاش می کنند معلّم وقت خصوصی نیز به آنان می دهد،ولی شاگرد بازی گوش را به حال خود رها می کند.راستی اگر هدایت و گمراه شدن انسان اختیاری نبود،در پایان آیه خداوند نمی فرمود:شما بازخواست می شوید! پس سؤال خداوند نشانه ی آزادی ماست.زیرا

انسان مجبور مورد بازخواست قرار نمی گیرد.

پیام ها

۱ دست خداونـد در اجبـار مردم باز است،لکن سنّت و برنامه او آزاد گذاشـتن مردم است. «وَ لَوْ شٰاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَکُمْ» ۲ انسان در انتخاب عقیده و راه آزاد است. «لَتُسْئَلُنَّ» ۳ سؤال و جواب در قیامت را جدّی بگیریم. «وَ لَتُسْئَلُنَّ» ۴ سؤال و بازخواست از همه ی کارهای انسان است. «عَمّٰا کُنْتُمْ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۹۴]

اشاره

وَ لاٰ تَتَّخِذُوا أَیْمٰانَکُمْ دَخَلاً بَیْنَکُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهٰا وَ تَذُوقُوا اَلسُّوءَ بِمٰا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِیلِ اَللّٰهِ وَ لَکُمْ عَذٰابٌ عَظِیمٌ (۹۴)

و سوگندهایتان را مایه ی فریب میان خودتان قرار ندهید،تا مبادا گامی بعد از استواری اش بلغزد،(که در این صورت حُرمت و قـداست سوگنـد و پیمان و اطمینان شکسـته می شود)و بخاطر بازداشـتن(مردم)از راه خـدا بـدی را خواهید چشید و برای شـما عذابی بزرگ است.

نکته ها:

کلمـه ی« صَـدَدْتُمْ »بـه گفتـه راغـب هـم بـه معنـای بازمانـدن است و هـم بازداشـتن دیگران.و کلمـه ی«دخـل»بر وزن و معنای«دغل»است.

پیام ها

۱ هر گاه خطر شایع و جدّی بود،سفارشات و نهی خود را تکرار کنید.(در آیه ۹۱ نیز از سوء استفاده از سوگند نهی شده بود) «لاٰ تَتَّخِذُوا أَیْمٰانَکُمْ دَخَلاً» ۲ پیمان شکنی و سوء استفاده از مقدّسات،سبب بدعاقبتی است. «فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهٰا» ۳ گاهی یک گناه،زمینه و بستر گناهان دیگران می شود.(پیمان شکنی،مقدّمه ی بدعاقبتی و آن نیز مقدّمه ی بازماندن و بازداشتن دیگران از راه خدا می شود)

«صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللّهِ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۹۵]

اشاره

وَ لاٰ تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اَللّٰهِ ثَمَناً قَلِيلاً إِنَّمٰا عِنْدَ اَللّٰهِ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (۹۵)

و پیمان خدا را با بهای کمی معامله نکنید،زیرا اگر بدانید،آنچه نزد خداست همان برای شما بهتر است.

نکته ها:

از آیه ۹۱ تا ۹۵ برای پیمان شکنی و عقوبت آن چند تعبیر مهم به چشم می خورد،که خود نشانه ی خطر این گناه است؛کثرت جمعیّت و قدرت شما یا دیگران،زمینه و دستاویز پیمان شکنی نیست، «أُمَّةٌ هِيَ أَرْبىٰ» خدا شما را آزمایش می کند، «إِنَّمٰا يَبْلُوكُمُ اللّٰهُ» در قیامت شما را بازخواست خواهد کرد، «لَتُسْئَلُنَّ» پیمان شکنی استواری شما را محو می کند، «فَتَزِلَّ قَدَمٌ» در این آیه نیز می فرماید:بخاطر بهای کم،پیمان الهی را نشکنید.

پیام ها

۱ انگیزه پیمان شکنی،رسیدن به دنیاست. «لاٰ تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ ثَمَناً قَلِيلاً» ۲ به هر چه معامله کنید،باز هم نسبت به پیمان شکنی کم است. «ثَمَناً قَلِيلاً» ۳ از دست دادن الطاف الهی و پیمان شکنی برای بدست آوردن کامیابی،یک ساده نگری است. «هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۹۶]

اشاره

مٰا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَ مٰا عِنْدَ اَللّٰهِ بٰاقٍ وَ لَنَجْزِيَنَّ اَلَّذِينَ صَبَرُوا أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مٰا كٰانُوا يَعْمَلُونَ (۹۶)

آنچه نزد شماست به پایان می رسد،و آنچه نزد خداست باقی و پایدار است،و کسانی که صبر پیشه کردند،همانا مزدشان را بر پایه نیکوترین کاری که می کردند،پاداش خواهیم داد.

ص:۴۵۰

پیام ها

۱ جز خدا،هیچ کس و هیچ چیز باقی نیست. «مٰا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ» ...

۲ دل کنـدن از مادیات و پیوسـته به خـدا و پایـداری بر تعهـدات و وفای به عهد، نیاز به صبر و مخالفت با هوای نفس دارد. «وَ لَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوا» ۳ دل کنـدن از دنیـا،محرومیّت نیست کامیابی است. «وَ لَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوا» ۴ هیـچ مشتری بهتر از خدا نیست،چون جنس معمولی یا پست را هم به قیمت گران می خرد. «بِأَحْسَنِ مٰا كٰانُوا يَعْمَلُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۹۷]

اشاره

مَنْ عَمِلَ صٰالِحاً مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثىٰ وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰاةً طَيِّبَةً وَ لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مٰا كٰانُوا يَعْمَلُونَ (۹۷)

هر کس از مرد یـا زن که مـؤمن باشـد و کـار شایسـته کنـد،حتمـاً به زنـدگی پـاک و پسـندیده ای زنـده اش می داریم و قطعاً مزدشان را نیکوتر از آنچه انجام داده اند،پاداش خواهیم داد.

نکته ها:

« حَيٰاةً طَيِّبَةً »آن است که انسـان دلی آرام و روحی مـؤمن داشـته باشـد،مـؤمن به نـور خـدا می بینـد،مشـمول دعـای فرشـتگان است،مشمول تأییدات الهی است،اینگونه افراد خوف و حزنی ندارند.

پیام ها

۱ ملاـک پـاداش،سنّ،نژاد،جنسـیّت،موقعیّت اجتمـاعی،سیاسـی و...نیست. «مَنْ عَمِلَ» ۲ زن و مرد در کسـب کمالاـت معنـوی یکسانند. «مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثىٰ» ۳ شـرط قبولی عمل صالح،ایمان است. «وَ هُوَ مُؤْمِنٌ» ۴ حتّی یک عمل صالـح،بی پاسخ نمی ماند. «مَنْ عَمِلَ صٰالِحاً»

۵ هر کجا تفکّر جاهلی مبنی بر تحقیر زن در کار باشد،باید نام و مقام زن را با صراحت برد. «مِنْ ذَکَرٍ أَوْ أُنْثیٰ» ۶ کار خوب به تنهایی کافی نیست،خود انسان هم باید خوب باشد. «مَنْ عَمِلَ صٰالِحاً ... وَ هُوَ مُؤْمِنٌ» ۷ انسانِ بدون ایمان و عمل صالح،گویی مرده است. «فَلَنُحْیِیَنَّهُ حَیٰاةً طَیِّبَةً»

[سوره النحل (۱۶): آیات ۹۸ تا ۹۹]

اشاره

فَإِذٰا قَرَأْتَ اَلْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ اَلشَّیْطٰانِ اَلرَّجِیمِ (۹۸) إِنَّهُ لَیْسَ لَهُ سُلْطٰانٌ عَلَی اَلَّذِینَ آمَنُوا وَ عَلیٰ رَبِّهِمْ یَتَوَکَّلُونَ (۹۹)

پس هر گاه خواستی قرآن بخوانی،از(شر)شیطان رانده شده به خداوند پناه ببر.

البتّه شیطان را بر کسانی که ایمان آورده و بر پروردگارشان توکّل می کنند،غلبه و سلطه ای نیست.

نکته ها:

هر کار خوبی ممکن است آفاتی داشته باشد،همان گونه که عزّت،آفتی دارد مثل تکبر و خدمت به مردم،آفتی دارد مثل منت گذاشتن،قرائت قرآن نیز ممکن است آفاتی از قبیل خودنمایی،کسب درآمد،رقابت های منفی،فریب مردم،فهم غلط،تفسیر به رای و...داشته باشد که انسان باید هنگام تلاوت قرآن از شرّ همه ی آفات،به خداوند پناه ببرد.

امام صادق علیه السلام فرمود:تلاوت نیاز به سه چیز دارد:قلب خاشع و بدن فارغ و موضع خالی.

یعنی حالتی که در آن پیش داوری نباشد. (۱)

قرآن اگر همراه با تفسیر و نظرات امامان معصوم علیهم السلام باشد،«کتاب الله و عترتی لن یفترقا» و بر دل های پاک وارد شود، «هُدیً لِلْمُتَّقِینَ» سبب هدایت و رشد و زیاد شدن ایمان و علم می گردد.چنان که قرآن می فرماید:ای پیامبر هر گاه قرآن تلاوت می کنی ما میان تو و کسانی که ایمان به آخرت ندارند مانعی قرار می دهیم (۲)

ص:۴۵۲

۱- ۱) .تفسیر فرقان.

۲- ۲) .اسراء،۴۵.

در روایات می خوانیم:پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله هنگام تلاوت قرآن جمله«اعوذ بالله من الشیطان الرجیم»را می خواندند. (۱)

پیام ها

۱ از خطر نفوذ شیطان در بهترین افراد و مقدّس ترین کار غافل نباشید.(تلاوت قرآن از شخصی مثل پیامبر اکرم هم نیاز به استعاذه دارد) ۲ شیطان به سراغ همه می آید،امّا در همه تأثیرگذار نیست. «لَیْسَ لَهُ سُلْطٰانٌ عَلَی الَّذِینَ آمَنُوا» ۳ ایمان و توکّل،قلعه ای است که انسان را از آسیب پذیری حفظ می کند. «لَیْسَ لَهُ سُلْطٰانٌ عَلَی الَّذِینَ آمَنُوا» ۴ پناه بردن به خداوند،نشانه ی ایمان به او و توکّل بر اوست. «فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ ... آمَنُوا وَ عَلیٰ رَبِّهِمْ یَتَوَکَّلُونَ» ۵ پناه بردن شما همراه پناه دادن اوست.(پس پناه ببرید، «فَاسْتَعِذْ» تا او شما را پناه دهد و اگر او پناه ندهد،پناهندگی ما بیهوده است.) ۶ جز پناهندگی به او راه دیگری نیست. «فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۰۰]

اشاره

إِنَّمٰا سُلْطٰانُهُ عَلَی اَلَّذِینَ یَتَوَلَّوْنَهُ وَ اَلَّذِینَ هُمْ بِهِ مُشْرِکُونَ (۱۰۰)

غلبه و سلطه ی شیطان تنها بر کسانی است که(با پیروی از او)سلطه و ولایت او را می پذیرند،و(بر)کسانی است که آنان(به واسطه فریب شیطان)به خدا شرک آورده اند.

نکته ها:

شیطان به عزّت خداوند سوگند یاد کرده که با استمداد از حزب و قبیله اش و از راه زینت دادن،وعده ها،تبلیغات،وسوسه ها و افراد منحرف،از هر سو انسان را شکار کند.و مردم در

۱- ۱) .تفسیر کنز الدقائق.

برابر این سوء قصد به چند گروه تقسیم می شوند از جمله:

۱ انبیا که شیطان در آرزوها و اهداف آن بزرگواران مانع تراشی می کند،ولی در خود آنان نقشی ندارد. «أَلْقَی الشَّیْطانُ فِی أُمْنِیَّتِهِ» یعنی شیطان در اهداف و آرزوهای پیامبر چیزی را القاء می کند،ولی خداوند توطئه اش را خنثی می نماید. (۱)

۲ مؤمنان که شیطان با آنان تماس می گیرد،ولی آنها متذکّر شده و نجات می یابند. «إِذا مَسَّهُمْ طائِفٌ مِنَ الشَّیْطانِ تَذَکَّرُوا» (۲)۳ مردم عادّی که شیطان در روح آنان فرو رفته و وسوسه می کند. «یُوَسْوِسُ فِی صُدُورِ النّاسِ» (۳)۴ افراد فاسق،که شیطان در عمق جانشان رفته و بیرون نمی آید و بر فکر و دل و اعضای آنان تسلّط می یابد. «فَهُوَ لَهُ قَرِینٌ» (۴)

پیام ها

۱ مقدّمات سلطه ی شیطان را خودمان فراهم می کنیم. «إِنَّما سُلْطانُهُ عَلَی الَّذِینَ یَتَوَلَّوْنَهُ» (تا مردم ولایت منحرفان را نپذیرند آنان کاری از پیش نمی برند) ۲ موحّدین واقعی بیمه هستند،لکن هر کس به سراغ غیر او رفت نفوذ پذیر می شود. «إِنَّما سُلْطانُهُ عَلَی الَّذِینَ ... هُمْ بِهِ مُشْرِکُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۰۱]

اشاره

وَ إِذا بَدَّلْنا آیَهً مَکانَ آیَهٍ وَ اَللّهُ أَعْلَمُ بِما یُنَزِّلُ قالُوا إِنَّما أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَکْثَرُهُمْ لا یَعْلَمُونَ (۱۰۱)

۱۰۱و هرگاه آیه ای را جایگزین آیه ای کنیم،در حالی که خداوند به آنچه نازل می کند داناتر است،(و می داند در چه شرایطی چه دستوری دهد)مخالفان گویند:همانا تو دروغ بافی،(چنین نیست)بلکه بیشترشان نمی دانند(که تغییر قانون بخاطر هوس،پشیمانی و ضعف و سردرگمی نیست،بلکه بر اساس مصلحت است).

۱- ۱) .حج،۵۲.

۲- ۲) .اعراف،۲۰۱.

۳- ۳) .ناس،۵.

۴- ۴) .زخرف،۳۶.

نکته ها:

گـاهی پزشـک بخاطر تغییر حال بیمار،نسـخه را تغییر می دهـد و این نوع تغییر در آیات و احکام نیز هست که به آن نسـخ می گویند.مخالفان پیامبر اکرم صـلی اللّه علیه و آله همین که می دیدند دسـتوری عوض شد می گفتند:تو یارانت را مسخره کرده ای و هر روز قانون و دستوری را به دروغ می بافی و قانون قبل را لغو می کنی.

پیام ها

۱ دین دو نوع قانون دارد؛ثابت و متغیر و تغییر آن بـدست خداست. «بَدَّلْنا» ۲ همه قوانین الهی در زمان و شرایط خودش ارزش دارد. «آیَهً مَکانَ آیَهٍ» ۳ مردم اسـرارِ قـوانین الهی را نمی داننـد. «وَ اللّهُ أَعْلَمُ ... أَکْثَرُهُمْ لا یَعْلَمُونَ» ۴ تغییر قـانون الهی،نشانه شک،پشـیمانی،رشد علمی و تجربی یا ضـعف قانون گذاری نیست،بلکه نشانه تدبیر،حکمت و توجّه به شرایط است. «إِذا بَدَّلْنا ... وَ اللّهُ أَعْلَمُ» ۵ دشمن از هر فرصتی سوء استفاده کرده و هر چیزی را دستاویز قرار می دهد.

«بَدَّلْنا آیَهً مَکانَ آیَهٍ

قالُوا»

...

۶ ریشه ی بعضی انتقادات و تهمت ها جهل است. «بَلْ أَکْثَرُهُمْ لا یَعْلَمُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۰۲]

اشاره

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ اَلْقُدُسِ مِنْ رَبِّکَ بِالْحَقِّ لِیُثَبِّتَ اَلَّذِینَ آمَنُوا وَ هُدیً وَ بُشْری لِلْمُسْلِمِینَ (۱۰۲)

بگو آن(قرآن)را روح القدس(جبرئیل)از جانب پروردگارت به حقّ نازل کرده است،تا کسانی را که ایمان آورده اند ثابت قدم و استوار گرداند و برای مسلمانان(مایه ی)هدایت و بشارت باشد.

نکته ها:

مراد از« رُوحُ الْقُدُسِ »همان روح الامین و جبرئیل است که بخاطر پاکی از خطا و انحراف،

روح القدس نامیده شده است.

پیام ها

۱ تهمت ها را باید پاسخ داد. «قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ» (پاسخ افترای آیه قبل است) ۲ آیات الهی به تدریج نازل شده است. «نَزَّلَهُ» درباره نزول قرآن،هم جمله« أَنْزَلْنا »بکار رفته است،نظیر آیه «إِنّا أَنْزَلْناهُ فِی لَیْلَهِ الْقَدْرِ» و هم جمله« نَزَّلَهُ »و این بخاطر آن است که قرآن دو نزول دارد؛یک بار دفعهً بر قلب پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله در شب قدر نازل شده است و یک بار به تدریج در مدّت بیست و سه سال.

۳ تمام محتوای قرآن و تغییر هر قانونی در شرائط خاص خود،حقّ است.

«بِالْحَقِّ»

۴ نزول وحی از شئون ربوبیّت و لازمه تربیت الهی است. «نَزَّلَهُ ... مِنْ رَبِّکَ» ۵ نزول وحی در پایداری مسلمانان مؤثر است. «نَزَّلَهُ، لِیُثَبِّتَ» ۶ توفیق پایداری و ابزار آن را از خدا بخواهیم. «نَزَّلَهُ ... لِیُثَبِّتَ» ۷ آنچه به ایمان ارزش می دهد پایداری بر آن است. «لِیُثَبِّتَ» ۸ شرط دریافت هدایت ها و بشارت ها،سلامت روحیّه و تسلیم بودن است.

«لِلْمُسْلِمِینَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۰۳]

اشاره

وَ لَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ یَقُولُونَ إِنَّما یُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِسانُ الَّذِی یُلْحِدُونَ إِلَیْهِ أَعْجَمِیٌّ وَ هذا لِسانٌ عَرَبِیٌّ مُبِینٌ (۱۰۳)

و البتّه ما می دانیم که مخالفان تو می گویند:جز این نیست که بشری آن (قرآن)را به او می آموزد.(اینگونه نیست،زیرا)زبان کسی را که(این قرآن را)به او نسبت می دهند غیر عربی و نارساست،در حالی که این(قرآن) زبان عربی روشن است.

ص: ۴۵۶

نکته ها:

گویا در مکّه شخص غیر عربی زندگی می کرده و کفّار به پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله تهمت می زدند که معارف قرآن را از او می آموزد و به خدا نسبت می دهد،در حالی که:

چگونه دو نفر که زبان یکدیگر را نمی دانند بهم آموزش می دهند؟ چگونه در آن زمان هیچ کس ادّعا نکرد که من معلّم پیامبر هستم؟ چگونه سخنانی که در مدّت ۲۳ سال و در شرایط گوناگون نازل شده با یکدیگر هیچ اختلافی ندارند؟ چگونه خود معلّم ادّعای پیامبری نکرد؟ چگونه فریاد و مبارزه طلبی قرآن که اگر حتّی یک سوره مثل آن بیاورید از حرفم برمی گردم را،کسی تا کنون پاسخ نداده است؟ چگونه می توان در زمان جاهلیّت سخنانی گفت که امروز دانشمندان به گوشه ای از اسرار آن هم نرسیده اند؟ چگونه کتابی را که آن همه عرب های مخالف یک سوره اش را نیاوردند،یک غیر عرب همه آن را آورد و آموزش داد؟

پیام ها

۱ نقل گفتار مخالفان به همراه پاسخ آن،برای روشن شدن ذهنِ مؤمنان،کاری قرآنی است. «یَقُولُونَ ... لِسٰانُ الَّذِی یُلْحِدُونَ» ...

۲ این استدلال که تا نباشد چیزکی مردم نگویند چیزها،درست نیست. «یَقُولُونَ إِنَّمٰا یُعَلِّمُهُ بَشَرٌ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۰۴]

اشاره

إِنَّ اَلَّذِینَ لاٰ یُؤْمِنُونَ بِآیٰاتِ اَللّٰهِ لاٰ یَهْدِیهِمُ اَللّٰهُ وَ لَهُمْ عَذٰابٌ أَلِیمٌ (۱۰۴)

همانا کسانی که به آیات خداوند ایمان نمی آورند،خداوند آنان را هدایت نمی کند و برایشان عذابی دردناک است.

نکته ها:

شایـد این آیه در تـداوم پاسخ آیه قبل باشد که اگر مراد از آموزش دادن به پیامبر اسـلام آموزشِ زبان است،آن شـخص معلّم که عرب نیست،چگـونه به پیـامبر عرب آموزش می دهـد؟ ولی اگر مراد محتوی قرآن است،پس بدانیـد که خداونـد گروه بی دین را هدایت نمی کند،یعنی آن معلّمی که ایمان به آیات الهی ندارد،راهی به آن همه معارف بلند و حقه ی پروردگار ندارد چه برسد به اینکه به دیگری آموزش دهد. (۱)

و ممکن است این آیه اعلام خطر به کسـانی باشـد که برای پیامبر معلّمی می تراشـند که خداونـد این افراد را هـدایت نخواهد کرد.

پیام ها

۱ دروغگو،دیگران را هم دروغگو می پندارد. «إِنَّما یَفْتَرِی الْکَذِبَ ... هُمُ الْکاذِبُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۰۵]

اشاره

إِنَّما یَفْتَرِی اَلْکَذِبَ اَلَّذِینَ لا یُؤْمِنُونَ بِآیاتِ اَللّهِ وَ أُولئِکَ هُمُ اَلْکاذِبُونَ (۱۰۵)

جز این نیست که دروغ را تنها کسانی می سازند که آیات خدا را باور ندارند و آنان خود دروغگویانند،(نه پیامبری که با تمام وجود به خدا ایمان دارد)

نکته ها:

در دو آیه قبل کفّار در تهمتی که به پیامبر اکرم می زدنـد گفتنـد:این آیات را بشـری به او یاد داده و او به دروغ آن را به خدا نسبت می دهد خداوند در پاسخ فرمود:آن شخصِ معلّم عرب نیست علاوه بر آنکه آن همه معارف قرآن را خداوند به کافری نمی دهـد،و در این آیه می فرمایـد:پیامبر کسـی نیست که حرف دیگران را به خدا نسـبت دهد،این کار کسانی است که ایمان ندارند.

قرآن می فرماید:اگر کلامی را به دروغ به ما نسبت دهند،رگ حیاتشان را قطع می کنیم. (۲)

۱- ۱) .تفسیر المیزان.

۲- ۲) .الحاقه،۴۶.

در تفسیر در المنثور و المیزان از رسول اکرم صلی اللّه علیه و آله آمده:مؤمن ممکن است گرفتار زنا و دزدی شود،امّا دروغ نمی گوید!.سپس این آیه را تلاوت فرمودند.

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۰۶]

اشاره

مَنْ کَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ إِیمٰانِهِ إِلاّٰ مَنْ أُکْرِهَ وَ قَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِیمٰانِ وَ لٰکِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْکُفْرِ صَدْراً فَعَلَیْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اَللّٰهِ وَ لَهُمْ عَذٰابٌ عَظِیمٌ (۱۰۶)

کسی که بعد از ایمان به خدا کافر(و مرتد)شود،نه آنکه او را به زور وادار کرده اند (که با زبان اظهار کفر کند)در حالی که قلبش به ایمان خویش مطمئن است،بلکه کسی که سینه به روی کفر بگشاید(و بعد از ایمان با شادی به استقبال کفر برود) پس بر آنان از طرف خداوند غضبی است و برایشان عذابی بزرگ است.

نکته ها:

در آغاز اسلام کفّار مکّه،پدر و مادر عمّار یاسر را بخاطر اسلام آوردن با شکنجه شهید کردند،همین که نوبت شکنجه به عمّار رسید او کلماتی که کفّار می خواستند به زبان جاری کرد و جان خود را نجات داد،عمّار مورد سرزنش بعضی قرار گرفت که او از اسلام دست برداشته است،عمّار گریه کنان نزد پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله آمد و حضرت دست نوازش بر سر او کشید و فرمود:اگر باز هم جانت در خطر افتاد این کلمات را بگو و خودت را نجات بده،تو سر تا پا ایمان هستی.

این عمل را در اصطلاح تقیه می گویند که در اسلام احکامی را به دنبال دارد،لکن باید بدانیم که موارد تقیه مختلف است؛گاهی تقیه واجب است و گاهی باید تا پای جان ایستاد و حرف حقّ خود را زد و تقیه نکرد،نظیر کاری که ساحران فرعون انجام دادند،آنها همین که معجزه ی حضرت موسی را دیدند،یک سره ایمان آوردند و در برابر تهدیدات فرعون ترسی به خود راه نداده و به او گفتند:هر کاری می خواهی بکن،ما دست از ایمان خود برنمی داریم.

فرعون آنان را شهید کرد و این مقاومت مورد ستایش قرآن قرار گرفته است.

البتّه تقیّه نشانه ی ارتداد،ضعف و ترس و عقب نشینی و خودباختگی و تسلیم نیست،بلکه

یک نوع استتار و تاکتیک برای حفظ نیروها و برنامه هاست.و در روایات تقیه به سپر و حرز تشبیه شده است.

پیام ها

۱ کیفر مرتـد قهر،الهی در دنیـا و آخرت است. «مَنْ کَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ إِیمانِهِ ... غَضَبٌ مِنَ اللّٰهِ وَ لَهُمْ عَذابٌ عَظِیمٌ» ۲ انسان در معرض خطر و بـدعاقبت شدن است. «کَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ إِیمانِهِ» ۳ اسـلام برای موارد استثنایی و ضرورت ها،حساب جداگانه ای باز نموده است.

«إِلاّ مَنْ أُکْرِهَ»

۴ وظیفه ی انسان در حال اکراه تغییر می کند. «إِلاّ مَنْ أُکْرِهَ» ۵ اقرار و اعتراف،در حال اکراه(فشار و شکنجه)ارزش ندارد. «مَنْ أُکْرِهَ وَ قَلْبُهُ» ...

۶ روح اسلام ایمان قلبی است. «وَ قَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ» ۷ اکراه پذیری مربوط به جسم است نه قلب. «أُکْرِهَ وَ قَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ» ۸ بدترین نوع کفر جدا شدن از مسلمانان و باز کردن آغوش برای کفر است.

«شَرَحَ بِالْکُفْرِ صَدْراً»

۹ ایمـان دو نـوع است؛نـوعی که روح انسـان بـا آن گِره می خورد و پایـدار است، «قَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِیمانِ» و نوعی که عارضـی است. «کَفَرَ ... بَعْدِ إِیمانِهِ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۰۷]

اشاره

ذٰلِکَ بِأَنَّهُمُ اِسْتَحَبُّوا اَلْحَیٰاةَ اَلدُّنْیٰا عَلَی اَلْآخِرَةِ وَ أَنَّ اَللّٰهَ لاٰ یَهْدِی اَلْقَوْمَ اَلْکٰافِرِینَ (۱۰۷)

آن(قهر الهی)بخاطر آن است که آنان زندگی دنیا را بر آخرت برگزیدند،و قطعاً خداوند گروه کافران را هدایت نمی کند.

پیام ها

۱ دنیا گرایی و برتری دادن آن بر آخرت،زمینه ی رها کردن ایمان و ارتداد و

گرفتار شدن به قهر الهی است. «اسْتَحَبُّوا» ...(یکی از علل گرایش به مادیگری،رفاه طلبی و فرار از محدودیّت هاست. «اسْتَحَبُّوا الْحَیاةَ الدُّنْیا») ۳ دنیا گرایی روح و سینه ی انسان را برای قبول کفر،باز می کند. «ذٰلِکَ بِأَنَّهُمُ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۰۸]

اشاره

أُولٰئِکَ اَلَّذِینَ طَبَعَ اَللّٰهُ عَلیٰ قُلُوبِهِمْ وَ سَمْعِهِمْ وَ أَبْصٰارِهِمْ وَ أُولٰئِکَ هُمُ اَلْغٰافِلُونَ (۱۰۸)

آنانند کسانی اند که خداوند بر دلها و گوش و چشمانشان،مُهر نهاده است و آنان همان غافلانند.

پیام ها

۱ دنیاگرایی و برتری دادن آن،سبب غفلت از آخرت،نفهمیدن،نشنیدن و ندیدن حقایق است.(کل آیه)

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۰۹]

اشاره

لاٰ جَرَمَ أَنَّهُمْ فِی اَلْآخِرَةِ هُمُ اَلْخٰاسِرُونَ (۱۰۹)

شک نیست که آنان حتماً در آخرت همان زیانکارانند.

پیام ها

۱ کسی که دنیا را بر آخرت ترجیح دهد،در آخرت خسارت کرده و سرمایه رشد خود را به هدر داده است. «هُمُ الْخٰاسِرُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۱۰]

اشاره

ثُمَّ إِنَّ رَبَّکَ لِلَّذِینَ هٰاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مٰا فُتِنُوا ثُمَّ جٰاهَدُوا وَ صَبَرُوا إِنَّ رَبَّکَ مِنْ بَعْدِهٰا لَغَفُورٌ رَحِیمٌ (۱۱۰)

پس قطعاً پروردگار تو برای کسانی که پس سختی ها(یی که از کفّار دیدند برای حفظ آیین یا توبه)هجرت کرده و به جهاد برخاسته و پایداری نمودند،همانا پروردگارت از آن پس قطعاً آمرزنده مهربان است.

نکته ها:

با نگاه به آیات گذشته می فهمیم که مسلمانان به چند گروه تقسیم می شدند:

۱ گروهی که زیر شکنجه کفّار جان دادند و کلمه ای کفرآمیز به زبان نیاوردند.مثل پدر و مادر عمّار یاسر.

۲ گروهی که ایمان قلبی داشتند ولی برای نجات جان خود تقیّه کردند.مثل عمار.

۳ گروهی که بعد از ایمان،کافر و به اصطلاح مرتد شدند.

۴ گروهی که بعد از گرفتار فتنه و انحراف شدن،با هجرت و جهاد و صبر به ایمان برگشته و توبه کردند و دین خود را حفظ کردند.

مرتد دو گونه است:

۱ مرتد فطری و آن کسی است که از پدر و مادر مسلمان تولد یافته و بعد از قبول اسلام به کفر برگشته است،کیفر او(بخاطر ضربه ای که از طریق ارتدادش به جامعه اسلامی و تزلزل عقاید مردم وارد می شود)قتل و اموالش مصادره و توبه اش پذیرفته نیست.

۲ مرتد ملّی،به کسی گویند که پدر و مادرش به هنگام انعقاد نطفه اش مسلمان نبوده اند،ولی او مسلمان شده و بعد کافر گشته است،توبه اینگونه مرتد پذیرفته می شود.

اما اگر دلیلی دیگر بر استثنا نباشد از همین آیه می توان استفاده کرد که هر دو مرتد اگر بعد از انحراف،اهل هجرت و جهاد و صبر باشد مورد عفو قرار می گیرد. (۱)

پیام ها

۱ هجرتی ارزش دارد که همراه با جهاد و صبر و مقاومت باشد و گر نه نوعی فرار است. «هاجَرُوا جاهَدُوا صَبَرُوا» ۲ شرط دریافت مغفرت و رحمت الهی،جهاد و مقاومت است. «هاجَرُوا ...

جاهَدُوا

... صَبَرُوا ... مِنْ بَعْدِها لَغَفُورٌ رَحِيمٌ» ۳ اسلام بن بست ندارد و هر گونه انحراف و فتنه را می توان جبران کرد.(مرتد نیز

۱- ۱) .تفسیر أطیب البیان.

می تواند ایمان آورده و توبه کند) «إِنَّ رَبَّکَ مِنْ بَعْدِهٰا لَغَفُورٌ رَحِیمٌ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۱۱]

اشاره

یَوْمَ تَأْتِی کُلُّ نَفْسٍ تُجٰادِلُ عَنْ نَفْسِهٰا وَ تُوَفّٰی کُلُّ نَفْسٍ مٰا عَمِلَتْ وَ هُمْ لاٰ یُظْلَمُونَ (۱۱۱)

روزی بیایـد که هر کس تنها به جدال و دفاع از خویشتن بپردازد و به هر کس آنچه را انجام داده جزای کامل داده می شود و آنان مورد ظلم قرار نمی گیرند.

نکته ها:

صحنه ی قیامت به قـدری خطرناک است که گنهکار برای نجات خود،هر لحظه چیزی می گویـد؛گاهی می گوید: «وَ اللّٰهِ رَبِّنٰا مٰا کُنّٰا مُشْرِکِینَ» (۱)به خدا سوگند ما مشرک نبودیم،گاهی می گوید: «هٰؤُلاٰءِ أَضَلُّونٰا» (۲)اینها ما را گمراه کردند،و گاهی می گوید: «لَوْ لاٰ أَنْتُمْ لَکُنّٰا مُؤْمِنِینَ» (۳)اگر شما نبودید ما مؤمن بودیم.

پیام ها

۱ قیـامت،فراگیر است و همه ی انسانهـا در آن روز حاضـر می شونـد. «کُلُّ نَفْسٍ» ۲ انسـان در قیـامت همه چیز و همه کس را فراموش می کنـد و فقط در فکر نجات خود است. «تُجٰادِلُ عَنْ نَفْسِهٰا» ۳ اعمـال مـا در دنیا محو نمی شود،بلکه عمل و آثارش باقی می ماند. «تُوَفّٰی ... مٰا عَمِلَتْ» ۴ کیفر قیامت،نتیجه عمل خود انسان است نه ظلم یا انتقام. «مٰا عَمِلَتْ وَ هُمْ لاٰ یُظْلَمُونَ»

ص :۴۶۳

۱- ۱) .انعام،۲۳.

۲- ۲) .اعراف،۳۸.

۳- ۳) .سبأ،۳۱.

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۱۲]

اشاره

وَ ضَرَبَ اَللّٰهُ مَثَلاً قَرْيَةً كٰانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهٰا رِزْقُهٰا رَغَداً مِنْ كُلِّ مَكٰانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اَللّٰهِ فَأَذٰاقَهَا اَللّٰهُ لِبٰاسَ اَلْجُوعِ وَ اَلْخَوْفِ بِمٰا كٰانُوا يَصْنَعُونَ (۱۱۲)

و خداوند(برای شما)قریه ای را مثال می زند که امن و آرام بود،روزیش از هر سو فراوان می رسید،امّا(مردم آن قریه)نعمت های خدا را ناسپاسی کردند،پس خداوند به(سزای)آنچه انجام می دادند،پوشش فراگیر گرسنگی و ترس را بر آنان چشانید.

نکته ها:

تعبیر« لِبٰاسَ »در مورد گرسنگی و ترس،شاید بخاطر آن باشد که این دو همچون لباس، همه ی وجود و زندگی آنها را فراگرفته بود،چنان که تعبیر«چشاندن»کنایه از نفوذِ آثار گرسنگی و ترس،در عمق وجود آنان است.

پیام ها

۱ تاریخ بشر،دارای ضابطه،قانون و بر پایه سنّت های الهی است. «ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا» ۲ از بیان مثال های قرآنی در مورد تاریخ و اقوام گذشته،عبرت بگیریم. «ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا» ۳ امنیّت و آرامش در رأس نعمت ها و زمینه ی توسعه در رزق و اقتصاد جامعه می باشد. «آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهٰا رِزْقُهٰا» ۴ لازم نیست یک منطقه همه نیازش را خودش تأمین کند،بلکه می تواند واردات داشته باشد. «يَأْتِيهٰا رِزْقُهٰا رَغَداً مِنْ كُلِّ مَكٰانٍ» ۵ عذاب های دنیوی نسبت به عذاب های اخروی،نوعی چشیدن است نه نوشیدن. «فَأَذٰاقَهَا اللّٰهُ» ۶ کفران نعمت در همین دنیا،عقاب دارد. «فَكَفَرَتْ ... فَأَذٰاقَهَا اللّٰهُ»

ص: ۴۶۴

۷ کفران نعمت باعث زوال آن است. «فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللّهِ فَأَذاقَهَا اللّهُ لِباسَ الْجُوعِ» ۸ فقر اقتصادی و ناامنی اجتماعی،از نشانه های بی اعتنایی جامعه به اصول دینی است. «فَكَفَرَتْ ... فَأَذاقَهَا اللّهُ لِباسَ الْجُوعِ وَ الْخَوْفِ» ۹ کفران نعمت هم عذاب جسمی دارد.(فقر و گرسنگی)،هم عذاب روحی و روانی(ترس و ناامنی) «فَكَفَرَتْ ... فَأَذاقَهَا اللّهُ لِباسَ الْجُوعِ وَ الْخَوْفِ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۱۳]

اشاره

وَ لَقَدْ جاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذابُ وَ هُمْ ظالِمُونَ (۱۱۳)

البتّه پیامبری از میان خودشان به سراغشان آمد،امّا او را تکذیب کردند، پس ایشان را در حالی که ستمکار بودند،عذاب فراگرفت.

نکته ها:

این آیه در ادامه آیه ی قبل می فرماید:مردم ناسپاس نه تنها نعمت های مادی را کفران کردند،بلکه بزرگ ترین نعمت های معنوی،یعنی پیامبران الهی را تکذیب نمودند که در نتیجه قهر خداوند آنان را فراگرفت.

پیام ها

۱ پیامبران از میان مردم و مردمی بودند.کفّار آنان را می شناختند،امّا لجاجت می کردند. «رَسُولٌ مِنْهُمْ» ۲ عذاب خداوند،پس از اتمام حجّت است. «جاءَهُمْ رَسُولٌ ... فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذابُ» ۳ تکذیب پیامبران،هم ظلم به خود،هم مکتب وهم رهبر است. «فَكَذَّبُوهُ ... هُمْ ظالِمُونَ»

ص:۴۶۵

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۱۴]

اشاره

فَكُلُوا مِمّا رَزَقَكُمُ اَللّهُ حَلالاً طَيِّباً وَ اُشْكُرُوا نِعْمَتَ اَللّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيّاهُ تَعْبُدُونَ (۱۱۴)

پس،از آن چیزهای حلال و پاکیزه ای که خداوند روزی شما کرده بخورید، و اگر تنها او را می پرستید نعمت خدا را شکر گزارید.

نکته ها:

اسلام خوردن چیزی را اجازه می دهد که هم طیّب باشد و هم حلال.چیزهایی مثل شراب و گوشت خوک ممنوع است،چون ذاتاً خبیث و ناپاک است.و چیزهایی که با پول غصبی خریداری شود،گرچه خودش طیّب باشد،ممنوع است چون حرام است.

اکنون که کفران نعمت ها و تکذیب انبیا سبب قهر و عذاب خداست،پس بجای کفران و کفر، از نعمت های حلال بهره گرفته و حلال وار بخورید و شکر گزار باشید.

پیام ها

۱ در اسلام ریاضت و رهبانیّت نیست. «فَكُلُوا مِمّا رَزَقَكُمُ اللّهُ» ۲ مصرف،در چارچوب حلال مجاز است،نه هر چه بدست آمد. «فَكُلُوا ... حَلالاً طَيِّباً» ۳ دستورات دین مطابق فطرت است.خوردنی هایی که مطابق طبع انسان باشد، مجاز است. «فَكُلُوا ... طَيِّباً» ۴ دین جامع،دستوراتش نیز جامعیّت دارد.هم طهارت ظاهری را شرط مصرف می داند، «طَيِّباً» هم طهارت باطنی و حقوقی را. «حَلالاً» ۵ روزی را نعمت و هدیه الهی بدانیم،نه محصولِ زرنگی خود. «رَزَقَكُمُ اللّهُ ...

نِعْمَتَ اللّهِ»

۶ خوردن برای خوردن نیست،برای انجام وظایف است. «فَكُلُوا ... وَ اشْكُرُوا ...

تَعْبُدُونَ»

۷ عبادت و بندگی بدون شکر نعمت ها نمی شود. «وَ اشْكُرُوا ... إِنْ كُنْتُمْ إِيّاهُ تَعْبُدُونَ»

ص :۴۶۶

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۱۵]

اشاره

إِنَّمٰا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ اَلْمَيْتَةَ وَ اَلدَّمَ وَ لَحْمَ اَلْخِنْزِيرِ وَ مٰا أُهِلَّ لِغَيْرِ اَللّٰهِ بِهِ فَمَنِ اُضْطُرَّ غَيْرَ بٰاغٍ وَ لاٰ عٰادٍ فَإِنَّ اَللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۱۱۵)

جز این نیست که(خداوند)مردار و خون و گوشت خوک و آنچه نام غیر خدا(به هنگام ذبح)بر آن برده شده،بر شما حرام کرده است،پس هر کس (به خوردن اینها)ناچار شود،بدون آنکه(قصد)تجاوز و تعدی(به حکم خداوند)داشته باشد و یا(از نیاز ضروری)تجاوز کند،(مانعی برای خوردنش نیست)زیرا که خداوند بخشنده مهربان است.

نکته ها:

این آیه با اندکی تفاوت،در سوره های انعام و نحل که مکّی هستند و سوره های بقره و مائده که مدنی هستند نیز آمده است.

کلمه ی«اهلال»از«هلال»به معنای بلند کردن صدا هنگام دیدن هلال ماه است و چون مشرکان هنگام ذبح حیوانات،نام بت ها را با صدای بلند می بردند،از این کار تعبیر به «اهلال»شده است. (۱)

گرچه در این آیه مواردی از خوردنی های حرام آمده است،امّا منحصر در آنها نیست،بلکه موارد دیگری را پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله بیان نموده که به سفارش خود قرآن باید بپذیریم. «مٰا آتٰاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ مٰا نَهٰاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» (۲)

پیام ها

۱ حرام کردن چیزی تنها بدست خداست و کسی حقّ ندارد از پیش خود یا بر اساس خرافات و موهومات چیزی را حرام یا حلال کند. «إِنَّمٰا حَرَّمَ» ۲ دلیل و فلسفه ی تحریم بعضی خوردنی ها،تنها مسائل بهداشتی و مادی نیست،بلکه دوری از پلیدی های معنوی،همچون شرک نیز یک معیار است.

«حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ

... وَ مٰا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ»

۱- ۱) .تفسیر نمونه.

۲- ۲) .حشر،۷.

۳ حتّی خوردن باید در مدار توحید باشد. «حَرَّمَ ... مٰا أَهِلَّ لِغَیْرِ اللّٰهِ» ۴ از قانون الهی و تبصره های آن سوء استفاده نکنید. «فَمَنِ اضْطُرَّ غَیْرَ بٰاغٍ وَ لاٰ عٰادٍ» ۵ اسلام بن بست ندارد.در شرایط اضطرار،کیفر گناه بخشیده می شود. «فَمَنِ اضْطُرَّ ... فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِیمٌ»

[سوره النحل (۱۶): آیات ۱۱۶ تا ۱۱۷]

اشاره

وَ لاٰ تَقُولُوا لِمٰا تَصِفُ أَلْسِنَتُکُمُ اَلْکَذِبَ هٰذٰا حَلاٰلٌ وَ هٰذٰا حَرٰامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَی اَللّٰهِ اَلْکَذِبَ إِنَّ اَلَّذِینَ یَفْتَرُونَ عَلَی اَللّٰهِ اَلْکَذِبَ لاٰ یُفْلِحُونَ (۱۱۶) مَتٰاعٌ قَلِیلٌ وَ لَهُمْ عَذٰابٌ أَلِیمٌ (۱۱۷)

وبا هر دروغی که به زبانتان می آید نگویید:این حلال است و آن حرام،تا بر خدا دروغ بسته باشید.زیرا کسانی که بر خداوند دروغ می بندند رستگار نمی شوند.

(سرچشمه ی همه افتراها رسیدن به دنیایی است که)بهره ای اندک است، در حالی که برای آنان(در آخرت)عذابی دردناک است.

نکته ها:

این دو آیه هر گونه تحلیل یا تحریمی را که بر مبنای قانون الهی نباشد،محکوم نموده و آن را دروغ بستن به خدا،برای رسیدن به متاع بی ارزش دنیوی می شمرد.

پیام ها

۱ در مورد حلال و حرام ها،اظهار نظرهای بی جا و بی دلیل نکنیم.(باید یا خود مجتهد باشیم یا از دانشمندان دینی تقلید کنیم.) «لاٰ تَقُولُوا ... هٰذٰا حَلاٰلٌ وَ هٰذٰا حَرٰامٌ» ۲ بدعت در دین و احکام آن،ممنوع است. «وَ لاٰ تَقُولُوا ... هٰذٰا حَلاٰلٌ وَ هٰذٰا حَرٰامٌ» ۳ دروغگو،رستگار نمی شود. «إِنَّ الَّذِینَ یَفْتَرُونَ ... لاٰ یُفْلِحُونَ» ۴ منشای بسیاری از بدعت ها در دین،رسیدن به دنیاست. «مَتٰاعٌ قَلِیلٌ»

۵ شکستن مرزهای حلال و حرام،هم شقاوت دنیا را بدنبال دارد و هم عذاب آخرت را. «لاٰ یُفْلِحُونَ ... لَهُمْ عَذٰابٌ أَلِیمٌ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۱۸]

اشاره

وَ عَلَی اَلَّذِینَ هٰادُوا حَرَّمْنٰا مٰا قَصَصْنٰا عَلَیْکَ مِنْ قَبْلُ وَ مٰا ظَلَمْنٰاهُمْ وَ لٰکِنْ کٰانُوا أَنْفُسَهُمْ یَظْلِمُونَ (۱۱۸)

و بر کسانی که یهودی بودند آنچه را که پیش از این بر تو نقل کردیم حرام کردیم،(در سوره انعام که قبل از نحل نازل شده،علاوه بر مردار و خون، چیزهای دیگری بخاطر گوشمالی یهودیان،حرام شده است.)و(لی ما با تحریم)ظلمی بر آنان نکردیم،و لکن(تحریم ما کیفر)ستمی بود که آنان بر خویش رواداشته بودند.

نکته ها:

در چند آیه قبل خواندیم:« إِنَّمٰا حَرَّمَ »،یعنی تنها چهار چیز بر شما حرام است؛مردار،خون، گوشت خوک،حیوانی که به نام و برای غیر خدا ذبح شده باشد.در اینجا سؤالی به ذهن می رسد که اگر غذاهای حرام منحصر در چهار چیز است پس چرا در سوره ی انعام آیه ۱۴۶ که قبل از نحل نازل شده،حیوانات ناخن دار و پیه گاو و گوسفند بر یهودیان حرام شد؟! گویا این آیه در پاسخ می فرماید:آنچه بر یهودیان حرام شد به عنوان محاصره اقتصادی و برای تنبیه و گوشمالی آنها بوده نه آنکه واقعاً حرام بوده است.

در اسلام دو نوع تحریم و ممنوعیّت وجود دارد؛یکی تحریم دایمی و برای عموم مردم.

و دیگری تحریم موقت و برای گروه خاص. «حَرَّمْنٰا ... کٰانُوا أَنْفُسَهُمْ یَظْلِمُونَ»

پیام ها

۱ محاصره اقتصادی از راه تحریم برخی خوردنی ها،یکی از کیفرها و عقوبت های الهی برای امّت های پیشین بوده است. «حَرَّمْنٰا ... کٰانُوا أَنْفُسَهُمْ یَظْلِمُونَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۱۹]

اشاره

ثُمَّ إِنَّ رَبَّکَ لِلَّذِینَ عَمِلُوا اَلسُّوءَ بِجَهٰالَهٍ ثُمَّ تٰابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِکَ وَ أَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّکَ مِنْ بَعْدِهٰا لَغَفُورٌ رَحِیمٌ (۱۱۹)

سپس البتّه پروردگار تو برای کسانی که از روی نادانی کار بدی کردند آن گاه از پس آن توبه کرده و به کار شایسته پرداختند همانا پروردگارت پس از آن توبه،قطعاً بخشنده مهربان است.

نکته ها:

جهل به معنای ندانستن است،ولی جهالت در موردی که انسان می داند،ولی هوی و هوس بر او غالب می شود نیز بکار می رود.در سوره انعام آیه ۵۴ «کَتَبَ رَبُّکُمْ عَلیٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَهَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْکُمْ سُوءاً بِجَهٰالَهٍ ثُمَّ تٰابَ مِنْ بَعْدِهِ وَ أَصْلَحَ» ...و نساء آیه ۱۷ نیز جهالت به این معناست. «إِنَّمَا التَّوْبَهُ عَلَی اللّٰهِ لِلَّذِینَ یَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهٰالَهٍ ثُمَّ یَتُوبُونَ مِنْ قَرِیبٍ» ...

پیام ها

۱ اسلام بن بست ندارد و راه بازسازی را برای انسان باز گذاشته است. «ثُمَّ تٰابُوا» ۲ پذیرفتن توبه از شئون ربوبیّت الهی و شیوه های تربیت است. «رَبَّکَ» ۳ توبه واقعی،همراه با اصلاح و جبران خلاف ها می باشد. «تٰابُوا ... وَ أَصْلَحُوا» ۴ راه توبه بر روی همه باز است. «لِلَّذِینَ» ۵ گناهانی که بخاطر غلبه ی هوس باشد نه انکار و عناد،به پذیرش توبه نزدیک است. «عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهٰالَهٍ ثُمَّ تٰابُوا» ۶ پذیرفتن توبه از جانب پروردگار قطعی است. (إِنَّ لَغَفُورٌ- جمله اسمیه) ۷ علاوه بر پذیرش خلافکار،خداوند نسبت به او مهربان است. «لَغَفُورٌ رَحِیمٌ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۲۰]

اشاره

إِنَّ إِبْرٰاهِیمَ کٰانَ أُمَّهً قٰانِتاً لِلّٰهِ حَنِیفاً وَ لَمْ یَکُ مِنَ اَلْمُشْرِکِینَ (۱۲۰)

همانا ابراهیم(به تنهایی)یک امّت بود،در برابر خدا خاضع و فرمان بر و حق گرا بود،و از مشرکان نبود.

نکته ها:

در این آیه خداوند ابراهیم را به تنهایی یک امّت دانسته است و هر یک از مفسران برای تحلیل و تفسیر این جمله سخنی گفته اند،از جمله:

۱ چون ابراهیم بر مکتبی بود که احدی بر آن نبود،پس یک امّت بود. (۱)

۲ او به اندازه یک امّت خیر و خوبی و کمال داشت نظیر شعری که می گوید:

آنچه خوبان همه دارند تو تنها داری. (۲)

۳ کلمه امّت به معنای معلّم خیر است او معلّم خوبی ها بود. (۳)

۴ مراد از امّت یعنی رهبر و مقصود و امام تمام خداپرستان. (۴)

۵ شخصیّت و شعاع وجود او به اندازه یک امّت بود. (۵)

۶ چون قوام امّت به او بود.

۷ چون عالم بود و عالم امّتی را راهنمایی می کند.

۸ چون حرکت آفرید کار یک امّت را انجام داد،یاری نداشت و یک تنه قیام کرد. (۶)

پیام ها

۱ تجلیل از مردان خدا و معرّفی الگوها و قهرمانان توحید یک شیوه تربیتی است. «إِنَّ إِبْراهِیمَ» ۲ تعداد و کمّیت مهم نیست،بلکه کیفیّت و حرکت آفرینی مهم است. «أُمَّةً» ۳ در راه حقّ از تنهایی نهراسید. «إِنَّ إِبْراهِیمَ کانَ أُمَّةً» ۴ انسان محکوم محیط و جامعه و تاریخ نیست. «وَ لَمْ یَکُ مِنَ الْمُشْرِکِینَ» ۵ ابراهیم هم در عمل خالص بود، «حَنِیفاً» هم در عقیده. «وَ لَمْ یَکُ مِنَ الْمُشْرِکِینَ» ۶ برخوردهای مماشاتی ضرری به توحید انسان نمی زند.(با آنکه ابراهیم در میان خورشید و ستاره پرستان لحظاتی با آنان مدارا و مماشات کرد و گفت:

پروردگار من همین هاست،ولی همین که ناپدید شدند،فرمود:من غروب

۱- ۱) .تفسیر صافی.

۲- ۲) .تفسیر مراغی.

۳- ۳) .تفسیر طبری.

۴- ۴) .تفسیر فرقان.

۵- ۵) .تفسیر نمونه.

۶- ۶) .تفسیر مجمع البیان.

کنندگان را دوست ندارم.با این حال در این آیه خداوند می فرماید:او لحظه ای مشرک نبود.) «لَمْ یَکُ مِنَ الْمُشْرِکِینَ» ۷ آنچه به انسان ارزش می دهد عبادت و اطاعت آگاهانه از خدا «قانِتاً» همراه با اعتدال و نداشتن انحراف «حَنِیفاً» و خلوص است. «وَ لَمْ یَکُ مِنَ الْمُشْرِکِینَ»

[سوره النحل (۱۶): آیات ۱۲۱ تا ۱۲۲]

اشاره

شاکِراً لِأَنْعُمِهِ اِجْتَباهُ وَ هَداهُ إِلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ (۱۲۱) وَ آتَیْناهُ فِی اَلدُّنْیا حَسَنَةً وَ إِنَّهُ فِی اَلْآخِرَهِ لَمِنَ اَلصّالِحِینَ (۱۲۲)

او نسبت به نعمت های خداوند شکرگزار بود،(خدا)او را برگزید و به راهی مستقیم هدایتش کرد.

و در دنیا به او نیکی دادیم و قطعاً او در آخرت(نیز)از صالحان و شایستگان است.

نکته ها:

کلمه ی«اجتبی»از«جبایه»به معنای جمع آوری و متمرکز کردن است،اجتباء خداوند یعنی افرادی را از تشتت و گرایش های گوناگون حفظ و برای خود متمرکز و خالص می کند.

نام نیک،ذریّه طیبه،بنای کعبه،عمر طولانی،دعای مستجاب،مال زیاد از نمونه های حسنه در دنیاست. «آتَیْناهُ فِی الدُّنْیا حَسَنَةً» در این آیات،خداوند پنج کمال برای ابراهیم علیه السلام برمی شمرد و سپس پنج مقام به او می دهد؛امّا پنج کمال: (أُمَّةً قانِتاً لَمْ یَکُ مِنَ الْمُشْرِکِینَ حَنِیفاً- شاکِراً) امّا پنج مقام و لطف از طرف خداوند: (اجْتَباهُ- هَداهُ- فِی الدُّنْیا حَسَنَةً فِی الْآخِرَهِ لَمِنَ الصّالِحِینَ اِتَّبِعْ مِلَّهَ إِبْراهِیمَ که در آیه بعد است.)

پیام ها

۱ انتخاب خداوند،بر اساس شایستگی انسان است. «قانِتاً ،حَنِیفاً، شاکِراً، اِجْتَباهُ» ۲ آن را که خدا برگزیند،به مقصدش می رساند. «اجْتَباهُ ... هَداهُ إِلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ» ۳ دعای انبیا مستجاب است.(ابراهیم از خداوند درخواست کرده بود که به

صالحـان ملحق شـود، «رَبِّ هَبْ لِی حُکْماً وَ أَلْحِقْنِی بِالصّالِحِینَ» (1)در ایـن آیـه خداونـد می فرمایـد: «إِنَّهُ فِی الْآخِرَهِ لَمِنَ الصّالِحِینَ»

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۲۳]

اشاره

ثُمَّ أَوْحَیْنا إِلَیْکَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّهَ إِبْراهِیمَ حَنِیفاً وَ ما کانَ مِنَ الْمُشْرِکِینَ (۱۲۳)

سپس به تو وحی کردیم که از آئین ابراهیم حق گرا پیروی کن،واو از مشرکان نبود.

پیام ها

۱ گرچه شیوه ها و شرایط انبیا یکسان نبوده است،لکن راه انبیا یکی است و آنان مأمور به پیروی از پیامبران قبلی هستند. «اتَّبِعْ مِلَّهَ إِبْراهِیمَ» ۲ ستایش های پی در پی با تعبیرهای مکرّر در آیاتی کنار هم،نشانه ی کمال خلوصِ ابراهیم است.(در سه آیه دو بار« حَنِیفاً »و« ما کانَ مِنَ الْمُشْرِکِینَ »تکرار شد)

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۲۴]

اشاره

إِنَّما جُعِلَ السَّبْتُ عَلَی الَّذِینَ اخْتَلَفُوا فِیهِ وَ إِنَّ رَبَّکَ لَیَحْکُمُ بَیْنَهُمْ یَوْمَ الْقِیامَهِ فِیما کانُوا فِیهِ یَخْتَلِفُونَ (۱۲۴)

همانـا(حکم)تعطیلی(و بزرگـداشت روز)شـنبه بر کسـانی قرار داده شـد که در آن اختلاف کردنـد و قطعاً پروردگارت در روز قیامت درباره ی آنچه آنان(یهودیان)دائماً در آن اختلاف می کردند،قضاوت خواهد کرد.

نکته ها:

یهود بخـاطر لجـاجت و عناد بارها از طرف خداونـد تنبیه شدنـد،یکی از تنبیهات آیه ۱۱۸ همین سوره بود؛ «عَلَی الَّذِینَ هادُوا حَرَّمْنا» ...و تعطیلی روز شـنبه که در این آیه بیان شـده تنبیه دیگری است که البتّه گروهی قدردانی و گروهی ناشـکری کرده و دست به حیله گری

۱- ۱) .شعراء،۸۳.

زدند و به کیفرهای سخت گرفتار شدند.

با توجّه به آیه قبل شاید معنای آیه این باشد:ای پیامبر تو تابع ملت ابراهیم باش که برای او جمعه تعطیل بود و تعطیلی روز شنبه برای یهود،نوعی کیفر و تنبیه علیه آنان بود و گر نه آئین حق،همان تعطیلی جمعه است که از زمان ابراهیم بوده است.

پیام ها

۱ برنامه های خداوند گاهی برای مهر است و گاهی برای قهر می باشد. «جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ» ...

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۲۵]

اشاره

ٰادْعُ إِلىٰ سَبِيلِ رَبِّکَ بِالْحِکْمَهِ وَ الْمَوْعِظَهِ الْحَسَنَهِ وَ جٰادِلْهُمْ بِالَّتِی هِیَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّکَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ (۱۲۵)

(ای پیامبر! مردم را)با حکمت(و گفتار استوار و منطقی)و پند نیکو،به راه پروردگارت بخوان و(با مخالفان)به شیوه ای که نیکوتر است جدال و گفتگو کن،همانا پروردگارت به کسی که از راه او منحرف شده آگاه تر است و(همچنین)او هدایت یافتگان را بهتر می شناسد.

نکته ها:

از این آیه تا آخر سوره دَه دستور جالب اخلاقی برای برخورد مطرح شده است.

این آیه برای همه مسئولین و مربیان و معلّمان و اساتید و علما،دستور جامعی می دهد که باید آنان برای موفقیّت خود با شیوه های گوناگونی نسبت به مخاطبان گوناگون خود،مجهز باشند،چرا که همه ی مردم را نمی توان با یک شیوه دعوت کرد،هر شخصی یک روح و ظرفیّتی دارد که باید با زبان خودش با او سخن گفت؛خواص را با حکمت و استدلال،و عوام را با موعظه نیکو،و مخالفان را با جدال نیکوتر ارشاد کنیم.

موعظه نیکو آن است که واعظ به آنچه می گوید عمل کند و جدال نیکو آن است که در آن

توهین و تحریک غلط احساسات نباشد.

پیام ها

۱ اوّلین وظیفه انبیا،دعوت است. «ادْعُ» ۲ دعوت باید جهت الهی داشته باشد. «إِلی سَبِیلِ رَبِّکَ» ۳ دعوت،مراحل و مراتبی دارد.(حکمت،موعظه،جدال نیکو که حکمت راه عقلی و موعظه راه عاطفی می باشد.) ۴ موعظه باید حَسن باشد،ولی جدال باید احسن باشد. «الْمَوْعِظَهِ الْحَسَنَهِ بِالَّتِی هِیَ أَحْسَنُ» (هم محتوا نیکو باشد و هم شیوه و بیان) ۵ بیان آثار و برکات خوبی ها و آفات و خطرات بدی ها از شیوه های دعوت است.

«بِالْحِکْمَهِ»

(حکمت یعنی آشنایی با مصالح و مفاسد امور از طریق علم و عقل) ۶ شما ضامن وظیفه هستید،نه ضامن نتیجه. «إِنَّ رَبَّکَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِیلِهِ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِینَ» ۷ حکمت و برهان همیشه نیکو است،ولی موعظه و جدال ممکن است با شیوه خوب یا شیوه ی بد باشد.(کلمه حسن و احسن برای حکمت آورده نشد) ۸ اسلام به طرفداران خود هم غذای فکری می دهد، «بِالْحِکْمَهِ» هم غذای روح «الْمَوْعِظَهِ الْحَسَنَهِ» و به مخالفان برخورد منطقی دارد. «جادِلْهُمْ» ...

[سوره النحل (۱۶): آیه ۱۲۶]

اشاره

وَ إِنْ عاقَبْتُمْ فَعاقِبُوا بِمِثْلِ ما عُوقِبْتُمْ بِهِ وَ لَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَیْرٌ لِلصّابِرِینَ (۱۲۶)

و اگر عقوبت می کنید،چنان عقوبت کنید که شما را بدان عقوبت کردند و البتّه اگر صبر و شکیبایی کنید قطعاً صبر برای صابران بهتر است.

نکته ها:

به گفته روایات همین که حضرت حمزه در جنگ احد شهید و قطعه قطعه شد پیامبر صلی اللّه علیه و آله

فرمود:اگر ما بر کفّار غالب شویم آنها را مُثله(قطعه قطعه)خواهیم کرد.در این هنگام این آیه نازل شد که در صورت انتقام عدالت و صبر را از دست ندهید،حضرت فرمود:صبر می کنم صبر می کنم.آری،برای معرّفی اسلام باید جنگ احد را در کنار فتح مکّه و عفو رسول اللّه در کنار هم مقایسه کنیم.

پیام ها

۱ حتّی نسبت به دشمنان و شکنجه کنندگان،عدل و انصاف را مراعات بکنید.

«بِمِثْلِ مٰا عُوقِبْتُمْ»

۲ مقابله به مثل،حقّ طبیعی و الهی است. «فَعٰاقِبُوا» ۳ در صبر لذّتی است که در انتقام نیست. «وَ لَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ» ۴ آنجا که هیجان و ناباوری در کار است،وعده های خود را با تأکید مطرح کنید.

(در« لَهُوَ خَيْرٌ »تاکیدی است که در«فهو خیر»نیست) ۵ جنگ هم قانون و اخلاق دارد. «بِمِثْلِ مٰا عُوقِبْتُمْ بِهِ،وَ لَئِنْ صَبَرْتُمْ» ...

۶ قانون به تنهایی کارساز نیست،اخلاق لازم است. «بِمِثْلِ مٰا عُوقِبْتُمْ» قانون است و «لَئِنْ صَبَرْتُمْ» اخلاق است.

۷ فکر نکنید که صبر شما به سود مخالفان است،بلکه به سود خودتان می باشد.

(روزی می رسد که برگ سبز پیروزی به دست شما می افتد،و وجدان مخالفان بیدار شده و دنیا صحنه های برخورد میان شما را می بیند،به عظمت و بزرگی شما و...پی می برد.)«فهو خیر للصابرین»

[سوره النحل (۱۶): آیات ۱۲۷ تا ۱۲۸]

اشاره

وَ اصْبِرْ وَ مٰا صَبْرُكَ إِلاّٰ بِاللّٰهِ وَ لاٰ تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَ لاٰ تَكُ فِي ضَيْقٍ مِمّٰا يَمْكُرُونَ (۱۲۷) إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَ الَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ (۱۲۸)

(و ای پیامبر!)صبر پیشه کن و صبر تو جز(به یاری و توفیق)خداوند نیست و بر آنان اندوه مخور،و از آنچه مَکر و تدبیرهای خصمانه ای که می کنند،دلتنگ و در فشار مباش.

زیرا که خداوند با کسانی است که تقوی پیشه کردند و(با)کسانی(است) که آنان نیکوکارند.

نکته ها:

دعوت از طریق حکمت و موعظه و جدال نیکو کار بسیار دشواری است،زیرا گروهی لجاجت کرده و دعوت را نمی پذیرند و گروهی علاوه بر آن توطئه و کارشکنی می کنند و گروهی دست به براندازی می زنند و برای رسیدن به اهداف شوم خود از حربه هایی همچون تهمت،مسخره،تهدید،رقیب تراشی و محاصره اقتصادی،جنگ و هر گونه شکنجه و آزار استفاده می کنند.لذا این دو آیه یک نوع تسلّی و دلداری و رهنمودی است که پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله در دعوت خود به بن بست کشیده نشود.

به گفته تفسیر نمونه در این سوره نعمت های زیادی برای تحریک روحیّه شکرگزاری بیان شد که ما تمام چهل نعمت را نام می بریم:

۱ آسمان: «خَلَقَ السَّمٰاوٰاتِ» ۲ زمین: «وَ الْأَرْضَ» ۳ چهارپایان: «وَ الْأَنْعٰامَ» ۴ پوشش: «لَكُمْ فِيهٰا دِفْءٌ» ۵ منافع حیوانات: «وَ مَنٰافِعُ» ۶ گوشت: «مِنْهٰا تَأْكُلُونَ» ۷ جمال و زیبایی: «فِيهٰا جَمٰالٌ» ۸ حمل و نقل: «تَحْمِلُ أَثْقٰالَكُمْ» ۹ هدایت: «عَلَى اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِيلِ» ۱۰ آب: «مِنْهُ شَرٰابٌ» ۱۱ مراتع: «فِيهِ تُسِيمُونَ» ۱۲ میوه ها: «وَ مِنْ كُلِّ الثَّمَرٰاتِ»

۱۳ شب و روز: «سَخَّرَ لَکُمُ اللَّیلَ وَ النَّهارَ» ۱۴ خورشید و ماه: «وَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ» ۱۵ ستاره: «وَ النُّجُومُ» ۱۶ نعمت ها و موجودات رنگارنگ زمینی: «ما ذَرَأَ لَکُمْ فِی الْأَرْضِ مُخْتَلِفاً أَلْوانُهُ» ۱۷ دریا و جواهرات دریایی: «سَخَّرَ الْبَحْرَ ... تَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْیَةً» ۱۸ حرکت کشتی: «تَرَی الْفُلْکَ مَواخِرَ» ۱۹ کوه ها: «وَ أَلْقی فِی الْأَرْضِ رَواسِیَ» ۲۰ نهرها: «وَ أَنْهاراً» ۲۱ راه ها: «وَ سُبُلاً» ۲۲ علائم طبیعی: «وَ عَلاماتٍ» ۲۳ راهیابی از طریق ستارگان: «وَ بِالنَّجْمِ هُمْ یَهْتَدُونَ» ۲۴ سرسبزی زمین: «فَأَحْیا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِها» ۲۵ شیر خالص: «لَبَناً خالِصاً» ۲۶ فرآورده های میوه ها: «تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَکَراً وَ رِزْقاً حَسَناً» ۲۷ عسل: «فِیهِ شِفاءٌ» ۲۸ همسر: «مِنْ أَنْفُسِکُمْ أَزْواجاً» ۲۹ فرزندان و نوه ها: «مِنْ أَزْواجِکُمْ بَنِینَ وَ حَفَدَةً» ۳۰ رزق: «رَزَقَکُمْ مِنَ الطَّیِّباتِ» ۳۱ گوش: «جَعَلَ لَکُمُ السَّمْعَ» ۳۲ چشم: «وَ الْأَبْصارَ» ۳۳ عقل و روح: «وَ الْأَفْئِدَةَ» ۳۴ مسکن ثابت: «مِنْ بُیُوتِکُمْ سَکَناً» ۳۵ مسکن سیّار: «جَعَلَ لَکُمْ مِنْ جُلُودِ الْأَنْعامِ بُیُوتاً» ۳۶ انواع پوشاک: «مِنْ أَصْوافِها وَ أَوْبارِها وَ أَشْعارِها أَثاثاً وَ مَتاعاً»

ص: ۴۷۸

۳۷ نعمت سایه: «جَعَلَ لَكُمْ مِمّا خَلَقَ ظِلالاً» ۳۸ پناهگاه مطمئن در کوه ها: «مِنَ الْجِبالِ أَكْناناً» ۳۹ نعمت لباسی که انسان از گرما و سرما حفظ کند: «سَرابِيلَ تَقِيكُمُ» ...

۴۰ نعمت زره و لباس رزم: «تَقِيكُمْ بَأْسَكُمْ» ناگفته پیداست که هدف خداوند از نام بردن،منّت گذاشتن یا کسب وجهه یا تأمین غرائز نیست که او منزه است،بلکه برای ایجاد روحیّه شکر و تفکّر و تسلیم و تذکّر است. «لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ» آیه،۱۴. «لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ» آیه،۱۵. «لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ» آیه،۴۴. «لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ» آیه،۸۱. «لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ» آیه،۹۰.

پیام ها

۱ صبر(و هر توفیق دیگری)،از ناحیه اوست. «وَ ما صَبْرُكَ إِلاّ بِاللّهِ» ۲ مبلّغ باید صبور باشد. «ادْعُ إِلى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَهِ ... وَ اصْبِرْ» ۳ صبر و ظفر هر دو دوستان قدیمند،بر اثر صبر نوبت ظفر آید. «وَ اصْبِرْ ... إِنَّ اللّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا» ۴ ایمان به امدادهای الهی،سبب سعهٔ صدر و صبر می شود. «وَ اصْبِرْ ... إِنَّ اللّهَ مَعَ الَّذِينَ» ۵ تقوی و احسان،وسیله ی جلب حمایت های الهی است. «إِنَّ اللّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَ الَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ» «الْحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ»

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند ؟

سوره زمر/ ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ.ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب « مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱.بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)

۲.تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی

۳.جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...

۴.سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو

۵.گسترش فرهنگ عمومی مطالعه

۶.زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱.عمل بر مبنای مجوز های قانونی

۲.ارتباط با مراکز هم سو

۳.پرهیز از موازی کاری

۴.صرفا ارائه محتوای علمی

۵.ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱.چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲.برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳.تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴.تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵.ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶.تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷.راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸.طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹.برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰.برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

۱.JAVA

۲.ANDROID

۳.EPUB

۴.CHM

۵.PDF

۶.HTML

۷.CHM

۸.GHB

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

۱.ANDROID

۲.IOS

۳.WINDOWS PHONE

۴.WINDOWS

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

درپایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹